ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT

1504 2004

PORTRET ÎN CRONICĂ

SFÂNTA MĂNĂSTIRE PUTNA

ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT

1504 2004

PORTRET ÎN CRONICĂ

SFÂNTA MĂNĂSTIRE PUTNA

Prin acest „Portret în cronică", aducem prinos de mulțumiri, laude și smeritele noastre închinăciuni, Soarelui Moldovei, slăvitului Voievod, celui ce a biruit dușmanii creștinătății și viața și-a pus-o în slujba Domnului Hristos, celui cinstit și iubit ca un părinte, ocrotitorului neamului românesc, la 500 de ani de la firească sa strămutare la locașurile de veci.

Viețuitorii Sf. Mănăstiri Putna
2004

ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT
1504 - 2004

PORTRET ÎN CRONICĂ

Carte tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului PIMEN,
Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților

SFÂNTA MĂNĂSTIRE PUTNA
2004

Calde mulțumiri aducem conducerii S.C. „Teleconstrucția" S.A. București, pentru sprijinul financiar ce a făcut posibilă apariția acestei cărți.

Coperta I – Portretul lui Ştefan cel Mare şi Sfânt din *Tetraevangheliarul de la Humor (1475)*
Coperta IV – Fragment din *Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Portret în cronică: Ştefan cel Mare şi Sfânt (1504-2004). -
Suceava : Muşatinii, 2004
Bibliogr.

ISBN 973-8122-51-1

94(498.3)"14" Ştefan cel Mare

Editura „Muşatinii"
ISBN 973-8122-51-1

CUVÂNT ÎNAINTE

Ştefan cel Mare a fost un neegalat ctitor de biserici şi un neîntrecut luptător pentru apărarea Ţării, a credinţei strămoşeşti şi a întregii creştinătăţi. Chiar **cronicarii străini**, mai zgârciţi în laude, i-au recunoscut şi apreciat iscusinţa sa militară, pusă în slujba stăvilirii puhoiului otoman care ameninţa întreaga Europă.

Cronicarii noştri pământeni, au consemnat despre el că a fost: *„mânios şi degrab vărsător de sânge nevinovat”*, *„întreg la fire”*, *„plâns la moarte de întreg poporul”*, *„ca pe un părinte al său”* şi, deşi *„om cu păcate”* i-au zis *„Sfântul Ştefan Vodă”*.

Icoană măreaţă, dar şi tulburătoare pentru unele minţi, Ştefan cel Mare rămâne în Istorie: *„vărsător de sânge nevinovat”* şi *„sfânt”* în acelaşi timp.

Să nu fi ştiut cronicarul că trădarea intereselor superioare ale Ţării, mai ales în timp de război, este pedepsită cu moartea?...

Unii dintre boierii ţării, neîncrezători câteodată în justeţea politicii şi a luptei lui Ştefan cel Mare, nu erau dispuşi să-şi sacrifice averile şi vieţile pentru binele Ţării şi, desigur, n-au văzut cu ochi buni pedeapsa capitală aplicată *„fără judeţ”* trădătorilor. Dar n-a fost cruţat de aceasta nici chiar vornicul Isaia, cumnatul său. Şi atunci...

Poporul l-a privit şi judecat pe Ştefan cel Mare în lumina învăţăturii credinţei noastre creştine: **omul greşeşte, dar recunoscându-şi greşeala şi mărturisindu-se cu căinţă în sfânta taină a spovedaniei, dobândeşte iertarea,** căci Dumnezeu nu vrea moartea păcătosului, „ci să se întoarcă de la păcat, şi să fie viu” (Iez. 33,11).

Marele Voievod şi-a mărturisit păcatele sale nu numai în sfânta taină a spovedaniei, ci şi public, aşa cum a făcut-o în scrisoarea către Senatul Veneţiei din 8 mai 1478, socotind înfrângerea de la Războieni ca o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru păcatele sale. **Biruinţele le-a pus totdeauna pe seama ajutorului dat de Dumnezeu:** „a poruncit în toată ţara sa ca, sub aspră pedeapsă, nimeni să nu-i atribuie lui această biruinţă, ci Domnului Dumnezeu Însuşi” (Cronica lituaniană).

Apostolul Petru, deşi s-a lepădat de Mântuitorul în timpul patimilor, de îndată şi-a regretat păcatul, *plângându-l cu amar* (Mat. 26, 75), iar Mântuitorul *l-a reaşezat în ceata Apostolilor* (Ioan 21, 15-17).

Apostolul Pavel *a persecutat Biserica lui Dumnezeu* (Gal. 1,13), dar pe drumul Damascului s-a convertit (F.A. 9,1-18).

Tâlharul s-a căit pe cruce şi a dobândit intrarea în rai (Luc. 23, 42-43).

Maria Magdalena, femeia desfrânată din Evanghelie, părăsind viaţa de păcat, a ajuns pe culmile sfinţeniei.

„Sfântă i-a fost mânia lui Ştefan cel Mare, pentru că sfântă i-a fost şi lupta sa de apărare a credinţei ortodoxe şi a hotarelor Ţării” a mărturisit G. Călinescu în 1959 la Mănăstirea Putna, cu ocazia unei vizite de inimă şi de studiu la ctitoriile voievodale.

Parcurgând cu ochii trupului, ai minţii şi ai cugetului curat (Tit 1,15) paginile cronicilor înmănunchiate în acest volum, vom înţelege că măsurile de pedepsire cu uciderea luate de Ştefan cel Mare pentru a asigura deplina biruinţă asupra duşmanilor credinţei şi ai pământului ţării nu puteau fi altele la acea vreme.

Aducem mulţumirile Noastre îndatorate distinşilor profesori şi cercetători dr. Ştefan S. Gorovei şi dr. Maria Magdalena Székely, slujitori credincioşi ai adevărului în domeniul istoriei, pentru prezentarea academică a Cronicilor ce au darul de a ne înfăţişa în volumul de faţă măreaţa icoană a nemuritorului „atlet al credinţei creştine”, Ştefan cel Mare şi Sfânt.

† PIMEN

ARHIEPISCOP AL SUCEVEI ŞI RĂDĂUŢILOR

ARGUMENT

Tripticul dorit, proiectat şi realizat de obştea Sfintei Mănăstiri Putna ca închinare la împlinirea celor cinci veacuri de când marele ctitor a trecut la lăcaşurile veşnice se încheie cu acest volum. L-au precedat altele două: unul a adunat mărturii ale reflectării populare a figurii celui despre care, încă în secolul XVII, se spunea că, „după moartea lui, pănă astăzi îi zicu Sveti Ştefan vodă"[1]; celălalt a înmănunchiat un număr însemnat de studii istorice, datorate în special ultimelor decenii de cercetări[2]. Volumul care se adaugă acum, ca ultimă parte a întreitului portret, îl înfăţişează pe Ştefan cel Mare şi Sfânt în postura de personaj al unor scrieri istorice vechi – **cronicile**. Pentru prima dată se adună, între aceleaşi coperte, mărturiile unor cronicari români şi străini, creştini (ortodocşi ori catolici) şi necreştini deopotrivă. Se realizează, astfel, o oglindire impresionantă a modului în care personalitatea marelui înaintaş şi faptele sale s-au reflectat în alcătuiri cronicăreşti ale vremii sau mai târzii, pe pământul românesc, dar şi în statele cu care Moldova s-a aflat în raporturi felurite, paşnice ori războinice, după cum a fost cursul vremilor.

Cititorul va constata că pentru cronicarii moldoveni – fie că au scris în slavoneşte, fie că au scris în româneşte – Ştefan cel Mare a rămas, vreme de patru veacuri, figura centrală a istoriei ţării lor. În însemnări scurte, amintind pisaniile dăltuite în piatră, sau în povestiri cu desfăşurări ample, chipul domnului ***bun***, ***mare*** şi ***sfânt*** străjuieşte această veche literatură istorică, al cărei binecuvântat început se află în chiar ctitoria sa cărturărească – analele de curte. În veacul al XVIII-lea, Ştefan vodă aparţinea deja şi istoriei, şi legendei: chiar în vremea când se alcătuia şi se scria impunătoarea compilaţie numită acum *Cronica paralelă* (fără nici un temei atribuită lui Axinte Uricariul), vornicul Ion Neculce culegea celebrele sale *cuvinte*, „auzite din om în om, de oameni vechi şi bătrâni", despre felurite întâmplări din vremea acelei domnii. Cercetările din ultima vreme arată că acei „oameni vechi şi bătrâni" pe care îi căutase şi-i întrebase Neculce erau mai

[1] Ştefan cel Mare şi Sfânt 1504–2004. Portret în legendă, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, 250 p.

[2] Ştefan cel Mare şi Sfânt 1504–2004. Portret în istorie, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, 617 p. + ilustraţii color.

cu seamă urmașii direcți ai eroilor respectivelor istorioare.

Cititorul va observa, de asemenea, cu ușurință, ce au preluat analiștii străini, ce i-a impresionat și cum au redat faptele, sinceritatea și onestitatea unora, părtinirea și ocolișurile tulburi ale altora, elogiile entuziaste, ca și consemnările reci și obiective.

Nu se poate trece cu vederea locul cu totul excepțional pe care Ștefan cel Mare îl ocupă în cronistica otomană (fie și numai în fragmentele reproduse aici): este evident că figura principelui Moldovei a polarizat interesul cronicarilor Imperiului Otoman din generații diferite. În frazele lor înflorite, întrețesute cu versuri, se simte unda de admirație pentru „ghiaurul" viteaz și șiret, ager și iscusit, de care s-a împiedicat cuceritorul Constantinopolului. Ștefan al Moldovei și sultanul Mehmed au fost doi adversari demni unul de celălalt.

În ultima secțiune a volumului se află adunate și câteva alte mărturii de epocă; ele nu sunt culese *din file de cronici*, dar astăzi se știe că din asemenea texte se culegeau informațiile *pentru file de cronici*. Din astfel de scrisori – trimise principilor creștini, papei, unor soli etc. – se încheagă o istorie (fie și fragmentară) a lui Ștefan cel Mare ***scrisă de el însuși***[3]. Cât de întinsă trebuie să fi fost această corespondență și ce mare parte din ea s-a pierdut pentru totdeauna se poate înțelege chiar și numai din fragmentul păstrat al scrisorii pe care domnița Olena – măritată la Moscova cu fiul și moștenitorul marelui cneaz Ivan al III-lea și menită unui sfârșit așa de trist – a trimis-o tatălui său, în Moldova. Cele câteva emoționante rânduri de început ale epistolei pierdute oglindesc relații de familie despre care nu mai știm nimic altceva.

Toți cei care se interesează ori se ocupă, prin cercetări metodice, de istoria lui Ștefan cel Mare vor fi beneficiari ai acestui volum. Mărturiile adunate aici le vor sta la îndemână *cel puțin* pentru o primă (rapidă și foarte comodă) luare de contact cu astfel de izvoare.

Din toate acestea, la un loc, chipul lui ***Sveti Ștefan vodă*** se va deslusi, azi, la fel de viu și de puternic precum a fost și pentru cei din vremea sa.

Ștefan S. Gorovei

---

[3] După formula folosită de N. Iorga cu referire la un extraordinar „memorial" al lui Mihai Viteazul.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cel de-al treilea volum din seria Portretelor lui Ștefan cel Mare și Sfânt strânge laolaltă cele mai însemnate izvoare istorice referitoare la domnul Moldovei, la personalitatea sa, la înfăptuirile sale. Sunt surse diferite ca tip și ca structură, redactate în spații geografice și în epoci diferite, inegale ca întindere, dar la fel de importante ca valoare istorică.

Partea cea mai mare a volumului a fost destinată izvoarelor narative, românești și străine. Intenția editorilor nu a fost aceea de a aduna, între copertele unei cărți, doar ceea ce s-a scris frumos și bun despre Ștefan cel Mare. Pentru aceasta, ar fi fost suficiente unele dintre cronicile moldovenești. Ceea ce s-a dorit a fost strângerea unui număr mai mare de izvoare, din care să reiasă figura domnului, cu toate luminile și umbrele ei. Or, acest lucru era posibil numai ținându-se cont și de ceea ce au scris autorii străini, proveniți, cu deosebire, din țări care, într-un moment sau altul, s-au aflat în conflict cu Moldova lui Ștefan. Așa se explică de ce n-au fost ocolite cronicile muntenești (chiar târzii) și de ce s-a dat o atenție așa de mare cronicilor poloneze, ungurești sau turcești.

Izvoarelor narative li s-au adăugat scrisori, rapoarte, însemnări de călătorie, socotite ca având un grad de obiectivitate mai mare decât cronicile.

Ultima secțiune a fost dedicată cuvintelor lui Ștefan cel Mare, așa cum se pot reconstitui ele din corespondență, din solii, dar și din textul pisaniilor a două dintre ctitoriile sale – bisericile de la Milișăuți și Războieni.

Volumul se încheie cu singura piesă de corepondență de familie ajunsă până la noi: un fragment dintr-o scrisoare a domniței Olena, redactată la Moscova și adresată părintelui său.

Realizată din dorința de a pune la îndemâna unui public larg cele mai însemnate fragmente de cronici referitoare la Ștefan cel Mare, această culegere nu se substituie edițiilor științifice (pe care se bazează) și nici nu-și propune exhaustivitatea. Sunt texte care, din pricini felurite, au rămas neincluse în prezentul volum4. Este de la sine înțeles că o adevărată istorie a

[4] Între ele, de pildă, consemnările contemporane ale cronicarilor Cavalerilor Teutoni (precum Liborius Naker, din al cărui Jurnal este cunoscut și des citat un fragment deosebit de savuros), cele ale candiotului Elia Capsali din 1523, ori expunerea analistică realizată în

lui Ştefan cel Mare nu se poate scrie fără ca specialiştii să aibă acces la toate sursele. De aceea, apare ca imperios necesară editarea grabnică a unui corpus de izvoare, în mai multe tomuri, după exemplul aceluia consacrat lui Mihai Viteazul[5].

Unele dintre izvoarele străine cuprinse în acest volum beneficiază de ediţii ştiinţifice în limba română. Altele (cu deosebire cronici poloneze şi ungureşti) au fost traduse fragmentar, fie în ediţia de popularizare a lui N. Orghidan, fie ca anexe documentare la unele studii. Spre a marca deosebirea, izvoarelor care nu s-au bucurat încă de traduceri complete, însoţite de comentariile de rigoare, le-au fost păstrate titlurile originale.

În funcţie de necesităţi, au fost preluate, în subsolul paginilor, unele dintre notele explicative aparţinând vechilor editori. Alte precizări, ale editorilor de acum, au fost făcute direct în text, între paranteze drepte.

Ortografia şi punctuaţia au fost actualizate, potrivit normelor academice, iar eventualele greşeli de tipar din ediţiile folosite au fost îndreptate tacit (M. M. Sz., Şt. S. G.).

Iaşi, Întâmpinarea Domnului 2004

secolul al XVII-lea în Polonia, în limba franceză (fragmentele referitoare la Ştefan cel Mare au fost publicate de d-l C. Rezachevici în „Revista de Istorie”, 35, 1982, nr.5-6).

[5] Anul Ştefan cel Mare şi Sfânt poate fi cel mai potrivit prilej pentru desăvârşirea proiectului Fontes ad Stephani Magni pertinentes, pentru realizarea căruia s-a apelat, acum vreo două decenii, la istorici şi filologi din Bucureşti şi din Iaşi.

IZVOARE ROMÂNEȘTI

A. MOLDOVA

LETOPISEȚUL ANONIM AL MOLDOVEI

Acesta este letopisețul de când s-a început, cu voia lui Dumnezeu, Țara Moldovei

În anul 6965 [1457], luna aprilie 12, Marțea Mare, a venit Ştefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, împotriva lui Aron voievod, la locul numit Hreasca, la Doljeşti şi a biruit Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu şi a luat schiptrul Moldovei.

În anul 6969 [1461], iulie 5, a lovit cu război Ştefan voievod Țara Secuiască.

În anul 6970 [1462], iunie 22, au lovit cu tunul pe Ştefan voievod la cetatea Chiliei.

În anul 6971 [1463], iulie 5, şi-a luat Ştefan voievod doamnă pe cneghina Evdochia de la Kiev, sora lui Semen țarul.

În anul 6973 [1465], luna ianuarie 23[6], joi, la miezul nopții, a intrat Ştefan voievod în Chilia şi a împresurat cetatea. Şi a petrecut aci joia cu pace, iar vineri dimineață au lovit şi au început să bată cetatea Chiliei. Şi aşa au bătut toată ziua şi s-au luptat până seara. Iar sâmbătă s-a predat cetatea şi a intrat Ştefan voievod în cetate, cu voia lui Dumnezeu. Şi a rămas acolo trei zile, veselindu-se şi lăudând pe Dumnezeu şi împăciuind pe oamenii din cetate. Şi le-a pus acolo pe Isaia şi pe Bihtea pârcălabi şi i-a învățat să păzească cetatea de limbile necredincioase. Şi apoi s-a întors cu toată oastea sa în cetatea sa de scaun a Sucevei. Şi aşa a poruncit mitropoliților şi episcopilor săi şi tuturor preoților, să mulțumească lui Dumnezeu pentru ce i-a fost lui dăruit de Dumnezeu cel Preaînalt, Savaoth, care se odihneşte pe heruvimi.

[6] 23 ianuarie 1465 era miercuri, nu joi. Dar, în vechime, se socotea noaptea ca o parte a zilei următoare. Ştefan, zice cronica, a sosit *joi la miezul nopții* şi a petrecut *apoi* joi cu pace, deci sosise în noaptea de miercuri spre joi.

Şi după doi ani, în anul 6975 [1467], s-a ridicat craiul unguresc numit Matiiaş şi a coborât la Totruş, cu toată puterea ungurească, noiembrie 19. Iar la 29 noiembrie au venit la târgul Romanului şi în a 7-a zi a lunii decembrie au ars târgul. Şi apoi au venit la Baia. La 14 ale lunii decembrie, luni spre marţi, s-a împlinit gândul lui Dumnezeu cu Ştefan voievod şi a năvălit noaptea asupra ungurilor la Baia. Şi i-a dat Dumnezeu în mâinile lui Ştefan voievod şi ale oştii lui şi au fost ucişi dintre dânşii mulţime mare. Şi craiul atunci a fost săgetat în luptă. Şi aşa s-au întors ruşinaţi pe altă cale, mai scurtă şi n-a fost cum s-au gândit ei, ci a fost precum era voia lui Dumnezeu, Părintele Atotţiitorul. Pentru că zice: „Să nu se laude preaînţelepţii cu înţelepciunea lor şi să nu se laude puternicii cu puterea lor, să nu se laude bogaţii cu bogăţia lor". Şi într-alt loc iar zice: „Precum au căzut cei puternici şi neputincioşii s-au încins cu putere, astfel să pricepem că războaiele nu se biruiesc cu ajutor de la nimeni, ci de la Domnul Dumnezeul puterilor".

Şi în acelaşi an a prădat Ştefan voievod Ţara Secuiască şi a fost a doua prădare a lor.

În anul 6978 [1470], luna februarie 27, marţea brânzei, a fost prădarea şi nimicirea Brăilei de către Ştefan voievod.

În anul 6979 [1471], ianuarie 16, marţi[7], au fost tăiaţi Isaia vornic cu Negrilă ceaşnic şi Alexa stolnic.

În anul 6979 [1471], luna martie 7, joi, a fost război cu Radul voievod la Soci. Şi a biruit Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu şi cu ajutorul puternicului Savaoth Dumnezeu. Şi a ucis dintre dânşii mulţime mare. Şi toate steagurile lui au fost luate şi schiptrul cel mare al lui Radul voievod a fost luat. Şi mulţi viteji au fost prinşi atunci, care au şi fost tăiaţi. A lăsat vii numai pe doi boieri mari, Mircea comis şi Stan logofăt.

În acelaşi an, august 29, a fost cutremur mare atunci peste toată lumea, în vremea când şedea ţarul la masă.

În anul 6980 [1472], luna septembrie 14, şi-a luat Ştefan voievod doamnă, pe cneghina Maria de la Mangop.

În anul 6981 [1473], luna noiembrie 8, luni, a împărţit Ştefan voievod oastei sale steaguri la Milcov. Şi iarăşi au pornit şi cu Băsărabă asupra lui Radul voievod. Şi s-au întâlnit în aceeaşi lună, la 18, joi, la locul numit pârâul Vodna. Şi acolo s-au bătut până seara, asemenea şi vineri şi sâmbătă până seară, care este 20 ale aceleiaşi luni. Sâmbătă spre duminică a lăsat

[7] 16 ianuarie 1471 a fost miercuri, nu marţi.

toate ale sale Radul vodă în ocolul său şi a fugit cu toată oastea sa în cetatea sa de scaun, numită Dâmboviţa. La 23, a venit Ştefan voievod cu toată oastea sa şi a împresurat cetatea Dâmboviţei. Şi în noaptea aceea a fugit Radul voievod din cetate. La 24 ale aceleiaşi luni, miercuri, a luat Ştefan voievod cetatea şi a intrat în ea. Şi a luat şi pe doamna lui Radul voievod şi pe fiica lui, care-i era singura născută, şi toate comorile lui şi toate veşmintele lui şi toate steagurile lui. Şi a rămas acolo trei zile, veselindu-se. Şi apoi s-a întors la cetatea sa de scaun a Sucevei. Şi atunci, mitropolitul cu tot clerul bisericesc i-au făcut o întâmpinare minunată şi frumoasă, dar mai ales proslăvind pe Dumnezeu pentru toate câte dăruise robului său, Ştefan voievod. Şi atunci a făcut acolo mare ospăţ mitropoliţilor şi vitejilor săi. Iar pe Basarabă l-a lăsat să domnească peste domnia basarabească şi a domnit o lună. Iar Radul voievod a fugit la turci şi a luat cu dânsul 15.000 de turci şi a lovit pe Băsărabă, joi, decembrie 23, şi a învins pe Băsărabă şi toată oastea lui. Iar el singur a fugit în Ţara Moldovei. Iar turcii au venit pe urma lui Băsărabă şi au stat în tabără la Bârlad, decembrie 31, vineri. Şi apoi au slobozit năvrapii[8] şi au prădat ţara şi s-au întors. Şi au prădat şi în Ţara Muntenească, cei ce au fost cu Băsărabă.

În anul 6982 [1474], luna octombrie 1, a luat Ştefan voievod cetatea de la Teleajin şi a tăiat capetele pârcălabilor şi a adus în ţară pe soţiile lor şi a luat atunci mulţi ţigani şi cetatea a ars-o. În aceeeaşi lună, la 5, a fost luptă cu ungurii şi cu Ţepeluş şi au fost biruiţi. Iar la 20 ale aceleiaşi luni au învins şi pe Băsărabă.

În anul 6983 [1475] ianuarie 10, marţi, a fost război la Vaslui cu puterile turceşti şi a biruit atunci Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu şi cu ajutorul lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel viu, care s-a născut din Preacurata Fecioară spre mântuirea noastră. Şi le-a dat Dumnezeu pe acele limbi necredincioase în ascuţişul sabiei şi au căzut atunci mulţime mare, fără număr şi au fost prinşi vii mulţi, fără număr, care de asemenea au fost tăiaţi, ci numai pe unul l-au lăsat viu, pe fiul lui Sac paşa. Şi steagurile lor şi cu schiptrele cele mari au fost luate, mai mult de 40 de schiptre. Şi s-a întors Ştefan voievod cu toţi oştenii lui ca un purtător de biruinţe în cetatea sa de scaun a Sucevei şi i-au ieşit în întâmpinare mitropoliţii şi preoţii, purtând Sfânta Evanghelie în mâini şi slujind şi lăudând pe Dumnezeu pentru cele ce au fost ca dar de la cel Preaînalt şi binecuvântând pe ţar: „Să trăiască ţarul".

[8] Cavalerie turcească.

Şi a fost atunci veselie între oameni şi la toate domniile dimprejur şi la toţi creştinii drept-credincioşi, căci a biruit domnul limbile păgâne cu mâna robului său, Io Ştefan voievod. Şi însuşi Ştefan voievod a făcut atunci mare ospăţ mitropoliţilor şi vitejilor săi şi tuturor boierilor săi, de la mare până la mic. Şi a dăruit atunci multe daruri întregii lui oştiri şi lăudând pe Dumnezeu pentru cele ce au fost.

În anul 6984 [1476], luna iulie 26, vineri, a venit însuşi ţarul turcesc, numit Mehmet beg, cu toate puterile sale şi cu Băsărabă voievod cu ei şi cu toată oastea sa, asupra lui Ştefan voievod şi a făcut război cu ei la Pârâul Alb şi au biruit atunci blestemaţii turci şi cu muntenii hicleni. Şi au căzut acolo vitejii cei buni şi mulţi boieri mari şi oştenii cei buni şi tineri şi oastea bună şi vitează şi husarii oşteni viteji s-au topit atunci. Şi a fost atunci mare întristare în Ţara Moldovei şi în toate ţările şi domniile din jur şi la creştinii drept-credincioşi, când au auzit că au căzut vitejii cei buni şi bravi şi boierii mari şi oştenii cei buni şi tineri şi oastea cea bună şi vitează şi aleasă şi cu husarii cei viteji sub mâinile limbilor necredincioase şi păgâne şi sub mâinile muntenilor păgâni, ca unii ce au fost părtaşi cu păgânii şi au fost de partea lor, împotriva creştinătăţii. Şi apoi au prădat ţara şi au venit la Suceava şi au ars târgul şi s-au întors, prădând şi arzând ţara.

În anul 6985 [1477], decembrie 19, a răposat roaba lui Dumnezeu, doamna Maria de la Mangop.

În anul 6987 [1479], iunie 22, s-a început a se zidi cetatea Chiliei şi s-a săvârşit în acelaşi an, iulie 16. În acelaşi an, iulie 25, a răposat Bogdan, fiul lui Ştefan voievod.

În acelaşi an, august 8, duminică seara, a răposat roaba lui Dumnezeu, Cneajna, fiica lui Alexandru voievod. Şi Stanciul cel Mare a răposat [loc gol] zile după ea.

În anul 6989 [1481], luna iulie 8, duminică, a fost război cu muntenii şi cu Ţepeluş la Râmnic şi a biruit iarăşi Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu şi cu rugăciunile Preacuratei Maicii lui Dumnezeu şi ale tuturor sfinţilor şi cu rugăciunea Sfântului şi Slăvitului Mare Mucenic Procopie. Şi au fost ucişi foarte mulţi, mulţime mare fără număr şi toate steagurile lor au fost luate şi nici unul n-a scăpat. Şi toţi vitejii şi boierii au căzut atunci şi se va pomeni acest război şi acea moarte până la sfârşitul veacurilor. Şi atunci şi Şandru a căzut în acel război şi a fost adus şi îngropat la tatăl său, la Doljeşti. Iar domnul Ştefan voievod a lăsat să domnească peste Ţara Muntenească pe Vlad voievod Călugărul, care a făptuit trădare faţă de domn, pentru că a dat ajutor turcilor, când au luat cetăţile şi când au ars ţara

și a mers pe urma celorlalți domni munteni și nu s-a lepădat de dânșii. Și domnul Ștefan voievod de acolo s-a întors ca un purtător de biruințe cu toată oastea sa și cu toți boierii săi, în cetatea sa de scaun a Sucevei. Și acolo, atunci, domnul Ștefan voievod a făcut mare ospăț mitropolitului și episcopilor și boierilor săi și întregii lui oștiri. Și a instituit atunci mulți viteji și a dăruit atunci multe daruri și îmbrăcăminte scumpă boierilor săi și vitejilor și întregii lui oștiri. Și pe toți, după vrednicie, i-a slobozit pe fiecare la ale sale și i-a învățat să laude și să binecuvânteze pe Dumnezeu pentru cele ce au fost, pentru că de la Dumnezeu au fost cele întâmplate.

În anul 6990 [1482] martie 10, a luat Ștefan voievod cetatea de la Crăciuna și a așezat pe pârcălabii săi, Vâlcea și Ivanco.

În anul 6991 [1483] s-a început a se zidi cetatea de piatră de la târgul Romanului.

În anul 6992 [1484] au venit turcii asupra cetății Chiliei și cu ei, în ajutor, acel blestemat călugăr, Vlad voievod, și cu muntenii și au luat-o iulie 14, miercuri, sub Ivașco pârcălab și Maxim. În același an, august 5, miercuri[9], au luat și Cetatea Albă, sub Gherman și Oană pârcălabi.

În anul 6993 [1485], septembrie 1, s-a dus Ștefan voievod la craiul leșesc și s-a întrunit cu dânsul la Colomiia. Iar între timp au venit turcii cu Hruet până la Suceava și au ars și târgul, septembrie 19, luni. Și marți s-au întors, prădând și arzând țara.

În anul 6993 [1485], luna decembrie, a fost război cu turcii și cu Malcoci la Cătlăbuga și a biruit Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu.

În anul 6994 [1486] luna martie 6, luni, a fost război cu Hroet la Bulgarii, pe Siret și l-au prins și i-au tăiat capul.

În anul 7004 [1496], luna iulie 26, marți, a răposat robul lui Dumnezeu, Alexandru voievod, fiul lui Ștefan voievod, care a fost îngropat lângă străbunicul lui, Alexandru voievod, în mănăstirea de la Bistrița. Veșnica lui pomenire.

În anul 7005 [1497] s-a ridicat craiul leșesc numit Albert, cu toate puterile sale, cu înșelăciune, asupra lui Ștefan voievod, spunând că merge asupra turcilor, să ia cetățile Chilia și Cetatea Albă. Și atunci domnul voievod a trimis întru întâmpinarea craiului leșesc numit Albert pe solul său, jupan Isac vistiernicul, cu multe și mari daruri. Și craiul a primit darurile cu bunăvoință și a slobozit cu cinste și în pace pe sol la domnul Ștefan voievod

[9] 5 august 1484 a fost joi, nu miercuri.

şi iarăşi i-a spus cu înşelăciune că merge împotriva turcilor. Şi, de asemenea, şi craiul a trimis pe solii săi la Ştefan voievod. Domnul voievod i-a ospătat bine şi i-a slobozit cu cinste la ale lor. Şi iarăşi, tot pentru vorbele acelea înşelătoare ale lor, domnul Ştefan voievod a mai trimis soli la crai, pe boierii lui credincioşi, jupan Tăutul logofăt şi jupan Isac vistiernic, cu daruri multe şi mari. Şi apoi craiul a trecut râul Nistru la Mihalcea[10], de ceastă parte cu toate oştile sale şi a venit la Coţmani, la marginea Ţării Moldovei. Şi acolo au prins pe solii domnului Ştefan voievod şi i-au trimis la cetatea Liovului. Şi atunci, văzând Ştefan voievod că a fost înşelat de leşi şi a poruncit apoi să se adune toată oastea sa la târgul Romanului. Şi apoi ei au rămas acolo la Coţmani şapte zile şi au coborât la Şipinţi. Iar între timp, domnul Ştefan voievod a întărit şi a orânduit o strajă şi i-a trimis împotriva leşilor la vadul de la târgul Cernăuţilor, la râul Prut. Iar însuşi domnul Ştefan voievod, când a fost luna august 27, duminică, el a ieşit din Suceava către oastea sa, la târgul Romanului. Şi într-aceeaşi zi i-au adus de la strajă 6 leşi. Şi apoi pe 3 leşi i-a trimis la împăratul turcesc, iar pe ceilalţi a poruncit să-i spânzure. Şi apoi craiul leşesc a venit cu toate puterile sale la cetatea Sucevei, anume luna septembrie 24, duminică. Iar la 26, marţi către seară, au început să bată cetatea Sucevei. Şi apoi au bătut 3 săptămâni, zi şi noapte, şi nimic n-au folosit. Iar domnului Ştefan voievod i-a venit ajutor de la craiul unguresc numit Laslău[11], care era fratele lui Albert craiul leşesc, 12.000 de ostaşi. Şi cu ei era Birtoc[12], voievodul Ardealului, care Birtoc voievod era şi cuscru cu Ştefan voievod şi apoi Birtoc voievod a rugat pe domnul Ştefan voievod ca să-l împace cu craiul leşesc şi domnul Ştefan voievod cu greu i-a făcut voia lui pentru pace. Şi apoi Birtoc a trimis pe solii lui la craiul leşesc, ca să se ducă şi el însuşi la crai. Şi apoi s-a dus la crai şi i-a împăcat, dar în aşa chip ca ei să se întoarcă pe aceeaşi cale, pe unde au venit. Şi domnul Ştefan voievod a ospătat şi a dăruit pe Birtoc voievod cu daruri mari şi multe şi l-a slobozit la ale sale. Şi la 19 ale lunii octombrie, joi, s-a întors craiul leşesc şi nu a pornit pe aceeaşi cale pe care venise, ci a pornit pe altă cale, pe unde era ţara întreagă. Deci, s-a mâniat Ştefan voievod şi a gonit pe urma lor cu oştenii săi şi cu două mii de turci. Şi i-a ajuns la marginea făgetului Cozminului. Şi a luat în ajutor pe Dumnezeu cel

[10] Mihalcea este numele românizat al satului Mihalkow de pe Nistru.
[11] Regele Laslău este Vladislav al II-lea Jagiełło, regele Ungariei (1490–1516).
[12] Birtoc este Bartolomeu Dragffy de Belthewk, de origine român din Maramureş, voievod al Transilvaniei (1493–1498).

Preaînalt şi i-a lovit, joi, luna octombrie 26. Şi din mila lui Dumnezeu şi cu rugăciunile Preacuratei Maicii Domnului şi cu rugăciunea Sfântului şi Slăvitului Mare Mucenic şi Izvorâtor de Mir, Dimitrie, a biruit atunci domnul Ştefan voievod şi i-a bătut. Şi apoi i-a gonit prin făgetul Cozminului, omorându-i şi tăindu-i. Şi a fost atunci măcel mare între leşi de armele moldoveneşti. Şi au fost luate toate schiptrele crăieşti şi au căzut acolo mulţi boieri şi voievozi leşi mari şi a căzut acolo multă oaste şi toate tunurile cele mari, cu care bătuseră în cetatea Sucevei, au fost luate atunci şi altele mici şi mai mici, multe, pe care nu este cu putinţă a le înşira. Iar însuşi craiul cu oştenii rămaşi s-au adunat într-un ocol la satul Cozminului şi de acolo a venit la Cernăuţi. Iar oştile lui Ştefan voievod mergeau în dreptul lor, bătându-se. Şi a venit veste domnului Ştefan voievod că vine şi altă oaste leşească în ajutorul craiului leşesc. Şi atunci domnul Ştefan voievod a chemat pe Boldor, voievodul său, şi i-a dat oaste şi l-a trimis în întâmpinarea acelei oşti şi i-a poruncit să se bată cu dânşii. Şi apoi Boldor a luat oastea şi a trecut râul Prutului şi a întâmpinat acea oaste, sâmbătă seara. Şi duminică, octombrie 29, au bătut şi acea oaste, din mila lui Dumnezeu şi cu norocul domnului Ştefan voievod. Şi a fost şi acolo măcel mare în acea zi între leşi de armele moldoveneşti şi a căzut şi acolo multă oaste leşească, în locul numit satul Lenţeştii. Şi n-a ştiut craiul de venirea acelei oşti către dânsul şi cum a pierit, şi nici, de asemenea, oastea aceea despre înfrângerea craiului. Şi luni, octombrie 30, iarăşi a fost respins craiul de la Cernăuţi şi a trecut râul Prut. Şi de acolo a fugit cu câţiva oşteni puţini şi de-abia a scăpat. Iar însuşi domnul Ştefan voievod a slobozit toată oastea sa, pe fiecare la ale sale, şi aşa a poruncit tuturor vitejilor şi boierilor săi, să se adune în ziua Sfântului Nicolae, în târgul numit Hârlău. Deci, s-au adunat toţi în acea zi. Şi acolo, atunci, domnul Ştefan voievod a făcut mare ospăţ tuturor boierilor săi, de la mare până la mic şi atunci a instituit mulţi viteji şi i-a dăruit atunci cu daruri scumpe, fiecare după vrednicia sa. Şi i-a slobozit la ale lor şi i-a învăţat să laude şi să binecuvânteze pe Dumnezeu cel Preaînalt pentru cele ce le-au fost dăruite, pentru că toate biruinţele sunt de la Dumnezeu.

În anul 7006 [1498], luna mai, a prădat Malcoci cu turcii Ţara Leşească şi a ajuns la 25 de păprişti[13] mai sus de Liov şi apoi s-a întors,

---

[13] Păprişti, măsură de lungime slavă, care traduce pe *stadium*, egal cu mila, care era în Polonia de 5,6 km. Termenul nu apare în documentele interne moldoveneşti; totuşi, Ureche, la pasajul respectiv, îl lasă netradus.

prădând şi arzând ţara.

În anul 7006 [1498], luna iunie 22, a pornit Ştefan voievod spre Ţara Leşească şi a prădat-o. Şi atunci a ars şi cetatea Tiribol[14] şi a luat multe averi din cetate şi a scos mulţi joldniri[15], care toţi au fost tăiaţi, iar alţii mulţi au ars în cetate. Şi cetatea Buceaci[16] a pătimit mult atunci şi cetatea Podhaeţului[17] a fost arsă. Şi de acolo au prădat până la Liov şi apoi s-a întors şi a trecut râul Nistru de ceastă parte, la Halici, şi au prădat pe această parte şi sub munţi şi au ars şi au pustiit această ţară a Podoliei[18]. Şi apoi a venit cu mare izbândă în ţara lui.

În anul 7008 [1500], luna mai 11, luni, a răposat roaba lui Dumnezeu, Maria Despina, doamna domnului Radul voievod, domnul Ungrovlahiei, care fusese adusă de Ştefan voievod, atunci când luase cetatea Dâmboviţei, pe care a îngropat-o cu cinste în mănăstirea lui de la Putna. Veşnica ei pomenire.

În anul 7012 [1504], luna iulie 2, marţi, a răposat robul lui Dumnezeu, domnul Ion Ştefan voievod, domnul Ţării Moldovei, ca la 3 ceasuri din zi. Şi a fost în acelaşi an, înainte de moartea lui, iarnă grea şi foarte aspră, cum nu fusese niciodată. Şi au fost în timpul verii ploi mari şi revărsări de ape şi înecuri din pricina apelor mari. Şi a luat schiptrul Moldovei fiul lui, Bogdan voievod, în locul lui. Şi a domnit Ion Ştefan voievod 47 de ani şi 2 luni şi trei săptămâni.

[14] Tiribol, Trembowla pe Sereth, afluent de nord al Nistrului.

[15] Joldniri, lefegii poloni (de la jold = leafă).

[16] Buczacz, pe râul Strypa, la nord de Nistru, nord-vest de Trembowla.

[17] Podhajce, pe râul Koropiec, tot la nord de Nistru, nord-vest de Buczacz.

[18] Ţara pe care cronicarul o numeşte aici Podolia nu e adevărata Podolie, ci regiunea de la sud de Nistru, adică Pocuţia. Probabil, s-a luat sensul etimologic al numelui, care înseamnă „ţara din vale”.

CRONICA MOLDO-GERMANĂ

Anul de la Iisus al Mariei 1502, în ziua de 28 aprilie s-a scris cronica lui Ştefan voievod din Valahia.

Cronica scrisă pe scurt a lui Ştefan, din mila lui Dumnezeu, voievod al ţărilor Moldovei şi Valahiei.[19]

Întâi. Numărătoare valahă, de la facerea lumii, 6965 [1457].

În anul, cum se scrie de la naşterea lui Hristos, 1457, în luna april, în ziua 11[20], într-o marţi, în Săptămâna Mare, înaintea Paştilor, atunci a venit Ştefan voievod, un fiu al lui Bogdan voievod, care a venit cu putere mică, cu muntenii, cu ţările de jos, ca la 6 mii de oameni. Şi au venit asupra lui Aaron voievod la o gârlă sau apă cu numele Hresca, lângă Doljeşti. Acolo a bătut Ştefan voievod pe Aaron voievod, alungându-l din ţară şi el însuşi a rămas stăpân cu putere.

2-lea. 6969 [1461].

În luna iunie, în ziua 5, atunci a pătruns Ştefan voievod la secui şi i-a prădat cu totul şi le-a luat multe şi a omorât pe mulţi dintre ei.

3-lea. 6970 [1462].

În luna iunie, în ziua 22, atunci a venit Ştefan voievod în faţa Chiliei şi nu a putut s-o dobândească, ci a fost împuşcat de o bombardă la glezna stângă, apoi a plecat de la Chilia.

4-lea. 6971 [1463].

În luna iulie, în ziua 15, atunci au adus de la Kiev voievodului pe doamna lui, cu care a avut pe doamna din ţara Moscovei[21].

5-lea. 6973 [1465].

În luna ianuarie, în ziua 23, într-o joi, la miezul nopţii, atunci a venit Ştefan voievod asupra Chiliei, cu bună pace dinspre toate părţile şi vineri dimineaţă a lovit cu bombardele şi a dat asalt toată ziua la poarta castelului şi l-a cucerit cu mare luptă. Acolo a şezut el trei zile şi atunci s-au supus şi cei din târg cu totul. Atunci a pus Ştefan voievod pe Isaia, cumnatul său, ca pârcălab la Chilia.

---

[19] Valahia: în polonia şi în alte ţări, era numele Moldovei.

[20] Greşit, în loc de ziua 12.

[21] Deci, Olena, căsătorită cu Ivan, fiul lui Ivan al III-lea al Moscovei, era fiica Evdochiei de la Kiev.

6-lea. 6975 [1467].

De asemenea, în luna noiembrie, în ziua 19, într-o joi, a venit Mathias, craiul unguresc, cu mare putere de oaste şi cu multe tunuri la Totruş, unde este ocna de sare. În ziua 29, au venit ungurii la târgul Roman şi în ziua de 7 decembrie într-o luni, atunci au ars ungurii cu desăvârşire târgul Romanului şi au pornit cu toată puterea spre Mulda[22], o capitală a Ţării Moldovei. În ziua de 14 decembrie, într-o luni spre marţi, în timpul nopţii, a năvălit Ştefan voievod cu oastea sa asupra ungurilor şi a omorât foarte mulţi dintre dânşii, ale căror oase zac încă până astăzi şi vor zace veşnic. Atunci a fost săgetat şi craiul Mathias cu două săgeţi, pe care le-a purtat cu el afară din ţară. Dacă i-ar fi fost cu credinţă lui Ştefan voievod marele său vornic, Isaia, şi ar fi călărit acolo unde i se poruncise, atunci n-ar fi scăpat nici picior de acolo. De aceea, a trebuit să-şi puie şi capul pentru aceasta, el şi alţii mulţi. În ziua de 14 decembrie, într-o miercuri, atunci s-a risipit oastea lui Ştefan voievod, aşa încât ungurii şi ei au omorât pe mulţi dintr-înşii. Şi domnul a scăpat el însuşi de acolo călare cu două slugi şi a căzut în mâinile duşmanilor săi. Atunci s-a răscumpărat Ştefan voievod şi i-a înşelat cu vorba, cum a ştiut, până a scăpat de ei. În acelaşi [an], au venit şi tătarii în ţară şi oastea iarăşi a venit călare la voievod, încât a pus în mişcare o oaste mare. Aceasta a auzit-o craiul Mathias şi a ieşit cu puţin folos din ţară. Astfel, Ştefan voievod a pornit cu oastea lui împotriva tătarilor şi i-a lovit, alungându-i din ţară şi a omorât pe mulţi dintre ei. Totuşi, mulţi oşteni au pornit şi pe urma craiului, care au rupt de la el mulţi oameni, aşa încât craiul nu a scos din ţară nici un tun şi sunt încă îngropate în munţi, pe care până azi nimeni nu le poate găsi.

7-lea. 6978 [1470].

În luna februarie, în ziua 27, a pornit Ştefan voievod asupra Brăilei, în Muntenia şi a vărsat mare şi mult sânge şi a ars târgul cu totul şi nu a lăsat în viaţă nici copii din mame şi a despicat sânul mamelor şi a scos pe copii din el.

De asemenea, în luna ianuarie, în acelaşi an, în ziua 16, a poruncit voievodul să i se taie capul lui Isaia vornicul, cumnatul său.

8-lea. 6979 [1471].

În luna martie, în ziua 7, într-o joi, a pătruns Ştefan voievod în Muntenia şi, în aceeaşi zi, a avut o mare bătălie cu Radul voievod, pe un

[22] Mulda, numele săsesc al târgului Baia, dat de orăşenii saşi de acolo. Este o dovadă că textul german al cronicii este scris de un german din Moldova.

câmp, lângă un târg numit Socii. Acolo a omorât multă oaste și le-a luat 17.000 de țigani cu dânsul în robie.

În același an, în luna august, ziua 29, într-o joi, atunci a fost cutremur cumplit.

În același an, în luna septembrie, în ziua 14, au adus lui Ștefan voievod pe doamna din Mangop, cu numele Maria; ea era o circaziană[23] și a avut 2 fiice cu dânsa.

9-lea. 6981 [1473].

În luna noiembrie, în ziua 8, într-o luni, a așezat Ștefan voievod oastea lui în tabără și steagul său, în Muntenia, la Milcov, pe partea lui, cu 48 de steaguri și au pornit în 12 cete, împreună cu Basarab voievod[24], împotriva lui Radul voievod și nu știa de Radul voievod că se apropie. Atunci s-au unit toate cetele împreună, noaptea, încât Radul voievod, nici oastea lui, nu știau nimic despre aceștia și nu credeau altfel, decât că erau așa de puțini, câți văzuseră dintr-înșii. Și s-a întâmplat aceasta în acea lună, în ziua 18, într-o joi; atunci a șezut toată ziua voievodul lângă o gârlă, care se cheamă Potoc și a șezut până sâmbătă seara. Duminică, înainte de răsăritul soarelui, a lovit Ștefan voievod pe Radul voievod și i-a tăiat 64 de mii de oameni, așa încât Radul voievod abia a scăpat cu fuga, cu puțină oaste la un castel care se cheamă Dâmbovița[25].

În aceeași lună, în ziua 23, a venit Ștefan voievod cu toți oștenii săi în fața castelului și l-a asediat cu tărie și în timpul nopții a fugit Radul voievod din castel, în acea lună, în ziua 24; atunci a luat Ștefan voievod castelul și a pătruns cu forța înăuntru și a luat lui Radul voievod pe soția lui și pe unica lui fiică, cu toată oastea și mari comori. Și ea era de sânge și de viță înaltă și acum încă este doamna lui Ștefan voievod; cu ea are pe un fiu, Bogdan voievod, și două fiice frumoase și a luat toate giuvaerurile, care le stăpânește de obicei un principe, cu toate steagurile și cetatea de care. Și acolo a șezut Ștefan voievod 3 zile, lângă o pădure, până ce și-a rânduit de tot oastea, căci auzise că niște turci veneau în ajutorul lui Radul voievod. Aceștia au venit în ziua de 28 ale aceleiași luni, ca la 13 mii de oameni, cu 6 mii de munteni. Atunci s-a îndreptat Ștefan voievod cu bărbăție împotriva lor și Dumnezeu l-a ajutat, încât i-a nimicit cu desăvârșire, iar pe care i-a prins vii, i-a tras în

[23] Maria din Mangop nu era circaziană, ci greacă, din familia Paleologilor.

[24] Basarab Laiotă, zis cel Bătrân.

[25] Castelul orașului București.

ţeapă prin buric, cruciş, unul peste altul, în număr ca la 2.300. Şi a stat acolo, în mijlocul lor, 2 zile. Şi oastea lui s-a desfăcut. Şi a venit cu multă avere şi pace la Suceava, la scaunul ţării sale, şi a lăudat pe Dumnezeu cu vlădicii şi arhidiaconii şi cavalerii săi şi cu toţi supuşii lui, pentru că de la Dumnezeu a fost că i-a mers aşa de bine. Şi atunci a aşezat Ştefan voievod pe Basaraba voievod ca domn în Muntenia, peste ţară. Şi după 4 săptămâni, în luna decembrie, în ziua 20, atunci a venit Radul voievod cu 17 mii de turci şi 12 mii de munteni şi au învins pe Basarab voievod şi l-au alungat din ţară. Atunci a venit în fugă Basarab în Moldova, la Ştefan voievod şi turcii pe urma lui, până la Bârlad şi s-au apucat să prade, dar nu au aşteptat pe Ştefan voievod, ci s-au întors acasă. Atunci a pornit Ştefan voievod iarăşi în Muntenia şi a ars ţara aproape cu totul în ziua de 14 martie. Era prea frig, încât el nu a putut rămâne cu oastea şi s-a întors iarăşi acasă, însă a adus mulţi oşteni prinşi la Suceava, dintre care a pus de au spânzurat 700 în faţa castelului.

10-lea. 6982 [1474].

În luna octombrie, ziua întâi, atunci a intrat iarăşi Ştefan voievod cu Basarab în Muntenia, cu oaste mare şi a venit la un castel care se cheamă Teleajen, şi acolo a prins pe pârcălabi şi le-a tăiat capul şi a luat cu dânsul pe mulţi ţigani, care erau acolo şi a pus să fie spintecaţi mulţi ţigani, aşa încât sângele curgea din castel afară şi a dat foc castelului. Şi a aşezat pe Basarab iarăşi ca domn în ţară şi i-a dat pe mână ţara şi a pedepsit pe mulţi boieri care nu-i fuseseră ascultători.

În aceeaşi lună, în ziua 4, atunci au venit ungurii cu Ţepeluş voievod[26] şi s-au ciocnit cu Basarab şi nu au putut să-i strice cu nimic ungurii. Şi apoi Ştefan voievod s-a întors acasă, în ţara lui; atunci au venit iarăşi ungurii cu Ţepeluş, în ziua de 20 a aceleiaşi luni, şi au dobândit ţara de la Basarab şi au aşezat ca voievod pe Ţepeluş. Între acestea a pierit Radul voievod, în aşa fel încât nimeni nu a ştiut ce s-a ales de el şi la fel şi Basarab voievod.

În acelaşi an, în luna februarie, în ziua 9, au luat turcii Caffa şi au încărcat 32 de corăbii mari cu averi, cu comori mari şi în ultima corabie 12 copii ai orăşenilor şi 4 turci şi i-au trimis pe aceştia şi i-au luat cu ei, spre Constantinopol. Atunci s-au sfătuit tinerii, când au ajuns pe mare, cum ar putea să-i abată din drum pe turci şi au hotărât că într-o noapte, pe la un ceas din noapte, trebuie să-i omoare pe toţi. Aceasta s-a întâmplat în ziua de 19

[26] Basarab cel Tânăr (1478–1482). Aici, el apare ca pretendent, înainte de domnie.

februarie, într-o sâmbătă noaptea; atunci au înjunghiat pe toţi turcii şi Dumnezeu a dat noroc ca vântul să ducă toate corăbiile la Chilia. Şi acolo a venit Ştefan voievod cu oastea lui, cu 400 de care şi a luat toate averile, împreună şi cu tinerii şi i-a adus pe toţi la Suceava; atunci a împărţit domnul pe tineri prin Suceava; în acelaşi timp, au aflat caffezii şi veneţienii că copiii erau la Ştefan voievod şi au fost foarte bucuroşi de aceasta. Şi i-au trimis foarte mulţi bani şi cereri ca el să lase liberi pe tineri. Iar Ştefan voievod a îmbrăcat pe toţi tinerii şi i-a lăsat pe toţi liberi şi care au vrut să se ducă acasă, pe aceia a poruncit să-i călăuzească în Ţara Ungurească. Mulţi dintre dânşii au rămas în Suceava, care şi astăzi sunt acolo.

În acelaşi an, până în luna ianuarie, a trimis împăratul turcesc foarte mulţi soli, unul după altul, la Ştefan voievod, că trebuie să-i trimită înapoi comorile şi pe tineri, ceea ce el nu a făcut. Aceasta a fost până în luna ianuarie.

11-lea. 6983 [1475].

În luna ianuarie, ziua 10, într-o joi, a avut Ştefan voievod o mare bătălie cu turcii, puţin mai sus de Vaslui, lângă o apă care se cheamă Bârlad. Atunci i-a ajutat Dumnezeu de a învins iarăşi pe turci cu totul, în număr ca la o sută de mii şi 17.000 de oameni dintre munteni, care erau cu dânşii, astfel că turcul nu a aflat nici o scăpare. Şi i-au gonit încă 8 mile întregi pe un noroi greu.

12-lea. 6984 [1476].

În luna iulie, în ziua 26, într-o vineri, atunci a venit Othman, împăratul turcesc[27], cu 200.000 de oameni şi s-a ciocnit pe o câmpie cu Ştefan voievod, lângă pârâul care se cheamă Pârâul Alb. Atunci i-au ucis turcii lui Ştefan voievod toată oastea şi pe boierii lui cei mari şi pe nobili, încât el însuşi a scăpat de acolo cu puţină oaste. Şi i-a ars cu totul aproape toată ţara, dar nu i-a putut lua nici un castel. Împăratul a asediat un castel cu numele Neamţul. Atunci au tras din castel în tunul cel mare şi au împuşcat şi pe comandantul artileriei. Atunci împăratul s-a tras înapoi. Şi atunci Ştefan voievod avea iarăşi o oaste în număr ca la 16 mii de oameni şi se înfăţişă iarăşi turcilor. Atunci au socotit turcii că el a dobândit ajutor de la polonezi sau de la unguri şi s-au întors acasă. Totuşi, el le-a rupt multă oaste.

13-lea. 6985 [1477].

În luna decembrie, 19 zile, a luat voievodul în căsătorie pe doamna,

[27] Mahomed al II-lea.

fiica lui Radul voievod, pe care i-o luase cu forţa.

14-lea. 6987 [1479].

În luna iunie, 22 zile, a început voievodul să zidească Chilia şi a isprăvit-o în aceeaşi vară, cu 800 de zidari şi 17.000 de ajutoare; în aceeaşi lună, ziua 16, a născut doamna lui Ştefan pe fiul lor, Bogdan, fiul lui Ştefan voievod, care şi astăzi trăieşte, din mila lui Dumnezeu.

15-lea. 6989 [1481].

În luna iulie, în ziua 4, într-o duminică, atunci a avut Ştefan voievod o bătălie foarte mare cu Ţepeluş voievod în Muntenia, la o apă care se cheamă Râmnic. Şi Dumnezeu a ajutat pe Ştefan voievod, de a nimicit pe Ţepeluş voievod cu toată oastea lui, şi a câştigat bătălia şi a ucis pe Ţepeluş şi a aşezat pe Vlad voievod[28] ca domn în Muntenia, al cărui fiu încă şi astăzi trăieşte şi este domn în Muntenia. Atunci a fost ucis şi cumnatul lui Ştefan voievod, numit Şandru, un cavaler leal.

16-lea. 6990 [1482].

În luna martie, în ziua 10, într-o duminică, a cucerit Ştefan voievod un castel la graniţa dinspre Turcia, cu numele Ketzo, şi a aşezat în el 2 pârcălabi, cu numele Vâlcea şi Ivanco.

17-lea. 6991 [1483].

În luna iulie, în ziua 14, turcii au lovit şi au dat asalt Chiliei şi o luară, în aceeaşi vreme. În luna august, în ziua 7, au luat turcii şi Cetatea Albă şi au dus cu ei populaţia mai bună la Constantinopol.

18-lea. 6992 [1484].

În luna iunie, 3 zile, a început voievodul să zidească un castel la târgul Romanului. Şi în luna august, 11 zile, a plouat sânge asupra aceluiaşi castel; atunci s-a lăsat voievodul de clădit şi de zidit.

19-lea. 6993 [1485].

În luna septembrie, în prima zi, s-a dus Ştefan voievod la craiul Poloniei, la Colomeea şi, pe când voievodul era la rege, au venit turcii cu Petru Hronoda voievod, fără împotrivire, asupra Sucevei şi pentru că Suceava nu a vrut să se predea, atunci ei au ars târgul şi aproape toată ţara. Şi craiul nu voia să-l creadă şi nu voia să-i dea drumul. Şi când craiul l-a lăsat, a poruncit fiului său, Albert[29], să pornească cu ceva oştire în ajutorul lui. Dar craiul Albert s-a întors iarăşi înapoi de la Colacin şi a lăsat pe unii

[28] Vlad Călugărul, domnul Ţării Româneşti (1482–1495).
[29] Viitorul rege al Poloniei, Ioan Albert (1492–1501).

dintre comandanţi să meargă cu el, ca panul Czessny şi panul Weyssdorffer şi Ian Polag, cu ceva oaste şi se purtară cavalereşte lângă graţia sa, încât atunci încă mulţi turci au fost nimiciţi la Cătlăbuga.

20-lea. 6994 [1486].

În luna martie, în ziua 6, într-o luni, s-a ciocnit Ştefan voievod cu Hronoda la Bulgari, la apa numită Siret. Atunci a bătut Petru Hronoda pe Ştefan voievod şi a câştigat lupta şi Ştefan voievod a căzut de pe cal şi a zăcut printre morţi de dimineaţă până la prânz. Atunci a venit călare un boier, cu numele Purice[30], care a recunoscut pe Ştefan voievod. Atunci a scos pe voievod de acolo, de şi-a adunat oastea lui, şi a trimis la Petru voievod pe un boier, anume Pântece, care s-a supus lui Petru voievod şi l-a scos afară din bătălie, după ce l-a convins că de acum câştigase bătălia. Şi cu ceata lui au tăiat capul lui Petru voievod şi au adus capul lui Ştefan voievod. Astfel, a rămas Ştefan voievod stăpân în ţară, cu ajutorul lui Dumnezeu.

Iar după 2 ani a trimis Ştefan voievod pe un boier[31] în ţara Rusiei şi a cuprins-o până la Halici; după 4 ani, a venit panul Micolai Haliţchi şi i-a învins oastea la Rohatyn. Atunci, acel boier a fugit la Cetatea Albă. Voievodul a aflat despre aceasta şi a trimis în taină după dânsul şi l-au prins lângă Cetatea Albă cu slugile lui [şi] 36 de cai şi l-au adus la Suceava. Acolo a stat un an întreg prins, dar, când a trecut un an, domnul i-a dat drumul şi l-a pus să intre din nou în ţara Rusiei. Atunci el a cuprins iarăşi ţara către Halici. S-a întâmplat odată, într-o duminică, pe când şedea el într-un sat lângă Colomeea, au venit asupra lui polonii şi l-au prins împreună cu alţi 5. Apoi l-au dus la Koţ [cu] marele său vornic, anume Rebge negustorul, şi îi tăiară capul. Pe boieri cu ceilalţi i-au aruncat vii, de pe castel în jos, la Koţ.

În anul, cum se scrie, după naşterea lui Hristos, 1497, în luna aprilie, la începutul lunii, a venit craiul Poloniei la Liov, cu ridicarea obştească a oştirii ţării sale şi a altor neamuri, ca prusienii, cu gândul să pornească împotriva turcilor. Atunci a străbătut prin ţara sa în spre Valahia, către Ştefan voievod, toată vara. Şi când s-a făcut luna septembrie, ziua întâi, a pătruns în ţară voievodului, la Şepeniţ. Atunci au sosit solii lui Ştefan

---

[30] Această informaţie confirmă ştirea din tradiţie, din *O samă de cuvinte* a lui Ion Neculce, cum aprodul Purice ar fi salvat pe Ştefan în această bătălie şi că acest boier ar fi începătorul neamului Movilă.

[31] Numele acestui „boier", care a făcut o răscoală în ţările ruseşti, nu este indicat. E vorba despre Muha, şeful răscoalei ţărăneşti.

voievod, anume Tăutul marele logofăt şi Isaac marele vistiernic, anume pentru ca să se îndrepte craiul împotriva turcilor. Atunci craiul a poruncit ca boierii şi solii să fie prinşi şi a pus să-i ducă la Castelul de Sus din Liov. Iar el singur cu toată oastea lui a pornit asupra Sucevei şi în ziua de 16 a tăbărât în fața castelului de la Suceava. Şi a ținut asediu în fața ei 21 de zile şi nopți cu mare înverşunare. Şi s-a tras înapoi de la castelul Sucevei, în ziua de 9 octombrie, într-o miercuri, în ziua sfântului Dionisie-Dumitru. Într-o joi, la 17 octombrie, li s-a întâmplat polonilor mare nenorocire, în codrul Cosminului, încât el a scăpat de acolo cu puțină oaste, precum este ştiut tuturor vecinilor.

În anul, cum se scrie de la naşterea lui Hristos, anul 1499, în luna februarie, a pătruns Malcoci cu mulțime de turci în țara Poloniei, până către Halici. Atunci a venit o iarnă grea şi ger, zăpadă, de pe urma căreia mulți din ei au murit înghețați şi de foame, încât nu au apucat a trece peste Nistru. Şi s-au întors înapoi cu mare lipsă şi foame. Şi când au venit în Valahia, între Nistru şi Prut, au vrut să treacă peste Prut. Atunci a ridicat Ştefan voievod oastea sa şi a pus de au omorât pe turci, în toate chipurile, încât el a omorât mai mult de 80.000 de turci. Şi a pus de i-a aruncat în Prut.

LETOPISEȚUL DE LA PUTNA NR. I

Povestire pe scurt despre domnii Moldovei

În anul 6965 [1457], luna aprilie 12, în Joia Mare[32], Ştefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, a venit de la munteni şi a dobândit întâia biruință asupra lui Aron voievod, pe Siret, la tină,

[32] 12 aprilie, în anul 1457, nu cade în Joia Mare, ci în Marțea Mare; este, probabil, o greşeală de copist, căci Letopisețul anonim are exact: Marțea Mare.

la Doljeşti. A doua luptă a purtat-o cu dânsul la Arbic şi iarăşi a biruit Ştefan voievod, cu ajutorul lui Dumnezeu. După aceea, s-a adunat toată ţara, cu preasfinţitul mitropolit, chir Theoctist, şi l-a uns pentru domnie, pe Siret, unde se numeşte Dereptate până în ziua aceasta.

Şi a luat schiptrul Ţării Moldovei.

În anul 6970 [1462], iunie 22, l-au lovit cu tunul în gleznă, la cetatea Chiliei.

În anul 6971 [1463], iunie 5, şi-a luat ca doamnă pe Evdochia, sora lui Semen, ţarul de Kiev.

În anul 6973 [1465], ianuarie 23, joi, la miezul nopţii, a înconjurat Ştefan voievod cetatea Chilia şi vineri de dimineaţă a început să bată cetatea şi s-au bătut până seara. Şi sâmbătă s-a predat cetatea. Şi apoi a intrat Ştefan voievod în cetate şi a stat trei zile, îmblânzind pe oameni. Şi le-a pus acolo pârcălabi pe Isaia şi Buhtea. Şi s-a întors la cetatea lui de scaun a Sucevei.

În anul 6974 [1466], iunie 4, a început să zidească mănăstirea Putna.

În anul 6975 [1467], noiembrie 19, s-a ridicat craiul unguresc, Matiaş[33], cu toată puterea ungurească şi a coborât la Totruş şi a venit la târgul Roman şi l-a ars. Şi apoi a venit la Baia. Iar Ştefan voievod a luat pe Dumnezeu în ajutor şi a năvălit asupra lor, noaptea. Şi i-a dat pe ei Dumnezeu în mâinile lui Ştefan voievod şi ale oştii lui. Şi au fost tăiaţi mare mulţime, iar alţii au fost arşi în case pe străzile târgului. Şi însuşi craiul Matiaş a fost săgetat şi s-a întors ruşinat, pe alt drum strâmt şi de nepătruns, în ţara sa.

În acel an, a răposat doamna Evdochia.

Iar Ştefan voievod, după trecerea a puţină vreme, s-a împăcat cu Matiaş, craiul unguresc, şi i-a dăruit lui două cetăţi în ţara Ardealului, numele cetăţilor: Chichilvar, care se numeşte Balta şi Cicev, care sunt şi până astăzi.

În anul 6978 [1470], august 20, a venit mare mulţime de tătari şi a biruit Ştefan voievod la dumbravă, la Lipniţi, lângă Nistru. Şi s-a întors şi a venit şi a sfinţit hramul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu cel de la Putna, cu mâna preasfinţitului mitropolit chir Theoctist, şi a episcopului Tarasie şi a egumenilor tuturor mănăstirilor şi a clerului preoţesc, în număr de 64, septembrie 3, în vremea arhimandritului Ioasaf.

În acelaşi an, a prădat Ştefan voievod Brăila şi a ars-o.

---

33 Matias Corvin, regele Ungariei (1458–1490).

În anul 6979 [1471], martie 7, a biruit Ştefan voievod pe Radul voievod la Soci şi a tăiat mulţime de munteni.

În acelaşi an, august 29, a fost cutremur mare peste toată ţara aceasta.

În anul 6980 [1472], şi-a luat Ştefan voievod ca doamnă pe Maria din Mangop[34].

În anul 6981 [1473], noiembrie 8, s-a îndreptat Ştefan voievod asupra muntenilor şi a împărţit steaguri oastei sale la Milcov. Şi apoi au pornit, şi cu Basaraba Laiotă, asupra lui Radul voievod şi s-au întâlnit cu dânsul în aceiaşi lună, la 18, la locul numit pârâul Vodna. Şi s-au bătut trei zile şi a fugit Radul voievod noaptea, cu toată oastea, la cetatea sa de scaun, Dâmboviţa. La 20, în aceeaşi lună, a venit Ştefan voievod cu toată oastea lui şi a înconjurat cetatea. Şi în acea noapte a fugit Radul voievod din cetate, iar Ştefan voievod a luat cetatea şi a luat pe doamna lui Radul voievod şi pe fiica lui, Maria doamna, şi toate tezaurele lui. Şi acolo a rămas 3 zile, veselindu-se. Şi pe Băsăraba l-a lăsat să domnească. Iar el însuşi s-a întors cu oştile sale, în ţara sa. Iar Radul voievod a fugit la turci şi a adunat cincisprezece mii de turci şi a venit împotriva lui Basaraba şi a biruit şi a fugit în Ţara Moldovei şi a domnit o lună.

În anul 6983 [1475], ianuarie 10, a biruit Ştefan voievod oştile turceşti la Vaslui şi mare mulţime au fost tăiaţi şi pe mulţi i-a prins vii şi i-a tăiat. A lăsat viu numai pe fiul lui Sac başa. Şi a luat de la dânşii mai mult de 40 de steaguri.

În anul 6984 [1476], iunie 26, a venit Mahmet beg[35], împăratul turcesc, cu toate puterile sale, şi Basaraba cu ei, cu toată oastea sa, şi au biruit pe Ştefan voievod la Pârâul Alb şi au tăiat oastea lui. Şi au prădat toată ţara lui şi au ars până la Suceava.

În anul 6985 [1477], noiembrie 8[36], a răposat preasfinţitul mitropolit Theoctist.

În acelaşi an, decembrie 7, a răposat roaba lui Dumnezeu, doamna Maria din Mangop.

În anul 6987 [1479], iunie 16, a răposat robul lui Dumnezeu, Bogdan, fiul lui Ştefan voievod.

---

[34] Mangop, cetate bizantină în Crimeea, lângă Theodosia.

[35] Mahomed al II-lea.

[36] Pe piatra funerară a mitropolitului Theoctist I din biserica mănăstirii Putna este menţionat anul 6986, adică 1478 (n. ed.).

În anul 6988 [1480], noiembrie 21, a răposat robul lui Dumnezeu, Petru, fiul lui Ștefan voievod.

În anul 6989 [1481], iulie 8, a fost război cu Țăpăluș la Râmnic și, cu voia lui Dumnezeu și cu mijlocirea și ajutorul Sfântului Mucenic Procopie[37], a biruit Ștefan voievod și i-a bătut și i-a tăiat și i-a măcelărit și a făcut moarte mare între dânșii. Și pe Țapaluș l-a alungat din țară. În această luptă a pierit și Șandrea. Și pe Vlad Călugărul l-a lăsat să le fie lor domn. Și apoi s-a întors în țara sa.

În anul 6990 [1482], martie 10, a luat Ștefan voievod cetatea Crăciuna.

În anul 6992 [1484], martie 15, în Miercurea Mare, la miezul nopții, a ars toată mănăstirea Putna, cu desăvârșire.

În același an, iunie 14, a venit împăratul turcesc Baiazit[38] și Vlad, voievodul Ungrovlahiei, cu dânsul și au luat cetatea Chilia; în luna august 5, au luat și Cetatea Albă.

În anul 6993 [1485], septembrie 1, s-a întâlnit Ștefan voievod cu Cazimir[39], craiul Poloniei, la Colomiia[40]. Iar turcii cu Hronet au venit și au prădat și au ars țara până la Suceava.

În aceeași vreme a răposat Iosif, arhimandritul Putnei.

În același an, noiembrie 16, a învins Ștefan voievod oastea turcească și pe Marcolci[41], la Cătălbuga.

În anul 6994 [1486], a pus Ștefan voievod pe al doilea egumen la Putna, pe Paisie arhimandritul.

Și după aceasta a fost războiul cu Hronet la Bulgari, pe Siret. În acest război a căzut Ștefan voievod de pe cal, dar Dumnezeu l-a păzit și a rămas nevătămat. Iar lui Hronet i s-a tăiat capul.

În anul 6998 [1490], a murit craiul unguresc Matiaș și, în același an, în Miercurea Mare[42] a răposat cneazul Ioan[43], fiul marelui cneaz al Moscovei.

În anul 7004 [1496], iunie 26, a răposat robul lui Dumnezeu,

---

[37] Pentru că 8 iulie este ziua Sfântului Procopie.
[38] Baiazid al II-lea (1481–1512).
[39] Cazimir al IV-lea, regele Poloniei (1447–1492).
[40] Colomeea, în Pocuția, lângă Prut.
[41] Numele său exact: Bali beg Malkocioglu, pașa de Silistra.
[42] Miercurea Mare, în 1490, cade la 7 aprilie.
[43] Ivan Ivanovici era fiul marelui cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea Vasilievici (1462–1505), căsătorit cu Olena, fiica lui Ștefan cel Mare.

Alexandru voievod, fiul lui Ştefan voievod, şi l-au îngropat în mănăstirea de la Bistriţa, lângă străbunicul său, Alexandru voievod.

În anul 7005 [1497], s-a ridicat craiul leşesc al Poloniei, numit Albert, cu toate puterile sale, cu înşelăciune asupra lui Ştefan voievod, prefăcându-se că merge asupra cetăţilor: Chilia şi Cetatea Albă. Iar Ştefan voievod, auzind aceasta, a trimis şi soli în întâmpinarea lui, pe Tăutul logofăt şi pe Isac vistiernic, cu multe daruri. El, însă, i-a prins şi i-a pus în fiare şi i-a trimis la Liov. Iar el însuşi a venit la cetatea Sucevei şi a înconjurat-o şi mult a bătut-o şi nu a dobândit nimic, ci s-a întors ruşinat.

În anul 7012 [1504], iulie 2, a răposat în veci pomenitul Ioan Ştefan voievod şi a domnit 47 de ani şi trei luni.

LETOPISEŢUL DE LA PUTNA NR. II

Povestirea pe scurt despre domnii Moldovei

În anul 6965 [1457], aprilie 12, în Joia Mare, a venit de la munteni Ştefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, şi a dobândit prima biruinţă asupra lui Aron, pe Siret, la tină, la Doljeşti; a doua luptă a purtat-o cu dânsul la Arbic şi iar a biruit Ştefan voievod. Iar după aceea s-a adunat toată ţara, cu preasfinţitul mitropolit chir Theoctist şi cu ajutorul lui Dumnezeu, l-au uns la domnie, pe Siret, unde se numeşte locul acela Dereptate şi până acum. Şi a luat schiptrul Ţării Moldovei.

În anul 6969 [1461], iunie 5, a lovit cu război Ştefan voievod Ţara Secuiască.

În anul 6970 [1462], iunie 22, au lovit cu tunul pe Ştefan voievod în gleznă, la cetatea Chiliei.

În anul 6971 [1463], iulie 5, şi-a luat ca doamnă pe Evdochia drept-credincioasa, de la Kiev, sora lui Semen ţarul.

În anul 6973 [1465], ianuarie 23, joi, la miezul nopţii, a intrat Ştefan voievod în cetatea Chiliei şi a înconjurat-o. Şi a rămas aci joia în pace şi vineri dimineaţa au lovit şi au început să bată cetatea Chilia. Şi apoi au bătut

toată ziua și s-au luptat până seara. Sâmbătă s-a predat cetatea și a intrat Ștefan voievod în cetate, cu voia lui Dumnezeu. Și a rămas acolo 3 zile, veselindu-se și lăudând pe Dumnezeu și mângâind pe oamenii din cetate. Și le-a pus lor acolo pârcălabi pe Isaia și pe Buhtea. Și s-a întors în cetatea lui de scaun, Suceava. Și apoi a poruncit mitropoliților și episcopilor săi și tuturor preoților să mulțumească lui Dumnezeu și să facă rugăciuni pentru aceasta către Dumnezeu. În anul 6974 [1466], iulie 10, s-a început să se zidească, cu ajutorul lui Dumnezeu, Sfânta Mănăstire a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, la Putna.

În anul 6975 [1467], noiembrie 19, s-a ridicat craiul unguresc Matiaș și a coborât la Trotuș, cu toată puterea ungurească. Și au venit la târgul Romanului și l-au ars. Și apoi au venit la Baia. Și a fost gândul lui Ștefan voievod și a năvălit noaptea asupra lor, la Baia. Și i-a dat Dumnezeu în mâinile lui Ștefan voievod și ale oastei lui. Și au fost uciși mare mulțime dintre ei. Și craiul atunci a fost săgetat în luptă. Și apoi s-au întors rușinați pe alt drum, mai scurt. Și nu a fost cum au crezut ei, ci a fost cum era voia lui Dumnezeu. Și în același an a răposat doamna Evdochia.

Și, după câtva timp, au făcut pace între dânșii, Ștefan voievod cu craiul unguresc, Matiaș, și încă, după împăcarea cea bună, a dăruit domnului nostru, Ștefan voievod, 2 cetăți, anume cetatea de Baltă și Cicev[44], în țara Ardealului, precum sunt și până acum.

În anul 6978 [1470], august 20, au venit tătarii, mulțime mare, și s-a bătut cu ei Ștefan voievod la dumbrava de la Lipniți, lângă Nistru. Și a gonit urma lor și a luat toată prada lor. Și apoi s-a întors cu izbândă și a venit să sfințească hramul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, cu ajutorul lui Dumnezeu, cu mâna preasfințitului mitropolit, chir Theoctist, și a episcopului Tarasie și cu egumenii tuturor mănăstirilor. Și la Liturghie au fost la jertvelnic, de toți, în număr de 64 de arhierei și preoți și diaconi, septembrie 3, sub arhimandritul Ioasaf.

În același an, februarie 27, dușmanul binelui, diavolul, a ridicat dușmănie între Ștefan voievod și între Radul voievod. Și Ștefan voievod a prădat Brăila și a ars-o.

În anul 6979 [1471] a fost tăiat Isaia vornic, cu Negrilă ceașnic și Alexa stolnic.

În același an, martie 7, a fost război cu Radul voievod la Soci și a

[44] Cicev, adică Ciceu, în valea Someșului.

biruit Ştefan voievod şi a ucis dintre dânşii mare mulţime şi au fost luate toate steagurile lui şi mulţi viteji au fost prinşi atunci, pe care i-a tăiat. A lăsat vii numai pe 2 boieri mari, Mircea comis şi Stan logofăt.

În acelaşi an, august 29, a fost cutremur mare în toată lumea, pe vremea când şedea domnul la prânz.

În anul 6980 [1472], septembrie 14, şi-a luat Ştefan voievod doamnă, pe Maria din Mangop.

În anul 6981 [1473], noiembrie 8, Ştefan voievod a împărţit steaguri oastei lui, la Milcov şi apoi au pornit şi cu Basaraba Laiotă asupra lui Radul voievod. Şi s-au întâlnit în aceeaşi lună, la 18, la locul numit pârâul Vodna. Şi aci s-au bătut 3 zile. Şi a lăsat Radul voievod toate ale sale în ocolul său şi a fugit cu toată oastea lui la cetatea lui de scaun, Dâmboviţa. La 23 ale aceleiaşi, a venit Ştefan voievod cu toată oastea lui şi a înconjurat cetatea Dâmboviţa. Şi în noaptea aceea Radul voievod a fugit din cetate şi Ştefan voievod a luat cetatea şi a intrat în ea şi a luat pe doamna lui Radul voievod şi pe fiica lui, Maria doamna, şi toate tezaurele lui şi toate veşmintele lui şi toate steagurile lui. Şi a rămas acolo 3 zile, veselindu-se. Şi apoi s-a întors la cetatea lui de scaun, Suceava. Iar pe Basaraba l-a lăsat să domnească. Şi a domnit o lună. Iar Radul voievod a fugit la turci şi a luat cu dânsul 15 mii de turci şi au lovit pe Basaraba şi l-au învins pe el şi toată oastea lui. Şi el singur a fugit în Ţara Moldovei.

În anul 6982 [1474], octombrie 5, a fost luptă cu Ţepeluş şi cu ungurii în Ţara Muntenească şi au fost înfrânţi.

În anul 6983 [1475], ianuarie 10, a fost luptă la Vaslui cu puterile turceşti şi a biruit Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu. Şi au căzut atunci mulţime mare fără număr şi au fost prinşi vii mulţi, fără număr, pe care i-a şi tăiat. Numai pe unul l-au lăsat viu, pe fiul lui Sac başa. Şi steagurile lor şi cu schiptrele cele mari le-au luat, mai mult de 40.

În anul 6984 [1476], iulie 26, a venit împăratul turcesc Mehmet beg şi cu toate puterile sale şi Băsăraba voievod cu ei, cu toată oastea sa, asupra lui Ştefan voievod şi a purtat luptă cu ei la Pârâul Alb şi au biruit atunci blestemaţii turci şi a căzut toată oastea lui Ştefan voievod. Şi apoi au prădat toată ţara şi au venit la Suceava şi au ars târgul.

În anul 6985 [1477], noiembrie 8, a răposat preasfinţitul mitropolit, chir Theoctist. După dânsul, în luna decembrie, a răposat roaba lui Dumnezeu, Maria, doamna de la Mangop.

În anul 6987 [1479], a răposat robul lui Dumnezeu, Bogdan, fiul lui Ştefan voievod. În acelaşi an, august, 8, a răposat roaba lui Dumnezeu

Cneajna, fiica lui Alexandru voievod. Şi Stanciul cel Mare a răposat 3 zile după ea.

În anul 6988 [1480], noiembrie 21, a răposat robul lui Dumnezeu, Petru, fiul lui Ştefan voievod.

În anul 6989 [1481], iulie 8, a fost război cu Ţepeluş la Râmnic şi a biruit Ştefan voievod şi au fost ucişi mulţime mare, fără număr. Atunci, în acel război a căzut şi Şandrea[45]. Iar Ştefan voievod a lăsat pe Vlad voievod Călugărul să domnească peste Ţara Muntenească.

În anul 6990 [1482], martie 10, a luat Ştefan voievod cetatea de la Crăciuna şi a pus pe pârcălabii săi, Vâlcea şi Ivanco.

În anul 6992 [1484], martie 15, în Miercurea Mare, la miezul nopţii spre joi a ars toată mănăstirea Putnei, cu desăvârşire.

În acelaşi an, iulie 14, a venit împăratul Baiazit, cu turcii, asupra cetăţii Chilia şi cu el Vlad voievod Călugărul, cu muntenii, în vremea lui Ivaşco şi Maxim pârcălabi. Şi după aceea, august 5, au luat şi Cetatea Albă, în vremea lui Gherman şi Ioan pârcălabi.

În anul 6993 [1485], septembrie 1, s-a dus Ştefan voievod la craiul leşesc şi s-au întâlnit la Colomiia. Iar într-aceea au venit turcii cu Hroniot până la Suceava şi au ars şi târgul şi au prădat ţara, arzând-o.

Şi după aceea a răposat robul lui Dumnezeu, arhimandritul Iosif, octombrie 29.

În acelaşi an, noiembrie 16, a fost război cu turcii şi cu Marcolci la Cătlăbuga şi a biruit Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu.

În anul 6994 [1486], februarie 15, a pus Ştefan voievod pe egumenul Paisie cel Scurt la mănăstirea Putna.

Şi după aceasta a fost război cu Hroet[46] la Bulgari, pe Siret. Şi în acel război a căzut Ştefan voievod de pe cal, Dumnezeu l-a păzit. Şi lui Hroet i s-a tăiat capul.

În anul 6998 [1490], a murit craiul unguresc Matiaş. În acelaşi an a răposat robul lui Dumnezeu, Ioan, fiul marelui cneaz Ioan al Moscovei, tatăl marelui cneaz Dimitrie, nepotul lui Ştefan voievod[47].

În anul 7004 [1496], iulie 26, a răposat robul lui Dumnezeu,

---

[45] Şandru, portar de Suceava, cumnatul lui Ştefan cel Mare.

[46] Hroet, aşa în text; mai sus, Hroniot.

[47] Dimitrie Ivanovici, fiul lui Ivan Ivanovici şi al Olenei, fiica lui Ştefan cel Mare, a fost asociat la domnie de bunicul său, Ivan al III-lea, cu titlul de mare cneaz, la 1498. Dar, la 1502 a fost dizgraţiat şi a murit în închisoare.

Alexandru, fiul lui Ştefan voievod.

În anul 7005 [1497], s-a ridicat craiul leşesc, Albert, cu toate puterile sale, asupra lui Ştefan voievod, cu înşelăciune, spunând că merge împotriva turcilor, să ia cetăţile Chilia şi Cetatea Albă. Şi Ştefan voievod a trimis în întâmpinarea lui pe solii lui, Tăutul logofăt şi Isac vistiernic, cu multe şi mari daruri. El, însă, îi prinse şi-i băgă în fiare şi îi trimise la Liov. Iar el însuşi a venit la cetatea Sucevei şi a înconjurat-o şi a bătut-o 3 săptămâni şi nu a dobândit nimic. Iar Ştefan voievod a adunat oastea sa în târgul Roman. Apoi i-a venit ajutor de la craiul unguresc[48], care era fratele craiului leşesc, 12 mii şi cu dânşii era voievodul Ardealului, Birtoc, cuscrul lui Ştefan voievod. Şi Radul voievod[49] încă i-a trimis ajutor şi de la împăratul Baiazit i-a venit ajutor. Şi Birtoc a rugat pe Ştefan voievod pentru pace şi domnul Ştefan voievod cu greu a făcut voia lui pentru pace, dar ca ei să se înapoieze pe drumul pe care au venit. Şi Ştefan voievod a ospătat şi a dăruit pe Birtoc cu mari şi multe daruri şi l-a trimis la ale sale. Iar craiul nu s-a înapoiat pe acelaşi drum pe care a venit, ci pe unde era ţara întreagă. De aceea s-a mâniat Ştefan voievod şi a gonit pe urma lor şi i-a ajuns la marginea bucovinei Cozminului. Şi luând pe Dumnezeu în ajutor şi pe Preacurata lui Mamă şi pe Sfântul Mare Mucenic Dimitrie, i-a lovit şi i-a învins şi a fost mare măcel între ei. Şi au căzut mulţi nobili mari dintre ei şi au fost luate schiptrele cele mari ale craiului şi tunurile lui cele mari. Şi a venit veste lui Ştefan voievod că vine şi altă oaste leşească. Şi domnul a trimis pe Boldur vornicul şi i-a ucis pe toţi. Şi astfel craiul a plecat ruşinat, abia a scăpat cu câţiva puţini ai lui.

În anul 7006 [1498], a prădat Marcolci Ţara Leşească, mai sus de Liov, 25 de popripşti. Şi după aceea a mers Ştefan voievod în Ţara Leşească şi a prădat-o şi a luat 2 cetăţi: Terebulea şi Podhaeţ şi le-a ars şi a adus mulţi oameni în ţara lui.

În anul 7008 [1500], mai 11, a răposat roaba lui Dumnezeu, Maria, doamna lui Radul voievod, şi a fost îngropată în mănăstirea Putna.

În anul 7010 [1502], iulie 23, a răposat robul lui Dumnezeu, Paisie, egumenul Putnei. În acelaşi an, a răposat robul lui Dumnezeu, duhovnicul Bolsun Andonie, august 4, marţi, la miezul nopţii.

În anul 7012 [1504], luna iulie 2, a răposat binecredinciosul domn Io

[48] Acest rege unguresc, al cărui nume cronica nu-l dă, este Vladislav al II-lea Jagiełło.
[49] Radul voievod este Radu cel Mare, domnul Ţării Româneşti (1495–1508).

Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, și a fost îngropat în mănăstirea zidită de dânsul, la Putna. Și a domnit 47 de ani și 2 luni și 3 săptămâni. Și după Ștefan voievod a venit la domnie fiul lui, Bogdan voievod, și a domnit 12 ani și 9 luni și 3 săptămâni și a răposat în anul 7025 [1517], aprilie 22 și a fost îngropat în mănăstirea Putna, în pronaosul cel mare, în partea dreaptă. Veșnica lui pomenire. Și după dânsul a venit la domnie fiul lui, cu același nume ca bunicul său, Ștefan voievod cel Tânăr, aprilie 22.

TRADUCEREA ROMÂNEASCĂ A LETOPISEȚULUI DE LA PUTNA

În anii 6965 [1457], april 12, în Gioia ce Mare, atunce Ștefan voivod, feciorul lui Bogdan voivod, cea dintâi biruință au făcut-o asupra lui Aron la Seret, la Doljăști. Și doă război au făcut cu dânsul la Orbic și iarăși au biruit Ștefan voivod. După aceaea l-au pomozuit domn la Seret, în satul Dreptate. Și au luat Ștefan voivod schiptrul Țării Moldovii.

În anii 6969 [1461], iuniia 5, și mergând cu oștile, au luat Țara Săcuilor.

Și în anii 6970 [1462], iuniia 22, [și] mergând la Chiliia, au împușcat pre Ștefan voivod în gleznă.

În anii 6[9]71 [1463], iuliia în 5, și după aceaa și-au luat domnă pi Evdochiia din Kiev, pre sora împăratului Simion.

Iară în anii 6973 [1465], i[a]nuariia 23, gioi, la amează noapte, au întrat Ștefan voivod în cetate Chiliia și au încungiurat-o. Și gioi acolo au petrecut cu pace și iară vineri au dat năvală și au început a rumpe cetate Chiliia. Și așa au rupt-o toată zio și s-au bătut până sară. Și sâmbătă i s-au închinat cetate. Și cu voia lui Dumnezău au întrat Ștefan voiuvod în cetate. Și au petrecut acolo trii zâle, veselindu-să și mulțămind lui Dumnezău. Și au mângâiat noroadele în cetate și le-au pus părcălabi pre Isaiia și pre Buhte. Și s-au întors în stolița sa, în cetate Sucevii. Și așa au poroncit mitropoliților și

episcopilor, să mulţămască lui Dumnezău.

Şi în anii 6974 [1466], iuniia, în zâci zâle, au început a zâdi mănăstire Putna.

În anii 6975 [1467], s-au râdicat craiul Măteiaş şi au venit cu toată putere sa. Venit-au şi Ştefan voiuvod şi viind noapte asupra lor, în locul ce să chema Bani. Şi i-au dat pre dânşii Domnul Dumnezău în mâinile lui Ştefan voiuvod şi i-au ucis mulţimi de mulţimi. Şi atunci au însăgetat şi pre craiul. Şi aşa s-au întors ruşinat.

Şi întru acelaşi an s-au pristăvit Evdochiia, domna lui.

Apoi s-au împăcat Ştefan voiuvod cu craiul ungurese, cu Mătiiaş; şi i-au dăruit craiul două cetăţi, anume Balta şi Cicevi.

În anii 6978 [1470], avgust 20, au venit mulţime foarte multă de tătari. Şi au fost cu dânşii şi Ştefan voiuvod la Lipnici, aproape de Nistru. Şi gonindu-i din urmă, i-au luat pre toţi robi şi alte jacuri. Şi aşa s-au întors şi au venit ca să sfinţască biserica sa, a Născătorii de Dumnezău, şi cu mâna preosfinţitului Theoctist mitropolitul au sfinţit-o.

Întru acelaşi an, fevruariia în 27, s-au făcut zavistiia şi pizmă între Radul voivod şi între Ştefan voiuvod şi au robit cetate Brăila şi au ars-o.

Iară în anul 6979 [1471], au tăiat capul Isaii dvornicului, Alexa, Negrilă stolnicul.

Întru acealaş an, mart în şapte, au fost războiu între Radul voiuvod şi între Ştefan voiuvod. Şi au ucis mulţime dintr-înşii şi toate steagurile le-au luat şi mulţi viteji au perit. Şi numai doi boiari mari au lăsat: pre Mirce comis şi pre Stan logofătul.

Şi întru acealaş an, mare cutremur au fost.

În [a] nii 6980 [1472], săptemvriia 14, au luat Ştefan voiuvod altă domnă, anume Mariia din Mangopa.

În anii 6981 [1473], noiavriia 8, Ştefan voiuvod au înpărţât steagurile la Milcov. Şi aşa înpreună cu Băsărabă Laiotiia au mers asupra lui Radul vodă.

Şi ş-au lăsat Radul voiuvod toate ale sale şi au fugit cu toată oaste sa în stoliţa sa, în cetate Dâmboviţa.

Iară noapte au fugit Radul vodă şi din cetate. Iară Ştefan voiuvod au luat pre domna lui Radul voivod, pre fata lui, Mariia, şi toată visteriia lui. Şi acolo au petrecut trii zâle şi s-au întors. Iară pre Basarabă l-au lăsat să domnească şi au domnit numai o lună. Şi s-au sculat Radul voiuvod şi au venit asupra lui Băsărabă şi au fugit Băsăraba voiuvod în Ţara Moldovii.

În anii 6982 [1474], mesiţa [octombrie 5, Ţa]paloş cu ungurenii au

venit în Ţara Muntenească şi au fost biruiţi.

În anii 6983 [1475], ghenuarii 10, au venit turcii la Vaslui şi, dându-şi războiu cu Ştefan voiuvod, i-au biruit Ştefan voiuvod. Şi mulţime multă de turci au căzut atunce. Şi le-au luat şi steagurile.

În anii 6984 [1476], iuniia în 26, au venit Mehmet bey, împăratul turcesc, cu toate puterile lui şi cu muntenii asupra lui Ştefan voiuvod. Şi era cu toţii la Vale Albă. Şi au biruit turcii pe Ştefan voiuvod şi au robit toată ţara şi au venit până la Suceavă.

Şi în anii 6989 [1481], au fost războiu cu Ţapaloş la Râmnic.

Şi i-au biruit Ştefan voiuvod şi fără de număr i-au omorât. Atunce [ş]i Şandra au dat războii iute. Iară Ştefan voiuvod au lăsat pre Vlad Călugărul voivodul.

6990 [1482], mart 10, Ştefan voiuvod au luat cetatea Crăciuna şi ş-au pus pre ai săi pârcălabi, pre Vâlce şi pre Ivanco.

În anii 6992 [1484], au venit Bâiazâtul, împăratul turcesc, cu turci asupra Chiliia cetăţii şi cu Vladislav voiuvodu Călugărul cu muntenii, fiind părcălabi acolo Ivaşcu şi Macsim. Şi după aceasta, avgust în 5, au luat şi Cetate Albî, fiind pârcălabi acolo Gherman şi Ioan.

În anii 6993 [1485], s-au dus Ştefan voiuvod la craiul leşesc şi s-au adunat în Colomiia. Iară până la acea vreme au venit turcii cu Hroniut până la Suceavă şi au ars cetate şi au robit toată ţara, arzându-o.

Întru acealaş an, noiavriia în 16, s-au făcut războiu cu turcii şi cu Malcociu, la Cătlăbuga şi, cu mila lui Dumnezeu, au biruit Ştefan voiuvod.

În anii 6994 [1486], s-au făcut războiu cu Hroniut la Bolgari, la Săretiu. Şi la acel războiu au căzut Ştefan voiuvod [de pe cal], însă Dumnezâu l-au ferit. Şi au tăiat capul lui Hroiat.

Şi în anii 6998 [1490], au murit Mătiiaş, craiul unguresc. În anii 7004 [1496], iuni 26, s-au pristăvit Alexandru, feciorul lui Ştefan voiuvod.

În anii 7005 [1497], Albert, craiul leşăsc, s-au rădicat cu înşălăciuni asupra lui Ştefan voiuvod, zâcând că vine asupra turcilor, ca să ia cetate Chiliia şi Cetate Albă.

Iară Ştefan voiuvod au trimes sol pre Tăut logofătul şi pre Isac visternicul, cu mari daruri. Iară el le-au luat şi puându-i în heră, i-au trimes la Lvov. Iară el cu oste au venit asupra cetăţii Sucevii şi au încongiurat-o în trii sămtămâni şi nemică n-au sporit.

Şi mergând Ştefan voiuvod, au strâns oste [la târgul Romanului. Apoi i-au venit ajutor de la craiul unguresc] şi cu dânsul voivodul Ardealului, Birtoc, frate bun craiului leşăsc, cumnatul lui Ştefan voiuvod. Şi Radul

voiuvod încî i-au trimes ajutoriu. Şi de la înpăratul Baiazit încă i-au trimis ajutoriu. Şi au întrebat Birtoc pre craiul leşăscu şi pre Ştefan voiuvod pentru pace. Şi Ştefan voiuvod de abia au făcut voia lui, însă, făcându-să pace, sî să întoarcă craiul pre acea cale, pre unde au şi venit.

Iară Ştefan voiuvod priimind cu cinste şi dăruind pre Birtoc şi dâruindu-l cu mari daruri, l-au petrecut cu mare cinste. Iară craiul nu s-au întors pre drumul pre care au venit, ce au mers pre unde era ţara întreagă. Şi pentru aceea foarte s-au mâniiat Ştefan voiuvod şi au gonit în urma lor şi i-au agius în margine codrului Cozminului. Şi au luat pre Dumnezău întru ajutoriu şi pre Sfântul Mucenic Dimitriia şi au dat asupra lor şi i-au biruit şi le-au luat schiptrurile cele mari creştineşti şi crăiaşti şi puşca ce mare a lui. [Şi a venit veste lui Ştefan voievod] ca să viia şi altă oste leşască. Şi Ştefan voiuvod au trimes pre Boldoriu dvornicul şi i-au bătut până în sfârşit. Şi aşa s-au întorsu craiul.

În anii 7006 [1498], Malcociu au robit Ţara Leşască mai sus de Lvov cu 25 mile de loc. Şi după aceaia, s-au dus Ştefan voiuvod în Ţara Leşască şi au luat doă cetăţi: Terebulul şi Padhaiaţul şi au adus mulţi oameni în ţara sa.

În anii 7012 [1504], s-au pristăvit Măriia Sa, Ştefan voiuvod, şi l-au îngropat în mânăstire sa, Putna. Şi au fost domniia sa 47 [ani] şi doă luni şi trii sămptămâni. Iară în locul lui au stătut domn feciorul lui, Bogdan voiuvod, şi au domnit ani 12 şi nouă luni şi trii săptămâni. Iar în anii 7025 [1517], au stătut feciorul lui, Ştefan voiuvod cel Tânăr. Şi preste doi ani şi o lună ce dintâiu biruinţă au făcut asupra tâtarâlor.

CRONICA MOLDO-POLONĂ

Anul Domnului 6965 [1457] august 12, în Joia Mare, a venit din Ţara Muntenească Ştefan voievod, fiul lui Bogdan voievod.

Anul Domnului 6969 [1461] iunie 5, acelaşi Ştefan voievod a lovit cu război Ţara Secuiască.

Anul Domnului 6970 [1462] iunie 22, l-au lovit cu puşca pe Ştefan

voievod ungurii din Chilia.

Anul Domnului 6971 [1463] iunie 5, au adus aceluiaşi Ştefan voievod soţie de la Kiev, pe sora lui Simon, ţarul Kievului. Anul domnului 6973 [1465] ianuarie 23, joi, a venit acelaşi voievod sub Chilia, a bătut-o în timpul zilei de vineri. Sâmbătă a cucerit-o de la unguri şi a aşezat acolo, peste ea, ca pârcălabi pe Isaia şi pe Buhte. Iar el însuşi s-a întors înapoi la Suceava, mulţumind lui Dumnezeu pentru izbândă.

Anul Domnului 6974 [1466] iulie 10, a clădit mănăstirea Sfintei Născătoare de Dumnezeu la Putna.

Anul Domnului 6975 [1467] noiembrie 19, s-a făcut rege al Ungariei Mathias şi a venit cu oastea lui în Ţara Moldovei până la Trotuş, după aceea şi până la târgul Romanului şi a ars orăşelul, apoi a venit şi la Baia moldovenească. După aceea, a venit asupra regelui Mathias acel Ştefan voievod cu oastea sa, l-a zdrobit şi regele Mathias a fost săgetat de el; abia a scăpat cu ruşine pe alt drum în Ungaria, cu oameni puţini.

În acel an, a murit soţia domnului, cea din Kiev, Ovdochia.

După aceea, s-a împăcat Ştefan voievod cu regele Mathias şi a dăruit regele Mathias pe Ştefan voievod cu două castele în Ungaria, Balta şi Cichava[50], şi cu ţinuturile lor, în ţara Ardealului.

Anul Domnului 6978 [1470], august 20, a venit o oaste mare de tătari în Moldova şi s-a bătut cu ei Ştefan voievod la dumbrava Lipniţi, pe Nistru şi i-a înfrânt şi le-a luat înapoi toată prada. În acea vreme, tătarii veneau din Podolia, căci ai noştri le tăiaseră calea.

După aceea, a pus de s-a sfinţit acea mănăstire la Putna, mulţumind lui Dumnezeu pentru izbândă, prin însuşi mitropolitul Teoctist şi episcopul Tarasie. Acelaşi an, februarie 27, s-a certat cu Radul voievodul muntenesc şi i-a ars Brăila şi alte ţinuturi.

Anul Domnului 6979 [1471] a pus să fie tăiaţi Isaia vornicul, Negrilă ceaşnicul şi Alexa stolnicul[51].

În acelaşi an, a avut bătălie cu Radul, voievodul muntenesc, pe râul de la Soci, în Ţara Muntenească şi a înfrânt pe voievodul muntenesc şi pe foarte mulţi dintre dânşii i-a omorât şi a luat steagurile lor, steagul său propriu l-a luat. Iar mulţi au căzut prinşi, pe care i-a dat pe toţi să fie tăiaţi;

---

[50] Cichava pentru Ciceu.

[51] Isaia mare vornic, mai înainte pârcălab de Chilia, era cumnatul lui Ştefan cel Mare. Negrilă ceaşnic apare în sfatul lui Ştefan cel Mare începând de la 1462. Alexa stolnic nu se iveşte în acte.

numai pe doi boieri mari i-a lăsat, Stan logofătul şi Mircea comis[52].

În acelaşi an, 9 august, a fost mare cutremur de pământ în toată lumea, la prânz.

Anul 6980 [1472] septembrie 14, şi-a luat Ştefan voievod soţie, pe Maria din Mangopo; era acolo o împărăţie creştină, împreună cu împăratul de Perecop[53].

Anul Domnului 6981 [1473], noiembrie 8, a pornit Ştefan voievod către Ţara Muntenească, asupra lui Radul voievod[54] şi s-au întâlnit amândoi la Pârâul Alb, în Ţara Muntenească; acolo s-au bătut trei zile. După aceea, acel Radul voievod a fugit din faţa lui în castelul său, la Dâmboviţa. El a pornit după dânsul cu oastea sa şi l-a înconjurat la Dâmboviţa. După aceea, acela a fugit şi din castel, iar Ştefan voievod a cucerit castelul şi a luat acolo pe soţia lui Radul voievod şi pe fiică şi toate tezaurele ce avea acolo. Şi a locuit în acel castel trei zile; după aceea, s-a întors la Suceava. Iar pe Basaraba l-a lăsat, să fie acolo domn, în Ţara Muntenească. Şi a fost acolo domn acest Basaraba o lună. Iar Radul voievod a fugit la turci şi a luat cu dânsul 15 mii de turci şi a lovit pe Basarabă şi oastea lui a înfrânt-o şi toate ale lui, câte au fost, le-a luat. Iar Basaraba a fugit în Ţara Moldovei.

Anul 6982 [1474] octombrie 9, s-au bătut ungurii cu muntenii; peste unguri era Ţapaluş, şi au fost înfrânţi ungurii.

Anul Domnului 6983 [1475] ianuarie 1, a fost război la Vaslui, moldovenii cu turcii, şi i-a bătut acelaşi Ştefan voievod, cu ajutorul lui Dumnezeu, pe care pe toţi i-a omorât; a lăsat numai pe un turc, pe fiul subaşului, căci tatăl său era comandant peste acei turci, care erau 40 de steaguri. Au fost polonezi cu dânşii.

Anul Domnului 6984 [1476] iulie 26, a venit împăratul turcesc, Mahomet, cu toate puterile sale şi Basaraba voievod cu dânşii, cu oastea sa, asupra lui Ştefan voievod. Şi s-a bătut cu turcii la Pârâul Alb, în ţinutul Neamţului, în Ţara Moldovei şi l-a înfrânt acel împărat turcesc şi a prădat toată ţara şi au ars Suceava.

Anul 6987 [1479] noiembrie 8, fiul lui Ştefan voievod, Bogdan, a murit. După aceea, şi al doilea fiu al său, Petru, a murit.

Anul 6989 [1481] iulie 8, a fost bătălie cu Ţapaluş la râul Râmnic, în

---

[52] Ambii boieri apar în sfatul lui Radu cel Frumos.

[53] Împăratul de Perecop este hanul tătarilor din Crimeea, căruia Mangopul îi era vasal.

[54] Radu cel Frumos, domnul Ţării Româneşti (1462–1474).

Țara Muntenească şi l-a înfrânt Ştefan voievod. Acolo i-au omorât pe hatmanul său, Şandru, în acea bătălie.

Anul 6992 [1484] martie 15, a venit împăratul turcesc, sultan Baiazid, sub Chilia, cetatea moldovenească; în acea vreme, a luat Chilia, iar Cetatea Albă în luna următoare; toate acestea au fost în iulie, august. În acea vreme, a pus ca voievod în Muntenia pe Vlad.

Anul 6993 [1485], septembrie 1, a mers călare Ştefan voievod la regele Poloniei şi s-au întâlnit la Colomia. Iar în acel timp au venit turcii până la Suceava cu Cromoth la domnie şi au ars Suceava şi au prădat mult Țara Moldovei.

În aceeaşi vreme, Ştefan voievod a bătut pe turci, în luna septembrie 16, la Cătlăbuga. Acolo au fost cu polonii.

Anul 6994 [1486], februarie 15, în acea vreme a învins Ştefan voievod pe Hromot, care venise cu turcii asupra lui, dar a căzut sub cal în acea bătălie, însă nu a pățit nimic rău. Pe Hromot prinzându-l, a pus de l-au tăiat.

Anul 6998 [1490] a murit regele Ungariei, Mathias. În acelaşi an, a murit fiul marelui cneaz al Moscovei, Ivan; după aceea a murit şi fiul acestui voievod, Alexandru.

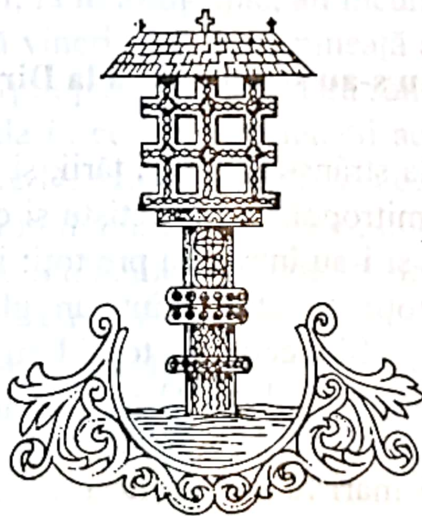
Anul 7005 [1497] a venit în Moldova regele Poloniei, Olbrach, cu oştile sale, asupra lui Ştefan voievod, care era plecat împotriva turcilor. Şi a trimis la dânsul Ştefan voievod pe solii lui, pe logofătul Tăutul şi pe Isaia vistiernic, cu mari daruri, pe care soli regele a pus de i-a băgat în fiare, după ce a luat darurile, şi i-a trimis la Liov. Iar el însuşi a venit la Suceava şi a înconjurat-o şi a bătut-o 5 săptămâni şi nu a dobândit-o. Iar Ştefan voievod a adunat toată țara lui la târgul Romanului. Pe lângă aceasta, fratele regelui Poloniei, Vladislav, a trimis voievodului Moldovei 12.000 de unguri, împotriva fratelui său, asupra cărora era voievodul Ardealului, Birthoc, cuscrul lui Ştefan voievod. Şi Radul, voievodul Munteniei, a trimis de asemenea oameni în ajutor. Şi Birthoc a început să roage pe Ştefan voievod să se împace cu regele Poloniei. Iar Ştefan voievod s-a învoit pentru împăcare, dar cu această condiție, ca regele să meargă cu acei oameni ai săi pe acelaşi drum pe care a venit. Iar Ştefan voievod a dăruit pe Birtoc cu daruri mari şi el a plecat în Ungaria. Iar regele însuşi a pornit cu unele dintre oşti pe acelaşi drum pe care venise, către Hotin[55], afară de câteva ținuturi de

[55] Această ştire despre drumul pe care a venit Ioan Albert în Moldova nu se află în celelalte cronici moldoveneşti.

oameni de ţară neascultător,i care au pornit prin bucovină şi au făcut pagube mari. Umblau siguri, nepăzindu-se. Iar Ştefan voievod a trimis asupra lor pe Boldor mare vornic cu oaste; acolo i-a nimicit, prăvălind asupra lor bucovina Cozminului. Pentru aceea i-a pedepsit Domnul Dumnezeu, că erau o oaste prea neascultătoare, cu totul fără grijă şi făceau pagube, iar pe hatmanii lor nu-i ascultau. Deci, le-a luat atunci multe steaguri ale ţinuturilor şi tunuri de asemenea şi foarte mulţi dintre dânşii i-a prins.

Anul 7006 [1498] a lovit cu război Ţara Poloniei Marcola moldoveanul[56]; a mers cu oastea până aproape de Liov. Şi după aceea a pornit Ştefan voievod către ţara Poloniei, a lovit-o cu război şi a cucerit două cetăţi, Trembowla şi Podhaiecz, de asemenea şi le-a ars, de asemenea a adus mulţi oameni în ţara lui.

Anul 7012 [1504] a murit Ştefan voievod, iulie 2. Acest Ştefan era fiul lui Bogdan voievod şi a fost îngropat în acea mănăstire a lui, la Putna. Acesta a fost domn sau voievod 47 de ani şi două luni şi trei săptămâni; era un om viteaz, norocos şi evlavios.

[56] Marcola, probabil greşit în loc de Marcoci, care era un paşă turc, nu un moldovean.

GRIGORE URECHE

LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI

de când s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viiața domnilor carea scrie de la Dragoș vodă până la Aron vodă

Domniia lui Ștefan vodă, ce-i zic cel Bun, ficiorul lui Bogdan vodă, și de multe războaie minunate ce au făcut.
Cându s-au domnitu, fostu-au cursul anilor 6965 [1457], aprilie 12, joi

Acest domn, Ștefan vodă, după doi ani a domnii lui Pătru vodă Aron, rădicatu-s-au de la Țara Muntenească, cu multă mulțime de oaste muntenească și din țară adunați și au întrat în țară. Și silind spre scaunul Sucévii, i-au ieșitu înainte Pătru vodă Aron pe Sirétiu, la Doljăști, la tină, și s-au lovitu în zioa de Joi Mari, aprilie 12, și înfrânse Ștefan vodă pe Aron. Ci Aron vodă nu să lăsă cu atâta, ci de iznoavă s-au bulucitu și al doilea rându să lovi la Orbic și iară birui Ștefan vodă. Și-l prinse pe Pătru vodă Aron și-i tăie capul, de-și răsplăti moartea tătâne-său, lui Bogdan vodă.

Cându s-au strânsu țara la Direptate

Deciia, Ștefan vodă strâns-au boierii țării, și mari, și mici și altă curte măruntă, dimpreună cu mitropolitul Theoctistu și cu mulți călugări, la locul ce să chiamă Direptatea și i-au întrebatu pre toți: ieste-le cu voie tuturor să le fie domnu? Ei cu toții au strigat într-un glas: „În mulți ani de la Dumnezeu să domnești”. Și décii, cu toții l-au rădicatu domnu și l-au pomăzuitu spre domnie mitropolitul Theoctistu. Și de acolea luo Ștefan vodă steagul Țărâi Moldovei și să duse la scaunul Sucévii. Deci, Ștefan vodă, gătindu-să de mai mari lucruri să facă, nu cerca să așaze țara, ci de războiu să gătiia, că au împărțitu oștii sale steaguri și au pus hotnogi și căpitani, carile toate cu noroc i-au venit.

Cându au prădatu Ștefan vodă Țara Săcuiască

Scrie letopisețul cel moldovenescu că, fiindu Ștefan vodă om războinic și de-a pururea trăgându-l inima spre vărsare de sânge, nu peste

vréme multă, ce în al cincilea an, să sculă den domniia sa, în anii 6969 [1461], rădicându-să cu toată putérea sa şi s-au dus la Ardeal, de au prădatu Ţara Săcuiască. Nici au avut cine să-i iasă împotrivă, ce după multă pradă ce au făcut, cu pace s-au întorsu napoi, fără de nici o zminteală. Ci de această povéste cronicariul cel leşăsc nimica nu scrie şi încă alte sémne multe sântu şi nu însemnează nimica de însile. Iară létopiseţul nostru, măcară că scrie cam pre scurt, însă le însemnează toate.

În al şaselea an a domnii lui Ştefan vodă, în anii 6970 [1462], iulie 22, loviră pre Ştefan vodă cu o puşcă în gleznă, la cetatea Chiliei.

Iară în al şaptelea an a domnii sale, în anii 6971 [1463], iulie 5, luatu-ş-au doamnă de mare rudă, pre Evdochiia de la Kiev, sora lui Simeon împăratul. Iară cronicariul cel leşescu scrie că au fostu Evdochia fată lui Simeon împăratul, iară nu soră.

Cându au luat Ştefan vodă Chiliia şi Cetatea Albă de la păgâni

Vă leatul 6973 [1465] meseţa ghenarie 23, adunându Ştefan vodă multă oaste de ţară, vrându să răscumpere cetăţile carile le luase păgânii de la alţi domni, pogorât-au cu toată putérea sa spre cetatea Chiliei. Şi sosindu la cetate miercuri spre joi, la miazănoapte, au încunjurat cetatea. Însă joi nu s-au apucat de harţu, iară vineri dins-de-dimineaţă au început a bate cetatea şi aşa, toată zioa, s-au hărţuit până în seară. Iară sâmbătă să închinară cei din cetate şi întră Ştefan vodă în cetatea Chiliei. Şi acolo, petrecându trei zile veselindu-să, lăudându pre Dumnezeu, îmblânzia oamenii în cetate. Décia şi la Cetatea Albă au tras şi multă năvală făcându, dobândi şi Cetatea Albă. Şi aşa, amândoao cetăţile, cu multă moarte şi perire de ai săi, le dobândi, carile întărindu-le cu bucate şi cu slujitori, au lăsat pre Isaiia şi pre Buhtea pârcălabi, ca să le grijască, iară el s-au întorsu la scaunul său, la Suceava.

Iară în al zécilea an a domnii sale, în anii 6974 [1466], iulie 10, au început a zidi mănăstirea Putna, spre slava lui Dumnezeu şi a Preacuratii Maicii Fecioarii Mariei.

Războiul ce au făcut Ştefan vodă cu Mateiaş, crai ungurescu, la Bae

Mateiaşu, craiul ungurescu, bizuindu-să puterii sale şi meşterşugului său, cu carile pre mulţi din vecinii săi i-au surpat şi i-au supus, carile de multe ori războaie făcea cu turcii şi cu noroc izbândia, neavându nici o pricină direaptă asupra lui Ştefan vodă, ci numai ca să-l supuie, să fie suptu

ascultarea lui, ca să-i fie cuvântul deplin, de care lucru de multe ori să lăuda Mateiaşi crai, că câte izbânde face Ştefan vodă, cu putérea lui le face şi de suptu ascultarea lui face izbândă şi vrându de ce să făliia să arate cum ieste adevăratu, au trimis sol ca să i să închine Ştefan vodă, ce Ştefan vodă n-au priimitu. Mai apoi, văzându Mateiaşu craiul volniciia lui Ştefan vodă că nu o poate supune, strângându multă oaste a sa şi luundu ajutoriu şi de la alţii, au purces în anii 6975 [1467] şi au tras spre Moldova. Şi zicea că cu cale mérge, ca să ducă la scaun la Moldova pe Pătru vodă. Şi trecându muntele, au trecut la Totruş, noembrie 19. De acolo luund drumul, au sosit la Roman, noembrie 29 şi acolo s-au odihnitu până a şaptea zi, prădând şi jecuind. Iar a opta zi, dichemvrie 7, au arsu târgul Romanul şi décii au luat drumul spre Suceava, prădându şi arzând şi siliia la scaunul Sucévii. Mai apoi, socotind ca să nu rămâe vreun unghiu nepipăit de dânsul, au lăsat drumul Sucévii, unde-l aştepta Ştefan vodă, şi la Bae ş-au întorsu calea şi au sosit la Bae, luni, dichemvrie 14 zile şi acolea, cum nu vrea avea nici o grijă de nici o parte, lăsându-ş oastea fără de nici o grijă, nici pază, ci la băuturi şi la prăzi. Unde, avându Ştefan vodă ştire şi prinzându limbă, marţi noaptea, dichemvrie 15, au aprinsu târgul asupra lor, cându ei era fără de nici o grijă. Şi fiindu şi béţi şi negătiţi de război, i-au lovitu Ştefan vodă cu oaste tocmită în răvărsatul zorilor, de multă moarte şi perire au făcut într-înşii. Că ei, nefiind tocmiţi de război, nimica de arme nu s-au apucatu, ci de fugă, nici urma să ia carii scăpa, că fiind noaptea, de nu ştiia încătro vor mérge, în toate părţile rătăciia, de-i vâna ţăranii în zăvoaie, prin munţi, unde vreo 12.000 periţi s-au aflatu. Mai apoi, şi însuşi craiul, rănitu de săgeată foarte rău, de-abiia au hălăduitu pre poteci, de au ieşitu la Ardeal.

Aşa norocéşte Dumnezeu pre cei mândri şi falnici, ca să să arate lucrurile omeneşti câtu sunt de fragede şi neadevărate, că Dumnezeu nu în mulţi, ce în puţini arată putérea sa, ca niminea să nu nădăjduiască în putérea sa, ce întru Dumnezeu să-i fie nădéjdea, nici fără cale războiu să facă, cărora li-i Dumnezeu împotrivă.

Pre acéia vreme, având Ştefan vodă priiteşug cu léşii, au trimis din dobânda sa şi craiului leşescu, pen solii săi.

Iară Mateiaşu crai, daca au scăpatu, de iznoavă gătisă oaste, ca să vie asupra lui Ştefan vodă, ce viindu-i alte greutăţi dispre Ţara Ceşască, s-au întors la ceşi cu oastea sa.

Într-acéia, şi craiul leşescu oblicindu că va să margă Mateiaşu craiul asupra lui Ştefan vodă, au trimis soli, zicându că-i va da ajutoriu, de-i va tribui, împotriva lui Mateiaşu şi i-ar fi datu, de nu s-ar fi părăsitu Mateiaşu

crai de acel gându. Pre acéia vréme, noemvrie în 25, s-au pristăvitu Evdochia, doamna lui Ştefan vodă.

De prădarea săcuilor

Scrie létopisețul cestu moldovenescu că într-acelaş an, după războiul lui Ştefan vodă ce făcusă la Bae cu Mateiaşu craiul, s-au rădicatu Ştefan vodă cu toată putérea sa, vrându să-şi răscumpere strâmbătatea sa ce-i făcusă ungurii, cându venise la Bae, s-au dus şi el la Ardeal, de multă pradă şi robie şi ardere au făcut în Țara Săcuiască, neavându cine-i sta împotrivă şi cu pace s-au întorsu, fără nici o zminteală.

Ci de această povéste, ce spune că au prădat Ştefan vodă Țara Săcuiască, cronicariul cel leşescu nimica nu scrie.

Cându s-au împăcatu Ştefan vodă cu Matiiaş, crai ungurescu

Décii, după puțină vréme, au încetatu vrajba între craiul ungurescu şi între Ştefan vodă, că, văzându ei că vrăjmaşul lor şi a toată creştinătatea, turcul, le stă în spate şi volniciei tuturor întinde mrejile sale, ca să-i coprinză şi arătându-să priietinu cu multe cuvinte de înşălăciune şi cătră unul şi cătră altul, ca să-i poată zădărî cap de price şi să înceapă zarvă, gândindu-să că într-acéle amestecături i să vor închina lui, pentru să le dea ajutoriu şi mai apoi îi va pleca şi suptu jugul său, văzându această înşălăciune, Mateiaşu craiul şi cu Ştefan vodă s-au împăcatu şi s-au aşezatu. Şi încă după pace aşezată şi legătură tare ce făcusă amândoi, au dăruitu Mateiaşu craiul pre Ştefan vodă cu doao cetăți mari la Ardeal, anume Balta şi Ciceul.

De nişte tătari ce au întrat în țară să prade

Vă leato 6978 [1470] rădicatu-s-au multă mulțime de oaste tătărască şi au întratu în țară, să prade, cărora, prinzându-le de véste Ştefan vodă, le-au ieşitu înainte. Şi la o dumbravă ce să chiamă la Lipinți, aproape de Nistru, i-au lovit Ştefan vodă cu oastea sa, avgust 20, şi dându războiu vitejaşte, i-au răsipit şi multă moarte şi perire au făcut într-înşii şi mulți au prinsu în robie şi le luo tot pleanul. De care lucru, cunoscând Ştefan vodă că ajutoriul nu de aiurea i-au fost, ci numai de la Dumnezeu şi de la Preacurata Maica Sa, cu mare laudă şi izbândă s-au întorsu la scaunul său, la Suceava.

Când au sfinţit Ştefan vodă mănăstirea Putna

Deaca să întoarse Ştefan vodă de la acel război cu noroc ce izbândi pre acei tătari, spre lauda acéia, mulţămind lui Dumnezeu, au sfinţit mănăstirea Putna, carea era zidită de dânsul, septevrie 3 zile, întru lauda a Preacuratei Ficioarii Mariei, Maicii Domnului nostru, Iisus Hristos. La care sfinţenie, multă adunare de călugări au fostu: Theoctistu mitropolitul şi Tarasie episcopul, dimpreună cu Iosif arhimandritul şi igumenul Putnii; zicu că au fostu la liturghie arhiepiscopi, şi episcopi, şi preoţi şi diiaconi 64 la jirtăvnic.

Cându a întrat zavistiia între Ştefan vodă şi între Radul vodă şi de arderea Brăilii

Vă leato 6978 [1470], într-acéia vréme întră zavistiia între Ştefan vodă şi între Radul vodă, domnul muntenesc, pre obicéiul firei omeneşti de ce are, de acéia poftéşte mai mult, de nu-i ajunse lui Ştefan vodă ale sale să le ţie şi să le sprijinească, ci de lăcomie, ce nu era al lui, încă vrea să coprinză. Strâns-au ţara şi slujitorii săi şi au întratu în Ţara Muntenească, de au prădatu marginea, fevruarie 27 dni şi au arsu Brăila în Săptămâna Albă, marţi.

De tăierea capetilor a nişte boieri, 6979 [1471], ghenuarie 16 zile

Tăie Ştefan vodă pre Isaiia vornicul şi pre Negrilă păharnicul şi pre Alexa stolnicul, în târgul Vasluiului.

Războiul de la Soci, cându s-au bătut Ştefan vodă cu Radul vodă, domnul muntenescu, 6979 [1471], martie 7 dni.

Radul vodă, văzându atâta pradă în ţara sa, ce-i făcusă Ştefan vodă, nu vru să lase să nu cérce strâmbătatea sa. Ce pururea să întâmplă, cela ce va să-şi întoarcă bătaia, de doao ori îl bat, că strângându oastea sa şi vecinească, au venitu asupra lui Ştefan vodă. Iară el, ca un leu gata spre vânatu, de sârgu s-au pornit şi la Soci le-au ieşit înainte şi dându războiu vitejaşte, martie 7 zile, nu mai puţin de vitejiia moldovénilor, carii era gata au să moară, au să izbândească, decât de meşterşugul lui Ştefan vodă, Radul vodă pierdu războiul cu multă pagubă de ai săi, că pre toţi i-au tăiatu şi toate

steagurile Radului vodă le-au luat şi pre mulţi vitéji i-au prinsu vii şi pre toţi i-au tăiatu, numai ce au lăsatu vii 2 boieri de acei mari, pre Stan logofătul şi pre Mircea comisul.

De un cutremur

Într-acelaş an, avgustu 29, fu cutremur mare de pământu peste toată ţara, în vrémea ce au şezutu domnul la masă, la prânzu.

Vă leato 6980 [1472], au adus Ştefan vodă pre Mariia din Mangop, de o au luat luiş doamnă.

Al doilea războiu al lui Ştefan vodă cu al Radului vodă, la Izvorul Apei, leatul 6981 [1473], noemvrie 8

Ştefan vodă, fiindu aprinsă inima lui de lucrurile vitejeşti, îi părea că un an ce n-au avut treabă de războiu, că are multă scădére, socotindu că şi inimile voinicilor în războaie trăindu să ascut şi truda şi osteneala cu carea să diprinsése ieste a doao vitejie, strânsă de iznoavă oaste şi luo pre Basarabă Laiotă, ca să-l ducă la Ţara Muntenească, să-l puie domnu.

Iani socotéşte că suptu un copaciu bun câţi să adăpostesc, sau câtă laudă îşi adaoge nu numai purtătoriul, ce şi ţara, cându năvăliia la dânsul şi la ţară şi domnii cei streini, să-i ducă la domnie şi cu ajutoriul lor era cu nădéjde că vor izbândi.

Şi întrându Ştefan vodă în Ţara Muntenească, să gătiia de războiu Radului vodă. Ci văzându Radul vodă că nu-i va putea sta împotrivă, în 18 ale lui noemvrie au dat dosul cu oastea sa şi s-au dus la scaunul său, la Dâmboviţă.

Aicea să socotim

Că iată că letopiseţul cel leşesc nu spune că s-au bătut trei zile războiul, déciia să fie dat dosul Radul vodă, ci spune că, daca au văzut că nu le va putea sta împotrivă lui Ştefan vodă, au fugitu la cetate. Iară létopiseţul nostru scrie că, daca au sositu Ştefan vodă la margine, noemvrie 8 zile, au împărţitu steagurile oştii sale pre Milcov. Şi decii s-au împreunatu cu Radul vodă, joi, într-aceastaşi lună, 18 zile, la locul ce să chiamă Cursul Apei. Şi dându războiu vitejaşte de îmbe părţile, s-au bătut acolo până în sară, aşijderea şi vineri şi sâmbătă toată zioa, până în sară. Iară noaptea spre

duminecă, au lăsatu Radul vodă toate ale sale în tabără şi au fugitu, cu toată oastea sa, la scaunul său, la Dâmboviţă. Iară Ştefan vodă s-au pornitu după dânsul, cu toată oastea sa. Şi într-această lună, 23, au încunjurat cetatea Dâmboviţa şi într-acéia noapte au fugit Radul vodă din cetate, lăsă pre doamnă-sa, Mariia, şi pre fiica sa, Voichiţa, şi tot ce au avut şi s-au dus la turci. Iară Ştefan vodă, miercuri, 24 ale aceştii luni, au dobânditu cetatea Dâmboviţa şi au întratu într-însa şi au luat pre doamna Radului vodă şi pre fiică-sa, Voichiţa, o au luat-o luişi doamnă şi toată avuţiia lui şi toate veşmintile lui céle scumpe şi visteriile şi toate steagurile lui. Şi acolo s-au veselit trei zile şi décii s-au întorsu înapoi la scaunul său, la Suceava, dându laudă lui Dumnezeu. Iară pre Basarabă vodă l-au lăsatu domnu în Ţara Muntenească şi au domnit o lună.

Iară Radul vodă au năzuitu la turci, ca să-şi poată scoate ajutoriu de la împăratul turcilor şi să-şi răscumpere domniia cu putérea lui.

Iară Ştefan vodă, daca au sosit la scaunul său, la Suceava, au trimis la craiul leşescu sol, vestindu-i de războiu cu noroc ce au făcut împotriva Radului vodă, fălindu-să că şi cetatea şi scaunul Dâmboviţa cu toată avuţiia i-au luat, dimpreună şi doamna şi fiică-sa. Şi au trimis şi la craiul din dobânda sa, nu pentru că doară i-au fostu datoriu să-i trimiţă, cum zic unii, că au fostu supus léşilor, ci pentru să-l aibă priieten la nevoie şi la treabă ca acéia, de-i va veni asupră, cum s-au şi tâmplatu, că atuncea i-au venitu véste cum Radul vodă au întratu în Ţara Muntenească cu oastea turcească. Şi aciiaşi au trimis şi alţi soli, de au poftitu oaste într-ajutor împotriva Radului vodă.

Războiul Radului vodă cu al lui Basarab vodă

Radul vodă, daca au luatu ajutoriu de la turci, au întrat în Ţara Muntenească cu 15.000 de turci, fără alţi lefecii ce adunase, şi au datu războiu lui Basarab vodă, joi, dichevrie 23, şi l-au răzbitu pre însul şi pre toată oastea lui. Carile, văzându-să împresuratu de vrăjmaşii săi, au năzuitu iarăşi la Moldova, la stăpânul său, Ştefan vodă.

Iară turcii s-au pornitu pre urma lui Basarabă vodă şi au venitu până la Bârlad, de au stătut ca un zidu, vineri, dechemvrie 24. Şi aşa au slobozitu năvrapii săi, de au prădatu toată ţara. Şi décii s-au întorsu pri în Ţara Muntenească şi s-au dus înapoi.

Iară craiul leşescu au trimis pre Dombec, caştelanul de Belz, şi pre Sohodolschii, ca să-i poată împăca, măcară până la o vréme, cu Radul vodă,

ci s-au trăgănatu vrémea până într-altu an. Şi au învăţatu craiul, de va tribui oaste de grabu, să rădici Buciaţschi toată şleahta Podoliei, să margă întru ajutoriu lui Ştefan vodă.

Când au luat Ştefan vodă cetatea Teleajănul şi când s-au bătut cu Ţăpăluş şi cu ungurii, mai apoi şi cu Basarabă, leat 6982 [1474], octomvrie 1

Au luat Ştefan vodă cetatea Teleajănului şi au tăiatu capetile pârcălabilor şi muierile lor le-au robitu şi mulţi ţigani au luat şi cetatea au ars-o.

Într-acéiaşi lună, în 5 zile, fu războiu în Ţara Muntenească cu ungurii şi cu Ţăpăluşi şi, cu ajutoriul lui Dumnezeu, au biruitu Ştefan vodă şi au bătut pre unguri. Într-acéiaşi lună, în 20 de zile, au răzbitu şi pre Băsărabă.

Războiul lui Ştefan vodă, când s-au bătut la Podul Înaltu cu turcii, 6983 [1475]

Într-acéia vréme, Mehmet, împăratul turcescu, armându 120.000 de oastea sa şi oastea tătărască şi muntenească, să margă cu Radul vodă, au trimis asupra lui Ştefan vodă. Iară Ştefan vodă, avându oastea sa, 40.000, şi 2.000 de léşi, ce-i venise într-ajutoriu cu Buciaţschii de la craiul Cazimir şi 5.000 de unguri, ce-i dobândise de la Mateiaşu, craiul unguresc, le-au ieşit înaintea turcilor din sus de Vasluiu, la Podul Înalt, pre carii i-au biruitu Ştefan vodă, nu aşa cu vitejiia, cum cu meşterşugul. Că întâi au fostu învăţatu de au pârjolitu iarba pretitindinea, de au slăbitu caii turcilor cei gingaşi. Décii, ajutorindu putérea cea dumnezeiască, cum să vrea tocmi voia lui Dumnezeu cu a oamenilor, aşa i-au coprinsu pre turci negura, de nu să vedea unul cu altul. Şi Ştefan vodă tocmisă puţini oameni preste lunca Bârladului, ca să-i amăgească cu buciune şi cu trâmbiţe, dându semnu de războiu; atuncea, oastea turcească, întorcându-să la glasul buciunelor şi împiedicându-i şi apa şi lunca şi negura acoperindu-lu-i, tăindu lunca şi sfărămându, ca să treacă la glasul bucinilor.

Iară dindărăt Ştefan vodă, cu oastea tocmită, i-au lovitu gioi, ghenarie 10 dzile, unde nici era loc de a-şi tocmirea oastea, nici de a să îndrepta, ci aşa ei, în de sine tăindu-să, mulţi periră, mulţi prinşi de pedestrime au fost. Ce şi pre aceia, pre toţi, i-au tăiatu, unde apoi mâgle de cei morţi au strânsu şi mulţi paşi şi sangeaţi au perit. Şi pre ficiorul lui Isac paşa, după ce l-au

prinsu viu, l-au slobozit. Şi puşcile le-au dobânditu şi steaguri mai mult de o sută au luat.

Dacă i-au bătut pre turci, ei de la Podul Înaltu au luat pen păduri ş-au ieşit unde purcede apa Smilii în ţânutul Tutovii. Acolo, în légea lor au dat laudă lui Dumnedzău că au scăpat ş-au ieşit la lume. Iar Ştefan vodă pornitu-s-au după dânşii, cu ai săi moldoveni şi cu 2.000 de oaste leşască, ce i-au fostu într-agiutoriu şi i-au gonit pre turci păn' i-au trecut Seretiul la Ionăşăşti, unde să pomenéşte şi astădzi Vadul Turcilor.

Şi acolo, deasupra Seretiului, la movila cea mare a Tecuciului, odihnind 3 dzile, i-au venit véste de la starostii de Crăciuna, ce-i dzic acmu Putna, cum Radul vodă vine cu oşti asupra lui Ştefan vodă, fără véste. Şi întristându-să Ştefan vodă, cu cine avea, cu ai săi, au răpedzit la ostaşi, de-i strângea de sârgu. Într-aceia, au sosit şi Şendrea hatmanul, cumnatul lui Ştefan vodă, cu o samă de oşti ce au fost rămas înapoi; îndată şi Coste păharnicul, cu altă samă de oaste, ce au fost gonit pre turci, de i-au fost trecut Seretiul, au sosit. Şi avându bucurie Ştefan vodă de ai săi, cum să aflară pegiur dânsul la loc de grije, îndată repedzi pe Şendre hatmanul înaintea oştii munteneşti cu puţinei slujitori, ca-n chip de strajă. Şi dând pe oastea muntenească, mulţi pre puţini, fură biruiţi de oastea Radului vodă şi acolo perit-au şi Şendrea hatmanul, mai gios de Râmnic, unde s-au pomenit multă vréme Movila Şendrii. Şi l-au dus, de l-au îngropat în sat, în Dolhăşti, lângă tată-său.

Înţelegându Ştefan vodă cum că adevărat Radul vodă, domnul muntenescu, şi cu oastea sa îi vine asupră, ghenarie 13, au trecut Seretiul şi mai sus de Râmnic le-au fostu războiul. Şi dând războiu vitejéşte despre amândoaă părţile, multă pagubă s-au făcut şi cu vrérea lui Dumnedzău fu izbânda la Ştefan vodă, că pierdură munténii războiul. Dat-au Ştefan vodă oştii sale voie să prade în trei dzile, cât vor putea, în Ţara Românească şi prădându, adus-au multă dobândă ostaşii.

Şi zăbăvindu Ştefan vodă acolo, păn-a să strânge oştile toate, aducând şi pre mulţi den boierii Ţării Româneşti şi alte capete, oameni de frunte, acolo au pus pre ai săi boieri şi oameni de cinste, de au vorovit ş-au tocmit, de au despărţit den Milcovul cel Mare o parte de părău, ce vine pre lângă Odobeşti şi tréce de dă într-apa Putnii. Şi păn-astădzi ieste hotarul Ţărâi Moldovei şi a Ţărâi Româneşti acel părău ce să desparte den Milcovul cel Mare. Iar mainte au fost având ţărâle amândoă pricină, că Ţara Românească vrea să fie hotarul său păn' într-apa Trotuşului, iar moldovenii nu-i lăsa, păn-au vrut Dumnedzău de s-au tocmit aşea. Ş-au luat Ştefan vodă cetatea Crăciuna cu ţânut cu tot, ce să chiamă ţânutul Putnii şi l-au lipit de Moldova ş-au pus pârcălabii săi, pre Vâlcea şi pre Ivan.

Şi într-acéia laudă şi bucurie au ziditu bisérica în târgu în Vasluiu, dându laudă lui Dumnezeu de biruinţă ce au făcut. Şi décii s-au întorsu la scaunul său, la Suceava, cu mare pohvală şi biruinţă, de la însuşi Dumnezeu de sus, ieşindu-i înainte mitropolitul şi cu toţi preoţii, aducându Sfânta Evanghelie şi cinstita cruce în mâinile sale, ca înaintea unui împăratu şi biruitoriu de limbi păgâne, de l-au blagoslovitu. Atuncea, mare bucurie au fostu tuturor domnilor şi crailor de prinprejur de biruinţă ce au făcut Ştefan vodă.

Întorsul lui Ştefan vodă cu oştile

Mărgându Ştefan vodă cu oştile pre apa Bârladului în sus, atuncea, plăcându-i locul între Bârlad şi între apa Vasluiului şi într-aceia laudă şi bucurie de izbândă cu năroc ce au biruit pre turci şi pre munténi, au început a zidi biséreca Sveti Ioan Preditice, în târgu în Vasluiu, dând laudă lui Dumnedzău de biruinţă ce au făcut, şi pre urmă case domneşti, cum să cunoscu şi păn' într-acéşte vremi. Şi odihnindu Ştefan vodă acolo cu oştile sale şi râvnindu cu nevoinţă a să zidi biséreca şi alte lucruri ce arată că au făcut mai pre urmă.

Mai apoi, întorcându-să ajutoriul craiului leşescu acasă cu multă dobândă, au trimis Ştefan vodă de i-au dus 36 de steaguri, arătându vitejiia ce au făcut şi i-au mulţămitu de ajutoriu.

Într-acéia vréme, odihnindu Ştefan vodă la Vasluiu, i-au venit olăcari de sârgu de la Soroca, cum Lobodă şi Nalivaico, hatmanii căzăceşti, au întratu în ţară şi pradă. Décii, Ştefan vodă, neputând suferi pre nepriieteni a-i lăsarea să strice ţara, ce îndată cu ai săi, cu câţi era, i-au căutat a mérge, unde s-au şi tâmpinat cu acea oaste căzăcească pe Răutu, la Grumădzeşti. Fiindu cazacii în pradă răşchiraţi şi lovindu-i noaptea fără véste, fură biruiţi cazacii. Atuncia, şi Lobodă, hatmanul căzăcescu, fu prinsu de oastea lui Ştefan vodă.

Şi gonindu-i spre Nistru, Nalivaico hatmanul şi cu o samă de cazaci au dat să treacă Nistrul şi mulţi s-au înecat şi un polcovnic al său vestit, Jora, acolo s-au înecat şi alţi mulţi. Şi astădzi ieste de pomenit acel loc, de-i dzic Vadul Jorăi.

De acolo, s-au întorsu Ştefan vodă ş-au descălecat târgul Iaşii şi, în lauda lui Dumnedzău, au început a zidi beséreca Marelui Mucenic şi Ciudotvoreţ Necolai.

Şi décii s-au întorsu la scaunul său, la Suceavă, cu mare pohvală şi biruinţă de lasângur Dumnedzău de sus, ieşindu-i înainte mitropolitul cu toţi preuţii, aducându Svânta Evanghelie şi Cinstita Cruce în mânule sale, ca înaintea unui împărat şi biruitor de limbi păgâne, de l-au blagoslovit. Atuncea, mare bucurie au fostu tuturor domnilor şi crailor de prenpregiuru, de biruinţă ce au făcut Ştefan vodă. Şi daca s-au aşedzat la scaunul său, la Suceavă, în lauda lui Dumnedzău au început a zidi o înfrumusăţată mănăstire, Sveti Dimitrie, ce ieste înaintea curţii domneşti.

Şi s-au încununat cu doamna Voichiţa, fata Radului vodă. Iar pre maică-sa, cu mare cinste o au trimis la domnu său, la Radul vodă, în Ţara Românească.

Războiul lui Ştefan vodă, cându s-au bătut cu Mehmet beg, împăratul turcescu, şi cu munténii la Valea Albă

Vă leato 6984 [1476], văzându împăratul Mehmet beg câtă pagubă au avut în oastea sa de la Ştefan vodă, gândi însuş cu capul său să margă, să stropşască Ţara Moldovei şi să-şi ia cetăţile înapoi, Chiliia şi Cetatea Albă, carile fusésă mai nainte pre mâna lor.

Acolo, Ştefan vodă multu au nevoitu să nu-l lase să treacă Dunărea, ci n-au putut, că tătarii de o parte, turcii de altă parte, cu oastea fără număr ce

venise, ci au dat cale turcilor şi s-au apucat de tătari şi, pre lesne bătându-i, i-au gonitu pănă la Nistru. Vrea da războiu şi turcilor, ci văzându atâta tărie cu împăratul şi mulţime de oaste, cu pedestrime şi cu puşci şi încă-l sfătuia boierii ca să să dea la loc strâmtu, ca, de nu vor birui, să să apere şi să n-aibă zminteală.

Deci, Ştefan vodă, văzându aşa, s-au întorsu, de s-au dat spre munţi, unde ş-au ales loc de războiu la strâmtoare, la Valea Albă, unde să chiiamă acuma Războienii, di pre acel războiu ce au avut moldovénii cu împăratul turcescu.

Şi pedestrindu-să oastea, ca să nu nădăjduiască în fugă, ci întru arme, şi au datu războiu, iulie 26. Şi multă vréme trăindu războiul neales de îmbe părţile, osteniţi, şi turcii tot adăogându-să cu oaste proaspătă şi moldovénii obosiţi şi neviindu-le ajutoriu de nici o parte, au picat, nu fieştecum, ci până la moarte să apăra, nici biruiţi dintru arme, ci stropşiţi de mulţimea turcească, au rămas dobânda la turci. Şi atâta de ai noştri au perit, cât au înălbit poiana de trupurile de a celor periţi, până au fostu războiul. Şi mulţi din boierii cei mari au picatu şi vitéjii cei buni au peritu şi fu scârbă mare a toată ţara şi tuturor domnilor şi crailor di prinprejur, daca auziră că au căzut moldovénii suptu mâna păgânilor.

Într-acel războiu, au căzut Ştefan vodă de pre cal jos şi Dumnezeu l-au feritu şi nu s-au vătămat. Iară turcii s-au întorsu spre Suceava şi au arsu târgul. Şi décii s-au întorsu înapoi, prădându şi arzându ţara. Mai apoi, după ieşirea nepriietinilor şi a vrăjmaşilor din ţară, daca au strânsu Ştefan vodă trupurile morţilor, movilă de cei morţi au făcutu şi pre urmă ş-au ziditu deasupra oasilor o biserică, unde trăieşte şi astăzi întru pomenirea sufletelor.

Scrie létopiseţul nostru că, după poticala lui Ştefan vodă, ce au pierdut războiul, de sârgu au strânsu oastea ce au putut degrabă şi s-au dus după turci şi i-au ajunsu trecându Dunărea, la vréme de mas şi lovindu-i fără véste, i-au speriiat de au căutat a fugi, lăsându pleanul şi tot ce au prădatu. Iară Ştefan vodă le-au apucatu pleanul tot şi s-au întorsu înapoi cu izbânda.

Scrie la létopiseţul nostru că, la acest războiu ce au fost la Valea Albă, au fostu şi Basarabă vodă cu munténii, venit întru ajutoriul împăratului turcescu, pre carile toţi domnii de prinprejur îl cuvânta de rău, zicându că n-au fostu într-ajutor crucii şi creştinătăţii, ce păgânilor şi duşmanilor.

Iară la létopiseţul cel leşesc, de izbânda lui Ştefan vodă, ce au scos pleanul şi prada la Dunăre de la turci şi de Basarabă vodă cu munténii, nimica nu scrie. Şi încă şi alte sémne multe nimica nu le însemnează, carile nice unile n-am vrut să le lăsăm, ci toate care la locul său le-am tocmit.

Răspunsul altor sémne

Vă leato 6985 [1477], noemvrie, pristăvitu-s-au Theoctist, mitropolitul de Suceava, carile au ţinut scaunul 25 de ani şi au stătut altul, Gheorghie mitropolitul. Într-acelaş an, dichemvrie 19, pristăvitu-s-au doamna Maria ce era de la Mangop.

Vă leato 6987 [1479], iunie 22, au început Ştefan vodă a zidi cetatea Chiliei şi o au sfârşit-o într-acelaş an, iulie 16.

Într-acelaşi an şi într-aceiaş lună, iulie 25, pristăvitu-s-au Bogdan vodă, ficiorul lui Ştefan vodă.

Într-acelaşi an, avgust 18, pristăvitu-s-au Cneajna.

Vă leato 6988 [1480], pristăvitu-s-au Pătru vodă, ficiorul lui Ştefan vodă.

Războiul de la Râmnic, când s-au bătut Ştefan vodă cu Ţăpăluşi vodă, vă leatul 6989 [1481], iulie 8

Fu războiu în Ţara Muntenească, de s-au bătut Ţăpăluşi vodă cu Ştefan vodă la Râmnicu şi au biruitu Ştefan vodă, cu mila lui Dumnezeu şi cu ruga Preacistii şi a tuturor sfinţilor şi cu ajutoriul Sfântului şi a Marelui Mucenic al lui Hristos Procopie, fură biruiţi munténii şi mulţime de înşi fără număr au perit şi toate steagurile lor au luatu şi mulţi boieri au picat. Şi pre Ţepăluşi vodă încă l-au prinsu viu şi i-au tăiatu capul. Şi de la Ştefan vodă încă a picat om de frunte, Şandrea hatmanul, şi l-au adus de l-au îngropat în Dolheşti, lângă tată-său. Iară Ştefan vodă au pus munténilor domnu pre Vladul vodă Călugărul, carile mai apoi au făcut vicleşug asupra lui Ştefan vodă, pentru căci dideasă ajutoriu turcilor, cându au mersu de au luat cetăţile şi au prădat ţara. Iară Ştefan vodă, după războiu cu noroc ce au făcut, cu mare pohfală şi laudă s-au întorsu la scaunul său, la Suceava.

Zic să să fie arătat lui Ştefan vodă Sfântul Mucenicu Procopie, umblându deasupra războiului călare şi într-armatu ca un viteazu, fiindu într-ajutoriu lui Ştefan vodă şi dându vâlhvă oştii lui. Ci ieste de a-l şi créderea acestu cuvântu, că, daca s-au întorsu Ştefan vodă cu toată oastea sa, cu mare pohfală, ca un biruitoriu, la scaunul său, la Suceava, au zidit bisérică pre numele Sfântului Mucenicu Procopie, la satu la Badeuţi, unde trăieşte şi pănă astăzi.

De Ţăpăluşi vodă nu scriu toţi într-un chip, unii zic că au prinsu Ştefan vodă pre Radul vodă, carile au fostu aţiţătoriul cel mare asupra

creştinilor şi i-au fost ajutat şi braşovénii. Tăindu pre turci şi luundu Țara Muntenească, au lăsatu pre Țăpăluşi în locul său. Ci oricum au fostu, că tot să tocmescu că au fostu izbânda lui Ştefan vodă.

Minunatu lucru: după poticală dintăi şi după pierzarea oştii dintăi, cela ce nu avea voinici de oaste, ci strângea păstorii din munți şi argații, de-i într-arma, acmu iară să rădica deasupra biruitorilor dintăi, daca au pierdut țara, acmu domni altora le da şi țara lățiia.

Vă leato 6990 [1482], martie 10, au luatu Ştefan vodă citatea Crăciuna cu tot ținutul ce să chiiamă ținutul Putnii şi l-au lipit de Moldova şi au pus pârcălabii săi, pre Vâlcea şi pre Ivan.

Vă leato 6991 [1483], au început Ştefan vodă a zidi cetatea de la târgul Romanului, ce să chiiamă Smeredova.

Vă leato 6992 [1484], Ştefan vodă, într-o noapte, au prădatu şi au arsu toată Țara Muntenească.

Când au luat Baiazit, împăratul turcescu, Chilia şi Cetatea Albă, leat 6992 [1484]

Baiazit, împăratul turcescu, cu mare oaste au întrat în țară şi au bătut Chiliia şi Citatea Albă, însă nu singur cu putérea sa, ce şi Vladul vodă Călugărul, domnul muntenescu, cu muntenii, încă au mers într-ajutoriu împăratului, cum s-au poménitu mai sus că au făcut vicleşug asupra stăpânului său, lui Ştefan vodă, de au datu ajutoriu turcilor. Şi miercuri, în patrusprăzéce zile, iulie, au luat cetatea Chiliia, în zilele lui Ivaşco şi Maxim pârcălabii.

Aşijdirea, într-acelaş an, miercuri, avgust 5 zile, au luat şi Cetatea Albă, în zilile lui Gherman şi Ion pârcălabii. Şi ar fi vrut apuca şi alte cetăți, că Ştefan vodă la gol n-au îndrăznitu să iasă, ci numai la strimtori nevoia de le făcea zminteală. Ci şi turcii, văzându ajutoriul ce venise de la Țara Leşască lui Ştefan vodă, sau însuşi craiul, cum scriu unii, că au tras de la rusi şi de la Litva țara toată, de să strânsése oamenii de treabă mai mulți de 20.000 de oameni şi trecându Nistrul craiul cu dânşii suptu Haliciu, au venitu la Colomăia, de ş-au pus tabăra, 6993 [1485], septevrie 1.

Acolea au venit şi Ştefan vodă, de s-au împreunat cu craiul şi toate ce au avut mai de treabă au vorovitu. Mai apoi, l-au şi ospătat pre Ştefan vodă şi 3.000 de oameni i-au dat, cu carii s-au întorsu Ştefan vodă la Moldova. Împreunându, décii, oastea cea streină cu a sa, pre multe locuri au smintit pre turci, de le-au căutatu a ieşi din țară. Aşa, Ştefan vodă au curățitu

vrăjmaşii din ţară. Iar cetăţile carile le-au luatu turcii, Chiliia şi Cetatea Albă, n-au putut să le dobândească, că ei, mai nainte de ce au ieşitu, le-au grijitu cu oameni, cu puşci şi cu bucate de ajunsu şi au rămas pre mâna turcilor, până în zioa de astăzi.

Ce până a să sfătui Ştefan vodă cu craiul leşesc, unde să adunasă la Colomiia, iar din jos venise Hroiot cu turcii până la Suceava şi au arsu târgul, septevrie 19, luni şi marţi. Şi déciia s-au întorsu înapoi, prădându şi arzându ţara.

Şi după acéia, octovrie 19, s-au pristăvit Ioasaf arhimandritul, carile au fostu întăi igumen în mănăstirea Putnei.

Războiul cându s-au bătut Ştefan vodă cu Malcociu şi cu turcii la Catlabuga

Mai apoi, într-acelaşi an, Ştefan vodă, daca au scos vrăjmaşii săi din ţară şi daca au răcitu vrémea şi caii turcilor au slăbitu, au lovit pre Malcociu la Catlabuga, noemvrie 16, de au topit toată oastea turcească.

Într-aceasta bucurie, daca s-au întorsu Ştefan vodă, au zidit bisérica pre numele Sfântului Nicolae, în târgul Iaşiloru.

Războiul când s-au bătut Ştefan vodă cu Hroiot pre Siret, la Schiiei, 6994 [1486], martie 6

Într-acesta an, venit-au Hroiot cu oaste de la unguri asupra lui Ştefan vodă, căruia i-au ieşitu Ştefan vodă înainte cu oaste pre Sirétiu, la Şchéi, şi dându războiu vitejaşte despre amândoao părţile, într-o luni, martie 6 zile, pierdu Hroiot războiul şi oastea, mai apoi şi capul, însă cu mare primejdie lui Ştefan vodă, că s-au pornit cu calul jos, puţin de n-au încăput în mâinile vrăjmaşului său. Mai apoi, Hroiot fiindu prins viu de Ştefan vodă, i-au tăiatu capul.

Vă leato 6995 [1487], într-acestu an au discălicatu Ştefan vodă târgul Hârlăul, de au ziditu şi bisérica cea domnească de piiatră şi curţile acéle domneşti cu ziduri cu tot, carile stau şi astăzi.

Vă leato 6998 [1490], au murit Mateiaşu, craiul ungurescu, carile mare nume de vitejie au lăsatu pre urmă, că nu numai cu némţii şi cu vecinii săi războiu cu noroc făcea, ce şi cu turcii multe trebi au avut şi de multe ori i-au biruit, iară pre urma lui au stătut crai Vladislav.

Într-acesta an, au murit şi Ioan, fecior împăratului de Mosc, nepot lui

Ştefan vodă.

Vă leato 6999 [1491]. Într-acesta an, să ştii, cetitoriule, că au zidit Ştefan vodă bisérica lui Sfeti Nicolae din târgul Iaşii; de nu crezi, caută la vă leatul ce scrie deasupra uşii biséricii, iară nu cum scrie înapoi.

Vă leatul 7003 [1495], Ştefan vodă au zidit Sfânta Episcopie în târgu în Huşi, hramul Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel şi curţi domneşti, carile sântu surpate, numai beciurile stau până astăzi.

Vă leato 7004 [1496], iulie 25 dni, cetvertoc, răposat-au Alixandru vodă, ficiorul lui Ştefan vodă, şi l-au îngropatu în mănăstirea Bistriţii, lângă strămoşu-său, Alexandru vodă.

Războiul lui Ştefan vodă, când au bătut pre Albrehtu, craiul leşescu, la Codrul Cozminului, leat 7005 [1497]

Albert, craiul leşescu, fiindu ales de ţară craiu pre urma lui Cazimir, tătâne-său, ce ţinusă cu Ştefan vodă priiteşugul, iară Albertu craiul uitându priiteşugul tătâne-său ce avea cu Ştefan vodă şi nu făcea oaste împotriva păgânilor, carii în toate părţile fulgera şi tuna cu trăsnetul armelor sale, vărsând sângile creştinilor şi stropşindu volniciia tuturora, înmulţindu légea lui Moamet cea spurcată, ci gândi ca să-şi arate vitejiia asupra Moldovei, socotindu că pre lesne o va supune, ştiindu că de multe ori să ajutoriia Moldova de la craii leşăşti, ca de la nişte vecini de aproape, spre toţi vrăjmaşii. Şi strângându craiul oaste, au scos cuvântu cum va să margă la turci, să ia şi să dezbată Cetatea Albă şi Chiliia, care cetăţi luase de la Ştefan vodă Baiazitu împăratul turcescu. Şi încă adăogiia, de speriia pre ai săi, cum turcii amestecaţi cu moldovénii vor să treacă la Podoliia şi le-au datu ştire ca toţi să încalice şi să să împreune cu dânsul la Liov. Şi au trimis soli la Ştefan vodă, de i-au datu ştire să să gătească să meargă cu dânsul, să bată Chiliia şi Cetatea Albă şi să-i găteaze steţie de hrană de oaste. De care lucru au părut bine lui Ştefan vodă şi cu bucurie mare au priimit pre soli, căci au făcut oaste împotriva vrăjmaşului său. Numai ce au zis că va veni acolo la loc cu oastea sa, supt Chiliia.

Cunoscându sfétnicii lui crai, ales episcopii, gândul că va să facă oaste împotriva lui Ştefan vodă, multu i-au adus aminte să nu facă asupra direptăţii, să nu să întoarcă mâniia lui Dumnezeu spre el. Ci el gândul său nu l-au lăsat, ci încă au fostu zicându: „Voao vă ieste lucrul bisérica să păziţi, iară nu de războaie să grijiţi, că gândul mieu voi nu-l ştiţi, numai eu singur. Că de aşi pricépe că haina dipre mine ştie gândul mieu, în foc o aş băga-o".

Deci mulţi din boierii leşăşti socotiia că face într-adinsu ca să piarză oastea toată, cum au ieşit mai apoi la dânsul şi zicătoarea: „În zilile lui Olbriht, şleahta au perit”.

Într-acéia, Ştefan vodă prinzându véste de la unguri, cum Olbrihtu va să vie asupra lui cu oaste, că nici ungurii nu era bucuroşi ca să cază domniia Moldovei pre mâna léşilor, măcară că Laslău, crai unguresc (ce să chiamă leşaşte Vladislav), era frate lui Olbrihtu, craiului leşescu (ce să chiamă unguréşte Albertu). Înţelegându aceasta, Ştefan vodă trimis-au la craiul leşescu cu solie pre credincioşii săi, pre Tăutul logofătul şi pre Isac vistiiernicul, ca să poată dintr-însul cunoaşte ceva, ce-i ieste voia să facă. Ci nimica nu au cunoscut, că craiul cumu-şi umbla cu înşălăciune, ascunzându cuvântul, pre soli cu bucurie i-au priimitu şi darurile ce-i trimisése Ştefan vodă cu mare mulţămită şi cu dragoste le-au priimitu şi le-au luat şi solilor iarăşi acéla răspunsu le-au dat: cum ieste mărgătoriu la turci. Mai apoi şi solii săi de iznoavă i-au trimis la Ştefan vodă, ca să întărească cuvântul, iar el au întorsu oastea spre Pocutiia. Înţelegându Ştefan vodă cum craiul să apropie cu oaste spre Pocutiia şi să trage spre margine, de iznoavă au poftorit soliia, de au trimis înaintea craiului pre Tăutul logofătul şi pre Isac vistearnicul cu multe daruri şi l-au timpinatu de céia parte de Nistru şi i-au închinatu darurile. Şi iarăşi cu dragoste le-au luatu. Şi décii au trecut apa Nistrului pre la Mihălcéni, în ceasta parte, cu toată oastea sa şi au venitu la Coţmani. Acolea ş-au discoperit toată vicleniia şi faptile sale céle ascunse, că au prinsu pre Tăutul logofătul şi pre Isac vistearnicul, de i-au fericatu în obezi şi i-au trimis de i-au închis tocma la Liov.

Înţelegându acéstea Ştefan vodă den iscoadile ce pururea trimitea, să ştie încătro mérge craiul cu oastea leşască, cum crai l-au viclenitu şi vine asupra lui şi au trecut şi Nistrul cu 80.000 de oaste pre scrisoare, fără altă adunare, de sârgu au trimis în toate părţile în ţară, să să strângă la târgul Romanului. Iară Albertu au şăzutu şapte zile la Coţmani. Ce păn-a să strânge oastea lui Ştefan vodă şi până a veni ajutoriul, că şi Laslău craiul unguresc, fratile lui Albertu, încă i-au trimis 12.000 de oameni de oaste şi cu dânşii pre Birtoc, voevodul Ardealului, ce era cuscru lui Ştefan vodă, şi de la Radul vodă încă i-au venitu ajutoriu oaste muntenească; ci până a să strânge oastea toată la un loc, Albert crai au purces cu oastea de la Coţmani şi au lovit la Şipinţi. Văzându Ştefan vodă că-l împresoară vrăjmaşii săi, au tocmitu strajă şi o au trimis-o împotriva léşilor, ca să ţie vadul Prutului, la târgu la Cernăuţi. Iară Ştefan vodă în 27 de zile a lui avgust, duminică, au ieşitu din Suceava spre târgul Romanului şi cu toată oastea sa. Şi într-acéia

zi îi aduseră lui de la strajă 6 léşi şi aşa pe trei léşi i-au trimis la împăratul turcescu, iară pre aceialalţi au zis de i-au spânzurat. Décii, craiul leşescu au venitu cu toată putérea sa la cetatea Sucévii, duminică, septemvrie 24 de zile. Iară în 26, marţi, de cătră sară, au început a bate cetatea şi au bătut pregiur dânsa trei săptămâni şi zioa şi noaptea şi nimica n-au folositu, nădăjduindu că să va închina ţara, pentru ce li să supărase cu Ştefan vodă pentru atâta războaie fără odihnă şi fără măsură ce făcea, de să bătea cu toţi. Ci socotiia ţara că de nu li-i îndemână cu al său, mai multă neîngăduinţă le va fi cu streinii şi încă văzându atâta pradă şi răsipă ci făciia oastea leşască, de umbla prin păduri, de afla prăzi şi jafuri, siliia cu toţii di să strângiia la târgu la Roman, unde era beleagul.

Aşa ţara strângându-să, iară din cetate cât putiia să apăra şi ce răsipiia léşii zioa cu puşcile, noaptea astupa gaurile şi le întăriia, de le era munca lor în zadar, iară pre afară, unde afla léşi răşchiraţi direptu hrana, îi lega şi îi tăia, de nu era volnici nici într-o parte să iasă. Mai multu strica loruşi decâtu celor închişi, că în toate zile li să adăogia lipsa flămânziciunii. Décii, fiind léşii coprinşi de atâta nevoie, începură a grăi rău de craiul său, întâi cu taină, iară mai apoi în gura mare îl vinuia c-au venit fără cale, de i-au adus ca să-i piarză pre toţi şi socotiia toate sémnile câte să făcuse réle, că au fostu lor de arătare ca să fie conceniia lor. Că întâi în ţara lor, într-un pârău de nemica, i s-au înnecatu craiului un pohodnic şi, cându au ieşitu din Liovu, boii carii purta ierbăriia de vântu mare s-au răsipitu, de nu-i putiia să-i strângă. Aşijderea un ţăran nebunise de cap, au fostu strigându în gura mare: „Duceţi-vă spre perirea voastră, că nu veţi mai veni". Şi pre un şleahtici l-au dătunatu suptu cortu şi doisprăzéce cai ai lui, mai apoi şi pre un preot al lor, slujind liturghie, au scăpatu cuminicătura lor jos. Şi alte sémne réle s-au arătatu, de-i prorociia toţi că va fi sfârşitul lor rău şi amar, cum s-au şi tâmplatu. Că văzându craiul atâta cuvinte réle de dânsul de la oastea sa, să temu ca să nu-l părăsască şi să fugă, să cază in mânule vrăjmaşilor săi, să ajunsă cu solii frăţine-său, lui Vladislav, craiul ungurescu, ca să-i împace, că sosisă şi ajutoriul ungurescu la Ştefan vodă. Şi aşa, Birtoc, voevodul Ardealului, carile venisă cu ajutoriul ungurescu la Ştefan vodă, au trimis solii săi la Albertu craiul, ca să-i spuie că va veni însuşi pentru pace. Şi pre Ştefan vodă cu multe cuvinte l-au rugatu să facă pace cu craiul leşescu. Şi aşa, au întratu la mijlocul lor şi s-au dus la craiul leşescu de i-au împăcatu într-acesta chip: craiul leşescu să să întoarcă pre urmă pre unde au şi venit, să nu mai strice ţara pre alt loc. Şi décii, pre Birtoc, voevodul Ardealului, bine l-au dăruitu Ştefan vodă cu mari daruri şi décii s-au dus acasă-şi.

Câdu s-au întorsu craiul înapoi

Într-acéia, Albrihtu, craiul leşescu, fiindu de inimă rea bolnavu, au datu semnu de întorsu înapoi, de care semnu era toţi bucuroşi să-l auză, să să întoarcă de la atâta flămânziciune la casile lor. Şi în 19 zile ale lui octomvrie, joi, s-au întorsu craiul de la Suceava şi s-au apucatu de cale. Ci nu s-au întorsu pre calea pre unde venise, ci pre altă cale, pre unde era ţara întreagă, spre Codrul Cozminului.

Simţindu, décii, Ştefan vodă că craiul n-au luat urma pre unde venise, ci spre codru, îndată au trimis după dânsul de l-au pohtitu să nu ia spre acéia cale, spre codru, ci pre urmă, pre unde venise, că, făcându într-alt chip, văzându ţara paguba ce să va face de oastea leşască, nu vor răbda, ci vor vrea să-şi apere ale sale, de unde toate să vor aţiţa de iznoavă spre vreun lucru rău, carile va strica şi pacea. Ci craiul mai bucuros fusése să meargă di dereptul, să iasă în ţara sa şi n-au băgatu în samă, ci ş-au păzitu calea spre Codrul Cozminului. De care lucru fiindu înhierbântatu Ştefan vodă de războiu, socotindu că are vréme de a-şi răscumpărarea strâmbătatea sa dispre cela ce nu numai pacea cea véche o au călcat-o, care avusése domnii Moldovei cu craii leşăşti, ce şi jurământul şi şi pacea ce legase atuncea de curându, aşezându-să să să întoarcă pe urmă pre unde şi venise, décii îl aţiţa ajutoriul ce-i venise di pretitindirilea şi oastea sa toată gata strânsă şi odihnită, văzându dobânda di pre cei flămânzi şi slăbiţi, au trimis înainte ca să apuce calea la Codrul Cozminului, să săciuiască pădurea, să o înţineaze, ca să o poată porni asupra oştii, daca vor întra în pădure. Iară el cu toată oastea au întrat după dânşii şi cu doao mii de turci. Şi a patra zi i-au ajunsu în pădure, joi, octomvrie în 26 de zile, luundu ajutoriu pre Dumnezeu şi cu ruga Preacistii şi a Sfântulu Marelui Mucenic Dimitrie şi lovindu-i de toate părţile şi oborându copacii cei înţinaţi asupra lor, multă oaste leşască au peritu, unii de oşténi, alţii de ţărani, că le coprinsése ca cu o mreajă calea, alţii de copacii cei înţinaţi. Aşa pierzându puşcile, lăsându steagurile care toate le-au adunatu Ştefan vodă şi ei cine cum au putut, în toate părţile s-au răşchiratu prin păduri, de au scăpat puţini afară. Şi însuşi craiul cu puţini rămăsése, strângându-să s-au adunatu într-un ocol la sat la Cozminu. Şi de acolo, bulucindu-să, au tras spre Cernăuţi. Iară oastea lui Ştefan vodă cu dânşii mergându împreună, să bătiia şi să tăia. Ci şi acei puţini ce ieşisă din codru n-ar fi scăpatu, de nu s-ar fi încurcatu ai noştri în carăle crăeşti şi în carăle altor boieri, de le-au datu vréme de au ieşit.

Şi acolea veni véste lui Ştefan vodă că vine şi altă oaste leşască

într-ajutoriu craiului. Atuncea, au chiematu pre Boldur vornicul şi i-au datu lui oaste de-ajunsu şi au trecut Prutul împrotiva acei oşti, sâmbătă sara. Şi duminecă dimineaţa, octovrie, 29 zile, le-au datu războiu şi pre toţi i-au răsipit îndată şi i-au topitu, cu ajutoriul lui Dumnezeu şi cu norocul lui Ştefan vodă, şi mare moarte şi tăiere s-au făcut atuncea în oastea leşască, la locul ce să chiiamă Lânţeştii satul. Şi nimica n-au ştiut craiul de venirea acei oşti, nici de perirea lor.

Şi într-acéiaş duminecă, trecându craiul Prutul la Cernăuţi, iarăşi fu lovit de oastea lui Ştefan vodă, de i-au răsipit şi i-au tăiatu, de-abiia au scăpat însuşi craiul cu puţină oaste de a sa. Décii, trecând craiul spre ţara sa, pre multe locuri i-au lovit ai noştri, ales pre craiul, că mazurii întorcându-să să dea războiu şi să apere pre craiul şi pre cei scăpaţi dintru acel pojar, au datu asupra lui Boldur vornicul cel mare, pre carile îl trimisése Ştefan vodă împotriva acei oşti leşăşti ce veniia într-ajutoriu craiului şi mare moarte au făcut într-înşii. Şi la sat la Şipinţi puţini au scăpatu din oastea ce era strânsă pre lângă craiul. Décii, craiul, cu multă nevoie strecurându-să, au tras la Sneatin şi de acolo au slobozit oastea pre acasă, de câtă rămăsése, iară el s-au dus la Liovu.

Nacazanie silnim, adecă certarea celor puternici

Dumnezeu cel direptu, cela ce ceartă nedireptatea şi înalţă direptatea, cu câtă certare pedepséşte pre ceia ce calcă jurământul. Că acesta Olbrihtu nu spre păgâni, ci spre creştini vrea să facă războiul, nu da ajutoriu celuia ce nu avea odihnă de turci, ci vrea să slăbască pre cela ce să lupta cu vrăjmaşii creştinilor, pre carile trebuia cu toţii să-l ajutorească. Ci Dumnezeu la atâta lipsă şi nevoie îl adusése pre cela ce mergea cu atâta hvală să stropşască ţara şi să o supuie, care întâi nici taina sa nu vrea să spuie nimăruia, ci scosése cuvântu că mérge să ia Chiliia şi Cetatea Albă şi încă adăogea de zicea că de ar şti haina sa dipre dânsul gândul lui, o ar arunca în foc. Apoi, nici ai săi nu-l băga în samă, ci era în zavistiia celor de casă şi de batjocura tuturora şi în toate chipurile îl huliia, aşa şi cinstea, din zi în zi micşorându-să, de inimă rea, puţin de n-au murit.

De capetile céle de frunte ale léşilor ce s-au aflat periţi

Aflatu-s-au la acestu războiu din capete: doi fraţi Tăncenschii şi Miculai, voevodul Ruschii, periţi şi Gabriil din Moraviţa şi Herbor,

aşijderea doi fraţi Grotovi, Huminschii şi Murdileu şi alţi mulţi, cine poate să-i pomenească pre toţi. Alţii au căzut la legătură, cumu-i Tuncischii, Zbignev, potcomori Cracăului, Pruhniţschi, Targoveţschii şi alţii mulţi. Pre unii, ai noştri i-au fostu spânzurându câte doi de păr, că au fostu umblându pre acéle vremi păroşi ca şi némţii şi alte batjocuri multe le-au fostu făcându, de să pomenéşte şi astăzi răotatea lor ce au fostu păţindu.

Iară Ştefan vodă, după izbândă cu noroc ce au fost făcut la acest războiu, s-au întorsu înapoi la scaunul său, la Suceava, cu mare pohfală şi laudă, ca un biruitoriu şi au ziditu bisérica pre numele Sfântului Mucenicu Dimitrie, în târgu în Suceava, care trăieşte şi până astăzi.

Zic unii să să fie arătat lui Ştefan vodă la acest războiu Sfântul Mucenicu Dimitrie, călare şi într-armatu ca un viteazu, fiindu-i întru ajutoriu şi dând vâlhvă oştii lui, ci ieste de a şi créderea, de vreme ce au zidit bisérică.

Dupre acéia, au datu cuvântu Ştefan vodă a toată oastea, să să strângă la Hârlău, la zioa lui Sfeti Nicolae. Şi aşa, s-au adunatu cu toţii la Hârlău într-acéia zi şi acolo Ştefan vodă au făcut ospăţ mare tuturor boierilor şi tuturor vitéjilor săi şi cu daruri scumpe i-au dăruit pre ei. Şi décii i-au slobozitu cineşi pre la casa sa, dându-le cuvântu ca toţi să dea laudă lui Dumnezeu, pentru ce că toate puterile sântu de la Dumnezeu.

Cându au prădat Malcociu Ţara Leşească, 7006 [1498]

Malcociu au întratu în Ţara Leşască cu mulţime de turci şi n-au avut cine să-i stea împotrivă, ci multă pradă de oameni au făcut şi dobândă de dobitoace au făcut şi au luat, şi au ajunsu mai sus de Liov, 25 de popripşti; s-au întorsu înapoi, prădându ţara şi arzându. Să vedea că, după acest războiu fără noroc, ce făcusă léşii cu Ştefan vodă, va fi perirea lor.

Cându au prădat Ştefan vodă Ţara Leşască, 7006 [1498], iunie 22 zile

Într-acelaşi an, Ştefan vodă, vrându să-şi întoarcă dispre léşi strâmbătatea sa, strânsă ţara şi au întratu la Podoliia şi la rusi, trecut-au şi de Liov la Canţug oraşului, la apa Visloca, toate satile arzându şi prădându. Ars-au oraşul Premişlia, Radumnea, Prevorsca, Lanţut şi cetatea Tereabul şi multă bunătate dintr-însa au luatu şi mulţi joimiri au scos, ci pre toţi i-au tăiatu şi alţii mai mulţi au arsu în cetate. Şi cetatea Buceaciul multă nevoie au păţitu şi Podhaeţul au arsu. Şi mulţi oameni, bărbaţi, muieri, copii, au

scos în robie, mai mult de 100.000; mulţi de aceia au aşezatu Ştefan vodă în ţara sa, de şi pănă astăzi trăieşte limba rusască în Moldova, ales pre unde i-au discălicatu, că mai a treia parte grăiescu rusésţe. Iar Ştefan vodă, prădându şi arzându ţara, s-au întorsu înapoi cu mare dobândă, fără de nici o zminteală, au trecut Nistrul în ceasta parte la Halici şi au prădatu şi de aceasta parte. Şi décii, au venitu la scaunul său, la Suceava, cu mare bucurie şi cu biruinţă.

Vă leato 7008 [1500], martie 11, cându au venitu oastea leşască de iznoavă în ţară să prade, văzându stricăciunea ce le-au făcut Ştefan vodă

Albrihtu, craiul leşescu, văzându atâta pradă şi stricăciune ce i-au făcut Ştefan vodă în ţara lui, nu vru să lase, ci de iznoavă strânsă oaste şi întră în ţară şi începu a prăda şi a strica ţara, pănă la târgu la Botăşani. Ştefan vodă, daca prinse de véste, îş strânse de sârgu oştile şi cu cine avea, cu ai săi, i-au ieşitu înainte acei oşti leşeşti şi i-au dat războì la târgu la Botăşani. Şi cu vrerea lui Dumnezeu pierdură léşii războiul şi fu izbânda la Ştefan vodă şi multă oaste leşască au perit şi pe mulţi i-au prinsu în robie şi multe cazne le făciia moldovénii leşilor.

Că au pus Ştefan vodă de au arat cu léşii pe o culme de deal la Botăşani şi au simănatu ghindă şi s-au făcut dumbravă mare, de ieste până astăzi copaci mari.

Ci de această povéste nimica nu scrie cronicariul leşescu, iară la létopiseţul nostru acest moldovenescu scrie de acestu războiu al lui Ştefan vodă ce au avut cu léşii la Botăşani, precum s-au pomėnit mai sus.

Într-acestaş an, martie, s-au pristăvit Despina, doamna Radului vodă, ce era robită de Ştefan vodă, cându luasă cetatea Dâmboviţa şi cu cinste o au îngropat în mănăstirea Putna.

Cându s-au împăcat Ştefan vodă cu craiul leşescu

Vă leato 7009 [1501], Ştefan vodă, lăsându inima cea neprietenească, întorcându-să cătră datoriia creştinească, s-au împăcat cu craiul leşescu şi mare legătură au făcut, nu că doară s-au temut de putérea lor, care să ispitisă şi războì făcusă şi cu turcii, de atâta ori i-au şi biruit şi cu alţi megiiaşi de prinprejur avându sfadă, niciodată nu s-au plecat, ci pentru să cunoască toată creştinătatea că n-au fostu dispre dânsul începătura, că n-au rădicat el armele

asupra craiului, ci craiul fără cale şi fără de ştire au venitu asupra lui, unde şi acolo s-au întorsu cu ruşine, mai apoi ca să arate că mai mult poate să strice el craiului decâtu craiul lui Ştefan vodă, au întratu de i-au arsu târgurile şi i-au robit podanii, nici au avut cine să-i stea împotrivă, ci cu mare dobândă s-au întorsu în Ţara Moldovei, că venirea craiului dobândă au adus lui Ştefan vodă, că s-au umplut toţi de jafuri leşăşti; de acolo au venitu Ştefan vodă şi cu toţi plini s-au întorsu la casile sale. Aşijdirea, acum, la pace pre lesne stătu, ca să să cunoască că fie la ce îl vor cerca, că-i gata şi la pace şi la războiţe. Décii, pace au legat într-acesta chip, ca să-i fie într-ajutoriu împotriva fiecărui vrăjmaşu, iară pribégii de îmbe părţile să nu să priimească. Iară de s-ari tâmpla vreunui domnu al Moldovei să iasă de nevoia turcilor în Ţara Leşască, să-l priimească şi în tot chipul să puie nevoinţă, ca să-l aşaze la domnie, iară domnii Moldovei pururea să aibă urechi deşchise dispre turcu, să dea ştire craiului de gândurile lor. Iară judecata acelor cu strâmbătăţi de la margine să să facă dispre amândoao părţile.

De un Pătru vodă, ce i-au tăiat capul craiul leşescu,
vă leato 7009 [1501]

Într-acelaş an, trimis-au Ştefan vodă solii săi la craiul leşescu, la săim, poftindu pre tocmala şi legătura ce au avut, să dea pre Pătru vodă, feciorul lui Iliaşu vodă, că simţise că pre mulţi din boierii leşeşti îi întorsése spre sine şi-i îndemna să facă oaste asupra lui Ştefan vodă şi să ia domniia de la dânsul şi să făgăduia ca să pléce ţara toată, să fie suptu ascultarea lor. De care lucru, multu sfătuiră în săim, că mulţi era lui Pătru vodă apărători. Mai apoi socotiră să nu cumva zădărască pre Ştefan vodă, să le fie a strica pacea, pentru ce că şi ei să gătiia să facă oaste, să margă la prusi. Ci i-au tăiat capul lui Pătru vodă, înaintea solilor, la târgu la Cihov.

Acestu Pătru vodă, precum s-au pomenit mai sus că l-au gonitu Ştefan vodă din ţară, la Ţara Ungurească şi i-au luatu domniia, iar el au îndemnat pre Mateiaşu, craiul ungurescu, de au mersu cu oaste asupra lui Ştefan vodă, ca să-l puie la domnie, unde apoi l-au bătut Ştefan vodă la Bae, cum s-au poménit mai sus şi toată oastea i-au topitu, numai Mateiaşi cu puţini au scăpatu. Décii, daca au muritu Matiiaşu, craiul ungurescu, pierdu Pătru vodă nădéjdea de a să mai ajutori de la craii ungureşti. Văzându, déciia, şi vrajba ce întrase între léşi şi între moldovéni, gândindu-să că întru acéle amestecături că va putea să-şi facă şi el loc la Moldova şi să dobândească ţara, au lăsatu ungurii şi au fugitu de acolo, trecându în Ţara Leşască, unde

şi moarte i s-au întâmplatu, cum şi mai sus s-au pomenitu, că i-au tăiat capul craiul leşescu.

De moartea acestui Pătru vodă nu scriu toţi într-un chip, că létopiseţul cel moldovenescu scrie că, daca au venitu Ştefan vodă cu oastea muntenească, s-au lovitu cu Pătru vodă la Doljăşti, pre Sirétiu şi al doilea rându la Orbic şi tot au izbânditu Ştefan vodă şi au prinsu pre Pătru vodă şi i-au tăiatu capul.

Iară cronicariul cel leşesc scrie că, daca au biruit Ştefan vodă pre Pătru vodă, au scăpatu Pătru vodă la unguri şi décii toate pre rându, precum scrie mai sus.

Ci oricum au fostu, tot să tocmescu că izbânda tot au fostu la Ştefan vodă, iară lui Pătru vodă tot să află că i-au tăiat capul.

De moartea lui Olbrihtu, craiul leşăscu, 7009 [1501]

Într-acestaşi an, şi Olbrihtu, craiul leşescu, gătindu-să cu mare oaste ca să margă asupra prusilor, ce n-au săvârşitu şi au muritu. Iară pre urma lui, făcut-au ţara sfat pre obicéiul lor şi au rădicat pre Alixandru, fratile lui Olbrihtu, la crăie, cu carile pacea ce făcusă Ştefan vodă cu frati-său, Olbrihtu, de nu-l va vrea fi apucat moartea, cum să va arăta mai jos, multă răsipă ţărâlor să vrea fi făcut.

Vă leato 7010 [1502], pristăvitu-s-au Paisie, arhimandritul şi egumenul mănăstirii Putnei.

Într-acelaş an, curându după Paisie, avgust 4 zile, s-au pristăvitu şi Athanasie Bolsun, amândoi lăudaţi de viiaţă bună şi curată, carii în viiaţa lor nimica n-au lipsitu ce li s-au căzut păstoriei lor, ca să nu facă.

Cându au luat Ştefan vodă Pocutiia de la leaşi

Ştefan vodă, fiindu gata de războiu ca un leu ce nu-l poate îmblânzi niminea şi el odihna altora îi păriia că-i ieste cu pagubă, au întratu în Ţara Leşască cu oaste şi au prădatu Pocutiia şi o au şi luat-o. Şi zicea că acel olatu l-au luat léşii de la moldovéni fără cale. Într-acéia, craiul, după ce au făcut sfatu pentru Pocutiia ce o luase Ştefan vodă, au strânsu oaste pre bani şi au trimis-o de au întratu în ţară şi au făcut multă pagubă şi atâta s-au fostu supăratu ai lor noştri, pănă s-au rugatu cu toţii lui Ştefan vodă, de au ieşitu de la Pocutiia, însă mai mult de boală ce au avutu, adecă podagrie şi cetăţile ce le luase le-au întorsu.

De moartea lui Ştefan vodă celui Bun, vă leato 7012 [1504]

Nu multă vréme, daca s-au întorsu Ştefan vodă de la Pocutiia la scaunul său, la Suceava, fiindu bolnav şi slabu de ani, ca un om ce era într-atâtea războaie şi osteneală şi neodihnă, în 47 de ani, în toate părţile să bătea cu toţii şi, după multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare laudă au muritu, marţi, iulie 2 zile.

Fost-au acestu Ştefan vodă om nu mare de statu, mânios şi degrabu vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori, la ospéţe omorâea fără judeţu. Amintrilea, era om întreg la fire, neléneşu, şi lucrul său îl ştiia a-l acoperi şi, unde nu gândiiai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter, unde era nevoie, însuşi să vârâia, ca, văzându-l ai săi, să nu să îndărăpteaze şi pentru acéia raru războiu de nu biruia. Şi unde-l biruia alţii, nu pierdea nădéjdea, că, ştiindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor. Mai apoi, după moartea lui, şi ficiorul său, Bogdan vodă, urma lui luasă, de lucruri vitejeşti, cum să tâmplă din pom bun, roadă bună iese.

Iară pre Ştefan vodă l-au îngropat ţara cu multă jale şi plângere în mănăstire în Putna, care era zidită de dânsul. Atâta jale era, de plângea toţi, ca după un părinte al său, că cunoştiia toţi că s-au scăpatu de mult bine şi de multă apărătură. Ce după moartea lui, pănă astăzi, îi zicu Sveti Ştefan vodă, nu pentru sufletu, ce ieste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui céle vitejeşti, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după acéia, l-au ajunsu.

Fost-au, mai nainte de moartea lui Ştefan vodă, într-acelaşi anu, iarnă grea şi geroasă, câtu n-au fostu aşa nici odinioară, şi decii preste vară au fostu ploi gréle şi povoaie de ape şi multă înecare de apă s-au făcut.

Au domnitu Ştefan vodă 47 de ani şi 2 luni şi trei săptămâni şi au făcut 44 de mănăstiri şi însuşi ţiitoriu preste toată ţara.

Iară cându au fostu aproape de sfârşitul său, chiemat-au vlădicii şi toţi sfétnicii săi, boierii cei mari şi alţi toţi câţi s-au prilejitu, arătându-le cum nu vor putea ţinea ţara, cum o au ţinut-o el, ci socotindu din toţi mai putérnicu pre turcu şi mai înţeleptu, au datu învăţătură să să închine turcilor. Şi décii au stătut la domnie fiiu-său, Bogdan vodă cel Grozav şi Orbu […].

NICOLAE COSTIN

LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI

de la zidirea lumii până la 1601 şi de la 1709 la 1711

CAP XXI

Domniia lui Ştefan vodă cel Bun, feciorul lui Bogdan vodă

După doi ani a domniei lui Pătru vodă Aron, rădicatu-s-au den Țara Munteniască Ştefan vodă, feciorul lui Bogdan vodă, cu oaste munteniască şi den țară adunați, cumu-i firea moldovenilor, gata la domnie noaă, au întrat în țară şi sâlind spre Suciav, la scaunul țărâi, eşitu-i-au înainte Pătru vodă Aron şi s-au lovit în dzua de Gioi Mari, aprilie 12, la Doljeşti, pe Siretiu, la Tină, şi înfrînsă Ştefan vodă pe Pătru vodă Aron. Ce nu s-au lăsat Pătru vodă cu atîta, ce iară s-au bulucit la Orbic şi s-au lovit cu Ştefan vodă şi rămasă izbînda iar la Ştefan vodă.

Scriu cronicarii leşăşti că au pribegit Pătru vodă Aron în Țara Leşască, precum vom arăta mai gios. Iară letopisățul moldovenesc scrie că au prinsu Ştefan vodă pe Pătru vodă Aron şi l-au omorât; ce nu să tocmeşte, nice este adevărat.

După ce au biruit Ştefan vodă pe Pătru vodă Aron, s-au strânsu boerii țărâi împreună cu Theoctist mitropolitul şi cu mulți călugări şi alte căpetenii de țară, la locul ce să chiamă Dreptate; şi cu toții l-au rădicat domnu şi l-au pomăzuit Theoctist mitropolitul şi au mărsu în Suciava la scaunul țărâi; şi îndată au dat oştenilor săi stiaguri şi au făcut hotnogi şi căpitani şi atunceş să cunoscu Ştefan vodă că va fi plecat mai mult spre războae decât spre pace.

Ştefan vodă, fiind poftitoriu de războai şi inima lui plecată spre vărsare de singe, nu zăbăvi multă vreme după ce să aşădză în domnie. În al cincile an a domniei sale, în anii de la zidirea lumii 6969, iară de la Hristos 1461, s-au ridicat cu toată puterea sa şi au trecut în Ardial, de au prădat Țara Săcuiască. Nice au avut cine să-i stea împrotivă, ce cu multă pradă s-au întorsu, fără de nice o sminteală.

Iară în şease ai a domniei sale, în cursul ailor de la zidirea lumii 6971 (sic), iuli 22, au lovit cu o puşcă în gleznă pe Ştefan vodă, la cetatea Chiliei. Mai mult nu scriu letopisățăle țărâi ce au isprăvit la Chiliia, fără ce scriu că al şeaptele an a domniei lui Ştefan vodă, iuli 5, ş-au luat doamnă de mare rudă, pre Evdochiia de la Kiev, sora lui Simion împăratului; iară unii dzic că

au fostu fată lui Simion împărat, iară nu sor[ă].

Iară în anii 6973, septembrie 23, adunând Ştefan vodă multă oaste de ţară, vrând să răscumpere cetăţile ce le luasă păgânii de la alţi domni, pogorâtu-s-au la cetatea Chiliei şi, sosind, au început a bate cetatea miercuri spre gioi şi sâmbătă s-au închinat cei den cetate şi au întrat Ştefan vodă în cetatea Chiliei şi acolo au petrecut trei dzile, vesălindu-să.

După aceia, au mărsu la Cetatea Albă, unde, făcând multă năvală, au dobândit şi Cetatea Albă cu multă vărsare de singe şi perire li-au dobândit, şi, întărindu-le cu zahara şi cu slujitori, au lăsat pre Isaiia şi pre Buhtea pârcălabi să aibă de grijea cetăţilor, iară Ştefan vodă s-au întorsu la scaunul său, la Suciavă.

Iar în anul 6974, iulie 10, al dzecele an a domniei sale, au început Ştefan vodă a zidi mănăstirea Putna întru slava lui Dumnedzău şi a Preacuratei Maicii Sale, Fecioarei Mariei.

Războiul lui Matiiaş, craiul unguresc, cu Ştefan vodă

Pricina oştirii lui Matiiaş craiu asupra lui Ştefan vodă o scrie pre largu Mehovie, istoricul leşăsc, la cartea XXVI. După ce au biruit Ştefan vodă pe Pătru vodă Aron, era atunce în războiu cu Pătru vodă şi un Berindel, ce trăgea nădejde şi acela de domniia ţărâi, au năzuit amândoi cu Pătru vodă în Ţara Leşască la Cazimiriu, craiul leşăsc, rugându-se de agiutoriu să le dea împorotiva lui Ştefan vodă. Ce craiul leşăsc, având de mai întâi prieteşug legat cu Ştefan vodă, nu le-au dat nice o nădejde.

Deci, Aron Pătru vodă cu Berindel, vădzindu-să cădzuţi gios de agiutorul leşilor, ştiind pre Mătiiaş, craiul unguresc, neprieten lui Ştefan vodă pentru prada ce făcusă Ştefan vodă în Ţara Unguriască, au trecut în Ţara Unguriască la Matiiaş craiu, rugându-l de agiutoriu şi îndemnând şi pre singur craiul asupra lui Ştefan vodă. Iară Matiiaş craiu şi pentru pricinele ce avea de mai nainte asupra lui Ştefan vodă, şi fiind şi simăţ pentru câteva războae cu năroc ci-au avut şi cu turcii şi cu alţi megieşi ai săi, şi râvnind să tragă şi ţara supt stăpâniia sa, că de multe ori să lăuda, că izbândele ce face Ştefan vodă, cu puterea lui Mătiiaş craiu le face, şi făcea pe Ştefan vodă că este ispravnic pus de dânsul, socoti să nu lasă vreme ca aceia, având domni gata pe Pătru vodă Aron şi pe Berindel, însă mai ales pe Pătru vodă.

Şi îndată, strângând ca la 40.000 de unguri şi altă adunătură, au purces singur Matiiaş craiu şi au vinit peste munţi asupra lui Ştefan vodă. Deodată au trimis solii săi să i se închine; şi au eşit cu oştile Matiiaş craiu pre Oituz

şi au vinit dreptu la Roman şi au şedzut şeasă dzile de s-au odihnit; şi purcedzind, au aprinsu târgul Romanul în urma lui, de au arsu, şi au mărsu drept spre Suciavă, ardzind şi prădând.

Iară Ştefan vodă, neprimindu soliia lui Matiiaş craiu, sta gata cu oastea sa, de-l aştepta să-i dea războiu. Avea Ştefan vodă agiutoriu şi de la Cazimiriu, craiul leşăsc; însă, să tâmpine Ştefan vodă pre Matiiaş craiu la loc largu, nu cutedza, ce-l aştepta să-l poată lovi mai la strâmtoare.

Iară Matiiaş craiu, nevrându să lasă nice un unghi în ţară necălcat de oamenii săi şi neprădat, s-au abătut spre Moldova şi au sosit la târgu, la Baia, dechemvrie 14. Şi acolo, cum nu vrea avea nice o grijă de Ştefan vodă, aşea au lăsat oastea fără de nice o pază la băuturi şi în pradă.

Iară Ştefan vodă, înţălegând den limbi că s-au abătut ungurii spre Bae, socoti să-i lovască acolo la loc strâmt; şi îndată au purces den Suciavă, sara, cu toată oastea sa, pedestrime şi călărime, şi aflând pre unguri adormiţi, fără de grijă şi ameţiţi de beţie, noaptea, când toate să văd mai ştraşnice şi mai groaznice, aprins-au târgul asupra ungurilor. Întrat-au oştenii lui Ştefan vodă în ungurii lui Matiiaş craiu, atâta, cât nu avură de ce să mai apuca ungurii, fără decât cine încătro putea, aşea pleca de fugă, noaptea, să scape cu dzile de spaima focului şi de moarte. Şi nime nu să mai întorcea; şi prin munţi, prin potici, le ţinea calea ţăranii, trimişi de aceia triabă gata, îi tăia cu coasă, cu fuşturi şi cu topoare pre câţi-ş tâmpina.

Iară singur Matiiaş craiu cu câţi s-au aflat lângă dânsu atunce, rănit cu trei rane, cum scrie Cromer, lăsându toată tabăra, au scăpat peste munţi. Perit-au pre loc 10.000 de unguri; perit-au şi Berindel, ce trăgea nădejde de domnie, iară Pătru vodă Aron au scăpat în Ţara Leşască. Aşea s-au tâmplat laudei lui Matiiaş craiu, după cum dzice Svânta Scriptură: *Domnul celor mândri le stă împrotivă*.

Iară Ştefan vodă, după izbânda şi biruinţa asupra ungurilor, îndată trimisă solii săi cu daruri den dobânda sa la Cazimiriu, craiul leşăsc, şi îl aflară în Litva, în oraş, în Vilna, solii lui Ştefan vodă, mulţămindu craiului de agiutoriu, poftind şi înainte să nu-i lipsască agiutoriul.

Iară Bomfin, istoricul unguresc, nicecum nu priimeşte aciastă izbândă a lui Ştefan vodă; ce el laudă în partea lui Matiiaş, craiul unguresc, vrând să acoperă ocara ungurilor; iară ce scrie, minciuni scrie. Istvanfie, biruinţa lui Ştefan vodă o scrie deplin asupra lui Matiiaş craiu, precum am pomenit mai sus.

Iară Matiiaş craiu, dacă au scăpat deodată la Ardial, au dat vina boerilor săi şi ardelenilor, cum să să fie agiunsu cu Ştefan vodă, şi le-au luat galbeni de aur 400.000.

Matiiaş craiu să mai găti de oaste; ce, neştiindu-să încă adevărat, au trimis craiul leşăsc la Ştefan vodă, cum îi va da agiutoriu asupra lui Matiiaş craiu. Însă acea gătire pe urmă Matiiaş craiu au făcut asupra cehilor, ce le dzic bohemii.

Însă, întâi de ce era să să porniască Mătiiaş craiu asupra cehilor, au trimis soli la Cazimiriu, craiul leşăsc, legând întâi pace Mătiiaş, craiul unguresc, cu Frideric, împăratul nemţăscu, trăgând în partea sa acea domnie a Bohemii, având Cazimiriu, craiul leşăsc, de pre sămânţia sa triabă la acea cnejie a Bohemii. Ce n-au priimit Cazimiriu craiu pofta lui Matiiaş, craiul unguresc, ce dăruind bine pre solii lui Mătiiaş, s-au întorsu înapoi.

Iară după aciastă izbândă, Ştefan vodă, vrând să-ş răscumpere strâmbătatea ce-i făcusă ungurii cu craiul lor, Matiiaş, s-au rădicat cu oaste şi au trecut la Ardial de au prădat şi au ars Ţara Săcuiască. Bine au dzis un poetic (scriitoriu de stihuri): *Când nebunesc împăraţii, piiare nărodul*. Aşea şi Ţara Săcuiască, câtă pradă şi răsipă i-au făcut Ştefan vodă, pentru vrajba cu Matiiaş craiu. Şi s-au întorsu Ştefan vodă cu pace, fără de nice o smintială.

După acestea, au încetat vrajba între Matiiaş, craiul unguresc, şi între Ştefan vodă; vădzind ei pre vrăjmajul a toată creştinătatea, pe turcul, că le stă în spate şi asupra volniciei tuturor întinde mrejile sale să-i vânedză, măcar că să arăta păgânul cu multe cuvinte de înşălăciune, şi cătră unul şi cătră altul, zădărându ni pre unul, ni pre altul, nedejduind că între acele amestecături i se vor pleca lui pentru agiutoriul şi cu vreme sub giugul său să-i supue. Cunoscând acestea Mătiiaş, craiul unguresc, cu Ştefan vodă s-au împăcat; şi, după aşădzarea lor, au dăruit Mătiiaş craiu lui Ştefan vodă doaă cetăţi în Ardial, anume: Balta şi Ciceul.

Iară după ce au legat pace Matiiaş craiu cu Ştefan vodă, trimis-au şi Cazimiriu, craiul leşăscu, soli la Ştefan vodă, anume pre Dobieslav Bişovschii, caştalianul Belzii, şi pre Stanislav Tecenschii, ficiorul lui Ioan, caştalianul de Cracău, mai întărind prieteşugul craiului cu Ştefan vodă şi adăugând şi aciasta: ca să nu oştiască asupra nemărue Ştefan vodă fără ştirea craiului leşăsc; aşijdirea şi craiul, nice pre un neprietin a lui Ştefan vodă să nu-l priimască supt apărarea sa. Şi pornindu-şi solii la Ştefan vodă în luna lui iunie, iară însuş s-au întorsu la Visliţa.

Iară al doile an, după pace aşedzată între dânşii, viind craiul în Liov, aştepta vinirea lui Ştefan vodă la dânsul, pentru să facă singur întăritura şi legături de pace. Ce au răspunsu Ştefan vodă solilor crăeşti că acea dată nu poate să margă la craiul, pentru multe valuri ce are despre turci şi despre unguri. Poate fi că avea şi prepus despre o samă de svetnici, ca, mergând la

craiul leşăsc, să nu-l opriască. La oamenii mari şi prepusuri mai mari. Iară înaintea solilor crăeşti, Ştefan vodă au făcut giurământu craiului, adeverindu-să pre altădată, ori la Cameniţă, ori la Colomâia, ori la Snetin, va veni însuş cu sine la craiul, numai ştire să aibă de vinirea craiului, cu doaă luni mai nainte. Pre atunce au nemerit soli şi de la hanul tătărăsc, Mugle-Cherei, la craiul leşăsc.

Râdicatu-s-au mulţime de tătari de peste Volga şi au vinit în ţară să prade. Ce, prindzind de veste Ştefan vodă, le-au eşit în tâmpinare la o dumbravă, la Lipniţi, aproape de Nistru, avgust 20 şi, lovindu-i Ştefan vodă, i-au înfrântu şi i-au gonit şi multă moarte au făcut într-înşii.

Scrie Stricovschii cronicariul că într-acel războiu au cădzut în robie la Ştefan vodă un ficior a hanului şi să fie trimis hanul de peste Volga soli la Ştefan vodă, să-i sloboadză feciorul den robie. Ce Ştefan vodă, vădzând soliia hanului cu simeţie trimisă la dânsul, au poroncit de au omorât pe ficiorul hanului înaintea solilor acelora; apoi, au poroncit de au înţăpat pre solii aceia; numai pre unul au lăsat cu nasul şi cu urechile tăiate, să margă să spue hanului ce au vădzut. De aciasta scrie Cromer şi Dlugoş şi Mehovie, istoricii.

Iară Ştefan vodă, cunoscând că acele izbânde nu de aiurea, ce de la Dumnedzău i să pogoară, întorcându-să la scaonul său, la Suciavă, au svinţit mănăstirea Putna, în anul de la zidirea lumii [loc gol], septemvrie 3, întru lauda lui Dumnedzău şi a Preacuratei, Preasvintei Născătoarei de Dumnedzău şi Pururea Fecioară Mariii, cu multă adunare de călugări, cu Theofil (sic) mitropolitul şi Tarasie episcop şi Iosif arhimandritul, egumenul Putnei. Scriu că au fostu la liturghie episcopi, arhiepiscopi şi preoţi cu diaconii la jărtăvnic 65.

Războiul lui Ştefan vodă cu Radu vodă

Zavistiia, muma tuturor răutăţilor în lume aciasta este, precum şi aicea vedem între Radul vodă, domnul muntenesc, şi între Ştefan vodă, în anii de la Hristos 1470. După obiciaiul nostru omenesc, cu cât ari avea neştine mai mult, cu atâta zavistuiaşte la averea altuia, cum n-ari avea. Aşea, Ştefan vodă nu-i agiungea al său, ce zavistuia Radului vodă.

Scrie cronicariul leşăsc că pe vremea ce ştiia Ştefan vodă că să apropie vremea să margă singur la craiul leşăscu, precum să făgăduisă, să pogorâsă craiul cu 3.000 de oameni spre Ţara Rusască, să aştepte vinirea lui Ştefan vodă. Ce iarăş pricea cu Radul vodă împiedecă pre Ştefan vodă, de nu putu merge însuşi la craiul leşăsc. Iară soli au trimis Ştefan vodă cu cărţi iscălite

şi cu pecetea sa, în care să adeveriia cum la anul viitoriu, în luna lui mai, va merge la craiul. Simţisă craiul leşăsc de gătirea lui Ştefan vodă asupra Radului vodă şi în mare grijă era craiul, ca să nu agiungă Radul vodă la agiutoriul turcilor şi să nu fie apoi răsipă Ţării Moldovei. Iară de vinirea lui Ştefan vodă înţălegând craiul, s-au aşedzat în şeasă luni, după ce va da ştire lui Ştefan vodă de la craiul, să margă Ştefan vodă la craiul şi atunce să întoarsă craiul la Corcin.

Iară Ştefan vodă au strânsu ţara şi slujitorii şi au întrat în Ţara Munteniască şi au prădat marginea, fevruarie 27, şi au arsu Brăila într-o dzi, marţi, în Săptămâna Albă, văleat 6979.

Iară Radul vodă, vădzând atâta pradă şi răsipă în ţara sa, făcută de Ştefan vodă, nu s-au lăsat să nu-ş caute strâmbătatea sa. Însă de multe ori se tâmplă de sintu aşea de fragede lucrurile omeneşti; den nerăbdare mai multă scădere şi pagubă aduc; aşea şi Radul vodă, strângându-şi oastea sa şi megiesaşcă, au vinit asupra lui Ştefan vodă.

Ce, îndată îi eşi înainte Ştefan vodă şi s-au lovit oştile la locul ce să chiamă Socii, martu 7, cu mare îndrăznire. Ştefan vodă birui pre Radul vodă şi luă toate stiagurile cu multă moarte în oştenii Radului vodă, şi pre câţi au prinsu vii, pre toţi i-au omorât; numai pre Stanciul logofătul şi pre Mircea comisul i-au luat vii.

Într-acest an, fost-au mare cutremur de pământu, avgust 29, pe vreme de prândzu. Măcar că firesc lucru este acesta, cutremurul, când să tâmplă, iară pot să să dzică că semne şi arătare, cutremurul, vremilor viitoare este. Precum şi atunce au însămnat mare vărsare de singe şi giugul păgânilor în biata Moldovă şi alte părţi creştineşti până astădzi, precum vom scrie la rândul său.

În anii de la Hristos 1473, Matiiaş, craiul ungurescu, au trimis 16 mii de oaste cu Thoma Tarcet de au prădat pre supt munte, în Ţara Leşască.

Aşijdirea, sultan Mehmet, împăratul turcesc, au prădat Ţara Bosniei şi, bătând cetatea Iaiţa, cu multă ruşine s-au întorsu, lăsând tunurile toate înecate în apă.

CAP XXII
Al doilea războiu ci-au avut Radul vodă cu Ştefan vodă, domnul Moldovei, la Izvorul Apei, în anul 6981

Ştefan vodă, fiindu aprinsu pururea spre lucruri de vitejie, strânsu-ş-au oastea şi-au luat cu sine pre Basarab să-l ducă, să-l pue domn Ţărâi

Munteneşti. Inimile mari, mari lucruri râvnesc, de multe ori a face şi a să lăţi peste hotarăle sale. Ştefan vodă, gătindu-să de războiu asupra Radului vodă cu oaste, noemvrie 8, au sosit Ştefan vodă la margine şi au împărţit toate stiagurile oştii sale pre Milcov. Iară în 18 dzile, tot într-aceştii luni, gioi, s-au lovit cu Radul vodă la locul ce să chiamă Cursul Apei şi, dând războiu de îmbe părţile vitejeşte, s-au bătut până în sară; aşijdirea, şi vineri şi sâmbătă până în sară. Iară noaptea spre duminecă, Radul vodă, lăsind toată tabăra, au fugit cu toată oastea sa la scaonul său, la Bucureşti. Iară Ştefan vodă, pornindu-să după dânsul, încungiurat-au Bucureştii, noemvrie 23; iară Radul vodă, într-aceia noapte, au fugit den cetate, den Bucureşti, lăsându-şi pre doamnă-sa, Mariia, cu fiică-sa, Voichiţa, şi tot ci-au avut şi s-au dus la turci.

Iară Ştefan vodă, miercuri, noemvrie 24, au dobândit cetatea Bucureştii şi au luat pre doamna Radului vodă şi pre fiică-sa, Voichiţa, ş-au luat-o şie doamnă, că-i murisă doamna ci-au avut după Chineajna. Luat-au Ştefan vodă toată averea şi tot ci-au avut Radul vodă şi toate stiagurile lui şi, veselindu-să trei dzile, s-au întorsu înapoi la scaunul său, la Suciavă.

Precum scrie Stricovschii şi Cromer, lăsat-au domn pre Băsărab vodă în Ţara Munteniască şi au domnit o lună. Iară Radul vodă năzuisă la agiutoriul turcesc.

După aciastă izbândă, Ştefan vodă au trimis solii săi la Cazimiriu, craiul leşăsc, făcându-i ştire de izbândă asupra Radului vodă, trimiţind şi 28 de stiaguri luate de la Radul vodă, arătând că şi domnu au pus pre Băsărab, în locul Radului vodă.

Iară încă aciia soli a lui Ştefan vodă, aflându-să nepurceşi de la craiul, iată şi alţi soli sosăsc de la Ştefan vodă la Cazimir craiu, cerşind agiutoriu Ştefan vodă împotriva Radului vodă, făcându-i ştire cum Radul vodă, luând agiutoriu de la turci, au întrat în ţară de pradă cu foc şi cu sabie. Pornit-au îndată Cazimiri, craiul leşăsc, pre Dobieslav caştelianul şi pre Eghidei Sohodolschi la Radul vodă, pentru să-i împace cu Ştefan vodă; iar lui Mihai Buciaţchii, staroste, i-au poroncit de sirgu să porniască şliahta den Podoliia într-agiutoriu lui Ştefan vodă.

Radul vodă, năzuind la sultan Mehmet, împăratul turcesc, de i-au dat agiutoriu în anul de la Hristos 1475, şi au întrat în Ţara Munteniască, cu 15.000 de turci şi fără de alţi lefecii ce adunasă, şi au dat războiu lui Băsărab gioi, dechemvrie 25, şi au înfrânt pre Băsărab vodă, care, vădzindu-să împresurat de vrăjmaşii săi, au năzuit la Ştefan vodă în Moldova.

Iară turcii s-au pornit în goană după Băsărab vodă şi au vinit până la

Bârlad şi de acolo turcii au slobodzit ciambulurile sale de au prădat ţara şi s-au întorsu înapoi pen Ţara Munteniască.

În anul 6982, luat-au Ştefan vodă cetatea Teleajina şi au tăiat capetele pârcălabilor, robindu-le muerile; atunce, Ştefan vodă mulţi ţigani au scos den Ţara Munteniască în ţară.

Într-acestaş an, au fostu războiu cu ungurii în Ţara Munteniască şi cu Ţăpăluş vodă şi îi birui Ştefan vodă.

De vestită izbândă a lui Ştefan vodă ci-au biruit pre turci

În anul 6983, iară de la Hristos 1475, sultan Mehmet, împăratul turcesc, nevrând să lasă pre Radul vodă, fiind supus împărăţiei turceşti, într-atâtea pagube ce-i făcusă de multe ori Ştefan vodă, gătind 120.000 oaste turciască cu tătari, ghenarie 20, i-au pornit [cu] Radul vodă asupra lui Ştefan vodă, vrând să supue şi pre Ştefan vodă, nu că-i era milă de Radul vodă.

Iar Ştefan vodă, luând agiutoriu 2.000 de oaste călăreţi leşi şi având şi oastea sa patrudzăci de mii şi mai avea 5.000 de săcui, cu aciastă oaste Ştefan vodă nu aşea că va putea sta făţiş împrotiva atâta mulţime de turci şi munteni cu Radul vodă, ce cu meşterşug au socotit să înciapă cum ari putea. Că întâi au trimis de au pârjolit iarba peste tot locul în calea turcilor, de le-au slăbit caii. Iară, după ce au întrat turcii în locuri strâmte, deasupra Racovăţului, la apa Bârladului, acolo au dat războiu turcilor, supuind o samă de oaste în luncă, de unde au început a da semne de războiu: în trâmbiţă, în buciume şi în dobe. Şi întorcându-să turcii asupra glasului buciumelor şi altor semne de războiu, că şi negura nu lăsa pre turci să priceapă de unde le caută a da războiu lui Ştefan vodă, atunce Ştefan vodă au lovit pre turci den dos; şi de mulţimea turcilor să ameţisă oştenii lui Ştefan vodă, biruitori vădzindu-să, şi singur Ştefan vodă, îmbărbătându-i pre ai săi, cu agiutoriul lui Dumnedzău rămasără biruiţi turcii, cât ei în de sine s-au fostu tăind.

Scrie Ian Stricovschii, carte XX, zac. III, la o sută de mii de trupuri să fie cădzut într-acel războiu, precum zice Stricovschii, că au vădzut cu ochii săi grămădzile de oase la acel loc, unde au fostu acel războiu, viind el den Ţara Turciască în anul de la Hristos 1475; şi era şi trei cruci de piatră pusă în semnele acei vestite biruinţă a lui Ştefan vodă. Perit-au mulţi paşi aleşi în războiu şi mai multe de 100 de stiaguri. Pre câţi au prinsu vii, i-au înţăpat. Iară pe patru robi turci, mai aleşi, oameni de frunte, şi 36 de stiaguri şi o parte de dobândă, au trimis craiului leşăscu în Litva, mulţămindu-i de agiutoriu. Scrie cronica leşască: patru paşi aleşi au cădzut într-acel războiu.

Arătatu-s-au Ștefan vodă, după acest războiu, plecat cu biruința; de la singur Dumnedzău au numărat că este izbânda. Patru dzile nice o mâncare n-au mâncat, fără numai pâne cu apă. Pre ficiorul lui Isac pașea, după ce l-au prinsu viu, l-au slobodzit.

Iară turcii ci-au scăpat, au luat pen păduri și au eșit unde să începe Smila, sau apa Smilii, în ținutul Tutovii. Acolo, turcii, în legea lor, au mulțămit lui Dumnedzău că au eșit la lume.

Iară Ștefan vodă s-au pornit după dânșii cu moldovenii săi și cu 2.000 de leși și au gonit pe turci, pănă i-au trecut Siretiul, la Ionășești, unde să pomenește Vadul Turcilor. Și acolo, la o movilă mare, diasupra Tecuciului, la Siretiu, odihnind Ștefan vodă trei dzile, i-au vinit veste de la starostii de Crăciuna, cetate diasupra Milcovului, că Radul vodă vine cu oști fără veste.

Și întristându-să Ștefan vodă, cu cine avea cu ai săi, au răpedzit la oștenii săi de-i strângea de sirgu. Venit-au atunce și Șendrea hatmanul, cumnatul lui Ștefan vodă, cu o samă de oaste, ci-au fostu rămas înapoi; venit-au și Coste păharnicul cu altă samă de oaste, ce gonisă pre turci de-i trecusă peste Siretiu.

Și având bucurie Ștefan vodă de ai săi, cum să aflară pregiur dânsul la vreme de grijă, îndată au răpedzit pe Șendrea hatmanul în chip de strajă, cu puțintei slujitori, înaintea oștii muntenești. Și dând ei peste oastea munteniască, fură biruiți; și peri acolo și Șendrea hatmanul, mai gios de Râmnic, unde să pomeni multă vreme Movila Șendrii, și l-au dus de l-au îngropat în Doljești lângă tată-său.

Iară Ștefan vodă, înțălegând că-i vine asupră Radul vodă cu oști, au trecut Siretiul, ghenarie 13 dzile, și să loviră mai sus de Râmnic. Și dând războiu de îmbe părți vitejește, multă moarte să făcu și, cu agiutoriul lui Dumnedzău, au rămas izbânda la Ștefan vodă. Dat-au voe Ștefan vodă oștii sale să prade, în trei dzile, cât vor putea în Țara Munteniască; și prădând, adus-au multă dobândă oștenii.

Și zăbăvind acolo Ștefan vodă, pănă a să strânge oastea, adus-au acolo pre mulți din boerii Țărâi Muntenești și alte capete, oameni de folos, și au pus pre ai săi boeri și oameni de cinste, de au vorovit și au tocmit de au despărțit hotar țărâi păn-în pârâul Milcovul, unde și pănă astădzi să hotărește. Că mai nainte era price pentru hotar: că muntenii vrea să ție hotarul țărâi lor pănă în apa Trotușului, iară moldovenii nu-i lăsa. Ce au vrut Dumnedzău de au luat Ștefan vodă cetatea Crăciuna, den gura Milcovului, diasupra Odobeștilor, cu tot ținutul ei ce să chiamă ținutul Putnii și l-au lipit de Moldova și au pus starostii săi pre Ivan și pre Vâlcea.

Întorcându-să Ştefan vodă cu oştile sale şi viind în sus pre Bârlad şi socotind locul la Vasluiu a fi de casă domneşti, au pus de au zidit beserică, pre numele Svântului Ioan Predteci, întru lauda şi bucuriia după izbândă cu năroc, ci-au biruit pre turci şi pre munteni, dând laudă lui Dumnedzău. Şi pre urmă au făcut lângă beserică şi casă domneşti, care să cunoscu şi astădzi în târgu, în Vaslui.

Aflându-să Ştefan vodă atunce la Vasluiu, îi vini veste de olac de la deregătorii de Soroca, pentru Lobodă şi Nelivaico, hatmanii căzăceşti, au întrat în ţară şi pradă. Deci, Ştefan vodă, nesuferind pe neprietinii săi să-i lasă să-i strâce ţara, îndată au mărsu cu ai săi şi, tâmpinându-să cu acei cazaci la Grumăzăşti, pre Răut, lovindu-i fără veste, noaptea, rămasără cazacii biruiţi; şi prinsără atunce şi pre Lobodă, hatmanul căzăcesc, şi gonindu-i spre Nistru, mulţi s-au înecat în Nistru cu Nelivaico hatmanul fugind. Era şi un polcovnic vestit, anume Jura; acolo s-au înecat, unde şi astădzi să pomeneşte acel loc, de să dzice Vadul Jurăi.

Şi, întorcându-să Ştefan vodă de acolo, au descălecat târgul Eşii şi, întru lauda lui Dumnedzău, au început a zidi beserica Svetâi Nicolae; şi au mersu la scaunul său, la Suciavă, cu mare laudă de izbândă de la singur Dumnedzău, eşindu-i înainte mitropolitul cu litie, ca unui biruitoriu de limbi păgâne, de l-au blagoslovit.

Atunce, mare bucurie fu tuturor crailor şi domnilor de pen pregiur de biruinţă. Şi, după ce s-au aşedzat la scaunul său, au început a zidi mănăstirea Svetâi Dimitrie, ce este înaintea curţilor domneşti, în Suciavă. Şi atunce s-au cununat cu doamna Voichiţa, fata Radului vodă, iară pre maică-sa cu mare cinste au trimis-o la domnu-său, Radul vodă, în Ţara Munteniască. Rugatu-s-au Ştefan vodă, prin solii săi, craiului leşăscu, ca să să apropie craiul cu oştile sale spre Ţara Rusască, să fie mai aproape de Ştefan vodă, şi audzind turcii apropierea lui, să aibă grijă.

Râdicat-au Ştefan vodă atunce pre mulţi den prostime la statul de nemişi, pentru vitejie ci-au arătat în războaele acelea.

Trimis-au Ştefan vodă şi la sultan Mehmet soli cu daruri, să facă jalobă că nişte oameni răi den Ţara Turciască au vinit de i-au prădat ţara şi i-au căutat a-ş apăra ţara de acei oameni răi, cum au putut, socotind că ce au făcut, fără ştirea şi fără poronca împărăţiei sale au făcut; ştiind Ştefan vodă că nu să va lăsa cu atâta sultan Mehmet, împăratul turcesc, nice va uita perirea oştii sale de Ştefan vodă.

Aşijdirea, şi papei de Râm şi lui Matiiaş, craiul unguresc, au trimis Ştefan vodă daruri, poftindu-i şi pre dânşii de agiutoriu împrotiva a unuia

aşea puternic de obşte vrăjmaş a toată creştinătatea.

Iară Matiiaş, craiul unguresc, îndată au luat asupra sa acea izbândă a lui Ştefan vodă; lăudându-să, au răpedzit cărţi pre la megieşi, dând ştire că ispravnicul său, Ştefan vodă, au bătut pre turci, iproci; măcar că nu demult mai nainte petrecusă ruşine mare de ispravnicul său, Ştefan vodă, când au fost trimis 6.000 de unguri cu sărdariul său, Maer Balas, să prade în Moldova.

Într-acest an, vinit-au soli la Cazimiru, craiul leşăsc, trimişi de Isac Trapezinianul a Husan Cazanilor[57], îndemnând pe craiul leşăsc asupra turcilor. Şi de la craiul leşăsc, aceştiaş soli au trecut la alţi domni creştineşti, tot cu îndemânare asupra turcilor.

Iară Ştefan vodă nu părăsiia a trimite soli la craiul leşăscu, rugându-l de agiutoriu împrotiva turcilor; că înţălesăsă Ştefan vodă, den iscoadele sale, precum sultan Mehmet strânge mulţime de oşti la Odriiu.

Svătuia Litva pe craiul Cazimiru să apere pe Ştefan vodă în Moldova, de turci, cu toată puterea sa, să-i fie ca un părete Moldova, decât pierdzând-o, să-i fie a să lupta cu turcii pentru Ţara Leşască. Ce nemic n-au folosit, nice au clătit aceste sfaturi pe Cazimir craiu, nice îndemnarea şi poftele a lor săi, că să strânsesă toţi svetnicii la craiul în Liublin, în luna lui iulie. Fost-au 15 dzili voroava pentru turci şi pentru Ştefan vodă; şi acolo, cu mânie s-au sculat, cu svatul domnilor tuturor, asupra craiului, Dierslav Rizvanschii, voevodul Cracăului, Iani Rizvanschii, caştelanul Sandomirului şi marşalâcul crăii, dzicând craiului că cu nebăgarea de samă a lui, precum şi tată-său şi frate-său, ca nişte blăstămaţi, crăiia leşască, care o au luat în floare, şi acmu nu numai de neprietini, ce şi de tovarăşii necuvioşi, şi despre Litva rău, care den puterea şi statul ei s-au răsipit şi s-au scurtat şi împuţinat.

Iară cu aceste voroave a lor, altă n-au isprăvit, fără cât că au trimis Cazimiru craiu soli la sultan Mehmet, pre Martin Vrocemovschii, stolnicul Cracăului, poftind pre împăratul, aducându-i aminte prieteşugul vechiu, care era între împăraţii turceşti cu craii leşăşti, să-ş părăsască oştile diasupra Moldovii, care este supt apărarea crăiei leşăşti; că, într-alt chip, toată puterea sa craiul Cazimiriu împotriva celor ce s-ari râdica asupra a lor săi i-a căuta a o pune. Măcar că mai nainte, fiind de toţi monarşii creştineşti îndemnat Cazimiriu craiu asupra turcilor, niceodată n-au priimit să să rădice asupra

[57] Text transmis greşit. Este vorba despre Uzun Hasan, suveranul turcoman al cazalbaşilor (perşilor).

turcilor. De au greşit ceva Ştefan vodă sultanului, acea greşală cu svatul tuturor svetnicilor trebue să se dezlege giudeţul.

Ce cu acestea, cu toate, s-au întorsu solul Vrocemovschii îmbrăcat cu o cabaniţă cu soboli, cu mărgăritariu cusută pe margine, de la sultan Mehmet, împăratul turcesc; cu care solie, abiia la anul au sosit la craiul, tâmplându-să multe pedici pre cale.

Iară turcii atunce au pornit 70 de galioane la Crâm şi au poroncit tătarâlor de pre uscat şi au dobândit Chefe, cetate vestită a inovedzilor, care neputând-o tătarâi mai mult apăra, a şease dzi o au luat turcul supt ascultarea sa cu vicleşug. Şi dobândind cetatea, îndată pre nemişi, cu femeile şi copiii săi şi împreună cu singuri viclenitorii şi cu hanul Crâmului, Menghe-Cherii, cu doi fraţi a lui, carii, ori den tâmplare viniţi acolo, ori de frică au vinit de la câmpu, ca să scape în cetate, pre toţi i-au trimis la ţarigrad. Iară pe prostime, lăsându-i pe loc până la o vreme, apoi i-au mutat pre aiurea. Pre neguţitori, pre soli şi alţi cercători, pre toţi i-au omorât.

Numai un galion, ce avea înlontru 150 de copii tineri, luaţi den Chefea, pentru spurcata sodomie a preacurvariului turc, şi ce era dobândă mai bună, au dus la sultan Mehmet, fiind ispravnic pe acel galion, un grec. Iată-i şi pezevenchi greci! Şi acest galion era despărţit de alte galioane şi era 24 de turci în galion pentru apărare.

Acestea le scrie cronicarul leşăsc dentr-un pisar crăesc, carele pe aceia vreme s-au tâmplat la Crâm, trimis de Cazimiriu, craiul leşăsc, la Menghe-Cherei hanul.

Atunce au luat sultan Mehmet cetăţile în lungu, pe împregiurul crâmului stânsu; luat-au şi Cetatea Albă.

Iară, când s-au întorsu solul leşăsc, Martin Vrocemovschii, de la împăratul turcesc, au spus craiului cum au aflat pe sultan Mehmet în Bulgariia, la Varna, cu nenumărate oşti, viind spre Moldova, asupra lui Ştefan vodă.

Acest răspunsu au adus craiului de la sultan Mehmet, împăratul turcesc: precum bucuros ar hi fostu să facă în destul poftei craiului, de nu l-ar fi aflat purces den Odriu cu oşti asupra moldovanului, dzicând că acea oştire pe rugămintea muntenilor şi a tătarilor, birnicilor săi, face, pre carii nu poate să-i părăsască.

Ar fi dat pace moldovenilor, de nu ar fi oprit birul cel legat pre an şi de ar fi slobodzit robii şi de ar fi întorsu cetatea Chiliei.

Scrie cronicariul leşăscu că repedziia Ştefan vodă soli după soli la craiul leşăscu, pentru agiutoriu, arătându-i precum toţi moldovenii,

vădzindu-să acoperiţi de atâta mulţime de turci, cineş de sine să socoteşte, şi pre însu singur îl lasă; iară, de ar videa agiutoriul crăesc, toţi vor sta pre lângă dânsu. Şi altele ca acestea arăta Ştefan vodă lui craiu. Înţălegând craiul acestea, poroncit-au să margă toată Ţara Rusască, Podoliia şi Ţara Belzii, să stea de strajă la margine. Iară agiutoriu lui Ştefan vodă n-au vrut să-i dea.

CAP XXIII
Războiul lui Ştefan vodă cu sultan Mehmet, când s-au bătut la Valea Albă

În anul 6984, sultan Mehmet, împăratul turcesc, văzind atâta pagubă ce-i făcusă Ştefan vodă, s-au sculat cu oştile sale de au vinit să calce şi să strâce Ţara Moldovii. Şi, apropiindu-să turcii la Dunăre, multu să nevoi Ştefan vodă, cum ar putea opri pe turci ca să nu triacă Dunărea. Ce în deşert s-au trudit, că tătarâi de o parte, turcii de altă parte, s-au înmulţit cu oaste fără număr. Însă, deodată au dat cale turcilor şi s-au apucat de tătar; şi pre lesne biruindu-i, i-au gonit pănă la Nistru. Vrea să dea războiu şi turcilor; ce văzind atâta mulţime de oaste cu împăratul şi tătărâme şi pedestrime cu tunuri, n-au cutedzat, ce s-au sfătuit cu boerii de s-au dat la locuri strâmte, spre munte, să să poată apăra, dacă să vor birui de turci.

Şi s-au tras la Valea Albă şi turcii după dânşii. Pedestritu-s-au oastea lui Ştefan vodă să nu să nedejduiască a fugi, ce să stea cu arme. Datu-ş-au războiu luni, iulie 26, care războiu ţinu multă vreme neînfrântu, de îmbe părţile osteniţi. Iară turcii adăogându-să cu oaste proaspătă, au obosit moldovenii; neavând agiutor de nice o parte, cădzut-au în războiu, apărându-să pănă la moarte, carii mai mult stropşiţi de mulţimea turcilor. Perit-au moldovenii atâţea de mulţi, cât să înălbisă locul la Valea Albă de trupurile celor periţi; mulţi şi den boeri au picat şi vitejii cei mai aleşi, cu totul. Şi să făcu scârbă mare a toată ţara şi tuturor domnilor şi crailor de pen pregiur, dacă audzîră că au cădzut moldovenii supt mâna păgânilor.

Într-acest războiu, au cădzut Ştefan vodă gios de pre cal; ce Dumnedzău l-au ferit de nu s-au vătămat.

Iară turcii s-au pornit spre Suciavă şi, ardzind târgul, s-au întorsu înapoi, prădând şi ardzind ţara.

Iară Ştefan vodă, după ce au pierdut războiul la Valea Albă, scrie letopisăţul ţărâi că au mărsu în goană după turci până la Dunăre, la trecătoare, şi agiungând pre turci, i-au spăriet şi au scos mult plian, ce luasă

den ţară. Iară letopisăţăle străine nu pomenesc de acea goană, cum să fie mărsu Ştefan vodă până la Dunăre. Iară este şi de credzut, că cine era Ştefan vodă! Ori cu ce mijloc să va fi nevoit spre răscumpărare despre turci.

Pus-au Ştefan vodă de au strânsu toate trupurile ce au perit într-acel războiu şi au făcut movilă şi diasupra au zidit beserică, care stă şi până astădzi întru pomenirea acelor suflete. Şi de atunce să numeşte Războienii satul acela, pentru războiul ci-au fostu acolo la Valea Albă.

Iară Băsărab, domnul muntenesc, mare ocară şi rea cuvântare avu despre toţi domnii megieşi creştini, pentru căci şi el au fostu agiutoriu cu oastea sa turcilor, asupra lui Ştefan vodă.

Scrie cronicariul leşăsc că au trimis sultan Mehmet, după războiul ci-au avut cu Ştefan vodă, soli cu daruri la Cazimiriu, craiul leşăsc; aşijderea, şi la hanul tătărăscu, tot pe aceia vreme, pentru prieteşugul amândurora cu craiul leşăscu. Şi dzice cronicariul leşăsc: ce pricină ar hi fostu pofta lui sultan Mehmet de la craiul, nu aflu, fără cât grijea lui să nu să uniască creştinii asupra lor; şi pentru scăderea ci-au făcut lui Ştefan vodă şi ţărâi, să nu tragă Cazimiriu craiu şi alţi domni creştini să să rădice asupra turcilor, răscumpărând paguba. Răspuns-au craiul leşăsc solilor că priimeşte pacea şi pentru întărirea păcii va trimite şi el solii săi.

Într-acest an, Ioan, împăratul Moscului, au luat Novogorodul cel Mari şi mare parte de Ţara Rusască cia Albă, adecă Belorosiia, ce mainte vreme asculta de marele cneadz a Litvei.

Într-acest an, au murit sultan Mehmet, aproape de oraşul Nicodimii şi au rămas în locul lui sultan Baiazit.

În anul 6985, noemvrie 8, s-au prestăvit Theoctist, mitropolitul Sucevii. Într-acestaş an, s-au prestăvit doamna Mariia, ce era de la Magop.

În anul 6987, au zidit Ştefan vodă cetatea Chiliei şi o au săvârşit într-acest an, iulie 16. Ce nu poci şti de aciastă ziditură la cetatea Chiliei, că nu ar fi putut într-un an să o isprăvască; ce, sau au adaos Ştefan vodă vro cetăţue mai mică cătră cetatea cea mare, sau au dires şi au întărit la cetate ce au socotit, simţind Ştefan vodă de cugetele păgânilor asupra cetăţilor, trăgându-i şi alte pândzi că acmu luasă sultan Mehmet Cetatea Albă, cum s-au pomenit mai sus.

Într-acest an, într-aciastă lună, 25, au murit Bogdan vodă, ficiorul lui Ştefan vodă. Murit-au şi Cneajna, doamna lui Ştefan vodă. Aicea mă mir, cum poate să fie cu cale de scrie pentru aceste doamne letopisăţul ţărâi, că Ştefan vodă acmu luasă doamnă pre Voichiţa, fata Radului vodă, ce poate fi aşea, cum au scris Ureche vornicul, care au murit întâi şi care pe urmă.

Iară în anul 6988, murit-au Pătru vodă, al doile ficior a lui Ştefan vodă.

Iară în anul 6989, iulie 8, au fostu războiu în Ţara Munteniască la Râmnic; s-au bătut Ştefan vodă cu Ţăpăluş vodă. Deci, cu agiutoriul lui Dumnădzău, au biruit Ştefan vodă pre munteni. Perit-au munteni mulţi în războiu; luat-au Ştefan vodă toate stiagurile lor, şi mulţi den boerii munteneşti au picat într-acest războiu. Şi pre Ţăpăluş vodă l-au prinsu viu şi i-au tăiat capul. Şi despre partea lui Ştefan vodă, încă au perit mulţi den cei mai de frunte oameni. Atunce au pus Ştefan vodă domn în Ţara Munteniască pre Vlad vodă Călugărul, carele apoi au făcut vicleşug asupra lui Ştefan vodă, pentru că dedesă agiutoriul turcilor, când au vinit de au luat cetăţile şi au prădat ţara. Şi s-au întorsu Ştefan vodă la scaonul său, la Suciavă, cu bucurie de izbândă ci-au făcut asupra lui Ţăpăluş vodă.

Dzic unii într-alt chip de Ţăpăluş vodă, cum atunce au prinsu Ştefan vodă pe Radul vodă, carele au fostu aţăţătoriu de păgâni asupra creştinilor. Şi au dat agiutoriu şi braşovenii, tăind pre turci; şi luând Ţara Munteniască, au lăsat pre Ţăpăluş vodă domn în Ţara Munteniască, în locul său. Ce, ori cum au fost, izbândă lui Ştefan vodă au fost.

Dzic şi aciasta unii: să să fie arătat într-acel războiu lui Ştefan vodă Svântul Mucenic Procopie, îmblând pe diasupra războiului călare şi într-armat, ca un vitiaz, într-agiutoriu, dând vâlhvă oştii lui Ştefan vodă. Şi este a să crede acest cuvânt, că, dacă s-au întorsu Ştefan vodă biruitoriu la scaunul său, la Suciavă, şi au zidit beserică pre numele Svântului Mâcenic Procopie, la sat la Badeuţi, unde stă şi pănă astădzi.

Iară în anul 6991, au început Ştefan vodă a zidi cetatea la Târgul Romanului ce să chiamă Smeredova, care au cădzut şi s-au răsipit de apa Moldovei cu vreme.

Iară în anul 6992, sultan Baiazit, împăratul turcesc, cu multe oşti au vinit în ţară şi au luat Chiliia şi Cetatea Albă. Atunce au fostu şi domnul muntenesc, Vlad vodă Călugărul, cu muntenii într-agiutoriu, cum s-au pomenit mai sus, că au viclenit pe Ştefan vodă, dând agiutoriu turcilor. În 14 dzili a lui iulie, au luat cetatea Chiliia, fiind pârcălabi Ivaşco şi Maxim.

Aşijderea într-acel an, în 5 dzile a lui avgust, au luat şi Cetatea Albă, fiind pârcălabi Gherman şi Ioan, şi ar fi apucat şi alte cetăţi, că Ştefan vodă la largu nu îndrăzniia să iasă; ce numai la loc strâmtu nevoia, de le făcea smintială. Ce înţălegând turcii, pentru agiutoriul ce vinisă lui Ştefan vodă de la leşi, după ce au luat sultan Baiazit cetăţile: Chiliia şi Cetatea Albă, s-au întorsu.

Și mai cu denadinsu au întrat în grijă Cazimiru, craiul leșăsc, și toți leșii, vădzind slăbită Țara Moldovii de turci, să nu să închine Ștefan vodă la turci și să să lasă de prieteșugul leșilor. Că vestit domnu era Ștefan vodă între toți domnii creștini, pentru multe războae cu năroc ci-au avut în toate părțile: cu tătarâi, cu turcii și cu ungurii. Ce au socotit de au trimisu agiutoriu lui Ștefan vodă, mai multu apărând hotarul Țărâi Leșăști, năvălind oștile turcești și tătărăști.

Măcar că craiul siliia nice o pricină să nu aibă despre turci, ce socotiia că având încă părete Țara Moldovii, totuși are nevoe de tătari, Podoliia, Țara Rusască și Litva. Cu cât mai mult lipsind păretele, adecă Moldova, s-ari răsipi de tot Podoliia și altele.

Și așea, la începutul toamnii, în anul Domnului nostru, Isus Hristos, 1485, s-au pogorât Cazimiru, craiul leșăscu, la marginea Țărâi Leșăști, la Colomâia, cu toată șliahta rusască și a Podoliei gata de oaste, pentru că să audză la turci pogorârea sa la marginea, despre Țara Moldovii; că și turcii pre atunci ari avea grijă de leși.

Nu după multe dzile, acolo, la craiul, în câmpii Colomâei, venit-au Ștefan vodă cu boerii săi și cu curte împodobită, și bine grijiți slujitorii; și Ștefan vodă viind pre un cal foarte arătos și mare. Sta polcovnicii și alte căpetenii crăești împregiurul cortului și, descălecând aproape Ștefan vodă, îndată i-au eșit domnii crăești înainte, de l-au dus la craiul suptu cortu. Și anume făcusă într-acel cort pat naltu, pre care ședea craiul la adunare cu Ștefan vodă, în podoabe crăești, împregiur stând svetnicii crăești, țiind a mână Ștefan vodă stiagul țărâi, cu pecetea ei, închinându-să craiului după obiceiul moldovenesc, plecând stiagul țărâi la picioarele craiului. Atunce-și slobodzîră și ațele cortului, dându-să în lături ciia ce sta împregiurul cortului, de departe prăvind.

Atunce au giurat Ștefan vodă craiului leșăscu și ce au fostu de triabă au vorovit: cum că toată țara va fi cu priință craiului și-l va avea stăpân, să dea agiutoriu craiul împrotiva a toți neprietenilor săi și cu nime nu va îmbla, nice cu o tocmală împrotiva craiului, și nu să va arăta niceodată neprieten sau priitoriu neprietenilor crăești, iproci. Află-să în aședzământurile crăești uricul lui Ștefan vodă, de dânsul pecetluit și de 14 boeri. Și așea, rădicându-l craiul și, sărutând mâna craiului, l-au ospătat, ședzind Ștefan vodă la masă cu boerii săi, și i-au cinstit și i-au dăruit bine craiul. Și, purcedzind Ștefan vodă de la craiul, datu-i-au 3.000 de leși călăreți, tot într-ales dentre toate polcurile. Iară craiul s-au dus la Cracău.

Iară până a să svătui Ștefan vodă cu craiul leșăsc la Colomâia, iară den

gios au vinit Hroiut cu turci până la Suciavă şi au arsu târgul, septemvrie 19, luni, şi marţi s-au întorsu prădând şi ardzând ţara. Iară octomvrie 9, prestăvitu-s-au arhimandritul de la mănăstirea Putna.

Războiul lui Ştefan vodă cu Malcoci la Catlabuga

Într-acest an, dacă au scos Ştefan vodă pre vrăjmaşii săi den ţară şi dacă s-au răcit vremea şi caii turcilor au slăbit, au lovit Ştefan vodă pe Malcociu la Catlabuga, noemvrie 16, şi au topit toată oastea turciască şi s-au întors cu bucurie la scaunul său. Atunce au pus Ştefan vodă al doile arhimandrit mănăstirii Putnii.

În anul de la Hristos 1492, au murit Cazimiru, craiul leşăscu, lăsând în locul său craiu, cu testament, pre fiiu-său, Vladislav. Crăit-au Cazimiru craiul ani 45, iară de vârstă era de 64 ani.

După ce au îngropat pe Cazimiru în Cracău, s-au strânsu domnii leşăşti şi Litva în luna lui avgust, la Petricov, pentru alesul craiului nou. Acolo, îndoite voi a leşilor: unii poftiia să fie craiu ficiorul lui Cazimiru, alţii vrea pe Olbreht. Şi pre urmă, întărindu-să partea ce ţinea cu Olbreht, au rămas craiu leşăscu Olbreht, pomădzuit, pre obiceiul lor, la crăie de Zbignev arhiepiscopul.

Scrie cronicarul leşăsc: îndată după coronaţiia lui Olbreht craiu, au nemerit soli de la veneţieni şi soli de la sultan Baiazit, împăratul turcesc, menind de bine lui Olbreht stăpâniia. Soliia veneţienilor era cu poftă să râdice şi el oaste asupra turcilor, că luasă turcii nişte cetăţi de la veneţieni. Iară solii turceşti, aducând daruri craiului, au arătat prieteşugul vechiu şi pacea stăpână-său cu crăiia leşască. Stătut-au în gânduri craiul cum ar face, că, de o parte, pacea cu turcii îi arăta folosul său, de altă parte, agonisita numelui şi lăţime a stăpânirii sale, apoi şi răscumpărarea unchiu-său despre turci de la Varna. Era îndemnat tare şi de unguri, Olbreht, să să oştiască asupra turcilor. Tâmplându-să atunce şi moarte lui Frideric, împăratului nemţăsc, i-au căutat a zăbăvi cu răspunsul solilor până la anul, legând pace trei ani cu turcul, care s-au întărit cu giurământu de îmbe părţile.

În anul de la zidirea lumii 6994, vinit-au Hroiut cu oaste de la unguri asupra lui Ştefan vodă şi, eşindu-i Ştefan vodă înainte cu oaste, s-au tâmpinat la Şchee, pe Siretiu şi, dând războiu vitejeşte, martu 6, într-o luni, au pierdut Hroiut războiul şi oastea, mai apoi şi capul, însă cu mare primejdie lui Ştefan vodă, că au cădzut gios cu calul, cât puţin de n-au încăput în mânule vrăjmaşilor săi. Iară pe Hroiut l-au prinsu viu Ştefan vodă

şi i-au tăiat capul.

În anul 6998, au murit Mătiiaş craiu.

În anul 7004, s-au săvârşit Alexandru vodă, ficiorul lui Ştefan vodă, şi l-au îngropat în mănăstirea Putna.

Războiul lui Ştefan vodă cu Olbreht craiul leşăscu

Venit-au pre urmă Vladislav, craiul leşilor şi a ungurilor, şi cu Alexandru, cneadzul Litvei, fraţii lui Olbreht, craiului leşăscu, la Livociu şi au vorovit pre taină fraţii între sâne, svătuind de oaste împrotiva turcilor, ce mijloc mai bun ari afla, şi acolo au pomenit şi pentru Ştefan vodă să-l scoaţă den domnie şi să pue pre fratele lor, pre Jicmont. Spre aciasta oştire, Olbreht craiul au tras pe taină pre frate-său, Alexandru, cneadzul Litvei, şi pre Ioan Tifenie, mistrul prusilor, şi pre Conrad, cneadzul Mazovii, şi pre frate-său, Jicmont. Şi au poroncit la toată şliahta rusască, leşască şi prusilor şi pomeranilor şi Slonscăi la luna lui mai să să afle toţi purceşi şi strânşi la Liov; şi către acestea, multă oaste pe bani au făcut.

Aşijderea, au răpedzit sol la Ştefan vodă, făcându-i ştire de gătirea sa asupra turcilor şi îndemnându-l şi pre dânsul, după datoriia creştiniască, după vechile aşedzământuri, ce are de mainte legate cu craii leşeşti, şi cum să-i răscumpere Cetatea Albă şi Chiliia, care luasă turcii de la Ştefan vodă. Şi îndată, după ce au pornit solul său la Ştefan vodă, s-au şi pornit cu frate-său, Jicmont, şi cu oaste ce avea în liafă; şi sosindu la Primislea, au aşteptat câteva dzile ceilaltă să nemeriască.

Acolo, la Primislea, l-au agiunsu Creslav den Curotvac, canţilerul şi episcopul Kievului, trimis de Frideric cardinalul la Olbreht craiu, că să descoperisă vicleşugul lui asupra lui Ştefan vodă şi au dzis craiului cu frumoasă cuvinte şi cu pricini ca acelea, abătându-l de la socotiala şi fără de cale oştirea asupra lui Ştefan vodă; ce nemică n-au isprăvit, că cu sudălmi i-au gonit craiul, dzicând episcopului să-ş păzască slujba besericii cum să cade ca unui preot, iară nu oastea; că de i-ar şti cămeşea svaturile lui, o ar arunca-o în foc.

Aşijderea, Alexandru, cneadzul Litvei, la seimul, la Parciov, pre taină aşedzasă cu frate-său cum el, cu oastea Litvei, va merge în Moldova pre la Braslav şi pre la Soroca. Şi aşea au purces pre altă parte: Litva, zmudzii, rusii, Voliniia şi pelfeşii [sic] şi, după ce au sosit la apa Buhului, l-au întrebat boerii Litvei unde mărgu, neştiind ei nemic de acel sfat a lui. Iară Alexandru cneadzul i-a poftit să nu bănuiască, căci nu le poate descoperi

taina căilor, de vreme ce craiul au răspuns leşilor că, de i-ar şti cămeşe de pre dânsul svatul lui, o ari arunca în foc, i să cade şi lui a ţine în taină svatul crăesc.

Răspunsu-i-au boerii lui cneadz Alexandru: „De vreme ce tu despre noi ai tăgăduit svatul socotelelor tale, noi mai departe cu tine de aicea nu vom merge, nice ne vom şti necăiuri". Şi aşea, neputând cneadzul Alexandru să facă îndestul sfatului celui de taină a frăţine-său, Olbreht craiul, asupra lui Ştefan vodă, căci boerii, svatul şi toată ostea Litvei n-au vrut să mai margă cu dânsul, atunce au pornit într-agiutoriu lui Olbreht pre marşalâcul său, namesnicul Stanislav Piatrovici Chişca şi pre cneadzul Simion Ivanovici, cu câteva mii de dvoreni, oameni aleşi. Iară singur Alexandru, cneadzul Litvii, au poroncit să facă cetatea Braslavul, care mainte era arsă de moldoveni.

Iară Ştefan vodă au pornit cu mare părere de bine şi bucurie pre solii craiului leşăscu, carii, după ce au sosit la craiul, i-au spus precum Ştefan vodă cu bucurie au priimit aciastă oştire a lui împrotiva turcilor, vrăjmaşii a toată creştinătatea, făgăduind hrană că a griji de oastea crăiască şi însuşi cu oştile sale că să va uni, numai să să porniască întâi craiul în gios, spre Cetatea Albă şi spre Chiliia.

Iară boerii ungureşti, cunoscând că leşii îmblă să ia Ţara Moldovii de tot supt stăpâniia sa, cum de multe ori şi supt craii ungureşti au fostu ţara supusă, îndată, prin solii săi, dau ştire lui Ştefan vodă să fie triaz pregiur sine, că Olbreht, craiul leşăscu, nu asupra turcilor, ce asupra lui face oaste, să pue domnu în locu lui în Moldova pre Jicmontu, frate-său, care ei l-au gonit den ţara lor. Şi cunoscând Ştefan vodă vicleşugul craiului leşăscu asupra sa, început-au a să păzi tare şi a cerca prin iscoade adevărul.

Iară Olbreht craiul, făcând căutare oştii sale în Liov, la sfârşitul lui iunie, pre calendariul lor, au pornit-o drept spre Moldova. Şi atunceş s-au şi arătat semne rele şi de primejdie leşilor, că un târgovăţu, anume Eroba, nebunit, striga prin Liov că mărgu leşii la peirea sa. Aşijdirea, supt craiul un podvodnic, ce era mai ales, într-un pârâu mic au cădzut şi s-au înecat. Pre un şlehticiu supt cort l-au detunat şi 12 cai. Preotul, făcând slujbă, au scăpat tainele de pre prestol, precum scrie Vapouschii şi Mehovie şi Belschii prăvind singur craiul, au arătat.

Iară Ştefan vodă, cunoscând deplin vicleşugul lui Olbreht, craiul leşăscu, şi vădzindu că nu merge pre cale dreptu spre Cetatea Albă şi spre Chiliia, ce trage la Pocuţiia, şi mai triaz s-au făcut Ştefan vodă lucrurilor lui Olbreht. Şi îndată trimisă soli ai săi, boeri de ţară, pre Tăutul logofăt şi pre

Isac vistiernicul, la craiul, întrebându-l: cu mijloc prietenesc au cu vrăjmăşăscu vine spre Ţara Moldovii? Că, de merge asupra turcilor, mai driaptă cale au avut pe aiurea; şi cum să adeverisă solilor crăeşti că la marginea Ţării de Gios ar fi adus hrană de agiunsu oştii crăeşti şi a Litvei, şi singur Ştefan vodă acolo într-agiutoriu gata era să vie, numai cât ar fi fost stătut craiul la hotarul Ţărâi Turceşti. Ce nemic solii aciia n-au cunoscut pe craiul că îmblă cu înşălăciune; ascundzind cuvântul, pre soli cu bucurie i-au primit şi darurile ce-i trimisese Ştefan vodă. Iară răspunsul le-au dat tot că merge la turci. Trimis-au craiul şi solii săi la Ştefan vodă să întăriască cuvântul, iar el viniia cu oaste spre Pocuţiia.

Înţălegând Ştefan vodă că să apropie craiul cu oastea de margine, au mai poftorit soliia; trimis-au la craiul iarăş pre Tăutul logofătul şi pre Isac vistiernicul cu multe daruri şi au tâmpinat pe craiul peste Nistru şi, trecând Nistrul, s-au descoperit tot vicleşugul craiului. Atunce, solii au avut poroncă de la Ştefan vodă de au dzis craiului: „De vrei să faci oastea aciasta asupra lui Ştefan vodă, fără de nice o pricină de vătămare, pune-va Ştefan vodă nevoinţă cât te vei căi, căci ai rădicat sabiia asupra lui Ştefan vodă".

Deci, cu aciastă solie sămaţă a lui Ştefan vodă, s-au mâniat craiul, peste obiceiul a stăpânilor lumii, şi puind pre soli la închisoare, i-au trimis în Liov, puşi în obedzi. Şi îndată, neaşteptând oştile Litvei, nice a prusilor, nice pre mazuri, s-au pornit de au întrat în ţară cu vrăjmăşie mare şi au mărsu de au încungiurat cetatea Sucevii şi începu a o bate de patru părţi, nedejduind că moldovenilor li s-a fi urât cu Ştefan vodă, pentru atâtea războae cu vărăsări de singe ce făcusă Ştefan vodă, mai întâi cu turcii, cu tătarâi şi cu ungurii iproci, şi să vor închina lui, părăsind pre Ştefan vodă.

Ce rău s-au greşit craiul în socotelele sale – precum au deprinsu pre cei mândri şi simeţi a-i amăgi norocul orbu – că măcar că au avut craiul optdzăci de mii de oaste, fără altă adunătură, ce să trag după oaste, care să număra la patrudzăci de mii şi altă pihotă şi cu cărucioare treidzăci de mii în tabără, iar cetăţenii tare să apăra: că unde glonţurile dzua spărgea, iar ei noaptea tocmiia cu pământul şi cu scânduri şi cu piatră, că grijisă bine Ştefan vodă cetatea Sucevii.

Iară Ştefan vodă, după ce eşisă den Suciavă, s-au tras spre Roman cu oastea sa şi acolo, la Roman, s-au strânsu la dânsu toţi oştenii lui, având agiutor şi de la turci şi de la munteni şi de la unguri 2.000 de săcui.

Iară Ştefan vodă, măcar că lăsasă strajă să ţie vadurile Prutului la Cernăuţi împrotiva leşilor, au purces spre Roman Ştefan vodă, avgust 26. Eşind, deodată nu le da leşilor câmpu; iară pe unde să răschira leşii pentru

prada şi jacul, pre unde şi-i găsiia oamenii lui Ştefan vodă, acolo îi omorăia. Şi atâta îi strâmtorisă pe leşi, cât nice den tabără nu cutedza să iasă şi, vădzindu-să leşii închişi de toate părţile, au început deodată pe taină, iară apoi strâga pren tabără şi grăia rău de craiul lor şi dzicea: „Să ne lasă craiul să ne ducem la casăle noastre!” Că nu le viniia nice de o parte hrană, nice agiutoriu, nice de la Litva, nice de la prusi, că mistrul prusilor rămăsesă în Liov, unde i se tâmplă şi moarte.

Iară Ştefan vodă trimisese de ţinea toate drumurili, de nu lăsa să vie în tabăra leşască nice hrană, nice oaste într-agiutoriu. Nice socotisă leşii cu craiul lor că vor cădea într-atâta lipsă şi strânsoare de oamenii lui Ştefan vodă. Şi stând pregiur cetate trei săptămâni, bătând-o den puşci dzua şi noaptea şi nemic folosind, iată vinïră soli de la Vladislav, craiul ungurescu, la Olbreht, craiul leşăscu, în tabără, întrând la mijloc pentru pace între Ştefan vodă şi între craiul Olbreht.

Priimit-au bucuros Olbreht pacea, fiind şi bolnav de friguri craiul. Iară neputându-să tocmi îmbe părţile în ponturi, căci siliia Vladislav, craiul unguresc, să facă pace întemeiată între Ştefan vodă şi între Olbreht, craiul leşăscu, având grijă de Ştefan vodă să nu să închine la turcu şi să le facă atunci mare răsipă ţărâi şi crăiei leşăşti; ce au legat pace între dânşii până la o vreme şi au aşedzat să să întoarcă craiul cu oastea sa de la Suciavă, pre şliavul pre unde au vinit, pre unde au întrat în ţară.

Şi îndată să clătiră leşii de la cetatea Sucevii şi au trimis craiul la frate-său, Alexandru, cneadzul Litvei, ce era tot la Braslav, de tocmiia cetatea, dându-i ştire să nu să mai trudiască oastea Litvei. Strigat-au şi pen tabără să să întoarcă la casăle sale, că au făcut pace cu Ştefan vodă. Şi au purces craiul de la Suciavă, octomvrie 19, însă nu pe şliav, pre unde vinisă, ce pre altă cale, ori pe unde le-ar fi mai aproape de ţara lor, ori prin locuri întregi, pentru hrană.

Iară Ştefan vodă, vădzind că leşii nu măргu pre unde au vinit, trimis-au sol la craiul, dzicându-i să să întoarcă pre calea ci-au vinit, că pre unde au purces nu va avea cale deşchisă, că sint păduri desă şi dealuri mari şi stânci şi închisă drumurili cu lemne şi este cu grijă ca să nu-i facă ţăranii vro smintială, fiindu-le grijă de leşi, niam fiind gros şi neplecat, să nu ţie calea leşilor la strâmtori; arătând solii lui Ştefan vodă şi mijloacile păcii craiului ce legasă: să să întoarcă pre unde au vinit, că Ştefan era bucuros să să mântue de leşi, să iasă mai curund den ţară, fără nice o primejdie.

Ce n-au înţăles leşii acestea, nice au credzut pre solul lui Ştefan vodă, dzicând că cu vicleşug îmblă Ştefan vodă să-ş apere locurile acelea, să nu-i

prade ţara. Deci mergea leşii, cine cum putea şi pre unde vrea, şi al patrule conac au agiunsu tabăra la Codrul Cozminului; pen codru, drumurile năruite, închisă, dialuri mari, pădurea foarte diasă şi stânci multe într-acel codru. Nenorocitul craiu au poroncit de au băgat tabăra cu carăle, cu căruţăli şi au trecut fără de nice o scădere.

Iară Mehovie şi Belschii scriu că îndată craiul întâi au întrat în codru cu velcopolenii. Ce, cum scrie Cromer cronicariul, a doa dzi au întrat în codru – trimiţind înaintea lui puşcile şi carăle – numai cu curtea sa şi pre urma lui şliahta, acei mici şi acei mari Ţărâi Leşăşti, şi rusimea, fără orânduială, fără tocmală, fără arme, goli, ca la casăle sale; fără grijă îmbla pen păduri. Mai pre urmă, viniia lefecii. Iară Belschie scrie că puşcile era în mijloc pusă, peste obiceiu, spre mai mare perirea leşilor.

Vinisă acmu la mijlocul codrului carăle crăeşti şi altele cu greime, când iată pedestrime de ţarani den toate părţi pen pădure dau glas şi năvală asupra taberii crăeşti, tae, împungu şi omoară pre leşi, strigând: „Ucide! Ucide!" , răsipăsc carăle, jăcuescu, dezbracă şi obor copacii asupra lor, că era abiia înţinaţi, că mai nainte tăiasă copacii să stea de aceia triabă înţinaţi, şi numai cât îi clătiia, îndată cădea cu sunet mare peste drumuri, de nu mai putea leşii să mai margă. Unde şi Ştefan vodă, fără nădejdea leşilor au nemerit octomvrie 26, cu multă oaste, călăriaţă şi pedeştri, şi avea şi turci 2.000, măcar că scriu unii că era Ştefan vodă în sanie bolnav de podalghie. Acolo cu mare năvală au lovit den dos pre leşi, cât să amestecasă leşii. Iară pre urmă să îndreptară leşii şi să apăra bărbăteşte, ce, fiind fără orânduială, nice hatmanii nice rohmistri, nice stegari, nice alte semne de ostaşi, nice să mai audziia de sunet, de huet, de trăznet, cădzind copacii, de loviturile armelor, de nechezăturile cailor, iproci; care toate în codri mai straşnice şi mai cu spaimă răsunând să pare.

Vădzindu-să leşii periţi de oastea lui Ştefan vodă, s-au întorsu la tabăra sa, ce şi acolo i-au încungiurat oastea lui Ştefan vodă, cât pierdusă leşii toată nădejdea de viaţă; numai spre ceriu căuta; unii striga de agiutor la icoana Preasvintei Născătoarei de Dumnedzău, ce-i la Censtihov; alţii striga pe Svânta Cruce; alţii să făgăduia la mormântul lui СТЙ Iacov. Ce nu i-au îngăduit moldovenii până acolo, ce de toate părţile-î omorâia, până li-au trimis craiul agiutoriu den slujitorii curţii sali într-ales; carii, eşind den pădure cu dobe, cu trâmbiţă, cu armele goale, au aţâţat iarăş războiul cu oamenii lui Ştefan vodă.

Să întorsăsă asupra acelora şi Ştefan vodă şi dând războiu, îndată au dat dos leşii, de fugiia cine încotro au putut, şi au scăpat pen păduri de au

năzuit unde era craiul, abiia eşit la sat la Cozmin; pe urmă, şi dvorelnicii craiului, cu mână vitejască apărându-să, s-au întorsu pen pădure la craiul lor.

După ce au trecut craiul peste codru la Cozmin, au aşteptat pre cei scăpaţi şi rătăciţi de s-au strânsu de pen păduri la tabără. Iară foarte multă şliahtă leşască şi rusască: unii ucişi, alţii prinşi; şi astădzi stă movilă de oasele celor periţi, de care scrie Stricovschii că au văzut cu ochii săi foarte movilă mare şi oasele acelor periţi, când au trecut pre acolo, în anul de la Hristos 1574.

Scriu cronicarii leşăşti de tiraniia lui Ştefan vodă, mai mult decât păgânii să fie făcut cu leşii cei robiţi într-acel războiu; că, ori pre câţi au prinsu vii, pre toţi îi omorâia. Numai câţi au încăput în mânule turcilor, pre aceia i-au luat în robie. Dentre care mai aleşi era: Neculai Grebiadin, Tecenschii, voevodul Ţărâi Rusăşti şi Gavril, al doile Tecenschii den Moraviţ, moşan, şi Avenie Hierbort; stând aceştiia tare la războiu, au perit. Iară Ianăş, feciorul lui Zbignev, a podcomorului Cracăului şi a starostelui Maliborcului, pre care îl numeşte cronica leşască marşalâcul cel mare, l-au robit turcii şi pe urmă au scăpat şi au venit în Ţara Leşască, la moşie-ş, precum scrie Mehovie, carte IV. Aşijdire, pentru Prohniţchii şi de alţi mulţi au scăpat den robie, den Ţara Turciască, precum mărturiseşte Cromer. Iară pentru ficiorul lui Ozdrovoz, voevodul Ţărâi Rusăşti, era îndoială, în al optsprădzăcele an scăpând den robie; mulţi dzicea că nu-i fecior lui Ozdrovoz acela, ce iaste vecin lui. Ce, răspundzindu-să că-i fecior, l-au priimit mumă-sa la moşie tătâne-său. Iară pe urmă mare beţiv s-au ales acela, care au cheltuit şi au răpus la beţie toată averea tătâne-său, pe obicina beţivilor şi desfrânaţilor.

Iară, după ce au eşit leşii den pădure, făcându-să mai înţălepţi după atâtea pagube ci-au avut, legând tabăra şi tocmind oastea în rânduială, s-au pornit de la codru, că moldovenii nu-i lăsa, ce-i tot pişca pen pregiur; şi într-o noapte, fiind vântu mare, au aprinsu iarba uscată asupra taberii; bătea vântul şi s-au făcut pojar mare. Ce au apucat leşii de au cosit pe împregiurul taberii.

Într-acea dată, viniia şi 600 de madzuri, trimişi într-agiutoriu craiului de la cneadzul Conrad, cu un polcovnic şi de a crizacilor, însă pe altă cale. De cari înţălegând Ştefan vodă, au pornit împrotiva lor pre Boldor vornicul cu 3.000 de oaste aliasă şi i-au tâmpinat peste Prut, mai sus de Cernăuţi, la Lenţăşti, unde este ocopul săpat, şi acolo i-au înfrântu pe acei madzuri şi au perit mai toţi în războiu. Cu care biruinţă, şi mai simăţ Ştefan vodă au apucat malul Prutului cu oastea sa, puind nevoinţă la trecătoare să răsâpască

de tot pe oastea leşască.

Sosindu craiul la Prut, au stătut trei dzile cu tabăra legată şi tot să slobodziia leşii pe aproape de apuca şi prăda; ce puţini să întorcea, că-i prindea oamenii lui Ştefan vodă şi-i ucidea. Iară acolo, în Cernăuţi, au lovit spaimă pe leşi, cum s-au înglotit oastea lui Ştefan vodă şi vine asupra lor şi, înfricoşându-să, toţi să gătisă numai să fugă şi mai ales velcopolenii începusă a-ş lega pre cai ce avea, precum scrie Cromer, vrând să-ş lasă carăle cu totul; ce, oblicind craiul, au mersu singur de s-au arătat oştii şi au potolit aciastă veste; îmblat-au cu fănare toată noaptea şi-i bucura şi mergea pre la corturile boerilor, până s-au potolit spaima.

Iară a doa dzi, gătindu-să craiul de purces, au nemerit câteva mii de oaste călări, litveni trimişi de Alexandru, cneadzul Litvei. Împlutu-s-au craiul de bucurie şi mai vesăle inimi.

Scrie letopisăţul cel rusăscu, puind pricină acestor litveni, pre carii au fostu povăţuitoriu Stanislav Piotrovici Chişca şi cneadzul Simion, de care am pomenit mai sus: că, nevrând altă oaste a Litvei de la Braslav să mai margă după craiul, au fostu orânduit pre aciastă oaste într-agiutoriu craiului; care întârdziesă a merge după craiul şi i-au tâmpinat oastea lui Ştefan vodă dencoace de Nistru şi, dându-le războiu, au înfrântu litvenii pre oastea lui Ştefan vodă şi au străbătut de au vinit înaintea craiului la Cernăuţi. Ce aciasta nice Cromer, nice altă letopisăţă leşăşti nu o scriu; ce, de ar hi fost adevărat, cum ar hi tăcut, ales Cromer? Iară aciasta scriu că au nemerit litvenii la craiul şi scrie Cromer că acei litveni s-au cerşut la craiul să-i sloboadză în pradă pen ţară şi nu i-au lăsat craiul, dzicând că-i bolnav şi să grăbeşte să margă în ţara sa.

Mai datu-le-au războiu Ştefan vodă la trecătoare la Prut, ce nemic nu le-au strâcat, iară nu i-au lăsat până în Snetin; şi pre madzuri carii apăra pre craiul i-au lovit la Şipinţi. Ce cu puţină oaste au scăpat craiul la Snetin.

Iară după ce au sosit craiul în Snetin, au slobodzit oastea pre acasă ca den robie şi Litva s-au dus la Braslav, iară mai dencolo de Braslav i-au lovit tatărâi şi s-au bătut cu litvenii.

Iară Albreht craiu, după ce au agiunsu den Moldova la Cracău, dentru acea bătae ruşioană, ca când ar fi isprăvit vreun lucru bun, au început a să veseli cu ospeţă, cu beţii, cu giocuri. Spun că, într-o noapte, mergând însuşi al treile cias pe uliţă, teptil, bat, au nemerit pe nişte beţi, s-au întărâtat sfadă între dânşii şi, într-acea sfadă, au rănit pe craiul, de au dzăcut multe dzile.

Scrie cronicariul leşăsc dzicând: anume l-au fostu pedepsit Dumnedzău cu acea pagubă ruşinată, orbindu-l a nu-ş vedea ocara ce păţisă

în Moldova. Mare jeale au făcut tuturor în Țara Leşască acea oştire nesocotită acelui craiu leşăscu, dacă au vinit veste de atâția boeri şi ficiori de boeri şi de atâtea viteji! Cum unii în războiu au perit, alții în robie au cădzut la tătari, la turci, care cu sângele lor au răscumpărat viața lui craiu.

Punea vină mai mare leşii pre un Filip Calimah, a căruia svat mai mult asculta craiul decât a altor oameni ai săi. Aşea petrec domnii cu svatul şi cu apropiarea străinilor la sine. Acest Filip Calimah era ital den Florențiia, om învățat, dascăl lui Olbreht craiu, om nestătătoriu (la cuvântu), prost la svat, pentru ce îl gonisă den Italia. Şi au vinit în Țara Leşască, iar şi den Țara Leşască fugisă peste mare pentru nişte fapte a lui; apoi, pe cărțile lui Albreht craiu, iară au vinit în Țara Leşască şi acolo au murit.

Iară Ştefan vodă, vrând să-ş răscumpere strâmbătatea ce avu despre leşi şi să-ş întoarcă pagubele țărâi sali, la al doile an, primăvara, au întrat în Țara Leşască, avându în oastea sa tătari şi turci, de au prădat Podoliia şi în Țara Rusască, până la un târgşor, anume Camciuga, mai sus de Liov, şi până la apa Visloca, în lungu şi în curmedziş prădând. Şi mare groază şi frică au pus peste toată crăiia leşască, cât nime să-i stea împrotivă sau să-i îndrăzniască lui Ştefan vodă nu era; ce toți gata de fugă, nu numai în oraşe şi pre la cetăți, ce la munți şi pen codri fugiia şi au luat Ştefan vodă mulți robi: bărbați, mueri şi copii, pre câți-ş agiungea pre drumuri, fugind în bejenii. Mulți au luat tătarâi şi turcii în robie.

Iară şi Ştefan vodă ca la 100.000 de robi au adus de i-au aşedzat în țară. Turme de oi multe şi de altu feliu de dobitoace au adus den Țara Leşască. Ars-au atunce Ştefan vodă Primisle, Radomna, Iaroslav, Prevorschi şi Buceciul şi multă nevoe au avut şi Prodhaețul şi alte mici târguri şi sate fără număr, prădate şi arsă. Numai un lucru au făcut leşii de folosul lor, însă de frica lui Ştefan vodă: au întărit Cracăul despre amiadzădzi, cu başte, cu ziduri şi cu şanțuri şi au slobodzit pen şanțuri pe supt cetate apa Rudava, adăogând şi alte casă multe pe lângă ziduri. Iară Ştefan vodă s-au întorsu cu pace la scaonul său, la Suciavă, şi cu bucurie pentru biruință.

Albreht, craiul leşăsc, vădzind prada şi răsipa țărâi sale, ce-i făcusă Ştefan vodă, nu vru să lasă, ce au strânsu oaste şi au intrat în țară şi au prădat până la Botoşeani. Ştefan vodă încă strângând oaste şi eşind înaintea leşilor, le-au dat războiu la târgu, la Botăşeani, şi înfrânsă pe leşi. Scrie de acestu războiu letopisățul țărâi, iară cronicarii leşeşti nu pomenescu.

În anii 7009, aşedzatu-s-au între sine Olbreht, craiul leşesc, cu frate-său, Vladislav, craiul unguresc, şi cu Alexandru, marele cneadz a Litvei, cu mari legături, vădzind răsipa şi prada țărâlor sale de turci şi de

tătar, să aibă agiutoriu unul pre altu în nevoia şi în grijea sa şi de ar simţi unul dentre dânşii că face pace pe taină sau oaste cu turcii, să nu-l lasă; iară, de nu ar vrea, atunce să nu fie datori a-l agiutori.

Căci, încă bine nu să sfârşisă prada de Ştefan vodă în Ţara Leşască, iară tătarâi au întrat de au prădat în Podoliia şi în Ţara Rusască. Deci Albreht, craiul leşăscu, vădzind mari bănaturi de cătră toţi, de sirgu au poroncit la toată şliahta leşască de s-au strânsu la Sandomir, să margă împrotiva tătarâlor. Ce până a să strânge ei, iară tătarâi cu mult plian să întorsese fără de nice o grijă. Şi înţălegând leşii de înturnatul tătarâlor, şi ei acolo, la Sandomir, ci-au putut, au luat şi au strâcat în olatul Sandomirului.

Nu lăsăm nu pomeni aicea semnele ce s-au tâmplat în dzilele acestui craiu, atunce, ce s-au întorsu de la Sandomir; căci şi singur craiul alergasă den Cracău la Sandomir pentru grijea împrotiva tătarâlor, cum s-au pomenit mai sus.

S-au născut un viţăl cu doaă capete la jidovi, în oraşul Cazimirul: un cap era în locul coadei, iară coada era în mijlocul spinării den-a-driiapta.

Acest sămn de nenorocire îl meniia oamenii, precum nu peste multă vreme, toamna, au întrat în Ţara Leşască şeaptedzăci de mii de turci, şi toate locurile pe Nistru, pre la Haliciu, pre la Jidaciov, pe la Drohobici şi pre la Sambor, cu foc şi cu sabie le-au pustiit şi mulţi robi au luat. Şi de nu s-ar fi întorsu singuri păgânâi, nime nu le eşia înainte să le stea împrotivă; ce numai singur Dumnedzău i-au bătut, făcându-i-să milă de nărod, că aceia iarnă de grabă cu ometi mari şi cu ger au cădzut, cât nu putea turcii străbate cu caii prin ometi. Ce au rămas îngheţaţi ca la patrudzăci de mii de turci, prin munţi. Îi afla oamenii ucigându-şi caii şi intra în coşul cailor de să învăliia. Iară câţi au rămas, trecând pre aicea pren ţară, le ţinea calea moldovenii; făcându-să leşi, îi ucidea, cât abiia dzece mii de or hi hălăduit peste Dunăre.

Stătut-au la mijloc pentru pace între Jicmontu şi între Ştefan vodă solii lui Vladislav, craiul ungurese. Şi pe acea vreme s-au împăcat Ştefan vodă şi cu craiul Olbreht, den ce pricini, nice letopisăţul leşăscu nu scrie, fără cât, fiind mai mult datoriia creştinească, aducându-şi aminte şi de prieteşugul ce-au avut cu Cazimiru craiu, tatăl lui Olbreht, făgăduind unul altuia să dea agiutor împrotiva neprietinilor săi.

Legatu-s-au la aciastă tocmală de pace să nu să priimască nice dentr-o parte pribegii şi fugarii. Iară, de ari fugi la crăia aceia vreun domnu de la turci, să aibă ori în Ţara Leşască, ori în Litva a-l primi slobod, şi să aibă a da agiutor, cât s-ar putea, să-l ducă să-l aşeadză iar în domnie. Şi acea aşădzare, cum ungurilor, cum şi leşilor, împrotiva turcilor oştindu-să, de pururea să fie într-agiutoriu; şi, de nu ari putea singur merge cu agiutoriu, să aibă pre

ficiorul său a-l trimite. Iară turcilor, împrotiva leşilor sau a ungurilor oştind, să nu le dea agiutoriu, fără numai de mare silă, când ar fi strânşi. Şi să aibă urechi deschişă pururea domnii den Moldova despre turci, ce ari înţălege, să dea ştire leşilor şi ungurilor, păzindu-să unii pre alţii.

Strâmbătăţile ce s-ar face la margine de îmbe părţile să le cerce starostii de Cameniţă, de Hotin, de Cernăuţi.

De s-ari face despre partea acestor starosti vro strâmbătate, atunce boeri mari să să trimiţă de îmbe părţile să cerce şi să fie slobod amânduror năroadelor a face neguţitorii unii la alalţi. Şi pre acestea aşedzământuri şi scrisori s-au făcut, care să află şi astădzi în metrica crăiască, în Cracău.

Scrie Vapouschii, cronicariul leşăscu, că pe acea vreme să fie trimis şi Ioan cneadzul, împăratul moschicesc, legând şi el prieteşug de pace cu craiul leşăscu.

Nezăbavă vreme, sultan Baiazit, împăratul turcesc, înţălegând de legătura păcii între atâţea domni creştineşti, au trimis şi el soli de pace la Albreht, craiul leşăscu, şi au priimit şi craiul acea pace cu turcii. Începând oaste cu veneţienii, avea grijă să nu să râdice acei crai, ce s-au pomenit mai sus că au legat pace între dânşii, asupra turcilor, carii luasă de la veneţieni Morea şi altele multe.

Nenorocit era acest Olbreht, craiu leşăscu, că, de câte ori loviia tătarâi în ţara lui, niceodată gata nu să afla împrotiva lor, ce tot cu plianuri să întorcea, precum şi în anul 1500, după ce făcură aşedzământuri de pace între domnii, ce s-au pomenit mai sus, au lovit tătarâi la Volin şi în Ţara Rusască, pe la Belzu, pre la Crasnostav, pre la Toruben şi pre la Liublin şi pre la Crasnec, până în Visla, de au prădat şi au robit şi până a să găti craiul să margă asupra lor, ei s-au întorsu cu multă pradă, fără de nice o smintială.

Într-acestaş an, mari războae s-au făcut în Italiia, bătându-să hişpanii cu franţozii pentru crăiia Neapole; şi Maximilian cu Şvicerig; aşijdirea, şi papa cu florintienii; veneţienii cu enovezii; medeolanii cu stăpânul său, Ludovic Sforţa.

Iară în anul 1501, s-au strânsu săim în Ţara Leşască, la Pietricov. Venit-au sol la acel săim de la Ştefan vodă, pe aşedzământurile legate trimişi, de au cerşut pe Pătru vodă Aron, feciorul lui Iliiaş vodă, ce era pribag în Ţara Leşască, pentru că simţisă Ştefan vodă că Pătru vodă pe mulţi domni leşăşti îi trăsese în partea sa, să facă oaste asupra lui Ştefan vodă. Socotit-au craiul ce ari face? Să dea pe un om nevinovat şi care s-au plecat la crăie, să părea lucru tirănesc; să ţie iarăş pe neprietenul lui Ştefan vodă, era împrotiva aşedzământurilor legate între sine. Şi înţălesese craiul că, de nu-l va da, oaste să va face pentru dânsul. Craiul era gata să purciadză la prusi. N-au cutedzat a

lăsa cererea lui Ştefan vodă, să-ş lasă în urma sa neprieten, ce, den svatu tuturor, au aflat să nu dea pe Pătru vodă, ce înaintea solilor lui Ştefan vodă au poroncit de i-au tăiat capul. Şi pentru să nu dzică nărodul că l-au omorât pe dreptate, au poroncit craiul de au sunat, precum Pătru vodă au făcut cărţi viclene. Şi, deci, au pornit înapoi pre solii lui Ştefan vodă.

Şi, după ce să obârşi săimul, s-au pornit craiul la prusi şi, sosindu la Torunea, au trimis sol la mai-marele prusilor, svătuindu-l să vie de bunăvoia sa să i să plece lui, decât să vadză armele leşăşti asupră-ş.

Acest Pătru vodă, cum s-au pomenit mai sus, este Aron, care s-au bătut cu Ştefan vodă la Doljeşti, pe Siretiu, şi după izbânda lui Ştefan vodă asupra lui Mătiiaş, craiul unguresc, au fugit Pătru vodă Aron în Ţara Leşască.

Iară Olbrehtu, craiul leşăscu, aşteptând răspunsul să-i vie de la prusi, căci prusii era îndemnaţi de nemţi să să rocoşască asupra leşilor, ce au răspunsu prusii că ei sintu plecaţi leşilor, urnind pănă le-ar vini agiutoriu de la nemţi. Ce, întru acele amestecături, ce era între leşi şi între leşi şi între prusi, au murit Albreht, craiul leşăsc, de ciumă şi l-au dus la Cracău de l-au îngropat. Acest craiu n-au fostu însurat.

Iară toamna, precum scriu letopisăţăle rusăşti şi Mehovie, venit-au Sahmat-Chirei sultan, hanul oardelor de peste Volga, ficiorul lui Ahmat, într-agiutoriu Litvii asupra moscalilor. Scrie Cromer ca la 100.000 de tătar să fie fostu cu acel han. Şi au mărsu hanul cu oastea sa la Ţara Sibirului şi au stătut supt Novogorod şi au prădat Ţara Moscului până la Bransco şi au dobândit Novogorodul şi alte cetăţi i s-au închinat.

Dacă au murit Olbreht, craiul leşescu, s-au strânsu ţara la seim, la Petricov, fiind cap săimului Fridric, arhiepicopul Gneznii, care era deodată şi episcop Cracăului şi cardinal. Stătut-au mult pentru alesul craiului nou, fiind multe şi nepotrivite socotelele leşilor, pre care dentre ficiorii lui Cazimir craiu ş-ar alege şie craiu; că mulţi poftiia să rădici craiu pre Vladislav, craiul unguresc, dzicând că Vladislav cu averea sa va lăţi şi va întemeia crăiia şi-i va apăra de turci şi de tătar; alţii poftia pre Jicmond. Ce au biruit socotiala celor ce poftiia pre Alexandru, cneadzul Litvii, căci era şi mai mulţi şi au avut dovadă mai bună spre alesul crăiei leşeşti.

[...]

De moartea lui Ştefan vodă

În anul 7012, nu după multă vreme, dacă s-au întorsu Ştefan vodă de la Pocuţiia la scaonul său, la Suciavă, fiind bolnav şi slab de ani, ca un om

ci-au fostu întru atâtea războae şi ostenială în patrudzăci şi şeapte de ai bătându-să cu toţii, şi după multe războae cu năroc, ci-au făcut cu mare laodă, au răpousat în luna lui iulie, în 2 dzile, şi l-au îngropat în mânăstirea Putna de dânsul zidită, cu multă jele şi plângere tuturor, ca după un părinte a lor, cunoscând toţi de cât bine s-au scăpat şi de câtă apărare.

Fost-au acest Ştefan vodă om nu mare de stat, mânios şi grabnic a vărsa singe nevinovat; de multe ori, la ospeţă, omorâia fără giudeţu. Iară de alt, era om întreg la fire, nepregetuitoriu şi lucrul său îl ştiia a-l apăra şi unde nu gândiai, acolo îl aflai. La lucruri de războae meşter, unde era greul, însuş nevoia de să vârâia, că, vădzindu-l ai săi, să nu îndărăptedză, şi pentru aceia rar războiu de nu izbândiia şi unde îl biruia alţii, nu pierdea nădejdea, că, ştiindu-să cădzut gios, să râdica diasupra biruitoriului.

După moartea lui, pănă astădzi îi dzic Sfetî Ştefan vodă, nu pentru suflet, că este în mâna lui Dumnădzău, că el încă au fostu om păcătos, ce pentru lucrurile vitejiei lui, carele nime den domni, nice mai nainte, nice după dânsul, l-au agiunsu; mai apoi, după moartea lui, fiiu-său, Bogdan vodă, urma lui luasă de lucruri vitejăşti, cum să tâmplă, den pomul bun, bună roadă esă.

Fostu-au mainte de moartea lui Ştefan vodă, într-acel an, iarnă grea şi geroasă, cât n-au fostu nice dănăoară. Iară peste vară, au fost ploi grele şi povoae mari de ape şi multă înecare s-au făcut.

Domnit-au Ştefan vodă ani 47 şi luni 2 şi săptămâni 3. Iară aproape de moartea sa, au chemat vlădicii şi pre toţi svetnicii săi, boerii cei mari, şi pre alţii câţi-ş s-au tâmplat şi le-au arătat cum nu vor putea ţinea ei ţara, cum au ţinut-o el, ce, socotind decât toţi mai puternic pre turcu, au dat învăţătură să să închine turcilor.

ION NECULCE

O SAMĂ DE CUVINTE

ce sunt auzite din om în om, de oameni vechi şi bătrâni, şi în létopisăţu nu sunt scrise, ce s-au scris aicea, după domniia lui Ştefăniţă vodă, înaintea domniii Dabijii vodă. Decii, cine va ceti şi le va créde, bine va fi, iară cine nu le va créde, iară va fi bine; cine, precum îi va fi voia, aşia va face

Zaci[alo] 1. Dragoş vodă, aşa povestescu oamenii cum că, dacă au descălecat Ţara Moldovii, au descălecat târgul Sirétiului. Şi i-au fost scaonul domnii[i] sale acolo. Şi au făcut zamcă, cetate de pământ, şi în zamcă case domneşti şi lângă zamcă bisérică de piiatră. Şi hramul bisericii iaste Sf[â]nta Troiţe, caré şi până astăzi iaste şi să slujaşte Sfânta Liturghie. Iar doamna lui Dragoş vodă, aşa povestescu oamenii acei de locu, de la târgul Sirétiului, cum să fie fost de lége sască. Şi au făcut şi ia o bisérică de piatră, săsască, mai depărtişor de la zamcă, spre târgu, căriia bisérici săseşti îi sta zidurile şi până în zioa de astăzi. Şi aşa, domnul Dragoş vodă, duminicile şi la sărbători, mergea la bisérica cea creştiniască, care era de dânsul zidită şi doamna iarăşi mergea la bisérica cea săsască, care era de dânsa zidită. Mai aflatu-s-au şi o bisérică de lemnu, făcută iarăş de Dragoş, la Volovăţ, lângă episcopie Rădăuţilor, pre care biserică o au mutat dintru acel locu Ştefan vodă cel Bun la mănăstiré la Putna. Şi iaste hramul bisériсii Vovedenie. Şi au zidit Ştefan vodă la Volovăţu altă biserică, de piatră, vrând ca să facă evlaviia mănăstirii Putnii, ca să să chieme acéia întâi, fiind acea biserică mai de demult decât alte mănăstiri a lui Alexandru vodă cel Mare.

II. (1) Ştefan vodă cel Bun, luund domniia Moldovii, şi viind turcii în zilele lui să triacă în Moldova, la Gălaţi, i-au bătut foarte rău pre turci şi au luat şi Cetatea Albă şi Chiliia de la turci. Apoi, mai pe urmă iar, li-au luat turcii acéste doao cetăţi. Şi în câteva rânduri s-au bătut Ştefan vodă cu turcii. Iar când s-au bătut la Războieni, atuncea s-au aşezat turcii cu Ştefan vodă. Şi li-au dat hotar şi olat Bugiacul şi au făcut pace. Şi turcii apoi au adus tătarî din Crâm şi i-au aşezat în Bugiac, carii stau şi până astăzi, precum au aşezat şi la Hotin lipcani.

III. (2) Ştefan vodă cel Bun multe războaie au bătut. Şi aşia să aude din oameni véchi şi bătrâni, că, câte războai au bătut, atâte mănăstiri cu

biserici au făcut.

IV. (3) Ştefan vodă cel Bun, când s-au apucat să facă mănăstirea Putna, au tras cu arcul Ştefan vodă dintr-un vârvu de munte ce iaste lângă mănăstiré. Şi undé au agiunsu săgiata, acolo au făcut prestolul, în oltariu. Şi iaste mult locu de unde au tras până în mănăstiré. Pus-au şi pre trii boerenaşi de au tras, pre vătavul de copii şi pre doi copii din casă. Decii, undé au căzut săgiata vătavului de copii, au făcut poarta, iar undé au căzut săgiata unui copil din casă, au făcut clopotniţa. Iar un copil din casă zicu să fie întrecut pe Ştefan vodă şi să-i fie căzut săgiata într-un deluşel ce să chiamă Sion, ce iaste lângă mănăstiré. Şi iaste sămnu un stâlpu de piiatră. Şi zic să-i fie tăiat capul acolo. Dar întru adevăr nu să ştie, numai oamenii aşia povestescu. Fost-au şi biséricucé de lemnu întru acel deluşel şi s-au răsipit, fiind de lemnu. Şi aşia au fost făcut mănăstirea de frumoas[ă], tot cu aur poleită, zugrăvala mai mult aur decât zugrăvală, şi pre dinlăuntru şi pre denafară, şi acoperită cu plumbu. Şi zicu călugării să fie fost făcut şi sfeşnicile céle mari şi céle mici şi policandru şi hora tot prisne de argint, şi pe urmă să li fie luat un domnu şi să fie făcut alteli de spije, care li-am apucat şi noi. Iar strâcându-s[ă] un clopot mare la mănăstiré şi făcând călugării clopotul a doa oară, au pus acéste toate ce scriu mai sus în clopot, ca să fie mai mare.

(4) Lăsat-au Ştefan vodă cel Bun la mănăstirea Putna, după moartea lui, arcul lui şi un păhar, ce vorbiia călugării la mănăstiré că iaste de iaspis, ce era în chipul marmurii albe şi al farfurii[i], ca să fie întru pomeniré la sfânta mănăstiré. Şi arcul l-au fost trăgând cu vârtej. Şi la vremea lui Costantin Cantemir vodă, fiind răscoale, au vinit nişte căzaci cu léşi, cu moldovéni joimiri, vrând ca să jecuiască ce ari găsi în mănăstiré. Decii, fiind un turnu cu bună tăriie, nu putea să jecuiască. Decii, au zis călugărilor să dea turnul, că nu vor lua a mănăstirii nemică. Iar călugării, necrezind, nu vrea să dea turnul. Iar acei căzaci cu léşi şi cu moldovéni îndată au aprinsu mănăstirea; iar călugării, văzind că aprind mănăstirea, îndată au dat turnul. Atuncea, îndată, având puşci de apă, acei căzaci, léşi şi moldovéni au stânsu focul. Decii, atuncea au jecuit tot din turnu ce au fost a boiari şi a neguţitori, iar a mănăstirii n-au luat nemică, fără numai arcul lui Ştefan vodă. Iar păharul au fost până la a triia domniie a lui Mihai Racoviţă vodă. Şi scoţindu-l din turnu un egumen, pre anumé Misail Chisiliţă, şi vrând să să făliască, au băut la masă cu acel păhar a lui Ştefan vodă, cu nişte slugi boereşti, ce era zlotaşi. Şi, bând mult cu acel păhar, s-au înbătat. Şi, fiind béţi, au stricat un lucru scumpu domnescu şi de minuné, ca acela.

V. (5) Ştefan vodă cel Bun, bătându-l turcii la Războieni, au mărsu să

între în cetatea Niamţului. Şi fiind mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat să între şi i-au zis că pasirea în cuibul său piiare. Ce să s[ă] ducă în sus, să strângă oaste, că izbânda va fi a lui. Şi aşea, pe cuvântul mâne-sa, s-au dus în sus şi au strânsu oasté.

(6) Iară înpăratul turcescu au vinit cu toată puterea lui la cetatea Niamţului. Şi au suit puşcile deasupra unui munte pre despre Moldova. Şi au început a bate cetatea Niamţului foarte tare. Iar pre acéia vréme era un niamţu închis în cetaté. Şi, văzind că bat cetatea, au zis păzitorilor să spue mumei lui Ştefan vodă să-l sloboadă de la închisoaré, din temniţă, pre dânsul, că el va mântui cetatea de acel greu. Decii, slobozindu-l pre acel niamţu de la închisoaré, s-au şi apucat acel niamţu de au îndreptat puşcile din cetaté asupra turcilor, undé sta acolo în munte de avea nevoie cetatea. Şi au şi lovit în gura unii puşci turceşti, de au sfărmat-o. Şi au început a bate în corturile turcilor, cât şi boldul de la cortul înpăratului l-au sfărmat. Decii, n-au mai putut sta turcii întru acel vârvu de munte, de unde avea cetatea nevoie, ce numai li-au căutat a să da în laturi de la acel locu.

(7) Iară Ştefan vodă, mergând de la cetatea Niamţului în sus, pre Moldova, au mărsu pe la Voroneţ, undé trăiia un părinte sihastru, pre anumé Daniil. Şi bătând Ştefan vodă în uşia sihastrului, să-i descuie, au răspunsu sihastrul să aştepte Ştefan vodă afară până ş-a istovi ruga. Şi după ce ş-au istovit sihastrul ruga, l-au chiemat în chilie pre Ştefan vodă. Şi s-au ispoveduit Ştefan vodă la dânsul. Şi au întrebat Ştefan vodă pre sihastru ce va mai face, că nu poate să să mai bată cu turcii; închina-va ţara la turci, au ba? Iar sihastrul au zis să nu o închine, că războiul iaste a lui. Numai, după ce va izbândi, să facă o mănăstiré acolo, în numele Sfântului Gheorghie, să fie hramul biséricii. Decii, au şi purces Ştefan vodă în sus pe la Cernăuţi şi pre la Hotin şi au strânsu oastea, féliuri de féliuri de oameni. Şi au purces în gios. Iar turcii, înţălegând că va să vie Ştefan vodă cu oaste în gios, au lăsat şi ei cetatea Niamţului de a o mai bate şi au început a fugi spre Dunărea. Iar Ştefan vodă au început a-i goni în urmă şi a-i bate, până i-au trecut de Dunăre. Şi întorcându-s[ă] înapoi Ştefan vodă, s-au apucat de au făcut mănăstirea Voroneţul. Şi au pus hramul biséricii Sfântul Gheorghie.

VI. (8) Ştefan vodă cel Bun, când s-au bătut cu Hroit ungurul, precum zicu unii la Caşen, iar létopisăţul scrie că s-au bătut la Schéia pe Siretiu, au fost căzut calul cu Ştefan vodă în războiu. Iară un Purice aprodul i-au dat calul lui. Şi nu putea în grabă încăleca Ştefan vodă, fiind om micu. Şi au zis Purice aprodul: „Doamne, eu mă voi face o moviliţă, şi vino de te sui pe mine şi încalecă”. Şi s-au suit pe dânsul Ştefan vodă şi au încălecat pre cal.

Şi atuncea au zis Ştefan vodă: „Sărace Purece, de oi scăpa eu şi tu, atuncea ţi-i schimba numeli din Purice, Movilă". Şi au dat Dumnezeu şi au scăpat amândoi. Şi l-au şi făcut boiar, armaş mare, pre Purece. Şi dintru acel Pureci aprodul s-au tras niamul Moviléştilor, de au agiunsu de au fost şi domni dintru acel niam. Dar şi aprozii atuncea nu era din oameni proşti, cum sunt acum, ce era tot ficiori de boiari. Şi portul lor: era înbrăcaţi cu şarvanale, cu cabaniţe. Aşea trebuia şi acum să să afle slugi, să slujască stăpânului, şi stăpânul să miluiască pre slugă aşea.

VII. (9) Când au aşezat pacé Ştefan vodă cel Bun cu léşii, fiind Ion Tăutul logofăt mare, l-au trimis sol la léşi. Şi au dăruit craiul leşescu Tăutului acéste sate la marginé: Câmpul Lungu rusăscu, Putila, Răstoaceli, Vijniţa, Ispasul, Miliia, Vilavcea, Carapciul, Zamostiia, Vascăuţii, Voloca. Toate acéste li-au dăruit craiul leşescu Tăutului logofătului. Şi au pus hotar apa Cirimuşul, întru o duminică diminiaţa.

VIII. (10) Ştefan vodă cel Bun, vrând să margă la biséricǎ întru o duminică diminiaţa, la liturghie, în târgu în Vasluiu, şi eşind în polimari la curţile domneşti ce era făcute de dânsul, au auzit un glas mare de om strigând să aducă boii la plug. Şi mirându-s[ă] ce om iaste acela să are duminica, şi îndată au trimis în toate părţile, ca să-l găsască pre acel om, să-l aducă la dânsul. Şi l-au aflat pre om în sus, pre apa Vasluiului, cale de patru ceasuri, arând la o movilă ce s[ă] chiiamă acum Movila lui Purcel. Că pe acel om încă îl chiema Purcel. Şi ducându-l pre acel om la Ştefan vodă, l-au întrebat Ştefan vodă: el au strigat aşia tare, şi pentru ce ară duminica? El au zis că au strigat el, să aducă boii la plug, şi ară duminica, că iaste om sărac, şi într-alte zile n-au vrut frate-său să-i dea plugul, şi acum duminica i-au dat. Decii, Ştefan vodă au luat plugul fratelui celui bogat şi l-au dat fratelui celui săracu, să fie a lui.

IX. (11) Ştefan vodă cel Bun şi cu fiiul său, Bogdan vodă, de multe ori au avut războaie cu léşii. Şi multe robii au făcut în Ţara Leşască, cât au pus pe léşi în plug de au şi arat cu dânşii, de au sămânat ghindă, de au făcut dumbrăvi pentru pomeniré, ca să nu s[ă] mai acolisască de Moldova: Dumbrava Roşiie la Botăşeni şi Dumbrava Roşiie la Cotnari şi Dumbrava Roşiie mai gios de Roman. Şi léşii încă nu tăgăduescu, că scrie şi în cronica, în létopisăţul lor. Numai mă mier de Miron logofătul cum au acoperit acest lucru de nu l-au scris. Şi aşia vorbăscu oamenii, că, când au fost arând cu dânşii, cu léşii, i-au fost înpungând cu strămurările, ca pre boi, să tragă. Iar ei să ruga să nu-i înpungă, ce să-i bată cu biciuşcile; iar când îi bătea cu biciuşcile, ei să ruga să-i înpungă.

X. (12) Când au murit Ştefan vodă cel Bun, au lăsat cuvânt fiiului său, lui Bogdan vodă, să închine ţara la turci, iar nu la alte niamuri, căci niamul turcilor sunt mai înţălepţi şi mai putérnici, că el nu o va putea ţinea ţara cu sabiia, ca dânsul.

XI. (1) După ce au luat Bogdan vodă domniia, au şi triimis pre Tăutul logofătul sol la turci, când au închinat ţara la turci. Şi aşea vorbăscu oamenii, că l-au pus viziriul de au şezut înaintea viziriului pre măcat, şi n-au fost având mestei la nădragi; că, trăgându-i cibotile, numai cu colţuni au fost încălţat. Şi dându-i cahfe, nu ştiia cum o va bea. Şi au început a închina: „Să trăiască înpăratul şi viziriul!". Şi închinând, au sorbit felegianul, ca altă băutură.

LETOPISEŢUL ŢĂRÂI ROMÂNEŞTI ŞI A ŢĂRÂI MOLDOVEI

De viaţa a prealuminaţilor domni ce-au stăpânit întru acéste 2 ţări, şi ce s-au lucrat în dzilele lor, şi a părţilor streine, care să megieşesc cu acéste ţări, pre largu adunate den multe létopiseţe şi cu bună îndreptare alcătuit, precum să véde

(Cronica paralelă)

Aicea ne întoarcem iar la rândul istoriei noastre

1456.

Într-acestu an, domnind Pătru vodă Aron ţara, iată au venit Ştefan vodă, ficiorul lui Bogdan vodă, asupra lui şi cu războiu au gonit pre Pătru vodă Aron din scaon, după ce au domnit ani 2.

VALAHIA

6985, 1477. Domn 10. Domnie 10. Ţăpăluş vodă 1

Acestu domnu au avut mare războiu cu bătrânul Ştefan vodă, domnul Moldovii, la Râmnicul Sărat. Şi fu biruit Ţăpăluş vodă, cât şi pre dânsul

prindzându-l Ştefan vodă i-au tăiat capul. Şi au pus Ştefan vodă domnu în Ţara Româniască pre Vladul vodă, ce-au fost călugăr. Iar cât ar fi domnit acel Vlad vodă nu să află scris, nice iaste pus la rândul domnilor. Iară Ţăpăluş vodă au domnit ani 16.

MOLDAVIA

6964, 1456. Domn 18. Domnie 18.
Ştefan vodă al 4[-lea], ce să numéşte cel bun, sin Bogdan vodă al 2[-lea]

După 2 ani a domniei lui Pătru vodă Aron, râdicatu-s-au den Ţara Munteniască Ştefan vodă, ficiorul lui Bogdan vodă, cu mulţime de oaste munteniască de ţară adunaţi (după firea moldovénilor, gata la domnie noao) şi au întrat în ţară. Şi silind spre Suceavă la scaunul ţărâi, eşitu-i-au înainte Pătru vodă Aron şi s-au lovit în dzua de Gioi Mari, aprilie 12, la Doljăşti, pre Siretiu, la tină, şi înfrânsă Ştefan vodă pre Pătru vodă Aron.

Nu s-au lăsat Pătru vodă cu atâta, ce de iznoavă s-au bulucit şi s-au lovit cu Ştefan vodă la Orbic şi rămasă izbânda iar la Ştefan vodă. Scrie létopisăţul moldovinescu că au prinsu Ştefan vodă pe Pătru vodă Aron şi l-au omorât. Ce nu să tocmeşte, nice iaste adevărat. Iară cronicarii leşăşti într-alt chip scriu. Că au scăpat Pătru vodă în Ţara Leşască, cum vom arăta pre urmă, unde să va pomeni de războiul lui Ştefan vodă cu Mătiiaş, craiul ungurescu.

După ce au biruit Ştefan vodă pe Pătru vodă Aron, s-au strânsu boiarii ţărâi mari şi mici şi altă curte măruntă, dinpreună cu Theoctist mitropolitul şi cu mulţi călugări la locul ce să chiamă Poiana Dreptate, în ţinutul [loc gol] şi cu toţii l-au rădicat domnu cu voia tuturor şi l-au pomăzuit spre domnie Theoctist mitropolitul. Şi-acolo au luat Ştefan vodă stiagul Ţărâi Moldovei şi au mersu la Suceavă, la scaonul ţărâi.

Cunoscutu-s-au îndată Ştefan vodă, la începutul domniei sale, că va fi mai mult plecat spre războae, decât spre pace. Că îndată au dat oştilor sale stiaguri şi au făcut hotnogi şi căpitani.

Când au prădat Ştefan vodă Ţara Săcuiască

Ştefan vodă fiind om pururea poftitor de războae şi inima lui plecată spre vărsare de singe, n-au zăbăvit multă vréme după ce s-au aşedzat în domniia. În al 5[-lea] an a domniei sale, în anul de la zidirea lumii 6969, iară

de la Hristos 1461, s-au rădicat cu toată putérea sa şi au trecut în Ardial de au prădat Ţara Săcuiască. Nice au avut cine să-i stea împrotivă şi după multă pradă ce-au făcut, cu pace s-au întorsu înapoi, fără nici o smintială. Iară în al 6[-lea] an a domniei sale, în anul 6971 [1463], iul[ie] 22, au lovit cu o puşcă în gleznă pre Ştefan vodă la cetatea Chiliei. Mai mult nu scriu létopisăţâle ţărâi ce-au ispràvit la Chiliia. Iară în al şeaptele[a] an a domniei lui Ştefan vodă, iulie 5, luatu-ş-au doamnă de mare rudă, pre Evdochiia de la Kiev, sora lui Simion împăratului. Iară cronicariul leşăscu dzice că au fost fată lui Simion împăratului, iar nu soră.

Când au luat Ştefan vodă Chiliia şi Cetate[a] Albă de la turci

Iară în anii 6973 [1465], ghen[arie] 23, adunând Ştefan vodă multă oaste den ţară, vrând să răscumpere cetăţile ce le luasă turcii de la alţi domni, pogorâtu-s-au cu toată putérea sa la cetatea Chiliei; şi sosind miercuri spre gioi pre la miadzănoapte, început-au a bate cetatea. Însă gioi nu s-au apucat de harţu. Iară vineri dez de dimineaţă au prinsu a baté cetatea şi toată dzua s-au bătut, pân-în sară. Iară simbătă s-au închinat cei den cetate şi au întrat Ştefan vodă în cetatea Chiliei; şi acolo au petrecut trei dzile, veselindu-să.

După acéia, au mersu şi la Cetatea Albă, unde, făcând multă năvală, au dobândit şi Cetatea Albă. Şi aşia, amândoao cetăţile, cu multă vărsare de singe şi perire li-au dobândit. Care, întărindu-le cu zaharia şi cu slujitori, au lăsat pre Isaiia şi pre Buhtea pârcălabi, ca să aibă de grije cetăţilor. Iară Ştefan vodă s-au întorsu la scaunul său, la Suceavă. Iară în al 10[-lea] an a domniei sale, 6974 [1466], iul[ie] 10, au început Ştefan vodă a zidi mănăstirea Putna, întru slava lui Dumnedzău şi a Preacuratei Maicei Sale, Fecioarei Mariei.

Războiul lui Matiiaş, craiul ungurescu, cu Ştefan vodă la Baia

Pricina oştirii lui Matiiaş, craiul ungurescu, asupra lui Ştefan vodă o scrie pre largu Mehovie, istoricul leşăscu, la carte 26. După ce au biruit Ştefan vodă pre Pătru vodă Aron, la care războiu era cu Pătru vodă şi un Berindel, carele şi acela trăgea nădejde de domniia ţărâi, năzuit-au amândoi, Pătru vodă şi Berindel, la Cazimir al [loc gol], craiul leşăscu, rugându-să de agiutor împrotiva lui Ştefan vodă.

Ce craiul leşăscu Cazimir, având de mai nainte legat prieteşug cu Ştefan

vodă, precum să va mărturisi aicea, după ce să va arăta sfârşitul aceştii bătăi, între Matiiaş, craiul unguresc, şi între Ştefan vodă, nu li-au dat nice o nădejde. Deci Pătru vodă Aron cu Berindel, vădzindu-să cădzuţi gios de agiutoriul léşilor, ştiind pre Matiiaş, craiul unguresc, nepriiatin lui Ştefan vodă, pentru prada ce făcusă Ştefan vodă în Ţara Unguriască, au mărsu în Ţara Unguriască la Matiiaş, craiul unguresc, rugându-l de agiutoriu şi îndemnând şi pre singur craiul asupra lui Ştefan vodă.

Iară Matiiaş craiu, şi pentru pricinele ce avea de mai nainte asupra lui Ştefan vodă şi fiind şi simăţ pentru câteva războae cu năroc ce-au avut cu turcii şi cu alţi megiiaşi ai săi şi râvnind să tragă şi ţara supt stăpâniia sa, căci de multe ori să lăuda că izbândele ce face Ştefan vodă, cu puterea lui Matiiaş craiu le face şi făcea pre Ştefan vodă că iaste ispravnic pus de dânsul, socoti Matiiaş craiu să nu lasă vréme ca acéia, având domni gata pe Pătru vodă Aron şi pre Berindel, însă mai ales pe Pătru vodă, şi îndată strângând ca 40.000 de oaste, unguri şi altă adunătură, au purces însuş[i] singur Matiiaş craiu şi au venit peste munţi asupra lui Ştefan vodă. Deodată au trimis soli să să închine.

Eşit-au cu oştile sali Matiiaş craiu pre Oituz şi au venit drept la Roman, noem[vrie] 29, unde au şedzut 6 dzile de s-au odihnit; şi purcedzind, au aprinsu târgul Romanul, dec[hemvrie] 7, în urma sa, de au arsu. Şi de acolo au mersu drept spre Suceavă, asupra lui Ştefan vodă, ardzind şi prădând. Iară Ştefan vodă, nepriimind soliia lui Matiiaş craiu, sta gata cu oastea sa de-l aştepta pre Matiiaş craiu să-i dea războiu. Avea Ştefan vodă agiutoriu şi de la craiul leşăscu Cazimir, însă să să întâmpine Ştefan vodă cu Matiiaş craiu la loc largu nu cutedza, ce-l aştepta să-l poată lovi mai la strâmtoare.

Iară Matiiaş craiul, nevrând să-l lasă nice un unghiu în ţară necălcat şi neprădat de oamenii săi, s-au abătut spre Moldova, la târgu la Baia, unde au sosit cu oastea sa luni, dec[hemvrie] 14. Şi acolo, cum nu vrea avia nice o grije de Ştefan vodă, aşia au lăsat oastea fără de nice o pază, la băuturi şi în pradă. Unde având Ştefan vodă ştire şi prindzind limbă marţi noapte, 15 dec[hemvrie], socoti vréme bună şi loc mai strâmtu a fi să-l lovască pre Matiiaş craiu. Şi îndată au pornit toată oastea călărime şi singur Ştefan vodă cu toată pedestrimea s-au pornit din Suceavă, după călărime, la Bae. Unde aflând pre unguri fără grijă, adormiţi şi ameţiţi de beţie, noaptea, când toate să văd mai straşnice şi mai înfricoşate, la răvărsatul zorilor, au aprinsu târgul asupra ungurilor. Şi îndată au întrat oastea lui Ştefan vodă în ungurii lui Matiiaş craiu, atâta cât nu avură de ce să mai apuca ungurii. Vădzind şi focul asupra sa, la un loc cu moartea, n-au mai putut să să apuce ungurii de altă, fără cât cine încătro putea, pleca fuga noapte[a], să scape cu dzile. Şi nimi nu

să mai întorcia, ce prin munți de scăpa cineva, le ținia calea țăranii ce era trimişi de Ştefan vodă pre potici cu acéia triabă şi îi tăia cu coasă, cu fuşturi şi cu topoară, pre câți-ş[i] tumpina.

Iară singur Matiiaş craiu, cu câți s-au aflat lângă dânsul atuncea, rănit cu 3 rane (cum scrie Cromer), lăsind toată tabăra, au scăpat peste munți, având povoață pre un moldovan.

Perit-au pre loc 10.000 de unguri. Perit-au şi Berindel, ce trăgea nădejde de domnie. Iară Pătru vodă Aron au scăpat în Țara Leşască.

Într-acesta chip s-au tâmplat laudei lui Matiiaş craiu. Căci aşia norocéşte Dumnedzău pre cei mândri şi falnici, ca să să cunoască lucrurile omeneşti cât sunt de fragede şi neadevărate. Că Dumnedzău nu în mulți, ce în puțini arată putérea sa, ca nimene să nu nedejduiască în putérea sa, ce întru Dumnedzău să-i fie nădéjdea.

Iară Ştefan vodă, după această izbândă şi biruință asupra lui Matiiaş, craiul ungurescu, au trimis îndată solii săi cu daruri den dobânda sa la Cazimir, craiul leşăscu, pre carele l-au aflat solii lui Ştefan vodă în Litva, în oraş în Vilna, mulțămind craiului de agiutor, poftind şi înainte să nu-i lipsască agiutoriul. Iară Bomfin, istoricul ungurescu, nicecum nu priiméşte această izbândă a lui Ştefan vodă, ce el laudă partea lui Matiiaş, craiul ungurescu, vrând să acopere ocara lui Matiiaş craiu. Iară ce scrie, minciuni scrie. Istvanfie, biruința lui Ştefan vodă o scrie deplin asupra lui Matiiaş craiu, precum s-au pomenit mai sus.

Iară Matiiaş craiu, după ce au scăpat diodată la Ardial, au dat vina boiarilor săi şi ardelénilor, cum să să fie agiunsu cu Ştefan vodă şi li-au luat galbeni de aur 400.000.

Matiiaş craiul de iznoavă s-au gătit de oaste, de care gătire, neştiindu-să încă adevărat, au trimis Cazimir, craiul leşăscu, la Ştefan vodă cum îi va da agiutoriu asupra lui Matiiaş craiu. Iară pre urmă s-au adeverit că acia gătire a lui Matiiaş craiu au fost-o făcut asupra cehilor ce le dzic bohemii. Însă, întâi de ce era să să porniască Matiiaş craiu asupra cehilor, au fostu trimis soli la Cazimir, craiul leşăsc, legând întâi pace Mateiiaş craiu cu Frideric, împăratul nemțăsc, trăgând în partea sa acea domnie a Bohemiii, având Cazimir, craiul leşăscu, de pre săminție triabă şi amestec la acea cnejie a Bohemii[i]. Ce craiul Cazimir n-au priimit acea poftă a lui Matiiaş, craiul ungurescu, ce fără zăbavă vréme, bine dăruiți solii lui Matiiaş craiu, de Cazimir, craiul leşăscu, s-au întorsu înapoi. Iară pre acia vréme, noemvrie în 25, s-au pristăvit Evdochiia, doamna lui Ştefan vodă.

De prădaria săcuilor

Iară după această izbândă a lui Ştefan vodă ce făcuse la Baia cu Matiiaş, craiul ungurescu, s-au rădicat Ştefan vodă cu toată putérea sa, vrând să-ş[i] izbândiască strâmbătatea ce-i făcusă ungurii, au întrat la Ardial şi multă pradă şi ardere au făcut în Ţara Săcuiască. Bine au dzis un poiatic (scriitoriu de stihuri): „Când nebunesc împăraţii, piiare nărodul". Aşea şi Ţara Săcuiască, câtă pradă şi răsipă i-au făcut Ştefan vodă pintru nepriiateşugul şi vrajba cu Matiiaş craiu. Şi s-au întorsu Ştefan vodă cu pace, fără de nice o smintială, nice au avut cine să-i stea împrotivă.

De această povéste, ce spune că au prădat Ştefan vodă Ţara Săcuiască, cronicariul cel leşăscu nemică nu scrie.

Când s-au împăcat Ştefan vodă cu Matiiaş, craiul ungurescu

Deci, fără zăbav au încetat vrajba între Matiiaş, craiul unguresc, şi între Ştefan vodă. Că vădzind ei că vrăjmaşul lor şi a toată creştinătatia, turcul, le stă în spate şi asupra volniciei tuturor întinde mrejele sale ca să-i poată cuprinde, măcar că să arăta turcul priiaten, cu multe cuvinte de înşălăciune şi către unul şi către altul, ca să-i poată vâna, ni pre unul, ni pre altul zădăriia, nedejduind că într-acéle mestecături să vor pleca lui, pentru agiutoriul, şi cu vréme supt giugul său să-i supue.

Cunoscând acéstea Matiiaş craiu şi cu Ştefan vodă, s-au împăcat şi s-au aşădzat. Şi încă după pace aşădzată şi legătură ce făcusă amândoi, au dăruit Matiiaş craiu lui Ştefan vodă 2 cetăţi: Balta şi Ciceul. Iară după ce au legat pace Matiiaş, craiul ungurescu, cu Ştefan vodă, trimis-au şi Cazimir, craiul leşescu, soli la Ştefan vodă, anume pre Dobieslav Bişovschie, caştalianul Belzului şi pre Stanislav Tecenschi, ficiorul lui Ioan, caştalianului de Cracău, mai întărind prieteşugul craiului cu Ştefan vodă şi adăogând şi aciasta ca să nu oştiască asupra nemărui Ştefan vodă, fără ştirea craiului. Iară craiul încă, nici pre un nepriiaten a lui Ştefan vodă să nu-l priimască supt apărarea sa. Şi pornindu-şi solii Cazimir, craiul leşăsc, la Ştefan vodă, în luna lui iunie, craiul însuş[i] s-au întorsu la Visliţa.

Iară la al doile[a] an după pacea între dânşii, în anii de la Hristos 1466, ghenar, purcedzind craiul Cazimir de la Cracău, au venit drept la Ţara Rusască, aşteptând la Liov venirea lui Ştefan vodă la dânsul, pentru să facă singur întăritura legăturilor sale Ştefan vodă cu craiul Cazimir. Ce Ştefan vodă acea dată au răspunsu prin soli că nu poate să margă la craiul, pentru

multe valuri ce are despre turci şi despre unguri. Poate fi avea şi prepus de o samă de svétnici ca, mergând la craiul Cazimir, să nu-l opriască (la oamenii mari, şi prepusuri mai mari).

Iară înaintea solilor crăeşti, anume Ioan Mudzin, voevodul Podoliei şi a lui Stepca Iaroslav, podcomorul de Premisla, au făcut giurământ Ştefan vodă, craiului Cazimir, adeverindu-i că şi singur, pre altă dată, ori la Camenița, ori la Colomâia, ori la Sneatin, va veni şi singur Ştefan vodă la craiul, numai ştire să aibă cu 2 luni mai nainte de venirea craiului acolo.

Pre acéia vréme, au nemerit la craiul Cazimir şi soli de la Mugli-Chirii sultan, hanul tătărăscu.

6978 [1470]. De nişte tătari ce au întrat în țară să prade

Râdicatu-s-au mulțime de tătari de peste Volga şi au întrat în țară să prade, cărora, prindzindu-le de véste Ştefan vodă, li-au eşit în tâmpinare la o dumbravă ce să chiamă Lipniți, aproape de Nistru, în ținutul [loc gol], unde i-au lovit Ştefan vodă cu oastea sa, av[gust] 20. Şi, dându-le războiu vitejaşte, i-au înfrântu şi multă moarte şi răsipă au făcut într-înşii. Scrie Stricovschie, cronicarul leşăscu, că-ntr-acela războiu au cădzut în robie la Ştefan vodă şi un ficior al hanului, pentru care să fie trimis hanul de peste Volga la Ştefan vodă soli, să sloboadză pre fiiu-său den robie. Ce Ştefan vodă, vădzind soliia hanului, trimisă cu simeție, au poroncit înaintea solilor de au omorât pre ficiorul hanului; pre urmă, şi pre soli au poroncit Ştefan vodă de i-au înțăpat, slobodzind numai pre unul, cu nasul şi urechile tăiate, să margă să spue hanului ce au vădzut. De aceasta, Dlugoş şi Cromver şi Mehovie scriu.

Pre acéia vréme, tătarâi de peste apa Volgăi, cu hanul său, Mainac, trecând Niprul, împărțindu-să în 2 părți, au lovit unii la Litfa, alții la Podoliia. Carii în Litva şi în Podoliia, ținuturile Litvei, la Volin, toată acia margine, pre lângă Camenița, pre lângă Zitomir, Ruzmir, Jidova, Vlodimir, au prădat şi au robit 10.000 de oameni. Că litvinii, fiind strânşi puțini, n-au cutedzat să-i lovască pre tătari. Precum scrie Cromer, au fost dat ştire mai nainte lui Cazimir, craiul leşăscu, Mendli Ghirei, hanul Crâmului, având prieteşug acel han cu craiul leşăscu Cazimir, iar mai în lontru n-au putut strâca acei tătari, că era strânsă oastea leşască şi rusască la Trâmbole cu Rafail Iaroslavschii, starostele Liovului şi cu Pavăl Iasinschie, starostele Belzului şi a Helmului.

Când au sfinţit Ştefan vodă mănăstirea Putna

Aşea, Ştefan vodă, cunoscând că acéle izbânde nu de aiurea, ce de la sângur Dumnedzău i să pogoară, întorcându-să la scaunul său, la Suceavă, au svinţit mănăstirea Putna, sept[emvrie] 3 [lipseşte anul], care iaste zidită den temelie de dânsul, întru lauda lui Dumnedzău şi a Preacuratei Ficioarei, Maicii Domnului nostru Iisus Hristos, la care svinţire multă adunare de călugări au fost, cu carii şi singur Theofil mitropolitul şi Tarasie episcopul, dinpreună cu Iosif arhimandritul şi egumenul Putnii. Dzic că au fostu la liturghie arhiepiscopi şi episcopi şi préoţi cu diiaconi 64 la jărtăvnic.

Pentru zavistiia ce-au întrat între Ştefan vodă şi între Radul vodă, domnul muntenesc

Zavistiia, muma tuturor răutăţilor în lume, aceasta iaste, precum şi aicea vedem între Radul vodă, domnul muntenescu şi între Ştefan vodă, în anii de la Hristos 1470. După obiceiul omenescu, cu cât cineva ari avia mai mult, cu atâta zavistuiaşte la avérea altuia, cum n-ari avia. Aşia şi Ştefan vodă, nu-i agiungea al său, ce zavistuia Radului vodă. Scrie cronicariul leşăscu că pe acia vréme, ştiind că să apropie vrémea făgăduinţii lui Ştefan vodă, cum că era să margă singur la Cazimir, craiul leşăscu, au purces craiul de la Corcin cu 3.000 de oameni spre Ţara Rusască, vrând acolo ca să aştépte pre Ştefan vodă. Ce iarăş[i] de iznoavă pricea cu Radul vodă, domnul muntenescu, au împiedecat pre Ştefan vodă de n-au putut merge însuş[i] la craiul leşăscu. Iară soli au trimis cu cărţi iscălite şi cu pecétea sa, în care să adeveriia cum că la anul viitor, în luna lui mai, va mergi la craiul. Simţisă şi craiul Cazimir atuncea de gătirea lui Ştefan vodă asupra Radului vodă şi în mare grijă cădzusă craiul, ca să nu agiungă Radul vodă la agiutoriul turcilor, den care să nu fie mai pre urmă răsipă Ţărâi Moldovii. Iară de vinirea lui Ştefan vodă înţălegând craiul Cazimir, s-au aşedzat în 6 luni, după ce va da ştire lui Ştefan vodă craiul, să margă Ştefan vodă la craiul. Şi aşia, craiul Cazimir s-au întorsu iar la Corcin.

Iară Ştefan vodă au strânsu ţara şi slujitorii şi au întrat în Ţara Munteniască şi au prădat marginea, fev[ruarie] 27. Ars-au Ştefan vodă şi Brăila, într-o marţi, în Săptămâna Albă. Scrie letopisăţul ţărâi de perirea a o samă de boiari de Ştefan vodă, anume Isaiia vornicul, Negrea păh[arnicul] şi Alexa stol[nicul], în târgu în Vaslui. Iar ce pricină de moarte au avut acei boiari, nu pomeneşte; poate că s-au agiunsu cu Radul vodă, domnul muntenescu.

6979 [1471], mart 7.
Războiul lui Ştefan vodă cu Radul vodă, domnul muntenesc, când s-au bătut la Soci

Radul vodă, vădzind atâta pradă în ţara sa făcută de Ştefan vodă n-au lăsat să nu-şi caute strâmbătatea sa. Însă, de multe ori să tâmplă de sintu aşia de fragede lucrurile omeneşti, den nerăbdare mai multă scădére şi pagubă aduc; aşia şi Radului vodă s-au tâmplat.

Strângându-şi Radul vodă oastea sa şi megieşască, au venit asupra lui Ştefan vodă. Ce Ştefan vodă, aflându-se gata, de sirgu s-au pornit şi i-au eşit înainte la Soci. Şi acolo, dându-şi războiu, mart 7, cu mare îndrăznire au biruit pre Radul vodă, luând toate stiagurile, cu multă moarte în oştenii Radului vodă. Şi pre carii i-au prinsu vii, pri toţi i-au omorât. Numai pre Stan logofătul şi pre Mircea comisul i-au luat vii.

Într-acest an, au fost şi un cutremur de pământ foarte mare, av[gust] 29, peste toată ţara, în vrémea ce şădzusă domnul la masă, la vréme de prândzu. Măcar că fireşti lucruri sint aceste cutremuri, când să întâmplă, şi poate să dzică că sémne şi arătare cutremurile vremilor viitoare sintu; precum şi atunce au însămnat acest cutremur mare vărsare de singe şi giugul turcilor pre biata Moldovă şi pre alte părţi creştineşti pân-la aceasta vréme de acmu, precum vom arăta la locul său.

În anul 6980 [1472], adus-au Ştefan vodă pre Mariia den Ma[n]gop de o au luat luiş doamnă. Iară în anii de la Hristos 1473, Matiiaş, craiul ungurescu, au pornit 16.000 de oaste cu Toma Tarcet, de au prădat pe supt munte în Ţara Leşască. Aşijdirea, sultan Mehmet, împăratul turcescu, au prădat Ţara Bosnii şi, bătând cetatea Iaiţa, cu mare ruşine s-au întorsu, lăsând tunurile toate înecate în apă.

Husan Cazan, împăratul persilor, biruind în câteva rânduri pre sultan Mehmet, împăratul turcescu, aşia cât la un războiu câteva dzăci de mii de oaste i-au tăiat şi au robit a lui sultan Mehmet; şi i-au luat în Aziia crăiia Trapezontul şi Sinapul, la Anadol.

6981 [1473]. Al doile[a] războiu ce-au avut Ştefan vodă cu Radul vodă, domnul muntenescu, la Izvorul Apei

Ştefan vodă, fiind aprinsu pururea spre lucruri de vitejie, îi părea că un an ce nu avusése războiu că are multă scădére, socotind că şi inimile

voinicilor în războae trăind să ascut şi truda şi osteniala cu caré să deprinsése iaste a doa vitejie, strâns-au oaste de iznoav[ă] şi au luat cu sine pre Băsărab Laiotă ca să-l ducă la Ţara Munteniască, să-l pue domnu (inimile mari, mari lucruri râvnesc de multe ori a face şi a să lăţi peste hotarăle sale). Aşea Ştefan vodă, gătindu-să de iznoavă asupra Radului vodă cu oaste, noem[vrie] 8, au venit la margine Ştefan vodă şi au împărţit toate stiagurile oştii sale pre Milcov. Deci, într-o dzi, gioi, în 18 dzile a ceştii luni, s-au împreunat Radul vodă cu Ştefan vodă la locul ce să chiamă Cursul Apei, în ţinutul [loc gol] şi, dându-şi războiu de îmbe părţile vitejiaşte, s-au bătut pân-în sară. Aşijdirea, şi vineri şi sâmbătă toată dzua, pân-în sară. Iar noapte[a] spre duminecă au lăsat Radul vodă toate ale sale în tabără şi au fugit cu toată oastea sa, la scaunul său, la Bucureşti, pre apa Dâmboviţii. Iară în létopisăţul lui Uréche vor[nicul] scrie, aducând mărturie pre un létopisăţ lătinescu, că nu s-au bătut 3 dzile războiul lui Ştefan vodă cu Radul vodă. Ce, vădzind Radul vodă că nu va putea sta împrotiva oştii lui Ştefan vodă, nice au aşteptat războiul, ce au fugit la cetate.

Iară Ştefan vodă s-au pornit cu toată oastea sa după dânsul şi într-aceastaş[i] lună, în 23 de dzile, au încungiurat cetatea Bucureştilor. Iară Radul vodă într-acéiaş[i] noapte au fugit den cetate, lăsindu-şi pre doamnă-sa, Mariia, şi pre fiică-sa, Voichiţa şi tot ce-au avut şi s-au dus la turci.

Iară Ştefan vodă, miercuri, în 24 de dzile a ceştii luni au dobândit cetatea şi au întrat într-însa; şi au luat pre doamna Radului vodă şi pre fiică-sa Voichiţa, au luat-o doamnă, că-i murisă doamna ce au avut după Cne[a]jna. Luat-au Ştefan vodă toată avérea şi hainele céle scumpe şi toate stiagurile Radului vodă şi, veselindu-să 3 dzile, s-au întorsu înapoi la scaunul său la Suceavă, lăsind pre Băsărab domnu Ţărâi Munteneşti, care au domnit o lună. Iară Radul vodă au năzuit la turci, ca să-şi poată scoate agiutor de la împăratul turcilor şi să-ş[i] răscumpere domniia cu putérea lui.

Iară Ştefan vodă, după această izbândă asupra Radului vodă, întorcându-să la scaunul său, la Suceavă (precum scrie Stricovschie şi Cromer), au trimis Ştefan vodă solii săi la Cazimir, craiul leşăscu, făcându-i ştire de izbânda sa asupra Radului vodă, fălindu-să şi cum cetatea şi scaunul Dâmboviţăi, cu toată avuţiia i-au luat, dinpreună şi doamna şi fiică-sa; şi acum au pus şi domnu în locul Radului vodă, pre Băsărabă vodă. Iară încă solii lui Ştefan vodă, aflându-să nepurceşi de la craiul, iată şi alţi soli sosăscu de la Ştefan vodă la Cazimir craiu, cerşind agiutor Ştefan vodă împrotiva Radului vodă, făcându-i ştire cum Radul vodă, luând agiutor de la sultan Mehmet, împăratul turcesc, au intrat în ţară, de pradă cu foc şi cu sabie.

Pornit-au îndată Cazimir, craiul leşăscu, pre Dobieslav Besonschii, caştalianul Belzului, şi pre Eghidie Sohodolschii la Radul vodă, pentru să-i împace cu Ştefan vodă. Iară lui Mihai Buciaţchii, starostele de Sneatin, i-au poroncit de sirgu să porniască şliahta din Podoliia într-agiutor lui Ştefan vodă.

Războiul Radului vodă cu Băsărabă vodă

Radul vodă, năzuind la sultan Mehmet, împăratul turcescu, în anul de la Hristos 1475, de unde, după ce-au luat agiutor, au întrat în Ţara Munteniască cu 15.000 de turci, fără alţi lefecii ce adunase, şi au dat războiu lui Băsărabă vodă gioi, dec[hemvrie] 25. Şi au înfrântu pre Băsărabă vodă şi toată oastea lui; carele, vădzindu-să împregiurat de vrăjmaşii săi, au năzuit drept la Moldova, la Ştefan vodă. Iară turcii s-au pornit în goană după Băsărab vodă şi au venit pân-la Bârlad. De acolo, au slobodzit turcii ceambulurile sale de au prădat ţara şi s-au întorsu înapoi, spre Ţara Munteniască.

6982 [1474], oc[tomvrie] 5.
Când au luat Ştefan vodă cetatea Teleajănul şi când s-au bătut cu Ţăpăluş şi cu ungurii, mai apoi şi cu Băsărab

Luat-au Ştefan vodă cetatea Teleajina şi au tăiat capetele pârcălabilor şi muiarile lor li-au robit. Atunce, au scos mulţi ţigani den Ţara Munteniască aice, în ţară la noi; şi cetatea încă au ars-o.

Iară într-aceastaş[i] lună, în 5 dzile, au fost războiu în Ţara Munteniască cu ungurii şi cu Ţăpăluş vodă. Şi, cu agiutoriul lui Dumnedzău, au biruit Ştefan vodă şi au bătut pre unguri. Şi-ntr-aceiaş[i] lună, în 20 de dzile, au răzbitu şi pre Băsărabă.

6983, 1475.
De vestita izbândă a lui Ştefan vodă ce-au bătut pre turci la Podul Înalt

Întru acéia vréme, sultan Mehmet, împăratul turcescu, nevrând să lasă pre Radul vodă, fiind supus împărăţiei turceşti, întru atâtea pagube ce-i făcusă în câteva rânduri Ştefan vodă, gătind 120.000 oaste turcească, cu tătari, ghen[arie] 20, au pornit cu Radul vodă asupra lui Ştefan vodă, vrând să supue şi pre Ştefan vodă, nu că-i era milă de Radul vodă.

Iară Ştefan vodă, luând agiutor 2.000 de oaste călăriaţi liaşi şi având şi oastea sa 40.000 şi mai avia 5.000 de săcui ce-i dobândise de la Matiiaş, craiul ungurescu, cu această oaste Ştefan vodă nu aşia că va putea sta făţiş împrotiva atâta mulţime de oaste turcească şi munteniască cu Radul vodă, ce cu meşterşug au socotit să înceapă. Că întâi au poroncit de au pârjolit iarba peste tot locul înaintea turcilor, de li-au slăbit caii cei gingaşi. Iară după ce au tras pre turci la strâmtoare deasupra Racovăţului, pre apa Bârladului, la Podul Înalt, în ţinutul [loc gol], acolo li-au dat războiu Ştefan vodă turcilor şi, cu agiutoriul lui Dumnedzău, supusése o samă de oameni în luncă, de unde au început a da siamne de războiu cu trâmbiţe, cu buciume şi dobe. Care întorcându-să oastea turcească asupra glasului buciumelor şi a altor sémne de războiu, că şi negura nu-i lăsa să priceapă turcii de unde li-ar fi a da războiu lui Ştefan vodă, acolo den dos i-au lovit Ştefan vodă pre turci; şi de mulţimea turcilor să ameţisă oastea lui Ştefan vodă, biruitori vădzindu-să. Ce singur Ştefan vodă în frunte[a] oştilor sale, nepărăsit, îmbărbăta pre ai săi.

Şi aşia, cu agiutoriul lui Dumnedzău, rămasără cu mare ocară biruiţi turcii, cât ei în de ei s-au fostu tăind. Scrie cronicariul Ioan Stricovschie, carte 20, zaci[alo] 3, la 100.000 de trupuri să fie cădzut într-acel războiu. Precum dzice Stricovschie, că au vădzut singur la anul de la Hristos 1575, cu ochii săi, grămădzi mari de oase, viind el din Ţara Turcească şi 3 cruci de piatră puse în sémnele acei biruinţe a lui Ştefan vodă.

Perit-au cât[i]va paşi aleşi într-acel războiu şi mai mult de 100 de stiaguri. Pre cei prinşi i-au înţăpat, iar 4 robi mai de frunte, cu 36 de stiaguri şi o parte den dobânzi, au trimis Ştefan vodă cu oamenii săi la Cazimir, craiul leşăscu, la Litva, mulţămindu-i de agiutoriu.

Scrie cronicariul leşăscu [că] 4 paşi aleşi au cădzut într-acel războiu, iar stiaguri mai multe de 100 luate. Şi dzice, măcar că şi lui Ştefan vodă nu fără de mare vărsare de singe i-au rămas biruinţa despre turci. Căci, de mulţimea turcilor începusă a să ameţi oastea lui Ştefan vodă. Ce singur Ştefan vodă, în fruntea oştii, dându războiu, au deşteptat războiul. Arătatu-s-au Ştefan vodă, după acest războiu cu biruinţă, plecat Unuia, lui Dumnedzău, numărând că de la singur Dumnedzău iaste izbânda. Patru dzile după războiu nici o mâncare nu au mâncat, făr[ă] numai pâne cu apă.

Pre ficiorul lui Isac paşia, după ce l-au prinsu viu, l-au slobodzit. Iară turcii ce-au scăpat, au luat pen păduri şi au eşit unde să încépe apa Smilii, în ţinutul Tutovei. Acolo, turcii, în légea lor, au mulţămit lui Dumnedzău că au eşit la lume.

Iară Ştefan vodă s-au pornit după dânşii cu moldovénii săi şi cu 2.000

léşi ce i-au fost venit într-agiutoriu şi au gonit pre turci pân-i-au trecut Sirétiul la Ionăşăşti, unde să pomeneşte astădzi Vadul Turcilor. Şi acolo, la o movilă mare deasupra Tecuciului, la Sirétiu, odihnind 3 dzile, i-au venit véste de la starostii de Crăciuna (Crăciuna era o cetate la Putna, deasupra Milcovului), cum Radul vodă vine cu oşti fără véste asupra lui Ştefan vodă. Şi întrinstându-să Ştefan vodă, cu cine avia, cu ai săi, îndată au răpedzit la oşténii săi de-i strângea de sirgu. Atunce au sosit şi Şéndrea hatmanul, cumnatul lui Ştefan vodă, cu o samă de oşti ce au fost rămas înapoi. Aşijdirea, şi Coste[a] păh[arnicul], cu altă samă de oaste, ce au fost gonit pre turci, de i-au fost trecut Sirétiul, au sosit. Şi având Ştefan vodă bucurie de ai săi, cum să aflară pregiur dânsul la vréme de grije, îndată au răpedzit pe Şéndrea hat[manul], cu puţintei slujitori, în chip de strajă înaintea oştii munteneşti. Carii, dând preste oastea munteniască, mulţi, puţini, fură biruiţi de oşténii Radului vodă, unde şi Şéndrea hat[manul] au perit, mai gios de Râmnic. Acolo s-au pomenit multă vréme Movila Şéndrii. Şi l-au dus de l-au îngropat în sat în Dolheşti, lângă tată-său.

Al treile[a] războiu a lui Ştefan vodă cu Radul vodă

Înţălegând Ştefan vodă cum, adevărat, Radul vodă, domnul muntenescu, îi vine asupra cu oastea sa, ghen[arie] 13 zile, au trecut Sirétiul Ştefan vodă cu oastea sa şi să loviră mai sus de Râmnic. Şi dând războiu vitejéşte despre îmbe părţile, multă moarte s-au făcut. Şi, cu agiutoriul lui Dumnedzău, au rămas izbânda lui Ştefan vodă, cât au pierdut muntenii războiul.

Dat-au voe Ştefan vodă oştii sale să prade în 3 dzile, cât vor putea, în Ţara Munteniască. Şi prădând, adus-au multă dobândă oşténii lui Ştefan vodă. Şi zăbăvind Ştefan vodă acolo până a să strânge oştile toate, adus-au pre mulţi din boiarii Ţărâi Munteneşti şi alte capete oameni de frunte şi au pus Ştefan vodă pre ai săi boiari şi oameni de cinste de au vorovit şi au tocmit de au despărţitu hotarul Ţărâi Moldovei pân-în pârâul Milcovului, unde şi pân-astădzi să hotăréşte. Că mai nainte au fost având ţărâle amândoao pricini pintru hotar. Că munténii vrea să ţie hotarul ţărâi lor pân-în apa Trotuşului, iar moldovénii nu-i lasă. Ce au vrut Dumnedzău de au luat Ştefan vodă cetatea Crăciuna, den gura Mildovului, deasupra Odobeştilor, cu tot ţinutul ei, ce să chiamă ţinutul Putnei, şi l-au lipit de Moldova; şi au pus starostii săi, pre Ioan şi pre Vâlcea.

Întorcându-să Ştefan vodă cu oştile sale şi viind în sus pre apa

Bârladului, agiungând la Vaslui, îi plăcu locul şi socoti să facă case domneşti. Şi îndată, întâi au pus de au zidit besérică pre numele Svântului Ioan Prediteci [Botezătorul], dând laudă lui Dumnedzău şi având bucurie de izbândă cu năroc, ce-au biruit pre turci şi pre munténi. Şi pre urmă, lângă besérică au făcut Ştefan vodă şi case domneşti, care să cunoscu şi astădzi în târgu în Vaslui.

Aflându-să Ştefan vodă într-acéia vrémé cu oştile sale la Vaslui, i-au venit véste de olac de la dregătorii de Soroca, precum Lobodă şi Nelivaico, hatmanii căzăceşti, au întrat în ţară şi pradă. Deci, Ştefan vodă, nesuferind pre nepriiatinii săi să-i lasă să-i strice ţara, cu ai săi, cu câţi era, îndată au purces. Şi tâmpinându-să cu acei căzaci la Grumădzăşti, pre Răut, în ţinutul [loc gol], unde, fiind căzacii în pradă răsâpiţi, i-au lovit Ştefan vodă noaptea, fără véste şi rămasără biruiţi căzacii şi prinsără atunce oşténii lui Ştefan vodă şi pre Lobodă, hatmanul căzăcescu, şi gonindu-i spre Nistru; iar Nelivaico hat[manul], cu o samă de căzaci, au întrat să triacă Nistrul, unde mulţi s-au înecat, între carii au fost şi un polcovnic, anume Jura, carele s-au înecat acolo, unde şi astădzi să pomeneşte acel loc, de-i dzic Vadul Jurăi.

Şi de acolo, întorcându-să Ştefan vodă, au descălecat târgul Iaşii şi, întru lauda lui Dumnedzău, au început a zidi besérică lui Sveatâi Nicolae, care stă şi până astădzi în oraşul Iaşilor, lângă curtea domniască.

Deci, s-au întorşu Ştefan vodă la scaunul său, la Suceavă, cu mare pohvală şi biruinţă de la singur Dumnedzău de sus, eşindu-i înainte mitropolitul cu toţi préoţii, aducând Svânta Evanghelie cu cinstita cruce în mânule sale, ca înainte[a] unui împărat şi biruitor de limbi păgâne, de l-au blagoslovit. Atunce, mare bucurie au fost tuturor domnilor şi crailor de pin pregiur, de biruinţă.

Iară după ce s-au aşedzat la scaun, la Suceavă, întru lauda lui Dumnedzău, au început a zidi mănăstirea lui Sveatâi Dimitrie, ce iaste înaintea curţilor domneşti, în Suceavă. Atunce, Ştefan vodă s-au cununat cu doamna Voichiţa, fata Radului vodă, iară pre maică-sa cu mare cinste o au trimis la domnu-său, Radul vodă, în Ţara Munteniască.

Iară solii trimişi de Ştefan vodă au aflat pre craiul Cazimir în Litva, unde au fost mersu la anul nou, trimiţând Ştefan vodă craiului 4 robi aleşi şi 36 stiaguri, parte din dobânda lui, arătând vitejia ce-au făcut şi mulţămind craiului de agiutoriu.

Iară Ştefan vodă, ştiind că nu să va lăsa turcul cu acéia ruşini, au rugat prin solii săi pe craiul leşăsc ca să să apropie craiul cu oştile sale spre Ţara Rusască, să fie mai aproapi de Ştefan vodă, ca, audzind turcii apropiiarea

craiului de ţară, să aibă grijă.

Ridicat-au Ştefan vodă pre mulţi din prostime la statul de némişi, pentru vitejie ce-au arătat în războaele acélea. Trimis-au Ştefan vodă şi la sultan Mehmet soli cu daruri, poroncind solilor să facă jalobă că nişte oameni răi den Ţara Turcească, eşind, au prădat locurile lui; de carii i-au căutat lui Ştefan vodă a-ş[i] apăra ţara, de au bătut pre acei făcători de prădzi. Şi s-au rugat sultanului ca pre acei ce vor fi scăpat să să dea lui Ştefan vodă la pediapsă, socotind că ce au făcut, fără ştirea şi fără poronca sultanului au făcut, ştiind Ştefan vodă că nu să va lăsa cu atâta sultan Mehmet, nice va uita perirea oştii sale de Ştefan vodă.

Aşijdirea, şi papei Romei şi craiului ungurescu, Matiiaş, au trimis Ştefan vodă frumoase daruri, poftindu-i şi pre dânşii de agiutoriu împrotiva a unuia aşa de puternic şi de obşte vrăjmaş a toată creştinătatea. Iară Matiiaş craiul îndată au luat asupra sa acea izbândă a lui Ştefan vodă; lăudându-să, au răpedzit cărţi pre la megiiaşi, dând ştire că ispravnicul său, Ştefan vodă, au bătut pre turci i proci [şi altele], măcar că nu de mult mai nainte au fost păţit ruşine mare Matiiaş craiul de acest ispravnic al său, de Ştefan vodă, când au fostu trimis 6.000 de unguri cu sărdariul său, Maer Balas, să prade Ţara Moldovii.

Într-acest an, venit-au soli la Cazimir, craiul leşăscu, trimişi de Isac Trapezinianul, ahusan cazanilor, îndemnând pe craiul Cazimir asupra turcilor. Şi de la craiul Cazimir, acestaş sol au trecut la alţi domni creştineşti, tot cu îndemnare asupra turcilor.

Iară Ştefan vodă nu părăsiia a trimite soli la craiul leşăscu, rugându-l de agiutor împrotiva turcilor, că înţălesése Ştefan vodă din iscoade ce avia trimişi la Poarta turcească, precum sultan Mehmet, împăratul turcescu, strânge mulţime de oşti la Odriiu.

Sfătuia Litva pre Cazimir craiul să apere pre Ştefan vodă în Moldova cu toată putérea sa, de turci, să-i fie ca un păréte Moldova: decât pierdzind-o, să-i fie a să lupta cu turcii pintru Ţara Leşască. Ce nemică n-au folosit, nice au clătit acéste sfaturi pe Cazimir craiul, nice îndemnarea şi poftele alor săi; că să strânsése toţ[i] svétnicii la craiul în Liublin, în luna lui iulie, unde 15 dzile au fost voroava pintru turci şi pintru Ştefan vodă. Şi acolo, cu mânioasă voroavă, cu sfatul tuturor domnilor leşăşti, s-au sculat asupra craiului Cazimir Dievslav Rizvanschii, voevodul Cracăului şi Iani Rizvanschii, caştalianul Sandomirului şi marşalâcul crăiei, dzicând craiului că cu nebăgare de samă a lui, precum şi tată-său şi [a] frate-său, ca nişte blăstămaţi crăiia leşască, care o au luat în floare, şi acmu nu numai de

nepriiatini, ce şi de netovarăşii necuvioşi şi despre Litva rău, caré den putérea şi statul ei s-au răsipit şi s-au scurtat şi împuţinat. Iară cu aceste voroave a lor nemică altă n-au isprăvit, făr[ă] cât aceasta de au trimis craiul Cazimir soli la sultan Mehmet pre Marţin Vrocemovschii, stolnicul Cracăului, poftind pre împăratul, aducându-i aminte prieteşugul vechiu, care era între împăraţii turceşti şi între craii leşăşti, să-ş[i] părăsască oştile de asupra Moldovii, care iaste supt stăpânirea crăiei leşăşti. Că într-alt chip toată putérea sa craiul Cazimir, împrotiva celor ce s-ar rădica asupra a lor săi i-a căuta a o pune. Măcar că mai denainte, fiind de toţ[i] monarşii creştineşti îndemnat craiul Cazimir asupra turcilor, niceodată n-au priimit să să rădice asupra turcilor.

De-au făcut greşală Ştefan vodă sultanului, atunce cu sfatul tuturora trebue să să dezlége giudeţul. Ce cu acéstea, cu toate, s-au întorsu solul Vrocemovschii, îmbrăcat cu o cabaniţă cu soboli, cu mărgăritari cusute marginile, de la împăratul turcescu. Cu care solie abiia la anul au sosit de la împăratul, tâmplându-se multe piiadici pre cale.

Iară turcii, întru acéia vréme, au pornit 70 de galioane la Crâm şi au poroncit tătarălor să margă cu o samă de oaste într-agiutoriu. Şi au încungiurat şi dispre mare şi dispre uscat Chefea, cetatea ianovedzilor, vestită pre acéia vréme, care, neputând-o tătarâi mai mult apăra, a 6[-a] dzi o au luat-o turcul supt stăpânirea sa. Şi aşia, cu vicleşug, şi pre orăşianii mai de frunte, care vicleşug de 5 ani mai nainte s-au fostu gătind şi dobândind turcii cetatea, îndată pre némişi cu fămeile şi cu copii[i] săi şi împreună cu singuri viclenitorii şi cu hanul Crâmului, Menghe-Chirei, cu 2 fraţi ai lui, carii ori din tâmplare veniţi acolo, ori de frică să scape de la câmpu la cetaté, pri toţi i-au trimis la Ţarigrad. Iară pe prostime, lăsându-i pre loc pân-la o vréme, apoi i-au mutat pre aiurea. Pre neguţitorii moldovéni, pre soli şi alţi cercători, pre toţi i-au omorât. Numai un galion ce avia în lontru 150 de copii tineri din Chefia, luaţi pentru [spurcata rahna şi preacurvia a tiranului turc] şi ce-au fostu mai bun dobândite, au dus la sultan Mehmet, fiind ispravnic pre acel galion un grec. Şi acestu galion, era despărţit de alte galioane. Şi era 24 de turci carii era în galion pentru apărare; au nemerit la Chiliia, care pre urmă o au luat Ştefan vodă. Acéstea scrie cronicariul leşăscu dentr-un pisar crăesc, carele pre acia vréme s-au tâmplat la Crâm, trimis de Cazimir, craiul leşăsc, la Menghi Chirii hanul.

Oblicind şi în Ţara Leşască la Cazimir craiul, de luarea Crâmului şi de Chefe de sultan Mehmet, împăratul turcescu, mare spaimă şi groază au adaos Ţărâi Leşăşti şi întru inimile léşilor, aşia ca când ar fi prădat turcii

Podoliia şi Ţara Rusască. Iară strângându-se léşii la seim în Corcin, se sfătuia să facă oşti împrotiva turcului. Ce unii sfătuia să nu zădărască pre un putiarnic ca acela, alţii dzicia să aştépte pre Vrocemovici, care era trimis sol la sultan Mehmet. Dat-au nădejde lui Ştefan vodă Cazimir craiul de agiutoriu, că-i va da prin Stanislav Voitrobca, voevod Belzului şi pri Andrei Borisovschii, proboşciul Pencieciului.

Iară sultan Mehmet, împăratul turcesc, după ce au dobândit Chefe, au luat cetăţile în lungu, împregiurul Crâmului stând. Şi au luat şi Cetatia Albă. Iară când s-au întorsu solul leşăscu, Martin Vrocemovschii, de la împăratul turcescu, au spus craiului cum au aflat pre sultan Mehmet în Bulgariia, la Varna, cu nenumărate oşti, viind spre Moldova, asupra lui Ştefan vodă. Acest răspunsu au adus craiului Cazimir de la sultan Mehmet, împăratul turcescu, precum ar fi fost bucuros să facă în destul pofta craiului, de nu l-ar fi aflat acum purcedzind din Odriiu cu oşti asupra moldovanului, dzicând că acia oştire pe rugămintia munténilor şi a tătarălor, birnicilor săi, face, pre care nu-i poate să-i părăsască. Ar fi dat pace moldovénilor, de nu ar fi oprit birul cel legat pre an şi de ar fi slobodzit robii şi de ar fi întorsu cetatea Chiliei (îi dzic şi Ahilliia la istorici).

Scrie cronicariul leşăscu că răpedziia Ştefan vodă soli după soli la craiul Cazimir pentru agiutoriu, arătându-i precum toţ[i] moldovénii, vădzindu-să acoperiţi de atâta mulţime de turci, cineş de sine să socotéşte şi pre Ştefan vodă singur îl lasă. Iară de vor videa agiutor crăescu, toţi vor sta pre lângă dânsu. Le arăta şi aceasta prin soli, că, dobândind turcii Moldova, deodată vor alerga şi în părţile crăiei leşăşti, ardzind şi prădând.

Acestea toate înţălegându-le Cazimir craiul, de sirgu toată Ţara Rusască, Podoliia şi Ţara Belzului rădică; care cu Pavel Iasinschie podscarbi şi cu starostele Belzului şi a Helmului au poroncit să stea de strajă la marginea ţărâi. Iară agiutor lui Ştefan vodă nu i-au dat.

6984 [1476]. Războiul lui Ştefan vodă cu sultan Mehmet, când s-au bătut la Valea Albă. Cap 24

Vădzind sultan Mehmet, împăratul turcescu, atâta pagubă ce-i făcusă Ştefan vodă şi cetăţile Chiliia şi Cetatea Albă nerăscumpărate, fiind încă supt stăpânirea lui Ştefan vodă, gândi singur cu capul său să margă să între cu oştile sale în ţară, să o stropşască şi să o prade. Şi, apropiindu-să de Dunăre , Ştefan vodă mult s-au nevoit să nu lasă pre turci să triiacă Dunărea. Ce în zădar i-au fost acia nevoinţă, căci tătarâi de o parte, turcii de altă parte

s-au înmulţit cu oaste fără număr. Însă, deodată au dat cale turcilor şi s-au apucat de tătari, pre carii pre[a] lesne biruindu-i, i-au gonit pân-la Nistru. Vrea să dea războiu şi turcilor, ce vădzind atâta mulţime de oaste cu împăratul şi tătărâme şi pedestrime cu tunuri, n-au cutedzat, ce s-au sfătuit cu boiarii de s-au dat la locuri strâmte spre munte, să să poată apăra, dacă să vor birui de turci.

Şi aşia s-au dat Ştefan vodă cu oştile sale spre munţi, unde ş-au ales loc de războiu la Valea Albă, la strâmtoare; şi turcii după dânşii. Pedestritu-s-au oastea lui Ştefan vodă să nu să nădejduiască a fugi, ce să stea cu arme. Datu-ş-au războiu luni, iulie 26, care războiu ţinu multă vréme, neînfrânt de îmbe părţile. Osteniţi, iară turcii adăogându-să cu oaste proaspătă, au obosit moldovénii, neavând agiutor nice di o parte. Cădzut-au în războiu, apărându-să pân-la moarte; carii mai mult stropşiţi fiind de mulţimea turcilor, au rămas biruit Ştefan vodă şi izbânda la turci. Perit-au de ai noştri moldoveni atâţea de mulţi, cât să înălbisă locul de trupurile celor periţi la Valea Albă. Mulţi şi den boiarii mari au picat şi vitiajii cei mai aleşi au perit cu totul. Şi să făcu scârbă mare a toată ţara şi tuturor domnilor şi crailor de pen pregiur, dacă audzіră că au cădzut moldovénii supt mâna turcilor.

Într-acest războiu, au cădzut Ştefan vodă gios de pre cal. Ce Dumnedzău l-au ferit de nu s-au vătămat. Iară turcii s-au pornit spre Suceavă şi, ardzind târgul, s-au întorsu înapoi, prădând şi ardzând ţara. Iară Ştefan vodă, după eşirea nepriiatinilor săi den ţară, au poroncit de au strânsu toate trupurile ce-au perit într-acel războiu şi au făcut movilă, şi diasupra au zidit besérică, care stă şi până astădzi întru pomenirea acelor suflete. Şi de atunce să numeşte Războianii satul acela, pentru războiul ce-au fost acolo, la Valea Albă.

Iară Ştefan vodă, după ce-au pierdut războiul la Valea Albă, scrie létopisăţul ţărâi că au mersu în goană după turci, pre carii să-i fie agiunsu la Dunăre, la trecătoare, la vréme de mas. Şi, lovindu-i fără viaste, aşia i-au spăriet, atâta cât li-au căutat a lăsa tot plianul ce luasă den ţară pre mâna lui Ştefan vodă; şi s-au întorsu cu izbândă. Nu pociu adeveri deplin, căci létopisăţâle streine nu pomenescu de acia înturnare. Iară iaste şi de credzut, că cine era Ştefan vodă, ori cu ce mijloc să va fi nevoit spre răscumpărarea acéia despre turci.

Iară domnul muntenescu, Băsărab vodă, mare ocară şi rea cuvântare au avut despre toţi domnii megiiaşi creştineşti, pentru căci şi el au fost agiutor cu oastea sa, turcilor, asupra lui Ştefan vodă. Scrie cronicariul leşăscu că au trimis sultan Mehmet, după războiul ce-au avut cu Ştefan

vodă, soli cu daruri la Cazimir, craiul leşăscu. Aşijdirea, şi de la hanul tătărăscu tot pre acéia vréme, Nadur Ghirii sultan, pintru prieteşugul amânduror cu Cazimir, craiul leşăscu. Şi dzice cronicariul, ce pricini ar fi poftele lui sultan Mehmet de pace de la craiul Cazimir, nu află, fără cât grijea lui să nu să uniască creştinii asupra lor. Şi pentru scădere ce au făcut sultanul lui Ştefan vodă şi ţărâi, să nu tragă craiul Cazimir şi alţi domni creştineşti asupra turcilor, răscumpărând paguba ce-au făcut sultanul în Moldova mai nainte de Ştefan vodă.

Răspuns-au craiul leşăscu, Cazimir, solilor, aşa celor turceşti, cum şi celor tătărăşti, că priiméşte pace, pentru a căriia solii, întăritura va trimite şi craiul la amândoi solii săi.

Într-acest an, Ioan, împăratul Moscului, au luat Novgorodul cel mare şi mare parte de Ţara Rusască cea Albă, adecă Bélo Rusiia, care mai nainte vréme asculta de marele cneadzu a Litvei. Într-acest an, au murit sultan Mehmet, aproape de oraşul Nicomidiei, stând în locul lui împărat sultan Baiazit. Vrajba între doi turci: Iezum turcul, căriia îi dzicia unii Sălim, fiind biruit de sultan Baezit împărat, au scăpat la sultanul Eghiptului. Şi, dându-i agiutoriu sultanul de Eghiptu, de iznoavă fiind biruit de sultan Baezit, au fugit Uzum la Rodos, de acolo la Râm, iară pe urmă l-au omorât.

În anul 6985 [1477], noem[vrie] 8, s-au préstăvit Theoctist, mitropolitul de Suceavă, de carele scrie în létopisăţul lui Uréche vor[nicul] că au ţinut scaunul 25 de ani. Şi în locul lui au stătut altul, Gheorghie mitropolit. Într-acestaş an s-au préstăvit doamna Mariia, ce era de la Ma[n]gop, dec[hembrie] 19. Aice nu ştim cum poate să fie cu cale de au scris Uréche vor[nicul] că într-acest an s-au préstăvit doamna Mariia, ce era de la Ma[n]gop; dar Ştefan vodă avia doamnă pre Voichiţa, fata Radului vodă. Ce poate să fie murit întâi acéia şi apoi, pe urmă doar, de au luat pre doamna aceastã de la Ma[n]gop.

În anul 6986 [1478], scrie Uréche vor[nicul] că într-acest an au început Ştefan vodă a zidi cetatia Chiliei şi o au săvârşit-o într-acestaş an, iulie 16; care lucru nu să poate créde, într-un an să o isprăvască, ce, sau au adaos vreo cetăţue mai mică, cătră cetatea ce[a] mare, cum am înţăles de o samă de boiari de ţară, ales den Panaiote ce au fost vel post[elnic], sau au dires şi au mai întărit cetatea Chiliei, simţind Ştefan vodă de cugetele păgânilor asupra acelor cetăţi, trăgându-i şi altă pândză – că acmu luasă Cetatea Albă Mehmet, cum s-au pomenit – sau niscai tunuri, adăogând cătră dânsele pândzăle, baştele, şanţuri, întărindu-le.

Într-acest an şi într-această lună iulie, în 25, préstăvitu-s-au Bogdan

vodă, ficiorul lui Ştefan vodă. Într-acestaş an, avgust 18, préstăvitu-s-au cneajna (numeli nu-i scrie), iară în anul 6988 [1480], préstăvitu-s-au Pătru vodă, al doile[a] ficior a lui Ştefan vodă.

6989 [1481], iul[ie] 8. Războiul lui Ştefan vodă, când s-au bătut cu Ţăpăluş vodă la Râmnic

Fu războiu în Ţara Munteniască. S-au bătut Ştefan vodă cu Ţăpăluş vodă la Râmnic, în ţinutul [loc gol]. Şi, cu agiutoriul lui Dumnedzău, au biruit Ştefan vodă pre munténi. Perit-au mulţi munténi. Luat-au Ştefan vodă toate stiagurile lor şi mulţi din boiarii munteneşti au picat într-acel războiu. Şi pre Ţăpăluş vodă l-au prinsu viu şi i-au tăiat capul. Şi despre partea lui Ştefan vodă încă au perit mulţi oameni de frunte, boiari. Pus-au Ştefan vodă munténilor domnu pre Vlad vodă Călugărul, carele pre urmă au făcut vicleşug asupra lui Ştefan vodă, pentru că dedésă agiutoriu turcilor, când au mersu turcii de au luat cetăţile şi au prădat ţara. Iară Ştefan vodă, după războiul cu Ţăpăluş vodă, s-au înturnat cu mare pohvală la Suceavă. Dzic unii într-alt chip de Ţăpăluş vodă, cum atunce au prinsu Ştefan vodă pre Radul vodă, carele au fost aţiţătoriu de turci asupra creştinilor. Şi i-au agiutat şi braşovénii, tăind pre turcii, şi, luând Ţara Munteniască, au lăsat pre Ţăpăluş în locul său. Ce, oricum au fostu, toată izbânda lui Ştefan vodă că au fost să să tocmască.

Dzic unii şi aceasta, să să fie arătat într-acel războiu lui Ştefan vodă Svântul Măcenic Procopie, îmblând pe diasupra războiului călare şi într-armat ca un vitiaz, într-agiutor, dând vâlhvă oştii lui Ştefan vodă. Şi iaste a să créde acest cuvânt; că, dacă s-au întorsu Ştefan vodă biruitoriu la scaunul său, la Suceavă, au şi zidit besérică pre numele Svântului Măcenic Procopie, la sat la Bădeuţi, unde stă şi pân-astădzi.

Iară în anul 6991 [1483], au început Ştefan vodă a zidi cetate la târgul Romanului, ce să chiamă Smeridova. În anul 6992 [1484], scrie létopisăţul lui Uréche vor[nicul] precum Ştefan vodă, într-o noapte, au prădat şi au arsu toată Ţara Munteniască.

6992 [1484]. Când au luat sultan Baezit al [loc gol] împăratul turcescu, Chiliia şi Cetatia Albă

Sultan Baezit, împăratul turcescu, cu mare oaste au întrat în ţară şi au bătut Chiliia şi Cetatia Albă. Însă acolo au fost şi domnul muntenesc, Vlad

vodă Călugărul, cu munténii, întru agiutor, cum s-au pomenit mai sus, că au făcut vicleşug asupra stăpânului său, lui Ştefan vodă, de au dat agiutor turcilor. Şi miercuri, în 14 dzile a lui iuli[e], au luat cetatea Chiliei, în dzilele pârcălabilor Ivaşco şi Maxim. Aşijdirea, tot într-acest an, într-o dzi iar miercuri, av[gust] 5 dzile, au luat şi Cetatea Albă, fiind pârcălabi Gherman şi Ioan. Şi ar fi mai apucat şi alte cetăţi, că Ştefan vodă la gol n-au vrut să îndrăzniască a eşi, ce numai la strâmtoare nevoia de le făcia smintială. Ce vădzind turcii agiutoriu de la Ţara Leşască, că vinisă lui Ştefan vodă, după ce au luat sultan Baezit cetăţile Chiliia şi Cetatea Albă, s-au întorsu.

Iară mai cu dedinsu au întrat în grijă Cazimir, craiul leşăscu, şi toţi liaşii, pentru Ştefan vodă, vădzind slăbită Ţara Moldovei de turci, să nu să închine Ştefan vodă la turci şi să să lasă de prieteşugul liaşilor. Că nu fieştece domnu era Ştefan vodă, ce vestit între domnii creştineşti pentru multe războae cu năroc ce au făcut asupra tătarălor şi a turcilor şi a ungurilor. Socotit-au, dar, Cazimir craiul şi au trimis agiutor lui Ştefan vodă, mai mult apărând de oşti hotarul Ţărâi Leşăşti, năvălind oştile turceşti şi tătărăşti. Măcar că craiul Cazimir siliia nice o pricină să nu aibă despre turci asupra sa, ce socotiia că, având încă păréte pre Ţara Moldovii, totuşi are nevoe Podoliia, Ţara Rusască şi Litva. Iară cu cât mai mult lipsind pärétele, adecă Moldova, s-ari răsipi de tot Podoliia, Ţara Rusască şi Litva. Şi cunoştea acmu oricum a fi vătămaţi moldovenii, fiind şi părăsiţi de agiutoriul lui. Iară de odată au socotit craiul să să audză de pogorârea sa cu oşti la marginea Ţărâi Moldovei, pentru că şi turcii atunce ar avia grijă de nu ar supăra ţara ades. Şi adevărat că pre acia vréme avia turcii grijă de crăiile leşăşti. Şi aşia, la începutul to[a]mnii, în anul de la Hristos 1485, s-au pogorât Cazimir craiul la Liov, unde toată şliahta rusască şi a Podoliei s-au strânsu, gata de oaste. De acolo, clătindu-să craiul cu toată acéia şliahtă şi altă curte a lui, precum scrie în létopisăţul lui Uréche, mai bine de 20.000 de oaste fiind cu craiul, au trecut Nistrul supt Haliciu şi au venit la Colomâia şi au tăbărât toată oastea pre câmpii Colomâei.

Nu după multe dzile, au venit şi Ştefan vodă, cu frumoasă boerime şi curte împodobită şi bine grijiţi slujitorii. Gătisă craiul un cortu crăescu, în care cortu anume făcusă divan nalt, pre care să şadă craiul la adunarea sa, împreună cu Ştefan vodă. Şi aşia, stând craiul în podoabe crăeşti şi împregiur stându-i svétnicii leşăşti, iară Ştefan vodă viind pre un cal foarte arătos şi mare, stând polcovnici şi alte căpetenii crăeşti împregiurul cortului şi descălecând aproape Ştefan vodă, îndată i-au eşit domnii crăeşti înainte, de au dus pre Ştefan vodă la craiul, ţiind în mâna sa Ştefan vodă stiagul ţărâi

cu pecétea ei, făcând acolo, în cortu, după obicéiul moldovenesc, închinăciune craiului, puind stiagul țărâi la picioarele craiului. Atunce, au slobozit şi ațăle cortului, dându-să în laturi ciia ce sta pin pregiurul cortului, de departe prăvind.

Acolo, Ştefan vodă, vorbind cele ce au fost di triabă, au eşit giurat Ştefan vodă craiului cum că cu toată țara sa va fi cu priință craiului Cazimir şi pre singur craiul să-l aibă de stăpân. Şi craiul să dea agiutor împrotiva a toți nepriiatinii săi şi că nu va îmbla Ştefan vodă cu nime în tocmală împrotiva craiului, nice să va arăta, niciodată, nepriiatin sau priitoriu nepriiatinilor crăeşti; şi oaste sau pace cu nime să nu facă, fără poronca craiului, dzicând în taină şi de Matiiaş, craiul ungurescu, că şi Matieş craiul să făcea stăpân Moldovei.

Află-să în aşădzământurile crăeşti uricul lui Ştefan vodă de dânsul pecetluit şi de 14 boiari ai lui. Şi aşia, au ospătat craiul acolo pre Ştefan vodă, şedzând cu 13 boiari de țară la masă, cinstit bine şi dăruit Ştefan vodă de craiul Cazimir. Rădicându-să, au sărutat Ştefan vodă mâna craiului şi au purces spre țara sa, luând agiutor de la craiul 3.000 de oaste călăriață, de prin toate polcurile aliasă, pre carii au trimis cap pre Ioan Carcovschii, ce să porecliia Poliac, leah, om vestit de războae. Acest nume, Poliac, ş-au agonisit slujind în oastea lui Jicmont, împăratul nemțăscu.

Iară şi craiul Cazimir, după ce au purces Ştefan vodă de la Colomâia s-au pornit şi el în sus, în Țara Leşască, şi s-au aşădzat la Cracău.

Fără zăbav[ă] vréme au întrat tătarâi în Podoliia şi la Țara Rusască, făcând mari prădzi, cât în lungiş şi în curmeziş să videa focurile satelor, târguşoarilor şi țarinile aprinse. Şi înțălegând craiul Cazimir de trecătoarea tătarălor peste apa Nistrului, la Tavaniia, asupra Podoliei şi a Țărâi Rusăşti, au pornit cu oaste den curtea sa pre Iane Olbreht, poroncind şi la şliahta rusască şi a Podoliei să încaleci. Ce tătarâi (când să gătiadză, nu aştiaptă posmagii) acum întorşi cu plianul, iar tot i-au agiunsu léşii pre o samă de tătari, cu carii mare războiu au avut léşii. Însă, de la [o] vremi, înfrângând léşii pre tătari, i-au tăiat rău şi pre mulți vii au prinsu.

Iară cetățile care li-au luat turcii, Chiliia şi Cetatea Albă, n-au putut să li mai dobândiască, căci turcii, pân-a nu eşi din cetate, li-au grijit cu oamini şi cu puşci şi cu bucate de agiunsu. Şi au rămas pre mâna turcilor pân-astădzi.

Iară pân-a să sfătui Ştefan vodă cu craiul leşăscu Cazimir la Colomâia, unde să adunasă, iară din gios au vinit, Hroiută, cu turcii pân-la Suceavă şi au arsu târgul, sept[emvrie] 19, luni şi marți; şi di cii s-au întorsu, prădând țara şi arzind.

Iară oc[tomvrie] 9, s-au préstăvit Iosaf arhimandritul, egumentul mănăstirii Putnii.

Războiul lui Ştefan vodă, când s-au bătut cu Malcociu şi cu turcii la Catlabuga. 1493

După ce-au scos Ştefan vodă pre vrăjmaşii săi den ţară şi dacă s-au răcit vrémea şi caii turcilor au slăbit, au lovit Ştefan vodă pre Malcoci la Catlabuga, noem[vrie] 16 dzile; şi au topit toată oastea turcească.

Întru această bucurie, dacă s-au întorsu Ştefan vodă de la acest războiu cu izbândă, la scaunul său, la Suceavă, pus-au al doile[a] arhimandrit mănăstirei Putnii. Iară în létopisătul lui Uréche vor[nicul] scrie că, în bucurie dacă s-au întorsu Ştefan vodă cu izbândă de la acest războí, atunce au zidit besérica Sveatâi Nicolae în târgu în Iaşi.

Iară în anul de la Hristos 1492, au murit Cazimir, craiul leşăsc, lăsind în locul său craiu pre fiiu-său, Vladislav, cu testament. Scrie cronicariul leşăscu că în luna lui dec[hemvrie], cu 15 dzile mai nainte de moartea craiului Cazimir, s-au vădzut pre ceriu, spre amiadzădzi, 3 sori; şi pre urmă, după apusul soarelui, şi stia ca o mătură s-au arătat. După acéstea sémne, au murit craiul Cazimir, crăind 45 ani; iară de vârstă era de 64 ani.

Iară după ce au astrucat pre Cazimir craiul cu mare cinste în Cracău, s-au strânsu toţi domnii leşăşti şi Litva, în luna lui avgust, la Petricov, pentru alesul craiului nou. Acolo, îndoite voi a léşilor asupra alésului den ficiorii lui Cazimir craiul; mai mulţi poftiia crăiia lui Olbreht, mărturisindu-i vitejiia asupra tătarălor şi înţălepciunea şi vârsta lui. Alţii dzicia acestuia asupra tătarălor că au fost mai mult din oştenii cei vestiţi vitiaji ce au fost cu dânsul şi aciia părţuia lui Alexandru, al doile[a] după Olbreht. Iară o parte ţinia cu Jicmont, cel mai mic frate a lor. Litva, după moartea lui Cazimir, alésesé pre Alexandru, cniadzul Litvei. Sta împrotivă alţii, dzicând cum Litva, împrotiva aşădzământurilor vechi au făcut, nici fără svatul senatului leşăscu ş-au ales şie cniadz. Şi nu iaste lucru cu cale la alesul craiului să urmédze pre aciia, fiind ei cei întâi. Alexandru să fie cu cnedziia Litvei, iară Iane Olbreht, după cum îi aşădzasă frate-său, Vladislav, cu pozvoléniia sfétnicilor ungureşti şi cehilor, să rămâe cu cnedziia cehilor, cu nădejde, pre urmă, de crăiia unguriască. Iară Jicmont, cu oarecare făgăduinţă, sau den privedérea dumnedzăiască craiu lăsat léşilor şi însămnat să stăpâniască Ţara Leşască, de vréme că el cu istiaţa minte şi chipul mai cinsteş întréce pre alţii.

Înţălegând acéstia, Elisafta crăiasa de sirgu strângând 1.600 de oaste

călărime, pre bani făcuţi, i-au pornit cu ficiorul său întru agiutoriul lui Frideric, episcopul de Cracău, şi la toţi câţi ţinia în partea lui Iane Olbreht, între carii mulţi era de aciia carii mai luasă liafă în Ţara Unguriască cu Ioan Olbreht. Atunce, îndată începu parte[a] lui Ioan Albreht a să întări mai mult decât célea părţi. Şi aşia, în 20 dzile a lui avgust, după calendariul Râmului, fu ales Ioan Albreht craiu leşăscu, care de sirgu la Cracău, după obiceiu pomăzuit fu şi coronit la crăie de Zbignev, arhiepiscopul.

Scrie cronicariul leşăscu, îndată după coronaţiia craiului Olbreht să fie nemerit soli de la veneţiiani şi soli de la sultan Baezit, împăratul turcescu, de bine menind lui Olbreht, stăpâniia. Soliia veneţiianilor era la craiul leşăscu cu poftă să rădici şi el oaste asupra turcilor; căci le luasă sultan Baezit veneţiianilor Albaniia, pustiind-o, şi cetatea pre lângă maré, anume Derhah. Iară solii turceşti, aducând daruri craiului, au arătat prieteşug şi pacia stăpânu-său cu crăiia leşască.

Stătut-au câtăva vréme Olbreht craiul, gândind în ce chip ar face. Că de o parte pacea cu turcii îi arăta folosul său, dintru altă parte agonisita numelui şi lăţimea stăpânirii sale. Apoi şi răscumpărarea unchiu-său despre turci de la Varna. Era îndemnat şi de unguri, Olbreht, să să oştiască asupra turcilor. Tâmplându-să pre acéia vréme şi moarte împăratului nemţăscu, lui Frideric, i-au căutat a trăgăna răspunsul solilor pân-la anul, legând pace 3 ani cu sultan Baezit, care s-au întărit cu giurământul de îmbe părţile.

6994 [1486]. Războiul lui Ştefan vodă, când s-au bătut cu Hroiotă pre Siret, la Şchée

Într-acest an, venit-au Hroiotă cu oaste de la unguri asupra lui Ştefan vodă, căruia i-au eşit Ştefan vodă înainte pre Siretiu, la Şchée. Şi, dând războiu vitejéşte, într-o luni, mart[ie] 6, au pierdut Hroiotă războiul şi oastea, mai apoi şi capul, însă cu mare primejdie lui Ştefan vodă. Că s-au pornit de au cădzut gios calul cu dânsul, cât puţin de n-au încăput în mânule vrăjmaşilor săi. Iară pre Hroiotă, prindzindu-l viu Ştefan vodă, i-au tăiat capul.

Într-acest an, 6995 [1487], au descălecat Ştefan vodă târgul Hârlăul şi au zidit şi besérica cia domniască din piiatră. Aşijdirea, şi curţi domneşti cu zidiuri cu tot, carele stau şi astădzi. În anul 6998 [1490], au murit Matiiaş, craiul unguresc, carele mare nume de vitejie au lăsat pre urmă. Că nu numai cu némţii şi cu vecinii săi războiu cu năroc făcia, ce şi cu turcii multe războae au avut şi de multe ori i-au biruit. Iară pre urma lui au stătut craiu

Vladislav. Într-acest an, au murit şi Ioan, ficiorul împăratului de Mosc, nepot lui Ştefan vodă.

În anul 7003 [1495], Ştefan vodă au zidit Svânta Episcopie în târgu în Huşi, hramul Svinţilor Apostoli Petru [şi] Pavel şi au făcut şi curţi domneşti, carele sint surpate; numai beciurile stau până astădzi.

Iară în anul 7004 [1496], iul[ie] 25, răposat-au Alexandru vodă, sin Ştefan vodă, şi l-au îngropat în mănăstirea Bistriţii, lângă strămoşu-său, Alexandru vodă.

7005 [1497]. Războiul lui Ştefan vodă, când au bătut pre Albreht, craiul leşăscu, la Codrul Cozminului

Venit-au pre urmă Vladislav, craiul a ungurilor şi a ceşilor, şi cu Alexandru, cneadzul Litvei, la Liov, fraţii lui Olbreht, craiului leşăscu. Şi au avut voroavă pre taină, între sine, fraţii, sfătuind de oaste împrotiva turcilor, ce mijloc mai bun ari afla. Şi acolo au pomenit şi pentru Ştefan vodă, să-l scoaţă din domnie şi să pue pre frate-său, pre Jicmont. Spre aceasta oştire, Olbreht, craiul leşăscu, pre taină au tras pre frate-său, Alexandru, cneadzul Litvei, şi pre Ioan Tifenie, mistrul prusilor, şi pre Conrad, cneadzul Mazoviei, şi pre frate-său, Jicmont, pre carele vrea să-l pue domnu Ţărâi Moldovei şi să scoaţă pre Ştefan vodă. Şi au poroncit la toată şliahta leşască şi a prusilor şi a pomeranilor şi Slonscăi, la luna lui mai să să afle toţi purceşi şi strânşi la Liov. Şi cătră acéstea, multă oaste pe bani au făcut.

Albert, craiul leşăscu, gândi ca să-ş[i] arate vitejiia asupra Moldovei, socotind că pre[a] lesne o va supune. Ştiind că de multe ori să agiutoriia Moldova de la craii leşăşti ca de la nişte vecini de aproape, spre toţi vrăjmaşii şi, strângând craiul oaste, au scos cuvânt cum va să margă la turci să ia şi să dezbată Cetatea Albă şi Chiliia, care cetăţi le luasă de la Ştefan vodă Baezit, împăratul turcescu.

Aşijdirea, au răpedzit craiul Albert sol la Ştefan vodă, făcându-i ştire de gătirea sa asupra turcilor, îndemnând şi pre Ştefan vodă, după datoriia creştiniască, după vechile aşădzământuri ce era legate mai denainte vréme cu craii leşăşti, şi cum să-i răscumpere Cetatea Albă şi Chiliia, care le luasă turcii de la Ştefan vodă; şi să margă Ştefan vodă împreună cu craiul să bată Cetatea Albă şi Chiliia şi să-i gătédze Ştefan vodă zaharea de hrană oştii. Carele lucru au părut bine lui Ştefan vodă şi cu bucurie mare au priimit pre soli, căci au făcut oaste împrotiva vrăjmaşului său. Şi au dzis că va merge Ştefan vodă cu oastea acolo, supt Chiliia.

Iară craiul Albert, după ce au pornit solii săi la Ştefan vodă, îndată s-au şi pornit cu Jicmont, frate-său, şi cu oastea ce avia în liafă. Şi, sosind la Primislia, au aşteptat câteva dzile céialaltă oaste să nemerească. Acolo, la Primislia, l-au agiunsu pe craiul Creslav den Curotva, canţiliariul şi episcopul Coiavului, trimişi de Frideric cardinalul la craiul, căci acum se descoperisă vicleşugul lui Albert craiul asupra lui Ştefan vodă, de i-au dzis craiului cu frumoasă cuvinte şi cu pricini ca acélea, abătându-l de la socotiala şi fără de cale oştire asupra lui Ştefan vodă, ca să nu să întoarcă mâniia lui Dumnedzău spre el. Ce nemică n-au isprăvit, că cu sudălmi au gonit craiul pre acel canţilariu şi pe episcopul Coiavului, dzicându-le: „Voao vă iaste lucrul besérica şi liturghiile să păziţi cum să cade, ca unui preot, iar nu de războae să grijiţi; că gândul mieu voi nu ştiţi. Că, de aş pricepe că ştie căméşe de pre mine sfaturile mele, aş băga-o în foc".

Aşijdirea, Alexandru, cneadzul Litvei, la săimul la Parciov, pre taină aşădzasă cu frate-său cum el, cu oastea Litvei, va trage la Moldova pre le Breslav şi pre la Soroca. Şi aşia, Alexandru cneadzul au clătit pre altă parte Litva, zmudzii, rusii şi polléşii. Şi, după ce au sosit la apa Buhului, l-au întrebat boiarii Litvei unde mărgu, neştiind ei nemică de acel sfat al lui. Iară Alexandru cnedzul au poftit pre boiarii Litvii să nu bănuiască, căci nu le poate descoperi taina căii lor, de vremi că Albreht craiul au răspunsu leşilor că de i-ar şti căméşa lui sfatul acesta, o ar arunca în foc. Aşia şi lui i să cade a ţinia sfatul frăţâne-său, lui Albreht, craiului leşăscu. Şi de aice să cunoştea vicleşugul lui Albreht, craiul leşăsc, asupra lui Ştefan vodă (ca cum l-ar fi răbdat Dumnedzău).

Dintr-acest răspunsu a lui Alexandru cneadzul, turburându-să boiarii Litvei, au răspunsu într-acesta chip: „Ce vremi că tu despre noi ai tăinuit sfatul socotélelor tale, noi mai departe cu tine de aice nu vom merge şi nu ne vom oşti necăiri". Şi aşia, neputând cnedzul Alexandru să facă îndestul sfatul celui pre taină, a frăţâne-său, lui Albreht craiul, asupra lui Ştefan vodă, căci boiarii, sfatul şi toată oastea Litvei n-au vrut să mai margă cu dânsul; atunce, au pornit într-agiutor lui Albreht pre marşalâcul său, namesnicul, anume Stanislav Pietrovici Chişca şi pre cneadzul Simion Ivanovici, cu carii câteva mii de dvoreni, oameni aleşi. Iară singur Alexandru, cneadzul Litvei, au poroncit să facă cetatea Broslavul, caré mai nainte era arsă de moldoveni.

Iară boiarii ungureşti, cunoscând că léşii îmblă să ia Ţara Moldovii de tot supt stăpâniia sa, cum de multe ori şi supt craii ungureşti să afla ţara, de sirgu prin solii săi au dat ştire lui Ştefan vodă să fie triaz pregiur sine, că

Albreht, craiul leşăscu, nu asupra turcilor face oştire, ce asupra lui, ca să pue pre frate-său, Jicmont, pre carele îl gonescu ungurii, domnu în locul lui Ştefan vodă în Moldova. Scrie létopisăţul lui Uréche vor[nicul] că nice ungurii nu era bucuroşi să cadză domnia Moldovei pre mâna léşilor. Şi aşia, Ştefan vodă, prindzind véste de la unguri şi cunoscând vicleşugul lui Albreht, craiul leşăscu, asupra sa, au început a să păzi tare şi îndată, prin iscoade, au cercat adevărul sfatului lui Olbreht.

Iară Albreht craiu, făcând căutare oştii sale la Liov, la sfârşitul lui iunie, după calendariul lor, s-au pornit drept spre Ţara Moldovei, unde îndată s-au arătat sémne réle şi de primejdie léşilor; că un târgovăţ, anume Eropa, nebunit, strâga prin Liov că mergu léşii la perirea sa. Aşijdirea, supt craiul povodnicul, într-un pârâu mic era albu calul şi cel mai ales ce avia acel cal au cădzut şi s-au înecat în puţinea apă. Acest cal era mai mult drag craiului. Suptu cortu au detunat un şleahtici şi 12 cai. Préutul, făcând slujbă, au scăpat de pe préstol tainele; carele, precum scrie Mehovie şi Belischii şi Vaponschii, prăvind singur craiul, au arătat.

Iară Ştefan vodă, cunoscând deplin vicleşugul lui Albreht, craiul leşăscu, vădzind că nu trage spre Cameniţă, de unde i-ar fi calea mai driaptă şi mai aproape la Chiliia şi la Cetatea Albă, ce tragi la Pocutiia, şi mai triaz s-au făcut Ştefan vodă lucrurilor lui Olbreht. Şi îndată trimisă soli ai săi, boiari de ţară, pre Tăutul logofăt[ul] şi pre Isac visternicul, la craiul, întrebându-l cu mijloc prietenescu, au vrăjmăşăscu, vine spre Ţara Moldovei. Că, de merge asupra turcilor, mai driaptă cale au avut pe aiurea, şi cum să adeverisă solilor crăeşti că la marginea Ţărâi de Gios ar fi adus hrană de agiunsu oştii crăeşti şi a Litvei. Şi singur Ştefan vodă, acolo, într-agiutoriu gata era să vie; numai cât ar fi stătut craiul cu oştile sale la hotarul Ţărâi Turceşti. Ce nemică solii lui Ştefan vodă n-au cunoscut pe craiul că îmblă cu înşălăciune, ascundzind cuvântul. Pre soli cu bucurie i-au priimit craiul şi darurile ce-i trimisése Ştefan vodă cu mare mulţămită şi cu dragoste li-au priimit şi li-au luat; şi solilor iarăş[i] acela răspunsu li-au dat, cum iaste mergător la turci. Mai apoi, şi solii săi de iznoavă i-au triimis la Ştefan vodă, ca să întăriască cuvântul. Iară el s-au întorsu cu oastea sa spre Pocutiia.

Înţălegând Ştefan vodă cum craiul să apropie cu oaste de margine, de iznoavă au poftorit soliia şi au trimis înaintea craiului iar pre Tăutul logofăt[ul] şi pre Isac vist[iernicul], cu multe daruri, şi l-au tâmpinat pe craiul de céia parte de Nistru şi i-au închinat darurile; şi iarăş[i] cu dragoste li-au priimit. Şi decii au trecut apa Nistrului pre la Mihălceni, în ceasta

parte, cu toată oastea sa şi au venit la Coţmani, în ţinutul [loc gol]. Acolo, ş-au descoperit toată vicleniia şi faptele sale céle ascunse.

Atunce, solii lui Ştefan vodă au avut poroncă să dzică craiului: „De va să facă craiul oastea acéia asupra lui Ştefan vodă, nefiind nice o pricină de vătămare, va pune Ştefan vodă nevoinţă cât să va căi craiul căci au rădicat sabiia asupra lui Ştefan vodă". Cu această solie sămaţă a lui Ştefan vodă, pornindu-să în mâniia sa Albreht craiul, peste obiceiul a stăpânilor lumii, au trimis pe solii lui Ştefan vodă la închisoare, în Liov, puşi în obedzi.

Scrie létopisăţul lui Uréche vor[nicul] că, după ce au vinit Albreht, craiul leşăscu, la Coţmani, au şădzut 7 dzile acolo. Şi de acolo au purces craiul cu oastea sa şi au lovit la Şipinţi, în ţinutul [loc gol], unde, înţălegând Ştefan vodă că-l împresoară vrăjmaşii săi, au tocmit strajă şi o au trimis împrotiva léşilor, ca să ţie vadul Prutului la târgu la Cernăuţi.

Iară Ştefan vodă, în 27 de dzile a lui avgust, duminecă, au eşit din Suceavă spre târgul Romanului, cu toată oastea sa. Şi, într-acia dzi, îi aduseră lui de la strajă 6 léşi, din carii pe 3 liaşi i-au trimis la împăratul turcescu, iar pre ciialalţi au poroncit de i-au spândzurat. Şi îndată, neaşteptând craiul oştile Litvei, nice a prusilor, nice pre mazuri, s-au pornit ca un vrăjmaş asupra ţărâi, cu toată putérea sa şi au mersu drept la Suceavă, unde, îndată, de 4 părţi încungiurând cetatea cu tabăra, au început tare a bate cetatea, nădejduind că moldovénilor li s-ar fi urât cu Ştefan vodă pintru atâtea războae cu vărsări de singe, ce făcusă Ştefan vodă mai întâi cu turcii, cu tătarâi şi cu ungurii şi că vor părăsi pre Ştefan vodă şi vor vini de să vor închina lui. Iar létopisăţul lui Uréche vor[nicul] scrie că au sosit craiul la cetatea Sucevii duminecă, avgust 24, iar în 26, marţi, de către sară, au început a bate cetatea. Şi au bătut pregiur dânsa 3 săptămâni şi nemică n-au folosit. Ce s-au greşit Albreht craiul în socotélele sale (precum au deprinsu mai de multe ori celor mândri şi simeţi îi amăgéşte norocul orbu). Că, măcar că au avut craiul 80.000 de oaste de războiu, cum dzic ei, computovi, adecă pre izvod, fără altă mulţime de oaste ce să trag după oşténi, care să număra ca la 40.000, făr-alte cărucioare şi făr-alte 30.000 în tabără.

Iară cetăţénii tare să apăra; că unde spărgea glonţurile puşcilor dzua, iară peste noapte astupa cu pământ şi cu scânduri şi cu piatră, căci Ştefan vodă grijisă bine cetatea Sucevii.

Stând dar câtăva vréme léşii prin pregiurul cetăţii, iar Ştefan vodă după ce au eşit din Suceavă, precum s-au pomenit, de au mersu spre târgul Romanului cu toată oastea sa, acolo, la Roman, de sirgu s-au strânsu toţi ostaşii lui Ştefan vodă, având agiutor şi de la turci şi munténi; aşijdirea, şi de

la craiul ungurescu avea trimişi 2.000 de săcui. Iar în létopisățul lui Uréche vor[nicul] scrie că au trimis Lasclou al [loc gol], craiu ungurescu, 12.000 de oaste într-agiutor lui Ştefan vodă, şi cu acea oaste au trimis craiul pe Birtoc, voevodul Ardialului, ce era cuscru lui Ştefan vodă.

Iară Ştefan vodă, după ce au eşit din cetatea Sucevii, diodată nu le da léşilor câmpu şi pre unde să răşchira léşii pintru pradă şi jacuri, oamenii lui Ştefan vodă unde-i prindea, acolo îi omorâia. Şi aşia îi strâmtorisă oamenii lui Ştefan vodă pre léşi, cât nice den tabăra lor nu cutedza să mai iasă. Care, vădzindu-să léşii închişi de toate părțile, au început, deodată pre taină, iară apoi strâga prin tabără şi grăia rău de craiul lor şi dzicia să-i lasă craiul să să ducă la casăle lor, fiind cuprinşi de toate părțile lipsa; că fârşisă bucatele şi hrana de cai şi strâga dzicând că nice Litva, nici prusii nu i-au venit într-agiutor. Că mistrul prusilor, anume Tifenie, rămăsése bolnav în Liov, unde au şi murit.

Iară Ştefan vodă trimisése de ținea toate căile şi drumurile, de nu lăsa nice despre Țara Leşască, nice de aiurea, să vie léşilor nice hrană, nici agiutor. Şi léşii încă, fără nădejde fiind că vor păți atâtea nevoi cu craiul său, nu socotisă de mai nainte să să fie întărit, luând sama locurilor pre unde ar tréce şi le-ar fi fost mai lesne şi fără grije de le aduce hrană. Şi aşia, întru acestea strâmtori aflându-să léşii cu craiul lor, bătând cetatea 3 săptămâni, şi dzua şi noaptea şi nemică folosind, iată veniră soli de la Vladislav, craiul ungurescu, şi a cehilor la frate-său, Albreht, craiul leşăscu, în tabără, întrând la mijloc de pace între Ştefan vodă şi între craiul Albreht.

Priimit-au bucuros Albreht, craiul leşăsc, pacea (că la ce strâmtori era, i-au căutat a priimi), fiind atuncea şi bolnav de friguri, Albreht craiul, vădzind şi mare scădére dintru otcârmuirea sa în oastea sa că s-au tâmplat. Iară neputându-să tocmi amândoao părțile în poncturi, căci siliia Vladislav, craiul ungurescu, să facă pace întemeiată între Ştefan vodă şi între Albreht, având grije de Ştefan vodă să nu să închine la împărățiia turcului şi să le facă atunce mare răsipă țărâi, legat-au pace între Ştefan vodă şi între craiul Albreht pân-la o vréme. Şi au aşădzat să să întoarcă craiul cu oastea sa de la Suceavă, pe şliavul pre unde au vinit, de au întrat în țară.

Şi îndată să clătiră léşii, lăsând cetatea Sucévii, şi di acolo îndată au trimis craiul Albreht la frate-său, Alexandru, cneadzul Litvei, care să afla încă la Braslav, de tocmiia cetatea, făcându-i ştire să nu mai trudiască oştile Litvei. Şi îndată au pus craiul de au strâgat prin tabără cum s-au făcut pace cu Ştefan vodă şi să întoarce la casăle sale. Şi aşia, oc[tomvrie] 19, gioi, au purces craiul din Suceavă. Ce nu s-au întorsu craiul pre calea pre unde

venisă, ce pre altă cale, spre Codrul Cozminului, pre unde era ţara întriagă.

Iară Ştefan vodă, vădzind că léşii n-au luat urma pre unde venisă (poate fi socotiia léşii că li-ar fi mai aproape sau căci ştiia că acia parte de loc, încătro mergea ei, iaste necălcată de oşti şi ar afla hrană), îndată au trimis solii săi la craiul Albreht de l-au poftit să nu ia pre acéia cale, ce pre unde au vinit, aducându-i aminte că pre unde au purces nu va avea cale deşchisă, că sint păduri désă şi dialuri mari şi stânci şi închisă drumurile cu lémne; şi, vădzind ţăranii paguba ce să va face de oaste[a] leşască, nu vor răbda, ce vor vrea să-ş[i] apere ale sale, de unde toate să vor aţiţa de iznoavă spre vreun lucru rău, carele va strâca şi pacea. La care, singur Ştefan vodă arăta craiului să nu să întărâte pin păduri întru desime, la strâmtori, ţăranii asupra léşilor, arătându-i şi mijlocile păcii cum aşădzasă: pre unde au vinit, să să întoarcă. Era bucuros Ştefan vodă să să mântué de léşi, să iasă mai curund din ţară, fără nice o primejdie. Măcar că Mehovie, carte 4, şi Bilschii şi Vapuschii numără vicleşugul lui Ştefan, acia răsipă întru acei codri a léşilor, di cari vom pomeni. Iară Cromer, carte 30, şi Herbat, carte 18, şi létopisăţâli rusăşti scriu că mai mult din netocmala şi îndărăptniciia léşilor s-au tâmplat. Ce n-au înţăles léşii aceasta, nici au credzut pre solii lui Ştefan vodă, dzicând că cu vicleşug îmblă viclianul Ştefan vodă, ca să nu-i strâce léşii locurile acélea şi să nu-i prade ţara (ce şi aceasta încă au avut datorie Ştefan vodă să o socotiască, a-ş[i] apăra ţara ce rămăsése încă nestrâcată de oştile lui Albreht).

Scrie létopisăţul lui Uréche vor[nicul] că, vădzind Ştefan vodă că n-au băgat samă craiul, ce tot ş-au păzit calea spre Codrul Cozminului şi fiind înhierbântat Ştefan vodă de războiu, socoti că are vréme de a-ş[i] răscumpărare strâmbătatea sa despre cela ce nu numai pacea cia véche o au călcat-o, care avusése domnii Moldovei cu craii leşăşti, ce şi giurământul şi şi pacea ce legasă atunce, de curund. Având Ştefan vodă oastea sa toată strânsă de pritiutindirea şi odihnită gata, au triimis înainte ca să apuce calea la Codrul Cozminului, să săciuiască pădurea, să o înţinédze, ca să o poată porni asupra oştii leşăşti, dacă va întra în pădure.

Deci, mergea léşii cine cum şi unde putea. Şi al patrule[a] conac au sosit craiul la codru, care codru era plin de copaci prea des, de 2 mile de loc, ce să chiamă Codrul Cozminului, drumurile năruite, dialuri, stânci foarte dése pintr-acel codru. Nenorocitul craiu au poroncit léşilor să bage întâi carăle; şi au trecut fără de nice o scădére carăle. Iară Mehovie şi Belschii scriu că îndată craiul singur cu velcopolénii au întrat întâi în codru. Ce, cum scrie Cromer cronicariul, a doa dzi au întrat în codru (trimiţind înaintea lui

puşcele şi carăle), numai cu curtea sa. Pre urma lui apoi şliahta, a cei mici şi a cei mari Țărâi Leşăşti şi rusimea, făr-orânduială, făr-tocmală, făr-arme, goli; ca la casăle sale, fără grije îmbla pin păduri. Mai pre urmă veniia lefeciii. Ce Belschii scrie că puşcile în mijloc era puse, peste obiceiu, spre mai mare perirea léşilor.

Venisă acum la mijlocul codrului carăle crăeşti şi alte cară şi greime, când iată țăranii din toate unghiurile codrului, pedestri, dau glas şi năvală asupra taberii crăeşti, tae, împungu şi omoară pre léşi şi striga: „ucide, ucide"; răsipăscu carăle, împraştie, jăcuescu, dezbracă şi oboară copacii asupra léşilor, carii era abiia înținați; că mai nainte țăranii tăiasă copacii, de-i lăsasă abiia înținați, de numai cât îi clătiia, îndată cădea copacii, cu mare sunet, peste drumuri, cât nu mai putea léşii să margă să păşască mai nainte, nice cei den nainte, nice cei den napoi. Şi acolo, iată, fără nădejdé léşilor, au nemerit şi însuş[i] Ştefan vodă, oct[omvrie] 26, cu multă şi tare oaste, călăreți şi pedestrii, având şi 2.000 de turci, măcar că scriu une[le] létopisăță ruseşti cum era în sanie Ştefan vodă, pintru boală de picioare ce-i dzic podalghia, acolo, cu mare năvală i-au lovit din dos pre léşi, atâta cât să amestecas[ă] léşii, lovindu-i alt rău peste nădejde.

Iară de la [o] vréme, îndreptându-să léşii, cât putea, să apăra bărbătéşte. Ce, fiind fără orânduială, nice hatmani, nice rohmistri, nice stegari, nice alte sémne de ostaşi nice mai audziia unul pre altul, de huiat, de țipet, de nechedzăturile cailor, de cădzăturile copacilor şi de trăsnetele léşilor, de loviturile armelor, care toate în codri mai straşnice răsunând să pare, de huiatul pădurilor. Mai pe urmă, vădzindu-să léşii periți despre oastea lui Ştefan vodă, s-au înturnat la tabăra sa, de unde nu departe eşisă léşii atunce. Ce şi acolo i-au încungiurat oştile lui Ştefan vodă, cât era pierduți de toată nădejdea şi de viață. Numai spre ceriu căuta. Unii striga de agiutoriu la icoana Preasfintei Născătoarei de Dumnedzău ce-i la Cinstihov[a], alții strâga pre Sfânta Cruce, alții făgăduia la mormântul Svântului Iacov.

Ce nu i-au îngăduit moldovénii pân-acolo, ce de toate părțile îi omorâia, pân-de la o vréme li-au trimis craiul agiutor din slujitorii curții sale într-ales. Carii, eşind din pădure cu dobe, cu trâmbițe, cu arme goale au ațițat de iznoavă războiul cu oamenii lui Ştefan vodă. Să întorsése asupra acelora şi Ştefan vodă, cu carii, dându-şi războiu într-acia ună dată cei ce era încungiurați şi încă cu viață în tabără, lăsind carăle şi altele toate celi ce au avut, cine încătro au putut, fugiia. Şi au scăpat pin păduri de au năzuit unde era craiul. Abiia au eşit la sat la Cozmin; şi pre urmă şi dvorelnicii craiului,

cu mână vitejască apărându-să, s-au întorsu pin păduri iar la craiul.

După ce au trecut craiul peste codru, la Cozmin, a doa dzi au şedzut craiul pre loc, aşteptând pre cei scăpaţi şi rătăciţi pin păduri, să iasă afară la tabără. Iară foarte multă şliahtă rusască şi leşască au perit: unii ucişi, alţii prinşi. Şi astădzi, în locul acela, stă movilă, care scrie Stricovschie că au vădzut cu ochii săi movila foarte mare şi oasăle numai a celor periţi, în anul de la Hristos 1574. Scriu cronicarii leşăşti de tirăniia lui Ştefan vodă mai mult decât păgânii să fie făcut cu robii léşi ce-i prinsése într-acest războiu. Că ori pre câţi aducea vii la dânsul, poronciia de-i omorâia (aceasta astupă alte bunătăţi ale lui Ştefan vodă, că să cuvine ochii domnului să fie depărtaţi de tiránie, măcar că ar avea pricini de omorât; ce departe de la dânsul şi de la ochii lui să să facă). Iară mulţi au încăput robi şi în mâna turcilor şi a tătarălor, carii venisă într-agiutor lui Ştefan vodă, dintru carii mai aleşi era Nicolae Grabadin Tecenschie, voevodul Ţărâi Ruseşti, şi Gavriil, al doile[a] Tecenschie, din Moraviţă, moşan, şi Avenie Hierbort, stând aceştie tare la războiu, au perit. Iară Ianuş, ficiorul lui Zbiegnev, dintr-acestaş a lui Tăncel Grabie, podcomorului Cracăului şi a starostelui Maliborcului (pre carele îl numéşte cronicariul marşalâcul cel mare) fu luat de turci în robie şi dus în Ţara Turcească. Şi pre urmă au scăpat şi au venit în Ţara Leşască, la moşie-ş[i], precum scrie Mehovie, carte 4. Aşijdirea, şi pintru Prohniţchii, precum mărturiseşte Cromer, şi alţii mulţi robi au scăpat din Ţara Turcească. Iară ficiorul lui Ozdrovăz, voevodul Ţărâi Ruseşti, era pre acéia vréme îndoială. Iară al 18[-lea] an, pre urmă şi acesta au scăpat, măcar că mulţi dzicea cum că n-ar fi fost ficior lui Ozdrovăz, ce un vecin a lui, carele, spuindu-le de ficiori, l-au priimit mă-sa la moşiile tătâne-său. Iară pre urmă, acel ce să făcia ficior lui Ozdrovăz, mare beţiv s-au ales, în care beţie au cheltuit averea sa, pre obiceaiul beţivilor şi a desfrânaţilor.

Iară după ce au eşit den pădure léşii, făcându-să mai înţălepţi, după atâta pagube ce au avut, legând tabăra şi tocmind oastea în rânduială, s-au pornit de la codru, că nu-i lăsa moldovénii din toate părţile să nu-i cehuiască şi să nu-i pişce. Că într-o noapte, fiind vânt mare, au aprinsu iarba uscată asupra taberii. Bătea vântul şi aţiţasă un pojar mare, de mergea asupra taberii leşăşti; şi s-ar fi aprinsu tabăra, de nu ar fi apucat léşii de sirgu să cosască împregiurul taberii, iarba.

Într-acéia dată, veniia şi 600 de madzuri, trimişi într-agiutor craiului de la cneadzul Condrad, cu un polcovnic şi de a crijécilor, însă pe altă cale. De carii, înţălegând Ştefan vodă, au pornit asupra lor 3.000 de oaste aliasă, cu Boldur vornicul, pre carii i-au lovit într-o dzi, duminecă dimineaţa,

oct[omvrie] 29, de céia parte de Prut, la un sat ce-i dzic Lenţăştii, precum să văd şi astădzi ocopurile făcute de léşi pre hotarul acelui sat. Şi acolo i-au înfrânt oastea lui Ştefan vodă cu Boldur vor[nicul]. Şi au perit mai toţi în războiu; cu care biruinţă şi mai simăţ Ştefan vodă au apucat tot malul Prutului cu oastea sa, puind nevoinţă la trecătoare, să răsipească de tot pri oastea leşască.

Sosind craiul la Cernăuţi, oc[tomvrie] 29, trei dzile au stătut cu tabăra legată. Iară léşii tot să slobodziia pri aproape, de apuca pradă din ţară. Ce puţini să înturna de oaminii lui Ştefan vodă. Iară acolo, în Cernăuţi, au lovit pre léşi o véste, care întâi la singur craiul o au dus-o, precum s-au înglotit oastea lui Ştefan vodă şi de iznoavă vine asupra lor. Vrea craiul pre taină să lase oastea şi să fugă. Ce au împlut îndată pre toţi léşii această véste, caré o au credzut-o cu toţii. Şi îndată, înspăimântaţi fiind, mai ales velcopolénii, carii acum începusă a-şi lega ce avia pre cai, să gătiia de fugă, cu mare ocară, scrie Cromver, vrând să-ş[i] lase carăle cu totul. Ce, oblicind craiul, măcar bolnav şi slab, cum era, i-au căutat a să arăta oştii, trimiţind şi pre frate-său, Jicmont, pre la boiari de au potolit această véste şi i-au îmbărbătat. Că îmbla toată noaptea cu fânare şi lumânări şi pre cineş tâmpina îi bucura cum nu iaste nemică; şi mergea pe la corturile boiarilor şi aşia abiia s-au potolit acia spaimă.

A doa dzi după aceasta véste, stând craiul să să clătiască din tabără, iată au nemerit câteva mii de oaste călăreţi litvini, trimişi de Alexandru, cneadzul Litvei. S-au împlut craiul şi toată oastea de mai bună nădejde şi mai vésele inimi. Létopisăţul cel rusăscu pune pricini acestor litvini, pre carii au fost povăţuitoriu Stanislav Pietrovici Chişca şi cneadzul Simion, de care am pomenit mai sus, cum, nevrând altă oaste a Litvei de la Breslav să margă după craiul Albreht, au fost orânduit pre această oaste într-agiutor craiului, care întârdziiase a merge după craiul. Mai scrie létopisăţul cel rusăsc precum şi pre această oaste a Litvei să o fie tâmpinat, după ce au trecut Nistrul, oastea lui Ştefan vodă, cu carii să fie avut mare războiu. Ce, biruind pre oastea lui Ştefan vodă, au străbătut de au eşit înaintea craiului (la Cernăuţi). Ce aceasta, nici Cromer, nice alte létopisăţe nu o scriu din céle leşăşti. Că de ar fi fost adevărat, cum ar fi fost tăcut, ales Cromer? Iară aceasta scriu, cum au nemerit acia oaste de Litva la craiul. Şi scrie Cromer cum litvinii aciia au cerşut de la craiul să-i sloboadză pre dânşii în pradă la Moldova; ce, nu i-au lăsat craiul, dzicând că-i bolnav şi pentru boala lui să grăbéşte la ţara sa.

Mai datu-li-au războiu Ştefan vodă la trecătoarea Prutului, ce nemică

acolo nu li-au putut strâca léşilor. Iară nu i-au lăsat pân-în Sneatin, ce şi pre madzurii carii apăra pe craiul i-au lovit la Şipinţi; şi cu puţină oaste au scăpat craiul la Sneatin.

După ce au sosit Albreht craiul la Sneatin, îndată au slobodzit oştile, ca din robie, pre acasă. Şi Litva s-au dus la Breslav şi mai încolo de Breslav, să fie lovit câtăva oaste de tătari, să să fie bătut cu Litva, precum scrie létopisăţul rusescu. Iară craiul Albreht, viind din Moldova la Cracău după acia bătae, ruşinat, ca când ar fi isprăvit vreun lucru bun, au început a să veseli cu oaspeţi, cu beţii, cu jocuri. Spun că într-acia noapte, mergând însuşi, al triele ceas, pe uliţăle târgului, teptil, fiind bat, au nemerit pe béţi. S-au aţiţat sfadă între dânşii şi într-acia sfadă l-au rănit pe craiul, din care rană multă vréme au dzăcut.

Scrie cronicariul leşăscu de dzice anume, l-au fost pedepsit Dumnedzău cu acia pagubă ruşinată, orbindu-l Dumnedzău de nu-ş[i] vedea ocara care au păţit în Moldova. Nemică de folos nu socotiia, nice-ş aducea aminte pre ce nepriiatin groaznic şi îndrăzneţ, pre Ştefan vodă, au aţiţat asupra sa. Pre urmă, mari pagube şi gréle mâhniciuni au crescut léşilor şi rusilor. Mare jiale şi mâhniciuni tuturor în Ţara Leşască au fost pre acia vréme acia oştire nesocotită a lui Olbreht, craiul leşăscu, după ce au venit véste de atâţea boiari şi ficiori de boiari, de atâţia vitiaji, cum unii au perit, alţii robi prin Ţara Turcească, alţii la tătari, la Aziia, la Capadochiia, unii preste maré, că să afla, care cu singele lor au răscumpărat viaţa craiului. Punea vina cea mai mare léşii pre Filip Callimah, al căruia sfat mai mult asculta craiul Albreht, decât altor lăcuitori ai săi (aşia petrec domnii cu sfatul şi cu apropiiarea la sine a streinilor). Acest Callimah era de niam ital (roman) din oraşul Florenţiia, om învăţat, dascal lui Albreht, om nestătătoriu, prost la sfat; pintru acéia, îl gonise den Italiia şi au venit în Ţara Leşască. Care şi den Ţara Leşască fugi peste maré, pintru nişte fapte ale lui; apoi, pre cărţile lui Albreht craiul au venit în Ţara Leşască şi acolo au murit.

Într-acest an, 1498, după perirea léşilor la Codru, s-au făcut mare foamete în Litva. Şi începusă a să aţiţa mare boală în oameni în Ţara Leşască. De la Râm adusă acia boală şi den Ţara Leşască la Litva.

Lăsatu-s-au Jicmont de domniia ţărâi, căruia i-au dat cnédziia Glogovului şi a Opatrului, în Slonsca.

Certarea celor putérnici. Scrie létopisăţul lui Uréche vor[nicul] şi dzice: Dumnedzău cel drept, cela ce ceartă nedreptatea şi înalţă dreptate[a], cu câtă certare pedepséşte pre ciia ce calcă giurământul. Că acesta Olbreht, nu spre păgâni, ce spre creştini vrea să facă războiul; nu da agiutoriu celuia

ce nu avea odihnă de turci, ce vrea să slăbească pre cela ce să lupta cu vrăjmaşii creştinilor, pre carele trebuia cu toţii să-l agiutoriască. Ce Dumnedzău, la atâta lipsă şi nevoe îl adusése pre cela ce mergea cu atâta hvală să stropşască ţara şi să o supue, care întâi nice taina sa nu vrea să spue nemăruia, ce scosése cuvântu că merge să ia Chiliia şi Cetatea Albă. Şi încă adăogea de dzicia că de i-ar şti haina sa, de pre dânsul, gândul lui, o ar arunca în foc; iar apoi agiunsiasă de nice ai săi nu-l băga în samă, ce era în zavistiia celor de cas[ă] şi de batgiocura tuturor. Şi în toate chipurile îl huliia, aşia şi cinstea den dzi în dzi micşurându-să, de inimă rea puţin de n-au murit.

De capetele céle de frunte a léşilor, ce s-au aflat periţi

Aflatu-s-au la acest războiu, din capete, doi fraţi Tăncenschii şi Miculai, voevodul Ruschii, periţi şi Gabriil din Maravici şi Herbor. Aşijdirea, doi fraţi Grotovi, Humiţschii şi Murdileu şi alţii mulţi; cine poate să-i pomeniască pre toţi? Alţii au cădzut la legătură, cumu-i Tuncinschii Zbignev, potcomori Cracăului, Pruhniţschii, Gargoveţschii şi alţii mulţi. Pre unii i-au fost spândzurând ai noştri câte doi, de păr, că au fost îmblând pre aceli vremi păroşi, ca şi némţii; şi alte batgiocuri multe li-au fost făcând, de să pomeneşte şi astădzi răutatea lor ce au fost păţind. Iară Ştefan vodă, după izbândă cu năroc ce-au fost făcut la acest războiu, s-au întorsu înapoi la scaunul său, la Suceava, cu mare pohvală şi laudă, ca un biruitoriu.

Dzic unii să să fie arătat lui Ştefan vodă la acest războiu Svântul Mucenic Dimitrie călare şi într-armat ca un vitiaz, fiind într-agiutor şi dând vâlhvă oştii lui. Ce iaste de a şi crédere, de vréme că au avut în Suceavă besérică zidită pre numele lui. După acéia, au dat cuvânt Ştefan vodă a toată oastea să să strângă la Hârlău, la dzua lui Sveatâi Nicolae. Şi aşia, s-au adunat cu toţii la Hârlău într-acéia dzi. Şi acolo, Ştefan vodă au făcut ospăţ mare tuturor boiarilor şi tuturor vitéjilor săi şi cu daruri scumpe i-au dăruit pre ei. Şi decii i-au slobodzit cineş pre la casa sa, dându-le cuvânt la toţi să de[a] laudă lui Dumnedzău, pentruce că toate putérile sint de la Dumnedzău.

Când au prădat Malcoci Ţara Leşască

Malcociu au întrat în Ţara Leşască cu mulţime de turci; şi n-au avut cine să-i stea împrotivă, ce multă pradă de oameni au făcut şi dobândă de dobitoace au făcut şi au luat. Şi au agiunsu mai sus de Liov 25 de popriştî;

s-au întorsu înapoi, prădând ţara şi ardzind. Să videa că după acest războiu fără năroc, ce făcusă léşii cu Ştefan vodă, va fi perirea lor.

Când au prădat Ştefan vodă Ţara Leşască

Ştefan vodă, vrând să-ş[i] răscumpere strâmbătatea ce au avut despre liaşi şi să-şi întoarcă pagubele ţărâi sale, îndată, la începutul primăvării, al doile[a] an, au întrat cu oştile sale, având şi tătari şi turci, de au prădat Podoliia şi Ţara Rusască; trecând de Liov, au agiunsu pân-în târgşorul Caciu-Glota, pân-la apa Visloca, în lungu şi în lat prădând. Nespusă groază şi frică au pus peste toată crăiia leşască, cât nime gata să-i stea împrotiva lui Ştefan vodă nu era, sau să-i îndrăzniască, ce toţi gata de fugă, nu numai pre la oraşă şi pre la cetăţi, ce la munţi şi prin codri mari de fugiia. De unde mulţi robi, aşia bărbaţi, cum şi mueri, copii, s-au robit de Ştefan vodă, agiungându-i pre cale fugind, cu bejeniile, din carii mai mulţi au agiunsu robi pre la Dobrogea, pre la Machedoniia şi în oardele tătărăşti şi mulţi şi peste maré.

Scos-au Ştefan vodă multe turme, de tot feliul de dobitoace, den Ţara Rusască şi ca la 100.000 de robi i-au aşădzat de [şi] pân-astădzi trăiaşte limba rusască aicea în ţară. Ars-au Ştefan vodă Primislia, Radomna, Iaroslav, Prevorschii şi Buceciul; multă nevoe au avut şi Podhaeţul şi alte mai mici târgşoare şi fără număr sate aprinse şi arse. Numai un lucru au făcut léşii pre acéia vréme de folos: însă de frica lui Ştefan vodă, au întărit Cracăul despre amiadzădzi cu başte, cu zid, cu şanţuri, pre care au slobodzit pre supt cetate apa Rudava, adăogând şi alte casă, câteva, pre lângă zidiuri.

Curund iarăş[i], încă bine nesfârşindu-se prada lui Ştefan vodă, iată tătarâi; lăsând plianul luat mai nainte den Ţara Leşască la Crâm, de iznoavă, în luna lui iunie, au slobodzit mare ceambul în Podoliia şi în Ţara Rusască, de au arsu şi au prădat. Iară craiul Albreht, vădzind asupra sa mari bănaturi de către toţi, de sirgu au poroncit la toată şliahta leşască să să porniască şi să să strângă mai curund la Sandomir; şi singur craiul, părăsind Cracăul, au alergat la Sandomir. Ce pân-a să strânge léşii la Sandomir şi pân-a să porni de acolo împrotiva tătarălor, iară tătarâi să întorsése cu mult plian, nefiind cine să le stea împrotiva. Înţălegând dar léşii de înturnarea tătarălor, ce au putut şi ei, în olatul Sandomirului fiind strânşi, au strâcat şi au luat. Şi aşia şi craiul s-au întorsu la Cracău.

N-am lăsat aicea a nu scrie sémnele ce s-au tâmplat pe vrémea acestui craiu. După ce s-au întorsu de la Sandomir (scrie Cromer), în oraşul

Cazimirul s-au născut un viţăl cu 2 capete, la jidovi, de care un cap era la locul coadei, iară coada la mijlocul spinării era, den a driapta. Acest semn de nenorocire vrăjiia oamenii, precum nu peste multă vréme, toamna, spre luna lui sep[temvrie], au întrat 70.000 de turci în Ţara Rusască. Toate aceli locuri peste Nistru, pre Halici, pre la Jidaciov, pre la Drohobici şi pre la Sambor, cu foc şi cu sabie au pustiit, luând robi şi mult plian. Şi de nu s-ar fi întorsu singuri turcii de bună voe, nime nu le sta înainte, nice la eşiia. Ce numai singur Dumnedzău din cer, făcându-i-să milă de nărod, i-au bătut cu acéia iarnă de grabă, cu ometi mari şi cu geruri au cădzut, cât nu putea turcii străbate cu caii prin ometi. Şi aşia, la 40.000 de turci au rămas înghieţaţi, nefiind turcii şi caii lor deprinşi la atâta răceală. Pre mulţi afla oamenii ucigându-şi caii şi întraţi în burduh, de să învăliia cu piiale[a] cailor săi. Iar câţi au rămas din turci, trecând prin ţară, flămândzi şi degeraţi, făcându-să moldovénii, leşi, i-au lovit la strâmtori, de i-au omorât, cât abiia de vor fi trecut 10.000.

Iară Ştefan vodă, prădând Ţara Leşască, cum s-au pomenit mai sus, s-au întorsu cu mare dobândă, fără nice o smintială, trecând Nistrul la Haliciu. Şi au prădat şi de ceasta parte şi decii au venit în scaunul său, la Suceavă, cu mare bucurie şi cu biruinţă.

7008 [1500], mart 11.
Când au venit de iznoavă oastea leşască de au întrat în ţară să prade, vădzind străcăciunea ce li-au făcut Ştefan vodă

Albreht, craiul leşăscu, vădzind atâta pradă şi stricăciune ce i-au făcut Ştefan vodă în ţara lui, nu vru să lasă, ce de iznoavă au strânsu oaste şi au întrat în ţară. Şi începu a prăda şi a strâca ţara, pân-la târgu la Botăşani. Iară Ştefan vodă, prindzind véste, strâns-au de sirgu oştile sale şi, cu cine avea, cu ai săi, au eşit înainte[a] acei oşti leşăşti. Şi li-au dat războiu la târgu la Botăşiani. Şi, cu vrérea lui Dumnedzău, pierdură léşii războiul şi fu izbânda la Ştefan vodă. Şi multă oaste leşască au perit şi pre mulţi i-au prinsu în robie şi multe cazne le făcia moldovénii léşilor.

Scrie létopisăţul lui Uréche vor[nicul] că au pus Ştefan vodă de au arat cu léşii pre o culme de dial la Botăşiani şi au sămânat ghindă şi s-au făcut dumbravă mare, de iaste pân-astădzi copaci mari. Ce, de această povéste nemică nu scrie cronicariul leşăscu. Numai în létopisăţul lui Uréche vor[nicul] scrie şi de acest războiu a lui Ştefan vodă, ce au avut cu léşii la Botăşani, cum s-au dzis mai sus; ce nu am lăsat a nu scrie aicea.

Într-acestaş an, mart, s-au pristăvit Despina, doamna Radului vodă, ce era robită de Ştefan vodă, când luase cetatea Dâmboviţa. Şi cu cinste o au îngropat în mănăstirea Putna.

Când s-au împăcat Ştefan vodă cu craiul leşăscu

În anul 7009, iară de la Hristos 1499 [sic], aşedzatu-s-au între sine Albreht cu Vladislav, frate-său, şi cu Alexandru, marele cneadz a Litvei, cu mari legături, vădzind răsipile şi prădzile olatelor sale despre turci, să aibă a să agiutori unul pre altul la nevoia şi grija sa. Şi dacă ar simţi unul dintr-înşii că face pre taină, ori oaste, ori pace, cu turcii, să nu-l lasă. Iar de nu ar vrea, atunce să nu fie dator a-l agiutori ciialalţi pre acela.

Stătut-au la mijloc de pace, între Jicmont cu Ştefan vodă, solii lui Vladislav, craiului ungurescu. Şi, pe acéia vreme, şi Ştefan vodă s-au împăcat cu Albreht, craiul leşăscu; din ce pricini, nice létopisăţul leşăscu nu scrie.

Scrie létopisăţul lui Uréche vor[nicul] precum Ştefan vodă, lăsind inima cia neprieteniască, întorcându-să cătră datoriia creştiniască, s-au împăcat cu craiul leşăscu, aducându-şi aminte şi de prieteşugul ce-au avut cu Cazimir craiul, tatul lui Olbreht. Şi mare legătură au făcut, nu că doară s-au temut de putérea lor, care să ispitisă şi războiu făcusă şi cu turcii, de atâtea ori, şi i-au biruit. Aşijdirea, şi cu alţi megiiaşi de pen pregiur având sfadă, niceodată nu s-au plecat, ce pintru să cunoască toată creştinătatea că n-au fost despre dânsul începătura şi că n-au rădicat el armele asupra craiului, ce craiul, fără de cale şi fără de ştire, au venit asupra lui Ştefan vodă, unde şi acolo s-au întorsu cu ruşine. Mai apoi, ca să arate că mai mult poate să strâce el craiului, decât craiul lui Ştefan vodă, au întrat de i-au arsu târgurile şi i-au robit podanii; nice au avut cini să-i stea împrotivă, ce cu mare dobândă s-au întorsu în Ţara Moldovei. Că venirea craiului dobândă au adus lui Ştefan vodă, că s-au împlut toţi de jacuri leşăşti; de acolo, au venit Ştefan vodă şi cu toţi plini s-au întorsu la casăle sale.

Aşijdirea, acmu, la pace pre lesne au stătut, ca să să cunoască că ori la ce-l vor cerca, gata iaste, şi la pace şi la răzmiriţe. Deci, pacea au legat într-acesta chip, ca să-i fie într-agiutor împrotiva fiecărui vrăjmaş; iară pribégii de îmbe părţile să nu să priimască. Iară de s-ar tâmpla vreunui domn a Moldovei să iasă de nevoia turcilor în Ţara Leşască, să-l priimască şi în tot chipul să pue nevoinţă ca să-l aşédză la domnie. Iară domnii Moldovei pururea să aibă urechi deşchisă despre turci, să de[a] ştire craiului de

gândurile lor. Strâmbătățile ce s-ar face la margine, de îmbe părțile, să le cérce starostii de Camenit[a], de Cernăuți, de Hotin. De s-ar face despre parte[a] acestor starosti vreo strâmbătate, atunce boiarii mari să să trimiță de îmbe părțile să cerce. Şi să fie slobod amânduror năroadelor neguțitorii a face. Şi pe aceste aşădzământuri, şi scrisoare s-au făcut, care să află şi astădzi în metrica crăiască, în Cracău.

Scrie Vapovschie, cronicariul leşăscu, că pre acéia vréme să fie trimis şi Ioan cneadzul, împăratul moschicesc, legând şi el prieteşug de pace cu craiul leşăscu.

Nezăbavă vréme sultan Baezit al [loc gol], împărat turcescu, de legătura păcii între atâțea domni creştineşti, au trimis şi el soli de pace la Albreht, craiul leşăscu, şi au priimit şi craiul acia pace cu turcii. Începând oaste cu venețiianii, avea grije să nu să rădice acei crai, carii s-au pomenit mai sus, că au fost legat pace între dânşii asupra turcilor, carii luasă de la venețiiani Morea şi altele, multe.

Nenărocit era acesta Albreht, craiul leşăscu; că tătarâi, de câte ori loviia în Țara Leşască, niciodată gata nu să afla asupra lor, ce tot cu plian să întorcea tătarâi. Precum şi în anul 1500, după ce făcură aşădzământurile între domnii ce s-au pomenit mai sus, au lovit tătarâi la Volin şi la Țara Rusască pre la Belzu, pre la Cratnoslav, pre la Toruben, pre la Crasnec şi pre la Liboblin, pân-la Visla au prădat, robind. Acéstea înțălegând craiul, pân-a să găti să margă asupra tătarălor, tătarâi, prădând de voe, s-au înturnat făr-nice o dodeială, cu robi şi cu mult plian.

Într-acestaş an, 1500, mare războiu s-au făcut în Italiia, bătându-să hişpanii cu frantozii pentru crăiia Neapoliei. Şi Maximiliian făcea războiu cu Şvicerig; aşijdirea, şi papa cu florintiianii, venețiianii cu enovedzii, mediolanénii cu stăpânu-su, Ludovic Sforța.

Iară în anul 1501, strânsu-s-au săim în Țara Leşască, din poronca craiului, la Petricov. Şi tâmplându-să încă solii turceşti neporniți atuncea, urnind încă 6 ani pacea, s-au întorsu solii turceşti bine dăruiți de craiul Albreht.

7009 [1501]. De un Pătru vodă Aron, ce i-au tăiat capul craiul leşăsc

Într-acestaş an, trimis-au Ştefan vodă solii săi la craiul leşăsc, la săim, poftind pre tocmala şi legătura ce au avut să dea pe Pătru vodă Aron, ficiorul lui Iliiaş vodă, care era pribag în Țara Leşască. Că simțise Ştefan vodă cum Pătru vodă pre mulți din domnii leşăşti îi trăsése în parte[a] sa, de

îndemna să facă oaste asupra lui Ştefan vodă, făgăduind să pléce ţara toată, să fie supt ascultarea léşilor.

Stătut-au craiul la sfat ce ari face: să dea pre un om nevinovat şi care s-au plecat la crăie, să părea un lucru tirănescu; să ţie, iarăş[i], pre nepriiatinul lui Ştefan vodă, era împrotiva aşedzământurilor legate cu Ştefan vodă şi cu craiul. Şi înţălesése craiul dintru solii lui Ştefan vodă precum, de nu-l va da craiul, pre aşădzământurile ce s-au făcut, oaste să va face pentru dânsul. Şi craiul era gata, pre acéia vréme, să purceagă la prusi. N-au cutedzat a lăsa cérerea lui Ştefan vodă gios, să-ş[i] lasă în urma sa nepriiatin; ce, din sfatul tuturor au aflat să nu dea pe Pătru vodă, ce înaintea solilor lui Pătru vodă au poroncit de i-au tăiat capul. Şi, pentru să dzică nărodul că l-au omorât pe dreptate, au poroncit craiul de au sunat cum Pătru vodă au făcut cărţi viclene. Şi aşia, au pornit solii lui Ştefan vodă.

Obârşindu-să săimul, îndată s-au pornit cu oşti la prusi. Şi, sosind la Teruinia, au trimis soli la mai-marele prusilor, sfătuindu-l de bună voia sa să vie să să pléce craiului, decât să vadză armele leşăşti asupră-şi.

Acest Pătru vodă, cum s-au pomenit, iaste Aron, pre carele, după ce l-au bătut Ştefan vodă la Doljăşti, pre Sirétiu şi după izbânda lui Ştefan vodă asupra lui Matiiaş, craiul ungurescu, au fugit Pătru vodă la leşi.

De moartea lui Albreht, craiul leşăsc

Iară craiul Albreht, aşteptând răspunsul să-i vie de la prusi, ales căci prusii urniia răspunsul, să arăta craiului a fi plecaţi, iară aştepta agiutoriul să le vie de la némţi; că mai mult némţii îndemna pre prusi să să rocoşască asupra léşilor. Ce, întru aceli amestecături între dânşâi, au murit Albreht, craiul leşăsc, de ciumă. Şi l-au dus de l-au îngropat în Cracău. Acest craiu n-au fost însurat.

Iară toamna, precum scriu létopisăţâle ruseşti, şi Mehovie, Sahmat Ghirei sultan, hanul oardelor de peste Volga, ficiorul lui Ahmet, trecând apa Volga şi Donul, cu toate oardele de peste Volga, au venit într-agiutor Litvei, asupra moscalilor. Scrie Cromer ca la 100.000 de tătari să fie fost cu acel han. Tras-au hanul cu oştile sale la Ţara Sibirului şi au stătut supt Novogrod şi supt alte cetăţi şi au prădat Ţara Moscului pân-la Bransco şi au dobândit Novogorodul, şi alte cetăţi i s-au închinat.

După moarte[a] lui Albreht craiul, s-au strânsu ţara la săim, la Petricov, fiind cap săimului, după obiceiul vechiu, Frideric, arhiepiscop pre acea vréme a Gneaznii, carele deodată era şi episcop Cracăului şi cardinal.

Au stătut câţiva îndoiţ[i] pregiur alesului craiu nou, fiind multe şi neprotivite socotélele léşilor, din feciorii lui Cazimir craiul, pre care ş-ar alége craiu. Căci mulţi din léşi poftiia crăiia lui Vladislav, craiului ungurescu, dzicând că Vladislav, cu avérea sa, va lăţi şi va întemeia crăiia şi-i va apăra de turci şi de tătari. Şi acmu au fost trimis la unguri, cu povăţuirea lui Pătru Rumitu, postelnicului crăescu, din sfatul pe taină a o samă de domni a lui Pătru Mişcovschii, voevodul Linciciului, şi a lui Nicolae Vroblovschii, canonicului Cracăului, îndemnând pre Vladislav la crăiia leşască. Alţii poftiia pre Jicmont; ce au biruit socotiala celora ce au poftit pre Alexandru, cneadzul Litvei, căci era şi mai mulţi şi au avut dovadă mai bună asupra alesului crăiei leşeşti.

Lucruri streine. Aicea am socotit a fi cu cale a să scrie orânduiala şi obicéiurile léşilor când fac şi rădică craiu nou

[…]

În anul 7010 [1502], préstăvitu-s-au Paisie, arhimandritul şi egumenul mănăstirii Putnii. Într-acestaş an, avgust 4 dzile, préstăvitu-s-au şi Athanasie Bolsun, curund după Paisie; amândoi lăudaţi de viaţă bună şi curată, care în viaţa lor nemică nu li-au lipsit, ce s-au cădzut păstoriei lor, ca să nu pliniască.

Când au luat Ştefan vodă Pocutiia de la léşi

Ştefan vodă, fiind gata de războiu, ca un leu ce nu-l poate îmblândzi nimene, şi lui odihna altora îi părea că iaste cu pagubă, au întrat în Ţara Leşască, cu oaste, şi au prădat Pocutiia şi o au şi luat-o. Şi dzicia că acel olat l-au luat léşii de la moldovéni, fără cale.

Atunce craiul, după ce au făcut sfat pintru Pocutiia, ce o luasă Ştefan vodă, au strânsu oaste pre bani şi au trimis de au întrat în ţară şi au făcut multă pagubă. Şi atâta s-au fost supărat a lor noştri, pân[ă] s-au rugat cu toţii lui Ştefan vodă de au eşit de la Pocutiia, însă mai mult de boala ce au avut la picioare, adecă podagrie; şi cetăţile ce le luase li-au întorsu.

Scrie létopisăţul leşăscu că, având gând Ştefan vodă să lovască Pocutiia, au îndemnat întâi pre tătarâi Crâmului de au lovit cu pradă la Podoliia şi în Ţara Rusască. După care, şi singur Ştefan vodă, slobodzind oastea asupra Ţărâi Ruseşti, toate ţinuturile între Nistru şi între munte, care loc să numéşte Pocutiia, făr-de nice o dodeială şi făr[ă] nădejdea léşilor, o

au luat şi o au stăpânit-o Ştefan vodă, dzicând că locul acela, Pocutiia, au fost de Moldova.

Vădzindu-să léşii întru atâtea greutăţi şi griji, trimiţind adése cărţi léşii la craiul Alexandru, i-au căutat craiului a purcéde den Litva. Şi, în luna lui oc[tomvrie], au venit la Liublin şi acolo au făcut sfat cu sfétnicii săi. Şi din sfatul tuturor au tras oaste cu bani asupra lui Ştefan vodă şi au răscumpărat Pocutiia. Şi au întrat léşii în ţară cu multă scădére ţărâi, aşia cât au căutat lui Ştefan vodă a părăsi şi a eşi den Pocutiia, fiind atunce şi slab Ştefan vodă de picioare; de care slăbiciuni, nu peste multă vréme, ş-au dat datoriia omeniască.

S-au fost supărat şi ţărâi cu Ştefan vodă. Acest Ştefan vodă, cum scriu cronicarii leşăşti, şi ales Stricovschie, au fostu om hâtru şi norocit. Om nu înalt la stat, şi la minte ascuţit, isteţu şi ştiutoriu lucrurilor războaelor, făcând războae cu năroc asupra turcilor, asupra ungurilor, asupra léşilor şi asupra tătarălor, la toţi vécii ştiut.

7012 [1504]. De moartia lui Ştefan vodă cel Bun

Nu multă vréme, dacă s-au întorsu Ştefan vodă de la Pocutiia la scaunul său, la Suceavă, fiind bolnav şi slab de ani, ca un om ce-au fost într-atâtea războae şi ostenială şi neodihnă în 47 de ani, în toate părţile să bătea, cu toţii, şi după multe războae cu năroc ce-au făcut, cu mare laudă, au răpăosat marţi, iuli[e] 2.

Fost-au acest Ştefan vodă om nu mare la stat, mânios şi degrabă vărsător de singe nevinovat. De multe ori, la ospéţă omorâia făr[ă] giudeţ. Iară la altele era om întreg la fire, neléneş şi lucrul său îl ştiia a-l apăra. Şi unde nu gândiiai, acolo îl aflai. La lucruri de războae meşter; unde era greu, însuş[i] nevoia de să vârâia, ca, vădzindu-l ai săi, să nu s[ă] îndărăptéze. Şi pentru acéia, rar războiu de nu biruia. Şi unde îl biruia alţii, nu pierdea nădejdea; că, ştiindu-să cădzut gios, să rădica deasupra biruitoriului.

Mai apoi, după moartea lui Ştefan vodă, şi ficiorul său, Bogdan vodă, urma lui luasă de lucruri vitejăşti; cum să tâmplă: din pom bun, bună roadă iasă. Iară pre Ştefan vodă l-au îngropat ţara cu multă jale şi plângere în mănăstire în Putna, care iaste zidită de dânsul. Atâta jeale era, de plângea toţi, ca după un părinte al său, cunoscând toţi că s-au scăpat de mult bine şi apărare. Şi după moartea lui, pân-astădzi îi dzic Sveatâi Ştefan vodă; nu pentru suflet, că iaste în mânule lui Dumnedzău, că el încă au fost om păcătos, ci pentru lucrurile lui celi vitejăşti, carele nimeni din domni, nice mai nainte, nice după dânsul l-au agiunsu.

Fost-au mai nainte de moarte[a] lui Ștefan vodă, într-acel an, iarnă grea și geroasă, cât n-au mai fost nice odănăoară; iară peste vară au fost ploi gréle și povoae mari de ape și multă înecare s-au făcut.

Ștefan vodă, aproape de moartea sa, au chemat vlădicii și toț[i] svétnicii săi, boiarii cei mari și alții câți s-au întâmplat, și li-au arătat cum nu vor putea ei să ție țara cum o au ținut el. Ce, socotind din toți mai puternic pre turcu, și mai înțălept, au dat învățătură să să închine turcilor. Și decii au stătut la domnie fiiu-său, Bogdan vodă cel Grozav și Orbu.

Făcut-au Ștefan vodă 44 mănăstiri, fiind însuș[i] țiitoriu peste toată țara. Și au domnit ani 47, luni 2 și săpt[ămâni] 3.

7012, 1504. Domn 19. Domnie 19.
Bogdan vod[ă] al 3[-lea], sin Ștefan vodă cel Bun

După moartea lui Ștefan vodă, pre carele îl număscu și până astădzi Bun, moartea, hotarul vieții omului hotărăște lucrurile și ațâță ori bine de cel bun, ori rău de cel rău domnu a grăi norodul. Precum și lui Ștefan vodă credzu, după moartea lui, mai mult și mai tare i-au dzis cel Bun. Nemuritoriu nume iaste acest epethet: bun. Uitați-vă, domnilor, la acest neputred și nemâncat de viermi nume: bun, ca, uitându-vă, să-l urmați și, urmându-l, să-l agonisiți. Fericit domnu, după a căruia moarte jăléște norodul și-i dzic bun și milostiv.

Stătut-au cu voia tuturor fiiu-său, Bogdan vodă, la cârma și stăpâniia țărâi, nu mult despărțit cu firea de tată-său. Că, după ce au stătut la domniia țărâi, socoti întâi să-ș[i] așédză și să-ș[i] întăriască lucrurile cu megiiașii săi, să-ș[i] aréte nume bun. Și întâi pre învățătura tătâne-său, lui Ștefan vodă, trimis-au la împărățiia turcilor pre Tăutul, logofătul cel mare, și pedestrime de dărăbani, de au dus 10 pungi de bani și s-au închinat cu toată țara la sultan Suleiman, împăratul turcescu. Iară împărățiia, de bucurie mare, cu dragoste i-au priimit și au dăruit toți banii Tăutului logofătului și i-au adus în țară. Și au zidit pre acei bani besérică în sat în Bălălești, la ținutul Sucévei, unde stă și pân[ă] astădzi.

VASILIE CĂMĂRAŞUL DE IZVOADE

ISTORIILE ŢĂRII RUMÂNEŞTI ŞI A ŢĂRII MOLDOVEI.

De viiaţa a préluminaţilor domni, carii au stăpânit întru acéste doao ţări, şi ce s-au lucrat în zilele lor; şi a părţilor streine, care să megieşesc cu acéste ţări. Pre scurt adunate den multe létopiseţe, cu porunca a préluminatului, préînălţatului, binecredinciosului, dentru slăvită viţă domn, Io Constantin Niculae voievod, bunul şi préînţeleptul stăpânitoriu

17

6961 (1456).

Ştefan vodă al patrulea, ce să numéşte cel Bun şi vestit, fiiul lui Bogdan vodă, nepot de fiiul lui Bogdan vodă, nepot de fiiu lui Alexandru vodă, strănăpot lui Iliiaş vodă şi prestrănăpot bătrânului Alexandru vodă, carele, viind cu oaste muntenească, au biruit pre Pătru vodă Aron şi fu gonit din scaun. Intrat-au cu armele sale şi în Ţara Ardealului, de o au prădat şi biruitoriu s-au întors înapoi. Venit-au la Moldova asupra lui Ştefan vodă însuşi Mateiaş, craiul unguresc, cu multă putére şi rău l-au bătut Ştefan vodă, cât şi craiul rănit au scăpat.

De multe ori au intrat şi în Ţara Muntenească, asupra Radului vodă şi tot biruitoriu s-au întors înapoi, cât şi pre doamna Mariia a Radului vodă şi pre fie-sa, Voichiţa, le-a luat Ştefan vodă, pre care fiică a Radului vodă o au luat doamnă luişi. De atuncea au stătut hotar între acéste doao ţări apa Milcovul.

Venit-au şi singur sultan Mehmet, împăratul turcesc, cu multă putére, înpreună cu Radul vodă şi cu tătarii asupra lui Ştefan vodă şi fură biruiţi de Ştefan vodă. Atuncea, după aciastă biruinţă, au descălecat Ştefan vodă târgul Vasluiul, zidind besérica lui Sfetâi Ioan Prediteci.

Descălecat-au şi târgul Iaşii, zidind besérica lui Sfetâi Nicolae, cum şi mănăstirea Putna şi altele multe, ca 40 de mănăstiri cu besérici.

Mai venit-au pe urmă sultan Mehmet, împăratul turcesc, înpreună cu Radul vodă, asupra lui Ştefan vodă, având războiu la Valea Albă şi mare pagubă au făcut ţării. Arătatu-i-se-au la acea oştire Sfântul Mucenic Procopie întru ajutoriu; şi tot ş-au apărat ţara despre toţi megiiaşi şi multe izbânde au făcut şi au murit în scaun, domnind ani 47, luni 3.

VARTOLOMEI MĂZĂREANU

ISTORIE PENTRU SFÂNTA MĂNĂSTÂRE PUTNA

unde să cinsteşte şi să prăznuiaşte hramul Cinstitei Adormiri a Precuratei de Dumnezău Născătoare şi Pururе Fecioarei Marii; scrisă în zilile preluminatului, de Hristos iubitoriului domn Moldovii, Ioan Theodor voevoda, şi a pre sfinţitului kyr Gavriil, mitropolit Moldovii, frate după trup a Mării Sale, şi a presfinţiţilor episcopi, kyr Ioaniki Romanskii, kyr Dosithei Rădăuţkii, kyr Inokentii Huşskii, fiind igumen în Sfânta Mănăstâre Putna kyr Pahomii

Şi s-a scris în numita mănăstâre Putna, în anii de la zidire lumii 7269, iară de la Hristos, Mântuitoriul nostru, 1761 mart 1, de smeritul Vartholomei, arhimandrit aceieşi mănăstâri.

La cursul anilor de la zidire lumii 6874, blagocestivul, de Hristos iubitoriul Ioan Dragoş voevoda, eşind din Ţara Unguriască şi viind întru acest pământ, a biruit pre varvari şi a luat aciastă ţară supt a sa stăpânire, după cum pre amăruntul arată în leatopiseţul Ţărâi Moldovii[58]. După aceia, a venit în ţinutul Sucevii, la un loc ce să numeşte Volovăţul, şi acolo întâiaşi dată a făcut o beserică de lemn, întru numele Precuratei de Dumnezău Născătoare şi Pururea Fecioarei Mariei, a Cinstitei Întrării Sfinţii Sale în Beserică; şi a aşăzat şi sat înpregiur şi l-a numit Volovăţul, în care loc şi până astăzi iaste sat cu oameni[59].

Şi a fost acia sfântă beserică acolo [loc alb] ani, până în zilile blagocestivului şi de Hristos iubitoriului, previtiazului domn al Moldovii, Io Stefan voevoda. Atunci, în zilile acestui vitiaz domn, a fost aici, în ţinutul Sucevii, în ocolul Vicovilor, aproape de apa Putnâi, un precuvios părinte, anume Daniil săhastrul, care trăia într-o chilia săpată în piatră, întru care era şi sfântă beserică, după cum să vede şi până astăzi şi ni-au spus părinţii că acest părinte Daniil, diasupra locului unde iaste acmu zidită Sfânta Mănăstâre Putna, de multe ori ar fi văzut mulţime de îngeri luminaţi, cântând, ţiind în mâini făclii aprinsă[60]. De care lucru, acel fericit părinte

[58] Din leatopiseţul Ţărâi Moldovii [notă marginală].
[59] Din spusul părinţilor bătrâni ai aceşti mănăstâri [notă marginală].
[60] Iarăşi din spusul părinţilor [notă marginală].

mult s-au mirat şi, rugăndu-să lui Dumnezău ca să-i descopere de aciastă minune ce văzusă, i s-a arătat Îngerul Domnului în videnia, zicăndu-i: „Bine să ştii că întru acel loc, unde ai văzut îngeri luminaţi, robul lui Dumnezău, Stefan voevoda, fără zăbavă va să facă o sfântă mănăstâre, foarte iscusită, întru numele Precuratei de Dumnezău Născătoarea şi Pururea Fecioarei Mariei şi va aşăza întru acia mănăstâre mulţime de călugări, ca să proslăvască pre Dumnezău şi pre Precurata lui Maică"; şi după aceste, fu nevăzut; iară fericitul Daniil foarte s-a bucurat şi a mulţămit lui Dumnezău şi Precuratei lui Maice.

Şi după acia videnia, ce văzusă Sfântul Daniil, Milostivul Dumnezău a pus cuget bun la inima previtiazului şi fericitului domn Stefan voevoda, întru al zecelea an al domniei sale, ca să facă o mănăstâre mare, întru numele Precuratei de Dumnezău Născătoarea şi Pururea Fecioarei Mariei, pentru a sa vecinică pomenire[61]. Şi s-a rugat lui Dumnezău ca să-i arate loc ca acela bun; şi a purces, cercănd multe locuri, iară mai pre urmă s-a suit şi pre apa Putnâi, ci iaste în ţinutul Sucevii, în ocolul Vicovelor; şi, văzănd între munţi loc neted şi frumos şi depărtat de tărguri şi de sate, precum să cade vieţii călugăreşti, foarte i-a plăcut şi întru acel loc, aproape de apa Putnâi, află şi pre fericitul Daniil săhastrul, într-o chilia săpată în stăncă de piatră; şi dacă l-a văzut, foarte s-a bucurat şi, după multa sufletiască vorbă ci-au avut amăndoi, a spus fericitului Daniil şi cugetul său cel bun, cum că va să facă o sfântă mănăstâre mare, întru numele Precuratei de Dumnezău Născătoarea şi Purure Fecioarei Mariei, a Cinstitei Sfinţii Sale Adormiri, pentru ca să lăcuiască mulţime de călugări într-însa, şi să o înzăstreze cu odoară scumpe şi cu multe moşii, ca să fia de hrana părinţilor, şi cum că a cercat căteva locuri; iară ca aice, nicăiuri nu i-a plăcut[62]. Auzind de aciasta fericitul Daniil foarte mult s-a bucurat şi îndată începu a-i spune videnia cia de îngeri, ce o văzus-o [sic] preste acel loc şi în ce chip i-a fost descoperit Dumnezău prin înger, şi pentru ca şi mai mult să să încredinţeze acest fericit domn, s-a rugat fericitul Daniil Milostivului Dumnezău, ca să arate acei sfinţi îngeri şi înainte acestui fericit domn. Şi Dumnezău a ascultat ruga robului şi îndată, în locul acesta, unde iaste acum Sfânta Mănăstâre Putna, s-au pogorăt mulţime de îngeri luminaţi, cu făclii aprinsă prin măini, şi cănta cântări dumnezăeşti; pre cari şi fericitul domn Stefan voevoda s-a

[61] Din leatopiseţul Moldovii [notă marginală].
[62] Din spusul părinţilor [notă marginală].

învrednicit a-i vede, şi din tot sufletul s-a bucurat.

Şi îndată a purces cu fericitul Daniil şi, viind la acel loc unde văzusă pre sfinţii îngeri, a însămnat locul şi, luându-şi blagoslovenia de la fericitul Daniil, s-a întors cu bucuria în scaunul său, în Suciavă.

După aceia, fără zăbavă a poroncit acest premilostiv domn de a început a face gătirea pentru zidirea aceştii sfinte mănăstâri şi aşa, cu agiutoriul lui Dumnezău şi a Precuratei Lui Maice, premilostivul şi previtiazul domn *Stefan voevoda*, în cursul anilor de la zidirea lumii 6974, iulie 10 zile (L. M. , t. I, faţa 119), iară de la Hristos Mântuitoriul 1466, a început a zidi Sfânta Mănăstâre Putna[63], pe locul unde văzusă sfinţii îngeri.

Şi fiindcă un lucru mare ca acesta, în scurtă vreme nu să putea face, până ce să va isprăvi aciastă sfântă mănăstâre mare, a socotit să aducă cia mai sus-numită sfântă beserică, Vovedenie, de la Volovăţ, aice la Putna, şi să strângă părinţi, ca să facă sfânta rugă[64]. Şi îndată a poroncit de adusără acea sfântă beserică de lemn, din Volovăţ în Putna, şi a aşăzat-o aproape de mănăstâre cia mare ce să lucra, şi, făcând înpregiurul acei sfinte beserici căteva chilii, a aşăzat călugări, ca să facă sfânta rugă şi a numit-o mănăstârea veche; ci şi aciasta s-a făcut tot din pronia lui Dumnezău, după cum anume arăta mai înainte pre amăruntul.

Deci, după ci-au trecut câţva ani de când începusă a zidi Sfânta Mănăstâre Putna, cu agiutoriul lui Dumnezău şi a Precuratei lui Maice, a isprăvit-o de săvărşit; de care, înştiinţându-să Mărie Sa, s-a bucurat foarte; şi, luând cu sine pre cinstita familia Mării Sale, şi tot senatul Mării Sale, şi pre preosfinţitul mitropolit al Sucevii, kyr Theoctist, şi pre iubitoriul de Dumnezău episcop al Rădăuţului, kyr Tarasii, şi pre cuviosul Iosif arhimandritul, întăiul igumen a Sfintei Mănăstâri Putnâi şi pre alţi mulţi părinţi, a venit la aciastă Sfântă Mănăstâre Putna şi, vădzându-o cu totul gata, s-a bucurat din toată inima sa; şi, făcând litanii şi rugă preosfinţiţii arhierei depreună cu toţi părinţii, au sfinţit-o în anul de la Hristos [loc alb], sept. 3 şi spun că la sfinţirea aceştii beserici şi mănăstâri, cu arhierei, cu preoţi şi cu diaconi, de toţi au fost îmbrăcaţi 64[65]. Şi, făcând acest fericit domn mare priimire preosfinţiţilor arhierei, şi tuturor părinţilor, şi senatorilor săi, şi la tot norodul, şi înzăstrând aciastă sfântă mănăstâre cu

[63] Din leatopiseţul Moldovii [notă marginală].
[64] Din spusul părinţilor [notă marginală].
[65] Din leatopiseţul Moldovii [notă marginală].

multe odoară, şi veşminte scumpe şi cu multe moşii, după aceste toate, a vrut acest blagocestiv domn ca să cinstiască aciastă sfântă mănăstâre cu cinstea cia mai înaltă decât toate mănăstârile ce sănt în Moldova şi a arătat dorinţa sa preosfinţiţilor arhierei, şi tuturor părinţilor, şi tuturor senatorilor săi, şi celoralalţi părinţi, arhimandriţi şi igumeni, de pre la alte mănăstâri mai vechi, cari, dac-au auzit de aciasta, au arătat Mării Sale cum că nu iaste cu cuviinţă să să facă un lucru ca acesta, de vreme că a lor mănăstâri sănt mai de demult zidite; şi cu cuviinţă iaste care mănăstâre iaste mai veche, aceia să aibă şi cinste cia dintâi[66]. Mărie Sa încă a arătat cum că pe dreptate au socotit părinţii şi aşa să cădea să fia, însă întâi să-i adevereze Mării Sale de iaste mai veche beserică în toată Moldova decât cia de lemn ci-au fost în Volovăţ, iară acmu iaste aice, în Putna; şi, ştiind toţi că acia beserică iaste făcută întăeşi dată în Moldova, de întăiul domn, Ioan Dragoş voevoda, numai ce s-au mirat de înălţata minte Mării Sale; şi îndată au priimit cu toţii şi întru acest chip s-au hotărât acest lucru, de iaste mănăstâre Putna mai înaltă cu cinste decât toate mănăstârile din Moldova.

Iară fericitul domn *Stefan voevoda*, de toate a dat laudă lui Dumnezău şi Precuratei Lui Maice şi s-a întors cu mare bucurie în scaunul său, în Suciavă.

Şi după aceia, a mai trăit Mărie Sa [loc alb] ani şi s-a prestăvit cătră Domnul în anul de la zidire lumii [loc alb], iară de la Hristos [loc alb], zile[67]; şi l-au adus cu mare cinste din Suciavă aici, în Sfânta Mănăstâre Putna, şi l-au pus în sfânta beserică în pomialnic, în raclă de marmură, unde-şi gătisă Mărie Sa încă fiind viu; şi acole, întru acelaşi pomialnic, sănt pusă şi alte familii a Mării Sale, după cum să văd pietrilă scrisă, şi până astăzi, întru vederea tuturor [...].

66 Din spusul părinţilor [notă marginală].
67 Din leatopiseţul Moldovii [notă marginală].

B. ȚARA ROMÂNEASCĂ

ISTORIIA ȚĂRII RUMÂNEȘTI
de când au descălecat pravoslavnicii creştini
(Letopisețul Cantacuzinesc)

Laiotă Basarab vodă cel Bătrân, care au închinat țara turcilor, domnit-au ani 17. Avut-au mare războiu la Râmnicul Sărat.

După el, au domnit Țepeluş vodă; şi au avut războiu la Râmnicul Sărat cu bătrânul Ştefan vodă den Țara Moldovei. Atunce, în oaste au perit şi Țepeluş vodă şi au fost izbânda lui Ştefan vodă. Şi au şăzut aicea în țară, de au domnit ani 16.

RADU POPESCU

ISTORIILE DOMNILOR ȚĂRĂI RUMÂNEȘTI

8. Domniia Radului vodă cel Frumos, leat 6953

Pătru vodă moldovean leagă haraci la turci.

Au domnit Pătru vodă Aron, carele, lovind fără véste pre Bogdan vodă, în răvărsatul zorilor, la un sat den jos dă Suceavă, l-au prinsu şi i-au tăiat capul. [...] Acest Pătru vodă zic că au legat bir să dea turcilor.

Ştefan vodă moldoveanul cel Bun bate pă Pătru vodă Aron cu ajutorul Radului vodă.

Însă, după dânsul s-au pus domnu Ştefan vodă cel Bun, feciorul lui Bogdan vodă, carele au venit cu ajutoriul Radului vodă den Țara Rumânească, şi, bătându-se cu Pătru vodă Aron în 2 rânduri, la Doljăşti, pă Siret şi la Orbic, şi bătându-l dă amânduao rândurile, în cea după urmă au prinsu pă Pătru vodă şi i-au tăiat capul. Şi au rămas Ştefan vodă

la domnie. Carele era om viteaz şi multe războaie au făcut cu turcii, cu ungurii, cu leaşâi, cu tătarâi, cu muntenii; nicicum nu să aşăza şi, norocul slujându-i, pre mai mulţi biruia. Era om nemulţămitor binelui ce au avut de la cinevaşi, precum au făcut şi cu Radul vodă, domnul muntenescu, că cu ajutoriul lui au luat scaunul Moldovei, iar pă urmă au rădicat războiu şi asupra lui şi, fără véste viind, i-au căutat Radului vodă a fugi la turci, iar Ştefan vodă au luat pe doamna sa şi pre fiică-sa, Voichiţa, pre carele o au luat lui doamnă. Fiind, dar Laiotă Băsărabă lângă Ştefan vodă, mai dănainte vréme, şi viind pârlej ca acesta, de fugise Radul vodă den ţara lui, l-au lăsat Ştefan vodă pă Laiotă domnu Ţărâi Rumâneşti. Carele în scurtă vréme, bucurie au avut, că au venit Radul vodă cu oaste turcească şi l-au gonit, mergând cu oştile până la Bârlad, de au prădat, au robit Ţara Moldovei foarte rău.

Nemulţămirea lui Ştefan vodă cătră Radul vodă.

Laiotă vodă Băsărab, pus domnu de Ştefan vodă, îl goneşte Radul vodă.

În vremile acestea, au murit şi Ioan Paliologul, împărat grecilor, şi, strângându-se fraţii lui: Costandin, Dumitru şi Thoma, dederă împărăţiia lui Costandin. Iar Thoma şi Dumitru dederă împărăţia frăţine-său şi s-au dus la Peloponis şi, împărţindu-l, au luat unul Lachedemoniia, altul au luat Corinthul, şi şădea fără grijă.

Iar sultan Mehmet gândi gând rău asupra Ţarigradului, să-l ia. Ci, întâi au zidit o cetate noao, mai sus de Ţarigrad, pe Marea cea Neagră, la care şi grecii le-a dat ajutoriu. După acéia, au strâns păgânul oşti fără număr, pă apă şi pă uscat şi, făcând multe meşteşuguri şi năvăli cu multe vărsări de sânge, au luat Ţarigradul, la leat 6961, iar de la Hristos leat 1453, mai 29.

Mehmet împărat bate Ţarigradul şi-l ia şi piere împăratul grecesc Costandin.

Acolo au perit şi Costandin, împăratul grecilor, cu toţi boiarii lui. Când ar citi cineva pe Ghiorghe Franţi, istoricul, carele s-au şi întâmplat la luarea Ţarigradului, fiind şi logofăt mare al împărăţiei, şi au şi scris acestea pre amăruntul, mi să pare că nu ar fi

făr' de lacrămi, socotind nevoia ce au venit cetăţii şi cetăţenilor acelora: unde vaiete, şi ţipete, plânsuri, dăspărţiri unul dă altul şi altele ca acestea.

Laiotă vodă iar vine domn cu ajutorul lui Ştefan vodă.

În vremile acestea, Ştefan vodă de la Moldova, văzând că Radul vodă au venit cu turcii şi au scos pă Laiotă vodă şi l-au gonit, nu s-au îngăduit, ci au cerut ajutor de la Ieaşi, şi au venit de au scos pre Radul vodă şi au aşăzat pre Laiotă vodă la scaun.

Ianoş crai pradă Ţara Ungurească să ia corona.

În vremile acestea, ce s-au luat Ţarigradul, Huneadi Ianoş au arsu toată Ţara Nemţească, pentru coronă, ca să o ia de la nemţi, fiind ales gubernatoriul Ţărâi Ungureşti şi prinţep Ardealului. După acéia, n-au trecut multă vréme, ci au murit la Zemlin, lăsând mare nume de multe vitejâi ce făcuse cu turcii şi cu nemţii. Deci, în urma lui au rădicat ţara craiul pre Huneadi Mateiaş.

9. Domnia lui Laiotă vodă Basarab, leat 6968

După ce au domnit Radul vodă ani 15, au luat domniia Laiotă Băsărab. Zic să fie domnit şi el ani 16. Carele au închinat ţara turcilor, să dea haraci. Alte lucruri făcute dă dânsul nu să găsescu scrise de nimeni.

Huneadi Mateiaş au luat corona de la nemţi.

Huneadi Mateiaş, craiul ungurescu, au luat corona crăiască, care o luase Frideric, împăratul nemţescu, şi o ţinuse 24 de ani la el.

Sultan Mehmet bate pe persi.

Iar sultan Mehmet, împăratul turcescu, s-au dus la persi de s-au bătut cu Huzun Hasan, la care război au fugit Huzun Hasan, şi au luat mulţi robi, agemi, de i-au dus la Ţarigrad. Iar şi den oastea lui au căzut mulţi oameni mari: unul au fost beilerbei al Anadolului, carele au fost fecior lui Ghidu Paliolog, grec turcit.

Cu vineţenii încă au făcut război, şi pă uscat, şi pă mare. Atuncea au luat Evripul, cu sabiia, şi i-au tăiat tot norodul, den 12 ani în sus. Şi alte multe cetăţi au luat păgânul.

Ştefan vodă bate pe turci.

Împăratul turcescu au trimis să bată pă Ştefan vodă cel Bun al Moldovii, iar domnul au tăiat toată oastea turcească, numai au scăpat turcii carii dusése robii înainte.

10. Domnia lui Ţepeluş vodă, leat 6985

Ţepeluş vodă, având război cu Ştefan vodă, fu prinsu şi tăiat.

După Laiotă vodă, au venit domnu Ţepeluş vodă, carele au avut război cu Ştefan vodă den Ţara Moldovei, şi au biruit pă Ţepeluş, şi, prinzându-l, i-au tăiat capul, şi i-au luat ţara, dă o au stăpânit Ştefan vodă pen multă vréme.

Batăr Iştvan, prinţip Ardealului, bate pe turci.

Întru această vréme, Batăr Iştvan, prinţepul Ardealului, cu Chineş Pal, au avut război cu turcii, în câmpii ce le zic Chenier, şi au perit 30.000 de turci şi 8.000 de unguri; însă atunci au fost biruinţa a ungurilor.

Mateiaş craiul au luat Beciul.

Şi Mateiaş, craiul ungurilor, au luat Beciul de la nemţi cu foame, şi, acolo, în Beci fiind, au murit, şi zic că în zioa ce au murit Mateiaş craiul în Beci, întru acea zi, toţi leii ce-i avea la Buda s-au omorât unul pre altul.

Întru aceste vremi, au luat sultan Mehmet Crâmul, carele şi Cafa să numéşte. În vremile acestea, au murit şi sultan Mehmet şi în locul lui s-au pus fii-său, Baizit al doilea. Acesta avea frate, carele îl chiema Gemsultan, şi s-au dus la Eghipet, cerând ajutor împotriva frăţine-său, dar nu i-au dat; apoi, de acolo s-au dus la Ţara Frâncească. Ci Baizit au scris vineţenilor să facă meşteşug să-l omoare. Şi au găsit vineţenii om al lor, carele ştia limbă hărăpească, şi l-au trimis de s-au împrietenit cu Gemsultan, şi, pen multă vréme ce au fost cu el, au găsit pârlej şi l-au otrăvit. Iar frâncul, viind la sultan Baizit, multe daruri au luat; dar şi el, într-o noapte, s-au aflat mort, mescându-i şi lui cu acel păhar, cu carele au mescut şi el altora.

În mijlocul vrémilor acestora, au trimis

împăratul turcescu pre Hadâm paşa cu oaste în Ţara Rumânească, dar acolo au perit şi paşa, şi oastea lui. Şi iarăşi turcii călcând Ţara Moldovii, au luat cetăţile lui Ştefan vodă: Chiliia, Cetatea Albă, leat 6991; dar Ştefan vodă, neîngăduindu-se, au mersu cu putere mare şi şi-au luat cetăţile înapoi.

Rumânii bat pă turci.

11. Domniia lui Vlad vodă Călugărul, leat 7001

Vlad vodă Călugărul.

După stăpânirea lui Ştefan vodă în câtăva vréme aicea, în Ţara Rumânească, s-au rădicat domnu Vlad vodă Călugărul, carele au domnit 3 ani.

Sultan Baizit, împăratul turcilor, au mersu la Ţara Moldovei de au luat Cetatea Albă, Chiliia şi alte locuri, carele le luase moldovenii de la turci, mai nainte. În care vremi, fiind domnu la Moldova Ştefan vodă, n-au îndrăznit să iasă de faţă, având oaste puţină, ci au trimis la leaşi să-i dea ajutoriu; ci, până a venit ajutoriul, turcii şi-au făcut treaba şi s-au dus la Ţarigrad. La această oaste turcească, au luat într-ajutor turcul şi pă Vlad vodă, cu oştile lui den Ţara Rumânească; pentru care lucru, Ştefan vodă multă părére rea au avut pă Vlad vodă.

Baiazit împărat iar au luat cetăţile de la moldoveni.

12. Domniia Radului vodă, fecior lui Vlad vodă, leat 7004

Radul vodă, fecior lui Vlad vodă.

Nifon patriarhul vine în ţară.

Stând la domnie Radul vodă, în urma tătâne-său Vlad vodă, au făcut mănăstirea den Deal, frumoasă, şi o au înzestrat cu moşâi bune şi cu altele, de toate. Acesta au trimis de au adus pe Nifon patriiarhul, pre carele turcii îl mazâlise, îl surgunise, şi, viind aicea în ţară, multe învăţături sufleteşti învăţa, şi îndrepta biserica, pentru că era rumânii proşti, atât vlădicii, episcopii, cât şi popii şi toţi ceilalţi. Ci dar, scandălisându-se cu Radul vodă, pentru un lucru făr' de lége ce au făcut Radul vodă, de au făcut pă un boiar, anume Bogdan (pre carele îl iubiia), de ş-au lăsat muierea şi i-au dat domnul pre o sor-a lui, de

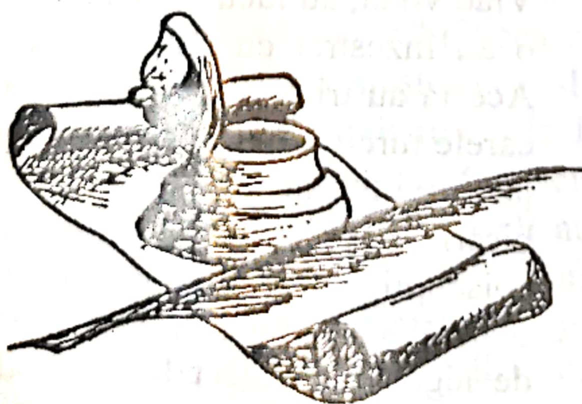
Nifon patriarhul să goneşte.

care, neîngăduind Nifon patriiarhul, fu gonit den ţară. El încă, ieşând den Târgovişte, şi-au scuturat papucii dă prah, şi l-au afurisit pe domnu (cum s-au şi aflat după moarte), carele, căzând în boală groaznică, au murit şi l-au îngropat la mănăstirea lui den Deal, în mormânt carele şi-l gătise el, cioplit în piatră, cum se véde. Şi au domnit ani 15.

În domnia Radului vodă, au avut Ştefan vodă moldoveanul război cu Hroiot, pă Siret, la Şchiei, şi, biruindu-l, l-au prinsu viu şi i-au tăiat capul. Iar şi Ştefan vodă, căzând după cal, l-au vrut prinde vrăjmaşâi.

Ştefan moldoveanul bate pă Albert, craiul leşăsc.

Au mai avut acest Ştefan vodă şi alt război: cu Albert, craiul leşăscu, la Codrul Cozminului; şi foarte rău l-au bătut şi mulţi leaşi au perit. Şi, ducându-se oştile lui Ştefan vodă în Ţara Leşască, au arsu, au prădat, au robit şi Podolia, şi pă dân sus dă Liov, multe miluri de pământ. Şi multe războaie au avut Ştefan vodă, ţiind ţara cu sabia în 47 de ani şi, ca un om, au murit; şi s-au pus în locul lui fie-său, Bogdan vodă cel Orbu.

IZVOARE STRĂINE

CRONICI POLONEZE

IOANNES DLUGOSS (JAN DLUGOSZ)

HISTORIA POLONICA

1460.
Au fost trimişi soli [din partea polonilor] la împăratul tătarilor, Eczigeri, şi la voievodul Ştefan al Moldovei, ca să-i trimită ajutor regelui Cazimir, dacă cumva va avea război cu boemii.

1465. Principele Moldovei [Ţara Românească] cu numele Vlad fu prins de Matia, regele Ungariei, şi ţinut mai mulţi ani în închisoare, pe motiv că s-ar fi unit cu sultanul şi, în ascuns, i-ar fi dat aceluia ajutor împotriva ungurilor.

Un alt frate al acestui Vlad, cu numele Radul, îndreptându-se către sultanul Mahomed, se legă faţă de el ca feudal şi tributar şi, în schimbul unui tribut, primi în stăpânirea sa zisa Moldovă de sus. Iar Chilia, cu cetate cu tot, aşezată pe malul Dunării, apărată prin natură, poziţie şi întărituri, numită de greci Lycostomos, pe care Radul o ocupase cu uşurinţă, după ce alungă pe unguri, o ţinea pentru turci. Ştefan, palatinul Moldovei, temându-se să nu fie jefuită Moldova din aşa mare apropiere, se învoise să plătească tribut anual sultanului, cu toate că era vasal şi feudal al regelui şi al regatului [polon]. Şi nu fu împiedicat de la acest pas prin scrisori şi soli de Cazimir.

Atunci, însă, însuşi Ştefan al Moldovei, înţelegând gândurile cetăţenilor din Chilia, care înclinau spre ascultarea şi supunerea lui Cazimir, primind de la pomenitul Cazimir scrisori trebuincioase către cetăţenii Chiliei şi înţelegându-se cu ei asupra predării cetăţii, sosi în 8 zile sub zidurile ei, cu o puternică oaste. Şi, deschizând cu voia cetăţenilor o poartă, dar aşa ca să nu pară că e trădare la mijloc, ocupă oraşul în miez de noapte. Pe unul din cei doi căpitani ai cetăţii, care, invitaţi din întâmplare la o nuntă, se chefuise mai mult, îl prinse, iar al doilea, deşi scăpase în cetate, totuşi, îndemnat de frica morţii ce-l ameninţa dacă ar fi căzut cetatea, îndemnat şi de dragostea de viaţă şi de nădejdea vreunor daruri, trecu cetatea în puterea lui Ştefan. Împăratul turcilor turbă de ură şi de mânie la auzul acestor veşti şi sufletul

lui plin de mânie îl mai aprindea şi Radul, prin stăruinţele şi îndemnurile lui de a grăbi să răzbune perfidia lui Ştefan, care, nicicând n-a fost cu credinţă sultanului, ci, sub cuvânt că plăteşte tribut, slujea regelui polon şi din sfatul şi porunca aceluia ocupase Chilia. Şi aşa sultanul dădu poruncă să se pregătească oastea împotriva Moldovei, iar Ştefan, adunându-şi la arme pe toţi ai săi, atât pe oşteni, cât şi pe ţărani, aşa că numai femeile şi copiii mai rămăseseră acasă, porni împotriva lui, pregătit să moară cu toţii ai săi sau să învingă. Împăratul turcilor, care ţinea la el pe solul lui Ştefan trimis cu tribut, cu daruri şi cu vorbe de dezvinovăţire pentru luarea Chiliei, temându-se de puterea regelui polon şi socotind că e primejdios să se bată cu unul care e gata să moară, slobozi pe solul lui Ştefan, încărcându-l cu mare cinste şi primind cuvintele de dezvinovăţire.

1467 (Lupta de la Baia). Luptându-se trei bărbaţi câţiva ani pentru voievodatul Moldovei, anume Ştefan, Petru şi Berendei, care, toţi trei, susţineau că se trag din viţa principilor Moldovei, chiar de la Alexandru [cel Bun], Ştefan, care se deosebea prin şiretenie, neastâmpăr, isteţime şi îndemânare, înlăturând pe ceilalţi doi, cu uşurinţă puse mâna pe domnie la români. Prin asprimea şi dreptatea sa, nelăsând nici o crimă nepedepsită, îi făcu pe aceştia plecaţi şi ascultători întru toate de poruncile lui. Şi nu numai pe ostaşi şi pe boieri, ci chiar şi pe ţărani îi strânse la arme, învăţând pe fiecare să-şi apere patria. Dacă afla că vreun ţăran n-avea săgeţi, arc sau sabie, sau că a pornit la luptă fără pinteni, îi tăia capul fără nici o milă. Chiar şi Cazimir, regele Poloniei, îl puse pe acesta în fruntea moldovenilor, nebăgând în seamă pe ceilalţi doi, pe Petru şi pe Berendei, care, cum am spus mai sus, se refugiaseră la el şi-i făgăduiau câte toate, dacă regele îi va pune pe ei în scaunul Moldovei.

Matia, regele Ungariei, care primise la sine pe Berendei, plecat din Polonia, şi care făgăduise acestuia că-l va reaşeza în scaunul Moldovei, neputând suferi să fie părăsit şi dispreţuit de Ştefan, care stăruia în supunerea lui către Cazimir, adunându-şi o armată puternică şi luând şi pe Berendei cu sine, cu gândul să-l aşeze în scaunul Moldovei şi să răpească dreptul regelui şi al regatului polon asupra stăpânirii Moldovei, pe la mijlocul lunii lui octombrie, ieşi din Ungaria. Încredinţând conducerea şi grija armatei lui Ioan Giscra de Brandis, boemul, năvăleşte în Moldova şi, trecând munţii şi pădurile, care în popor sunt numite Ptonini, ajunge la Trotuş, pe care-l prădă şi-l arse.

Merse, apoi, mai departe pe lângă munţi şi ajunse până la Bacău, târgul Roman şi apoi la Neamţ. Pe acestea şi toate oraşelele din vecinătatea

lor, toată ţara locuită şi bogată, o pustii cu sabie, foc şi omor, neuitându-se la nimic, nici la vârstă, nici la stare şi nici la sex. Şi, cu toate că Ştefan voievod îi ieşise în cale cu oastea sa la acel Trotuş, temându-se, totuşi, de puterea lui (căci regele Matia avea ca la 40.000 de oameni în armata sa) şi temându-se şi de necredinţa oamenilor, din cauza tiraniei lui, căci omorâse aproape pe toţi fruntaşii, nu cuteză să se lase în luptă deschisă, ci-l hărţui mereu din locuri ascunse şi pline de curse, timp de vreo 40 de zile şi-l împiedică de a jefui mai departe. Iar după ce regele Matia panonicul, ajunse la orăşelul Baia, şi după ce întări orăşelul cu valuri de pământ, cu gropi şi cu care (căci se temea de năvălirea duşmanilor), Ştefan voievod, care-şi aşezase armata între două râuri, Moldova şi Şomuz, socotind că a sosit timpul când cu puţini să poată bate pe cei mulţi, lăsându-şi caii şi sarcinile în tabără, sosi cu pedestraşi uşori la Baia. Şi trimiţând mai înainte oameni care să dea foc oraşului din câteva părţi, după ce izbucniră flăcările, se aruncă asupra ungurilor, în seara zilei de 15 decembrie. Şi a ţinut luptă schimbăcioasă până la revărsatul zorilor, căzând mulţi din unguri ucişi, mulţi pârjoliţi de flăcări. Matia, ca să nu cadă viu în mâna moldovenilor, fu scos din focul luptei pe targă, rănit în 3 locuri, dar nu de moarte.

Partea mai mare a armatei, ajungând în munţi şi găsind drumul închis cu arbori prăvăliţi, după ce îşi arse carele şi alte bagaje şi după ce îngropă în pământ 500 de tunuri, ca să nu pună mâna moldovenii pe ele, scăpă cu fuga. Şi dacă regele Ungariei n-a fost prins sau omorât, aceasta se datoreşte binefacerii unui român, căruia Ştefan voievod, descoperind înşelăciunea, îi tăie capul. Se spune că 10.000 de unguri au fost ucişi în acea luptă, şi câteva steaguri au fost luate şi aduse de soli de-ai lui Ştefan ca semn de biruinţă regelui Cazimir al Poloniei, care petrecea în Vilna. Iar Ştefan şi armata sa dobândi pradă mare, corturi, care şi tunuri. Au scăpat, însă, împreună cu regele, aproape toţi baronii Ungariei, anume: Ioan Lanthsloer, episcopul din cinci Biserici, Mihail Ossak de Gruth, palatinul regatului ungar, Iob de Gara, Ladislas de Canischa, Ludovicus de Valkew, Andreas Cuper, Ioan Giskra de Brandisz, Hardulath şi alţi mulţi. Numai Ioan de Daroch, voievodul Transilvaniei, dintre cei mai mari a fost omorât, împreună cu toţi oamenii săi, care, se crede, că au fost ca la 4.000.

Întorcându-se în Ungaria, Matia se împăcă cu guvernatorul Henrik Diak, iar pe ostaşi şi pe cetăţenii transilvăneni îi încărcă cu o dare de 400.000 de florini, pe care aceştia au fost siliţi să-i dea în aur curat, pentru că s-au rupt de el şi s-au alăturat la comitele Ioan. Cu aceşti bani, începu să-şi pregătească o nouă oaste, cu oameni străini, în care oaste nu se

îndemnau să se înşire polonii, de teamă că avea de gând să năvălească asupra regatului Poloniei sau asupra feudalilor ei, adică asupra Moldovei; căci credeau cu toţii că se grăbeşte să-şi şteargă ruşinea. Din cauza aceasta, Ştefan voievod se rugă de regele Cazimir al Poloniei prin soli deşi şi prin scrisori.

1468. Debeslau Bischowschi, castelanul de Belz, şi Stanislau de Thaczin, fiul castelanului din Cracovia, au fost trimişi în Moldova ca să-i dea de ştire lui Ştefan, voievodul moldovean, să fie cu inima împăcată, că va primi ajutor din partea regelui Cazimir în orice nevoie, împotriva regelui Matia şi împotriva oricărui duşman şi să-i spună ziua şi locul pentru depunerea omagiului.

1468. Regele Matia al Ungariei, suferind o foarte mare înfrângere din partea lui Ştefan, în Ţara Moldovei, pe care voise s-o tragă de sub stăpânirea regelui Cazimir şi să încerce a şi-o supune sieşi, scăpă cu fuga în regatul său, fără să-şi fi împlinit planurile sale. Are de gând, însă, să dreagă această înfrângere printr-un nou război.

1469. [Ştefan], chemat [să depună omagiul faţă de regele Poloniei] prin soli de frunte, ca Ioan Mussilo, palatinul Podoliei, şi Spitko de Iaroslav, subcamerariul Przemisliei, care fură trimişi la el să vină, amână venirea din o mulţime de pricini şi mai ales de teamă ca nu cumva, ieşind din ţară, să i-o ocupe turcii, ungurii sau muntenii. Ca motiv a adus invazia duşmanilor, în realitate, însă, se temea de prinsoare, aceasta în urma încunoştiinţării unuia dintre sfetnicii regelui. Totuşi, ca să nu-l supere pe Cazimir, depuse omagiul şi jurământul de credinţă în faţa amintiţilor soli, Mussilo şi Spitko, legându-se prin jurământ că atunci când se va afla regele în Cameniţa, Colomeea sau în Sneatin, numai să fie vestit cu 2 luni înainte, are să presteze omagiul şi în mod solemn şi public.

1469 (Năvălirea lui Ştefan în Ardeal). Ştefan, voievodul Moldovei, căutând în tot chipul să răzbune nedreptatea suferită, năvăli în Transilvania numai cu 1.800 de călăreţi, pe când regele Matia se afla în Wartislavia şi, jefuind-o cu foc şi omor în repezeală, întocmai ca o furtună, săvârşi mai multe cruzimi şi se întoarse încărcat de pradă. Tot atunci, trimiţând scrisori şi daruri la Petru, ca din partea boierilor Moldovei, să vină şi să ia domnia, prinse de viu pe numitul său rival de domnie, care omorâse pe tatăl său, şi pe care regele Matia al Ungariei îl favoriza împotriva lui Ştefan, şi, aducându-l la sine, îi tăie capul.

1469 (Năvălirea tătarilor în Moldova). Ceilalţi tătari, îndreptându-se spre Moldova, fură alungaţi de moldoveni, ajutaţi fiind aceştia şi de

greutatea locurilor. În ciocnirea a treia, însă, învingători fiind tătarii, omorâră mulţi oameni. Pierdură, însă, pe fiul împăratului Manyak, prins de viu de moldoveni. Manyak credea că, cu trecerea zilelor, va putea mai uşor să-şi răscumpere fiul. Trimiţând 100 de soli la Ştefan, voievodul Moldovei, îl vesti cu îngâmfare că, dacă nu-i redă fiului său libertatea, sau dacă are vreun gând rău asupra lui, are să-l pedepsească aspru. Însă Ştefan, bărbat cu un suflet mare, mâniat de acea solie, care pe altul poate l-ar fi îngrozit, nesocotind ameninţările lui Manyak, taie pe fiul aceluia în patru bucăţi în faţa solilor, pe soli îi trase în ţepi, afară de unul, pe care, cu nasul tăiat, îl trimise la Manyak să-i dea de veste. Aşa răzbuna Ştefan umbrele morţilor săi.

1470. Regele Cazimir al Poloniei, petrecând 11 săptămâni în Cetatea Nouă, în ziua de vineri, 13 iulie, plecă de aici şi se îndreptă spre Rusia, trecând prin Tharnow, Pilzno, Robezicze, Przemisl şi, ajungând după 9 săptămâni la Leopol, având cu sine aproape 3.000 de soldaţi, zăbovi acolo până la 22 februarie. Îl aşteptă în zadar pe Ştefan, voievodul Moldovei, care se legase să-i presteze omagiu în ziua de 13 august, în cetatea regească Cameniţa. Întrebat de mai mulţi soli, între care şi Ioan, palatinul Podoliei, răspunse că, fiind în război cu vecinul său, Radul, voievodul Basarabiei [Ţării Româneşti], nu poate veni, adăugând că şi-ar trage asupra sa şi asupra ţării sale o mare primejdie dacă ar pleca, deoarece ameninţă a izbucni un război crâncen, care nu ţine seamă de pace sau de armistiţiu. Regele Cazimir, cu toate că vedea că spune lucruri vrednice de crezut, îşi închipui, totuşi, că dezvinovăţirile acestea pornesc din viclenie şi socotea că Ştefan nu e credincios nici unuia, nici ungurului, nici turcului şi nici lui. Se grăbi, deci, să scoată omagiul cu orice preţ, vestindu-l că altcum îl va socoti de duşman şi nu de feudal. Ştefan trimise pe solii de mai înainte, anume pe Stanciul şi pe Iuszko postelnic, care şi veniră la Cetatea Nouă şi, printr-o vorbire plecată, înduplecară pe rege şi pe sfetnicii săi, care erau înfuriaţi de viclenia aceluia. Tot prin aceşti soli mai trimise Ştefan şi scrisoare nouă, întărită cu pecetea boierilor săi, în care se lega cu jurământ că în ziua de 1 mai a anului următor va depune omagiul regelui Cazimir, orice greutate s-ar ivi, cerând, totodată, ca regele să pună capăt războiului dintre el şi Radu prin pace sau printr-un armistiţiu. Regele, grăbindu-se să dezlege alte afaceri ale regatului, primi făgăduiala întărită printr-o nouă scrisoare, cu condiţia să-l vestească cu 7 luni înainte, atunci când va fi să depună omagiul. Trimise, totodată, şi soli care să încheie pace între el şi Basarab, temându-se ca nu cumva Basarab să năvălească fără veste asupra lui, cu ajutor turcesc.

1474 (Despre războiul lui Ştefan cu Radul). Sâmbătă după Bobotează, veniră la Cazimir, regele Poloniei, în orăşelul Vislița, solii fruntaşi ai lui Ştefan, voievodul Moldovei, Ştefan Turculeț şi alții, prin care Ştefan trimitea vestea că pe voievodul Basarabiei, Radul, duşmanul său, care avea ajutoare turceşti, l-a alungat şi că i-a luat soția şi 2 fete şi toată averea din cetatea Dobrovița [Dâmbovița, Bucureşti], unde se refugiase Radul, şi de unde fugise pe ascuns şi că a pus stăpânire pe cea mai mare parte din moşiile aceluia. Pentru adeverirea acestor spuse, trimise lui Cazimir, în 16 ianuarie, 20 de steaguri luate de la duşman. Dar 3 zile în urmă, veni, peste această veste atât de înveselitoare, o altă solie, care înştiință pe regele Cazimir că Radul, voievodul Basarabiei, a redobândit, cu ajutor turcesc, Basarabia, şi că pe pârcălabii aşezați de Ştefan i-a omorât, şi că a pustiit mare parte din holdele Moldovei şi se ruga să trimită regele în ajutorul lui Ştefan oastea polonă. Şi astfel, regele trimise, la cererea aceluia, oastea Podoliei, sub conducerea lui Mihail Buczaczki, căpitanul Sniatinului, şi trimise şi alți doi soli, pe Dobeslau Biszowski, castelanul de Belz, şi pe Egidius Suhodolski, care să împace pe cei doi voievozi, făcându-le dreptate, sau să-i facă cel puțin să întrerupă războiul, pentru ca, cu atât mai uşor să poată ajuta Ştefan, voievodul Moldovei, pe Cazimir împotriva ungurilor. Dar aceştia, găsind pe Ştefan la curtea din Vaslui şi arătându-i hotărârile regelui, care lui i-au fost spre bucurie, au înțeles că el n-are de gând să facă pace cu Radul. Şi aceasta nu pentru că nu ar vrea să primească o învoială dreaptă, ci pentru că Radul, dând toate cetățile sale turcilor şi atârnând de voia şi de placul lor, nu putea sau nu cuteza să facă nimic de capul lui, fiind sub stăpânire străină. Ştefan vodă, cu toată oastea sa, cu soția, cu fiul şi cu fiica sa, stând la curtea din Vaslui, care nu era apărat nici de la natură şi nici prin întărituri, veghea cu puternică împotrivire să nu năvălească turcii cu Radul în țara sa. Iar pe soția şi pe fiica lui Radu le ținea în prinsoare la Suceava.

1474. Împăratul turcilor, Mahomed, după ce a ocupat cetățile şi întăriturile din Basarabia şi Montania şi i le-a lăsat lui Radul, se făcu aşa de trufaş, încât trimise soli la Ştefan al Moldovei să-i spună că, dacă nu-i dă Cetatea Albă şi Chilia şi nu-i plăteşte tribut, drept duşman îl socoteşte. Şi să ştie că va veni cât mai curând şi va lua acele locuri cu putere, fără voia lui.

1475 (Lupta de la Podul Înalt–Rahova). Marți, în 17 [sic] ianuarie, Ştefan, voievodul Moldovei, înfrânse într-un mare măcel oastea de 120.000 de oameni a lui Mahomed, căruia îi dăduseră şi muntenii ajutor, după ce le supusese țara. A dat Ştefan această lupta lângă mocirla Racovăț şi râul

Bârlad, cu oastea sa şi cu 5.000 de secui, a căror ţară, rupând-o din regatul Ungariei, şi-o supusese sieşi. Dar învingerea a costat şi pe ai săi; căci toate şirurile dinainte, în care se aflau şi secui, fură zdrobite de turci şi amenința o mare primejdie, până când Ştefan se aruncă el însuşi în mijlocul turcilor, nebuni de bucuria învingerii şi, cu puterea minunată a lui Dumnezeu, nimici cetele turceşti, având abia vreo 40.000 de luptători, din care cea mai mare parte erau ţărani.

Nu s-a îngâmfat Ştefan în urma acestei biruinţe, ci a postit 40 de zile cu apă şi cu pâine. Şi a dat poruncă în ţara întreagă să nu cuteze cineva să-i atribuie lui acea biruinţă, ci numai lui Dumnezeu, cu toate că ştiau toţi că învingerea din ziua aceea numai lui i se datoreşte.

Toată oastea lui s-a îmbogăţit din prada luată de la turci: aur, argint, purpură, cai şi scule scumpe. Cetăţile Basarabiei care trecuseră de la el la turci, îi fură înapoiate toate. Pe mai mulţi ţărani îi făcu boieri. Foarte puţini turci au putut scăpa cu fuga, pentru că cei care o luară la fugă şi se îndreptară spre Dunăre, fură tăiaţi de moldoveni, care aveau cai mai buni, sau fură luaţi de valuri şi înecaţi. Pe caii turcilor şi chiar pe turci îi chinuia foamea, pentru că Ştefan vodă dădu flăcărilor toată partea Moldovei pe unde aveau să treacă turcii. Şi această împrejurare a fost hotărâtoare pentru biruinţă. Pe prinşii turci, aproape pe toţi, afară doar de cei mai de frunte, îi înfipse în ţeapă. Leşurile celor ucişi le arse; se mai văd şi acum câteva grămezi de oase, mărturia de veci a unei biruinţe aşa de însemnate. Patru căpetenii de-ale turcilor, 36 de steaguri şi alte lucruri scumpe le trimise Ştefan voievod, prin boierii mai de frunte ai domniei sale, regelui Cazimir, în Litvania, cu rugămintea să nu-l părăsească şi nu-l lase primejdiilor pe un supus atât de credincios, pe un atlet atât de viteaz, ci să-l ajute cu oamenii lui, cu armele şi banii lui şi cu alte mijloace de război împotriva împăratului turcesc, care încearcă în tot chipul să răzbune nenorocirea alor săi. Şi să facă bunătate să se apropie în părţile Rusiei, ca să primească omagiul, pe care până acum a tot amânat să-l depună. Cazimir, regele Poloniei, bucuros de această veste atât de plăcută şi aşa de norocoasă pentru el, regatul său şi pentru creştinătatea întreagă, făcu rugăciuni de mulţumită şi aduse şi jertfe către Dumnezeul cel preaputernic şi milostiv, punându-se la îndemâna lui Ştefan şi făgăduindu-i că-l va ajuta din toate puterile în planurile lui. Şi nu păcătuia prin această hotărâre, pentru că văzu că puternicul duşman, de curând apărut, de care se îngrozea întreg pământul, a fost strivit de puterea nebăgată în seamă a lui Ştefan voievod. În culmea îngâmfării, se hotărâse să subjuge pe toţi regii vecini şi dăduse ordin comandanţilor armatei aşa de

strașnic bătute, ca, supunând Moldova și trimițând pe Ștefan în robie, să ierneze la Camenița, în Podolia. În primăvară, să treacă apoi în Ungaria, unde era să se unească cu o a doua armată, în fruntea căreia se afla el.

Ștefan trimise și papei Sixt al IV-lea câțiva prinși și câteva steaguri luate de la dușman, cerând ajutorul Înalt Preasfinției Sale pentru înăbușirea furiei ce le-a rămas turcilor. Asemenea, trimise Ștefan și lui Matia, regele Ungariei, astfel de daruri, ca să câștige ajutorul lui. Dar acesta, trăgând pe partea sa toată măreția acestui triumf și atribuindu-și-l sieși, scrise papei și împăratului, scrise și celorlalți regi și principi ai pământului, cu trufașă mândrie, că a strivit o puternică oștire a turcilor cu armata sa, al cărei comandant este Ștefan.

Și a făcut aceasta din obișnuita și neobrăzata lui deșertăciune, cu gândul să câștige pentru sine meritele altora, când toată lumea știe, atât în Polonia, cât și în Ungaria, că același Ștefan al Moldovei, pe care Matia îl numește comandant al armatelor sale, cu puțin mai înainte, a snopit vreo 6.000 de unguri care, din porunca regelui Matia, pustiau Moldova, conducătorul lor, Magerbalasch, abia scăpând cu fuga.

Nici nu se mulțumi Ștefan al Moldovei numai cu aceste solii pe la prieteni, ci trimise o solie însemnată cu daruri mari, chiar și la cel mai vajnic dușman al său, la Mohamed, împăratul turcilor. Se plânse că niște tâlhari, niște izgoniți și surghiuniți [din imperiul turcesc] fără știrea sultanului, au năvălit asupra sa, cu mare vrăjmășie, pricinuindu-i pagube mari, și că el, cu ajutorul lui Dumnezeu, care totdeauna cauza cea dreaptă o ajută, a nimicit acea ceată de hoți și de surghiuniți și cerea, ca pe cei care au mai rămas din acești tâlhari, dacă cumva se vor fi refugiat prin părțile sultanului, să-i dea pe mâna lui, ca să-i pedepsească cu aceleași meritate pedepse, ca și pe ceilalți.

Mai mult supărat decât îmblânzit de o astfel de solie, sultanul, călcând dreptul ginților, aruncă pentru câtva timp pe soli la închisoare, apoi, despuindu-i de tot ce aveau, îi trimise acasă, în Moldova, pe jos și aproape goi.

Același Ștefan voievod, înștiințat prin acești soli de mânia și de oștile mari pe care le aduna sultanul să le trimită pe mare și pe uscat împotriva sa, în fruntea cărora se spunea că va fi însuși sultanul, așteptă neînfricoșat, încrezut în ajutorul lui Dumnezeu. O, bărbat minunat, cu nimic mai prejos decât comandanții eroici, de care atâta ne mirăm! În zilele noastre, câștigă el, cel dintâi dintre principii lumii, o strălucită biruință asupra turcilor. După a mea părere, el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și

stăpânirea lumii şi mai ales cinstea de comandant împotriva turcilor, cu sfatul, înţelegerea şi hotărârea tuturor creştinilor, de vreme ce ceilalţi regi şi principi catolici îşi petrec timpul numai în trândăvii sau în războaie civile [...].

Ştefan, voievodul Moldovei, urmărind cu un zel foarte viu mişcările lui Mohamed împotriva sa şi aflând, prin spioni, că turcul e la Adrianopol şi îşi adună acolo toate puterile lui, prin multe şi diferite solii se adresă regelui Cazimir, care era în Litvania, şi, arătându-i mărimea primejdiei ce-l ameninţa, ceru de la rege şi de la soldaţii aceluia să-i vină cât mai repede în ajutor. Cu aceleaşi rugări se adresă şi baronilor Rusiei, prin soli şi scrisori multe. Tot ce cerea era ca regele să trimită 2.000 de pedestraşi, pentru apărarea Cetăţii Albe şi a Chiliei, şi să poruncească Rusiei să fie gata de luptă şi să-şi aşeze tabăra lângă Cameniţa. Regele, cu restul armatei polone, să urmeze numaidecât, de asemenea gata de luptă. Că el acest plan şi-a făcut: să nu se lase nicidecum la luptă deschisă cu un duşman aşa de puternic şi aşa de numeros, ci, retrăgându-se, puţin câte puţin, până la Cameniţa, să înconjoare pe duşman şi să-l prindă la mijloc. Cerea, în sfârşit, de la rege ca, în caz de nevoie, să i se permită, lui şi oamenilor săi, să treacă fără piedică la Cameniţa.

Cu toate că boierii Litvaniei îl îndemnau stăruitor pe rege ca să pornească cu oastea din Polonia, Litvania şi din toate ţările cât mai repede împotriva turcilor, zicând că e mai bine să lupte împotriva lor acum, pentru vetrele moldovenilor, decât mai târziu, pentru ale litvanilor şi că, pentru asta, făgăduiesc tot ajutorul lor, totuşi, regele Cazimir, crezându-se atras de Ştefan într-un război mai mult închipuit decât adevărat, pierzând în zadar cel mai bun timp prin zăbavă şi nelucrare în Litvania, plecă de aici cam pe la Rusalii şi, petrecând ziua Sfântului Sacrament [a 2-a joi după Rusalii] în Grodno, trecând prin „Brzezesczye” sosi în Lublin. Aci, deşi 15 zile de-a rândul fu rugat şi îndemnat de către toţi sfetnicii Poloniei să nu părăsească pe Ştefan voievodul, pe un principe şi un atlet atât de mare şi de strălucit al regatului său, ci, adunându-şi toate puterile sale, să meargă în ajutorul nu atât al aceluia, cât al creştinătăţii întregi; şi aceasta o va face într-un singur război, atât cu turcii, cât şi cu tătarii, spre veşnica sărbătorire a numelui său; totuşi, regele Cazimir, amintind că e lipsit şi de bani şi de oameni şi crezând că acel război, prea repede pornit, se va sfârşi cu o înfrângere fără folos, aduse lucrurile acolo, încât sfetnicii cei dintâi, anume Derslau de Rythwian, palatinul Cracoviei, şi Ioan de Rythwian, castelan al Sandomirului şi, în acelaşi timp, mareşal al regatului Poloniei (căci acesta, împotriva tradiţiunii şi a obiceiurilor vrednice de laudă ale regatului, primi amândouă aceste

funcțiuni, în vreme ce alții duceau dorul), și alți mulți, prin mustrări usturătoare, îi imputau că, mai întâi, sub stăpânirea tatălui său, apoi a fratelui său, apoi sub nesăbuita sa domnie, nobilul regat al Poloniei, întemeiat cu falǎ de Cazimir al II-lea, a ajuns la cea mai mare decădere și ruină și, în scurtă vreme, are să-l aducă într-o stare și mai de plâns, la decădere și mai mare, dacă nu se va scutura din amorțirea lui și dacă nu-și va îndrepta obiceiurile domniei [...], că, văzându-se amenințat de războaie la răsărit și apus, la miazăzi și miazănoapte, se arată mic la suflet și trândav. Dacă nu-și schimbă planurile sau dacă nu lasă pe altul în locu-i, va pieri cât mai în grabă, chiar fără venirea vreunui dușman din afară, prin trândăvia și felul nenorocit al domniei lui.

Aceste mustrări, deși erau făcute pe întrecute de unii sfetnici, totuși nu-l tulburau pe regele Cazimir în apucăturile lui și nu-l îndemnau la gânduri mai bune. Față de o primejdie așa de mare, se ținu atunci o mică și lâncedă sfătuire și Marcziszius, stegarul Wroczimoniczei, subdapiferul Cracoviei, știutor de limbă turcă, pe care o învățase ca efeb, prins fiind în nenorocita luptă dată de Vladislav, regele Ungariei și al Poloniei, fu trimis la sultan din partea lui Cazimir, să-l roage și să-i atragă luarea-aminte să nu copleșească cu război Țara Moldovei, care este o însemnată parte din regatul Poloniei, și să nu-l silească pe Cazimir să prindă armele împotriva lui. Pentru că, deși până acum a fost rugat și îndemnat de mulți principi catolici să pornească cu război în contra lui, el, totuși, n-a făcut-o. Ștefan al Moldovei este sub scutul și puterea sa. Și, dacă a greșit cu ceva în fața sultanului, i-l predă ca să-și facă cuvenita dreptate. Să depună, însă, armele și, mulțumindu-se cu chemarea înaintea judecății, să nu facă neplăceri prietenului său și să spună ziua și timpul în care să se întâlnească sfetnicii comuni, să pună capăt neînțelegerii pe cale pașnică mai bine, decât printr-un război sângeros, nedrept și nesigur [...].

Câțiva soli și spioni de-ai lui Ștefan voievod, precum și toți negustorii Moldovei găsiți la Caffa, în număr de 160, la porunca sultanului fură străpunși cu sabia. Sângeroasa sabie făcea un măcel înspăimântător în toate rândurile, fără să se țină seama de vârstă, și nici n-am destulă putere ca să pot descrie nenumăratele cruzimi, câte sabia răzbunării cerești a îngăduit să săvârșească barbarii în acea zi, pentru cumplitele păcate ale locuitorilor Caffei.

Împăratul turcilor, mândru de o biruință așa de mare și mâniat foarte pe Caffa, pentru că acolo se țineau adunări libere de către oamenii principilor și regilor catolici, pentru a pune la cale război împotriva sa, o întări cu ziduri puternice. După aceea, începu să amenințe Cetatea Albă a

moldovenilor, pe mare şi uscat, înmulţindu-şi puterile şi cu un adaos de tătari. Numai atunci dădu crezare regele Cazimir spuselor adevărate ale lui Ştefan, voievodul Moldovei, şi, întârziind în Sandomira 4 zile, veni în cetatea nouă, în Korczin şi în 2 iulie ţinu acolo adunare cu sfetnicii fruntaşi, atât bisericeşti cât şi laici, ce e drept cu foarte mare preget. Şi-şi puse în gând să ajute nu atât pe Ştefan, voievodul Moldovei, şi ţara lui, ci Podolia şi Rusia. Iar Ştefan voievod, neprimind ajutorul aşteptat de la Cazimir, pe care l-a rugat şi pentru că ştia că nu se poate măsura cu turcii, urmând un plan cuminte, după ce-şi îngriji şi îşi întări cum putu oastea, se retrase, el şi poporul său, la adăpost în munţi, prin păduri şi prin peşteri, cu gândul că într-un timp mai potrivit, când turcii se vor răzleţi, să-şi recâştige ce e al său şi să-şi mântuie neamul. O puternică flotă, de 70 de corăbii, tot de cele mari, îi duceau sultanului la Constantinopol o mulţime de lucruri şi un mare număr de prizonieri şi mai ales de aceia care s-au predat de bunăvoie.

Era printre acestea o corabie care ducea un număr ca de vreo 150 de efebi tineri dintre cetăţenii de tot neamul ai Caffei, anume pe cei mai frumoşi [...]. Cum cârmaciul fusese înlocuit cu un grec, acesta, fără să simtă turcii, se despărţi cu corabia de celelalte şi, omorând pe turcii care se aflau pe ea, o duse în portul Chilia; şi aşa, pe cei 150 de tineri îi dădu lui Ştefan, voievodul Moldovei, ca pe o comoară. Înveselit afară din cale de lucrul acesta, Ştefan prinse în sufletul său nădejdea de a recâştiga Caffa [...].

Trimise şi numitul Matia, regele Ungariei, 3 soli aleşi, cu daruri, la Ştefan, voievodul Moldovei, să-l îndemne să se întoarcă de la regele şi regatul polon, şi anume pe Dominic, prepositul de Alba, pe Gáspár de Otwan şi pe Mihail de Pesta, cu făgăduiala că-l va apăra împotriva turcilor. Ştefan, încheind oarecari legături cu Matia, totuşi, n-a putut fi înduplecat ca să se rupă de regatul polon sau să se declare duşman al aceluia, cum doreau foarte mult ungurii.

Cu toate acestea, regele Cazimir, cu grijă de viitor, deoarece se temea de credinţa nestatornică a lui Ştefan, voind să şi-l apropie mai bine, trimise pe Stanislau Vatrobka de Strzelce, palatinul de Belz, şi pe Andrei de Borzischovicze, prepositul Lanciciei şi canonicul Cracoviei, în Moldova, de Sântă Măria Mică. Aceştia au cerut de la Ştefan noi jurăminte de credinţă şi ascultare [...].

Lupta de la Valea Albă. În vreme ce acestea se petreceau în Prusia, Mohamed sultanul, aprins de ură neîmpăcată împotriva lui Ştefan, voievodul Moldovei, pentru că, pe de o parte, nu voia să plătească tribut, pe de altă parte, ocupase şi Chilia, numită de cei vechi Clitomast, alungându-i

garnizoanele de acolo, iar în anul trecut îi zdrobise oastea de 120.000 de oameni lângă mocirla Racovățului și râul Bârlad, își adună toate puterile sale la Sofia și purcese cu dușmănie împotriva aceluia. Și avea de gând ca, ocupând Moldova cu cetățile ei, în schimbul unui tribut, să o dea lui Alexandru, un moldovean care zicea că e frate cu Ștefan. Pe când sultanul făcea mari pregătiri, adunând unelte și oameni și cămile și tunuri pentru acest război, îi ieși în cale, din întâmplare, cam pe la Varna, oraș în Bulgaria, Martin Chorazicz de Wroczimowice, soldat și sol al regelui Poloniei, trimis mai de demult în solie la sultan, dar împiedicat de câte toate și mai ales din cauză că lui Ștefan i se părea solia puțin modestă și puțin folositoare (după cum și era). Având putința să vorbească în 22 mai cu sultanul, pomenind de vechile prietenii ce au fost între regii Poloniei și între sultani, îl rugă stăruitor să nu năvălească cu război asupra lui Ștefan, voievodul Moldovei, feudalul regelui și al regatului polon, și să nu-l silească pe Cazimir ca, cu dreptate, să prindă armele împotrivă-i. Dar sultanul Mohamed, cu doi sfetnici de-ai lui numai, care se numeau pași, auzind solia și primind cu mulțumire pieptarul de piele scumpă zibelină, bătut cu mărgăritare și cu pietre scumpe, trimis lui ca dar, răspunse scurt. Dacă solul l-ar fi găsit la Adrianopol, el nu s-ar fi împotrivit cererii regelui polon și ar fi păstrat datina vechii prietenii și, cu toate că făcuse foarte mari cheltuieli pentru acest război, ar fi rămas totuși acasă. Acum, însă, când se află la hotarul dușmanului, nu-i e cu putință să rupă legătura făcută cu voievodul Basarabiei și cu hanul tătarilor, care cu soli și rugăciune îl îndemnaseră la acest război. Cu toate acestea, nu se va împietri și se va lăsa de război, dacă Ștefan voievod îi va plăti tributul din trecut și cel viitor și dacă va da înapoi Chilia, care se ține de principatul Basarabiei, precum și pe prinși. Aceste condițiuni de pace, puțin drepte și puțin cinstite, cum erau, vedea bine și solul regesc, Martin Chorazicz, că cu nici un preț nu vor fi primite de Ștefan. După ce, astfel, această lucrare nu reuși, sultanul trecu Dunărea cu corăbii și dură 5 poduri pentru orice întâmplare. Solul polon, după ce înștiință pe Ștefan de toate cele auzite și văzute, sosi la Cazimir, care se afla în Marienburg, și-i dete știrea, nu din auzite, ci din văzute, că sultanul a pornit cu crâncen război, nu atât împotriva lui Ștefan și a țării sale, cât mai ales împotriva regelui și a regatului polon, și mai povestește regelui și sfetnicilor săi schimbul de vorbe avut cu sultanul, precum și răspunsul acestuia, mai exagerat puțin. În același timp, o mare oaste tătărească, ce avea să vină în ajutorul turcilor, intră în Moldova și începu să jefuiască înaintea turcilor. Dar Ștefan voievod nu se înspăimântă deloc de acești doi

duşmani atât de puternici, anume de tătari şi de turci, care, cu armate deosebite, năvăliră aproape în acelaşi timp asupra Moldovei (pentru că altcum nu cutezau, temându-se de primejdie), ci, având o inimă de o rară vitejie, totdeauna vesel şi neobosit, arzând toate bucatele şi fâneţele, se aruncă asupra oastei tătarilor, de ale căror puteri se temea mult mai mult decât de ale turcilor. Şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, îi strivi pe aceştia într-un măcel crâncen. Şi-i urmări pe fugari cu atâta râvnă, încât ucise mai mulţi din fugă decât în luptă. Cuprinşi de groază, fugarii îşi aruncau nu numai armele, ca să fie mai uşori la fugă, ci şi arcurile şi tolbele, şeile şi hainele ca să scape fie şi nearmaţi şi goi, şi se aruncau în Nipru furioşi, nu altcum.

Prinzând inimă în urma înfrângerii tătarilor, mai cu cruzime se aruncă Ştefan voievod asupra turcilor şi tăie o mulţime din cei care trecuseră mai întâi Dunărea cu luntrile. În ciocniri singuratice, din pădurile în care se retrăsese adânc cu ai săi, bătea adesea mai ales pe cei care mergeau după nutreţ. Şi pe turcii prinşi, fără să ţină seama de vârsta sau de starea lor, sau îi jupuia de vii, sau îi trăgea în ţeapă, până când, în cele din urmă, sultanul, împărţindu-şi oastea lui numeroasă, îl strânse şi din faţă şi de la spate. Teama, însă, nici atunci nu-l cuprinse pe Ştefan, ci, dorind cu orice preţ lupta, s-a bătut în chipul cel mai vitejesc. Totuşi, turcul îl învinse, omorându-i numai ca la 200 de oameni. Ceilalţi, aproape toţi acoperiţi de răni, fură siliţi să se retragă şi cu ei se retrase chiar Ştefan, păstrându-se pentru viitor şi pentru lucruri mai bune, pe care le aştepta de la soartă. Dar nici turcilor nu le-a fost învingerea lipsită de sânge. Pentru că, cu atâta curaj a luptat Ştefan şi cu ai săi, încât se spune că au căzut aproape 30.000 de turci. Credinţa alor săi în Ştefan voievod începu să se clatine şi se părea că toţi moldovenii l-au părăsit. Dar el, neţinând seamă de această nenorocire şi pierdere, se pregătea în tot chipul, din nou, pentru noi bătălii şi lupte. Şi se ruga mereu prin soli deşi şi grăbiţi, de Cazimir, regele Poloniei, ca să nu zăbovească de a-i trimite un ajutor de 12.000 de oameni, asigurându-l pe rege că, primind acest ajutor, va alunga cu ruşine pe sultan din Moldova.

Între acestea, izbucni ciuma şi foametea, două mari nenorociri în oastea turcească, şi mulţi turci piereau în fiecare zi de boala cea grea. O mângâiere mai aveau sultanul şi oastea lui: că Basarab, voievodul Moldovei, mulţumită căruia întreprinsese acest război, îl ajuta cu toţi oamenii săi, cu hrană şi cu de toate. Oastea basarabilor având aceeaşi limbă şi aceleaşi obiceiuri ca şi moldovenii şi cunoscându-i pe ei în toate ale lor, le da acelora mai mult de lucru decât turcii. Sultanul, nehotărât şi neştiind ce să mai facă, se apucă să prăpădească Moldova cu foc şi jafuri. Foametea creştea din zi în

zi, tocmai din cauza aceasta. Şi, după ce pustii toată Moldova, îşi îndreptă oastea şi înspre Podolia şi arse câteva orăşele neînsemnate şi câteva sate. Se apucă sultanul să asedieze câtva timp Suciava şi Hotinul dar, fiind straşnic înfrânt sub amândouă cetăţile, fu silit să se retragă cu ruşine şi să se apuce de altceva. Ca o fiară prinsă în cuşcă, ar fi putut atunci, cu ajutorul regelui polon şi al oamenilor săi, să fie zdrobit sultanul cu toată puterea lui, într-un măcel cumplit şi pustiirea jalnică a Moldovei să fie întoarsă împotrivă-i. Însă, pentru că nu se găsea nimeni cine să învingă pe un duşman înfrânt şi de greutatea locurilor, şi de foamete şi ciumă (cauza o fi fost ori prea multă ocupaţie, ori zăbava regelui pentru că, socot că ar fi ruşine să i se atribuie micime de suflet) scăpă acea fiară din mâini şi gloria veşnică a regelui şi a polonilor fu ocolită. Pentru învingerea turcilor ar fi fost de ajuns numai oştirea regească din Prusia, alcătuită din curteni şi din mercenari. Nici acolo nu se făcu nimic altceva, vrednic de amintit, pentru soldaţi, decât doar că s-a desfiinţat legea cea veche a dreptului scredens şi s-a hotărât ca, atunci când lipsesc bărbaţi, să poată primi moştenirea părinţilor şi femeile, după obiceiul dreptului pământean polon.

Uimit din cale-afară de năvala vrăjmaşă a turcilor în Moldova, de nenorocirile şi de pârjolul făcut de ei, socotind că vor face şi mai mari rele, pentru că veneau soli peste soli care vesteau o mulţime de nenorociri zilnic întâmplate, regele Cazimir, împreună cu sfetnicii care erau cu el, plecă din Marienburg [...] şi sosi la 10 august în Piotrcovia şi ţinu acolo o adunare generală, pentru ca să reguleze afacerile moldovene. La porunca regelui, toate părţile Rusiei, anume: Przemislia, Leopol, Podolia, Belz, Chelm se adunară la arme şi ocupară şesul din preajma Cameniţei, sub conducerea lui Paul Iasyensk, vicetezaurar al regatului şi căpitanul Belzului şi al Chelmului, cu gândul să meargă împotriva turcilor, în ajutorul lui Ştefan, de care acuma, văzându-i răbdarea şi curajul, ascultau mai vârtos ca întotdeauna toţi moldovenii, chiar şi cei înstrăinaţi şi abătuţi de la credinţa lui. Dar toată această afacere fu de râs şi îngrămădirea oştilor Rusiei în mijlocul Podoliei fu o adevărată povară. Având tabăra, timp de mai multe săptămâni, în diferite locuri din Podolia, soldaţii neliniştea şi sfâşiau pe de-ai lor, aşa că, în câteva zile, jefuiră pe cetăţeni mai rău decât pe duşmani. Şi Ştefan, voievodul Moldovei, îi chemase prin fel de fel de scrisori şi de solii să meargă în ajutorul său, arătându-le nenorocirile şi greutăţile sale şi arătându-şi tot dispreţul pentru toropeala lor. Dar nu putu să-i împiedice în vreun fel, pentru că ei aşteptau sosirea regelui Cazimir, cu oşti mai mari, care îşi anunţară sosirea prin mai multe scrisori şi solii. Şi pentru că credeau

că nu-i cuviincios nici să plece împotriva duşmanului, fără să aştepte pe rege, nici să se întoarcă fără porunca lui, ei stăteau în tabără. Între acestea, flota turcească, care aducea noi trupe, precum şi diferite maşini pentru luarea cetăţilor şi oraşelor, în îndurarea dumnezeiască, fu zdrobită de valurile mării şi de furtună. Sultanul, înspăimântat de vestea aceasta şi deoarece simţea că, din în zi, are să cadă şi regele Cazimir asupra lui, părăsind Moldova, se întoarse la Constantinopol.

Regele Matia al Ungariei, lăudându-se pe sine cu această întoarcere a sultanului, scria, prin scrisorile sale, că sultanul nu s-a întors, ci a fugit de frica apropierii sale.

Din această cauză, papa Sixt al IV-lea şi Ferdinand, regele Neapolei, şi toţi principii şi comunităţile Italiei, afară numai de ducele Mediolanului [Milanului], care nu s-a lăsat să fie înşelat, făcând colectă, i-au dat 200.000 de galbeni, ca să alunge pe turci. Matia făgăduia că, cu acei bani, va învinge pe turci şi-i va stinge pentru totdeauna [...].

Matia, regele Ungariei, îl făcu din nou voievod al Basarabiei pe Vlad Dracul, după ce-l ţinuse în închisoare timp de 12 ani, şi porunci ca, împreună cu Ştefan, voievodul Moldovei, cu oşti comune, să lupte împotriva Basarabiei şi a mai-marelui aceleia, Thotrusch, lăsat de împăratul turcesc, ca să-l atragă pe acela şi mai mult de partea sa, împotriva regelui Cazimir. Aceştia, deşi în prima luptă risipiră pe basarabi şi ocupară toate cetăţile lor, cu toate acestea, în a doua luptă, bassarabii, ajutaţi de turci, îi risipiră şi îi alungară pe amândoi din Basarabia. Thotrusch, omul sultanului, o ceru înapoi şi fu reaşezat în domnie. În această expediţiune, Dracula fu ucis din cauza înşelăciunii unui rob al său [...].

1477. Ştefan, voievodul Moldovei, bărbatul mare la suflet, după ce îşi întremă armata, înlocuind cu ţărani pe cei căzuţi în lupta cu turcii, ca să nu lâncezească stând fără nici o treabă, pe la ziua de Sf. Martin, intră în Basarabia. Pe domnul acesteia, pe Radul, fiul lui Vlad Dracul, aşezat în domnie de sultan, îl luă prins din mâinile braşovenilor. Şi, punând stăpânire pe întreaga Basarabie, după ce alungă din ea pe turci, omorând pe cei mai mulţi, şi după ce aşeză în ea un prefect, pe unul cu numele Ţepeluş, şi-o supuse sieşi.

Intrând în părţile vrăjmaşe turceşti, ale Trotuşului, le arse şi micşoră astfel veniturile constătătoare din sare, de care e foarte multă pe acolo şi de unde, de obicei, se ducea sultanului. Ceru şi ajutor de la Cazimir, regele Poloniei, sigur că, prin aceasta, în mare boală are să-l aducă pe sultan, care şi până atunci era destul de înfuriat.

MATEI MIECHOWSKI

CHRONICA POLONORUM

În anul Domnului 1497, la aceste nenorociri se alătură alta şi mai mare, pentru că regele Albert, întărâtat mai dinainte de către moldoveni prin fărădelegi, puse la cale un război foarte mare şi foarte primejdios. Şi, pentru aceasta, chemă la arme toată Polonia, Rusia, Massovia şi pe Ioan de Tiffen, magistrul Prusiei, şi celelalte ţări, mai adună şi nenumărată mulţime de soldaţi călăreţi şi pedeştri şi, în zilele lui iunie, trecu în revistă întreaga armată, gata de plecare. Şi, după ce făcu aceasta, în 26 iunie, plecă din Leopole, cu toată oastea sa, împreună cu fratele său, Sigismund, îndreptându-se cu gând rău spre Moldova. Între minunile care au precedat acea nenorocită expediţie, de amintit sunt: două sute de boi mânaţi după oaste, apucaţi fiind de un vârtej puternic, care bătea spre Leopole, n-au putut fi opriţi, ci parte din ei şi-au frânt gâtul prin şanţurile mahalalei, parte au fost risipiţi prin păduri dese şi, din tot numărul lor, de-abia s-au mai putut aduna opt. Voind regele să treacă peste un pârâu, calul lui cel mai iubit se poticni şi căzu cu el şi nu i-l putură scăpa de înec, cu toată silinţa ce şi-au dat-o. Afară de acestea, un oarecare Sropski, nobil de neam, dar cam nebun, striga mereu cu groază în Leopol că vor păţi-o ai noştri. Un fulger abătut asupra taberei omorî un cavaler şi 12 cai. Preotului, care slujea înaintea regelui, îi căzură de trei ori Sfintele Taine din mână. Şi, cu toate aceste zguduitoare întâmplări, nu se lăsară de păcate; oastea petrecea în orgii de nedescris [...]. Şi, când trecură în Moldova, îi apucă o frică şi un tremur aşa de mare, încât adesea mulţime de poloni erau alungaţi în chip ruşinos de o mână de moldoveni. Şi erau ajutaţi de noroc aceştia, încât adesea sau îi omorau, sau îi luau prinşi pe ai noştri, aşa cum se spune în *Deuteronomul*, 32, psalmul ultimului sabat: unul urmărea o mie şi doi inşi alungau zece mii şi asta din pricină că Dumnezeu i-a vândut pe ai săi. Şi Ştefan, palatinul Moldovei, unora dintre prinşi le scotea măruntaiele să vadă ce au mâncat, pe alţii îi spânzura şi îi ciopârţea. Pe unii îi omora cu moarte cumplită, de nu mai rămânea nimic din leşurile lor. Şi din cauza aceasta, polonii strigau la regele Albert să-i întoarcă acasă. Nu putea, însă, s-o facă nici asta, pentru că ei, neîntărind nici o tabără şi neaşezând oastea într-un loc sigur, aveau drumurile închise. Au ajuns la Suceava şi asediară în zadar câteva zile, cu maşini de război, această cetate. Moldovenii, în bătaie de joc, dregeau zidul

cu înnădituri şi, văzând regele lucrul acesta, făcu pace cu palatinul. Acesta, în timpul vorbirii, nu-l anunţă pe rege despre oştile străinilor, ci-i spuse numai să bage de seamă. Şi aşa, pe când regele se întorcea îngrijind de toate cu băgare de seamă, şi în vreme ce polonii mari treceau prin pădure cu el bolnav de friguri, polonii mici, mai bine înarmaţi, urmau după ei, îngrijind de partea din urmă a armatei; şi, în dimineaţa zilei de 26 octombrie, pe când răsărea soarele, fură atacaţi, ucişi şi prăpădiţi de turcii aduşi pe plată de ungurii din Ardeal şi Transilvania şi de înşişi moldovenii. Pieriră acolo mulţi din neamul lui Topor, anume Nicolae, palatinul Rusiei, şi Gabriel de Moravicza, amândoi Thanczinii.

Ioan, fiul lui Sbigneu de Thanczin, subcamerarul Cracoviei şi căpitanul Marienburgului, care fusese vândut în Turcia, a scăpat cu fuga. Pe prutenii şi pe masoviţii, care urmau răzleţiţi oastea polonă, parte îi tăiară duşmanii, parte îi vândură ca prizonieri. Câţiva poloni fură mânaţi înaintea lui Ştefan palatinul, legaţi unul de altul cu părul lor cel lung. Ceilalţi prinşi de turci şi de duşmani fură duşi în Tracia şi în alte ţări. Armata, care i-a mai rămas regelui, fu urmărită şi bătută de duşmani o săptămână întreagă, până ce intră în Rusia. Şi era o jale de nedescris în Polonia din cauza acestei nenorociri. Se mai îngrămădiră şi alte necazuri peste acestea, pentru că, în anul următor, pe la începutul lui mai, turcii, tătarii şi moldovenii, năvălind cu toţii în Rusia, făcură un straşnic măcel printre oameni. Pe drumuri şi pe câmpuri zăceau leşuri aruncate de oameni ucişi. Aprinseră toate oraşele de pe lângă munţi şi mai din centru, către Leopole şi Przemislia, până la oraşul Canczuga; pe toate le jefuiră şi le dărâmară. Şi, după o petrecere scurtă, plecară teferi, încărcaţi de o foarte mare pradă. Această noutate, care a ajuns în Cracovia miercuri, în 16 mai, nu pricinui spaimă mică în ţara întreagă, ba pe unii i-ar fi pus pe fugă chiar, dacă nu i-ar fi reţinut sau teama de rege, sau nădejdea ce şi-o puseseră în el [...]. Pe la sfârşitul lui iulie, tătarii, năvălind în Rusia, se întoarseră pe la locuinţele lor încărcaţi de pradă, după ce jefuiră în lung şi în lat cât putură. Împotriva lor, regele Albert, adunându-şi o oaste din regat, porni din Cracovia marţi, 17 august, dar nu făcu nimic, căci după ce stricară şi jefuiră toate conacele din jurul Sandomiriei, le îngădui să plece pe la casele lor. În urma tătarilor, năvăliră turcii, în acelaşi an, în ziua Sf. Caterina, şi jefuiră părţile de sub munţi ale Rusiei, pe lângă Sambor şi Halicz, fără să fie siliţi să dea vreo luptă. Însă, sau cu voia lui Dumnezeu, sau că aşa a fost soarta lor, fură apucaţi de frig, zăpezi, ploaie şi foamete, din care cauză pieriră ca la 40.000 de cai şi de oameni. Ceilalţi, despre care se spune că au mai rămas ca la 20.000, se retraseră fără altă pagubă.

Ca să se facă odată pace și se știe că fără moldoveni, care ațâțau neamuri din afară și barbare să năvălească în regat, nu putea să se facă pace, se adunară la Cracovia, episcopul de Oradea în numele ungurilor, trimișii lui Ștefan, palatinul Moldovei, ai marelui duce Alexandru și ai litvanilor, precum și cei poloni. Aceștia toți, după multă zăbavă și sfaturi, au jurat ajutor reciproc împotriva turcilor și tătarilor, în anul Domnului 1499, vineri, în 19 aprilie. După plecarea din Cracovia a episcopului de Oradea, în 22 aprilie, veniră și solii ducelui Ivan al Moscovei, în ziua Sf. Albert. Aceștia au aderat și ei la pacea încheiată [...].

În anul Domnului 1501, în luna lui martie, regele Albert, întorcându-se de la adunarea din Piotrkov în Cracovia, porunci să i se taie capul lui Ilie moldoveanul (după cum se spune, moștenitor al Moldovei), pentru falsificarea unor scrisori regești, la sfatul sfetnicilor săi și în fața solilor lui Ștefan, voievodul Moldovei, în Czchow. Era acel Ilie, fiul lui Petru, rivalul de odată al lui Ștefan la scaunul Moldovei [...].

Moartea lui Ștefan cel Mare. În anul 1504, în 2 iulie, marți, ora 1 după răsăritul soarelui, din voia destinului, muri Ștefan, voievodul Moldovei, împovărat de lupte, bătrânețe și podagră. Natura îl făcuse norocos, isteț și viteaz. El alungase din Moldova pe regele unguresc Matia, bătut în orașul Baia și lovit el însuși în trei locuri la spate. Tot el – minunată faptă – înfrânse cu o mână de oameni și alungă cu rușine pe sultanul Mahomed, care avea 120.000 de ostași. Tot el, cu arma în mână, alungase peste hotarele Moldovei pe regele polon Ioan Albert, călcând învoiala prin care i-a fost asigurată de mai înainte libera ieșire a acestuia din țară. Tot el zdrobi, mai de multe ori, și respinse pe tătarii de dincolo de Volga și pe cei din Crâm. O, bărbat triumfal și victorios, care biruiși pe toți regii învecinați! O, om fericit, care te bucurași de toate darurile, câte natura altora numai în parte le dă: unii înțelepți și vicleni, alții viteji și drepți, alții iarăși cu noroc împotriva dușmanilor. Tu singur le avuși hărăzite toate laolaltă: drept-prevăzător, isteț, biruitor al tuturor dușmanilor!

Nu degeaba trebuie socotit printre eroii secolului nostru. Îi urmă pe tron unicul său fiu, Bogdan, orb de un ochi.

BERNARD WAPOWSKI

CHRONICORUM [...] PARTEM POSTERIOREM
1480-1535

Luarea Chiliei (1485) şi jurământul lui Ştefan.

În vremea aceea, Baiazid, împăratul turcilor, după ce-şi învinse duşmanii care se răsculaseră împotriva lui în Asia, Macedonia şi Epir şi căutau să pună la cale lucruri noi, şi după ce-şi asigură astfel pacea înăuntru şi afară, se dedă la tot felul de plăceri şi trăia în mare lenevie. Satrapii turci – un neam de oameni cruzi – urând acea moliciune şi trândăvie a omului, îl îndemnau prin zilnice îmbărbătări şi aţâţări să tragă armele şi să năvălească în Moldova. Baiazid, pregătindu-şi o oaste mare şi trecând cele 7 guri ale Dunării, năvăli în Moldova şi jefui cea mai mare parte din ţara aceea. Şi nici nu se mulţumi cu atâta, ci, împresurând Chilia şi Cetatea Albă şi împrejurimile lor, două cetăţi tari, aşezate la gurile Dunării şi Nistrului, le cuceri şi le întări cu puternice garnizoane. În anul Domnului 1485, mare era puterea lui Baiazid, mai mare decât să-i poată sta în cale Ştefan, palatinul Moldovei, deşi viteaz războinic era acesta; mai înainte, distrusese pe turci în lupte straşnice şi nu le dădu răgaz să se aşeze statornic dincoace de Dunăre. Atunci, însă, cu sufletul frânt şi neîncrezător în puterile sale, îşi luă refugiul la puterea regelui Cazimir al Poloniei şi, prin soli dintr-o parte şi alta, au ajuns la înţelegerea ca Ştefan, împreună cu toată ţara, care era odată Misia inferioară, şi cu tot neamul său moldovenesc, să se supună puterii regelui polon şi să se facă sfetnic al regatului şi, asigurându-i-se un loc de cinste între demnitarii poloni, să dea ascultarea şi să facă jurământ de supunere şi credinţă, în locul în care regele Cazimir îi va trimite vorbă să vină. În chipul acela, regele Cazimir, primind supunerea palatinului Ştefan, îi făgădui că îl va apăra oricând, cu puterea sa, de sultan sau, când necesitatea vrăjmaşă îl va sili, îl va primi în regatul său la adăpost. Şi învoiala aceasta s-a făcut şi în scris. Se luă apoi hotărârea să vină la Colomeea, un oraş al regatului polon, aşezat nu departe de hotarul Moldovei, pe râul Prut (astăzi ţinutul acela de peste Tira sau Nistru se numeşte Pocuţia), unde să se plece şi să jure credinţă regelui. Punându-se astfel lucrurile la cale prin soli, regele, însoţit de o mare mulţime de fruntaşi şi de nobili, pe lângă aceea de o suită numeroasă de curteni bogaţi, se grăbi

să meargă în Rusia. Ajungând în Lemberg, capitala Rusiei, porunci să se adune în jurul său toată nobilimea rusă înarmată, precum şi cea din Podolia. Şi nu numai aceştia, ci din toată Polonia veniră foarte mulţi voluntari, cu cai şi arme strălucite, unii de datorie, cei mai mulţi de dragul priveliştii. Din 20.000 de călăreţi era alcătuită oastea care se strânse în jurul regelui. Partea cea mai mare din aceştia erau cavaleri îmbrăcaţi în fier, aleşi tot unul şi unul, cu arme fulgerătoare.

Cu această oaste, Cazimir, al treilea dintre cei cu acest nume, trecu râul Nistru, în Halici, şi, intrând în provincia Pocuţiei, ajunse, în sfârşit, la Colomeea, care oraş este cale de o zi faţă de hotarul Moldovei. Tabăra fu aşezată în câmp deschis. Puţine zile în urmă, cum s-a hotărât, veni şi palatinul Ştefan, principele şi războinicul cel mai vestit de pe vremea aceea, cunoscut în urma unor biruinţe asupra turcilor. De atâtea ori îi învinse pe aceştia în lupte crâncene, îi fugări şi îi alungă. Chiar şi pe Matia, regele Ungariei, un războinic dibaci, care năvălise ca duşman în Moldova, îl învinse într-o luptă de o noapte, cu atât mai sângeroasă, în care a ucis mulţi unguri. Însuşi regele, rănit în trei locuri, plin de sânge, fu silit să-şi părăsească tabăra şi să fugă cu ruşine în Ungaria. Mai nimici şi pe munteni, tot aşa şi pe tătari, în atâtea şi aşa de sângeroase măceluri. În tabără era aşezată o tribună înaltă şi foarte frumos împodobită, acoperită cu aur, în mijlocul unui cort înalt şi spaţios. Pe tribună se urcă regele Cazimir, împodobit cu coroana şi cu alte semne regeşti, şi sta măreţ pe tronul lui de aur. Când, iată că sosi şi Ştefan, cu fruntaşii neamului său, în mare pompă. Când se apropie de cortul regesc, fu despărţit de ai săi, aşezându-se la mijloc şiruri de călăreţi poloni. Descălecând, fu introdus în cort şi, urcându-se singur pe tribună, se închină regelui, după obiceiul neamului. Şi îndoindu-şi genunchii ca să jure credinţă regelui, ţinea în mână sceptrul Moldovei. Iar pentru ca să se vădească tuturor, şi mai ales celor de faţă, supunerea şi umilirea unui principe atât de mare, cortul regesc, care cu intenţie era întocmit aşa, căzu la pământ, tăindu-i-se legăturile, şi cele ce se petreceau în ascuns se arătară vederii tuturor celor de faţă, uimiţi de atâta măreţie. Şi palatinul, cu sufletul mare cum era, nu se tulbură deloc. Aruncă la picioarele regelui sceptrul moldovenesc şi, făcându-şi semnul crucii şi ţinând în mână Sf. Scriptură – era anume de rit grecesc – jură cu multă ceremonie jurământul de credinţă, supunere şi ascultare regelui Cazimir şi regilor următori ai polonilor, care spre noroc şi fericire să fie. Şi, după ce se întâmplă aceasta, regele Cazimir, ridicându-l de jos şi îmbrăţişându-l, îi zise să fie cu inima bună şi-i făgădui ajutorul, pe care Ştefan atât de mult îl dorea

împotriva turcilor sălbatici.

Îl invită apoi, de câteva ori, la masă şi-l tratā cu bunăvoinţă şi ospitalitate, pe el şi pe fruntaşii moldoveni, care veniseră cu el. Dându-le apoi daruri din belşug, îi trimise în Moldova (care odată fusese Misia de jos, între Dunăre şi Nistru). Dădu poruncă să-l urmeze pe Ştefan 3.000 de cavaleri îmbrăcaţi în fier, aleşi din toate trupele sub conducerea lui Ioan Polacul. Ajutat de oastea aceasta, Ştefan risipi şi alungă adesea oştiri turceşti foarte mari, folosindu-se de tactica aceasta: când avea să se ciocnească cu duşmanul, aşeza la spate pe polonii cu cai foarte buni şi bine armaţi, să fie ei greul armatei, pentru ca, în cazul în care moldovenii ar da înapoi, să aibă loc sigur de retragere. Turcii se îngrozeau mai mult de cavalerii îmbrăcaţi în fier, la a căror vedere, ei fiind mai uşor armaţi, se lăsau lesne învinşi. Moldovenii, prinzând apoi iarăşi curaj, atacau cu cruzime pe fugari şi-i topeau în lupte sângeroase. Şi a stat câtva timp stăpânirea lui Ştefan nestingherită, rezemată pe trupele polone. Glorioasă faptă fu aceasta din partea regelui Cazimir, că a alăturat la imperiul său şi Misia de jos şi stăpânea între Marea Neagră, gurile Dunării şi Golful Vendic şi între gurile râului Vistula din Prusia, un ţinut mai mare decât 200 de miliarii germane [...]. Şi s-a întâmplat această supunere a lui Ştefan, palatinul Moldovei, care se numeşte omagiu, în toate vremurile vrednică de ţinut minte, în 15 septembrie 1485 [...].

Conferinţa de la Levocea (1494). S-a discutat apoi despre Ştefan, palatinul Moldovei, care stăpânea asupra Misiei de jos, să-l silească la depunerea jurământului de credinţă şi ascultarea regatului şi regelui polon, după cum făcuse mai înainte lui Cazimir, tatălui său, în Colomeea din Pocuţia. Iar dacă s-ar împotrivi, să-l alunge cu puterea armelor din domnie şi să aşeze în locul-i pe fratele său, pe Sigismund, care să apere malul Dunării cu mai mare grijă împotriva turcilor sălbatici. Şi astfel de sfaturi se ţineau în foarte mare taină, numai între regi, înlăturând pe nobili, ca nu cumva să ajungă la urechile duşmanilor barbari ceea ce puneau regii la cale.

Dacă regele Vladislav, care avea pace cu toate naţiunile vecine şi care ţinea mult la pace, se va fi învoit sau nu cu încercările acestea glorioase ale regelui Albert, nu ştiu cu bună seamă. Destul că nu-i dădu nici un ajutor regelui Albert, care, trei ani mai târziu, întreprinse o expediţie cu toate puterile regatului său împotriva moldovenilor şi turcilor şi el nici nu voi să se amestece în războiul pornit. Ba, ce e mai mult, ungurii din Ardeal erau de partea lui Ştefan şi trimiseră oaste în ajutorul acestuia. La plecarea regilor din Levocea, se răspândi zvonul că nimic statornic nu s-a hotărât între ei şi

că pleacă fiecare, fără să se fi putut înțelege asupra lucrurilor pentru care mai ales s-au adunat, afară de încheierea alianței dintre ei [...].

1494. În orașul Cracoviei, o femeie născu un copil împreună cu un șarpe, care mânca spinarea copilului și-l umpluse de răni. Într-o mahala a aceluiași oraș, o altă femeie născu un monstru și mai urât, care avea gâtul și urechile de iepure, în locul stomacului avea un intestin diform și căsca o gură largă și desfăcută. Se născu această ciudățenie în 22 octombrie. Trei ani mai târziu, în zilele din urmă ale aceleiași luni, s-a dat lupta cea zgomotoasă și puțin norocoasă împotriva românilor din Misia de jos.

1497. Albert, regele Poloniei, mișcat de această nenorocire a creștinilor, se hotărăște să înceapă războiul plănuit de mai înainte împotriva turcilor, bazat pe ajutoarele făgăduite ale fratelui său, marele duce al Litvaniei, Alexandru. Trimise mai întâi la palatinul Moldovei, la Ștefan, bărbați însemnați din sfat ca soli: pe Creslau de Curosvankij, maestrul de Cuija, și pe Nicolae Podlodovskij de Przithijk, castelan de Radom, care să-l vestească pe acela despre marea expediție împotriva turcilor și să-l îndemne să ia și el parte ca aliat la un război pe cât de creștinesc, pe atât de necesar, să lase liberă trecerea prin Moldova și prin Misia de jos, până la cele șapte guri ale Dunării și să-i dea și proviant pentru armata polonă. Îi făgăduia că va cuceri de la turci cetățile Chilia și Cetatea Albă, dintre gurile Dunării și ale Nistrului, pierdute mai înainte, și i le va da iarăși lui. Aducându-și aminte de jurământul de credință și ascultare făcut în Colomeea regelui Cazimir, tatăl său, și regilor următori ai Poloniei, să aibă grijă să nu lipsească de la o astfel de expediție, care va aduce cu sine mărirea țării lui, glorie și mare folos. Să se pregătească și, la cele dintâi semne ale primăverii, să pornească cu toată puterea lui împotriva turcilor sălbatici, pe care de atâtea ori i-a învins. Nu fără plăcere își ascuți Ștefan sabia. Și, preamărind pe mărinimosul rege Albert și pe vitejii poloni cu laudele cele mai alese, că pornesc o expediție atât de creștinească și de necesară împotriva barbarilor dușmani, făgădui liberă trecere prin Țara Moldovei, precum și proviant din belșug întregii armate polone. Adăugă, însă, că se abține de a da și ajutor și de a se uni și el cu oastea lui și că nu se va mișca cu moldovenii lui, până ce nu l-o vedea pe Albert și pe poloni că și-au așezat tabăra pe malul Dunării, ca nu cumva să vină mai înainte turcii război asupra lui. Cu răspunsul acesta trimise pe soli cu daruri bogate în Polonia.

După întoarcerea acestora, văzând Albert că Ștefan a răspuns cu chibzuială, trimise îndată alți soli în Prusia și în Golful Vendic, la Ioan Tiffen, maestrul suprem al armatei mariane, să-l îndemne pe acesta ca,

potrivit tratatului perpetuu încheiat cu sfințenie cu tatăl său, Cazimir, să se pregătească de război și să meargă și el cu trupele lui teutone împotriva turcilor sălbatici. Marele maestru al ordinului, fără să stea pe gânduri, făgădui, pentru un război așa de mare, tot ajutorul său, persoana sa chiar, conform tratatului. Făcând acestea după obicei, trimise vorbă prin toți satrapii regatului său la nobilimea din toată țara, care datoare este să ajute pe rege la cheltuiala de război. Nobililor le porunci, sub amenințarea de a-și pierde toate bunurile ce le au în regat, să se adune cu toții în luna mai, bine prevăzuți cu arme și cu cai buni, în Leopole, capitala Rusiei, adăugând că cete numeroase de turci s-au așezat la Dunăre, că au la îndemână o mulțime de corăbii cu care trec dincoace și că trebuie să se grăbească, ca să apere hotarele regatului întreg, înainte de a năvăli turcii în Moldova. Regele avea grijă ca astfel de vești să se răspândească în popor prin scrisori trimise din Podolia, de către oameni anume trimiși, ca, cu atât mai iute să se adune la arme nobilii regatului. Fratele său, Alexandru, mare duce al Litvaniei, îi trimise vorbă prin soli să pornească cu ajutoarele făgăduite spre Bratislavia, în Pocuția. Îi porunci și lui Ioan Tiffen, marele maestru al armatei prusiene, să vină la Leopole. Era mare fierbere din cauza pregătirilor războinice. Regele Albert, cu câteva mii de mercenari călăreți și pedestrași și cu unelte de război, plecând din Cracovia, se îndreptă înspre Rusia răsăriteană. Ajunse în Premislia, la râul San, când îi ieși în cale Matei, episcopul Cameniței, trimis de mai înainte ca sol la Ștefan, și-l vesti de toate învoielile, spunându-i că nimic mai plăcut nu i se putea întâmpla lui Ștefan decât ca regele Poloniei, cel mai creștin între creștini, să prindă armele împotriva turcilor perfizi, de vreme ce el a înălțat rugăciuni fierbinți din adâncul sufletului către Dumnezeul cel nemuritor, pentru ca un puternic rege creștin să atace pe turcii care sfâșie așa de urât țările creștine și-și întind așa de mult stăpânirea. El și Țara Moldovei, care, din cauza vecinătății, a suferit așa de mult de la acel neam, se simte fericit, că, în sfârșit, rugăciunile sale i-au fost ascultate de Tatăl Ceresc și dorește ca această expediție, în toate vremurile vrednică de ținut minte, s-o aibă în pază Dumnezeu. El va da provizii din belșug armatelor oricât de mari ale polonilor, împreună cu liberă trecere prin Moldova și-și va alcătui și el o oaste aleasă și, după ce Albert și polonii își vor fi așezat tabăra lor pe malul Dunării celei cu 7 brațe, la Chilia, va porni și el la război ca aliat. Bucurat de acest răspuns al lui Ștefan, Albert zăbovi puțin la Premislia, până ce se adunară soldații. În vremea aceasta, se răspândi zvonul – nu se știe de cine scornit – că regele Albert pornește cu război nu împotriva turcilor, ci împotriva lui Ștefan palatinul și împotriva

moldovenilor, cu gândul ca, alungând pe Ştefan, să pună în locu-i pe fratele său, pe Sigismund, şi să-l facă pe acesta domn peste moldoveni, iar, după ce va fi făcut aceasta, să alunge pe turci din Cetatea Albă şi din Chilia şi malul Dunării să-l întărească cu puternice garnizoane şi să-l păzească cu mai multă băgare de seamă. Vestită era la popoarele vecine vitejia şi norocul palatinului Ştefan, pentru destoinicia lui în ale războiului şi strălucite erau isprăvile lui împotriva turcilor, tătarilor şi ungurilor. Frederic, fratele regelui, primul cardinal al supremului ordin, uimit de acea veste, ţinu de mare însemnătate să trimită din Levocea pe Creslau, episcopul Vladislaviei, cancelarul regatului, la regele Albert să-l oprească de la expediţia în Moldova. Creslau, ajungând pe rege în Premislia, într-o audienţă secretă, îl îndemnă, în numele cardinalului şi al său, să nu întărâte cu război pe palatinul Ştefan, strălucitul războinic, ci mai bine să se folosească de el împotriva turcilor preasălbatici ca prieten şi ca unul ce-i chiar în faţa lor. Să nu treacă cu vederea războaiele în care l-a bătut pe Mahomed, împăratul turcilor, şi pe Matia, regele Ungariei, amândoi războinici preaputernici şi bogaţi. Că el se teme că, dacă se va grăbi să meargă, va băga statul polon într-o mare nenorocire. Că îl roagă, în sfârşit, să-şi împrăştie armata până sunt toate bune şi să se întoarcă la palatul său regesc. Înţeleptul arhiereu socotea să se întoarcă steagurile şi stărui să abată pe rege de la războiul plănuit împotriva lui Ştefan şi a moldovenilor. Regele ascultă cu răbdare, câtva timp, pe cel care vorbea astfel, apoi, rupând tăcerea, zise: „Mi-aş arde cămaşa dacă aş şti că-mi cunoaşte planul meu ascuns. Pleacă, deci, şi lasă-mă pe mine să-mi bat capul; tu ai să îngrijeşti de cele sfinte şi să nu cercetezi ce războaie să port şi ce duşmani să atac”. Creslau plecă încurcat din faţa regelui, care se mâniase. Nu mult după aceea, regele Albert, plecând din Premislia, se îndreptă spre Lemberg, capitala Rusiei de sus şi înspre munţii Peucini. Aici se odihni puţin până când se adunară trupele. Pe la sfârşitul lunii iunie, plecând din Lemberg, trecu râul Siret, care desparte Rusia de Podolia şi care se varsă în Nistru. Se opri pe câmpurile cele largi ale Podoliei şi-şi trecu în revistă toate trupele, care aşa de multe şi de mai erau, încât, fără îndoială, ar fi putut ataca şi învinge toată puterea turcească. Împărţi steaguri trupelor singuraticelor districte şi dădu poruncă să se îndrepte înspre Nistru şi Moldova. Ştefan palatinul, după ce află prin spioni că n-au apucat drumul Cameniţei spre răsărit, care ducea la turci, ci că se îndreaptă spre Moldova (şi câţiva nobili unguri îi vestiră cu puţin mai înainte lucrul acesta), începu să bănuiască adânc că înspre el se întoarce atâta furtună de arme. Trimise îndată la rege trei soli, bărbaţi de frunte ai

neamului său, împreună cu o suită mare, ca să afle gândurile regelui polon, împotriva cui vrea să se îndrepte cu o oaste aşa de puternică. Aceştia, ajungând în tabăra regească, la râul Nistru, şi arătând regelui însărcinarea ce le-a dat-o domnul lor, îl întrebară dacă intră ca prieten sau ca duşman în Moldova. Şi dacă avea de gând să meargă împotriva turcilor, putea să meargă pe o cale mai scurtă, cu nişte oşti atât de mari şi Ştefan era gata să prindă şi el arma împotriva turcilor şi să unească cetele sale moldovene, vestite în urma atâtor biruinţe, cu oştirile polone. Dar, dacă vine ca duşman în Moldova, îşi va da Ştefan silinţa să-l facă să-i pară rău, lui şi polonilor, de războiul pornit împotrivă-i. În urma acestei solii ameninţătoare, regele Albert, nerăspunzând nimic solilor şi oprindu-i pe loc în contra dreptului ginţilor, îi dădu pe mâna păzitorilor din Lemberg. Apoi, fără nici o zăbavă, trecu Tyra [Nistrul] în Pocuţia, cu toată oştirea sa. În consfătuiri tainice se întrebară care parte a Moldovei s-o atace întâi. Ioan Tyrnka, comandantul întregii oştiri, socotea că mai întâi trebuie asediat Hotinul, o cetate destul de puternică, aşezată pe celălalt mal al râului Tyra, două leucii departe de Cameniţa, deoarece e la hotarele Podoliei, de unde se pot lua provizii pentru armata cea atât de mare, fără să se împotrivească cineva. De aici se pot apoi lua mai uşor şi alte poziţii, cu puterea sau prin predare, după ce Ştefan, pierzând câteva puncte întărite, va fi adus la disperare. A învins părerea celorlalţi, care socoteau că trebuie asediată mai întâi Suceava, aşezată în partea de jos a Moldovei, şi voiau ca acolo să fie vatra luptei, o părere mai rea, cum a arătat pe urmă dezlegarea. Însă, în timp ce polonii se depărtară mult de hotarele regatului pe pământul duşman, moldovenii, atacându-i pe drum din toate părţile, le furau proviantul adus din regat în urma oastei regeşti, aşa încât oastea polonilor, care se aşezase la Suceava şi asedia cetatea cu tunuri mari, părea ea însăşi impresurată şi începu să simtă foame, iar locurile de prin apropiere erau golite şi pustiite de adunătorii de nutreţ, aşa încât vite şi oameni deopotrivă fură loviţi de o mare foamete. Şi nici Ştefan nu sta cu mâinile în sân în faţa unei primejdii aşa de mari. Căci, când văzu grămădindu-se asupra lui atâta povară de război, mai presus de orice închipuire, se retrase spre munţii şi pădurile Ungariei şi aici îşi adună el puterile sale, din toate părţile. Trimise soli la turci, unguri, tătari şi munteni, îi rugă cu stăruinţă să-i dea ajutor. Le arătă pe larg cu ce primejdie mare ar ameninţa pe fiecare din acele neamuri vecinătatea puternicului rege al Poloniei, dacă ar reuşi să pună mâna pe Moldova. Îi rugă să nu-l părăsească acum, în cea mai mare strâmtoare. Turcilor şi ungurilor le făgădui supunere, tătarilor şi muntenilor – plată şi pradă. Le da să înţeleagă că taberele

polonilor sunt pline cu toate bogățiile, îi umplea de speranța prăzii și a jafurilor, se ruga stăruitor să-i trimită cât mai în grabă trupe în ajutor. El însuși își întocmi o oaste moldovenească, cât putu mai mare, din boieri și din țărani.

Dădu poruncă să prindă fiecare armele pentru scăparea moșiei, soțiilor și copiilor. Patruzeci de mii de oșteni își adună. Ajutoarele de la turci, tătari, unguri și munteni le așteptă la loc sigur, în pădurile țării sale. Așa păzea prilejul când va putea întreprinde ceva cu folos. Albert, regele Poloniei, nădăjduia să îmblânzească pe moldoveni și, pentru aceasta, se arătă milos față de prizonieri, punându-i în libertate și dându-le daruri, dar se văzu înșelat în nădejdea sa și începu să se îngrijească de puterea lui Ștefan. Își așeză tabăra împărțită în patru părți în jurul Sucevei, capitala țării, și o întări cu câteva rânduri de căruțe așezate în cerc. Și era mare mulțime de oameni în tabăra regelui polon, ca la 80.000 după socoteala făcută, în afară de cărăuși, negustori și servitori, al căror număr era abia cu jumătate mai mic. Carele, în care se transportă tot felul de proviant și calabalâc, de bună seamă erau ca la 30.000. Cu atâta putere de arme fu încercată atunci Moldova de către regele Albert și de către poloni. După ce s-au întins corturile la Suceava și după ce s-a așezat tabăra în formă de cerc, începură să așeze mașinile pentru dărâmarea cetății, care era durată din ziduri tari. Se întrebuințară la această împresurare mai multe tunuri, dintre care două mai ales erau de o mărime uimitoare: unul era tras de 40, celălalt de 50 de cai. Cetatea era întărită cu o garnizoană foarte puternică și se apăra cu o foarte mare bărbăție. Ce se dărâma ziua, noaptea puneau soldații din garnizoană la loc. În cele din urmă, se făcu în zid o mare deschizătură, pe care moldovenii o astupară cu stejari bătuți cu noroi și cu alte lucruri. Și aveau și ei tunuri și alte mașini de război. În vremea aceasta, Ștefan palatinul nu se odihnea. Adunătorilor de nutreț le răsplăti el toate relele pricinuite. Se lovi de mai multe ori cu ei, iar drumul care venea din regat, și pe care trebuia să se aducă proviant pentru tabăra regelui, îl închise cu numeroși călăreți și puse mâna pe toate celea, așa încât tabăra regelui polon părea împresurată și începu să se simtă mare foamete din pricina asta. Într-aceea, sosiră și trupe mari, cu multă cavalerime, de la turci, tătari și munteni, care locuiesc prin ținuturile din susul Dunării; asemenea, și de la unguri și secui, neam foarte bine dedat cu armele și cu caii. Ajutat de aceste trupe, Ștefan năpăstuia cu mult mai greu pe cei care aveau grijă de aprovizionarea armatei polone. Totuși, aceste ciocniri, în cea mai mare parte, s-au sfârșit spre norocul polonilor, căci ei, având cai mai buni și armătură mai grea decât dușmanii,

aceştia nu cutezau să coboare la câmp şi să dea o luptă deschisă cu polonii, care aveau steagurile adunate la un loc. Cetatea Sucevei o asediau polonii cu mult zel, când spionii moldoveni duseră vestea că zidul cetăţii s-a surpat de povara ghiulelelor şi că, dacă nu i se trimite ajutor, e ameninţată să cadă în mâinile duşmanilor. Ştefan, înmărmurit de acea veste, trimise vorbă regelui Vladislav al Ungariei şi nobililor săi şi le arătă ce război greu are pe cap şi în ce hal se află toate ale sale şi-i rugă să trimită soli în tabăra regelui Albert, să încheie armistiţiu, şi, în cursul lui, să se înţeleagă şi asupra păcii. Vladislav şi ungurii făcură acest lucru, cu atât mai cu drag, cu cât susţineau că au drept asupra Ţării Moldovei şi umblau cu gândul rău de a o jefui sau de a o lua de la poloni. Dar Ştefan, ca să nu fie silit să poarte jugul turcesc, cerea ajutor, aci de la unii, aci de la alţii, se lega cu ei prin credinţă, făgăduia multe, dar puţine împlinea. Solii regelui Vladislav al Ungariei, ajungând în tabăra regelui Poloniei fură primiţi bine şi cu dragoste de regele Albert.

S-a discutat mai multe zile de-a rândul asupra păcii şi, fiindcă nu s-au înţeles, s-a prelungit armistiţiul pentru câteva luni, ca să se învoiască în răstimpul acesta în privinţa păcii. S-a mai hotărât, totodată, ca regele polon să despresoare Suceava şi să iasă din Moldova. După ce armistiţiul fu întărit de către solii regelui Vladislav al Ungariei şi de către aceia ai lui Ştefan, adunaţi la un loc în tabăra regească, şi după ce, la porunca regelui, se dădu semnul de plecare, nobilimea Poloniei apusene, ridicându-şi tabăra, o porni la drum spre casă cu căruţele şi celălalt calabalâc. Urmară maşinile de război şi carele regeşti. Purcese apoi şi regele, cu fratele său mai tânăr, Sigismund, şi cu mândra armată a curtenilor săi. În rândul al treilea, urma nobilimea Poloniei orientale, în al patrulea şi cel din urmă, soldaţii mercenari, cavaleri şi pedeştri. Mai înainte de a se ridica tabăra de la Suceava, trimisese vorbă Ştefan palatinul ca regele să-şi îndrepte trupele de poloni, la întoarcerea acasă, spre câmpul liber şi pe acelaşi drum pe care venise – mai ferit de orice atac din partea duşmanilor – şi să ţie la dreapta, o cale deşi mai lungă, dar mai sigură. Drumul care o ia la stânga prin munţi, deşi mai scurt, e mai greu de străbătut, din pricina pădurilor şi e mai puţin ferit de atacuri duşmane. Pe acesta l-au ocupat ţăranii moldoveni, un neam de oameni aspri şi neînfricaţi, apoi unguri, turci, tătari şi munteni, toate neamuri foarte crunte. Dacă polonii s-ar nesocoti să se întoarcă pe acolo, el însuşi n-ar putea să-i ferească de vreun atac dăunător şi armata regească ar suferi o mare neplăcere. Nebăgând în seamă acel sfat sănătos, nobilimea Poloniei apusene o luă spre stânga, pe drumul care nu-i plăcea lui Ştefan, fie din pricina că se afla pe acolo proviant şi nutreţ din belşug, necălcat mai înainte, fie că era mai scurtă calea la întoarcere în

Polonia. După patru zile, ajunseră la o pădure, care se numeşte Bucovina. Palatinul Ştefan, câştigând prilejul unei întreprinderi norocoase şi uitându-şi de armistiţiul încheiat cu puţin mai înainte, din pocăit ce fusese, se făcu duşman regelui Albert şi polonilor. Partea cea mai mare din oştirea regelui o lăsă să treacă liberă prin pădurea care era de 2 leuce de lungă. Nici n-au putut să treacă atâtea trupe cu care şi cu bagaje într-o singură zi prin pădure, pe unde o singură cale se deschidea numai, îngustă, şi aceea şi de pripor. Neîmpiedicată de nimeni – Ştefan sta pe loc –, nobilimea Poloniei apusene trecu de cealaltă parte a pădurii.

Cu partea rămasă a armatei, regele se aşeză în tabără dincoace de pădure. Când se lumină de ziuă, dădu poruncă să intre tunurile şi bagajele în pădure şi s-o ia înainte. Urmară trupele regelui şi regele însuşi, tras într-o trăsură, căci era bolnav de friguri. Cealaltă parte a armatei venea după rege, fără arme şi fără nici o ordine, ca în cea mai desăvârşită pace. Bagajele regeşti ajunseră cam pe la jumătatea strâmtorii, când iată palatinul Ştefan cu o ceată de pedestraşi gata de atac. El dădu poruncă să se prădeze şi să se răstoarne carele şi să se închidă calea şirurilor de la capăt. El însuşi, cu cete mari de turci, tătari, unguri şi munteni şi cu moldoveni de ai săi, care scoteau nişte strigăte înspăimântătoare, cu arme grozave şi într-o învălmăşeală mare, năvăli de la spate şi din lături, mai întâi asupra soldaţilor mercenari, care erau cei mai de pe urmă şi începu să taie din ei. Polonii, luaţi pe neaşteptate, alergară la arme şi la cai şi începură să se îndese unul într-altul şi să se împotrivească duşmanilor, care tăiau fără milă. Totul se petrecea în dezordine şi învălmăşeală şi nu fără teamă şi tremur, pentru că lipseau şi comandanţii şi semnele, şi dacă se îngrijea cineva de asta, nu era auzit de zgomotul armelor şi de focul luptătorilor. Se luptară crâncen câtva timp cu mulţimea şi puterea precumpănitoare a duşmanilor. Polonii începură apoi să dea înapoi şi să se retragă în tabără, care nu fu mişcată din loc până atunci, şi în baricada pe care o făcuseră din care. Adunaţi şi ghemuiţi acolo, se făcură nevolnici de apărare şi se împiedicau unii pe alţii. Duşmanii începură să ameninţe din toate părţile şi să răstoarne carele. Polonii închişi şi aduşi la disperare cereau ajutor de la cer, implorând pe Domnul Iisus Hristos. Duşmanii cu atât mai mult se înverşunară să-i bage pe toţi în primejdia cumplită. Fără îndoială, lucrurile ar fi ajuns cu mult mai rău, dacă regele Albert, la vestea nelegiuirii duşmane, şi auzind că în şirurile din urmă se dă o luptă, nu ar fi trimis din mijlocul pădurii cavaleria regească, înfloritoarea armată cu steaguri, în ajutorul celor care pătimeau. Aceasta, ieşind din pădure în marş grăbit, în sunetul trâmbiţelor şi al tobelor, în

zgomotul luptătorilor şi în sclipirea armelor strălucitoare, se aruncă cu mare avânt asupra duşmanului. Se încinse o luptă cruntă: cetele lui Ştefan n-au putut susţine atacul năvalnic al călăreţilor poloni, îmbrăcaţi în fier. Respinşi cu mult omor de la tabără, duşmanii fură siliţi să întoarcă spatele şi să se retragă. Cavalerimea regească a luptat foarte vitejeşte. Polonii, ghemuiţi în meterezul de care, speriaţi şi fricoşi, neliniştiţi fiind de lupta până acum îndoielnică şi de rezultatul nehotărât al războiului, deschizându-se repede o poartă, începură să se împrăştie care pe unde-l ducea soarta, părăsind câteva care cu calabalâcul.

Ieşind din pădure, plini de rănile pe care le primiră în lupta de mai înainte, ajunseră la adăpost în tabăra celor care ieşiră din pădure în ziua precedentă, unde se afla şi regele. Cavalerimea regească, după ce respinse pe duşman, nu fără o sângeroasă bătălie, se întoarse prin pădure în tabăra regelui, neîmpotrivindu-i-se nimeni. Ziua aceea şi cea următoare rămase aici regele Albert, aşteptând pe cei care s-au rătăcit prin pădure. Îşi trecu în revistă armata şi şi-o aşeză în ordine. Şi aşa mare mulţime de oameni era, încât părea la început că nimeni n-a căzut sau n-a fost prins în luptă şi, în realitate, mulţi din şirurile din urmă fură ucişi la începutul luptei şi mulţi bărbaţi iluştri fură prinşi. Cu o cruzime de tiran s-a purtat Ştefan cu cei prinşi. Pe cei mai mulţi i-a ucis cu sabia, tăindu-le gâtul. Cei ajunşi pe mâna turcilor şi tătarilor fură duşi legaţi în ţări barbare, deşi cei mai mulţi erau nobili şi căpătară dreptul de a se întoarce în patrie numai după ce îndurară închisoare grea. Dintre aceştia, s-au întors Ioan Tencinius şi Petru Prochnicius, cel din urmă răscumpărat de ai săi, cel dintâi scăpând cu fuga din Constantinopol. După 18 ani s-a întors şi Odrovonsius, a cărui mamă, palatină a Rusiei, trăia încă. Mulţi au crezut că e altul schimbat; chiar şi mama sa se îndoia de el, aşa era de deosebit ca ţinută a corpului, ca limbă şi ca obiceiuri de Odrovonsius cel de mai înainte. Mulţi credeau că mama lui, care de bucurie că s-a întors l-a strâns la piept şi l-a primit în bunurile părinteşti fără să-l recunoască bine, s-a înşelat în credinţa ei. Aceste zvonuri circulau mai mult după moartea mamei sale (dacă, în adevăr, a fost mama sa). Regele Albert, după ce-şi ridică tabăra din nenorocita aceea de pădure, aşezându-şi armata în marş, porni să iasă din Moldova. De ici, de colea, năvăleau cu cruzime duşmanii şi băgau groaza în şirurile dinainte. Într-o noapte, moldovenii dădură foc ierburilor uscate în partea din care sufla vântul, pricinuind mare primejdie pentru tabăra regelui, pentru că vântul mâna flacăra până la ea. Polonii fură siliţi să cosească iarba mai înaltă înspre partea de unde venea flacăra dogorâtoare, ca să nu ia tabăra foc. În zori de

zi, armata plecă mai departe şi, fiindcă barbarii năvăleau de ici şi de colo cu strigăte înspăimântătoare, se iscau mici lupte, toate în norocul polonilor, care alungau pe duşmani cu tunurile şi cu alte arme, cauzându-le mari pierderi, lor, care se arătau neosteniţi în atacurile lor vrăjmaşe. Ştefan palatinul, după ce nu mai putu pricinui nici o pagubă oastei regeşti, aflā prin spioni că sosesc 600 de călăreţi masoviţi bine înarmaţi, trimişi în ajutorul regelui de Conrad, conducătorul acelui neam, şi că sunt deja aproape. Porni 3.000 de călăreţi aleşi să-i zdrobească. Moldovenii, întâlnind pe masoviţi, al căror număr era de batjocură, la satul Sepnice se aruncară cu mare cruzime asupra lor. S-a luptat de amândouă părţile luptă sângeroasă. În cele din urmă, masoviţii, împresuraţi din toate părţile, fură ucişi până la unul, luptând vitejeşte. Regele Albert sosi la Cernăuţi şi la râul Prut, care se varsă în Dunăre. Aici s-a dat luptă dreaptă. Duşmanii se aşezară pe malurile râului cu cete foarte mari, ca să împiedice întoarcerea polonilor. Dar la cel dintâi atac fură învinşi şi risipiţi cu uşurinţă de poloni şi fură alungaţi prin pădurile pustii şi nici n-a mai îndrăznit Ştefan să se mişte după măcelărirea alor săi în lupta aceasta atât de grea. La Prut şi în Cernăuţi, regele Albert se odihni 3 zile din cauza sănătăţii sale zdruncinate. În vremea aceasta, polonii devastară toate, în lung şi în lat, în împrejurimile taberei. Când, deodată, un zvon prost, nu se ştie de cine scornit, se răspândi în tabăra regească: că sosesc oşti mari de duşmani şi că regele vrea să plece fără să ştie nimeni şi vrea să năpustească tabăra. Polonii apuseni, care se numesc „cei mari”, începură să se neliniştească şi se căzneau să-şi aşeze sarcinile pe cai şi, părăsind carele şi celelalte bagaje, s-o ia la fugă cu ruşine. Regele, după ce i se vestiră acestea, fu silit, bolnav cum era, să se arate în faţa tuturor. Trimise pe fratele său, Sigismund, să potolească mişcarea. Acesta o şi potoli. Poruncind să se aprindă torţe multe şi să se poarte înaintea sa şi călărind pe la unii şi pe la alţii din fruntaşi, înlătură astfel zvonul prin prezenţa şi îndemnul său. Regele se hotărâse chiar să pornească din Cernăuţi, când sosiră ca la 1.000 de călăreţi litvani, trimişi de fratele său, Alexandru, de la râul Bug, unde păzeau restaurarea cetăţii Bratislava, şi pricinuiră multă bucurie regelui şi taberei, deşteptându-le nădejdea că le va merge bine de vor năvăli duşmanii. Cu mari rugăciuni stăruiau pe lângă rege comandanţii cetelor litvane, să le îngăduie să năvălească ei în Moldova, s-o pustiască şi să bată pe duşman în vreo luptă mai mare. Dar Albert, moale din cauza bolii sale, se întoarse cu oastea împăcată la Sniatin şi Pocuţia, în hotarele regatului său. După ce trecu râul Tyra, îşi slobozi armata şi, după o cale scurtă, ajunse în Leopole, capitala Rusiei. Aici rămase până ce se însănătoşi

bine cu ajutorul medicilor. Trecând apoi la Cracovia, în palatul său, Visburgos, tăinui întâmplarea cea nenorocită şi trăia ziua şi noaptea în petreceri şi banchete, luând parte la jocuri şi coruri de fete şi făcând ca toate în fața lui în veselie să se petreacă. Şi războiul împotriva Moldovei, cu planuri necinstite pornit şi în chip nenorocit purtat, acest sfârşit avu şi dădu apoi prilej la multe necazuri. Căci Ştefan palatinul, neuitându-şi de nedreptatea pricinuită şi de pustiirea Moldovei, năvălind în primăvara anului următor în Podolia şi Rusia, țări cu mulți locuitori pe vremea aceea şi îmbelşugate, le jefui cu sabie şi foc, în chipul cel mai jalnic, cu o puternică oaste de moldoveni, în unire cu turci şi tătari, popoare foarte sălbatice. Şi prădă aşa de mult în lung şi în lat şi atât de vijelios, încât furia lui duşmănoasă pătrunse până la Canciuga şi până la râul Visloc şi, trecând şi peste Leopole, o cetate foarte bine întărită, dărâmă şi arse Premislia, Radimno, Iaroslavia, Prevorsko, Prochnik şi alte foarte multe oraşe, aşa încât mari grămezi de pradă trebuie să fi adunat, ca într-o țară care a avut parte de pace îndelungată. Şi aceste largi ținuturi erau luminate în lung şi în lat de vâlvătaia flăcărilor şi în toate părțile era numai groază, fugă nevolnică, învălmăşeală şi lacrimi, iar drumurile pline de cadavre erau ude de atâta vărsare de sânge. Mulți oameni care se credeau la adăpost prin păduri, fură prinşi de duşmani. Aceştia se luau după urmele carelor şi ale oamenilor care fugeau, îi prindeau şi îi duceau în sclavia cea grea a celor mai sălbatici barbari. Peste 100.000 de oameni, după cum se zvonea, a dus atunci duşmanul cu el şi a umplut Grecia şi Asia cu plugari poloni şi ruşi. Regele Albert şi polonii, fiind luați fără veste, erau cu totul nepregătiți pentru apărare şi erau aşa de înspăimântați, încât pe mulți din fruntaşi îi frământa gândul să părăsească regatul, dacă nu i-ar fi ținut ruşinea pe loc. În aşa deznădejde nebună ajunseră unii mai puțin inimoşi. Atunci au început să întărească Cracovia, oraşul regesc, cu un val de pământ, cu şanțuri şi cu metereze. Pe partea dinspre câmp a oraşului, care părea mai slabă, ridicară un val de pământ aşa de înalt, încât acoperiră zidurile, ferindu-le, astfel, de ghiulelele tunurilor. Poarta lui Florian, cea dinspre crivăț, întărită cu metereze de jur împrejur, în formă de cerc, şi cu un şanț lat de amândouă părțile, fu înnoită atunci cu mari cheltuieli, adăugându-i-se nişte clădiri mărețe. Râul Rudava fu condus de jur împrejur printr-un canal, iar mahalalele, care erau în apropiere şi care puteau lipsi, fură dărâmate; şi aşa, oraşul regesc, întărit de altfel şi mai înainte, fu şi mai mult întărit atunci, clădindu-se de jur împrejur turnuri, care îi dau o înfățişare măreață pe dinafară. Podolia şi Rusia, provinciile răsăritene ale regatului polon, fură

pustiite atunci de turci, moldoveni şi tătari, nişte neamuri foarte sălbatice, aşa de rău cum nu s-a mai pomenit [...].

În toamna aceluiaşi an, pe la sfârşitul lui noiembrie, năvăliră ca la 70.000 de turci în Rusia şi jefuiră tot cuprinsul acelei ţări de-a lungul râului Tyra (acum se numeşte Nistru), Haliciul, Sidaciovia, Drohobicia şi Sambor, fără să le stea cineva împotrivă şi, dacă n-ar fi venit în ajutor îndurarea cerească, ce nu părăseşte niciodată pe cei ce nădăjduiesc în ea, de bună seamă turcii ar fi pricinuit pagube mai mari. Căci era aşa de frig şi un ger aşa de nesuferit – parcă anume a fost trimis din ceruri – şi pe lângă astea a căzut atâta zăpadă, încât turcii, înconjuraţi din toate părţile de troiene, nu puteau nici să înainteze, nici să se întoarcă şi păreau ca şi împresuraţi. Turcii sunt născuţi în ţări calde şi sunt foarte puţin dedaţi cu astfel de geruri. Aşa s-a întâmplat, că de foame şi de gerul cel mare, care creştea mereu, au pierit mai mult de 40.000 de oameni, pe lângă pierderile cu mult mai mari de vite. Mulţi, ca să scape de îngheţ, se vârau în pântecele cailor după ce le scoteau intestinele, şi nu puteau nici aşa să scape de moarte, deoarece căldura se pierdea curând. S-au găsit nenumărate leşuri omeneşti în pântecele animalelor. Partea ce a mai rămas din oaste, întorcându-se prin Moldova, fu greu încercată şi măcelărită de Ştefan palatinul şi de moldovenii săi, îmbrăcaţi mincinos în haine polone. Tot drumul până la gurile Dunării era plin de leşuri turceşti. Abia de s-au mai întors la Constantinopol ca la 10.000 de oameni, după ce pierdură şi cai, şi lucruri şi tot. Şi li s-a întâmplat această nenorocire turcilor din voia lui Dumnezeu, după cum s-a crezut, ca să fie anul următor liniştit şi să se bucure polonii de pace neaşteptată [...]. Iar Ştefan, palatinul Moldovei, lepădându-se de sălbăticiunea lui, s-a mai îmblânzit puţin şi, pentru că se temea de turci, pe care cu puţin mai înainte îi nimicise cu război şi prin curse, trimise la regele Albert oameni pentru împăcare. Tot în timpul acesta veni şi episcopul de Oradea, în numele lui Vladislav, regele Ungariei, şi veniră şi solii lui Alexandru, principele litvanilor, toţi zeloşi de a încheia pace cu Albert şi cu polonii; şi după diferite negocieri, au şi încheiat prietenie, unire şi alianţă împotriva turcilor şi tătarilor, legându-se şi prin preasfântul jurământ.

1501 (Tăierea capului lui Ilie, rivalul lui Ştefan). Veniră şi solii lui Ştefan, palatinul Moldovei, cu cererea: sau să li se dea lor Ilie, fiul palatinului de odată al Moldovei, Petru, înrudit de aproape cu Ştefan, care era bănuit că umbla după domnie şi pentru aceea a scăpat în Polonia, sau, dacă nu, să i se taie capul în faţa lor. S-a discutat acest caz în plin senat, fiind deosebite părerile: mulţi, pătrunşi de evlavie, socoteau să nu fie dat

spre chinuire un bărbat de neam mare şi nevinovat, care se încrezuse în ei şi se adăpostise în ţara lor ca într-un liman sigur. În cele din urmă, pentru că fugarul era cerut sub ameninţarea cu război şi pentru că polonii pregăteau o expediţie împotriva lui Frederic, marchionul de Brandenburg şi mare maestru al ordinului prusian, regele Albert, ca să lase toate sigure în urmă-i, porunci să fie tăiat Ilie în Cichov, în faţa oamenilor palatinului Ştefan, invocând ca motiv falsificarea de către acela a unor scrisori regeşti. Astfel de sfârşit avu, pentru binele păcii, bărbatul de neam aşa de nobil.

1504 (Năvălirea lui Ştefan în Pocuţia). În vara aceluiaşi an, după moartea cardinalului Frederic, Ştefan, palatinul Moldovei, folosindu-se de lipsa regelui Alexandru, care atunci se afla în Litvania, şi văzând că regatul Poloniei e fără guvernator şi că tătarii tauroschiţi ard şi pustiesc nepedepsiţi, prin părţile răsăritene ale regatului, fără să le stea cineva în cale, ca să nu pară că el nu-şi vede de treburile sale în împrejurări atât de prielnice, năvăli duşmăneşte cu oaste în regiunea de sub munţi a Pocuţiei, peste râul Tyra, regiune lipită de Moldova, şi o ocupă până la Halici, împreună cu Colomeea şi cu alte mai multe oraşe. Înspăimântat de acea ciopârţire a hotarelor sale, regele Alexandru, îndemnat şi de numeroşi crainici ai mai-marilor regatului, ca să vegheze cu mai multă trezie la apărarea ţării, fiind rechemat din Litvania, sosi în sfârşit, pe la sfârşitul lui octombrie, la Lublin şi, ţinând o adunare cu boierii, începu a se sfătui mai întâi în privinţa apărării ţării, pe care o jefuiau aşa de cumplit tătarii şi moldovenii. Senatul era de părere ca, în vara viitoare, să se facă rost de soldaţi mercenari şi să se adune bani pentru leafa soldaţilor din oraşe şi sate. S-a mai hotărât, apoi, ca Pocuţia cu Colomeea să fie realipită la regat, alungându-se de acolo garnizoana lui Ştefan şi să se facă o expediţie în Moldova. Afară de acestea, să se dea de ştire comandantului tuturor trupelor, ca să bage de seamă să nu mai îndure statul polon vreo pierdere din partea tătarilor, care năvălesc aproape în fiecare an în Polonia [...]. După ce s-a dizolvat adunarea de la Lublin, Alexandru a petrecut iarna în Cracovia, a trimis apoi o armată nu tocmai de dispreţuit în Podolia, care armată a tot neliniştit Moldova cu incursiuni peste incursiuni şi a pricinuit atâta pagubă cu fier şi foc acelui neam de oameni, încât Ştefan fu silit să părăsească provincia Pocuţiei, împreună cu Colomeea, în care odinioară, rugător şi umilit, depusese jurământ de credinţă şi supunere regelui Cazimir [...].

Moartea lui Ştefan. În acelaşi an, care era anul Domnului 1504, în lunile lui martie şi april, râurile se umflară de ploile cele multe şi ieşiră din albiile lor, cum nu se pomenise până atunci; şi nu mult după aceea muri

Ştefan, palatinul Moldovei, slăbit de bătrâneţe şi de podagră, în ziua de 2 iulie. De bună seamă, viteaz, viclean şi norocos războinic a fost. Căci el a învins pe Matia, regele Ungariei, într-o luptă de noapte la Moldabane [Baia], rănindu-l cu trei săgeţi. Pe tătari de multe ori i-a alungat. Pe Mahomet, împăratul turcilor, care, după luarea Constantinopolului, trecuse Dunărea cu 120.000 de turci şi jefuia Moldova, îi bătu, iar oştile cele mari ale duşmanului le risipi şi le puse pe fugă cu ajutorul polonilor, la râul Bârlad. Pe lângă aceştia, îl înfrânse şi pe regele Albert, care luase domnia de la tatăl său, Cazimir; prefăcându-se că are gânduri paşnice, el puse pe fugă şi alungă şirurile din urmă ale armatei polone, nu atât prin luptă deschisă, cât mai mult prin pierderile pricinuite. A fost înzestrat cu virtuţi de erou Ştefan, aşa încât, pe drept, merită să fie socotit printre bărbaţii vestiţi în arta războaielor.

Îl urmă în domnie Bogdan, fiul său orb de un ochi.

JOHANNES DE KOMOROWO

TRACTATUS CRONICAE FRATRUM MINORUM OBSERVANCIE A TEMPORE CONSTANCIENSIS CONCILII ET SPECIALITER DE PROVINCIA POLONIAE

In acelaşi an [1497], serenisimul rege Ioan Albert plecă în Moldova cu toţi oamenii săi şi cu multe şi mari pregătiri de război (aşa încât spuneau unii ostaşi, care văzuseră armatele regilor din diferite ţări, că aşa armată n-au mai văzut), cu gândul de a face război împotriva turcilor. Se înţelesese cu palatinul Moldovei să-l ajute şi el. Acela, însă, şi-a călcat jurământul de credinţă şi învoiala făcută. Şi aşa, când regele intră în ţara lui, el stătu ascuns cu oastea prin munţi şi prin păduri. Îi veniră, în sfârşit, turcii în ajutor, aşijderea şi ungurii, în urma jurământului de supunere, ce el le făcuse mai înainte. Ai noştri fură jefuiţi şi omorâţi, fără să fi făcut cea mai mică împotrivire. Şi alte multe cruzimi s-au făcut acolo,

pe care nu se cuvine a le pomeni aici. Şi totuşi, cu dreptate le trimise acestea Dumnezeu asupra alor noştri, după cum au mărturisit ei înşişi, pentru păcatele spurcate săvârşite în oaste. După cele petrecute, regele şi tot poporul au plâns lacrimi amare în Leopol. În anul următor, anume 1498, turcii au ars şi au prădat oraşele de sub munţii Ungariei, până la Przeworszko şi Lanczuga, au dus în robie bărbaţi şi femei, nobili şi popor de rând, în număr nemaipomenit de mare, şi au omorât copii şi bătrâni fără milă. În Sambor, au ars cetatea în ziua de 24 septembrie, au ars biserica şi au omorât 2 călugări. Nimeni nu era să le stea împotrivă. Căci o groază aşa de mare intrase în popor, încât toţi fugeau. Numărul turcilor, împreună cu moldovenii şi cu tătarii era de 20.000, după cum se zvonea. Întorcându-se turcii la Constantinopol, au fost întrebaţi de sultan până unde au prădat. Ei au răspuns că până la Sanak şi Przeworszko, 20 de mile depărtare de Cracovia. Sultanul s-a mâniat că n-au prădat până unde le poruncise. Adună o oaste de 40.000 de oameni pe vreme de toamnă şi dădu poruncă să plece în Polonia, s-o jefuiască până în Cracovia. Oastea plecă şi ajunse între Prut şi Nistru, unde-şi aşeză tabăra. Era zăpadă multă şi un ger aspru, aşa că cele două râuri se revărsară. Unii înecaţi, alţii degeraţi, alţii de foame muriră. Din acei 40.000 de oameni, câţi erau peste Prut, numai 8.000 au mai ajuns la poalele munţilor dinspre Ungaria. Văzând acest lucru, palatinul Moldovei îşi arse el însuşi câteva oraşe, ca din partea polonilor şi, înarmându-şi armata cu armele luate anul trecut de la poloni, omorî pe turcii care au mai rămas, aşa că din 4.000 abia se întoarseră acasă vreo 400. Au dus cu ei boala rea, de care fuseseră apucaţii unii. Pe mulţi locuitori din Polonia i-a cuprins această boală în vremea aceea.

MARTIN CROMER

POLONIA SIVE DE ORIGINE ET REBUS GESTIS POLONORUM

1462.

Tot în acest an, aflu că Ştefan, palatinul moldovenilor, a jurat credinţă regelui, fără ca acesta să fie de faţă, şi că a făgăduit că acelaşi jurământ îl va jura în faţa regelui peste două luni, când va fi chemat. Oare să fie altul acest Ştefan, decât acela despre care am spus mai înainte că a făcut jurământul? Sau, dacă e acelaşi, pentru ce, oare, să repete jurământul? Altfel nu-mi pot explica acest lucru, decât că acesta îşi va fi schimbat credinţa în cursul timpului şi va fi trecut la unguri. Aceasta rezultă şi din cele ce spune cronicarul ungur Bonfiniu, care, scriind despre acele vremuri, spune că palatinul moldovenilor, voievodul, cum îi zice el, a fost în credinţa regelui Matia. La aceasta se adaugă şi împrejurarea că boierii şi sfetnicii lui, ca şi când ei înşişi n-ar avea încredere în el, au făgăduit că-l vor ţine iarăşi în credinţa şi în datoria faţă de regele Cazimir [...].

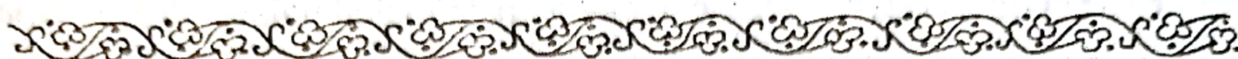
1469. Şi, prin îndoitul atac al voievodului moldovean Ştefan, [regele Ungariei, Matia Corvin] nu numai că a fost batjocorit şi a suferit pagube mari, dar a îndurat un îndoit dezastru [...].

1476. Nobilii unguri şi poloni, după ce s-au adunat în cetatea cea veche [Sochachovia], au stabilit armistiţiul între regii lor, după ce s-au înţeles ca Matia să-i dea lui Cazimir Smigrodul, iar episcopului Cracoviei, Mussina. Episcopul, însă, să nu primească acolo hoţi. Cu palatinul moldovenilor să încheie amândoi regii armistiţiu pe doi ani. Iar a căruia anume dintre ei doi să fie Moldova, să se discute într-o viitoare adunare de către boieri [...].

1503 (Năvala tătarilor în Podolia şi Rusia şi ocuparea Pocuţiei de către Ştefan). În vara aceea, tătarii din Taurica năvăliră din nou în Podolia şi Rusia, după cum se crede, aţâţaţi de Ştefan. El însuşi, trecând cu o oaste în partea vecină cu Rusia, fără să i se împotrivească cineva şi fără ca nimeni să se aştepte la aşa ceva, cuprinse întreg ţinutul dintre Nistru şi munţii Sarmaţi, numit Pocuţia, sau, după cum spunea el, îl luă din nou în stăpânirea sa, fiindu-i răpit pe nedrept mai înainte.

1504. În acelaşi timp, Moldova a fost călcată şi jefuită de ai noştri, în aşa fel, încât Ştefan se văzu silit să-şi retragă garnizoanele din cetăţile

Pocuţiei, mai ales că el însuşi fu lovit de o boală de picioare foarte grea. Slăbit de tot din cauza aceasta, nu peste mult a şi murit. Bărbat în toate veacurile vrednic de aducere-aminte pentru mărirea sufletului său, pentru isteţimea sa, pentru priceperea sa în ale războiului şi pentru norocoasele sale războaie împotriva turcilor, ungurilor, polonilor şi tătarilor.

MACIEJ STRYJKOWSKI

KRONIKA POLSKA

În anul 1475, Mahomed, împăratul turcesc, dând ajutor lui Radul, voievodul muntenesc, împotriva lui Ştefan, domnul Moldovei, vasalul Poloniei, şi făcându-l vasalul său, a trimis o oaste de o sută şi douăzeci de mii de turci şi de tătari şi de munteni împotriva Moldovei, ca s-o prade, vrând să-l facă şi pe Ştefan vasalul său. Dar Ştefan, voievodul Moldovei, luând ajutor de la Cazimir, regele Poloniei, două mii de călăreţi, adunând de asemenea patruzeci de mii de moldoveni şi cinci mii de secui, pe care-i luase de la Matias, regele Ungariei, cu aceşti oameni, încrezându-se mai mult iscusinţei decât puterii, a lovit peste tot cumplita şi marea oaste a turcilor şi le-a făcut pagube, cu atât mai mari cu cât în Ţara de Jos, pe unde urmau să treacă turcii, el însuşi arsese totul, o înfometase şi arsese iarba cu foc, pentru care fapt şi caii lor neînvăţaţi cu greutăţile au pierit de foame. După aceea, când i-a adus într-un loc primejdios, pe iezerul Racovei, i-a lovit la râul Bârlad şi acolo, cu oameni puţini, a biruit o sută de mii de turci şi tătari, cu ajutorul lui Dumnezeu. A poruncit ca să se ardă leşurile celor căzuţi, de pe urma cărora încă şi azi se văd oase şi grămezi mari şi înalte, pe care le-am văzut cu ochii mei, când am trecut în Turcia, în anul 1575, precum şi trei cruci, care stau zidite ca semn al acelei biruinţe. De asemenea, au pierit câteva paşale şi comandanţi mai de seamă, s-au luat mai bine de o sută de steaguri de război. Pe prinşi a poruncit să-i tragă pe toţi în ţeapă, iar pe patru prinşi mai de seamă şi 36 de steaguri de război, împreună şi cu o parte mai de preţ a prăzii luate de la duşmani, i-a trimis

prin panii săi regelui Cazimir, care pe atunci locuia în Litvania [...].

1497 (Lupta de la Codrii Cosminului). Şi astăzi, în anul 1574, am văzut eu însumi în acel loc o movilă foarte mare şi oase răspândite [...]. Ştefan cel Mare a aşezat toată oastea sa pe malul râului Prut. Acest râu este ceva mai mare decât Niewicza în Samogiţia, după cum am văzut eu însumi, dar este un râu noroios.

1504 (Soarta lui Ştefan cel Mare). Acest Ştefan, voievod al Moldovei, era iscusit şi norocos, căci într-un rând a biruit o sută cincizeci de mii de turci, pe lângă alte lupte dese şi însemnate cu ei. Acesta, de asemenea, a alungat pe Matias, regele Ungariei cel viteaz, din Ţara Moldovei şi din cea secuiască, nimicind cu dânsul o mare oaste de unguri şi rănind pe regele însuşi cu trei săgeţi, în dreptul oraşului Baia, după care izbândă i-a luat şi ţara secuiască. El, de asemenea, şi pe tătari i-a biruit de câteva ori, de asemenea pe regele Poloniei, Albert, l-a biruit în Bucovina, împotriva aşteptărilor alor noştri. Orice istoric poate să-l preamărească cu drept cuvânt pentru acest slăvit noroc cu o ţară aşa de mică. Despre acesta, moldovenii şi muntenii cântă mereu, la toate adunările lor, pe scripci sârbeşti, rostind în limba lor: „Ştefan, Ştefan voievod, Ştefan, Ştefan voievod a bătut pe turci, a bătut pe tătari, a bătut pe unguri, pe ruşi şi pe poloni". Când mergeam spre Turcia, am văzut la Bucureşti, oraşul de scaun, la curtea domnului Ţării Româneşti, unde am fost la ospăţ, cum atârnă pe peretele iatacului domnului un chip, zugrăvit pe lemn, după obiceiul vechi, arătându-l pe acest Ştefan, înalt la statură, şezând cu coroană regească pe cap. Moldovenii îl numesc de asemenea Cara Bogdan Ştefan, adică dragul Bogdan Ştefan (*carus* pe latineşte, pe româneşte, *cara* – drag)[68]. Din cauza nespusei lui vitejii, îl socotesc ca sfânt. A lăsat după dânsul pe fiul său, Bogdan, cu un singur ochi.

[68] Cara Bogdan este numele dat de turci Moldovei. *Cara* = negru pe turceşte, e confundat de autor cu adjectivul latin *carus* = drag.

STANISLAUS SARNICIUS (SARNICKI)

ANNALES SEU DE ORIGINE ET REBUS GESTIS POLONORUM ET LITHUANORUM

Lupta de la Codrii Cosminului.

Şi spun aceia care veneau împreună cu palatinul Syradiei, magnificul Albert, de la voievodul Moldovei, Lascu, în anul 1562, că au văzut în acele păduri oasele celor care au fost impresuraţi şi omorâţi de moldoveni. Dar eu cred că se găsesc acolo şi oase de-ale moldovenilor. Pentru că şi în ei au făcut mare măcel ai noştri, mai ales oastea din garda regelui, aşa încât ca învinşi au plecat moldovenii după acea ciocnire şi au pierit cu mult mai mulţi din ei decât din ai noştri, afară de cetele masoviene, care, necunoscând felul acelora de luptă prin păduri şi moldovenii folosindu-se de aceasta, au fost tăiaţi până la unul. Însă, îndată ce au sosit la malul Prutului, s-a dat din nou luptă cu vitejie din partea polonilor. Moldovenii risipiţi şi alungaţi s-au retras prin păduri, făcând ai noştri mare măcel în ei.

BIELSKI

KRONIKA POLSKA

1468.

În Moldova erau neînţelegeri de la domnie între trei fraţi: Ştefan, Petru şi Berendy. Izgoniţi de Ştefan, fraţii săi au fugit la regele Cazimir; deoarece, însă, acesta ţinea mai mult la Ştefan, ei au fugit la Matiaş, spre a fi ajutaţi să capete ce e al lor în Moldova. Matiaş a adunat patruzeci de mii de oameni şi a mers cu ei, de-a dreptul peste munţi,

în Moldova, trecând-o prin foc și sabie. Ștefan, deși avea ajutor din Polonia, nu îndrăznea să se lovească față în față cu Matiaș, deoarece puterile îi erau mai mici, ci îl lovea numai de la aripi. Însă, când a văzut că ungurii, cu regele lor, s-au oprit la Baia, a trimis pe ascuns doi moldoveni, care au aprins târgușorul. Ungurii, fugind de răul focului, dădeau peste oamenii lui Ștefan, care-i așezase în cerc în jurul târgușorului. Și astfel, Ștefan a înfrânt așa de tare oastea ungurească, încât însuși regele Matiaș, rănit, abia a scăpat peste munți, lăsând pradă totul; scriu că au căzut zece mii de unguri. Ștefan a trimis o parte din prada câștigată în aceste lupte și toate steagurile regelui Cazimir, la Vilna, cerându-i din nou ajutor. Regele a trimis la Ștefan, voievodul moldovenesc, pe Dobok Biscowsky, castelanul de Bielz, și pe Stanislav Tenczynski, fiul castelanului de Cracovia, făgăduindu-i ajutor împotriva lui Matiaș, cerând, însă, ca Ștefan să facă neîntârziat obișnuita închinare.

1469. Regele a venit la Lwov ca să-i facă închinare Ștefan, voievodul moldovenesc, după cum făgăduise la Suceava înaintea solilor. Ștefan, însă, necutezând să vină, deoarece unii îl speriaseră că regele vrea să pună mâna pe dânsul, a depus jurământul înaintea solilor Jan Wienawczsk, voievodul Podoliei, și Spytok Karoslawsky, subcamerariul de Przemysl. A făgăduit, însă, că mai pe urmă va veni el însuși la Camenița, sau în alt loc, unde-i va porunci regele; va trebui, însă, să fie înștiințat de rege cu două luni înainte.

1469. Tătarii de dincolo de Volga, cu hanul lor, Mamiak, trecând fluviul, s-au împărțit în trei oști, mergând una spre Lituania, alta în Podolia și a treia în Moldova. Voievodul moldovenesc de trei ori i-a înfrânt, prinzând pe însuși fiul hanului. Trimițând hanul la Ștefan soli cu amenințări, ca acesta să-i dea drumul fiului său, voievodul a poruncit să-l taie în ochii solilor, iar pe aceștia să-i puie în țeapă, în afară de unul, dintr-o sută câți erau, căruia i s-a tăiat numai nasul, dându-i-se drumul ca să povestească stăpânului său cele petrecute.

1473. Au venit soli de la voievodul moldovenesc Ștefan cu știrea că acesta a avut noroc în lupta cu Dracul, voievodul muntenesc, pe care l-a înfrânt și, între altele, i-a luat Dâmbovița, cetatea cea mai de seamă, punând mâna pe vistierie și pe soția lui cu două fiice. I-au și adus regelui din acea pradă 28 de steaguri. Dar, îndată a venit alt sol să ceară ajutor de la rege; căci Dracul fugise la turci după ajutor și acuma aceștia intraseră cu războiu în Moldova. A trimis atunci regele la moldoveni pe Dobok Biscowsky, castelanul de Bielz, și pe Egidzie Suchodolsky ca să-i împace cu turcii până la o vreme potrivită, iar lui Buczacky din herbul Habdank i-a poruncit să

pornească cu toată şleahta Podoliei în ajutorul lui Ştefan, voievodul moldovenesc.

Pe când împăratul turcesc Mahomed îi trimisese lui Dracul, voievodul muntenesc, 120 mii oaste turcească cu tătari şi munteni, ajutor împotriva moldovenilor, voievodul moldovenesc Ştefan, având în ajutor pe Buczacky numai cu 2.000 de podoleni, 40 de mii moldoveni şi 5.000 de secui – pe care îi luase regelui unguresc Matiaş – a pornit cu toţi aceşti oameni împotriva turcilor. Şi mai mult prin dibăcie decât prin putere, el ademenea şi lovea din toate părţile oastea mare şi înspăimântătoare a turcilor. Mai ales prin aceea i-a slăbit că, în Ţara de Jos, pe unde aveau să treacă turcii, a nimicit din vreme totul, arzând până şi iarba, din care cauze turcii şi caii lor gingaşi piereau de foame. Apoi, după ce i-a atras pe turci la loc premejdios, deasupra iezerului Racovăţ, lângă râul Bârlad, Ştefan s-a năpustit asupra lor şi acolo, cu puţini oameni, a zdrobit cu desăvârşire 100 mii de turci şi tătari, iar leşurile a poruncit să le adune, încât grămezi de oase se mai văd acolo şi până azi, fiind şi trei cruci de piatră în amintirea acelei biruinţe. Au fost ucişi câţiva dintre paşii cei mai de seamă. Peste o sută de steaguri au fost luate. Toţi prinşii au fost traşi în ţeapă şi numai patru, cei mai de seamă, împreună cu 36 de steaguri şi o parte din pradă, au fost trimişi de către Ştefan regelui Cazimir în Lituania, prin boerii lui. Iar Matiaş, regele Ungariei, a scris pretutindeni, papei, împăratului şi altor domnitori creştini, însuşindu-şi lui biruinţa asupra turcilor şi spunând că a câştigat-o căpitanul lui, voievodul moldovenesc Ştefan, de care el însuşi se temea. Ştefan, însă, nu s-a lăudat cu această izbândă, ci a poruncit în toată ţara, ca nimeni să n-o pună în seama lui, ci în a lui Dumnezeu, căreia el I-a mulţumit postind patru zile. Iar pe împăratul turcesc, Ştefan l-a luat cu dibăcie, trimiţându-i un sol cu daruri mari să-i spună – ca şi când cele întâmplate s-ar fi petrecut fără ştirea împăratului – şi să i se plângă că nişte tâlhari şi răufăcători din ţinuturile turceşti au pricinuit mari pagube ţării sale; deşi el i-a pedepsit, dar nu e îndeajuns şi de aceea se roagă să i se facă dreptate, dându-i pe mâna voievodului pe acei dintre dânşii care se ascundeau pe pământul împăratului.

1475. Au venit soli de la Ştefan, voievodul moldovenesc, rugându-l pe rege să-i dea ajutor împotriva turcilor, căci aceştia din nou se pregătesc cu puteri mari să vină, împreună cu Dracul, asupra lui Ştefan [...].

Regele a trimis solie la turci rugând ca, în virtutea păcii şi a prieteniei vechi, să dea pace supusului său, voievodului moldovenesc; căci, altfel, regele va fi nevoit să-i ia apărarea, deşi până acum a căutat să păstreze buna

înțelegere. Iar dacă voievodul e vinovat de ceva, atunci regele însuși va face dreptate. În acea solie a fost Marcin Wrocimowski, substolnicul de Cracovia. Chiar atunci, turcii luaseră Caffa de la genovezi, din pricina trădării moldovenilor, făcând mare pradă de bogății și oameni. Printre cei prinși erau și 150 de tineri, aleși deosebit spre a fi trimiși pentru lucruri urâte lui Mohamed. Dumnezeu, însă, i-a ferit de aceasta, căci grecii, care îi duceau pe o corabie la Constantinopol, i-au ucis pe turci și i-au adus pe acești tineri la Ștefan, voievodul moldovenesc, care i-a ascuns.

1476. Marcin Wrocimowski s-a întors din solia de la Mahomed, împăratul turcesc, aducând știrea că l-a găsit cu mare oaste la Varna, în drum spre Moldova; i-a spus în numele regelui să nu facă aceasta, căci Moldova e pământul regelui polon. Împăratul, însă, i-a răspuns: „Dacă m-ai fi întâlnit la Adrianopol și nu aici, atât de departe, atunci m-aș fi întors; acuma, însă, trebuie să isprăvesc ceea ce am întreprins, mai ales și pentru a-i mulțumi pe tătarii mei din Perecop, care m-au rugat foarte mult să-i ajut împotriva voievodului moldovenesc. Însă, dacă voievodul moldovenesc vrea să fie lăsat în pace, să-mi întoarcă prinșii, să-mi plătească bir și să-mi dea Chilia". Deoarece, însă, Ștefan nu s-a învoit la aceasta, turcii au făcut îndată cinci poduri peste Dunăre și au trecut în Moldova. Voievodul a încercat să oprească trecerea, dar n-a putut, căci a fost nevoit să se întoarcă asupra tătarilor, care îl loviseră din altă parte. Aceasta a povestit Wrocimowski regelui. Îndată după aceasta, a sosit un sol de la Ștefan, spunând că voievodul i-a sfărâmat cu totul pe tătari și i-a gonit peste Nistru; s-a întors apoi asupra turcilor, dar, neputându-le da luptă deschisă, numai din colțuri îi lovește; iarba și merindele le-a ars, ca să-i flămânzească, iar vitele și oamenii i-a trimis la munte. A ucis foarte mulți turci, iar odată a zdrobit chiar 30 mii, dându-le luptă într-o pădure, în care-l înconjuraseră și de-ai lui n-a pierdut decât două sute, izbutind să se strecoare printre turci cu puterea; dar cu aceasta n-a scăpat de turci, căci puterea lor e mare; de aceea, ruga pe rege să-i dea ajutor, după cum acela era dator să facă. Regele, fiindcă era îngrijorat, nu numai de Moldova, ci și de Podolia, căci, cucerind turcii pe cea dintâi, era în primejdie și cea din urmă (după cum arseseră mai înainte mai multe sate în ea), a poruncit să pornească spre hotarele Moldovei șleahta din Podolia și Chelm sub Pavel Jasiénsky, care venind în Moldova, n-au făcut întru nimic mai puțin rău decât turcii și s-au întors acasă fără nici o ispravă. În același timp, regele ținea seim la Piotrokowie în luna august, unde, sfătuindu-se trei săptămâni asupra apărării Moldovei, s-au împrăștiat, nefăcând nimic.

1477. Ştefan, voievodul moldovenesc, l-a prins pe Dracul, fiind ajutat şi de braşoveni, care i-au bătut pe turci. Stăpânind, astfel, toată Ţara de Jos, Ştefan a aşezat în ea pe starostele său, Ţepeluş. Nemulţumindu-se, însă, numai cu aceasta, a mai cucerit şi ars unele ţinuturi turceşti şi a luat nişte ocne de sare, care aduceau turcilor mari venituri.

1484. Baiazid, împăratul turcesc, care i-a urmat lui Mohamed, voind să răzbune înfrângerile ce le-a suferit părintele său de la Ştefan, i-a luat acestuia cetăţile puternice Chilia şi Cetatea Albă din Ţara de Jos, nu însă fără pierderi. Ţara Muntenească a cucerit-o cu foc şi sabie. Ştefan, văzându-şi puterile slabe, s-a retras în locuri apărate (căci Moldova e ţară muntoasă şi acoperită în mare parte cu păduri şi mlaştini) şi a trimis la regele Cazimir după ajutor. De aceea, regele, în 1485, după seceriş, a plecat din Lwov, poruncind tuturor ţinuturilor ruseşti şi lituanienilor să fie gata a merge cu dânsul. Au fost mulţi şi dintre cei care au pornit de bunăvoie, în dobândă, încât s-au adunat vreo 20 mii de oameni buni de luptă, cu care regele, trecând Nistrul la Halici, s-a oprit la Colomeea. Acolo, pe câmp, s-a făcut un cort, sub care a fost aşezat tronul regal. Ştefan a venit călare pe un cal împodobit, iar după ce a descălecat, curtenii regelui l-au înconjurat şi l-au petrecut până la rege. Pe când Ştefan depunea steagul dinaintea regelui, căzând şi el însuşi în genunchi în faţa acestuia, cortul a căzut (căci anume a fost făcut aşa, ca să vadă toată lumea). Apoi, Ştefan cu boierii săi sfetnici a depus jurământ regelui să fie veşnic credincios acestuia, atât el cât şi urmaşii săi; să fie împotriva duşmanilor regelui, să-l prevină de tot ce i-ar fi primejdios şi cu nimeni să nu înceapă război fără voia regelui.

Despre toate acestea se află destule scrisori în vistieria regală. Apoi, sculându-se, Ştefan a sărutat mâna regelui şi a fost poftit la masă, împreună cu 14 sfetnici de-ai lui.

Astfel, acest mare luptător, care pe turci, tătari şi unguri i-a învins, s-a supus regelui polon. Dacă asemenea închinare i s-ar fi făcut lui Matias, desigur el s-ar fi mândrit cu aceasta. Apoi, Ştefan s-a întors acasă, luând cu el ajutor trei mii de lăncieri călări poloni sub Jan Karnkowski [...]. Cu aceşti poloni, Ştefan a pornit asupra turcilor, dar nicăieri nu le-a dat luptă, căci n-avea destule puteri, ci numai din locuri strâmte îi lovea; şi unde le venea greu moldovenilor, aceştia ca după un zid se retrăgeau la spatele polonilor. Iar când, odată, se năpustiseră turcii asupra polonilor, ai noştri uşor i-au frânt, iar apoi moldovenii, cum sunt ei iuţi, i-au zdrobit. Şi astfel, fiind pretutindeni bătuţi de Ştefan, turcii au fost nevoiţi să iasă din ţara lui.

Totuşi, ei au cuprins cu oaste Chilia şi Cetatea Albă; din Cetatea Albă

se trimitea departe, până în Cipru, mult grâu, care mergea de la noi pe Nistru; înainte de aceasta, era un port renumit pentru întreaga Podolie.

1494. S-au întrunit la Lewoczey, oraş din ţara Zipsului, regii Vladislav al Cehiei şi Ungariei şi Jan Albrecht al Poloniei cu fraţii săi, Sigismund şi Frederic, cu care mai era şi nepotul lor de soră, Frederic, marcgraful Brandenburgului, şi s-au sfătuit acolo cum să se răzbune asupra turcilor pentru uciderea neomenoasă a unchiului lor, Vladislav, la Varna şi pentru pagubele pricinuite de turci regatului Ungariei. Fraţii s-au înţeles între ei astfel ca nimeni să nu ştie nimic despre aceasta; au răspândit vorba că n-au pus la cale nimic şi s-au împrăştiat. Dar tot acolo s-au mai înţeles pe ascuns între ei ca pe voievodul moldovenesc să-l izgonească, iar în locul lui să pună pe crăişorul Sigismund.

1497. Regele Albrecht, fiind din firea lui dornic de faimă mare şi mai cu seamă de isprăvi vitejeşti, căuta cu orice preţ să înceapă război cu turcii, voind şi să se răzbune pentru moartea unchiului său. Dar s-a gândit mai întâi să-l izgonească sau să-l prindă pe Ştefan, voievodul moldovenesc, după cum se înţeleseseră fraţii-regi, în taină, la Lewoczey, şi să pună în locul lui pe crăişorul Sigismund. A pus, deci, regele oameni să răspândească vestea că turcii şi moldovenii vin cu mare putere asupra Podoliei şi a poruncit întregii şleahte să se ridice în primăvara anului 1497. A dat de ştire şi fratelui său, Alexandru, să fie gata a-i trimite pe toţi lituanienii. De asemenea, a trimis ştire şi lui Jan Tissenius, magistrul Prusiei, care n-a arătat nici o împotrivire şi a început să se pregătească cât se poate de bine. A trimis şi la cneazul Mazoviei, Conrad, scutindu-l pe el însuşi să vină la război după ce i-a luat jurământul şi l-a îndatorat să trimită oameni. A primit în oaste mulţi lefegii, atât călări, cât şi pedeştri. Toţi se adunaseră la Lwov. Regele însuşi, cu fratele său, Sigismund, s-a oprit puţin la Przemysl. Întâi, regele a trimis la voievodul moldovenesc pe Krzeslaw Kurozwancky Rozyc, episcopul de Kujawa, şi pe Nicolae Podlodowski din Przytyk, castelanul Radomului, cu cuvânt să fie gata a lua de la turci Cetatea Albă şi Chilia şi să plece cu regele împotriva turcilor, pregătind hrana pentru oastea polonă. Ştefan s-a bucurat foarte mult, nu s-a dat îndărăt de la nimic, ci, după îndatorirea pe care o avea faţă de rege, era gata să adauge oastea sa la cea polonă şi să pornească asupra turcilor, dar numai peste Dunăre, căci nu-i venea uşor să iasă el cel dintâi în acest război, fiind prea aproape de turci; cu acest răspuns a trimis şi solia sa la rege. Episcopii, văzând că regele se pregăteşte nu împotriva turcilor, ci împotriva lui Ştefan, îl sfătuiau să se lase de acest război; mai cu seamă îl sfătuia Krzeslaw Kurozwancky, care fusese în solie la moldoveni şi

căruia chiar cardinalul Frederic îi scrisese în acest chip. Dar regele îi răspunsese astfel: „Ţie, popo, ţi se cuvine să slujeşti în biserică, iar nu să te amesteci în treburile războinice, căci tu gândul meu nu-l cunoşti; îl cunosc numai eu însumi, şi dacă haina de pe mine mi l-ar cunoaşte, aş arunca-o în foc". Unii mai presupuneau că regele a început acel război fiind pus la cale de Calimach, pentru ca o parte din şleahtă s-o prăpădească în război, iar cealaltă să şi-o supună, de unde a pornit şi vorba: sub regele Albrecht a pierit şleahta. Iar Ştefan înţelese acuma bine cum mergeau lucrurile, aflând toate tainele din Lewoczey de la unguri, care nu voiau să-i scape pe moldoveni în mâinile polonilor. Trimiţând iscoade să afle unde-i regele Albrecht, Ştefan a văzut că ai noştri au pornit de la Lwov spre Pocuţia şi nu spre Cameniţa, pe unde trecea drumul cel mai scurt spre Chilia şi Cetatea Albă. A trimis atunci Ştefan trei soli, dintre cei mai de frunte, ca să-l întrebe pe rege dacă intră în Moldova ca prieten sau ca vrăjmaş. Căci, dacă merge împotriva turcilor, atunci putea să ia alt drum, mai scurt, spre Chilia, pe care drum Ştefan e gata să trimită hrană, însă dacă a venit să cucerească Moldova, îi va părea regelui rău totdeauna de aceasta. Regele s-a supărat pentru această solie îndrăzneaţă şi a poruncit să pună mâna pe soli şi să-i trimită la Lwov, călcând astfel un drept recunoscut de toată lumea că solul e slobod pretutindeni.

Fără a-i aştepta pe lituanieni, mazuri şi pruşi, regele a pornit spre Moldova, având cam vreo 80 mii de poloni buni de luptă, afară de adunătură; avea, însă, care numai pentru 30 mii. Aceasta era prin iulie. S-a făcut sfat, dacă să se ia mai întâi Hotinul, sau să meargă asupra Sucevei. Unii sfătuiau să se ia mai întâi Hotinul, ca să nu se lase duşmani în spate şi să fie astfel slobod drumul spre oaste. Acesta era un sfat bun, dar cei mai mulţi erau de părere să se meargă de-a dreptul asupra Sucevei, care era scaunul domnesc; aşa s-a şi făcut. Împărţind oastea în patru, ai noştri au înconjurat Suceava, nădăjduind că ea se va preda uşor, deoarece locuitorilor li s-ar fi urât de Ştefan. Locuitorii, însă, se apărau bine şi găurile pe care ai noştri le făceau ziua, ei le astupau noaptea. În vreme ce ai noştri asediau cetatea, voievodul adunase numeroşi secui, tătari, turci şi moldoveni. Şi, deşi nu îndrăznea să lovească pe faţă, însă din păduri şi munţi îi ucidea pe ai noştri, le lua nutreţul şi stricase toate drumurile prin păduri, ca să nu mai ajungă la ai noştri nici un fel de merinde. Văzând ai noştri mai multe semne rele, au început să murmure, zicând că regele i-a adus pentru ca să-i piardă. Semnele erau acestea. Povodnicul alb al regelui s-a înecat într-un pârâu mic, 200 de boi ce cărau hrana în urma oastei, pe când ieşeau din Lwov, au fost

împrăştiaţi de vânt, încât abia au putut fi adunaţi de pe câmpuri. Un ţăran nebun, la Lwov, zicea: „vă duceţi spre pieirea voastră". Trăsnetul a omorât pe un şleahtic sub cort şi 12 cai. Un preot, făcând slujba, a scăpat jos cuminecătura. Oamenii îl rugau pe rege să le dea drumul acasă, mai cu seamă fiindcă nu veneau ceilalţi: lituanienii lui Alexandru, mazurii şi pruşii, al căror magistru, Tissenius, murise la Lwov. Apoi, însuşi voievodul cerea pace şi-l rugase şi pe regele Vladislav al Ungariei să pună cuvânt pe lângă fratele său, ca acesta să-l lase în pace. De aceea au venit la rege solii unguri, sfătuindu-l să se poarte mai blând cu voievodul moldovean, pentru ca acesta să nu fie adus la deznădejde şi să treacă la turci. Din această pricină, deci, regele a încheiat pace cu Ştefan Bogdan, dar se şi mai îmbolnăvise regele, pare-se şi de necaz că nu-i mergeau lucrurile după cum îşi pusese în gând, însă şi de oboseală. S-a retras după aceasta regele de la Suceava şi a doua zi a dat în toată oastea ştirea de întoarcere. Când a aflat Ştefan că ai noştri voiau să se retragă prin Bucovina şi nu pe unde au venit, l-a prevenit pe rege să nu meargă pe acolo, căci moldovenii, cum sunt ei vicleni, din păduri ar putea să-i facă mare rău; şi l-a sfătuit să meargă pe câmp, căci, deşi e mai departe, în schimb locul e mai şes. Regele, însă, nu l-a ascultat, crezând că spune aceasta numai ca să scape acel ţinut, care, însă, nu era pustiit, şi a pornit de-a dreptul spre Bucovina, unde ai noştri au ajuns în a patra noapte. Pretutindeni, pe unde mergeau ai noştri, le pricinuiau moldovenilor pagube nemăsurate. Mergeau, însă, fără grijă, purtându-se ca la ei acasă, ceea ce văzând moldovenii, le-au făcut în Bucovina pândă, tăind pentru aceasta copacii. Regele n-a putut trece, cu toată oastea, pădurea în aceeaşi zi, căci ea avea mai bine de două mile în lat, iar drumul era rău şi deluros; s-a aşezat, deci, în pădure, iar înainte a trimis pe polonii mari, care au trecut pădurea în aceeaşi zi, fără nici o stingherealǎ. Dimineaţa, regele a trimis înainte carele şi tunurile, el însuşi s-a urcat în trăsură, fiind bolnav, iar curtea mergea în jurul lui, după el venind polonii mici, iar în urma tuturor, slugile. Pe la jumătate de pădure, unde drumul era stricat, moldovenii s-au năpustit asupra carelor noastre, le-au prădat şi le-au luat alor noştri tunurile. Totodată, Ştefan, apropiindu-se cu oastea sa, i-a lovit, cu mari strigăte, pe ai noştri de la spate. Ai noştri, cum mergeau înapoi, s-au întors împotriva moldovenilor; unii se luptau cum puteau în pădure, însă nici o ispravă n-au putut face, deoarece nu se puteau auzi unii pe alţii, din pricina zgomotului mare şi a pârâitului copacilor, care cădeau din toate părţile, omorând pe mulţi de-ai noştri în acea învălmăşeală mare. Apoi, nevăzând altă scăpare ai noştri, s-au întors acolo, unde mai înainte erau carele, şi acolo i-au mai oprit puţin pe

moldoveni, cu ajutorul curţii trimise de rege. Pe urmă, s-au strecurat ai noştri din pădurea aceea şi, rânduindu-se puţin, s-au lovit din nou cu moldovenii, care, auzind sunetul trâmbiţelor şi al tobelor, alergară şi ei cu toţii din pădure. Ai noştri, de asemenea, veniseră la ai lor în ajutor, sosind după ei şi regele însuşi. Moldovenii, neputându-se opune la ai noştri, curând au părăsit câmpul de luptă, iar ai noştri au trecut prin acea pădure, neavând mai mult de la ei nici o stinghereală. Trecând pădurea, regele s-a aşezat la marginea ei şi acolo a poposit o zi, pentru ca să se adune cei rătăciţi. Acolo, numărându-se, s-a văzut că nu s-ajunge o mulţime de oameni, unii dintre ei fiind ucişi [urmează numiri] iar alţii prinşi [urmează numiri]; dintre aceştia, unii au ajuns la turci sau la tătari şi numai târziu s-au întors în ţară [urmează numiri]. Asupra altora, moldovenii au făcut mari batjocuri, spânzurându-i de plete pe copaci, căci pe atunci ai noştri purtau plete lungi, iar de atunci au început a se reteza şi tunde. Au început ai noştri, după aceasta, să se poarte mai chibzuit, mergând cu rânduială. Totuşi, moldovenii, unde puteau îi loveau, iar într-o noapte, fiind vânt, ei au aprins iarba în jurul taberei noastre, care n-a ars numai fiindcă ai noştri au cosit repede iarba dimprejur. Au mai avut ai noştri câteva ciocniri cu moldovenii, dar aceştia niciodată n-au reuşit, fiind pretutindeni bătuţi de ai noştri. S-au răzbunat, însă, asupra mazurilor, dintre care 600 de călări veneau trimişi de cneazul Mazoviei în ajutor regelui. Ştefan a trimis împotriva lor 3 mii de moldoveni, care înconjurându-i la satul Sepeniţi, au început lupta cu ei. S-au apărat mult şi bine mazurii, dar au fost doborâţi de mulţime. Prinzând apoi Ştefan inimă, s-a aşezat cu toţi oamenii săi pe Prut, la Cernăuţi, voind să apere vadul. Totuşi, ai noştri cu mare putere au trecut, dând luptă însemnată, încât moldovenii au fugit în pădure şi mai mult nu s-au mai arătat. De cealaltă parte a Prutului, regele a stat în pat trei zile, fiind bolnav. Până atunci, ai noştri făcuseră mari stricăciuni în Moldova şi scoseseră mult plean. Tot acolo, noaptea, s-a primit la oaste ştirea că vrăjmaşul e aproape şi că regele vrea să plece numaidecât de la oaste. S-a produs o mare învălmăşeală în oaste, încât polonii mari, legându-şi poverile pe cai, voiau să fugă, părăsind carele. Regele, deşi bolnav greu, a trebuit să se urce pe cal şi să se arate. Pe fratele său, Sigismund, l-a trimis să încredinţeze pe ostaşi că nu-i nici o primejdie şi că regele nu se gândeşte să-i părăsească. Şi umblând cu făclii aprinse prin oaste, abia au reuşit să potolească învălmăşeala. Dimineaţa, pe când regele era gata de plecare, au sosit de la fratele său, Alexandru, peste zece mii de lituanieni, care până atunci tot timpul au întărit cetatea Braclawia de pe Bug. Ei au cerut să li se dea voie să intre în ţara duşmanului

pentru dobândă, dar regele nu le-a dat voie, zicând că, din pricina sănătății slabe, trebuie să se întoarcă cât mai degrabă îndărăt. Şi trecând Nistrul pe la Sniatin, regele a dat drumul oastei pe acasă, iar el a plecat la Lwov.

1498-1499. La începutul lui mai, Ştefan, voievodul moldovean, voind să-şi răzbune nedreptățile ce i le-a făcut regele Jan Albrecht, a adunat mare oaste din moldoveni, munteni, turci şi tătari, cu care a intrat în Podolia şi Rusia, şi, trecând dincolo de Lwov, până la târguşorul Kancuga şi râul Wisloka, a dărâmat toate satele şi târguşoarele fără întărituri: oraşele Przemysl, Radimno, Przeworsco şi Lancut le-a ars, luându-se de către turci, tătari şi moldoveni mulți bărbați şi femei în robie, vreo 100 mii, după cum se spune, şi nenumărate turme de vite, încât Tracia, Macedonia, hoardele tătărăşti şi Grecia s-au umplut de robi ruşi şi poloni.

În acelaşi an, la sfârşitul lunii noembrie, 70 mii de turci, prin Moldova, au trecut în Podolia, dând focului şi sabiei toate ținuturile de lângă Nistru, Haliciul, Ydaczova, Dorohobyczy şi Samborul. Şi n-ar fi încetat să pustiască, dacă nu i-ar fi pedepsit Dumnezeu: căci a venit o iarnă grea, cu zăpezi mari, din care pricină nu puteau merge nici înainte, nici îndărăt şi, pe lângă că le-au pierit caii şi vitele le-au mai murit de frig peste 40 de mii de oameni. Mulți au fost găsiți înăuntrul cailor tăiați. Cei care au fugit în Moldova, au fost bătuți de Ştefan, care îşi îmbrăcase oamenii în haine leşeşti (luate în Bucovina de la poloni), spunând că au fost bătuți de poloni.

1499. A venit la Cracovia, la regele Albrecht, solul regelui unguresc Vladislav, episcopul Oradiei, pentru a pune la cale apărarea împotriva păgânilor. Aceasta era, însă, greu de făcut din pricina lui Ştefan, voievodul moldovean, care pe toți duşmanii, dar mai ales pe turci şi pe Tatari, îi ațâța şi îndrepta asupra Poloniei. De aceea îl ruga Vladislav pe fratele său, Albrecht, să fie mai blând cu Ştefan; acesta însuşi dorea înțelegere şi îndată a şi trimis soli, după cuvântul regelui Vladislav.

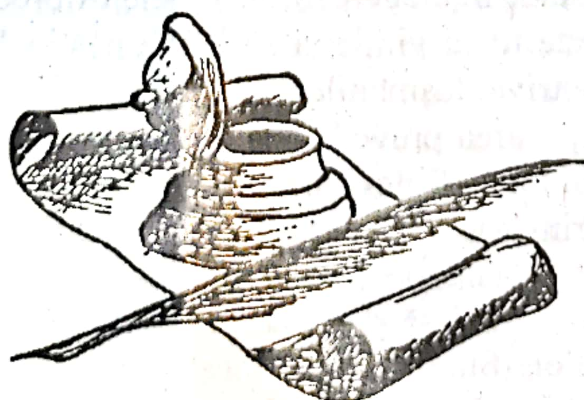
Şi s-a făcut atunci înțelegere între regele Albrecht şi Ştefan, care a rugat pe rege să-i ierte toate vinile şi să-l lase nestingherit în scaun, iar el este gata să iasă împotriva duşmanilor regelui. Regele s-a învoit cu blândețe şi i-a iertat totul. Împăcarea prevedea ca pe fugari să nu-i primească nici o parte; iar dacă voievodul ar fi nevoit să fugă în Polonia din pricina turcilor, regele e dator să-l primească şi să-l ajute a-şi căpăta domnia. Iar voievodul este dator, când va fi mare nevoie să dea ajutor împotriva turcilor, atât polonilor cât şi ungurilor, şi să prevină din vreme orice primejdie ar putea afla din partea turcilor. Staroştii mărginaşi din amândouă părțile să facă dreptate fără tărăgănare. Negustorii să poată umbla slobozi pretutindeni.

Despre toate sunt cărţi în vistierie.

1501. Au venit la seimul din Piotrokowie soli de la Ştefan, voievodul moldovean, cerând, pe temeiul păcii încheiate, ca regele să predea pe fugarul Petru, fiul voievodului Iliaş, pentru că acela râvnea la domnia Moldovei. Regele, nevoind să supere pe Ştefan (căci pe atunci avea să plece în Rusia), după ce s-a sfătuit cu boierii, a poruncit să-l taie pe Petru în Czhowie, sub ochii solilor modoveni, iar pentru ca moartea lui să nu pară fără pricină, s-a vestit pretutindeni că a falsificat cărţile regale.

1503. Ştefan, voievodul moldovenesc, a cucerit Pocuţia, zicând că acel ţinut polonii pe nedrept l-au răpit moldovenilor. În anul 1503, regele Alexandru, venind din Lituania, a chemat marele seim la Lublin, pe ziua Sf. Simon Iuda. Acolo s-a discutat chestiunea Pocuţiei luată de Ştefan, voievodul moldovean, şi s-a hotărât să se năimească lefegii, printre care au fost mulţi raţi pe care regele Alexandru i-a trimis în Moldova, unde aceşti oameni au pustiit atât de mult, încât Ştefan a fost nevoit să se retragă din Pocuţia şi să întoarcă cetăţile, pe care le cuprinsese cu oamenii lui. Aceasta a făcut-o, între altele, şi fiindcă pe atunci era bolnav de podagră la picioare.

1504. A murit Ştefan, voievodul moldovenesc. A fost domn războinic, şi norocos; căci pe turci i-a sfărâmat odată, fiind peste 100 mii de oameni, apoi de mai multe ori pe tătari şi pe Matiaş, regele unguresc, căruia i-a luat ţara secuiască, şi chiar pe regele polon Albrecht, în Bucovina. Pentru aceste izbânzi mari, deşi aveà o ţară mică, fiecare istorie îl poate pune în rând cu cei mai mari şi mai faimoşi căpitani: de aceea, şi moldovenii îl numesc Kara Bochdan, adică Bogdan cel scump, iar pentru vitejia lui nespusă îl ţin de sfânt.

CRONICI UNGUREŞTI

CHRONICON DUBNICENSE

Aşadar, în zilele acelea, turcii, aceşti preaînfricoşaţi duşmani ai noştri, poftitori de pradă necontenită, au intrat ca nişte vrăjmaşi, după cum am aflat din scrisori, cu una sută douăzeci de mii de păgâni în pământul Moldovei, supus Sacrei Coroane – precum se zice – cu gândul că, dacă vor fi aci biruitori, să ia măsuri pentru a năvăli asupra întregului regat al Ungariei. Dar Ştefan, voievodul moldovean, cu secuii noştri şi cu valahii şi rutenii adunaţi cât mai în grabă, punându-se în fruntea lor, s-a împotrivit turcilor în mijlocul ţării sale, ca un bun protector al patriei şi al naţiunii sale, fiind gata să moară pentru ai săi, şi, având timp de trei zile şi trei nopţi cea mai grea ciocnire cu ei, ajutându-l şi mila dumnezeiască, a biruit şi a dat pe turci aproape cu totul pieirii. Atunci au fost prinşi fără întârziere şi deţinuţi paşa, viceîmpăratul şi alţi opt voievozi mai vestiţi, care se aflau în fruntea oştirilor turceşti. Pentru toate acestea, binecuvântat să fie numele Domnului, care pe cei mai de căpetenie duşmani ai noştri i-a dat în mâinile noastre, pentru ca să răsplătească nedreptăţile ce ni s-au făcut. Câţi captivi, câte comori şi lucruri scumpe au ajuns în mâinile biruitorilor, poate şti oricine.

ANTONIUS BONFINIUS

HISTORIA PANNONICA AB ORIGINE GENTIS AD ANNUM 1495

Lupta de la Baia.

După ce regele restabili pacea în provincie, ieşi din Transilvania în ziua Sf. Caterina, se îndreptă spre acea parte a Valahiei, care acum se numeşte Moldova. Aici, stăpânea în toată voia Ştefan

voievod. Ca supus al regelui Ungariei, trebuia să plătească toate dările şi să împlinească toate poruncile, dar el, scos din minţi şi crunt din fire, însă zelos şi straşnic în război, nu voia să asculte cu nici un chip. Ba, mai înteţea şi răscoalele în Transilvania, cu gând ca, tulburând liniştea de acolo, să se poată bucura de libertate. Regele află cu cale să pornească prin păduri şi prin strâmtori de munţi, să readucă pe răzvrătitul valah la ascultare. Prin strâmtorile închise cu arbori şi cu câte toate, îşi deschidea drum cu focul sau cu sabia. După ce, astfel, îşi făcu drum şi ieşi mai la larg, îşi aşeză tabăra lângă orăşelul Remanuasiar [târgul Roman], pe care valahii îl socotesc for roman. Zidurile acestui oraş sunt de lemn, întărite cu valuri şi gropi; pe acolo curge râul Siret. Pe ţărm, e cetatea de lemn, întărită mai mult cu oştire decât cu fortificaţii. Acest Ştefan era principele provinciei: de el ascultau aproape toţi moldovenii. Regele, la cel dintâi atac asupra târgului Roman, îl şi ocupă. Ştefan, prinzând de veste, începu numaidecât tratativele de pace prin soli.

Şi mult timp şi-au bătut capul ca să se înţeleagă, şi în cele din urmă nu s-a putut face nimic.

Cum simţi Matia că toate din partea duşmanului sunt numai vorbe goale, rupând pacea, plecă de acolo, după ce dădu ordin să se aprindă şi să se dărâme oraşul. După ce arse târgul Roman, pe oriunde mergea, pustia totul, sate şi oraşe, cu foc şi sabie, iar ostaşii mânau de dinapoi oameni şi turme de vite, cu pradă nespus de mare. A treia zi, ajunse, în sfârşit, la cetatea dăruită unui episcop de frunte, numită de moldoveni Bania [Baia]. Regele se aştepta să se lovească aici de cu seară cu duşmanul invidios şi viclean. Se spune că în războiul acesta norocul regelui a fost unit cu vitejia lui. El era găzduit în acea parte a târgului care ţinea de episcopat, acolo unde se împreună cele două uliţe care ocolesc biserica. Ceilalţi: pontificii, nobilii, comandanţii armatei, se aşezară împrejurul pieţei, aşa ca, după obiceiul regelui, să fie totdeauna gata. Pe vremea cinei, un prins cu numele Sythotus, fu adus înaintea regelui. Îl întrebară prin tălmaci cine este, de unde, încotro se duce şi pentru ce. Răspunse că nu-i nevoie de tălmaci, că el este ungur şi-i din Ardeal şi, neştiind de cele ce se petreceau, venise în Moldova să-şi mai vadă moşiile, bunurile soţiei sale, supuse pieirii. Pe drum, nu departe de aici, a dat peste 12.000 de moldoveni, care au de gând să năvălească înainte de miezul nopţii asupra ungurilor, să-i măcelărească. El se grăbi să dea de veste, fiindu-i milă de neamul său, ca să nu atragă sfârşitul alor săi prin tăcerea-i păcătoasă.

Deoarece, la început, puţină crezare se dădu acestei veşti, ca să nu

pară că a inventat-o cu gândul să scape şi ca să fie ferit de ameninţările regelui, drumeţul adăugă: să fie dat în grija paznicilor şi, de va fi adus veste mincinoasă, să fie chinuit în chipul cel mai crud. Regele dădu poruncă să-l dea în seama unui păzitor, iar Drach Berthold, pe acea vreme îngrijitorul său, un cavaler foarte viteaz, născut pentru război, să vadă bine de oaspete. El însuşi se sculă nemâncat de la masă, îi adună îndată pe toţi nobilii, ostaşii şi comandanţii călăreţilor, le spuse ce primejdie îi aşteaptă şi dădu poruncă să prindă fiecare armele. Aşeză posturi pe toate uliţele şi la toate porţile, la intrarea în târg aşeză cohortele pretoriene. Două sute de veterani şi pe cei cu armătură grea îi aşeză înaintea locuinţei sale, ca să împiedice atacul duşmanilor din cele două uliţe, ce se împreună acolo. Trupele le împărţi prin toate ulicioarele. Abia pusese astea la cale când, înainte de miezul nopţii, iată soseşte duşmanul. Asediază oraşul de lemn, înconjurat cu zid de nuiele, dând fără veste foc din trei părţi. De o parte şi de alta se naşte un zgomot şi o învălmăşeală de nedescris. Moldovenii, după ce au dat foc, pătrunseră în oraş. Focul încins răspândea atâta lumină în noaptea întunecoasă, încât se luptau ca ziua. Începu un mare măcel, mai întâi la poartă, apoi pe uliţe şi la răspântii. Cu atâta putere se ciocneau în luptă, încât nimic nu părea mai îngrozitor. Două şiruri gata de bătaie, aşezate în pătrat, înaintează cu măsură spre cartierul regelui, pe două străzi. Acolo dădură peste veteranii înarmaţi. Începu o luptă aprigă şi foarte sângeroasă. Mulţi moldoveni căzură acolo şi în vreme ce unii îşi dădeau silinţa să scoată pe duşmani din casă, alţii din contră, căutau să-i învingă şi să-şi scape viaţa. Mult sânge se vărsă acolo. Mihail palatinul, Nicolae Ciupor şi Ioan Pongratius, voievodul Transilvaniei Nicolae Banfi, Ştefan Batori şi ceilalţi nobili, fiecare pentru el, apărau intrarea în piaţă cu cea mai mare îndărătnicie şi căutau să respingă atacul năvălitorilor. Căci era evident că, după cedarea pieţii şi a cetăţii, celelalte uşor vor pieri. Se luptară cu cea mai mare îndârjire pretutindeni, printre săgeţi şi focuri. Moldovenii, respinşi din toate părţile târgului, în cele din urmă întoarseră spatele. Ungurii îi ţinură din urmă şi, înainte de a ieşi din oraş, omorâră cât mai mulţi dintre ei. Pe unii, lacomi la fugă, îi băgară în foc şi se arseră, pe mulţi îi tăiară cu sabia, în vreme ce se îmbulzeau în graba lor, sau îi străpungeau cu săgeţi de la spate, sau se striveau ei între ei, omorându-se unii pe alţii. Abia 4.000 scăpară, ceilalţi, prinşi în oraş, fură măcelăriţi până la unul. Regele, aici luptându-se în faţa cartierului său, împreună cu veteranii, aici cercetând posturile în târg, îndeplini în noaptea aceea datoria celui mai bun soldat şi domnitor. Era cel dintâi unde era lupta mai crâncenă, îndemnând pe viteji, dojenind pe cei fricoşi, venind în

ajutorul liberatorilor. Luptând în tot locul cu cea mai mare vitejie, s-a scăpat pe sine şi a scăpat şi armata. Când s-a luminat de ziuă, s-au găsit 7.000 de valahi morţi, unguri 1.200, ceilalţi, însă, în cea mai mare parte, răniţi. Ba, ce e mai mult, şi regele fu rănit în noaptea aceea de o săgeată getică, nu departe de şira spinării, şi, deoarece, după ce i-au scos coada săgeţii, fierul a pătruns mai adânc în carne, patru ani de zile a dus-o regele în grele suferinţe. Şi, topindu-se rana unde era fierul, acesta se slobozea mereu în jos, până când, în cele din urmă, ieşi, aruncat de însăşi natura.

S-au luptat în noaptea aceea mai mult pentru viaţă, decât pentru cinste. Oraşele şi satele de prin apropiere fură arse şi jefuite. Regele, îngreunat de rană, după ce omorî la duşmani până ce îi stinse, se hotărî să treacă în Transilvania şi de acolo în Ungaria. Şi aşa, în ziua de Crăciun, se întoarse la Braşov. Acolo pedepsi mai aspru pe cei vinovaţi de trădare. Pe Mihail din Ţara Românească, născut din neam nobil de voievozi, îl condamnă la moarte prin chinuri.

Aţâţătorii răscoalei, Mihail Zekel, Aladarius şi Nicolae, al cărui nume de familie este de Visakna, prinşi de questor, la porunca regelui, fură purtaţi pe străzile Clujului, sfâşiaţi în bucăţi cu cleşti înroşiţi şi, în sfârşit, li se tăie capul. În urma acestor schingiuiri înfricoşate, atâta groază cuprinse pe cei care conspiraseră cu Rufus, încât o luară la fugă fără copii şi fără neveste, spre Polonia sau Moldova. Averile acelora sau au fost trecute în erariul statului, sau au fost date altora ca dar.

Nu plecase încă regele din Transilvania, când primi scrisori rugătoare de la Ştefan, în care acesta mărturisea sincer îndrăzneala şi cutezanţa sa de a ridica armele păcătoase împotriva maiestăţii regeşti, care are atâta putere. Dar spunea că a fost pedepsit pe cât de aspru, pe atât de cu dreptate şi, în sfârşit, deoarece, după chin vine iertarea, cerea să i se treacă totul cu vederea. Credea că nu-i va fi cu anevoie iertarea şi se rugă de rege să-l ierte. Regele, ca să nu se arate fără milă, îl făcu să nădăjduiască că-l va ierta. Îi dădu să înţeleagă că se poate mări această nădejde de iertare cu fapte şi cu mărturisiri de toată ziua, atârnătoare de voinţa lui Ştefan, şi că, dacă îi va da ascultarea cuvenită şi legiuită, regele nu-i va face nici o greutate. Iar dacă nu, neînţelegerii îi va pune capăt printr-un război nemaiauzit de sângeros, care este cel mai drept pedepsitor al fărădelegilor omeneşti. După ce, astfel, Matia linişti amândouă provinciile, se întoarse în Ungaria [...].

1475. În acest an, turcii, trecând Dunărea, au năvălit în Moldova sub auspicii rele, căci, hărţuiţi mai întâi de duşmani, apoi împresuraţi de-a binelea, au fost tăiaţi aproape cu toţii. Schimbându-se apoi norocul, cu flotă

puternică […] au cucerit Caffa […].

1481. Astfel, pierzându-şi nădejdea în norocul acestei expediţii, Corvinul, mişcat adânc de aceasta, îşi pregăti toate puterile sale să pedepsească obrăznicia împăratului. Mai întâi, îngriji de hotarele regatului său dinspre turci, ca să nu fie împiedicat în întreprinderea sa de vreo năvălire a acelora. Încheie alianţă cu Ştefan voievod, principele Moldovei, care odată se numea Misia de jos, aşa cumva. Făcând prin această alianţă oarecare neplăcere turcilor din Misia de sus, aţâţă împotriva lui Baiazet pe Ioan, fiul lui Scanderbeg, şi pe alţi principi alungaţi mai înainte de turci din Illyria, îndemnându-i să-şi redobândească bunurile părinteşti, precum şi pe socrul său, pe Ferdinand, care luase prin înşelăciune Chymira. Însă, în acelaşi an, sultanul Baiazet luă din mâinile regelui unguresc oraşul Risan, prin viclenie.

1484 (Căderea Chiliei şi Cetăţii Albe). În iarna aceea, pe când regele se afla în Buda, se răspândi zvonul că turcii asediază Chilia şi Cetatea Albă. Ştefan, principele Moldovei, pe care mai ales îl privea acest război, în urma învoielii făcute, adresându-se lui Matia, îi ceru ajutor. Regele, deşi avea armistiţiu cu turcii şi, deşi în condiţiile armistiţiului nu se prevăzuse nimic despre stăpânitorul Misiei de jos, totuşi, de dragul alianţei şi a credinţei catolice, fără să înceteze asediul Cornamburgului, ţinu o adunare foarte mare şi ceru ca toţi fruntaşii şi toată nobilimea să-şi dea votul şi să se învoiască, ca să nu cadă Achileia în mâinile păgânilor. Se pregăti o oaste mare, care se şi îndreptă spre Oradea. Dar nu ajunse bine acolo şi sosi vestea tristă: Achileia şi Nestoralba au căzut.

PETRUS RANZANUS

EPITOME RERUM HUNGARICARUM

Lupta de la Baia.

Se revoltase şi Moldova, ai cărei locuitori mai înainte erau sub stăpânirea regilor unguri. Ca să o câştige, deci, iarăşi pentru sine, [Matia], adunându-şi armata, trecu munţii dincolo de care este situată acea regiune, care şi ea este o parte din marea Germanie. Puţină

vreme i-a trebuit ca s-o pună sub stăpânirea sa. După ce a făcut aceasta, își conduse oastea la orașul Bania [Baia], pe câmpul din fața căruia își așeză tabăra. El însuși, cu o mare parte din boieri și soldați, intră în oraș, unde hotărî să se dea odihnei pentru câteva zile. Stăpânea, pe acea vreme, întreaga provincie un bărbat de o îndrăzneală unică; se numea Ștefan. Acesta, adunând dintre supușii săi o mare mulțime de oameni, se grăbi să dea foc orașului din mai multe părți, după miezul nopții, pentru ca regele și toți oamenii săi, amețiți de somn și de vin, să se prefacă în cenușă. El însuși încercă să atace tabăra regească și, prin biruință, să se elibereze de sub stăpânirea regelui unguresc. Însă, îndată ce focul începu să pâlpâie și să duduie, regele se deșteptă din somn și, observând trădarea, cu sunet de trâmbițe sculă pe ai săi și le porunci să pună mâna pe arme. Același lucru s-a făcut și în tabără. Oamenii regelui, cu toate că li s-au întins curse, dădură năvală cu mare curaj asupra lui Ștefan și asupra celor care se învoiră la trădare. Și, ajutați de lumina flăcărilor care luminau orașul și de lumina lunii, omorâră mulți dușmani. Dar nici aceștia nu s-au lăsat mai prejos. Aproape patru ceasuri s-au luptat, cu rezultat îndoielnic. În cele din urmă, ungurii, ațâțați de rege și luptând cu o vitejie de necrezut, alungară pe Ștefan, cu oamenii care i-au mai scăpat de măcel. Și mulți dintre aceia fură prinși și li s-au luat și armele și steagurile, pe care la întoarcere în Buda, regele le-a așezat în biserica Sf. Fecioare, spre amintirea glorioasei lupte.

IOANNES DE THUROCZ

CHRONICA HUNGARORUM

Lupta de la Baia.

De aici [din Ardeal] după ce prea puțin își odihni ostașii, [Matia] își îndreptă frâiele cailor spre Moldova, pe atunci rebelă. Trecând, deci, dară munții, după ce cutreieră cu o puternică oaste mare parte din acea țară și după ce poposi cu toți oamenii săi într-un oraș cu numele Baia, voievodul Ștefan, stăpânul acelor părți, adunându-și mare

putere de popor de-al său, în tăcerea nopţii se aruncă asupra armatei regeşti, dădu foc oraşului şi aţâţă la arme pe ungurii ocupaţi cu somnul şi cu vinul. Se hotărî Ştefan voievod ca, în întunericul nopţii, să atace oastea regească, pentru că, dacă ar da cumva greş în luptă, cel puţin să-l ajute întunericul. S-a înşelat, însă, în socotelile lui. Pentru că regele, adunându-şi în grabă, cu sunet de tobe şi de goarne, armata sa întreagă, la lumina lunii şi a focului aprins, se aruncă cu mare avânt asupra oastei aceluia. Şi, după o luptă îndelungată şi după o crâncenă măcelărire a moldovenilor de către unguri, Ştefan voievod fu silit să o ia la fugă. Din cauza aceasta, regele câştigă o biruinţă strălucită şi vrednică de aducere-aminte. De acolo, a adus mai multe steaguri la Buda, mărturie despre însemnata izbândă. Acestea, aşezate cu mare ceremonie, se pot vedea şi astăzi în biserica parohială a glorioasei Fecioare Maria.

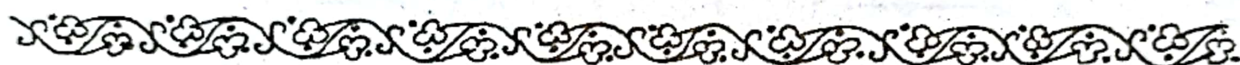

FELIX PETANČIĆ

DESPRE DRUMURILE PE CARE TREBUIE SĂ SE PORNEASCĂ EXPEDIŢIA CONTRA TURCILOR

După Sibiu, urmează Corona sau Braşov, ultimul oraş al Transilvaniei alăturat munţilor care despart această provincie de Valahia Mare sau Dacia. De aci, în ziua a treia ajungi la Târgovişte, capitala românilor şi reşedinţa osebită a domnilor, [făcută] inaccesibilă, nu prin ziduri sau încinsă de întărituri, ci prin şanţuri, val şi metereze întărite pe dinafară doar cu pari ascuţiţi şi este aşezată între mlaştini care o închid, cu păduri mocirloase şi bălţi, aşa că aproape toată regiunea de jur împrejur este de netrecut. Aceasta este provincia numită Dacia de către antici, colonie a romanilor, din care cauză, băştinaşii ei şi în vremea noastră se folosesc pretutindeni de graiul latin. Acest neam este primitiv, crud, aplecat spre ghicit şi spre prevestiri, ahtiat întotdeauna de jaf şi pradă. Din aceste locuri, abătându-se de la drumul ce se îndreaptă spre trecerea către Vidin şi Nicopole, se înfăţişează pe stânga cetatea Vaslui [!],

aşezată cam la mijloc între Valahia [Mare = Ţara Românească] şi cea Mică (sau Moldova). Dracula[69], împreună cu puţini [luptători], dar aleşi, atunci când Mahomed, împăratul turcilor, cuprinsese Valahia Mare şi se grăbea să o ocupe pe cea mică, l-a atacat aci în a doua veghe a nopţii şi l-a pus pe fugă cu mare măcel al [oamenilor] săi şi l-a silit să-şi facă întoarsă calea cu mare ruşine. Aci, în sfârşit, Ştefan, domnul Moldovei, a înfrânt în aşa fel pe Soliman paşa şi comandantul „Romaniei" [= beglerbegul Rumeliei], încât, din 30.000 de turci, foarte puţini, şi anume cei care din întâmplare călăreau cai mai iuţi, au mai scăpat. La vreo 30 de mii de paşi depărtare de Vaslui se trece Dunărea la oraşul Brăila, dincolo de care ai în faţă Grecia[70], mergând dincolo de cele şapte guri ale Dunării până la mare, unde este tabăra de la Varna[71], vestită mai întâi prin lupta împăratului Sigismund[72], alături şi cu ducele Burgundiei[73], iar apoi prin uciderea lui Vladislav, regele Ungariei, şi al Poloniei, şi a legatului apostolic.

NICOLAUS ISTHUANFFIUS (ISTVÁNFFY)

REGNI HUNGARICI HISTORIA

1493.

Aşadar, în ziua hotărâtă, Albert, Sigismund, cu cardinalul Frideric, cu fraţii mai mici şi cu marchionul de Brandenburg, fiul surorii sale, veniră la Vladislav şi acolo fură înnoite legăturile cu polonii. Şi-au petrecut apoi câteva zile cu joc şi cu spectacole. Regii, însă, în convorbiri ţinute în taină, au hotărât în cea mai mare tăcere ca să se apere în

[69] Vlad Ţepeş. Aici, autorul confundă lupta lui Vlad Ţepeş cu turcii din 1462, care s-a petrecut în Ţara Românească, cu lupta lui Ştefan cel Mare de la Vaslui, în 1475.
[70] Aici, în sensul de Peninsula Balcanică.
[71] Se referă la lupta din 1444 pe care, însă, o confundă cu cea de la Nicopole.
[72] Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei şi împărat al Germaniei, care a luat parte la lupta de la Nicopole.
[73] Fiul ducelui Filip cel Îndrăzneţ, pe atunci purtând titlul de comite de Nevers, cunoscut mai apoi sub numele de Ioan fără Frică.

demnitatea lor de cursa nobililor intriganţi şi, dacă ar cere nevoia, să-şi unească armele pentru stabilirea autorităţii lor. S-au sfătuit şi asupra războiului, pe care mai ales papa cerea să-l pornească împotriva păgânilor, război spre care cu putere înclinau inimile ambilor regi. Însă, ca să nu se ivească bănuieli asupra planului făcut, regii înşişi trâmbiţară zvonul că, cu părere de rău, se văd siliţi să se despartă după atâta muncă şi după atâta drum zadarnic, fără nici un folos pentru stat. Şi totuşi se răspândi zvonul, poate anume din viclenie scornit de regi, că Vladislav, în acea convorbire secretă, s-a învoit ca regele Albert, sub pretextul unui război împotriva turcilor, să redobândească şi să ţină pentru el Chilia şi Moncastru, situate în Moldova, acolo unde râul Tyras, astăzi Nistru numit, se varsă în Dunăre, care cetăţi fură răpite pe furiş de Baiazet, sultanul turcilor, în vreme de armistiţiu, pe când trăia încă Matia. Şi s-a mai zvonit că acel plan e o tragere pe sfoară a ungurilor, care afirmau că Moldova întreagă, şi mai ales cele două cetăţi, sunt ale lor, înnoite şi întărite pe vremea regilor Carol, Ludovic şi Sigismund (ceea ce dovedesc şi astăzi inscripţiile de pe porţi). Şi nu părea că se vor împăca cu acel plan. Şi Albert, cu oşti mari şi cu mari pregătiri, pătrunse apoi în Rusia, însă obosit de multe necazuri, apucat şi de o boală grea, strâmtorat în cele din urmă şi de cursele lui Ştefan, principele Moldovei, se întoarse fără nici o izbândă, cu mari pierderi. Aceste lucruri, crezute cu uşurinţă de unguri, l-au înstrăinat pe Vladislav [...].

1498. În privinţa Moldovei, însă, al cărei principe, Ştefan, un bărbat vestit în războaie, dar schimbăcios la fire şi credinţă, care, părăsind pe regele Matia, trecuse de partea polonilor şi le dădu astfel, acestora prilejul de a uzurpa acea ţară, [regele Ungariei şi al Poloniei] s-au înţeles ca pe viitor să rămână în credinţa şi supunerea regelui Ungariei. Şi aceluiaşi moldovean, precum şi lui Radu, principelui Ţării Româneşti, să le vină în ajutor amândoi regii, dacă aceia ar fi năpăstuiţi cu război de către turci. Şi aceste învoieli au rămas mulţi ani tari şi statornice, până la moartea regilor, când, în cele din urmă, întărindu-se armele turceşti, se plecară şi acele ţări duşmanilor, spre marea pagubă a statului şi a numelui de creştin.

1504 (Moartea lui Ştefan). S-a încredinţat aducerii-aminte că, pe vremea asta, principele Ştefan, numit în mod vulgar voievod, a ieşit dintre cei vii, doborât de îndelungate dureri de încheieturi şi de alte boli şi bătrâneţe. Se spune că acest om a fost vestit şi sărbătorit cât a trăit pentru priceperea lui în disciplina militară şi pentru strălucitele lui războaie. Căci, în privinţa veşnic admirabilei virtuţi şi vitejii, s-a arătat mai presus de toţi duşmanii săi. Pe regele Matia, deşi mai mult prin viclenia de care obişnuia

să se folosească, decât prin adevărata putere, l-a pus pe fugă într-o luptă de noapte la Baia, un oraş al Moldovei, nu departe de râul Siret, şi l-a rănit cu o săgeată aruncată la întâmplare şi l-a depărtat de hotarele sale. S-a împăcat, cu toate acestea, fără întârziere, temându-se de puterea şi armele lui Matia şi căruia i s-a supus. Cetele nenumărate ale lui Mohamet, care pustiau Moldova, moşia lui, le-a bătut şi le-a silit să se întoarcă de unde au venit, omorând peste 30.000 de turci. Asupra tătarilor a câştigat biruinţe strălucite în multe rânduri, atât asupra celor care locuiesc în Chersones, Tauric şi în Nogai, cât şi asupra celor care îşi au locuinţele în Asia, dincolo de râul Rha. În sfârşit, pe regele Albert al Poloniei, după cum am spus mai sus, l-a zdrobit într-o luptă foarte crâncenă, lângă pădurea Bucovina, tăind şi pierzând multe mii din oamenii lui. Aşa încât se vede că pe drept trebuie socotit printre bărbaţii vrednici de ţinut minte de pe vremea sa. Dar era şovăitor în credinţă şi nestatornic. Era mândru şi cruzimea neobişnuită a firii i-au şters puţin din faima şi gloria faptelor sale.

LUDOVICUS TUBERO

COMMENTARIORUM DE REBUS SUO TEMPORE NIMIRIUM AB A. 1490 USQUE AD A. 1522 IN PANNONIA ET FINITIMIS REGIONIBUS GESTIS

1497 (Lupta din Codrii Cosminului).

Valahia, a cărei parte dinspre răsăritul soarelui de vară se numeşte Moldova – odată se numea Dacia –, este legată de Ungaria transdunăreană prin munţi şi păduri, care munţi, pornind din Carpaţi spre miazăzi, se întind aproape până în Dunăre. Locuitorii acestei ţări trăiesc mai mult de capul lor, decât sub stăpânirea ungurilor. Se deosebesc prin limbă şi prin instituţii de unguri. Vorbesc, adică, limba romană, se înţelege coruptă. Cu turcii, de care sunt despărţiţi prin Dunăre, s-au războit cu noroc schimbăcios, mulţi ani de-a rândul. În cele din urmă, obosiţi mai mult de jafuri decât de lupte, au pus sfârşit năvălirilor turceşti

prin plata unui tribut. Ungurii nu voiau ca ţara aceasta, lipită de regii cei vechi la Ungaria, să fie ocupată de poloni. Astfel, au trimis în grabă o oaste bună, care să fie de pază moldovenilor, dacă polonii ar încerca să-i atace. Şi aceasta au făcut-o ungurii cu atât mai mult, ca nu cumva Albert, învingând pe moldoveni, să neliniştească iarăşi regatul Ungariei cu război. Căci, cu greu se poate înlătura bănuiala de a nu se fi ivit o neînţelegere între regi. De altfel, Albert, scos din fire de biruinţa de curând câştigată, căci se luptase de două ori de când a luat domnia, cu tătarii (un neam de sciţi, vecini cu Chersonesul Tauric), năvălise deja cu oşti foarte mari în Moldova, acolo pe unde ţara aceasta se hotărăşte cu Rusia. El spunea că are de gând să atace pe turci, în realitate, însă, voia să supună pe geţi (care se numesc moldoveni) şi, după ce îi va supune pe aceştia, să se poată război şi cu turcii. Dar planurile nu se pot ţine multă vreme ascunse. Căci s-a descoperit îndată că Albert nutreşte altceva în sufletul său, decât ce voia să arate. Turcii ocupaseră cu câţiva ani mai înainte, sub sultanul Baiazet, două cetăţi de-ale moldovenilor, una numită de locuitori Monocastru, alta Celia [Cetatea Albă şi Chilia]. Amândouă sunt aşezate pe pământ getic, pe malul Dunării. Aşadar, Albert, dându-se drept prieten al geţilor şi apărător al lor împotriva turcilor, încă mai înainte de a se apuca de lucru, făgăduise că va cuceri aceste două cetăţi şi le va reda moldovenilor. În sufletul său, se hotărâse, însă, ca, mai înainte de a ataca pe turci, să pună mâna pe Moldova, căci socotea că nu se poate pune nici un temei pe credinţa geţilor (valahii se deosebesc de Biserica romană nu prin religie, ci prin ritul sacral). Iar în lupta împotriva turcilor zicea că trebuie să se folosească de ajutorul aliaţilor, după cum chibzuia el mai bine. Aşadar, dând uitării Celia şi Monocastru, impunea locurilor mai tari ale geţilor garnizoane, sub cuvânt de a asigura Moldova, şi se purta cu ei ca cel mai tiran rege.

Peste moldoveni domnea pe atunci Ştefan Carabogdanes, un bărbat deşi cam trecut la vârstă, dar cu sufletul destul de hotărât pentru război. Acesta, înţelegând planul lui Albert şi socotind că nu se poate măsura cu el, căci nu se încredea destul în ajutorul unguresc al lui Vladislav, fratele lui Albert, se hotărî să ceară ajutor de la turci, care, după cum am spus, îl primiseră printre prietenii lor, în urma plăţii tributului. Prin aceasta, băgă o mare spaimă în poloni, căci faima turcilor, din cauza întinsei lor stăpâniri, atât în Asia, cât şi în Europa, era foarte mare pe vremea aceea. Aşadar, cam în modul acesta îl îndemna prin scrisoare getul pe sultanul turcilor, la război împotriva polonilor: „Ştefan Carabogdanes salută pe Baiazet otomanul, cel mai puternic dintre regi. Silit de grozăvia polonilor, care, fără să fie

neliniştiţi cu vreo nedreptate din partea mea, ci din adânca lor plăcere de a stăpâni, au jefuit cu oştiri mari ţinuturile de sub oblăduirea mea, al căror stăpânitor eşti, însă, tu, m-aş fi şi despărţit de legătura ce mă leagă de tine, de nu m-aş fi hotărât în sufletul meu, să rămân în aceeaşi statornică credinţă şi să fiu tot aşa cum am fost când am început prietenia cu tine şi când prin tribut anual, am început să mă îngrijesc de mărirea norocului tău, care nu numai că te-a pus în fruntea neamurilor mai apropiate, dar te-a ridicat mai presus de regii întregului pământ. Dacă nu-mi vei veni în ajutor la timp, mântuind credinţa de aliat, pe care, câtă va fi în mine, negreşit toată ţi-o voi jertfi, să ştii că nu mă vei mai avea pe mine de vecin, ci pe poloni, cu a căror putere eu nu mă pot măsura. Pentru că oamenii mei, care sunt şi supuşii tăi, voiesc mai bine să câştige pacea de la poloni prin bună învoială, decât să fie subjugaţi şi stăpâniţi, după ce au fost învinşi în război. Căci să ştii că Albert nu a năvălit în ţara mea cu gândul ca, luându-ne turmele, să se întoarcă acasă şi să ne dea pace. Un duşman din afară poate face o astfel de nelegiuire fără să ne răpească prin aceasta libertatea. Dar noi am aflat că Albert vrea să pună stăpânire statornică pe moşia noastră, şi încă cu atâta foc doreşte aceasta, cum numai un rege mare şi foarte puternic poate să dorească. Să te păzeşti, deci, dar, ca nu cumva duşmanul acesta, după ce mă va supune pe mine, să-ţi dea din greu şi ţie de lucru pentru că, învingându-mă pe mine, va începe să te nelinişteasCă şi pe tine, ceea ce spune pe faţă că va face cât mai curând. Şi fapt este că vor cuteza şi ceilalţi creştini să te atace, cu care polonii negreşit nu sunt de asemănat. Şi aş vrea să nu-ţi scape din vedere că creştinilor vecini din Europa le este cu mult mai greu să înceapă războiul împotriva ta, decât să-l poarte. Căci ei cred că, pentru o astfel de expediţie şi pentru o astfel de întreprindere, le lipseşte mai mult născocitorul decât puterile. Căci, atât pentru războiul pe uscat, cât şi pentru cel de mare, ei au de toate din belşug: arme, cai, tot felul de unelte de război, corăbii, destoinicie pe mare, bani, pedestraşi, călăreţi, pricepere în ale războiului, vitejia comandanţilor şi mărimea inimii. Din cauza aceasta, dacă vei asculta de rugăminţile mele şi-mi vei da ajutor cât mai degrabă, o vei face aceasta nu mai puţin spre folosul tău ca al meu. Să ştie creştinii de rit roman că tu nu numai că eşti neînvins, dar că nici nu poţi ierta o nedreptate, oricât de mică. Făcând acest lucru, voi câştiga din cinstea ta şi eu, care m-am încredinţat pazei tale, şi mai ales îţi vei păzi prin aceasta propria ta stăpânire". Acestea le-a scris getul, urmărind un plan, care nu este destul de cinstit pentru un creştin, şi care, pe de altă parte, nici pentru stăpânirea lui în viitor nu era fără de primejdii, pentru că un proverb al dalmaţilor zice:

„Pământul pe care l-au atins turcii cu copitele cailor, nici de ploile de vară nu se mai însufleţeşte şi nici cu iarbă nu se mai îmbracă”. Prin proverbul acesta, se dovedeşte, de bună seamă, că e şi greşeală, şi păcat, când, cu ajutorul duşmanului obştesc, îşi răzbună cineva de nedreptăţile suferite, pe câtă vreme şi-ar câştiga merite cu mult mai mari pentru folosul creştinilor, dacă s-ar lăsa mai bine de domnie, decât să şi-o menţină cu armele turcilor. Căci, pe turci nici o altă pricină nu-i leagă în prietenie cu creştinii decât ca să zdrobească pe cei neprevăzători; de unde aceia care se reazemă mai puţin pe credinţa lor sunt mai la adăpost. Baiazet, primind scrisoarea lui Ştefan Carabogdanes, chemă numaidecât la sine pe aceia cu care obişnuia să se sfătuiască în afaceri mai însemnate, şi le spuse cuprinsul scrisorii. Nici unuia nu i se păru lucru de trecut cu vederea. Cu învoirea tuturor, se pregăti atunci o armată, care avea să se împotrivească polonilor, şi i se dădu poruncă să îşi aşeze tabăra pe malul de dincoace al Dunării. Şi comandantului i se dădu împuternicire să treacă Dunărea, dacă i se va părea cu folos, să nu se încaiere, însă, cu duşmanul înainte de a fi pus la încercare credinţa geţilor. Căci se temeau turcii să nu le facă valahii vreo poznă, mai ales că se gândeau că şi ei, ca şi ceilalţi creştini, sunt cu cuget rău împotriva turcilor şi că neamul acesta de oameni îşi îndrepta armele mai mult unde-i ispitea norocul, decât unde-i chema credinţa. Aşadar, după ce văzu turcul că acel Carabogdan este aprins de dreaptă mânie împotriva polonilor, pentru pustiirea ţării sale, şi că cere ajutor fără nici un gând de înşelăciune, trecu cam a treia parte din oaste peste Dunăre, două părţi le lăsă în tabără, ca să nu fie o povară pentru holdele aliaţilor. De altfel nici nu era nevoie de cete mari, deoarece, pentru poloni, clima cea aspră a Moldovei atacase sănătatea aproape a întregii oştiri, ca şi a comandantului, şi mulţi dintre poloni, nefiind obişnuiţi cu necazurile şi îndurând cu mare greutate lipsa celor trebuincioase, precum şi marşul cel lung, erau cu totul istoviţi de boală. Valahii, înveseliţi de ajutoarele turcilor, coborâră în grabă din munţi, unde se adăpostiseră cu familiile lor, când au înţeles gândurile duşmănoase ale polonilor. La ei este obicei strămoşesc să nu se arate duşmanilor în câmp deschis, ci, arzând satele şi nimicind păşunile, să o ia spre vârfurile munţilor, şi de aici, la timp binevenit, să se arunce asupra duşmanilor. Astfel, uniţi cu turcii, se apropiară de poloni, având nădejde mai mult în sănătatea zdruncinată a duşmanilor, decât în puterile lor proprii. Şi polonii, deodată cu boala lor şi a regelui, care le zădărnicise întreprinderea, fură îngroziţi şi de noua cutezare a valahilor şi de ajutoarele turceşti, pe care, după zvonuri anume scornite de valahi, le credeau cu mult mai mari. Se

hotărâră să lase încurcată toată expediţia şi să se întoarcă pe la casele lor, dându-şi prea târziu seama de nebunatica lor îndrăzneală.

Trimiţând, deci, mai înainte carele, care duceau calabalâcul, însoţite de o mână de oaste, apucară calea care duce printre rădăcinile munţilor, ce despart Moldova de Ungaria. Nu înaintau, însă, prea repede, ca să nu lase pe bolnavi să-i măcelărească duşmanii şi, totodată, să nu semene călătoria lor a fugă. Aceasta aţâţă foarte mult inimile duşmanilor. Valahii, îndată ce observară lucrul acesta, se hotărâră să le iasă polonilor cât mai repede în cale şi, mai înainte de a ieşi aceia de prin văi şi strâmtori, să atace bagajele, iar ungurii şi turcii să împrăştie şirurile din urmă ale armatei, rupându-le. Planul acesta n-a fost lipsit de noroc. Pentru că valahii, cunoscând acele regiuni, au ieşit degrabă la drum pe poteci şi au năvălit asupra bagajelor polonilor, atât din faţă, cât şi din lături. Şi pentru ca groaza să fie cât mai mare, câţiva, alergând de pe vârfurile munţilor la vale, prăvăleau bolovani, silind, astfel, pe duşmani să lase la o parte trândăvia provenită din teamă şi din boală. Şi aşa, polonii, năpădiţi de tot felul de necazuri, silindu-se să scape teferi, fie şi fără bagaje, pierdură cea mai mare parte din calabalâc şi pe deasupra câteva mii de oameni, care susţinuseră atacul duşmanilor, luptând vitejeşte. Şi s-au întors în patrie, câştigând ca răsplată a expediţiei lor ruşine, şi aceasta încă cu mari pierderi. Căci cine se îndoieşte că Albert n-a plecat pe negândite împotriva geţilor? Pentru că atâta ardoare după libertate au aceştia, încât nu le-a putut răbda sufletul să se robească nici la turcii învecinaţi, ale căror arme au sfărâmat stăpânirile tuturor regilor creştini, şi nici la unguri, de care, cum am spus mai înainte, o veche legătură îi lega, deşi de multe ori amândouă aceste neamuri îi încercaseră cu război. Prin urmare, nu se putea face nimic împotriva lor cu puterea, ci trebuiau înduplecaţi cu câştig şi răsplată, trebuiau atraşi mai mult decât supuşi. Afară de aceea, a fost cea mai mare nebunie din partea lui Albert să atace pe turci, un neam aprig la lupte şi dedat la război, cu polonul, un soldat crud încă şi nerăbdător la necaz, fără să se fi aliat mai întâi cu ungurii, care, pe vremea aceea, erau aproape singurii care ştiau să se lupte cu turcii, în urma luptelor aproape zilnice, pe care, dintr-o ură înnăscută, le poartă împotriva acestora, din care pricină le şi sunt spre cea mai mare groază. Dacă ar fi lucrat Albert aşa, sosirea lui în Moldova n-ar fi deşteptat nici o bănuială la unguri, care se temeau de tăria locurilor. Această molimă [bănuiala], izvorul multor greşeli, rând pe rând dezbină inimile regilor şi le îndeamnă la vrajbă.

Retrăgându-se polonii din ţara lui, Carabogdanul dădu poruncă să treacă turcii Dunărea înapoi, după ce vor fi primit pradă din belşug, ca să se

uşureze ţara lui de oaste străină. Trimise, apoi, soli cu daruri tot aşa de mari ca şi norocul său, care să mulţumească lui Baiazet pentru ajutorul trimis şi să-i povestească cum s-au petrecut lucrurile. Aceasta a făcut-o pentru ca turcii, care îi ajutaseră numai cu numele şi nu şi cu armele, să nu-şi atribuie lor în faţa sultanului – desigur, nu fără a dispreţui pe creştini – gloria de a-i fi alungat pe poloni, în vreme ce partea cea mai mare din această glorie este a geţilor şi a ungurilor. Căci a nu fi dispreţuit de acela cu care nu poţi încheia nici o alianţă statornică, nu numai că e ceva glorios, dar înseamnă a fi la adăpost sigur. Când turcii încheie vreun tratat cu noi, ei caută să fie acesta spre folosul lor şi nu spre al nostru.

CRONICI GERMANE

JAKOB UNREST

CHRONICON AUSTRIACUM

În acelaşi an [1476], la Adormirea Maicii Domnului, sultanul, adică acea căpetenie mai mare peste turci, cu multă oaste turcească, a pornit asupra Moldovei şi voia s-o dobândească şi s-o stăpânească. De care lucru aflând Ştefan vodă, domnul Moldovei, s-a gătit de împotrivire şi a biruit pe turci. Aceasta a adus supărare sultanului, care a adunat oaste mare şi s-a îndreptat iarăşi asupra Moldovei şi atât de mare înfrângere a adus poporului lui Ştefan vodă, cât însuşi acela a trebuit să plece din Moldova, de s-a unit apoi cu Dracul vodă[74], cu despotul şi cu Jakšić, că despotul şi cu Jakšić erau doi domni izgoniţi de turci din ţările şi din domniile lor. Cu ajutoarele sale, iarăşi au intrat Ştefan vodă în Moldova, unde se aflau şase pâlcuri de oaste turceşti, lângă apa ce curge prin Moldova, pe care i-a biruit cu isteţimea şi i-a pus pe fugă, cât mulţi turci s-au înecat în apă, şi mulţi au fost ucişi pe când fugeau, iar ceilalţi au fugit într-un loc aşezat, lângă oraşul pe nume Sofia, în care acum sălăşluiesc turcii.

Astfel, dar, s-a întors iarăşi Ştefan vodă în ţara sa, pricinuind mare înfrângere turcilor, de care lucru mare slavă şi laudă a dobândit întru Dumnezeu şi în toată lumea.

[74] Vlad Ţepeş, fiul lui Vlad Dracul.

CRONICĂ GERMANĂ

După aceea, în [14]74, au trimis turcii două căpetenii, una în țara regelui din Graman – că înainte vreme erau rămase câteva cetăți pe care el le-a dobândit. Pe cealaltă căpetenie a trimis-o turcul[75] în Albania, pentru orașul Skutari. N-a putut, însă, s-o dobândească. Mulți turci au luat pagubă. Întru care turcul, văzând că căpetenia n-a avut deloc noroc, a dat la poporul lui liberă voie; cine vrea să dobândească, acela să meargă la război. Cu căpetenia aceea au plecat mulți nobili de la curtea împăratului, cu mult alt popor și s-au dus în Valahia[76], asupra voievodului[77]. Domnul voievod i-a primit, dar curând după aceea a ucis 13.000 și a prins 5.000 dintre ei. Și așa un strigăt a venit până la Constantinopol și atâta tânguire s-a ridicat, că de mulți ani nu se auzise așa [...]. După aceea, în 1476, a făcut o înțelegere turcul cu regele tătar, ca ei, în același timp, împreună să meargă în Valahia, asupra voievodului. Dar regele tătăresc a venit mult mai devreme și a răpit voievodului mult popor. Voievodul s-a grăbit după el și a redobândit mult din poporul său. Curând după aceea, a venit și turcul în țara sa. Voievodul i-a ieșit și lui în întâmpinare și a tăbărât într-o pădure cu 12.000 de oameni și a luptat cu turcii dar, din păcate, i-au ucis într-o jumătate de oră 4.000 de oameni; cu ceilalți, [turcul] a plecat de acolo și i-a ars un oraș frumos.

[75] Sultanul Mehmed al II-lea.
[76] Moldova.
[77] Ștefan cel Mare.

CRONICI RUSEŞTI

CRONICA DE LA MĂNĂSTIREA HUSTÂNSCAIA

1469.
În acest an, tătarii de peste Volga au venit în ţara noastră, Rusia, şi s-au despărţit în trei: unii s-au dus în Podolia, dar acolo nu au făcut mult rău, căci au fost bătuţi de voievozii cei viteji de acolo; alţii s-au dus în Litvania şi acolo au făcut nemăsurate rele, cu foc şi sabie, pe la Jitomir, Cremeneţ, Volodimir; a treia ceată s-a dus în Moldova, dar Ştefan, voievodul ei, i-a nimicit de au rămas numai puţini. Şi a prins pe fiul ţarului tătarilor. Au venit la dânsul soli de la tatăl său, ameninţând pe Ştefan voievod. Ştefan, însă, a poruncit să fie ucis ţareviciul lor în faţa acelora, iar pe soli, pe toţi, i-a tras în ţeapă, afară de unul, căruia i-a tăiat nasul şi urechile şi aşa l-a trimis înapoi la ţarul tătarilor.

1476. Voievodul Moldovei, Ştefan, a bătut rău pe împăratul turcesc, Mahomet, şi pe tătari de asemenea.

1478. Împăratul turcesc, fiind învins de Ştefan, voievodul Moldovei, şi auzind că împăraţii creştini se unesc împotriva lui, a cerut pace de la Cazimir, regele Poloniei; regele i-a făgăduit şi a trimis solii lui la dânsul.

1479. În acelaşi an, în Ungaria, Ştefan Bathory a bătut o mulţime nenumărată de turci, unii zic că mai mult de o sută de mii.

1485. Ştefan, voievodul Moldovei, de bunăvoie s-a supus lui Cazimir, regele Poloniei, şi a depus jurământ la Colomeea, lângă Halici, în corturi.

1486. În acelaşi an, Ştefan, voievodul Moldovei, a bătut tare pe turci.

1491. Muha, un oarecare moldovean răsculat, a adunat alţi răsculaţi de acelaşi fel, în număr de zece mii şi cu ei a venit în Pocuţia, prădând; a fost înfrânt de ai noştri, încât abia a putut să scape singur, iar alţii au fugit. Nu după mult timp, el însuşi a fost prins şi a murit în temniţă la Cracovia.

1493. În acest an, Ivan Vasilievici, cneazul Moscovei, s-a ridicat împotriva Litvaniei, pe care a început s-o prade, cuprinzând cetăţile. Alexandru, cneazul Litvaniei, a trimis la dânsul, cerând pace, precum şi pe Elena, fiica lui, ca soţie. Amândouă le-a făcut cneazul Moscovei, adică a făcut şi încetarea războiului, făcând pace cu dânsul, şi pe fiica lui, Elena, i-a

dat-o de soţie. Această Elenă s-a născut din Ana, fiica lui Toma Paleolog, despotul Peloponezului, a cărei soră a doua a fost căsătorită cu Ştefan, voievodul Moldovei, cel viteaz.

1497. Olbraht, regele Poloniei, s-a sfătuit cu fratele său, Alexandru, cneazul Litvaniei, să alunge pe Ştefan din voievodatul Moldovei şi să trimită acolo pe fratele său, Jicmont, iar după aceea să pornească împotriva turcilor. Şi, adunându-se cu toţi polonii [...], a pornit împotriva Moldovei şi a răspândit această veste, că merge împotriva turcilor. Înţelegând Ştefan viclenia, a trimis la rege, spunându-i: „Cum se face, dacă porneşti împotriva turcului, că nu mergi pe drumul obişnuit spre turci, ci în ţara mea, precum văd că vrei s-o apuci; însă să ştii aceasta, că mult ai să te căieşti". Regele, însă, a prins pe soli şi i-a închis la Liov. Atunci au fost multe semne rele pentru rege, dar regele totuşi a intrat în Moldova şi a asediat Suceava, cetatea de scaun a Moldovei, dar nu a putut s-o ia, căci cetatea s-a apărat puternic şi au căzut mulţi polonezi. Iar apoi, auzind regele că Ştefan se adună cu moldoveni şi tătari şi turci şi porneşte asupra lui şi nu are nici o izbândă împotriva cetăţii, s-a întors la ale sale. Iar Ştefan s-a luat după ei şi i-a ajuns în codrul Bucovinei şi a poruncit oamenilor lui să le taie drumurile şi trecătorile peste tot, încă a poruncit ca în locurile strâmte să reteze de la rădăcină copacii. Iar după aceea, sosind acolo polonii, dintr-o parte el singur i-a lovit, iar din cealaltă parte a poruncit să se prăvălească pădurea asupra lor. Şi i-a nimicit acolo fără milă şi i-a gonit până la graniţă, bătându-se. Şi aşa de mare a fost înfrângerea polonilor atunci, încât regele abia s-a întors cu zece oameni, după care, de atunci, regele s-a îmbolnăvit. Şi de atunci a ieşit această zicătoare: în vremea regelui Albert, a pierit şleahta în Polonia.

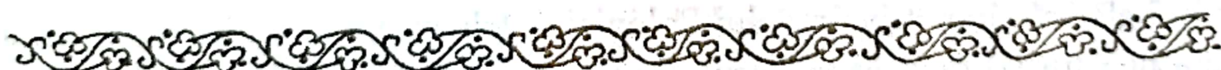
1498. Ştefan, voievodul Moldovei, vrând să se răzbune pentru pagubele sale împotriva regelui Poloniei, a adunat multe oştiri şi a venit în ţara noastră şi, trecând de Liov, a venit până la oraşul Canciug şi la râul Visloca, a ars toate cetăţile şi satele: Premişl, Radimno, Preorsk, Lanţug şi alte oraşe le-a ars cu foc şi a luat în robie ca la o sută de mii de oameni şi i-a împărţit turcilor şi tătarilor. Şi se puteau vedea pe vremea aceea mulţime [...] de poloni la tătari, în Grecia, în Tracia şi în Macedonia, afară de cei care aici zăceau morţi, mulţime fără număr, în părţile ce fuseseră prădate, de asemenea şi pe drumuri. Şi, după ce au trecut acestea, iarăşi în iulie au venit tătarii şi iarăşi au făcut pacoste, fără milă, cu foc şi sabie, în Podolia şi în Volinia. Regele Albert a poruncit şleahtei să se adune cu toţii la Sandomir; ei s-au adunat, dar, adunându-se, au prădat oamenii. Iar tătarii, după ce au prădat ţara şi au luat în robie nenumărată mulţime de creştini, s-au întors

înapoi. Iar şleahta, cu puţină deosebire de tătari, s-a purtat în jurul Sandomirului şi apoi s-a întors la ale sale. În acelaşi an, ungurii s-au înţeles cu polonii, ca să se ajute unii pe alţii. În acelaşi an, după tătari, au venit prin Ţara Moldovei, în Podolia, turcii, şaptezeci de mii, care au început să prade cu foc şi sabie lângă Nistru, în jurul Haliciului, la Jidaciov, Dorohobici, Sambor. Şi ar fi făcut şi mai mult rău, dacă însuşi Dumnezeu nu i-ar fi alungat, căci a aruncat asupra lor frig cumplit şi zăpezi, pe care ei nu erau obişnuiţi să le rabde. Au pierit dintre dânşii în acele geruri patruzeci de mii de oameni, afară de marfă. Iar cei ce au rămas, câţi au scăpat de ger, i-a lovit pentru pradă Ştefan, domnul Moldovei, spunând împăratului turcesc că s-au ridicat polonii şi i-au bătut. În acea vreme, era aşa de mare groază şi cutremurare între polonezi, încât voiau să-şi părăsească ţara lor şi să fugă în altă ţară.

1499. În acel an, regele [Poloniei] a făcut pace cu Ştefan, domnul Moldovei. Iar împăratul turcesc Baiazid, auzind de această pace între creştini, temându-se mai ales de Ştefan, voievod al Moldovei, a cerut pace de la regele Albert.

1503. În acest an, Ştefan, voievodul Moldovei, a venit în Pocuţia şi, după ce a prădat-o, a luat-o, spunând că ar fi a lui. Iar regele Alexandru a trimis de asemenea oaste împotriva ţării lui, Moldova, şi nu a încetat s-o prade, până ce n-a ieşit Ştefan din Pocuţia.

1504. A murit Ştefan, voievodul Moldovei, oştean viteaz ca un al doilea Alexandru; de multe ori a bătut pe împăratul turcesc cu marile lui oştiri, de asemenea şi pe tătari şi pe Matei, regele Ungariei, şi pe regele Poloniei, Albert.

CRONICA LITUANIANĂ

Anul 1480. [...]

Tătarii care au venit de dincolo de Volga s-au împărţit în trei oşti cu hanul lor, Moniak [...]. Cea de-a treia, în jurul Luţkului, în Volinia, mare pustiire a făcut [...] dar şi ei înşişi au fost înfrânţi, pe capete, de Ştefan, voievodul Moldovei, şi foarte puţini dintre ei au fugit

cu hanul, iar fiul cel mai mare [al acestuia] a fost prins de moldoveni și tăiat în bucăți.

[...]

Despre războiul turcilor cu moldovenii. Anul 1474. Mahomed, sultanul Turciei, a poruncit atunci lui Radu, voievodul Munteniei[78], să meargă împotriva lui Ștefan, domnul Moldovei, cu oastea turcească, care oaste turcească era de 120.000, iar tătari 30.000, pentru nimicirea [lui Ștefan], vrând pe Ștefan să-l facă vasal (căci, în acel timp, el devenise vasal craiului Poloniei). Iar Ștefan, voievodul Moldovei, avea ca ajutor din partea craiului său suzeran oastea polonă – 5.000 de călăreți, moldoveni – 47.000, lituanieni – 10.000. Cu această masă, folosind mai mult iscusința decât puterea, [Ștefan] pretutindeni lovea și nimicea înfricoșata oaste turcească și prin aceasta mai mult îi biruia, căci locurile cele mai îndepărtate din țara sa, spre care turcii urmau să ajungă, el înainte de aceasta le-a ars, de asemenea, iarbă nu era nicăieri (toată a ars-o), ca și grânele, de aceea turcii și caii lor îndurau de foame. Apoi, i-a atras după sine în locuri primejdioase, la lacul Racovăț de pe râul Bârlad, și i-a lovit și acolo pe turci și tătari, cu ajutorul Atotputernicului Dumnezeu, hotărât pe toți i-a înfrânt pe capete, [iar] trupurile celor uciși a poruncit să fie arse, steaguri ostășești a luat mai mult de o sută, iar în bucăți 130 și pe cei 11.000 de turci și tătari prinși a poruncit ca pe toți să-i tragă în țeapă, punând zece rânduri de țepi. Și neîndurând această biruință, a poruncit în toată țara sa ca, sub aspră pedeapsă, nimeni să nu-i atribuie lui această biruință, ci Domnului Dumnezeu Însuși. Apoi, patru zile întregi a postit, rugându-se și mulțumind Domnului Dumnezeu pentru o astfel de biruință asupra păgânilor. De asemenea, a trimis soli ai săi de cinste la sultanul Turciei, cu daruri mari, plângându-se împotriva turcilor lotri și fugari care, în țara lui, i-au pricinuit mari pagube împotriva voii sultanului, despre care Măria Sa sultanul nu a știut și nici nu le-a poruncit, pe care să-i pedepsească, „ceea ce eu nu am putut. De aceea, rog ca și cei care sunt acolo, în țara Măriei Voastre, sultane, [unde] au fugit, să-mi fie încredințați". De o astfel de solie, după o atare înfrângere, sultanul turcesc s-a mâniat [și] a poruncit ca solii să fie băgați în închisoare, însă, dându-și seama că a făcut pe nedrept, fiindcă solul are voie și loc la toți la care va fi trimis, i-a eliberat, luând totul de la ei și de pe ei și le-a dat drumul goi, numai în cămăși și desculți, dându-le cărți către Ștefan, domnul lor.

---

[78] Greșit, în loc de Basarab cel Bătrân.

[…]

Despre luarea Caffei sau a Feodosiei. Anul 1482. Mahomed, sultanul Turciei, a cucerit Caffa sau Feodosia, localitate mare şi vestită, aflată în Taurida, pe Marea Pontului, prin trădare şi supunere de către trădătorii moldoveni, dându-le turcii 3.000 de galbeni roşii, această localitate apărându-se de turci 14 ani după luarea Constantinopolului. Întreaga nobilime greacă, cu femei, copii şi averi, ca şi cea moldovenească, au fost duse spre locuire în Constantinopol. Grecilor li s-au dat locuinţe, iar moldovenii care au predat Caffa turcilor au fost puşi în închisoare, însă oamenii de rând toţi au fost lăsaţi pe locurile lor […]. Apoi, Mahomed, drept de la Caffa, s-a dus la Cetatea Albă moldovenească, ce se află la gura Nistrului, ce se vărsa în Marea Pontului, a asediat-o şi a luat-o tot prin supunere. Iar Ştefan, voievodul Moldovei, văzându-se nu deopotrivă cu sultanul Mahomed, s-a retras în păduri şi în munţi, întărind cetăţile, apoi repede oastea turcească şi tătărească s-a îndepărtat şi de îndată Ştefan a luat din nou de la turc Cetatea Albă, alungându-i pe turci, pe care turcul i-a lăsat în Cetatea Albă.

[…]

Anul 1484. Mahomed, sultanul Turciei, cu oastea turcească şi tătărească a pornit asupra moldovenilor, împotriva căruia s-a adunat cu oaste Ştefan, voievodul Moldovei. Şi întâi i-a înfrânt pe tătari, apoi, trecând peste Dunăre, i-a lovit pe turci, dar, din pricina mărimii oastei [turceşti], a fost biruit de turc. Însă, printr-un flanc de apărare, el s-a retras, nepierzând mai mult decât numai 200 de moldoveni, apoi i-a atacat pe turci în locuri strâmte. Iar turcii, înfrângând pe moldoveni până la Hotin, au năvălit în Podolia şi au ars multe sate.

[…]

Anul 1487. Sultanul Turciei a trimis oaste turcească 100.000 spre Ţara Celor Şapte Cetăţi [Transilvania], care oaste era cârmuită de cinci paşi [şi] căpetenii, având cu sine detaşamente de ajutor ale oştirii munteneşti şi ale tătarilor.

[…]

Moldovenii s-au închinat craiului Poloniei. Anul 1489. Baiazid, sultanul Turciei, a urcat curând după tatăl său la [conducerea] împărăţiei turceşti, [apoi], cu mare oaste a pornit spre moldoveni, vrând să se răzbune pe Ştefan voievod pentru strâmbătatea şi ruşinea [pricinuită] tatălui său. Chilia şi Cetatea Albă, deşi cu mare pierdere a oamenilor săi, totuşi le-a luat şi toată Ţara Moldovei a nimicit-o, însă n-a putut-o stăpâni, căci Ştefan

voievod, văzându-se nu deopotrivă puterii turceşti, s-a retras în munţi şi în păduri, de unde necontenit îi nimicea pe turci. Apoi, Ştefan voievod a trimis [soli] la Cazimir, craiul Poloniei, rugându-l pentru ajutor împotriva turcilor, făgăduind să-i jure vasalitate şi supuşenie veşnică, cu urmaşii săi. Atunci, Cazimir, nevrând să scape o astfel de învoire, ca să-i devină vasal un atare monarh, care deseori pe turci, tătari şi unguri i-a biruit prin mari înfrângeri, la începutul toamnei a pornit spre Lvov, unde, la porunca lui, întreaga nobilime rusă şi podoliană, de asemenea, foarte mulţi pani poloni şi lituanieni au venit până la Colomeea. Iar Ştefan voievod, în ziua hotărâtă, cu câteva mii de călăreţi, cu pani şi boieri moldoveni, a venit la crai, săvârşind jurământul său credincios şi supuşenie faţă de crai, făgăduind a fi gata cu moldovenii săi împotriva oricărui duşman. Apoi, craiul Cazimir a trimis oastea sa crăiască – 50.000, lituanieni – 30.000 şi 20.000 de moldoveni cu Ştefan voievod, punând în fruntea oastei sale polone pe hatmanul Bobolea, castelan de Sendomierz, iar lui Ştefan i-a dat pe lituanieni, ca el, datorită priceperii lui ostăşeşti, să-i cârmuiască în luptă. Iar când sultanul Turciei a aflat că oastea polonă vine asupra lui, vrând să lupte cu el, de ruşine, turcul nu a vrut să meargă mai departe, ci s-a aşezat nu departe de Suceava, locul Mitropoliei Moldovei, şi s-a înconjurat cu un şanţ mic pentru ca mai uşor să-l întâmpine pe duşman. Şi atunci, polonii şi Ştefan cu moldovenii, cum şi lituanienii cu hatmanul lor, Radiwil, au aşezat două tabere, polonii deosebit, iar Ştefan cu moldovenii şi cu lituanienii deosebit. Deodată, tătarii, după obiceiul lor, au început să năvălească asupra alor noştri, iar moldovenii i-au gonit foarte pe câmp şi au dobândit limbă. Însă turcul se temea foarte mult, iar pe lângă aceasta, oastea turcească bolea de dizenterie. Şi astfel, noaptea a venit, iar ai noştri, peste noapte, de asemenea, s-au întărit prin şanţuri cum se cuvine. Iar a doua zi, de dimineaţă, oastea noastră toată s-a rânduit bine, polonii pe flancul drept, iar Ştefan a luat flancul stâng [şi] au stat. Iar turcul a poruncit ca să nu fie luptă în acea zi şi amândouă oştile să meargă fără frică pentru iarbă şi lemne, căci [în] aceste două zile turcii sărbătoreau bairamul mare. Şi curând, a treia zi, duminică, foarte devreme, turcul a dat semnalul de luptă printr-un tun de foarte mare mărime, iar ai noştri, sunând din *mundstuk*-uri[79] au poruncit punerea în mişcare şi, deodată, toată oastea noastră, Ştefan voievod a rânduit-o foarte bine şi a pus în păduri 5.000 de moldoveni, poloni – 5.000, lituanieni – 5.000, cum şi ruşi – 5.000, care ruşi

[79] Cf. germanul medieval *Mundstück* = un instrument muzical.

erau 25.000. Şi atunci o căpetenie turcească ataca deseori, ca după obicei, iar dintre ai noştri nu era nimeni [să atace]. Apoi, a atacat însuşi Ştefan, voievod al Moldovei, având în mâini buzdugan şi suliţă, dar repede l-a pândit Ibrahim, paşă de Silistra, şi a pornit asupra lui, căci [nu-l] avea la inimă pe Ştefan, fiindcă, de demult, din mare fugă l-a lovit cu suliţa. Iar Ştefan gonind calul său alături, i-a înfipt suliţa chiar în gât şi aşa l-a însoţit până la moldovenii săi. Atunci, deodată, oastea turcească şi hoarda întreagă, cu mare strigăt, i-a lovit pe ai noştri şi trei ceasuri a fost mare bătălie, când polonii au început să intre în dezordine, să plece cu toţii şi i-au dus pe turci spre rezerva [moldovenilor]. Şi atunci, Ştefan a strigat la ai săi şi deodată întreaga rezervă a pornit din pădure, iar Ştefan însuşi, înşfăcând steagul crăiesc de la un stegar polon rănit, l-a dat unui moldovean şi apoi, străbătând printre tunurile turceşti, i-a supus, lovind din spate, pe turci şi tătari. Acolo, toţi turcii au fost înfrânţi pe capete, pe câmp zăcând 85.000 de turci ucişi, iar tătari – 35 [de mii] şi însuşi sultanul turcesc, rănit în mijlocul hoardei, abia a fugit în păduri şi bălţi, după care polonii noştri nu i-au luat urma, pe unde să-l gonească, căci a plecat de îndată. Şi astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, nerăzbunând jignirea [adusă] tatălui său, puţin [mai era] ca şi fiul însuşi să piară. Atunci, bogăţii mari au luat din tabăra turcească. Şi tot atunci au plătit oastea sa cu bani turceşti, galbeni roşii, iar apoi au dat daruri polonilor, moldovenilor, lituanienilor şi ruşilor, îndeosebi comandanţilor, rotmistrilor şi porucinicilor, cui ce i se cuvenea. Ştefan voievod şi hatmanii: polon, lituanian şi cel rus, Gasztolt, şi-au luat câte cincizeci de mii de galbeni roşii şi alte lucruri preţioase, echipamente scumpe. Iar craiului i-au dat odată o sută cincizeci de mii de galbeni roşii şi două care cu taleri unghiulari ceheşti şi toată muniţia ostăşească, care muniţie era de cinci sute de bucăţi, iar cea ienicerească era nenumărată. Atunci, craiul a dat lui Ştefan toţi acei taleri pentru repararea cetăţilor moldoveneşti şi două sute de tunuri. Aceasta s-a făcut în Hotin. Şi astfel, craiul s-a întors în Polonia, pe care Ştefan, voievodul Moldovei, l-a însoţit până la Colomeea, iar apoi, luându-şi rămas-bun de la crai, s-a întors în Moldova, unde i s-au trimis din ţara Munteniei oşteni fugari. Sultanul Turciei lăsă la o parte toată tulburarea ce-i făcuse numai să se împace cu el, ceea ce el singur mult voia. Şi astfel, cu ştirea craiului, a devenit linişte timp de şase ani, iar în aceşti şase ani, Ţara Moldovei a devenit mult mai frumoasă şi cetăţile erau mult mai frumoase decât mai înainte.

[...]

Pricina crăiască a neînţelegerii cu moldovenii. Anul 1497. Albert, craiul Poloniei, fratele drept al lui Alexandru, mare cneaz al Lituaniei, a vrut

să supună lui Sigismund Ţara Moldovei, înşelându-l pe Ştefan, voievod al Moldovei, cu o astfel de iscusinţă, că ar vrea să meargă cu oastea sa polonă prin Ţara Moldovei asupra turcului. Şi astfel, în luna mai, a poruncit ca toată armata ţării să meargă spre Lvov. A trimis şi la Ştefan, voievodul Moldovei, aducându-i aminte şi rugându-l ca să se pregătească cu el împotriva turcului, făgăduindu-i ca să ia de la turc Cetatea Albă şi Chilia. Iar Ştefan a aflat de la aceiaşi soli că sunt gata împotriva acelui duşman al său de frunte toţi creştinii, făgăduind craiului şi popas cu hrană pentru oastea lui şi că el cu moldovenii săi i se va alătura numai ca el, craiul, să se îndrepte întâi spre Ţara de Jos, asupra Cetăţii Albe şi asupra Chiliei. Însă, nobilii unguri, de îndată, prin scrisorile lor, l-au avertizat pe Ştefan, voievodul Moldovei, povăţuindu-l ca să se păzească, căci craiul Poloniei merge cu oaste nu împotriva turcului, ci asupra lui însuşi. Faţă de această avertizare, Ştefan voievod a adunat oaste dintre moldovenii săi, [apoi] turci (căci cu ei avea înţelegere), munteni, tătari şi secui. Iar când craiul a intrat duşmăneşte în Moldova şi a cucerit Suceava, cetatea de scaun, Ştefan voievod a poruncit ca toate drumurile să fie întărite şi pline cu oaste, ca leşilor să nu le poată veni nici hrană, nici ajutor de nicăieri. Şi acea întărire era pretutindeni peste două mile; nici câmpul nu l-a părăsit pentru a lupta cu polonii necontenit, pe care, însă, îi nimicea regulat din flancuri. Iar pe lângă aceasta, craiul Albert s-a îmbolnăvit de friguri şi a poruncit să se vestească că a doua zi, neapărat, se va întoarce în Polonia. Şi astfel, polonii se duceau, care unde voia, oastea împrăştiindu-se fără ordine şi rânduială. Şi aşa, după al patrulea popas, au ajuns în pădurea Bucovinei, care pădure de fag este foarte deasă pe două mile foarte mari, având două drumuri rele, cu foarte mari făgaşuri, muntoase, stâncoase şi foarte înguste. Şi acolo, polonii au trimis înainte toate tunurile şi carele, iar ostaşii se târau spre casă, goi [şi] au ajuns la jumătatea acelei păduri de fag, unde moldovenii cu turcii, ţâşnind din toate părţile, din peşterile pădurii, îi loveau cu săgeţile şi îi tăiau pe poloni, răcnind, sfărâmau carele, căci erau 30.000 de care, iar numai oaste 50.000, în afară de căruţe, bucătării şi dughene. Şi în afară de aceasta, copacii mari de fag au fost tăiaţi cu ferăstraiele de moldoveni [şi aşa] îi prăvăleau uşor asupra polonilor, împiedicând [astfel] ca detaşamentele din urmă să poată merge mai departe dar nici cei dinainte [să nu poată] veni în ajutor. Şi atunci, însuşi Ştefan, voievodul Moldovei, a sosit, cu mare oaste de călăreţi şi pedestraşi, şi cu mare strigăt a lovit din faţă şi din spate ce rămăsese din oastea polonilor. Iar polonii încurcaţi foarte de [acest] lucru neaşteptat, s-au tulburat. Iar Ştefan, gonindu-i din urmă cu moldoveni, turci şi tătari, îi tăia şi

îi omora. Şi polonii aşteptau ajutor numai din cer, fugeau unii spre Čestohov, alţii spre Sfjati Kziž, unii spre Kalvaria, alţii jertfindu-se mormântului Sfântului Iacov. Iar moldovenii, nevoind să-i lase spre acele refugii, din toate părţile îi loveau. Şi craiul lor, trimiţând de la curtea sa cavaleri aleşi, puţin [i-a] ajutat. Şi astfel, s-a prăpădit acolo oastea, atât din pricina moldovenilor, turcilor, tătarilor şi secuilor şi a copacilor de fag, cât şi din pricina ţiganilor, a ţăranilor sau supuşilor moldoveni. [Şi a fost] oaste aleasă polonă 35.000 iar ariergardă era 7.000 de poloni, pe care Ştefan pe toţi i-a dat turcilor, şi astfel craiul a rămas cu puţin din oastea sa şi dacă (cum mărturiseşte Strykowski) nu i s-ar fi trimis lituanieni şi ruşi spre ajutor, din partea marelui cneaz Alexandru al Lituaniei, craiul însuşi sigur nu ar fi ieşit din această [nenorocire].

[…]

Moldovenii cu tătarii au pustiit Podolia. Anul 1497. Ştefan, voievodul Moldovei, vrând să se răzbune asupra lui Ioan Albert, craiul Poloniei, împotriva strâmbătăţii şi a războiului purtat pe nedrept împotriva sa, a adunat oaste mare din moldovenii săi, din munteni, turci [şi] tătari, şi a năvălit în Podolia şi până în Rusia[80] şi toate ţinuturile, satele şi târgurile le-a pustiit fără împotrivire, iar Peremyšl, Radom, Prevorsk şi Lancut le-a ars. Şi astfel, o mare mulţime, peste 150.000 de oameni de amândouă sexele, au fost duşi în robie de turci, tătari şi moldoveni. Apoi, de asemenea, au umplut Tracia, Macedonia, Asia şi Grecia cu prizonieri ruşi şi poloni, luând nenumărate vite, cai şi pradă de orice fel. Iar tătarii, făcând cale întoarsă, au pustiit ţinutul Sedomir. Şi leşii fugeau din Polonia, ascunzându-se în munţi [şi] păduri ca nişte sălbăticiuni, ocărând pe craiul lor care, întărâtând pe Ştefan, voievodul Moldovei, l-a înverşunat. Şi astfel, Ştefan s-a întors la curtea sa, la moldoveni, nevătămat, cu mare triumf. În acelaşi an, după Ştefan, 70 de mii de oaste turcească [şi] 20.000 de tătari au trecut prin Ţara Moldovei şi cu ei moldoveni de bunăvoie, [dar] fără Ştefan au năvălit în Podolia şi toate ţinuturile de lângă Halici, Židicin, Drogobyč şi Samborz le-a bătut cu foc şi sabie. Şi nu ar fi încetat să-i pustiiască prin război dacă Dumnezeu însuşi nu i-ar fi apărat, căci a slobozit asupra lor geruri mari şi zăpezi. Şi, cuprinşi pretutindeni de viscole, nu puteau să meargă mai departe şi nici să se întoarcă. [Şi] neavând hrană pentru caii şi dobitoacele lor, au pierit [şi] din pricina iernii mai mult de 30.000 sau 40.000 de păgâni. Şi

80 Sub acest nume se înţelege în cronică ţara Galiţiei şi a Volâniei.

mulţi apoi au fost găsiţi, care, omorând caii, le tăiau burţile, încălzindu-se cu sângele cald, iar [calul], acolo unde i se aruncau măruntaiele, acolo şi pierea. Iar alţii, la naiba, care au fugit la moldoveni şi unde s-au aşezat să doarmă, acolo au fost ucişi de Ştefan, voievodul Moldovei, spunând că au fost urmăriţi de poloni, care [Ştefan] îmbrăcase oamenii săi cu haine polone [luate în Bucovina].

[…]

Anul 1499. Vasile Ivanovici, marele cneaz al Moscovei, jinduind o [mai] mare întindere a stăpânirii sale […], a găsit o astfel de pricină împotriva Lituaniei […]. Şi astfel s-a înţeles cu Meţlikirei, hanul Perecopului, şi cu cuscrul său, Ştefan, voievodul Moldovei, şi a pornit război împotriva stăpânului Lituaniei.

CRONICA BYHOVEC

În anul şase mii nouă sute nouăzeci şi patru [1486], Ştefan, voievodul Moldovei, a trimis la craiul Cazimir, înştiinţând că sultanul Turciei a venit cu mari puteri în ţara lui, vrând ca pe el să-l alunge din domnie şi să stăpânească ţara. Şi cere de la crai ca să-i fie la acesta de ajutor şi să-l scape pe el şi ţara lui, vrând el cu toată ţara să-i fie supus veşnic. Iar craiul Cazimir, fără nici o întârziere adunându-se cu toate puterile coroanei Poloniei şi cu mulţi ostaşi lituanieni, a şi pornit lui întru ajutor. Şi, sosind la graniţa Moldovei, s-a aşezat în locul numit Colomeea. Iar Ştefan, voievodul Moldovei, a sosit la el, la Colomeea, cu toţi boierii săi şi cu câteva mii de ostaşi. Şi craiul Cazimir l-a primit cu multă cinste. Şi a stat la crai două săptămâni. Şi s-a închinat craiului cu toată ţara. Şi a făcut jurământ veşnic. Şi toţi moldovenii au predat steagurile lor în mâinile craiului. Iar craiul Cazimir, slobozind pe voievodul Moldovei, i-a trimis în

ajutor pe moştenitorul său şi pe mulţi ostaşi ai săi[81]. Şi de îndată ostaşii craiului au intrat în Ţara Moldovei. Auzind despre aceasta sultanul Turciei, că moştenitorul craiului şi oastea craiului au venit în ajutorul moldoveanului, din acea clipă a şi plecat din Ţara Moldovei în ţara lui, peste Dunăre. Şi craiul Cazimir, şi moştenitorul craiului cu oştile lor, s-au întors îndărăt în Polonia, iar voievodul Moldovei pentru puţină vreme a avut linişte din partea turcului.

[...]

În anul de la facerea lumii 7005, iar după naşterea lui Dumnezeu o mie patru sute nouăzeci şi şapte, Albert, craiul Poloniei, a adunat o mare mulţime de oaste a sa şi cu toate puterile coroanei Poloniei, fiind pregătit cu călărimea înarmată, şi a pornit asupra lui Ştefan, voievodul Moldovei. Iar marele cneaz [al Lituaniei], Alexandru, s-a înţeles cu fratele său, craiul Albert, la acel seim din Parcow. Şi înţelegerea au făcut-o între ei, fără ştirea panilor lor din sfat, căci marele cneaz Alexandru avea să meargă prin Braslawl asupra Sorocii din Ţara Moldovei, iar craiul Albert [avea să meargă] pe de altă parte. Şi când marele cneaz Alexandru a venit sub Braslawl la râul Bug, panii lituanieni au început să-l întrebe: „Milostive domn al nostru, unde Măria Ta mergi cu noi?”. Iar cneazul Alexandru a spus: „Dacă cămaşa mea, ce este pe mine, ar şti gândul meu, eu şi pe aceasta aş arde-o”. Şi panii au spus: „Dacă tu, domnul nostru, nu ne spui nouă gândul tău, noi, ostaşii, nu vrem să mergem peste râul Bug”. Şi marele cneaz Alexandru, văzând aceasta, că nu poate să facă după înţelegerea cu fratele său, craiul Albert, şi că nu poate să fie acolo cu toată ţara, căci panii sfatului, toată ţara, nu vor să meargă acolo dacă nu le spune gândul lui, a trimis în ajutorul fratelui său, în Ţara Moldovei pe: mareşalul său, namestnicul de la Lida, panul Stanislaw Petrovicz, cneazul Semen Iwanowicz de Možajsk, cneazul Vasilej Iwanowicz de Semiaczycz şi cu ei câteva mii de cneji şi pani şi curteni aleşi. Iar însuşi marele cneaz Alexandru a poruncit să zidească Braslawlul, pentru că Braslawlul a fost pustiit şi ars de voievodul Moldovei. Şi, mergând el de la Braslawl, a intrat în Trok, la voievodul de Trok, panul Petr Janovicz. Şi l-a văzut la Trok, fiindcă panul Petr era foarte bolnav. Şi în acea vreme panul Petr era voievod de Trok şi marele hatman al Lituaniei. Şi marele cneaz Alexandru, văzând boala lui,

[81] Contradicţii în text, căci mai sus se arată că şi Cazimir personal a venit în ajutorul lui Ştefan cel Mare.

s-a sfătuit cu el, cui să dea hătmănia după moartea lui. Și panul Petr l-a sfătuit ca s-o dea cneazului de Volânia, anume lui Constantin Ostrožski, când marele cneaz, în aceeași vreme cu îndemnul voievodului de Trok, a și dat hătmănia cneazului Constantin. Iar craiul Albert era, în acea vreme, în Țara Moldovei. Și Ștefan, voievodul Moldovei, aflând aceasta cu temei că regele Albert a venit în țara lui cu mare mânie și cu putere nespus de mare, el și-a adunat toată oastea lui și, înconjurând și întărind puternic cetatea sa de scaun, Suceava, și toate celelalte cetăți ale sale, însuși, cu toată oastea sa, a intrat în munți în locuri înguste și de nepătruns, unde are și mănăstirea sa dragă, numită Putna. Și acolo, cu mare tărie, s-a așezat cu toată oastea sa. Iar craiul Albert, ajungând la Suceava, a stat sub ea câteva zile și, înțelegând că nu poate să facă nimic cetății, căci toți moldovenii care erau cuprinși în cetate, un astfel de răspuns i-au dat: „Află sigur că noi, domnului nostru și cetății sale, nu-i putem fi trădători, căci al nostru domn, Ștefan voievod, este în câmp cu oastea sa; dacă vrei, du-te, învinge-l, iar cetățile și toată țara lui îndată vor fi în mâinile tale". Iar craiul Albert s-a retras de sub cetatea Sucevei și a pornit prin țară, dorind cu sârg să se bată cu el. Iar voievodul Moldovei, încredințându-se că nu i se poate împotrivi, a trimis la el solii săi și a luat pace de la el, și a voit să-i fie vasal cu țara sa, după cum a fost și tatălui său, craiul Cazimir, și pentru aceasta a făcut carte și jurământ că va sta întru aceasta cu tărie. Și, pe temeiul acestei înțelegeri, craiul Albert a plecat din țara lui, dar nu a vrut să se întoarcă pe drumul pe care a venit, ci, vrând ca grabnic și direct să iasă din țară prin codrii de fag, prin munți și păduri dese, greu de pătruns, căci prin aceste locuri grele drumul era drept la granița leșască, însă prea rău. Auzind despre aceasta voievodul Moldovei, că Albert craiul nu vrea să iasă din țara sa pe același drum pe care a venit, ci vrea să meargă pe alte drumuri noi, prin codri mari de fagi, s-a bucurat de aceasta foarte mult și, nețînând seamă de jurământul și cartea făcute pentru pace veșnică, spre necinstea țării sale, de îndată a trimis la sultanul Turciei și la unguri și la voievodul Munteniei, ca aceștia, de îndată, să-i trimită câteva mii de ostași iar el la aceasta, cu toți ostașii săi, călăreți și pedestrași, s-a orânduit și s-a pregătit. Și așa, craiul Albert, cu toată oastea sa, mergea fără grijă spre codrii de fag, neprimind de nicăieri nici un venit pentru jurământ și pace veșnică. Iar în acea vreme, Ștefan, voievodul Moldovei, era foarte neputincios de picioare și, vrând să-și satisfacă voia sa, a uitat de neputința și boala sa, [și] a poruncit ca să fie dus în sanie și a venit cu toți ostașii, și cu turci, și cu unguri, și cu munteni și a lovit în acele păduri și în codrii de fag pe craiul Albert și pe oastea lui. Și a omorât pe mulți din oastea

lui, iar pe alţii i-a prins vii şi a luat multe care, cu mari bogăţii şi câteva tunuri mari, iar craiului Albert însuşi şi multor pani şi ostaşi ai lui nu le-a făcut nimic. Şi după ce craiul a trecut de păduri şi de codrii de fag, atunci, voievodul Moldovei, cu toţi oamenii săi, s-a întors înapoi. Atunci, a luat moldoveanul prizonier pe panul Toczynski, marele mareşal al coroanei Poloniei. Iar panul Stanislaw Petrowicz, mareşalul marelui cneaz Alexandru, cu toţi ostaşii care erau cu el, trimişi în ajutorul craiului Albert în acea vreme, nu au reuşit să ajungă, căci, mergând pe drum şi trecând râul Nistru, au întâlnit pe moldoveni şi au dus lupta cu ei. Din mila lui Dumnezeu, i-au biruit pe moldoveni şi apoi s-au gândit să vie în ajutorul craiului, însă au sosit după luptă. Voievodul Moldovei a plecat înapoi, iar craiul Albert în acea vreme era bolnav şi oastea lui era în mare supărare şi necaz, încă şi gonită din urmă [...]. Apoi, în anul următor, toamna, a venit Ştefan, voievodul Moldovei, şi cu el marele paşă al sultanului Turciei, anume Malkoci, cu mulţi ostaşi şi au bătut ţara leşească, începând de la Kamieniec şi până la Lwow, şi mai departe, până la Tarkow şi la zece mile de Cracovia s-au întors, făcând mult rău ţării leşeşti.

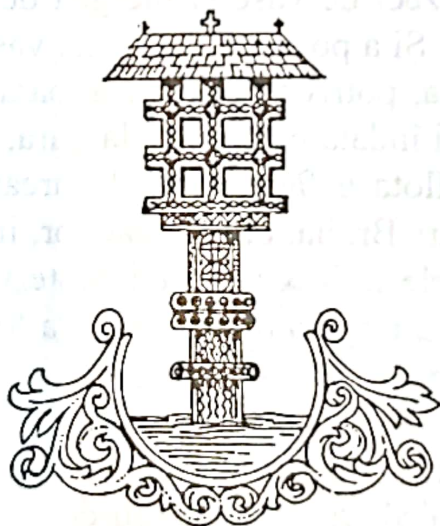
CRONICI BIZANTINE

LAONIC CHALCOCONDIL

EXPUNERI ISTORICE

După ce oştile îi fuseseră pregătite, împăratul a pornit asupra Daciei îndată, la începutul primăverii. Această armată, spun oamenii că a fost foarte mare, a doua după năvala acestui împărat asupra Bizanţului. Această tabără se spune că a fost cea mai frumoasă decât alte tabere şi că avea mare pregătire în ce priveşte armele şi echipamentul, iar armata să se fi ridicat la două sute cincizeci de mii. Şi aceasta se poate socoti uşor de la bancherii care au luat vadul Istrului şi care au cumpărat de la împăratul trecerea peste fluviu cu trei sute de mii de galbeni şi se spune că au câştigat mari sume de bani. Pe uscat, armata a pornit de la Filipopole, iar pe mare a echipat vreo douăzeci şi cinci de trireme şi la o sută cincizeci de vase şi mergea de-a dreptul spre Istru, cu gândul să treacă la Vidin. Şi a poruncit ca aceste vase să plutească pe Marea Neagră spre Istru. Şi flota, potrivit poruncii împăratului, a plecat pe Marea Neagră la gura Istrului; şi îndată ce a ajuns la gură, s-a dus pe fluviu în sus, spre Vidin. Şi pe unde flota a făcut vreo debarcare, dădea foc la case şi ardea şi, punând foc, au ars Brăila, oraş al dacilor, în care fac un comerţ mai mare decât în toate oraşele ţării. Căci, mai peste tot, casele sunt de lemn. Dar dacii, când au auzit că împăratul vine asupra lor, copiii şi femeile le-au adăpostit, pe unele în muntele Braşov, pe altele într-un oraş cu numele [loc gol], în jurul căruia, întinzându-se în cerc loc mlăştinos, îl apăra şi-l păzea şi-l făcea foarte întărit din fire şi-l pune foarte bine la adăpost. Iar pe altele le mai adăposteşte în pădurile de stejar, greu de străbătut pentru un om nou venit şi care nu e localnic, căci sunt foarte dese şi acoperite de copaci foarte deşi, încât foarte puţin se poate intra mai adânc în ele. Copiii şi femeile le-au adăpostit, deci, astfel, iar ei înşişi, adunându-se în acelaşi loc, l-au urmat pe Vlad domnul. Şi împărţindu-şi armata în două, o parte o avea cu sine, iar

cealaltă a trimis-o în contra domnului Bogdaniei Negre[82] [Ştefan cel Mare], ca să-l respingă, dacă acela ar încerca să năvălească şi să nu-l lase în pace, dacă ar fi năvălit în ţară. Căci domnul acestei Bogdanii Negre, având o neînţelegere, era, dintr-o astfel de cauză, în război cu Vlad şi, trimiţând soli la împăratul Mehmet, îl chema să vină şi spunea mereu că e gata să se ridice cu război şi el. Împăratului îi părea bine de vorbele acestui domn şi l-a îndemnat să facă aşa, încât generalul său comandant să se unească pe fluviu cu comandantul flotei şi să împresoare oraşul, aşa numit Chilia, al lui Vlad, de la gura fluviului. Aşadar, acest domn, adunându-şi oastea ţării, a plecat în grabă spre flota împăratului, de-a dreptul la oraşul Chilia, cu gândul să facă legătura cu comandantul flotei. Şi, după ce s-a unit cu oastea împăratului, au împresurat amândoi oraşul şi, bătându-l mai multe zile, au fost respinşi şi au pierdut câţiva oameni. Dar cum nu le mergea bine cu cucerirea oraşului, s-au retras acuma amândoi. Şi atunci, Negrul Bogdan[83] s-a pornit cu năvală să intre în ţara dacilor; era, însă, oprit de una din părţile oştirii care fusese rânduită acolo să păzească ţara.

[82] Moldova.
[83] În înţeles de „moldoveanul".

CRONICI TURCEŞTI

ORUDJ BIN ADIL

CRONICILE DINASTIEI OTOMANE

Uzun Hasan[84], fiind înfrânt, a fugit în 878 al Hegirei[85]. Venind de acolo[86], sultanul Mehmed s-a aşezat la Istanbul.

Din această parte, Mihaloglu Ali bei[87], strângând 7.000 de acângii, a intrat în vilaietul unguresc. Acolo se aflau două ape numite Crişuri. Turcul nu trecuse până atunci acele ape. El a trecut peste ele. Dincolo se găsea marele oraş de sub stăpânire ungurească, numit Oradea. Acesta, fiind loc de reşedinţă, era un oraş foarte mare. Venind din spate, au dat un asalt în a opta zi, pe când aceştia [locuitorii] nu ştiau nimic. Venind şi prădând oraşul Oradea, l-au prefăcut în ruine. Au scos atâtea prăzi, încât socoteala lor numai Allah o ştie. Plecând şi de acolo, s-au întors. Luând *pendjik*-ul[88] a 32.000 de prizonieri, l-au trimis sultanului Mehmed. Pe de altă parte, padişahul l-a trimis pe beilerbeiul Suleiman paşa[89] împotriva Alexandriei (*Iskenderie*)[90]. Acesta, mergând cu ieniceri şi cu azapi şi cu oastea din Rumelia, deşi a dărâmat o parte [a cetăţii], totuşi nu a luat-o, din care pricină a plecat, renunţând la ea. În acest timp, sultanul Mehmed l-a omorât pe Mahmud paşa[91] la Istanbul. De acolo, Suleiman paşa, mergând cu oastea aceea în Moldova şi întâlnindu-se cu oastea moldovenească, tare s-au

---

[84] Uzun Hasan a fost unul dintre emirii dinastiei de Akkoiunlu. El a format un imperiu cuprinzând Iranul, Irakul şi alte ţinuturi din răsăritul Asiei Mici. A murit în 1478.
[85] 20 mai 1473 – 17 mai 1474.
[86] Din Asia, unde sultanul Mehmed al II-lea purtase război cu Uzun Hasan. Lupta avusese loc la Otluk Beli, la 10 august 1473.
[87] Mihaloglu Ali bei a fost beilerbei la Dunăre, comandant de acângii.
[88] *Pendjik*: dare de „o cincime" care se încasa de la stăpânii de robi.
[89] Suleiman paşa a fost beilerbei de Rumelia.
[90] *Iskenderie*: Alexandria, cetate în Albania; vechea Scodra.
[91] Mahmud paşa, mare vizir între 1453 şi 1467.

război. Era o iarnă aspră, cu zile foarte geroase[92]. Oastea turcească era şi obosită, căci îndurase tocmai greutăţile expediţiei împotriva Iskenderiei. De aceea, neputând ţine piept oştii Moldovei, oastea musulmană a fost înfrântă şi nimicită[93].

[...]

Iar Ghedik Ahmed paşa[94], mergând în Karaman, a cucerit Silifke şi Erminak [din Anatolia]. În 879 al Hegirei[95], sultanul Mehmed s-a aşezat din nou la Istanbul.

Dând vizirului său, Ghedik Ahmed paşa, oaste şi corăbii, acesta a pornit pe mare şi a cucerit Caffa şi cetăţile sale, precum şi vilaietul său. Oastea Crimeii şi a Deşt[-i Kâpceac-ului][96] s-au supus în 880 al Hegirei[97].

[...]

În acest an, Mihaloglu Ali bei, cu mai bine de 10.000 de ostaşi, s-a dus şi a luat Ribenki Tuzlasî[98].

După aceasta, sultanul Mehmed a făcut o expediţie cu oastea sa în vilaietul Moldova, care a fost devastat şi pârjolit. El a întâlnit oastea Moldovei într-o trecătoare[99], ale cărei împrejurimi fuseseră întărite din toate părţile. Aducându-se tunuri şi puşti, poarta ei a fost distrusă. Beiul Moldovei[100], văzând aceasta, a ieşit printr-o parte a porţii şi a plecat. Sultanul Mehmed i-a nimicit pe necredincioşii care au rămas pe loc, trecându-i prin sabie.

[...]

Adunând oaste mare, [sultanul Baiazid al II-lea] a ieşit din Adrianopol şi, mergând în Moldova, a cucerit cetatea Chilia şi ţinuturile ei. Plecând de acolo, a cucerit cetatea Akkerman. Aici a venit un bei tătăresc din vilaietul Deşt, căruia i se spunea Murtaza han[101]. Acesta, venind cu mulţi tătari, a stat timp de mai mulţi ani între Akkerman şi Chilia. Apoi, plecând de acolo, s-a

---

[92] Iarna anului 1474–1475.

[93] Cronicarul se referă la bătălia de la Vaslui, din 10 ianuarie 1475, între Ştefan cel Mare şi beilerbeiul de Rumelia, Hadân Suleiman paşa.

[94] Ghedik Ahmed paşa, beilerbei şi mare vizir (1473–1477).

[95] 18 mai 1474 – 6 mai 1475.

[96] Deşt-i Kâpceak: stepa câpceacă şi crimeiană.

[97] 7 mai 1475 – 25 aprilie 1476.

[98] *Ribenki Tuzlasî*: probabil Râmnicul-Sărat, Râmnicul-Vâlcea sau Ocna Sibiului.

[99] Este vorba de Valea Albă sau Războieni.

[100] Ştefan cel Mare.

[101] Murtaza han, unul dintre ultimii hani ai Hoardei de Aur. De fapt, a venit Mengli Ghirai, hanul Crimeii.

întors iarăși în vilaietul său. În anul 889 al Hegirei, în a 29-a zi a lunii safer[102], miercuri, între chindie și seară, a avut loc o eclipsă de soare.

[...]

Beilerbeiul Hadâm Ali bei a pornit cu oastea rumeliotă și cu oastea de Poartă și cu oastea Țării Românești împotriva Moldovei, al cărei bei[103] necredincios a fugit. După ce [Ali bei] a prădat cu oaste țara și vilaietul acestuia, s-a întors în 890 al Hegirei[104]. Apoi, sultanul Baiazid s-a așezat cu noroc și fericire la Constantinopol. Pe Mihaloglu Ali bei și pe fratele său, Iskender bei, și pe Malkocioglu Ali bei [Bali bei] i-a trimis împreună cu oastea din Țara Românească[105] să facă o incursiune în Moldova. Având noroc, aceștia au trimis nenumărați robi și s-au întors cu prăzi bogate[106].

TURSUN BEI

ISTORIA SULTANULUI MEHMED HAN, PĂRINTELE CUCERITOR

Expediția în Moldova

Pe când Ghedik Ahmed pașa a fost trimis cu oastea purtătoare de victorie să ocupe Caffa, domnul Moldovei, cu toate că era tributar Porții, fiind înrudit cu ghiaurii din Caffa, a făcut multe răutăți, arătând dușmănie. Pentru pedepsirea și nimicirea acestuia a fost nevoie ca mânia padișahului cel victorios să se îndrepte asupra sa. Pentru pedepsirea moldoveanului era de ajuns să trimită pe unul dintre supușii săi mai mici. Dar, din dorința foarte mare de a purta o expediție sfântă și din cauza virtuților și a victoriilor sale în lupte, a preferat să conducă el însuși[107]

[102] 28 martie 1484.
[103] Ștefan cel Mare.
[104] 18 ianuarie 1485 – 6 ianuarie 1486.
[105] Voievodul Țării Românești era, pe atunci, Vlad Călugărul (1482–1495).
[106] Cronicarul se referă la lupta de la Șcheia, din Moldova, în 1485.
[107] Sultanul Mehmed al II-lea.

[această expediţie]. Şi, gândindu-se că ţara aceea este vecină cu Ungaria, a presupus că acesta va fi un prilej foarte bun pentru a face o incursiune şi în ţara ungurească. Pentru aceasta şi-a adunat oaste atât de mare, încât abia o putea ţine pământul.

Versuri:

Era o astfel de oaste, încât fiecare ceată părea o armată desăvârşită.
Erau o sută de cete şi fiecare ceată avea o mie de ostaşi.

Când a sosit primăvara anului 881[108], el [sultanul] a pornit pe uscat cu steagul purtător de victorie. Pentru a putea trece Dunărea şi pentru a avea arme şi provizii, sultanul mării şi al uscatului a trimis mai înainte corăbii pe mare. Hotărând să treacă Dunărea, oastea victorioasă s-a scurs în acel ţinut valuri după valuri, asemenea potopului de pe vremea lui Noe. Capul răscoalei din Moldova[109], împreună cu răufăcătorii săi, au fugit în munţi şi văi greu de umblat. După ce ţara aceea a fost călcată de oastea victorioasă, timp de mai multe zile, s-a pornit deodată, potrivit unui verset din Coran, la pedepsirea ghiaurilor nenorociţi, aşa cum o meritau. Voia lui Allah s-a arătat prin aceea că, într-o zi, călăuza oştii imperiale, din pricina asemănării locurilor şi a oştii numeroase, a rătăcit drumul. Padişahul mânios a vrut să-l pedepsească pe acel josnic. Tocmai când voiau să răspundă greşelii acestuia, a sosit vestea îmbucurătoare că oastea moldovenească este adunată şi pregătită, dar că moldoveanul, împreună cu oastea sa, se ascunsese într-un loc prăpăstios, la o depărtare de un popas, de teamă să nu fie călcat de caii oştii de viteji. Nu se afla alt loc mai greu de umblat ca cel de acolo. Cu ajutorul lui Allah, [sultanul] a trimis asupra sa oastea victorioasă, care l-a apucat de gât pe ghiaur. El [sultanul] a urmărit cu privirea această privelişte. Nedemnul cel răufăcător, văzând că a dat pe neaşteptate de nenorocire şi că nu poate scăpa prin fugă, s-a întărit şi i-a pus pe toţi călăreţii săi să fie pedestraşi, iar caii şi carele a pus de le-au aşezat în faţa oştii asemenea unui zid de apărare. Şi aşezând multe tunuri mari şi puşti şi *zenberecuri*[110] şi *darbzenuri*[111], a aşteptat astfel întărit. El spera că se va putea apăra aici până se va întuneca, iar apoi, sub vălul nopţii, va fugi în păduri şi-şi va salva

[108] 26 aprilie 1476 – 14 aprilie 1477.
[109] Ştefan cel Mare.
[110] *Zenberec*: instrument de aruncat pietre; arc, resort.
[111] *Darbzen*: tun de asediu.

astfel viaţa, iar caii şi armele le va lăsa turcilor prădalnici.

Vers:

Fii atent ca el să nu apuce noaptea!

Dar cum a băgat de seamă una ca asta, Măria Sa [sultanul], invocând ajutorul lui Allah […], l-a atacat îndată, înainte de lăsarea nopţii. Mergând asupra sa, când l-au întâlnit [pe voievod], s-a dat poruncă de prădare a duşmanului, bătând şi din tobe de izbândă. În acest timp, tunurile şi puştile acestora s-au făcut auzite plăcut la urechile victorioase şi ei au căzut pradă leilor. Răufăcătorii ghiauri şi-au dăruit repede capul şi viaţa celor care s-au dus primii, ei fiind sfâşiaţi aşa cum nouă lupi sfâşie o oaie. Iar cei care au ajuns mai târziu au făcut prăzi şi dintre femei, iar [sultanul] a pornit pe urmele nenorocitului de moldovean, care a scăpat fugind prin munţi şi văi. Oastea sa a căzut pradă lupilor şi câinilor. S-au îngrămădit atâtea leşuri, încât văile cele mai adânci s-au prefăcut în munţi înalţi, iar sângele duşmanului a curs şiroaie. În urma acestei victorii atât de norocoase şi strălucite, el a dat foc reşedinţei şi caselor moldoveanului, pustiindu-i ţara. Apoi a poruncit o incursiune în Ungaria şi, încărcându-se cu o pradă bogată, s-a întors la Adrianopol plin de mulţumire.

[…]

Descrierea cuceririi Chiliei şi Akkermanului

Versuri:

Moldoveanul devenise duşman; de aceea Harunul[112] *a vrut să-l pedepsească.*

Apoi, strângând oşti nenumărate, a pornit asupra Moldovei.
Miile de soldaţi păreau nişte lei puternici,
Iar numărul lor era atât de mare, încât nu puteau să încapă în Iran şi în Turan.
Scopul era victoria şi, având multe izbânzi,
El a luat prin luptă mulţi prizonieri…

[112] Autorul îl compară pe sultan cu califul abasid Harun-al-Raşid (766–809) sau cu profetul Harun (Karun), considerat cel mai bogat personaj din Orientul islamic.

Domnul Moldovei, care arătase nepăsare în supunere şi în plata tributului, fusese înfrânt şi pedepsit aşa cum merita. S-a pornit spre el. Prin grija padişahului i s-au trimis oştii, în dreapta şi în stânga, porunci împărăteşti. Fiecare vizir şi fiecare emir, mare sau mic, s-a supus acestei porunci şi, după ce s-au pregătit, au venit cu măreţie la oastea imperială. În acel timp, pământul se umpluse de stele [de oşteni], aşa cum bolta cerească se umple de frunzele copacilor purtate de vânturi. La venirea frumoasei primăveri a anului 889 al Hegirei[113], când a început să sufle vântul anotimpului [de primăvară], au pornit spre părţile Moldovei, fluturând steagurile purtătoare de izbânzi.

Flota şi corăbiile cu provizii au pornit pe Marea Neagră [...]. Aducându-şi din plin spusele la îndeplinire, el [sultanul] a pornit pe uscat şi pe mare.

[...]

Ajungând la apa Dunării şi întărindu-i malul cu cortul padişahului, au descărcat uneltele de luptă şi au făcut pe apă un pod de vase.

Vers:

Au construit peste apă un pod frumos, legat cu lanţuri şi funii.

Padişahul cel măreţ şi oastea sa victorioasă au trecut [podul] şi s-au îndreptat spre cetatea Chilia, asupra căreia nu putuse să meargă tatăl său, sultanul Mehmed, Allah să-i lumineze mormântul, care avea atâta putere şi măreţie. Cetatea Chilia se află aproape de locul unde Dunărea se varsă în Marea Neagră şi este o cetate puternică, ridicată pe malul fluviului Dunărea. Adâncimea şanţului ei era de neînchipuit, iar apa Dunării fiind scursă în ea, cetatea părea ca o insulă. Zidurile şi turnurile erau înalte şi alcătuiau piedici, iar urcarea duşmanului pe ele era cu neputinţă.

[...]

O astfel de cetate a fost asediată. În scurt timp, căpeteniile au rânduit tunurile şi catapultele. Au aşezat tunurile cu înfăţişare de balauri, iar pietrele lor erau asemenea globului pământesc.

[...]

Au început să tragă cu putere din tunuri. Din pricina tunurilor şi a mâniei şi atacului de luptă a oştii [turceşti], afurisitul de ghiaur s-a

[113] 30 ianuarie 1484 – 17 ianuarie 1485.

împrăştiat şi s-a grăbit să bată la uşa iertării. Predând cetatea, ei s-au supus.

[...]

Chilia era lacătul acelui ţinut şi a fost cucerită cu sabia. Astfel, lacătul s-a descuiat[114]. După ce, prin puterea împărăţiei, această cetate a fost cucerită cu uşurinţă şi cu multe făgăduinţe, ea a fost lăsată pe seama unor comandanţi vestiţi şi apărători puternici. Cetatea a fost umplută cu provizii şi cu muniţii. După aceea, fără întârziere, au pornit victorioşi asupra cetăţii Akkermanului. Cetatea aceea se află în apropiere de Marea Neagră, are ziduri puternice şi construcţii trainice, iar interiorul şi exteriorul sunt împodobite şi înfloritoare. De asemenea, este un loc de trecere a negustorilor din Caffa, a negustorilor ruşi, a celor din Deşt[-i Kâpceac], a negustorilor leşi şi unguri. Într-adevăr, este un loc de trecere populat şi înfloritor.

[...]

Când au ajuns acolo, au fost rânduite pentru supunerea cetăţii armele de luptă: tunurile, puştile, darbzenurile şi s-au făcut metereze. Oşti numeroase au împresurat cetatea din toate părţile. Rebelii îndărătnici, datorită cetăţii puternice, s-au arătat fermi şi îndârjiţi în a se apăra şi în a pune piedici, dar în 4-5 zile ghiaurii răufăcători, parăsind gândul de răzvrătire, au căzut în umilinţă şi au cerut iertare, aruncându-se la poalele milostive [ale sultanului]. Ei au predat cheile cetăţii şi gaziul[115] padişah cel glorios i-a iertat, ştergând vina lor. Au fost aşezaţi în şiruri numeroşi robi cu înfăţişare de îngeri, precum şi sclave frumoase. Astfel, Moldova se împodobise cu atâtea frumuseţi, încât la prima vedere părea a fi o mândreţe de trandafir. Fericitul padişah, la rândul său, a dat beilor şi ostaşilor săi robi şi sclave în număr atât de mare, încât nu se puteau socoti. Acea căpetenie a diavolilor din Moldova[116], dezgustându-se de ţara sa, de grădinile şi de livezile sale, a ieşit, suspinând şi plin de uimire, din lupta dârză a oştii [turceşti] şi s-a dus în ţara leşească, deoarece între el şi craiul leşesc erau legături de rudenie.

[...]

După ce ţara sa a rămas pustie, [turcii] au făcut o incursiune, repezindu-şi caii în toate părţile. Precum leii nimicesc turmele de gazele, aşa i-au nimicit gaziii pe prizonieri. Au fost luate ca pradă atâtea turme de oi şi

[114] Adică s-a deschis calea spre Moldova.
[115] *Gazi*: cel care întreprinde o expediţie; erou; titlu onorific pentru luptători.
[116] Ştefan cel Mare.

atâția oameni, încât numărul lor nu poate fi socotit. De asemenea au incendiat nenorocita sa capitală[117], precum şi palatul său pustiu.

[...]

Apoi, [sultanul] a numit în acele cetăți cadii[118] şi *sangeacbei*[119], iar dincolo de Dunăre s-au tras cinci salve după obiceiul mahomedan. Corturile curate ale musulmanilor au fost aşezate pe câmpiile țării călcate. Adevărul a sosit, rătăcirea s-a dus[120].

Versuri:

Lacătul acelui ținut era Chilia, deoarece, după ce a fost cucerită, s-au deschis drumurile şi către alte țări.

Când şahul lumii a deschis calea luptei sfinte, el a devenit stăpânul lumii de aici şi de dincolo.

Trimiterea lui Mihaloglu Ali paşa, unul dintre glorioşii emiri, în Moldova

În anul 890[121], sultanul a trimis să se facă cuceriri în părțile răsăritene ale Anatoliei şi în părțile Arabiei.

Chiar în cursul acestui an fericit, căpetenia răscoalei din Moldova[122] s-a gândit [să recucerească] prin viclenie cetatea Chilia. Adunând oaste aleasă, el s-a dus [asupra cetății] şi a recurs la viclenie şi înşelăciune.

[...]

Cei din cetate [turcii], aflând aceasta, l-au îndepărtat pe acest viclean. Când această întâmplare s-a arătat la Înalta Curte, atunci victoriosul sultan, dându-i favoruri beilerbeiului Ali paşa, bei de Rumelia, precum şi câteva cote din oastea de Poartă, l-a trimis asupra Moldovei, pentru ca, mergând acolo, pe de o parte să întărească cetatea, adăugând cele trebuincioase, iar pe de altă parte, dacă îl va găsi pe acel afurisit şi nenorocit, să pună la cale nimicirea lui, iar dacă nu îl va găsi, să distrugă şi să ruineze țara acestuia.

[...]

117 Adică Suceava.
118 Cadiu (*kadî*): judecător musuman.
119 *Sangeacbei*: guvernator de sangeac (subdiviziune a unui vilaiet).
120 Adică au venit turcii, iar voievodul a plecat.
121 18 ianuarie 1485 – 6 ianuarie 1486.
122 Ştefan cel Mare.

Ali bei s-a hotărât să pornească fără întârziere asupra duşmanului legii şi asupra ţării sale. Venind oşti din toate părţile, ele s-au alăturat oştii purtătoare de victorie, aşa cum apele râurilor se varsă în mări şi oceane. După ce au ajuns la Dunăre şi au pregătit nenumărate corăbii, oastea victorioasă a trecut Dunărea şi a înaintat spre cetate. Făcând toate pregătirile trebuincioase, [Ali bei] a întărit cetatea. După aceea, a mers înăuntrul Ţării Moldovei. Acel ghiaur nedemn, când a văzut că nu are putere să se împotrivească acestei oşti, a socotit că e mai bine să fugă şi să nu se arate. De aceea, aşa cum făceau necredincioşii din *Ken'an*[123], el a plecat în munţi şi prin păduri. Ţara rămânând pustie şi ostaşii [turci] văzând că victoria este sigură, au pornit la pradă. Ei au început să ia în prinsoare din Moldova nenumăraţi băieţi şi multe fete, frumoase ca cele din Kaşmir. Numărul prăzilor şi al oilor luate, precum şi al altor animale, a crescut aşa de mult, încât nu se putea ţine socoteală. Dând foc palatului şi capitalei[124] acelui nenorocit, le-au pârjolit şi le-au dărâmat. Cu acest dar de cucerire şi de victorie Măria Sa Ali paşa s-a închinat la pragul Porţii sultanului lumii cereşti.

AŞÂK PAŞA-ZADE

CRONICILE DINASTIEI OTOMANE

Acest capitol explică şi face cunoscut în ce chip sultanul Mehmed han gaziul a făcut o expediţie sfântă în Moldova şi ce a făcut domnul Moldovei

Padişahul [Mehmed al II-lea], cu ajutorul lui Allah cel preaînalt, după ce a supus vilaieturile tuturor beilor necredincioşi şi pe ei înşişi, l-a chemat la Poartă pe domnul Moldovei[125], zicându-i: „De astă dată, să aduci tu însuţi haraciul, după cum îl aduce cel din vilaietul

[123] *Ken'an*: Canaan.
[124] Este vorba de Suceava.
[125] Ştefan cel Mare.

Țării Româneşti, şi să fii cu noi ca şi beiul Țării Româneşti[126], ca să ştim în ce chip trăieşti cu noi!". Cu aceste cuvinte i-au dat de ştire necredinciosului, care, însă, n-a venit şi nu le-a luat deloc în seamă.

Din această pricină, padişahul a trimis pe unul dintre supuşii săi, spunându-i: „Du-te şi intră în vilaietul necredinciosului, vezi şi cercetează, să văd ce vor face cu tine acei necredincioşi". Ascultând şi supunându-se poruncii padişahului, acest supus, la rândul său, a plecat. El a ajuns la Dunăre şi, trecând-o, a intrat în vilaietul Moldovei.

Într-o zi, pe când aceştia [turcii] stăteau nepăsători şi oastea era puţină şi străină de locuri, acel afurisit, simţindu-i nepăsători, a venit asupra lor. Mulţi dintre musulmani au murit acolo ca nişte martiri, iar mulţi alţii au fost luaţi în captivitate. Supusul padişahului, cu oamenii rămaşi, abia scăpând, a ieşit [din Moldova] şi a venit în grabă la padişah. El a povestit amănunţit padişahului tot ce a făcut acel necredincios blestemat.

Padişahul, cuprins de zel față de islam, s-a gândit să facă multe pregătiri.

El a poruncit vizirilor săi: „Să pregătiţi de îndată arme, căci fac o expediţie bună împotriva necredincioşilor!". Îndată ce s-a dat poruncă din partea padişahului, s-au pregătit armele pentru războiul sfânt.

Mehmed han gaziul, sultanul erou al islamului, punându-şi în gând să pornească o expediţie sfântă, a ieşit din Istanbul şi a înaintat cu oastea victorioasă. A ajuns pe malul apei Dunărea. Vaselor din Istanbul li se dăduse poruncă să meargă la Dunăre şi să stea acolo pregătite. Cum corăbiile şi sosiseră, padişahul a trecut Dunărea cu ele şi a pornit prin vilaietul Moldovei, mergând cale de mai multe zile. El cerea să vină domnul acelui vilaiet. În sfârşit, acel necredincios, strângându-şi de asemenea oastea, a intrat în fundătura sălbatică a unei trecători, unde îşi pregătise uneltele sale de război. El porunci călăreţilor săi să descalece şi îi făcu pe toţi pedestraşi, ca să nu fugă, ci să lupte cu înverşunare.

Gaziii, de asemenea, văzând cât de bine se străduiau aceşti necredincioşi să dea de lucru oştii musulmane, au dat de ştire padişahului despre gândurile şi pregătirile acestora. Padişahul a poruncit: „Hei, gazii, de ce staţi? Zelul este pentru islam, aşezaţi-vă în rânduri, pregătiţi cetele!". Gaziii au ascultat de porunca padişahului şi au înaintat, atacând oastea necredincioşilor. Necredinciosul a început, de asemenea, să împroaşte foc

[126] Laiotă Basarab.

din tunuri.

Gaziii, la rândul lor, având inimile pline de zel pentru islam, au înaintat şi, neţinând seama de tunurile şi de puştile necredincioşilor, au obţinut, cât ai clipi din ochi, biruinţă asupra lor. Gaziii s-au războit aşa de tare, încât s-au mirat şi îngerii din ceruri.

Amestecându-se între ei, s-au războit.
Allah a făcut ca munţii să fie strâmţi pentru ghiauri.
Îndată ce s-a dat poruncă, gaziii şi-au tras săbiile
Şi, zdrobindu-i pe necredincioşi, gaziii au făcut vărsare de sânge.
Priveşte ce de fapte au făcut gaziii!
Ei au nimicit oastea necredincioasă.
Dinspre partea necredincioşilor s-a tras din tunuri.

Atacând, ei [turcii] s-au năpustit asupra carelor de luptă ale necredinciosului şi, într-o clipită, le-au făcut talmeş-balmeş, dărâmându-le şi distrugându-le.

Spre amiază, s-au întâlnit cu necredincioşii şi s-au războit împărăteşte până pe la chindie. În cele din urmă, din mila lui Allah cel preaînalt şi pentru cinstirea iubitului său profet, s-a dat prilej ostaşilor musulmani să calce şi să nimicească oastea necredincioasă. Ei i-au înfrânt şi i-au bătut aşa de tare pe necredincioşi, încât din capetele tăiate au ridicat minarete şi au luat mulţi prinşi dintre ghiauri.

Şi acolo pe unde au trecut gaziii, n-au lăsat bucurie şi bunăstare, ci au dărâmat şi au incendiat tot ce au găsit, iar avuţiile şi vitele le-au jefuit.

Timp de vreo două luni, gaziii, împreună cu sultanul Mehmed, au cutreierat vilaietul Moldovei şi au luat prăzi minunate. Ei au luat herghelii întregi de cai şi turme de oi şi tot ce era mai bun au oprit pentru dânşii. Apoi s-au întors teferi şi sănătoşi în vilaieturile lor, în zilele norocoase ale sultanului Mehmed han.

Această expediţie sfântă împotriva necredincioşilor a avut loc în anul 881 al Hegirei[127], fiind condusă de sultanul Mehmed han gaziul.

[…]

[127] 26 aprilie 1476 – 14 aprilie 1477.

Acest capitol explică şi face cunoscut ce anume a cucerit sultanul Baiazid han gaziul[128], sultan luptător pentru islam, mergând în vilaietul Moldovei

El şi-a pus în gând să facă o expediţie sfântă. De aceea, ieşind din Istanbul cu noroc şi cu mare oaste, s-a îndreptat spre Moldova. Pe mare a încărcat provizii în multe corăbii şi s-au pregătit bine pentru expediţia împotriva necredincioşilor, strângând arme bune, tunuri mari şi puşti şi alte unelte de luptă pe care le-au trimis [spre Moldova]. Sultanul însuşi a mers cu noroc şi, ajungând la Dunăre, s-a aşezat acolo. Corăbiile aflate în slujba padişahului au venit de asemenea. Apoi padişahul a trecut apa Dunării, scoţând din corăbii uneltele de luptă pregătite pentru bătălia la cetate. Au mers şi s-au aşezat în apropiere de Chilia, împresurând cetatea de pe mare şi de pe uscat. După ce au aşezat tunurile, gaziii au pornit asupra cetăţii. Apoi padişahul a poruncit începerea războiului împărătesc. Îndată tunurile au început să tragă. Supuşii padişahului şi ceilalţi ostaşi ai săi au atacat din toate părţile. S-au dat multe lupte crâncene. Forţând intrarea în cetate, necredincioşii au cerut iertare, iar padişahul, la rândul său, i-a iertat.

Un om, care era pârcălabul acelei cetăţi, a venit şi a intrat în cortul unui vizir al padişahului. Aici, plecându-şi capul la pământ şi sărutându-i mâna, el a vorbit astfel: „Cetatea este a padişahului şi noi, de asemenea, ne supunem padişahului"; şi în felul acesta a predat cetatea. Sangeacul[129] islamic al padişahului a intrat în fortăreaţă. În cetate a început să cânte muzica împărătească. Cuvântul marelui Allah a fost făcut cunoscut necredincioşilor. Bisericile au fost transformate în meceturi[130]. Necredincioşilor care au vrut să plece li s-a dat voie. Ei nu au supărat pe cei care au rămas pe loc. Potrivit legii împărăteşti, au rămas aici câteva zile şi apoi s-au îndreptat împotriva Akkermanului.

Oastea Ţării Româneşti venise de asemenea cu însuşi banul ei[131] pentru a sluji [padişahului]. La porunca Măriei Sale, au pus-o să meargă în frunte. Multe zile au suferit de lipsa apei. Înaintând, s-au aşezat lângă Akkerman şi au împresurat şi această cetate atât de pe mare, cât şi de pe

[128] Baiazid al II-lea.
[129] *Sangeac*: aici în sens de steag, drapel.
[130] *Mecet*: locaş de rugăciune pentru musulmani.
[131] Vlad Călugărul.

uscat. În afară de Allah, socoteala armelor din cetatea Akkerman nimeni nu o putea şti. Totodată, de 30 de ani se săpa aici un şanţ. Celelalte arme fuseseră pregătite de asemenea în aceeaşi măsură.

În sfârşit, la porunca padişahului s-au aşezat pentru bătălia împărătească. Luptând necontenit, în urma unei porunci, ostaşii padişahului au umplut acest şanţ. Apoi, dând lovituri puternice, au înfrânt cetatea, care de asemenea a cerut îndurare şi [sultanul] i-a acordat-o.

Necredincioşii au deschis poarta cetăţii şi steagul islamic al padişahului a intrat şi în această cetate, iar muzica împărătească a început să cânte.

La porunca padişahului, credincioşii[132] au intrat în oraş şi au scos din cetate prinşii care trebuiau scoşi. Padişahul a dăruit oştirii sale mulţi robi. De asemenea, mulţi au fost surghiuniţi la Istanbul, iar un număr a fost trimis la Eski-Biga[133], din Anatolia, spre a face să înflorească acele provincii de lângă Eski-Biga.

De asemenea, numeroase biserici de-ale lor au fost transformate în meceturi, iar gaziilor li s-au dat casele rămase goale.

Venise aici şi hanul[134] ţinutului Deşt-i [Kâpceac], cu oştile sale, ca să slujească. Acestora de asemenea li s-au dat multe daruri.

Sultanul a numit în Akkerman un cadiu şi s-a citit *hutbe*[135] islamic, iar rugăciunea de vineri s-a ţinut în numele sultanului Baiazid. Ba chiar s-a citit *hutbe* în amândouă oraşele[136].

Această cucerire s-a întâmplat în anul 889 al Hegirei[137], fiind făcută de sultanul Baiazid han.

[...]

Această cronică s-a sfârşit în anul Hegirei 889, în a 26-a zi a lunii regeb[138], într-o zi de duminică.

---

[132] Adică turcii.
[133] *Eski-Biga* („Biga Veche"), oraş în Anatolia apuseană, la 20 km de Marea de Marmara.
[134] În cronica lui Orudj bin Adil se spune că se numea Murtaza han. De fapt, era Mengli Ghirai (1469–1474 şi 1478–1514).
[135] *Hutbe*: predică ţinută la moschei în ziua de vineri.
[136] Chilia şi Akkerman.
[137] 30 ianuarie 1484 – 17 ianuarie 1485.
[138] 19 august 1484.

Acest capitol explică din ce pricină Ali bei, beilerbeiul Rumeliei, a făcut expediţie sfântă în vilaietul Moldovei, în ce chip a plecat acolo şi ce a făcut în acel vilaiet

Când sultanul Baiazid han gaziul, sultanul erou al islamului, a cucerit vilaietul Chilia şi Akkermanul, unii dintre necredincioşii făţarnici ai acelui vilaiet nu s-au supus din toată inima. Ei au trimis ştire lui Kara-Bogdanoglu[139], spunându-i: „Pregăteşte-te şi vino ca să-ţi dăm cu noroc cetatea, luând-o de la turc".

Kara-Bogdanoglu, la rândul său, pregătindu-şi toate armele şi scările şi strângându-şi oastea, a venit în timpul nopţii. În acelaşi timp, oamenii săi din corăbii s-au apropiat de cetate pe apă. Iar făţarnicii necredincioşi dinăuntrul şi din afara cetăţii, fiind cu ochii la drum, îi aşteptau pe aceştia.

Aceşti necredincioşi care au uneltit trădarea şi-au pus în gând să-i piardă pe gaziii care păzeau cetatea[140].

Într-un cuvânt, în timpul nopţii au pus scări [la zidurile] cetăţii ca să se urce pe ea. Cu ajutorul şi prin grija lui Allah, s-a întâmplat ca gaziii care se găseau în cetate să simtă aceste fapte ale necredinciosului. Mare-i Allah! Gaziii nu s-au mişcat, dar s-au pregătit cu toţii. Unii dintre necredincioşi, urcând pe scări în sus, au intrat în cetate. Atunci, gaziii, toţi deodată, strigând: „Mare-i Allah!", au tras săbiile asupra necredincioşilor, măcelărindu-i până în zori. S-a ajuns până acolo încât Kara-Bogdanoglu abia şi-a scăpat capul. De asemenea, au prins de vii mulţi necredincioşi care veniseră împreună cu el. Făcându-i prizonieri, i-au trimis în faţa padişahului.

Padişahul, la rândul său, a făcut aşa cum se cuvenea împărăţiei; Allah cunoaşte mai bine ceea ce este drept.

Să vezi ce a adus necredinciosului viclenia sa:
Dărâmându-i-se casele, el fuge din ţinut.
Fiii şi fiicele sale se despart de avuţii,
Vezi ce a făcut şi ce a căzut pe capul lui!

În sfârşit, hanul [Baiazid al II-lea] a poruncit unui supus de-al său

[139] Ştefan cel Mare.
[140] Aici, textul nu e suficient de clar. Se poate traduce şi prin: „au făcut ca gaziii care păzeau cetatea să piară".

astfel: „Du-te şi intră în ţara acelui necredincios afurisit. Du-te şi la cetăţile pe care le-am cucerit. El a venit noaptea să fure cetatea, tu, însă, du-te la el ziua şi nu pe ascuns; fă totul ca să vii faţă în faţă cu acel necredincios. Să nu fii nepăsător. Dacă Allah te va ajuta cu marea sa îndurare, să te răzbuni şi să-i vii de hac. De nu-l vei întâlni pe acel necredincios, atunci să-i pustieşti vilaieturile, să dărâmi şi să devastezi şi să pârjoleşti în aşa fel, încât să nu rămână bucurie şi belşug. Şi întâlnind bărbaţi sau femei dintre necredincioşi, să-i faci robi". Acest supus, la rândul său, ascultând de porunca padişahului, a pornit la drum.

Aşa a pornit Ali bei cu gândul de a face o expediţie sfântă. Ajungând pe malul Dunării, a trecut apa fără şovăire în partea cealaltă şi a intrat în vilaietul Ţării Româneşti. Beii şi călăreţii Ţării Româneşti, strângându-se, au venit cu supunere. Ei au mers împreună cu Ali bei şi în a 25 zi a lunii şaban[141] au intrat în vilaietul Moldovei. Numeroşi boieri ai Moldovei, întâlnindu-i, s-au supus. Dar Kara-Bogdanoglu se făcuse nevăzut şi nu se ştia unde se găseşte. L-au căutat prin păduri, în văi şi în câmpii mai multe zile, nelăsând nici un loc necercetat. Nu s-a găsit nici urmă de Kara-Bogdanoglu şi el n-a apărut.

În sfârşit, au pus mâna pe o iscoadă din oastea acestuia şi l-au întrebat: „Încotro a plecat Bogdanoglu sau unde se află?" Acel prins a vorbit aşa: „Kara-Bogdanoglu a plecat şi s-a dus în vilaietul leşesc".

Atunci, beilerbeiul, la rândul său, a poruncit gaziilor de lângă el: „Viteji, loviţi acest vilaiet!". Gaziii, auzind aceasta, s-au repezit în toate părţile, au lovit şi au devastat şi au pârjolit această ţară. Ei au atacat din toate părţile şi au luat multe prăzi. Gaziii au făcut rost de bunătăţi şi de lucruri fără de sfârşit, de aur şi argint, precum şi de diferite feluri de stofe preţioase. Ei se leneveau să mâne cu dânşii vitele, zicând că „acestea preţuiesc prea puţin".

Beilerbeiul, de asemenea, a plecat şi a dărâmat şi a incendiat capitala Moldovei[142]. A pustiit şi a ruinat seraiurile sale. Totodată, a devastat şi a ruinat şi a pârjolit multe oraşe şi sate. Pe gaziii care plecaseră împreună cu el i-a săturat de prăzi. În cele din urmă, din mila lui Allah, s-au întors teferi şi sănătoşi şi, îndreptându-se cu mare cinste, au venit în slujba padişahului.

Întrebare: Acest Kara-Bogdanoglu ce fel de necredincios este că astfel

[141] 25 şaban 890 = 6 septembrie 1485.
[142] Suceava.

de nenorociri s-au abătut asupra vilaietului său şi el însuşi nu a găsit loc unde să-şi adăpostească capul? La această întrebare am răspuns în versuri:

El îl călcase pe craiul unguresc,
Frânse şi arcul lui Suleiman bei,
Speriase şi pe cel din Ţara Românească,
De multe ori şi ţara acestuia.
De asemenea, a stat faţă în faţă şi cu sultanul Mehmed.
Oastea i-a fost nimicită, dar s-a luptat bine.
El şi-a scăpat capul din mâinile duşmanului.
Acesta este necredinciosul care a înfrânt multe oşti.
Era trufaş şi nenorocit şi plin de zel,
Dar a fugit fără ruşine de Ali bei.
Măreţia lui Baiazid han l-a făcut să fugă,
Şi să treacă în ţara banului leşesc.
Aşiki[143] *scrie despre măreţia acestui han*
Şi despre zelul supusului său, Ali[144].

[...]

Această expediţie împotriva necredincioşilor a avut loc în anul 890 al Hegirei[145], fiind întreprinsă de Ali bei, supusul sultanului Baiazid han.

[...]

Acest capitol[146] explică din ce pricină Ali bei, beilerbeiul de Rumelia, a făcut expediţia sfântă în Moldova şi, plecând în acel vilaiet, ce anume a făcut acolo

După ce sultanul Baiazid han a cucerit Chilia şi Akkermanul, unii dintre necredincioşii făţarnici ai acestui ţinut nu s-au supus din suflet. Aceştia au trimis lui Kara-Bogdanoglu următoarea ştire, zicându-i: „Pregăteşte-te să luăm şi să-ţi dăm cetatea".

De asemenea, moldoveanul a pregătit scări şi, adunând apoi oaste, a încărcat corăbiile. În timpul nopţii, el a ajuns pe apă lângă cetate. Acei

143 Adică autorul cronicii: Aşâk paşa-zade.
144 Mihaloglu Ali bei.
145 18 ianuarie 1485 – 6 ianuarie 1486.
146 Acest capitol este o variantă, după un alt manusctis, a expediţiei lui Ali bei în Moldova.

necredincioşi făţarnici erau pregătiţi şi tot acei necredincioşi făţarnici au făcut să dispară gaziii care păzeau cetatea.

În sfârşit, au pus scări la cetate şi unii dintre gazii, simţind, au tăcut până când necredincioşii s-au urcat deasupra cetăţii. Atunci, gaziii, strigând „Mare-i Allah", au început să dea cu săbiile. Şi aşa i-au măcelărit cu săbiile până în zori. Kara-Bogdanoglu şi-a scăpat capul cu mare greutate. De asemenea, au prins mulţi necredincioşi care veniseră împreună cu el şi i-au trimis la Măria Sa padişahul, care, la rândul său, a făcut acestor necredincioşi ceea ce se cuvine împărăţiei sale.

Să vezi ce a adus viclenia necredincioşilor,
Dărâmându-i-se casele, el fuge din ţinut.
Fii şi fiice se despart de avuţii.
Vezi ce a fost el şi ce a căzut pe capul lui.

În sfârşit, poruncind acestui supus al său, hanul i-a zis: „Du-te şi intră în ţara acelui necredincios. El a venit în timp de noapte la cetăţile pe care le-am cucerit, ca să le fure. Tu du-te la lumina zilei şi pe faţă. De asemenea, să depui stăruinţă împotriva acestor necredincioşi şi, prin grija lui Allah, să te răzbuni. De nu-l vei putea întâlni pe acel necredincios, să pustieşti şi să pârjoleşti vilaieturile sale, iar pe oamenii săi să-i faci robi". Acesta, supunându-se poruncii padişahului, şi-a pus în gând să facă o expediţie sfântă.

[...]

El a pornit cu gând de expediţie şi, trecând apa Dunării, a intrat în vilaietul Ţării Româneşti.

Mulţi bei ai Moldovei s-au supus. Cât priveşte pe Kara-Bogdanoglu, nu se ştia nimic despre el. Gaziii au cutreierat mai multe zile munţii, văile şi colinele de acolo. Cu toate acestea, nu au dat de urma acestui Kara-Bogdanoglu.

În sfârşit, a fost prins un necredincios din oastea acestuia. Acel necredincios a spus că „a plecat în vilaietul său".

De asemenea, beilerbeiul a dat poruncă gaziilor: „Iarăşi mergeţi în vilaietul său". Gaziii, la rândul lor, încălecând, au atacat împrejurimile. Au luat din toate părţile prăzi foarte bogate, a căror preţuire numai Allah o poate şti. Gaziii au pus mâna pe nenumărate lucruri frumoase şi plăcute din aur şi argint. Dar nu le plăcea să mai mâne şi vitele, zicând că n-au prea mult preţ.

Beilerbeiul, de asemenea, a dat foc şi a dărâmat capitala Moldovei, distrugând palatele şi seraiurile sale. În acelaşi timp, a devastat şi pârjolit o mulţime de oraşe şi sate. Apoi s-a întors cu cinste în slujba padişahului.

Întrebare: Acest Kara-Bogdanoglu ce fel de necredincios era că aceste nenorociri s-au abătut asupra capului său şi a vilaietului său?

Răspuns :

El îl călcase pe craiul unguresc,
Frânse şi arcul lui Suleiman bei,
Speriase şi pe cel din Ţara Românească,
De multe ori speriase şi ţara acestuia.
El a stat faţă în faţă cu sultanul Mehmed.
Oastea sa a fost nimicită, dar s-a luptat bine.
El şi-a scăpat capul din mâinile duşmanilor.
Acesta este necredinciosul care a înfrânt multe oşti.
Era trufaş, nenorocit şi plin de zel pentru răutate.
Măreţia hanului Baiazid l-a pus pe fugă,
Făcându-l să treacă în ţara banului leşesc.

Această expediţie împotriva necredincioşilor s-a întâmplat în anul 890 al Hegirei[147], fiind întreprinsă de Ali bei, robul sultanului Mehmed[148].

MEHMED NEŞRI

OGLINDA LUMII. ISTORIA DINASTIEI OTOMANE

Lupta sfântă din Moldova şi înfrângerea beiului Hadâm Suleiman

ând padişahul Mehmed [al II-lea] i-a slăbit pe regii din împrejurimi, a trimis om domnului Moldovei[149], zicându-i: „Ca să avem încredere în prietenia ta cu noi, de data aceasta să aduci

[147] 1485–1486.
[148] De fapt, Baiazid al II-lea (vezi mai sus).
[149] Ştefan cel Mare.

tu însuţi haraciul tău, aşa cum îl aduce Eflak-oglu".

Dar moldoveanul nu s-a supus poruncii sultanului. Poruncind unui supus al său, sultanul i-a zis: „Du-te tu mai întâi şi intră în vilaietul Moldovei. Să vedem cum se va purta faţă de tine pentru ca şi noi să facem la fel". După aceea, beilerbeiul Hadâm, luând oastea din Rumelia, a trecut în Moldova. Acel afurisit[150], venind pe neaşteptate şi hărţuind oastea islamică, i-a atacat [pe turci] pe când aceştia umblau ca nişte străini cu ochii legaţi. Mulţi musulmani au murit ca nişte martiri şi mulţi dintre ei au fost prinşi [...].

A doua luptă sfântă din Moldova

Hadâm [Suleiman] paşa s-a întors şi a dat de ştire sultanului faptele acelui ghiaur. Întărindu-se atunci în Mehmed han zelul pentru islam, el a pregătit uneltele de luptă şi a adunat oastea islamică. Ieşind din Istanbul şi mergând cu oastea victorioasă, a ajuns pe malul Dunării. De la Istanbul se trimiseseră vase pentru ca, atunci când sultanul va sosi la Dunăre, ele să aştepte acolo gata pregătite. Sosind şi găsind acele vase pe Dunăre, sultanul a trecut cu ele Dunărea şi a mers asupra Moldovei. Şi a umblat mai multe zile prin vilaietul Moldovei fără să dea ochii cu duşmanul. În cele din urmă, într-una din zile, au ajuns într-un loc, unde a văzut că moldoveanul, aşezându-şi oastea într-o vale[151] şi făcând din călăreţii săi pedestraşi, îi pregătise de luptă. Sultanul Mehmed, văzând sforţările mari ale acelui afurisit pentru pregătirea luptei, a spus: „Hei, gazii, zelul islamului înseamnă încordare mare" şi, aşezând rândurile şi alaiurile, i-au atacat pe ghiauri. Ghiaurii, la rândul lor, au început să tragă din tunurile lor pline de foc. Gaziii, întărind în inimile lor zelul pentru islam şi unindu-se între ei, nu s-au uitat la tunurile şi la puştile ghiaurilor. Luptând fără să le dea răgaz, ei au obţinut biruinţă asupra ghiaurilor. În partea ghiaurilor se aflau carele din care se trăgeau cu tunurile. Gaziii, mergând asupra lor, au distrus carele acelea. Când s-au întâlnit cu ghiaurul era spre amiază. Şi lupta împărătească a ţinut până între cele două rugăciuni. Allah dând prilej ostaşilor islamici, aceştia au călcat oastea ghiaurilor şi au nimicit aşa de mulţi ghiauri, încât

150 Ştefan cel Mare.

151 Cronicarul se referă la Valea Albă (sau Războieni), locul unde s-a dat bătălia în anul 1476. *Derbend* are şi sens de trecătoare, pas.

numărul lor îl ştie numai Allah. Din capetele ghiaurilor au făcut chiar minarete. Apoi au luat mulţi ghiauri ca robi. În vilaietul ghiaur, pe unde a trecut picior de gaziu nu s-a mai ştiut ce-i bucuria. Umblând aproape două luni prin vilaietul Moldovei, gaziii au purtat lupte sfinte. S-au săturat peste măsură şi au trecut Dunărea în partea aceasta, ducând cu ei herghelii de cai şi turme de oi. Această luptă sfântă s-a întâmplat la data Hegirei 881[152].

[…]

Povestirea cuceririi Chiliei şi Akkermanului

Se povesteşte că sultanul Baiazid, petrecând iarna la Istanbul, o dată cu sosirea primăverii, pe la sfârşitul lui rebi-ul-evvel al anului 889[153], a trimis oameni în ţările din împrejurimi. În a patra zi a lui rebi-ul-ahâr[154], făcând slujba de vineri la Istanbul, a pornit spre Moldova, spunând că are de gând să facă o expediţie sfântă. Pregătind toate armele de luptă, a văzut şi uneltele din corăbiile care au mers pe mare şi, ajungând la Dunăre, a aşteptat acolo. Sultanul [Baiazid al II-lea], la rândul său, mergând pe uscat la Adrianopol, a pus, pentru treburile *ulemalelor*[155] şi ale săracilor, temeliile unei clădiri de binefacere şi ale unui spital şi ale unui *medrese*[156] pe malul apei Tundja. Cu mâna sa norocoasă, el a pus temeliile lor în a patra zi a mai sus arătatei rebi-ul-ahâr, în ziua de marţi şi într-un ceas de bun augur, împărţind săracilor multe animale de jertfă.

Ridicându-se apoi cu oastea norocoasă, sultanul [Baiazid] a ajuns la Dunăre, unde a găsit gata şi corăbiile. După, aceea întâmpinându-l acolo beiul Ţării Româneşti[157] cu întreaga sa oştire, acesta a devenit călăuză pentru a merge în vilaietul Moldovei. La 2 djumadi-ul-ahâr[158], în ziua de sâmbătă, au trecut Dunărea pe la schela cunoscută sub numele de Isaccea. La 11, tot din luna djumadi-ul-ahâr, în ziua de luni[159], au căzut cu noroc asupra Chiliei şi, făcând luptă mare, au împresurat-o de pe uscat şi de pe mare. După aceea,

---

152 26 aprilie 1476 – 14 aprilie 1477.
153 29 martie – 27 aprilie 1484.
154 1 mai 1484.
155 *Ulema* (pl. de la „*alim*"): cărturari.
156 *Mendrese*: şcoală teologică la musulmani.
157 Vlad Călugărul.
158 27 iunie 1484.
159 6 iulie 1484.

împroşcând din tunuri şi din puşti, au dat iureş şi au atacat din toate părţile. Şi în felul acesta, ducând lupte timp de zece zile, ei au îngenuncheat fortăreaţa. Ghiaurii cerând îndurare, sultanul [Baiazid al II-lea], la rândul său, i-a iertat.

După aceea, pârcălabul[160] cetăţii, venind la cortul paşalelor, a spus: „Noi suntem robii padişahului şi ne supunem poruncii sultanului. Fie să ne omoare, fie să ne lase liberi". Spunând acestea, ei au predat cetatea la 20 djumadi-ul-ahâr[161], în ziua de miercuri. Înfigându-se steagul islamic în fortăreaţa Chiliei, a cântat muzica împărătească. Ei au transformat bisericile în moschei şi au dat slobozenie ghiaurilor care voiau să plece. Cei care au vrut să rămână, au rămas şi nimeni nu le-a făcut vreun rău. Au făcut ce se cuvenea legii împărăteşti. Slujba de vineri s-a ţinut la Chilia, în a treia zi după această cucerire. La 25 djumadi-ul-ahâr [889][162], în ziua de luni, au pornit la Akkerman. Oastea Ţării Româneşti venise de asemenea împreună cu banii săi în slujba sultanului [Baiazid]. Apoi, la porunca padişahului au înaintat. După patru zile, au căzut asupra Akkermanului. În slujba împărăţiei venise acolo cu oaste nenumărată şi hanul de Deşt, Mengli Ghirai han. Împresurând şi Akkermanul de pe apă şi de pe uscat, au început să dea lupte. Dar acest Akkerman avea arme nesfârşite. Se spune că avea arme tocmai pentru 30 de ani şi săpau de mulţi ani la şanţurile lui. După aceea, sultanul a poruncit de i-au umplut şanţul. Purtând lupte timp de 15 zile, fără întrerupere, pe uscat şi pe mare, au supus fortăreaţa.

Cetatea avea doi pârcălabi[163]. În ziua de 16 regeb [889][164], dându-se lupte crâncene, prin puterea lui Allah amândoi au pierit din pricina tunurilor. Ghiaurii, nemaiavând putere, au predat cetatea cerând îndurare.

Înfigând şi în ea steagul islamic, a cântat muzica împărătească. După aceea, sultanul a poruncit şi credincioşii, intrând în fortăreaţă, au scos din ea robii care trebuiau să fie scoşi. Pe mulţi dintre aceştia padişahul i-a dăruit altora, pe mulţi alţii i-a surghiunit la Istanbul, iar pe unii i-a trimis la Eski-Biga din Anatolia. Pentru înflorirea cetăţii, au dărâmat bisericile ei şi le-au prefăcut în moschei. Casele acelor ghiauri care au fost surghiuniţi le-au dat ca proprietate gaziilor. Hanul Deşt-ului venise de asemenea cu oşti. Şi acelora

---

160 De fapt, erau doi: Ivaşcu şi Maxim.
161 15 iulie 1484.
162 20 iulie 1484.
163 Gherman şi Oană.
164 9 august 1484.

le-au dat nenumărate daruri. După aceea, la 22 regeb [889][165], în ziua de sâmbătă, pornind de la Akkerman şi mergând pe câmpie prin ţinutul Chiliei, au trecut Dunărea teferi şi sănătoşi pe lângă mormântul lui Sarî-Saltâk-Baba[166]. Pe la sfârşitul lui şaban [889][167], s-au îndreptat cu noroc la Adrianopol. Marele Allah, dând urmaşilor familiei osmane mai multă putere decât celor dintâi, a sortit ca unul să-şi mărească împărăţia mai mult decât celălalt. Cu ajutorul marelui Allah, cei care au venit mai târziu[168] au cucerit totdeauna ceea ce nu au putut să cucerească înaintaşii lor. Şi în aceste două cetăţi, citindu-se predica în numele sultanului Baiazid, s-au făcut slujbe şi rugăciuni. Întărind mult aceste cetăţi, sultanul a pus în ele *subaşi* şi *hatib*[169] şi cadiu şi *muhtesibi*[170] şi, după aceea, a venit iarăşi cu noroc la Adrianopol.

[…] 890, djumadi I[171].

A treia luptă sfântă din Moldova

Sultanul Baiazid a cucerit Chilia şi Akkermanul, dar cei mai mulţi dintre ghiaurii de acolo erau făţarnici. Ei se speriaseră de sabie şi au trimis ştire lui Kara-Bogdanoglu[172], spunându-i: „Să vii numaidecât, noi îţi vom preda cetatea". Kara-Bogdanoglu, la rândul său, pregătind scări şi adunând oaste şi încărcând, în timpul nopţii, ostaşi în corăbii, a venit pe apă chiar lângă cetatea Akkerman. Şireţii ghiauri dinăuntru îl aşteptau, uitându-se la drum. Ghiaurii haini i-au omorât pe acei ghiauri[173] care păzeau cetatea. Pe scurt, în timpul nopţii, au aşezat scări la fortăreaţa Akkerman ca să urce sus. Allah a făcut în aşa fel încât unii dintre gazii au aflat despre aceste fapte ale ghiaurului. Ei au tăcut până ce câţiva ghiauri s-au urcat pe scări. Gaziii, la rândul lor, strigând numele lui Allah, au tras săbiile şi, prinzându-i, i-au măcelărit până în zori.

165 15 august 1484.
166 Sarî-Saltâk, sub conducerea căruia a trecut un grup de populaţie turcă din Anatolia în Dobrogea, în a doua jumătate a veacului al XIII-lea (1261–1263).
167 24 august – 21 septembrie 1484.
168 Adică sultanii următori.
169 *Halib*: cel care oficiază slujba de vineri. Textual, înseamnă cel care vorbeşte, ţine predică; orator.
170 *Muhtesib*: 1) socotitor, perceptor, contabil; 2) vechiul şef de poliţie pentru controlul măsurilor şi greutăţilor.
171 16 mai – 14 iunie 1485.
172 Ştefan cel Mare.
173 Este, desigur, o greşeală, fiind vorba de păzitorii turci şi nu de creştini.

Kara-Bogdanoglu a ajuns în așa hal, încât abia și-a scăpat capul. Pe mulți dintre ghiaurii care veniseră cu el i-au prins și, luându-i în robie, i-au trimis la sultan. Padișahul, la rândul său, a făcut ce se cuvenea împărăției.

Sultanul i-a poruncit apoi lui Ali bei[174], beilerbei de Rumelia, să meargă la acel ghiaur și, întâlnindu-se cu el, să se străduiască mult ca să-i vină de hac, iar dacă nu se va întâlni cu el, să-i devasteze vilaietul, să-l pârjolească și să-l aducă în ruină în așa măsură, încât să nu rămână urmă de veselie. Cu gândul la lupta sfântă, Ali bei a pornit de îndată și, ajungând la Dunăre, a trecut apa dincolo fără nici o greutate. Când a intrat în vilaietul Țării Românești, beii și boierii Țării Românești s-au adunat și, venind cu supunere, au mers împreună cu Ali bei. În a 25-a zi a lunii șaban [890][175], intrând în vilaietul Moldovei, au venit nenumărați bei ai Moldovei și s-au supus, dar Kara-Bogdanoglu s-a făcut nevăzut. Au cercetat munții și câmpiile vilaietului Moldovei și nu l-au putut găsi. În cele din urmă, au prins un ghiaur care a spus că Bogdanoglu s-a dus și a intrat în vilaietul leșesc. După aceea, beilerbeiul, la rândul său, a poruncit gaziilor și ei, repezindu-se în toate părțile, s-au săturat cu cele luate de pretutindeni. În afară de postavuri, au luat și mult aur și argint. S-au lenevit, însă, să târască cu ei vitele, deoarece cereau multă osteneală și erau ieftine. Beilerbeiul, la rândul său, mergând, a dărâmat și a incendiat reședința Moldovei. Palatele și seraiurile sale le-a prefăcut în ruine. După aceea, sub ocrotirea lui Allah, s-a întors la Poarta cea glorioasă și plină de dreptate. Cel căruia îi zicem Kara-Bogdanoglu este acel ghiaur care, luptându-se cu sultanul Mehmed, își salvase capul. De asemenea, el, împrăștiind multe oști, îl slăbise pe Eflak-oglu[176]. De asemenea, el călcase pe craiul ungurului și îl înfrânse pe Suleiman bei. Răutățile acestuia sunt fără sfârșit. Era un ghiaur foarte trufaș și nenorocit[177] și țăran (*horyat*)[178]. Dar a fost înfrânt și s-a dus, neputând să se atingă de măreția și puterea ca de leu a lui Ali bei. Această luptă sfântă s-a întâmplat în 890[179], prin mâna lui Ali bei. Aceasta este una din cuceririle făcute până acuma.

---

[174] Mihaloglu; după alte cronici, Malkocioglu.
[175] 6 septembrie 1485.
[176] Domnul Țării Românești.
[177] În text: *müdbir* sau *müdebbir*. Se poate citi în două feluri: 1) nenorocit; 2) care conduce cu înțelepciune, (prin extindere) prudent. Am preferat prima accepțiune a cuvântului, ținând seama de poziția ostilă a cronicarului.
[178] *Horyat*, cuvânt grecesc: „țăran".
[179] 18 ianuarie 1485 – 6 ianuarie 1486.

VIAȚA SULTANULUI BAIAZID HAN, FIUL LUI MEHMED HAN

Anul 889[180]. Apoi, [sultanul] Baiazid al II-lea plecă cu oaste numeroasă în Moldova. Puțin timp după aceea, când ajunse acolo, asedie cetatea Chilia și Akkermanul, la 27 djumadi-ul-ahâr[181]. În 26 djumadi-ul-ahâr[182], cuceri cetatea Chilia, iar la 25 ale lunii regeb[183] luă și pe cea care se numește Akkerman. El lăsă acolo oaste tătărească împreună cu hanul lor, numit Murtaza, pentru ca aceștia, ca unii ce hălăduiră între aceste două cetăți, să le păzească și să împiedice apropierea ghiaurului. Acești tătari, în răstimp de trei sau patru ani cât au petrecut aici, în această țară, au pustiit-o și au jefuit-o în așa măsură, încât a devenit aproape de nelocuit. În cele din urmă, când nu mai găsiră nimic de prădat, cerură sultanului Baiazid învoire pentru a se întoarce în țara lor. O obținură și plecară, după ce pustiiră cu desăvârșire această țară. Aceasta s-a întâmplat în 889[184], când sultanul Baiazid se făcu stăpânul acestor cetăți, prin așezarea tătarilor pentru paza lor.

[…]

A sosit o solie din Moldova pentru predarea haraciului, pe care sultanul l-a cerut de la acel domn cu prețul de a-i acorda pace.

Anul 902[185]. În acest an, leșii au pornit la drum cu o oaste nenumărată, cu gândul de a pustii Moldova. Istefan bei[186], care era domnul Moldovei, trimise știre la Poartă despre aceasta. Atunci, marele stăpânitor al lumii, sultanul Baiazid [al II-lea], trimise firmane beilerbeilor și sangeacbeilor săi ca să strângă pentru expediție oști din vilaieturile Anatoliei și Rumeliei. Iakub pașa fu trimis din pașalâcul său în Rumelia pentru a înscrie și strânge oști. Ele s-au adunat în părțile lor și au plecat cu Iakub pașa. Aceste oști aveau laolaltă 50.000 de oameni. Iakub pașa trimise mai întâi iscoade ca să

180 1484.
181 22 iulie 1484.
182 21 iulie 1484.
183 18 august 1484.
184 30 ianuarie 1484 – 17 ianuarie 1485.
185 1497.
186 Ștefan cel Mare.

culeagă ştiri despre starea oştii duşmanului. Aflând că era foarte numeroasă, dădu de ştire padişahului de trebuinţa de a cinsti oastea cu prezenţa sa. De aceea, Măria Sa sultanul dădu firman ca să se rânduiască plecarea oştilor care erau lângă el pentru pază, iar oştile Anatoliei trebuiau să se unească cu cele care se aflau lângă scara padişahului. Ele porniră toate laolaltă într-un ceas bun şi cu noroc. Iakub paşa mai primi porunca să se unească cu sultanul, iar unirea tuturor oştilor avu loc pe câmpia Dunării. Toate aceste oştiri strânse se ridicau la 200.000 de oameni şi au pornit spre hotarul Moldovei. Istefan bei din Moldova, om foarte dibaci şi mare meşter în luptele împotriva ghiaurilor, care slujise foarte bine pe sultanul Murad [al II-lea] şi pe sultanul Mehmed [al II-lea], răposatul părinte al marelui padişah ce domneşte în timpul de faţă, a strâns oastea sa care se ridica la 60.000.

[…]

Primind ştirea că oastea leşească a tăbărât într-un loc din vecinătate, el trimise un sol din partea sa la oastea leşilor, pentru ca aceştia să nu se grăbească şi să nu pustiască prea mult. Se prefăcea că vrea să trateze cu ei şi scria întruna craiului leşesc că „amândoi suntem de aceeaşi credinţă şi lege şi avem aceleaşi interese aşa că, la urmă, să înconjurăm oastea turcească şi s-o trecem prin sabie. Deoarece oastea turcească este nenumărată, va trebui să lucrăm cu mare băgare de seamă. De aceea, eu mă voi preface întruna că vreau să-i ajut [pe turci] şi că pe faţă sunt de partea lor". Craiul leşesc căzu la învoială şi luă drept bună ştirea şi sfatul lui Istefan bei; îi trimise om în solie cu scopul de a pune la cale toate treburile, spre a lucra cu înţelegere.

Între timp, însă, beiul [Ştefan] a înştiinţat pe marele padişah asupra cursei ce o întinse ghiaurilor [leşi]. Sultanul îşi dădu încuviinţarea şi înştiinţă că el[187] va porunci oştii sale aşa cum îi place. Atunci, Istefan bei îşi împărţi oastea în trei pâlcuri ca să facă pe duşman să creadă că este foarte numeroasă şi trimise în acelaşi timp om la crai care să-i spună să nu se nelinişteascä, deşi oastea turcească era aşa de numeroasă. Leşii nu ştiau deloc că oastea dreptei credinţe[188] este împărţită în trei cete. Privind într-o parte, ei văzură că turcii îi lovesc din altă parte. Astfel fiind, ostaşii dreptei credinţe se învălmăşiră cu leşii. Fie că leşii respingeau pe turci, fie că turcii dădeau înapoi pe leşi, amândouă oştirile se amestecară între ele. Gaziii turci tăiară un mare număr de ghiauri [leşi] şi vărsară mult sânge de-al lor.

[187] Ştefan cel Mare.
[188] Otomană.

Musulmanii luptau ca nişte lei, iar ghiaurii, pierzându-şi cu totul cumpătul şi curajul, o luară atunci la fugă. Ostaşii credinţei celei adevărate [turcii], văzând că înfrângerea întregii oştiri a necredincioşilor este de neînlăturat, se înflăcărară până acolo, încât tăiară încă un număr oarecare de ghiauri.

Spre deosebire de cea moldovenească, oastea Ţării Româneşti, cu care fură întăriţi, i-a ajutat mult în această înfrângere deplină a ghiaurilor. Oştile beiului Moldovei se aruncară asupra carelor leşeşti şi luară tot ce aveau mai scump şi mai ales prădară toată vistieria oştii leşeşti. Ostaşii luară o pradă aşa de mare, încât se îmbogăţiră cu toţii. Astfel, ei găsiră acolo multe blănuri şi zibeline şi luară atâţia robi că nu le ştiau socoteala. Acest bei prinse nouă căpetenii de oşti şi luă vreo 200 de ostaşi care fură aduşi şi înfăţişaţi sultanului, la 28 a lui rebi-ul-ahâr [902][189].

CRONICILE DINASTIEI OTOMANE

În această parte, Suleiman paşa, neputând lua Alexandria şi pornind de acolo, a făcut o expediţie împotriva Moldovei. Întâlnindu-se cu moldoveanul[190], s-au războit. Oastea islamică era slabă, deoarece îndurase expediţia împotriva Alexandriei, iar pe de altă parte era o iarnă foarte grea. Din cauza gerului, oastea n-a putut să reziste şi a suferit o înfrângere în anul 879 al Hegirei[191].

Sultanul Mehmed iarăşi s-a aşezat la Istanbul şi pe Ghedik Ahmed l-a trimis cu corăbiile pe mare. Acesta, mergând cu multe mii de ostaşi, a cucerit Caffa şi Mangupul. Apoi, luând şi alte cetăţi, ţinuturi şi vilaieturi, oastea [tătarilor] din Crimeea, precum şi oastea din Deşt-i Kâpceac au venit şi i s-au supus în anul 880 al Hegirei[192].

Sultanul Mehmed iarăşi a făcut o expediţie în Moldova. Adunând

[189] 24 decembrie 1497.
[190] Ştefan cel Mare.
[191] 18 mai 1474 – 6 mai 1475. Mai precis, la 10 ianuarie 1475.
[192] 7 mai 1475 – 25 aprilie 1476.

ostaşi din toate părţile, în a patra zi a lui rebi-ul-evvel[193] s-a întâlnit cu oastea moldovenească. Aceasta fiind învinsă, a fost nimicită, iar el însuşi [Ştefan cel Mare] a fugit. Sultanul Mehmed a prădat vilaietul Moldovei şi, întorcându-se, a făcut expediţie pe vreme de iarnă şi cucerind cetatea construită de unguri pe apa Moravei, a dărâmat-o. În a cincea zi a lui ramazan s-a întors şi s-a aşezat la Istanbul, în 881 al Hegirei[194].

[...]

[Sultanul Baiazid al II-lea], pornind din Adrianopol, a făcut o expediţie în Moldova şi a cucerit cetatea Chilia, în a 27-a zi a lunii djumadi-ul-ahâr[195], într-o zi de miercuri, apoi a cucerit şi Akkermanul, în a 20-a zi a lui regeb[196]. Cucerind acest vilaiet, s-a întors şi s-a aşezat la Adrianopol în anul 889 al Hegirei[197].

[...]

Beilerbeiul Hadâm Ali bei, împreună cu oastea rumeliotă, cu voia padişahului şi având cu el şi ostaşi din oastea de Poartă, dintre silahdari[198] şi de la sipahioglani[199], luându-i şi pe acângiii de Rumelia şi oastea Ţării Româneşti şi mergând înaintea lor, au pornit cu toţii împotriva Moldovei. Ei au jefuit şi au pustiit vilaietul Moldovei cu 30.000 sau 40.000 de ostaşi. Pe la sfârşitul lunii ramazan[200], înapoindu-se la Adrianopol, s-au aşezat acolo în anul Hegirei 890[201].

Pe la începutul lui muharrem[202], sultanul Baiazid iarăşi s-a aşezat cu noroc şi fericire la Istanbul, Iskender bei, fratele lui Ali bei, şi Malkocioglu Bali bei, mergând în Moldova împreună cu oastea Ţării Româneşti, au făcut o incursiune. Prin grija lui Allah, obţinând biruinţă de două-trei ori, s-au întors cu nenumărate prăzi şi cu mulţi robi.

Pornindu-se cu tot felul de arme în ţara arăbească, a venit apoi solul Moldovei, care a plecat după ce s-a încheiat pacea. Davud paşa a mers cu măreţie în ţara arăbească.

---

193 4 rebi I [881] = 27 iunie 1476.
194 22 decembrie 1476.
195 22 iulie [1484].
196 20 regeb [889] = 17 august 1484.
197 30 ianuarie 1484 – 17 ianuarie 1485.
198 Vechi unităţi otomane de cavalerie.
199 Fii de sphii.
200 Ramazan [890] = 11 septembrie – 10 octombrie 1485.
201 18 ianuarie 1485 – 6 ianuarie 1486.
202 Muharrem [891] = 7 ianuarie – 5 februarie 1486.

ŞEMSEDDIN AHMED BIN SULEIMAN KEMAL PAŞA-ZADE

CRONICILE DINASTIEI OTOMANE

Despre aceea că sultanul dătător de firmane l-a trimis pe beilerbeiul de Rumelia, Suleiman paşa, asupra Alexandriei din Albania şi, după ce s-a întors de acolo, trimiţându-l în Moldova, în ţara aceea afurisiţii ghiauri, făcând zid de fier, au întors feţele călăreţilor iuţi ca torentul[203]

Îndată ce a venit la cuibul aducător de fericire, Măria Sa padişahul i-a poruncit şi el, strângând din nou oastea, a pregătit armele pentru expediţia împotriva Ţării Moldovei. Beiului Moldovei îi fusese trimisă o înaltă poruncă glorioasă, în care i se spunea: „Să nu trimiţi cu omul tău haraciul tău la curtea cea ocrotitoare a lumii, ci să-l aduci tu însuţi ca şi beiul Ţării Româneşti". Necredinciosul acela era un afurisit plin de trufie. Din revolta sa prea mare, neluând în seamă firmanul care cere ascultare, el şi-a arătat răzvrătirea faţă de sultanul lumii. De aceea, s-a aprins flacăra mâniei de răzbunare a padişahului. Aceasta a fost pricina trimiterii numaidecât a oştii asupra acelui răzvrătit. Într-adevăr, nu erau zile bune pentru expediţie; se apropia iarna. Ierburile se uscaseră, legumele se veştejiseră iar frunzele copacilor căzuseră.

[...]

Dar, întrucât sosise firmanul care cerea supunere, beii dădură ascultare. De aceea, adunând numaidecât oastea împrăştiată, s-au dus asupra celui răzvrătit. Şi voievodului Radul[204], beiul Ţării Româneşti, i se scrisese firmanul care cere ascultare, zicându-i-se: „De asemenea şi tu să pregăteşti oastea acelei ţări şi să mergi în Ţara Moldovei, întâlnindu-te cu oastea mea, pe care am dat-o supusului meu, Suleiman paşa".

Când firmanul cel respectat i-a sosit serdarului amintit mai sus, supunându-se şi luându-l în seamă, el a strâns numaidecât pe ostaşii săi îmbrăcaţi în zale şi, când Suleiman paşa a trecut Dunărea cu ostaşii din Rumelia, a venit şi s-a alăturat acestora.

---

[203] Cronicarul se referă la bătălia de la Vaslui cu Ştefan cel Mare (ianuarie 1475).
[204] Radu cel Frumos. În acest timp, în Ţara Românească domnea, de fapt, Laiotă Basarab.

[…]

Pe drum, oastea prădătoare a fost surprinsă de vremea de iarnă care, aruncând din arcuri asupra lor săgeţi de ploaie, a dat cel dintâi semnul înfrângerii în inimile ostaşilor ocrotitori de ţări. Aşa s-au stricat podoabele lor, asemenea unor grădini; s-a dus prospeţimea lor […]. Torentul de ploaie udându-i de tot pe acei călăreţi şi slujitori, toţi şoimii care zburau în lupte au devenit ca nişte găini jumulite.

[…]

Nu era îngăduit ca, fiind în halul acela, întâlnindu-se cu duşmanul cel răufăcător, să se lupte şi să se bată cu el. Dar, pentru că ajunseseră acolo unde trebuiau să ajungă, le-a fost ruşine să se mai întoarcă.

În partea aceea, serdarul cel răufăcător al Ţării Moldovei, în scopul pregătirii oştilor, a trimis de ştire ghiaurilor din ţările de la marginea ţinuturilor sale şi, strângând pe călăreții şi pe slujitorii săi, a adunat destul de multă oaste. Fiecăruia dintre rătăciţii aceia i-a dat arme şi zale şi a preschimbat oastea sa, plină de măreție, într-un munte de zale de oțel.

[…]

Nelăsându-i să se apropie pe ostaşii care se duseseră acolo, el a tras asupra lor din faţă cu tunuri şi puşti, cu arcuri şi cu zenberecuri. De cele două părți ale sale se aflau păduri, încât nu era cu putinţă să se treacă în spatele lui din nici o parte, iar din faţă nu se putea merge deloc spre el. De aceea, oastea nu putea să se împotrivească tunurilor şi darbzenurilor şi loviturilor sale de puşti. Cele două oşti numeroase au stat o vreme, luptându-se pe locul de bătălie. Gaziii s-au învârtit pe acolo cu ogarii[205] lor, dar au văzut că ei [moldovenii] nu ies din pădure. Atunci, un buluc[206] dintre ei [turci], format din ostaşi bravi şi pentru al căror suflet bătălia era o plăcere, potrivindu-se lui Mihaloglu Ali bei şi punându-şi capul în primejdie, s-au ajutat unii pe alţii şi s-au năpustit asupra oştii ghiaurilor.

[…]

Dar şi oastea ghiaurilor răi din fire, care era cât un ocean de întinsă, punându-se în mişcare ca un uragan şi ca un vânt puternic aducător de nenorociri, a aruncat cu vântul orgoliului său butoiul şi l-a împins spre mal pe un val.

[…]

205 În loc de „caii lor".
206 O categorie din oastea permanentă.

Dar acei ageamii care nu erau obişnuiţi cu luptele, au obosit de a mai privi bătălia încă înainte ca ea să se fi isprăvit. Abia căutau prilej de fugă. Când au văzut oarecare îngăduinţă, ei s-au împrăştiat de tot şi au fost cauza înfrângerii şi a celorlalţi. Părăsind lupta şi măcelul, au fugit astfel încât nici nu s-au mai uitat îndărăt. Nici nu era chip. Ei s-au călcat în picioare unii pe alţii ca nişte turme de oi şi nici cei viteji şi bravi nu au mai putut găsi cale ca să mai lupte. Suleiman paşa nu a putut să-i strângă într-alt loc pe ostaşii aceia care se împrăştiau. Oricât de mult s-a străduit şi oricât de multe sforţări a depus, el nu a putut totuşi să-şi închege şi să-şi rânduiască alaiul.

Călăreţul cel plin de uneltiri din Ţara Românească, neamestecându-se deloc în luptă, stătuse de o parte şi privise. Văzând risipirea oştii de pe locul de bătălie, el îşi luase capul şi plecase în altă parte, împreună cu ceata sa. După o vreme, văzând moldoveanul că ţinutul acela a rămas pustiu şi aflând că duşmanul a fugit, a pornit pe urmele lui şi a pus mâna pe cei pe care i-a găsit slabi.

[...]

Când călăreţii, venind iute ca vântul şi cu iuţeala unui torent, s-au îngrămădit în groapa aceea, cei care au dat primii peste ea au rămas împotmoliţi, devenind astfel punte pentru cei care au sosit după ei. Cetele care veneau unele după altele s-au răvăşit ca valurile. În groapa aceea s-au împotmolit caii multor mii de oameni şi picioarele multor trupuri, rămânând astfel în mlaştina morţii. După ei au venit duşmanii şi, trântindu-i şi pe cei care nu căzuseră încă de pe calul vieţii, le-au luat capul şi cămăşile. Ostaşii care s-au salvat din nenorocirea aceea au scăpat din mâna duşmanului ieşind din Ţara Românească. Întâmplarea mai sus-amintită s-a petrecut în anul [87]9, într-o zi de miercuri, în a patra zi a lunii ramazan[207].

[...]

Despre aceea că sultanul, cuceritorul lumii, ridicând steagul războiului sfânt, s-a dus cu oastea cuceritoare de ţări în Moldova şi, ruinând şi distrugând reşedinţa acelui nenorocit plin de îndărătnicie, a înlăturat de pe drum spinul măreţiei sale[208]

Aşa cum s-a arătat mai înainte, stăpânul Ţării Moldovei, opunându-se

[207] 12 ianuarie 1475.
[208] Cronicarul se referă la bătălia de la Valea Albă (1476).

Măriei Sale padişahului cel ocrotitor al califatului, continuase cu răzvrătirea. Apoi, când beilerbeiul Suleiman paşa s-a dus cu oastea din Rumelia, înfrângându-l, el a îndrăznit să osândească la moarte pe prinşii care încăpuseră pe mâna sa şi şi-a arătat astfel pe faţă răzvrătirea sa.

[...]

În a douăzecea zi a lunii zil-kade din anul 880 al Hegirei[209], şahul a pornit din înaltul său cuib de reşedinţă.

[...]

Incendiind cu focul biruinţei regiunile pe care le-au văzut, ei au înecat cu torentul aducător de pagube ţinuturile peste care au dat. Deşi au umblat multe zile, cerându-l pe răzvrătit şi deşi l-au căutat pe acel răsculat şi rebel peste tot pe unde au bănuit că ar putea fi, totuşi el nu a fost găsit [...] şi nu s-a ştiut unde se afla. Au mers prin ţara aceea timp de 40 de zile; au trecut peste râurile şi stâncile acelei ţări. Ţinutul acela era vatra veche a acelui mare răufăcător, iar aceştia [turcii] erau ca nişte lei străini. El se aşezase într-un loc şi, iscodind, cunoştea conacele duşmanului [ale turcilor] şi, ţinând seama de aceasta, îşi pregătea locurile sale pentru fugă. Oriunde se îndrepta cu mare vâltoare oastea purtătoare de victorie, cel cu gânduri rele, la rândul său, ajungea şi el într-un loc şi, ori de câte ori găsea prilej, îi nimicea pe cei liberi şi pe supuşii care, despărţindu-se de ordia împărătească, plecau pe şesuri şi pe câmpii după pradă.

Ca un viclean ce era, scopul acelui rătăcit şi cu faţa neagră era acela ca, ferindu-se, să nu fie vânat şi să facă să i se piardă urma şi scopul pentru care îi făcea să umble de-a lungul şi de-a latul pământului pustiu al Moldovei era acela ca, prin umblet, să le pricinuiască necazuri. Dar nu a putut scăpa prin fugă şi nu s-a putut salva de mâinile acelor vânători [...].

Despre întâlnirea şi lupta oştii islamice purtătoare de noroc şi victorie cu oastea răufăcătoare a ghiaurilor, cu sfârşit nenorocit, precum şi despre aceea că duşmanii cei răufăcători, devenind ţinta săgeţilor ucigătoare, au fost înfrânţi

[...]

Deşi duşmanul cel răufăcător se ascunsese într-un loc greu de pătruns, împreună cu oastea sa rătăcită, totuşi l-au zărit pe neaşteptate. În timp ce

[209] 16 martie 1476.

acel vânat bătrân stătea ascuns de frică într-un loc ferit, leii aceştia au dat deodată peste el.

Când răufăcătorul acela a văzut că nu e chip să fugă, s-a străduit, de nevoie, să se lupte pe câmpul de bătălie şi, zbătându-se de durerea sufletului, s-a ciocnit, dând glas întregii sale puteri şi bravuri.

El a stat cu spatele la o pădure, într-o vale îngustă şi greu de trecut, cum nu există în Ţara Moldovei un alt loc mai strâmt ca acesta. Pe luptătorii de lângă el, care erau vreo 20.000, făcându-i pe toţi pedestraşi, i-a rânduit pentru luptă, întărindu-se împrejurul său din toate părţile. Pe toţi caii slobozi, câţi erau, legându-i unii de alţii, a închis cu ei spatele oştii sale şi, înşirând în faţa sa mai multe sute de tunuri, a făcut zid în faţa oştii sale cu acel perete straşnic.

Când au dat de ştire sultanului cel puternic şi vânător de duşmani precum că „inamicul ne-a intrat în mâini", atunci el a poruncit şi beilerbeiul de Anatolia, împreună cu beilerbeiul de Rumelia, s-a dus asupra lui [Ştefan cel Mare].

[...]

Dar şi ostaşii cei cu credinţa nenorocită, trăgând la rândul lor din tunuri şi puşti, au făcut să cadă asupra lor o adevărată ploaie de piatră, iar din arcuri şi zenberecuri au tras de parcă ploua.

[...]

Oricum au atacat ostaşii musulmani, totuşi, neputând să strice ceata celor cu credinţa nenorocită, nu au putut-o urni din loc. Ei se luptau bine şi nu arătau trădare în eforturile şi în străduinţa lor, dar nu au putut să treacă dincolo de carele acelor nenorociţi. Serdarii şi căpeteniile de oşti, trimiţând ştire Măriei Sale padişahului, i-au adus la cunoştinţă starea aceea.

[...]

De îndată ce ştirea aceasta a sosit la padişahul cel purtător de victorie, el a poruncit ostaşilor purtători de noroc, aflaţi lângă el, şi aceştia au înaintat numaidecât. Acoperind ca valurile mării faţa pământului cu armurile lor, au umplut văzduhul cu spadele lor strălucitoare şi cu suliţele lor scânteietoare. Agitându-se ca apele Mării Mediterane, ienicerii s-au scurs cu mare fierbere asupra duşmanului. Sosind ca un fulger pe câmpul de luptă, ei s-au aruncat numaidecât, asemenea unui uragan, în focul luptei cu toată puterea lor, dând un atac furtunos.

Ghiaurul a ţintit asupra lor cu tunurile şi cu puştile sale. Aceştia, la rândul lor, au tras asupra ghiaurilor din arcuri şi zenberecuri. Luminându-se tot locul de flacăra focului tunurilor, cerul s-a umplut de strălucire.

[…]

Slujitorii sultanului cel fericit şi pedestraşii şi călăreţii săi, care îşi pun viaţa în primejdie, neţinând seamă de tunuri şi de puşti, au mers înainte şi, ducându-se, s-au întâlnit cu duşmanii şi, năpustindu-se printre care şi luându-se de păr cu ghiaurii, s-au jumulit între ei.

[…]

Bătălia a început pe la amiază, în ziua de vineri […]. Răufăcătorii aceia, fiind oameni ai morţii, şi-au descoperit capetele şi, intrând în luptă, s-au măcelărit cu ostaşii islamici până când s-a lăsat seara şi soarele a apus […]. Picioarele dârze ale ghiaurilor nemaiputând să ţină, ei au ales calea fugii, părăsind măcelul de pe câmpul de bătălie […]. Pe unii i-au luat prizonieri, iar pe alţii i-au nimicit.

[…]

Beiul Moldovei, voievodul Ştefan, fugind cu câţiva călăreţi dintre cei din suita sa, a scăpat din strâmtoarea bătăliei, dar căpetenia oştirii sale, fiind vânat în luptă împreună cu ceilalţi serdari, a căzut în lanţurile robiei […].

„Bogdanul[210] *a fugit cu faţa înnegrită,*
Cu lacrimi în ochi şi cu inima zdrobită".

[…]

Oastea Moldovei a fost călcată la patru rebi-sani, cel norocos, din anul 881 al Hegirei Măriei Sale profetului cel măreţ[211].

[…]

Trimiţându-i apoi în incursiune pe serdari, cu ostaşii viteji, în diferite părţi, a făcut ca ţara aceea să fie din nou pârjolită de focul [potcoavelor] cailor în fugă.

[…]

Transformând ţara aceea în pământ negru, el a făcut ca oraşul zis Suceava, care este capitala Ţării Moldovei, să fie devastat şi incendiat. De asemenea, inundând cu râuri de sânge şi alte oraşe înfloritoare, au făcut să piară în ele orice urme de case. N-au mai rămas nici sate, toate au fost preschimbate în cenuşă neagră.

[…]

[210] Adică Ştefan cel Mare.
[211] 27 iulie 1476.

Dintre cetăţile afurisitului cel mai sus-amintit au rămas doar cele aflate pe malul Dunării şi cele din vecinătatea Mării Negre.

LÜTFI PAŞA

CRONICILE DINASTIEI OTOMANE

Domnia sultanului Mehmed al II-lea

[…]

Pe de altă parte [în anul 878, 1474–1475] Suleiman paşa, neputând cuceri Alexandria, a plecat de aici împotriva Moldovei. Oastea islamică fiind obosită din cauza expediţiei împotriva cetăţii Iskenderie şi suferind din pricina gerului, ea a fost înfrântă în ciocnire [de oastea moldovenească].

[…]

În 879 al Hegirei[212], sultanul Mehmed, aşezându-se iarăşi la Istanbul, a trimis pe vizirul său, Ghedik Ahmed paşa, cu multe mii de oameni, pe mare la Caffa. El a cucerit Caffa şi Mangup cu împrejurimile lor. De asemenea, oastea din Crimeea şi Deşt[-i Kâpceak] s-au supus. Aceasta s-a întâmplat în 880 al Hegirei[213].

Apoi, sultanul Mehmed, făcând expediţie în Moldova, a strâns oşti din toate părţile lumii şi s-a întâlnit cu oastea Moldovei în luna rebi-ul-evvel[214]. Moldoveanul[215] fiind învins şi oastea sa distrusă, el însuşi [domnul] a fugit. Iar sultanul Mehmed a devastat ţara sa şi s-a întors.

[…]

212 18 mai 1474 – 7 mai 1475.
213 8 mai 1475 – 26 aprilie 1476.
214 Rebi-ul-evvel [881] = 24 iunie – 24 iulie 1476.
215 Ştefan cel Mare.

Domnia sultanului Baiazid han al II-lea

[…]

Ridicându-se de acolo [Adrianopol], el a pornit în expediţie împotriva Moldovei, unde a cucerit cetatea Chilia şi Akkermanul. Apoi, întorcându-se, s-a aşezat la Adrianopol. În 890 al Hegirei, în 29 ale lunii safer[216], într-o zi de miercuri, între chindie şi seară, a fost o eclipsă de soare, din trei părţi rămânându-i numai una.

[…]

După aceasta, în anul 890, beilerbeiul Hadâm Ali paşa, având învoirea padişahului, a mers cu oastea rumeliotă şi cu oastea de Poartă, cu 30.000 sau 40.000 de oameni, şi a devastat Ţara Moldovei şi s-a întors la Adrianopol, unde a şi rămas. În 891 al Hegirei[217], a pornit din nou de la Adrianopol, stabilindu-se apoi la Constantinopol.

Mihaloglu Ali bei, fratele lui Iskender, şi Malkocioglu Bali bei, mergând împreună cu oastea Ţării Româneşti, au făcut o incursiune în Moldova. Prin grija preaînaltului Allah şi prin puterea făcătoare de minuni a profetului Mahomed, reuşind să aibă noroc în câteva rânduri, s-au întors cu o pradă foarte bogată şi cu robi nenumăraţi.

[216] 17 martie 1485.

[217] 7 ianuarie – 27 decembrie 1486.

RUSTEM PAȘA

ISTORIA DINASTIEI OTOMANE

Plecarea sultanului Baiazid al II-lea asupra Moldovei și cucerirea Chiliei și Akkermanului

[...]

Prin Marea Neagră s-au trimis corăbii la Dunăre. Baiazid trecu pe la Adrianopol, unde porunci să se înceapă construirea moscheilor și apoi porni spre Isaccea, unde trecu Dunărea la 2 djumadi-ul-ahâr 889[218]. El a luat Chilia după un asediu de 12 zile. În drum spre Akkerman, au fost întâmpinați de trupele din Țara Românească și de Mengli Ghirai, han de Caffa, care se alătură oștii [turcești] împreună cu tătarii. Akkermanul a fost luat la 16 regeb[219], după un asediu de 15 zile. Aceste evenimente s-au întâmplat în anul 889 al Hegirei[220]. După aceasta, Baiazid a plecat la vânătoare la Adrianopol. Veniră soli din Egipt, din India și Ungaria. După aceea, sultanul Baiazid a trimis pe Ali pașa cu oastea de Poartă[221], cu oastea din Rumelia și cu oastea Țării Românești în Moldova, ai cărei apărători n-au putut să opună nici o împotrivire, iar țara lor a fost jefuită și pustiită. Aceasta s-a întâmplat în anul 890 al Hegirei[222] și apoi Mihaloglu Iskender bei și Malkocioglu [Bali bei] au făcut din nou o incursiune în Moldova.

[218] 27 iunie 1484.
[219] 16 regeb [889] = 9 august 1484.
[220] 30 ianuarie 1484 – 17 ianuarie 1485.
[221] Garda împărătească, ienicerimea.
[222] 18 ianuarie 1485 – 6 ianuarie 1486.

MEHMED PAŞA KÜCIÜK NIŞANDJI

CRONICA LUI NIŞANDJI

Cucerirea vilaietului Moldovei în anul 880

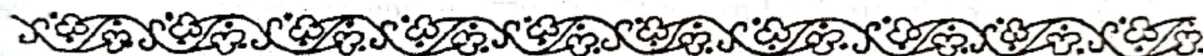
oievodul Ştefan, voievodul Moldovei, fiind învins, a fugit.

[…]

Expediţiile sultanului Baiazid han [al II-lea]

[…]

În anul 889[223] au fost cucerite cetăţile Chilia […] şi cetatea Akkerman. În anul 890[224], s-a făcut o incursiune în vilaietul Moldovei.

SA' ADEDDIN MEHMED HODJA EFENDI

COROANA ISTORIILOR

Epopeea expediţiei în Moldova

-a scris în paginile de mai sus că, după expediţia în Iran, sultanul a rămas în reşedinţa sa timp de doi ani, trimiţând în împrejurimi oşti pentru a-şi mări teritoriile.

Pentru cucerirea cetăţii Iskenderie din Albania, l-a numit dintre toţi pe Hadâm Suleiman paşa, beilerbei de Rumelia, şi l-a trimis în acele părţi cu o oaste aleasă. Tăria acelei cetăţi împiedicând o cucerire uşoară, oastea mai

---

[223] 30 ianuarie 1484 – 17 ianuarie 1485.

[224] 18 ianuarie 1485 – 16 ianuarie 1486.

sus-numită s-a mulţumit numai cu pradă şi s-a întors la Poarta fericirii cu avuţii.

În acest timp, răsculându-se domnul Moldovei[225], faptele sale au fost arătate înaltului tron. Deoarece Suleiman paşa nu dobândise victorie în cucerirea cetăţii Iskenderie, arătându-se nedemn de [această] slujbă, atunci, pentru ca ceata aceea să nu fie desfiinţată, i s-a trimis poruncă prin firman împărătesc să plece cu oastea sa împotriva Moldovei fără nici un fel de întârziere, pentru a nimici ceata aceea [de ghiauri] şi pentru a supune acele ţinuturi prin lovituri de sabie. Dar oastea lui Suleiman paşa era obosită de luptele şi sforţările depuse la Iskenderie şi cea mai mare parte era frântă din cauza căldurilor din acele ţinuturi [Albania]. De asemenea, între Iskenderie şi Moldova era cale de o lună de mers. Aceste greutăţi erau cunoscute atât de paşă, cât şi de emirii din jurul său. Dar, neavând nici o putere să judece firmanul plin de înţelepciune [al sultanului], el a pornit de nevoie în ţinuturile mai sus-numite şi au trecut fluviul Dunărea în Ţara Românească.

Duşmanul neieşind la iveală, ei au pornit în incursiune pentru devastarea satelor şi oraşelor. Afurisitul de domn al Moldovei, care îl întrecea în răutate chiar pe diavol, deşi era vecin cu Deşt-i Kâpceacul, totuşi, încăierându-se cu hanii din familia Ginghiz[226], ridica pretenţii de neatârnare şi când se afla în prietenie cu Ţara Românească şi cu ungurul, el îşi răscula ţara şi ridica pe ascuns steagul răzvrătirii. Pe când Suleiman paşa era ocupat cu prada, [Ştefan], fortificându-şi atât pe dinăuntru, cât şi pe dinafară ţara şi adunându-şi la un loc călăreţii şi pedestraşii, a pornit în grabă asupra oştii islamice şi a împrăştiat acea oaste obosită, atacând-o prin surprindere din locuri ascunse cu oastea sa. Cei mai mulţi dintre ostaşii islamici au murit ca nişte martiri şi mulţi viteji au pierit pe câmpul de bătălie. Hadâm [Suleiman] paşa, care se căia de această ciocnire, a scăpat cu greu de la nenorocirea pieirii. Această ştire dureroasă fiind adusă la auzul marelui şah [Mehmed al II-lea], ea l-a făcut pe şah să dea firman pentru adunarea oştii victorioase şi să depună sforţări pentru a porni spre vilaietul Moldovei.

Astfel, în primăvara anului 881[227], a şi ridicat steagul luptei sfinte şi a condus oastea spre Moldova. Transportând zaherelele până la Dunăre cu ajutorul galerelor pe Marea Neagră, au pregătit în chip minunat toate cele

[225] Ştefan cel Mare.
[226] Este vorba de hanii ghiraizi din Crimeea, contemporanul lui Ştefan cel Mare fiind Mengli Ghirai.
[227] 26 aprilie 1476 – 14 aprilie 1477.

necesare oştii islamice.

Beiul Moldovei, aflând de mânia vijelioasă a şahului, a dat foc câmpiilor ţării sale. El nu a lăsat nici urmă de fâneţe şi de grâne şi a pârjolit munţii şi câmpiile. Asemenea focului uneltirilor sale, foametea s-a întins în aşa măsură, încât dacă, prin măsurile chibzuite ale şahului cel cuceritor de ţări, galerele nu ar fi aşteptat pe Dunăre, cea mai mare parte a oştii, ca şi animalele lipsite de nutreţ ar fi pierit de foame. Domnul Moldovei, ducând bogăţiile ţării în locuri prăpăstioase, a urcat şi animalele de povară în locuri greu de umblat. Apoi, cu netrebnicii pe care-i adunase, el s-a ascuns în păduri de nestrăbătut, pe unde şi vântul trecător nu poate trece din cauza desimii copacilor şi în adâncul cărora se putea ascunde o oaste numeroasă. De aceea, sultanul, deşi a căutat tabăra duşmanului, totuşi n-a dat nici de urmele ei şi n-a aflat nici de numele ei şi n-a văzut pe nici unul dintre acei afurisiţi.

Oastea victorioasă [otomană], necăjită de secetă şi foamete, a rătăcit multe zile în acele ţinuturi pline de primejdii. Veşmintele ostaşilor s-au acoperit de colb şi de cenuşă, iar nasul şi nările lor s-au umplut de praf şi de scrum. Călăuza, abătându-se de la drumul cunoscut, a pornit, chipurile, pe drumul care duce la luptă. Din această pricină, sultanul, mâniindu-se, a dat poruncă pentru uciderea acesteia. Tocmai atunci cineva din fruntea oştii, întorcându-se, a povestit că s-au ivit ghiauri în pădure. Astfel, [călăuza] a scăpat de ghiarele vulturului împărătesc[228]. Pentru a afla cum stau lucrurile, au fost aleşi ostaşi şi trimişi înainte. Aceştia au văzut că moldovenii, intrând în pădure, ridicaseră înăuntrul ei ziduri din copaci mari, săpaseră şanţuri adânci, astupaseră trecerile cu copaci şi mărăcini, se aşezaseră în cale cu armele şi, punând tunuri şi încărcându-le, atacau pe cei ce le veneau în faţă şi loveau pe cei care li se opuneau. Cei trimişi înainte, grăbindu-se către tabăra sultanului, au povestit ceea ce au văzut cu ochii lor privind cetele [de ghiauri]. Atunci, ascultând de porunca împărătească şi fluturând steagurile de victorie, au pornit către acel neam rătăcit.

Afurisitul de ghiaur, despicând, în zori de zi, cu sabia, desimea pădurii, şi-a adunat oastea numeroasă pentru a împrăştia ordia [islamică]. Şahul, de asemenea, pregătind oastea, a împresurat cu vitejii săi ca nişte lei ascunzişul din pădure şi a pornit la luptă cu tunuri şi puşti, cu arcuri şi săgeţi. Ghiaurii umili, văzând atacul oştii victorioase, au tras cu tunurile,

[228] Adică a călăului.

făcând ca pământul să se cutremure de bubuitul lor. Ajutorul lui Allah fiind de partea oştii islamice şi ochii ghiaurilor întunecându-se pe neaşteptate, ei au tras cu tunurile pe când oastea islamică nu ajunsese încă în bătaia focului, ci rămăsese într-o vale. Din această cauză, ghiulelele lor, trecând pe deasupra gaziilor ca nişte turbane de sufii, n-au pricinuit pagube decât căpeteniilor de lăncieri din faţă. În schimb, ghiulelele trase din această parte [de turci], nimerind carele duşmane, nici una n-a căzut pe pământ pustiu. Dar [pădurea] fiind închisă pe dinăuntru, nimeni nu s-a putut încumeta să meargă înainte. Vitejii ieniceri, nesuportând aceste lovituri, deşi erau obişnuiţi să-şi pună pieptul în faţa tunurilor şi puştilor, s-au culcat cu feţele la pământ. Pe atunci, aga de ieniceri era Mehmed aga din Trapezunt, care, pe vremea sultanului Baiazid han[229], fugind la prinţul Djem[230], a fost ucis la Ankara de oastea de Anatolia, iar capul lui a fost trimis la curtea sultanului Baiazid.

Sultanul gaziu, văzând la vitejii ieniceri o purtare potrivnică obiceiului lor, s-a adresat agalei lor şi l-a dojenit, zicând: „Ce lucru ciudat au făcut aceşti oglani[231]! Aşa fac oare acei care se încing cu brâul vitejiei?”. Apoi, luând scutul de apărare în mâinile sale binecuvântate, a dat pinteni calului să înainteze. Cei din oastea de Poartă, la rândul lor, atacând cu toţii dintr-o parte, nu s-au despărţit de scara sultanului lor. Ienicerii, căindu-se de ceea ce au făcut, pentru a şterge ruşinea lor, au pornit să-l nimicească pe duşman. De asemenea, şi spahiii de Anatolia şi Rumelia, văzând sforţările sultanului, s-au scurs ca un râu şi s-au năpustit asupra carelor ghiaurilor, depunând toate sforţările şi punându-şi pieptul în bătaia tunurilor şi puştilor. Începând lupta în timpul dimineţii, nu s-au mai dat înapoi de la necazuri şi greutăţi până la vremea chindiei.

În cele din urmă, întărind prin atacuri steagul victorios al şahului, izbânda a fost de partea oştii islamice şi cei mai mulţi dintre moldoveni au fost măcelăriţi de săbiile vitejilor. Cei care au supravieţuit bătăliei, nerenunţând la luptă, în zelul lor de neştiutori, au mai depus sforţări pentru a veni în sprijinul familiilor lor.

Luptătorii [turci], la rândul lor, măcelărindu-i cu zel întru islam, au umplut locul acela de bătălie cu sângele ghiaurilor duşmani, transformându-l

---

[229] Baiazid al II-lea (1481–1512).

[230] Fiul lui Mehmed al II-lea se răzvrătise în 1481, dorind să ocupe tronul, dar a fost alungat.

[231] Băieţi; aici, în sens de ostaşi tineri, recruţi.

într-o mare adâncă. Au măcelărit atâţia ghiauri, încât din capetele lor au făcut nenumărate minarete. Prin lovituri de săbii, locul acela s-a umplut de tigvele rotunde ale moldovenilor, dar au murit ca nişte martiri şi mulţi gazii în acel loc de luptă eroică şi din sângele lor a răsărit o grădină roşie.

Norocul [moldovenilor] întunecându-se şi puterile braţelor lor fiind vlăguite, serdarul lor [Ştefan cel Mare], a ieşit cu oameni puţini dintr-un colţ al locului de luptă şi a fugit în ţinuturile muntoase, risipind ca apa bogăţiile sale în acel loc de bătălie. Şi multe mii de moldoveni au căzut în robie, devenind sclavi şi părăsindu-şi avuţiile care le dădeau plăceri şi bucurii.

Toate acestea intrând în mâinile vitejilor, sub ocrotirea acelui padişah gaziu, mulţi şi-au atins scopurile. Nenumăraţi robi tineri şi sclave tinere din Moldova au căzut pe mâinile acelor luptători, viteji ca leii, devenind o bogăţie pentru petreceri. Sub ocrotirea acelui padişah gaziu, foarte mulţi nefericiţi s-au bucurat, atingându-şi scopul, şi foarte mulţi necăjiţi, bucurându-se, au îmbrăţişat frumoasele moldovene şi au uitat de necazurile suferite. Timp de două luni fără întrerupere, potrivit înaltului firman, devastând Ţara Moldovei, [turcii] s-au îmbogăţit cu diferite prăzi. Averile şi animalele intrate în mâinile luptătorilor erau atât de numeroase, încât nu încăpeau pe câmpii întinse.

Moldova fiind călcată în întregime de caii ostaşilor sultanului, aceştia au pornit spre capitala Adrianopol. La această expediţie participând şi beiul Ţării Româneşti, împreună cu oastea sa, prin bunăvoinţa şahului a pus şi el mâna pe prăzi. Şi lui, de asemenea, pe măsura rangului său, i s-au dat lucruri de pradă din Moldova, iar oştii din Ţara Românească i-au revenit turmele de porci care se găseau pe întinsul acelei ţări.

În clipa când sultanul gaziu, întorcându-se din expediţia asupra Moldovei, trecea Dunărea, a sosit om de la Mihaloglu Ali bei, anunţând răzvrătirea ungurului.

[...]

VOLUMUL AL II-LEA
Cucerirea cetăţilor Chilia şi Akkermann

[...]

Şahul [Baiazid al II-lea] cel plin de bunăvoinţă, după ce a stat cu măreţie la reşedinţa sa din Istanbul şi s-a odihnit, hotărând expediţie împărătească pentru cucerirea Chiliei şi Akkermanului, a dat porunci emirilor din Anatolia şi Rumelia ca să vină la Poarta cea ocrotitoare a lumii

pentru a se închina. În anul 889[232], la nevruz[233], în timp ce steagurile străluceau ca soarele, răspândind culori aurii, după ce au făcut slujba de vineri în ziua a patra a lui rebi-ul-ahâr[234], au pornit, gata de război, din cetatea belşugului [Istanbul] spre părţile capitalei împărăției, Adrianopol.

În afară de tunurile, puştile şi alte unelte de luptă transportate în care, au fost cărate la Dunăre, cu galerele pe Marea Neagră, şi alte numeroase unelte de război, zaherele şi alte lucruri.

[...]

Trecând prin vilaietul Dobrogei şi ajungând pe malul Dunării, au trecut dincolo, cu corăbiile care se aflau acolo, prin schela numită Isaccea, în ziua a doua a lunii djumadi-ul-ahâr[235].

Beiul Țării Româneşti[236], care din timpurile trecute, plecându-şi capul la Poarta otomană, se bucura de cinste prin plata *giziei*[237] şi a haraciului, întâmpinându-l pe şahul norocos, şi-a plecat fața sa rugătoare la Pragul fericirii şi, călăuzind oastea victorioasă şi slujind cu 20.000 de ostaşi, cât avea el în putere, a pregătit şi provizii bogate, necesare expediției.

În ziua a unsprezecea a lunii amintite[238], au asediat cetatea Chilia. Şahul, ajungând în zori de zi la Chilia, a împresurat cetatea de pe mare şi de pe uscat. Zidurile şi porţile cetății fiind străpunse ca şi inimile crude ale ghiaurilor netrebnici, inima pârcălabului s-a strâns de groază şi de frică. Acesta a hotărât s-o predea în grabă, fără condiţii, în a 20-a zi a lunii mai sus-arătate[239], într-o zi de miercuri. Astfel, şahul cel puternic a isprăvit cucerirea cetății făcând slujba de vineri în biserica acesteia. Când a pornit la cucerirea Akkermanului, s-a alăturat taberei victorioase a sultanului şi hanul Crimeii, Mengli Ghirai, din renumita familie a lui Ginghiz han, cu 50.000 de ostaşi. Aducând el însuşi urări sultanului, [hanul] a fost onorat, pentru serviciile sale, prin cinstea şi bunăvoința şahului. Mergând alături de gloriosul sultan, ei au pornit în ziua a 25-a a lunii mai sus-amintite[240].

---

232 30 ianuarie 1484 – 17 ianuarie 1485.
233 Ziua de Anul nou la persani, corespunzând echinocțiului de primăvară (21 martie).
234 1 mai 1484.
235 27 iunie 1484.
236 Vlad Călugărul (1482–1495).
237 *Gizie*: capitație; impozit plătit de supuşii nemusulmani din imperiul Otoman.
238 11 djumadi II [889] = 6 iulie 1484.
239 20 [djumadi II 889] = 15 iulie 1484.
240 25 [djumadi II 889] = 20 iulie 1484.

În ziua a patra, ajungând la Akkerman, l-au asediat de pe uscat şi de pe apă. Se spune că Akkermanul avea muniţii nenumărate şi grâne şi alimente pentru 30 de ani. În decursul zilelor şi anilor, săpaseră şanţuri aşa de adânci, încât era cu neputinţă să le dai de fund. Din porunca sultanului cel glorios, oastea victorioasă s-a străduit timp de o săptămână să umple acel şanţ adânc.

Trăgând cu tunurile şi puştile de pe apă şi de pe uscat, au omorât doi pârcălabi renumiţi, iar ceilalţi ghiauri, nemaiavând încotro, au cerut iertare şi au predat cetatea. În a 16-a zi a lunii regeb[241], cu sprijinul lui Allah, steagurile vestitoare de victorie fiind înfipte pe zidurile şi întăriturile cetăţii, a început să bată toba împărătească după obiceiul osmănesc. De asemenea, au fost numiţi muhtesibi şi oameni de încredere pentru paza şi stăpânirea avuţiilor fără de sfârşit. Ghiaurii care voiau să rămână, au rămas pe loc, iar cei care voiau să-şi aleagă un alt loc, au plecat şi s-au aşezat acolo. Foarte mulţi au fost surghiuniţi, cu familiile lor, în Anatolia, la Biga-Veche.

Avuţia şi banii care se aflau acolo au fost păstrate pentru a folosi la construirea unei geamii începute la Adrianopol, iar veşmintele preţioase au fost împărţite luptătorilor gazii. Acordându-i-se daruri împărăteşti, pe hanul Crimeii, Mengli Ghirai, l-au onorat, potrivit dorinţei sale, cu o burcă albă şi cu bonetă aurită şi l-au trimis în ţara sa cu multe daruri. La 22 ale lunii regeb[242], [sultanul] s-a întors de la Akkerman şi, trecând prin faţa Chiliei spre câmpie, a pornit spre Adrianopol pe drumul de la Sarî-Saltuk-Baba[243] şi la sfârşitul lui şaban[244] a ajuns cu paşi mândri în vechea capitală [Adrianopol].

Răscoala domnului Moldovei şi înlăturarea rebeliunii sale

[…]

Venind sol şi din partea craiului unguresc[245], acesta s-a închinat la curtea cea ocrotitoare a lumii. În acest timp, a sosit vestea că ghiaurii rămaşi la Akkerman, trimiţând ştire domnului Moldovei, i-au făgăduit că îi vor preda cetatea dacă va veni pe neaşteptate. La rândul său, acest nedemn, îngâmfându-se, a sosit cu corăbiile lângă cetate şi a pregătit scări. Atunci,

241 16 regeb [889] = 9 august 1484.
242 22 regeb [889] = 18 august 1484.
243 Adică prin Babadag.
244 Şaban [889] = 24 august – 21 septembrie 1484.
245 Matia Corvin.

apărătorii cetăţii [turcii], aflând de trădarea acelor ghiauri, i-au trecut pe toţi prin sabie. Pe când aşteptau cu luare-aminte sosirea duşmanului, acel umil [domnul Moldovei] a venit într-o noapte întunecoasă sub zidurile cetăţii şi, punând scările, pe când se pregătea să smulgă cetatea prin forţă şi unii dintre ghiauri intraseră în cetate, iar alţii erau pe treptele scărilor, gaziii, cu strigăte de rugă către Allah, au atacat pe acei umili, doborându-i cu săbiile şi învălmăşindu-i în foc pe cei dinăuntrul şi pe cei din afara cetăţii. Dând astfel la iveală încercarea făcută de duşmanul umil împotriva împărăţiei padişahului, au luat în prinsoare pe cei mai mulţi dintre cei care intraseră în cetate, trimiţându-i apoi la Poarta fericirii. Această ştire îmbucurătoare fiind adusă la cunoştinţa sultanului cel cuceritor de ţări, el a numit serdar de oaste pe Ali paşa, beilerbei de Rumelia, şi l-a trimis în Moldova împreună cu vitejii de Rumelia şi cu bulucuri dintre ostaşii de Poartă. Ali paşa, la rândul său, intrând în Ţara Românească, a luat împreună cu dânsul şi pe domnul Ţării Româneşti, cu oastea sa, şi în anul 890, luna şaban, ziua a 25-a[246], a intrat în vilaietul Moldova. Venind mulţi bei din Moldova, au arătat supunere, dar domnul Moldovei, făcându-se nevăzut, nu s-a găsit urma lui. Deşi au răscolit munţii şi plaiurile acelui vilaiet, nimeni nu a aflat ceva despre el. În cele din urmă, prinzând un răufăcător, care cunoştea starea lucrurilor, acesta a spus că domnul Moldovei a fugit în vilaietul leşesc. Atunci au pornit la incursiune prin ţinuturile Moldovei şi au luat prăzile pe care le-au găsit. Umplându-se cu aur şi cu avuţii, pofta luptătorilor s-a potolit. Ali paşa, luând o cincime din prăzi, a pornit la Poarta fericirii.

În anul 891[247], când marele padişah stătea la tronul său din Istanbul, supuşii lui au aflat că domnul Moldovei, după întoarcerea lui Ali paşa, adunând arme şi avuţii pentru răzbunare, a depus iarăşi sforţări pentru a lua Chilia şi Akkermanul. Atunci, acordându-i îndată lui Malkocioglu Bali bei, vechi stâlp al emirilor de Rumelia, vilaietul Silistrei ca favoare, i s-a încredinţat tot lui şi paza graniţei dinspre Moldova şi i-au dat poruncă să pustiiască şi să devasteze, cu acângiii de Rumelia, acea ţară şi să nimicească oastea Moldovei. Iscoada moldoveanului aflând de aceste gânduri, le-a comunicat serdarului său cel viclean[248]. Acela, datorită legăturilor strânse pe care le avea cu craiul leşesc, a cerut ajutor de la acesta, precum şi de la craiul unguresc. Aceştia, la rândul lor,

[246] 5 septembrie 1485.
[247] 7 ianuarie – 27 decembrie 1486.
[248] Ştefan cel Mare.

i-au trimis oşti. Malkocioglu, potrivit înaltului firman, a pornit cu vitejii acângii spre vilaietul Moldovei şi a început să-l devasteze şi să-l prade.

Construind un pod peste apa Prutului, Malkocioglu [Bali bei] a rămas acolo cu alaiul său şi cu supuşii săi, iar pe spahiii care-l însoţeau i-a trimis înainte. El s-a fălit că duşmanul nu va apărea şi n-a cercetat cu luare-aminte împrejurimile. Dar iscoada duşmanului, văzând că Malkocioglu s-a îndepărtat de oastea sa, a condus ceata duşmană spre locul unde se oprise Malkocioglu. Ceata de ghiauri, pornind în grabă cu gândul de a măcelări oastea islamică, a dat cu ea o luptă crâncenă. Ceata lui Malkocioglu, la rândul ei, scoţând din teacă sabia răzbunării şi cu puterea eroismului punând capăt vieţii ghiaurilor umili, nu s-a dat înapoi nici o clipă, ci a găurit piepturile [ghiaurilor] cu împunsăturile săgeţilor ascuţite. Focul bătăliei încingându-se, au distrus de dimineaţa până scara armele cu lovituri puternice. De asemenea, ascunseseră în locuri ferite nenumăraţi luptători cu tobe şi cu steaguri. Aceştia, la rândul lor, ieşind din ascunzişuri pe la apusul soarelui, au pornit la luptă şi la măcel cu sunete de tobe, de trompete şi cu strigăte de rugă. Atunci, duşmanii cei fricoşi şi-au pierdut puterea, iar steagurile au căzut din mâinile lor şi, spulberându-li-se visurile înalte, ochilor lor lumea li s-a înfăţişat neagră. De spaimă mare, nici a patra parte din ei n-a rămas pe loc şi, tremurându-le mâinile, nici unul n-a mai ridicat sabia. Negăsind alt mijloc de scăpare decât fuga, ei au părăsit câmpul de bătălie cu sufletul plin de spaimă şi s-au împrăştiat, făcându-se nevăzuţi. Dimineaţa, când să pornească în grabă în urmărirea oştii învinse, Malkoci bei [oglu Bali bei], aflând de împrăştierea cetei umile de duşmani, a pornit călare pe urmele duşmanului legii, nimicindu-i pe cei pe care i-a putut ajunge din urmă. Serdarul lor cel necurat[249], fugind înaintea tuturor şi parcurgând distanţe mari, a scăpat de ghiarele distrugătoare ale luptătorilor.

Acângiii care se duseseră după pradă s-au întors sătui de prăzi şi s-au alăturat comandantului lor. Apoi, o cincime din prăzi a sosit la Poarta fericirii.

[…]

Anul 892[250]. În zilele când Davud paşa a plecat în expediţie [în Arabia], a venit din Moldova sol cu haraci pe doi ani şi a plecat primind răspunsul de pace.

[…]

---

[249] În text: „murdar".
[250] 28 decembrie 1486 – 16 decembrie 1487.

Plecarea lui [Malkocioglu] Bali bei pentru înlăturarea prin luptă a uneltirilor leșești

Abele[251], craiul țărilor leșești și mare conducător peste țările slave, nedându-și seama de cele cuvenite lui, pretindea neatârnare, ațâțând pe drumul rătăcirii o seamă de rebeli de aceeași lege cu el. De aceea, el a adunat oști sub conducerea sa, cu gândul de a prigoni țările islamice. Deoarece între capitala sa și granița țărilor islamice era o cale mai lungă de o lună, el a pornit înfuriat din țara sa la începutul anului 902[252], intrând în Moldova care se afla în drumul său. Sub motivul vecinătății și pentru faptul că erau vechi aliați în răzvrătiri, el a trimis știri prietenești domnului Moldovei, încercând să câștige prietenia lui pentru a-l avea drept călăuză. Pe față, domnul Moldovei a arătat că primește [cererea sa] și că va fi alături de el pe calea dușmăniei [cu turcii]. Dar, cunoscând urmările unei astfel de obligații și știind răzbunarea sultanului osmănesc și văzând de atâtea ori urmările răscoalei, el a încercat să potolească focul mâniei [lui Albert], respingând aventura sa și povestindu-i despre nenorocirile și pățaniile pe care le-au suferit țările ungurului și a fráncului în numeroase bătălii. La început, băgând spaimă în inima acestuia, l-a abătut de la dorința sa [de a face expediție].

Pe de altă parte, el [domnul Moldovei] a trimis veste emirilor de margine ca în țara lui să vină negreșit, pe un drum cunoscut, un sangeacbei cu luptătorii aflați sub steagul său și să se ascundă în locul ce i se va arăta, urmând să iasă la iveală atunci când va da el semnalul.

Unul dintre emirii cu provincia mai apropiată de țara aceea, trecând Dunărea cu 600 de viteji înarmați, a intrat în Moldova și s-a ascuns în locul arătat de domnul Moldovei. Domnul Moldovei, prefăcându-se că fuge de teamă, a trimis craiului leșesc următoarea știre: „Avangarda oștii osmane a intrat în țara mea și în urma ei vin în grabă oști fără număr, încât mijloacele mele nefiind îndeajuns, față de ale lor, nu le pot opune împotrivire, ele fiind în număr mare. Dacă [craiul] se îndoiește de acest adevăr, să trimită 5.000 sau 6.000 de oameni înarmați pentru a le arăta locul unde se află [turcii] și, luând toate măsurile de prevedere, să mergem pe drumul cel bun și să-l vedem". Nenorocitul de crai leșesc, încrezându-se în spusele domnului

251 Ioan Albert, regele Poloniei.
252 9 septembrie 1496 – 29 august 1497.

Moldovei, a trimis 5.000 sau 6.000 de oameni îmbrăcaţi în zale şi furioşi ca marea.

Domnul Moldovei, pregătind 4.000 de ghiauri din Moldova, îi aşezase într-un loc apropiat de avangarda vitejilor de Rumelia şi-i speriase la început cu vestea atacului bănuit [al turcilor].

Avangarda oştii leşeşti venind în acel loc împreună cu domnul Moldovei, vitejii [turcii] au ieşit din adâncul pădurii de stejar şi s-au aruncat ca nişte săgeţi asupra lor cu putere şi furie şi au pornit la atac ca nişte lei, cu caii şi cu săgeţile care se aflau în tolbele lor. Ivindu-se atunci oastea rumeliotă, cei 4.000 de ghiauri moldoveni, care se aflau în urmă, au atacat şi ei, bătând din tobe şi cântând din ţimbal, după obiceiul osmănesc. Oastea leşească, văzând aceasta, a fost cuprinsă de spaimă şi de groază şi, zăpăcindu-se, nu ştia încotro să fugă. Văzând fuga [prefăcută] a domnului Moldovei şi spaima mare a acestuia, ei au apucat pe urma lui şi, străbătând munţi şi câmpii, s-au împrăştiat prin acea ţară străină.

Urmăriţi de avangarda oştii islamice, mulţi dintre ei au fost făcuţi prizonieri, iar mulţi alţii au căzut pradă săbiilor. Cu mii de greutăţi şi necazuri scăpând cam o mie de ghiauri, aceştia s-au alăturat taberei leşeşti şi au dat de ştire despre intrarea oştii islamice în Moldova şi despre apropierea acestora cu victorie de tabăra leşească. Afurisitul crai cel mai sus-numit, văzând că i s-a micşorat avangarda, a fost cuprins de spaimă. Lăsând lucrurile şi avuţiile sale în acel loc, el a fugit în grabă spre ţara lui. Se spune că, rămânând 20.000 de care cu veşminte şi unelte, acestea au intrat în mâinile oştii islamice şi ale domnului Moldovei.

Trimiţând gonaci în urma cetei fugare, au prins pe mulţi dintre ei şi au trimis în infern pe acei care se opuneau. Domnul Moldovei a trimis la curtea fericirii prăzile încăpute în mâna sa, împreună cu ceata răufăcătoare legată în lanţuri. Ca răspuns şi răsplată pentru slujba sa, el a fost onorat cu favoruri şi cu daruri nenumărate, cu cai şi cu multe veşminte şi mulţi bani, precum şi cu o bonetă aurită. Craiul leşesc a fugit în ţara sa cu mare spaimă şi necaz. Marele şah, cu gândul de a se răzbuna, a numit căpetenie peste gazii pe emirul Malkocioglu Bali bei, emirul gaziu din Silistra, pentru a-l trimite în vilaietul leşesc. De asemenea, a poruncit celor mai mulţi emiri să-l însoţească.

Bali bei, supunându-se înaltei porunci şi începând să adune oşti, a strâns sub steagul său 40.000 de călăreţi înarmaţi. Pornind din reşedinţa sa şi trecând Dunărea, el a intrat în vilaietul Moldovei. Domnul ţării [Moldovei], potrivit înţelegerii, întâmpinând cu respect pe emirul luptătorilor şi, după

obicei, pregătind oameni şi zaherele, a îndeplinit misiunea de călăuză. Când au ajuns la capătul celălalt al vilaietului Moldovei, au dat de fluviul numit Nistru. Trecerea fără pod nefiind cu putinţă, au găsit nave şi, legându-le cu funii şi lanţuri, au construit un pod trainic şi, după ce au trecut dincolo, au intrat în vilaietul leşesc, parcurgând menziluri unele după altele.

Balibeioglu Ali bei a fost însărcinat cu apărarea spatelui oştii, iar fiul său cel mai mic, Tor Ali bei, a fost pus în avangarda oştii victorioase. Ajungând cu victorie în mijlocul vilaietului leşesc, ei au distrus cetăţile renumite şi localităţile însemnate care se aflau acolo şi le-au călcat cu picioarele cailor luptătorilor.

Mai întâi au atacat fortăreaţa numita Cracovia, de pe o apă curgătoare greu de trecut şi pe care o păzeau [duşmanii]. Trecerea apei se putea face numai pe un pod. Şi acolo se făceau diferite feluri de pregătiri, iar pe pod se aflau şi nişte tunuri asemenea unor balauri. Luptătorii [turci] care porniseră în incursiune au găsit un loc îngust şi au trecut [râul] înot.

Trecând prin sabie pe cei care apărau podul, au intrat cu forţa şi plini de curaj în cetate şi i-au măcelărit pe apărători, luând prăzi.

[…].

Căpetenia oştii victorioase, pornind la drun, cu ajutorul lui Allah, a ajuns în ţinuturile Chiliei şi Akkermanului, care erau la graniţa ţărilor islamice.

Păstrând în cetatea Chilia a cincea parte din prăzi pentru gloriosul şah[253], el a slobozit oastea cea victorioasă.

MEHMED BIN MEHMED

CRONICĂ ALEASĂ ŞI INFORMATIVĂ

Devastarea vilaietului Moldovei

Hadâm Suleiman paşa, beilerbei de Rumelia, potrivit firmanului şahului cel cuceritor de ţări, s-a dus în părţile Moldovei pentru a o devasta şi s-a întors înfrânt.

[253] Baiazid al II-lea.

Padişahul, auzind aceasta, a pornit în anul [8]81 al Hegirei[254] cu cinste şi onoare în Ţara Moldovei. După ce oastea calăuzită de victorie a călcat toată Moldova, s-a dat poruncă pentru întoarcerea spre capitala sultanatului. După expediţia în Moldova, sultanul cel cuceritor de ţări a stat la tronul împărăţiei timp de doi ani […].

Cucerirea fortăreţelor Chilia şi Akkerman

Măria Sa sultanul [Baiazid al II-lea], stăpân peste multe ţări, în anul [8]89[255], voind să cucerească Chilia şi Akkermanul, a pus cu ilustra sa mână temelia unei geamii şi a unei medresele, precum şi a unui spital în oraşul Adrianopol. După aceea, mergând cu oastea victorioasă, a asediat şi a cucerit cetatea Chiliei.

Apoi, pe când înainta asupra Akkermanului, a venit Mengli Ghirai, hanul Crimeii, cu o ceată de 50.000 de tătari şi s-a unit cu oastea împărătească. După ce Mengli Ghirai a fost onorat cu nenumărate favoruri, s-au dus cu supuşii lor şi au asediat cetatea Akkerman. După 20 de zile de luptă şi asediu, cetatea a fost cucerită pentru şahul cel fericit. Mengli Ghirai han fiind răsplătit cu onoruri împărăteşti, s-a întors în ţara sa. După aceea, el însuşi [sultanul], venind cu bucurie şi cu glorie, a coborât la reşedinţa de la Adrianopol.

Devastarea vilaietului Moldovei

În anul 890 al Hegirei[256], când s-a făcut cunoscută [Porţii] sosirea lui Bogdanoglu[257] pentru asedierea Akkermanului şi întoarcerea sa cu ruşine şi cu pagubă, la porunca şahului cel cuceritor de ţări, Ali paşa, beilerbei de Rumelia, a intrat în vilaietul Moldovei şi, după ce l-a devastat mult timp, s-a întors cu o pradă bogată la Poarta împărăţiei. După aceasta, făcându-se cunoscut un nou atac al lui Bogdanoglu în părţile Akkermanului, a trecut în Moldova, împreună cu acângiii de Rumelia, Bali bei Malkocioglu, *mutasarrâf*[258] al vilaietului Silistrei. Pe când acesta prăda şi devasta

[254] 26 aprilie 1476 – 14 aprilie 1477.
[255] 30 ianuarie 1484 – 17 ianuarie 1485.
[256] 18 ianuarie 1485 – 6 ianuarie 1486.
[257] Ştefan cel Mare.
[258] *Mutasarrâf*: vice-guvernator, stăpânitor.

[Moldova], potrivit firmanului împărătesc, a venit asupra acestora Bogdanoglu şi din amândouă părţile s-a pornit o luptă. Atunci, înfrângând pe ghiaurii cei lipsiţi de noroc, osândiţi focului din infern, s-au întors teferi şi sănătoşi în ţara islamică [...].

Devastarea vilaietului leşesc

Craiul vilaietului leşesc[259], un ghiaur răufăcător, punându-şi în gând să pricinuiască pagube ţărilor otomane, a pătruns în Moldova. Atunci, domnul Moldovei, unindu-se cu unul din emirii de margine, ei s-au repezit cu toţii asupra ghiaurului, cu o oaste de avangardă în număr de 6.000. Atunci leşii, neputând să se împotrivească nici o clipă, au fugit în tabăra lor. Craiul, la rândul său, fiind cuprins de teamă, şi-a aruncat uneltele şi avuţiile sale şi s-a grăbit [să meargă] în părţile ţării sale. Când această ştire a ajuns la urechile curajosului şah, s-a emis firman pentru Malkocioglu Bali bei, stăpânul Silistrei, care s-a dus în anul 902 al Hegirei[260] în ţările leşeşti, cu o ceată de 40.000 de viteji din oastea rumeliotă şi dintre altele. După ce au luat câteva cetăţi şi oraşe şi după ce au pârjolit şi au devastat vreo 200 de sate, s-au întors şi au sosit teferi la Akkerman, cu multă pradă în aur şi argint.

KODJA HUSEIN

EVENIMENTELE MINUNATE

Descrierea expediţiei în Moldova

Sultanul cel luptător pentru islam, după expediţia asupra pământurilor din Iran, şi-a răspândit oştile în toate părţile pentru a-şi lărgi ţara. Pe paşa Hadâm Suleiman, beilerbeiul Rumeliei,

[259] Ioan Albert.
[260] 9 septembrie 1496 – 29 august 1497.

l-au trimis mai întâi asupra Iskenderiei albaneze. Acesta, mulţumindu-se cu pradă, s-a întors la Poarta împărăţiei cu avuţii fără socoteală.

În acel timp, s-a făcut arz că domnul Moldovei, răsculându-se, a depăşit orice măsură.

[Suleiman, care nu făcuse nici o ispravă la Iskenderie], a primit firman ca, mergând cu oastea feudei sale asupra Moldovei, să subjuge acea ţară şi s-o ocupe cu forţa. Depărtarea dintre Iskenderie şi Moldova fiind cale de o lună şi fiind timp de iarnă şi cea mai mare parte din menziluri aflându-se pe locuri muntoase şi pline de râuri şi caii fiind obosiţi şi fiind locuri prăpăstioase şi greu de pătruns în ţara arnăuţilor, starea lor [a oştilor otomane] era nenorocită. Dar, neavând altă cale decât să se supună înaltului firman, ei s-au îndreptat spre părţile Moldovei. Apoi, cu mii de greutăţi, au trecut fluviul Dunărea prin faţa Ţării Româneşti. Şovăind timp îndelungat, pe când erau în Moldova, ei au început s-o devasteze şi s-au săturat de pradă. Dar domnul Moldovei[261], cel fără credinţă, fiind meşter în lupte, avusese multe războaie cu hanii tătari din Deşt-i Kâpceac. El era vestit printre regii ghiauri prin şiretenia sa şi era un răufăcător care domnise 90 de ani. De aceea, întărind pe dinăutru şi pe dinafară Ţara Moldovei şi adunând apoi pe călăreţii şi pedestraşii săi într-un loc, i-a repezit asupra oştii islamice. Oastea Rumeliei fiind, însă, o oaste obosită şi necunoscând starea acelei ţări, din pricina aceasta cei mai mulţi dintre ei au murit ca nişte martiri şi mulţi alţii au pierit. Lui Hadâm paşa i-a părut rău de această bătălie şi abia a scăpat din prăpastie. Îndată ce această ştire înspăimântătoare a fost făcută arz la Măria Sa sultanul, stăpân al orizonturilor lumii, atunci pentru onoarea islamului şi spre a răzbuna înfrângerea musulmanilor, a pornit el însuşi în această expediţie sfântă.

Descrierea expediţiei în Moldova

În primăvara anului 881[262], sultanul s-a îndreptat spre Moldova cu un mare număr de oşti victorioase. Transportând mai întâi cu vasele zaherea din Marea Neagră pe fluviul Dunărea, a pregătit foarte bine tot ce era trebuincios oştii. Oştile din Rumelia şi Anatolia, adunându-se pe lângă tabăra sultanului, au ajuns cu toţii cu noroc şi sănătate pe malul Dunării.

[261] Ştefan cel Mare.
[262] 26 aprilie 1476 – 14 aprilie 1477.

Domnul Moldovei, care era un ghiaur neștiutor, înștiințat despre mânia sultanului luptător pentru islam, a ars semănăturile propriei sale țări, încât n-a lăsat nici urmă de fânețe sau de grâne. Seceta și foametea au ajuns atât de mari încât, dacă șahul cel cuceritor de țări nu ar fi luat măsuri chibzuite ca să-i sosească corăbiile pe Dunăre, cea mai mare parte a oștii ar fi pierit de foame. De asemenea, și vitele lor ar fi pierit de foame fără nutreț. Retrăgându-și oștile în locuri prăpăstioase, el și-a dus proviziile în locuri greu de pătruns. Intrând într-un ascunziș păduros, a stat acolo. Înlăuntrul lui se rătăcea până și oastea. Sultanul luptător pentru islam a depus sforțări spre a-l nimici pe acel ghiaur care se răzvrătise, dar n-a dat nici măcar de urmele lui.

[...]

Atunci s-a emis firman de ucidere [a călăuzei]. Dar tocmai atunci întorcându-se un om dinspre oaste, acesta a spus că ghiaurul se găsește în pădure și astfel călăuza a scăpat din ghiarele șoimului. Pentru a afla cum stau lucrurile, au ales oști și le-au trimis înainte. Atunci au văzut că moldovenii, intrând ca mistreții în pădure, se întăresc mereu acolo cu copaci mari, că au săpat șanțuri adânci și au astupat intrările cu vreascuri și că în același timp și-au așezat tunurile pe poziții de tragere, iar pe cei care le veneau în față îi tăiau ca pe niște mistreți. Întorcându-se cei care plecaseră după știri și spunând cele văzute, steagul musulmanilor a fost îndreptat în acea parte, asupra acelei păduri a umililor. De asemenea, și marele șah rânduindu-și oastea și împresurând marginea acelui ascunziș păduros, au început să se războiască cu tunurile și cu puștile. Când oastea umililor ghiauri a văzut atacul spahiilor victorioși, împroșcând din tunuri, a făcut să se cutremure pământul. Dar oastea islamică fiind ocrotită de Allah, ei au tras din tunuri într-o vreme când ostașii musulmani nu sosiseră încă la locul de țintă, ci se găseau într-o vale. De aceea, ghiulelele, trecând pe deasupra, nu au atins pe nimeni, afară de vârfurile movilelor.

Dar tunurile care au fost slobozite din această parte [ale turcilor], nimerind peste carele ghiaurilor, nici o ghiulea n-a căzut pe pământ. Intrarea fiind, însă, închisă, nimeni nu a putut să înainteze. Deși vitejii ieniceri obișnuiau să facă din piepturile lor scuturi împotriva tunurilor și puștilor, totuși, acum, aruncându-se cu fața la pământ, s-au pitulat. Pe atunci agă de ieniceri era Trabzunlu Mehmed aga care, pe vremea sultanului Baiazid han, fugind la Djem sultan[263], a fost apoi ucis la Ankara de oastea de Rum, iar

[263] Prințul Djem.

capul lui a fost trimis la curtea sultanului Baiazid [al II-lea].

Sultanul gaziu [Mehmed al II-lea], văzând la ieniceri o purtare opusă obiceiului lor, s-a adresat agalei lor, dojenindu-l: „Ce lucru curios au făcut acești oglani! Oare așa fac cei care s-au încins cu brâul vitejiei?". Și luând în mâinile sale binecuvântate scutul său, și-a îmboldit calul cu piciorul. Ostașii de Poartă, atacând de asemenea toți deodată, nu s-au despărțit de scara împărătească. Ienicerii, la rândul lor, rușinându-se de fapta săvârșită de ei și pentru a-și spăla rușinea, s-au repezit unii după alții asupra dușmanului. Când spahiii Rumeliei și Anatoliei au văzut această strădanie a padișahului, și-au pus piepturile în fața tunurilor și s-au năpustit asemenea unui torent vijelios asupra carelor ghiaurilor. Începând lupta spre amiază, nu s-au retras până la vremea celor două rugăciuni. În sfârșit, cucerirea și biruința zâmbind oștii islamice, cei mai mulți dintre moldovenii vânați de către viteji au fost dați pradă săbiilor. Nenorociții care au scăpat de săbii, încetând să se bată, au depus sforțări pentru salvarea familiilor și copiilor lor. De asemenea, luptând pentru zelul islamului, și gaziii au depus sforțări și au nimicit un număr atât de mare de ghiauri, încât din capetele lor au fost făcute multe minarete. În același timp, însă, mulți gazii găsindu-și aici moartea de martiri, sângele lor scurs a făcut șiroaie care s-au dus în rai. Fețele moldovenilor înnegrindu-se, serdarul lor, care era acel mare umil, a ieșit în taină dintr-un colț al ascunzișului și a fugit pe furiș în munți și și-a împrăștiat în pădurea de stejar avuțiile și merindele, întocmai ca și onoarea sa. Și multe mii de robi și sclave, dintre moldoveni, au căzut în mâinile luptătorilor pentru credință. Devastând și pustiind timp de două luni vilaietul Moldovei, ei [turcii] s-au umplut de prăzi nenumărate. În mâinile lor a căzut un număr atât de mare de dobitoace, încât nu încăpeau pe câmpie. Vilaietul Moldovei fiind călcat de oaste, s-a dat poruncă din partea sultanului ca oastea musulmană să se întoarcă spre capitala sultanatului, la Adrianopol.

În această expediție, beiul Țării Românești slujind cu oaste, el a fost onorat și cinstit de către padișah cu toate favorurile împărătești. De asemenea, dintre prăzile luate din Moldova, i-au fost acordate și lui lucrurile ce i se cuveneau. Astfel, toate turmele de porci care se găseau în această țară au revenit celor din Țara Românească.

[...]

Domnia sultanului Baiazid al II-lea

Când sultanul a început să adune o oaste mare în localitatea de mai sus [Sofia], atunci regii ungurului și Moldovei și Țării Românești, precum și alți

ghiauri, de frică, s-au grăbit să trimită la Poartă solii, arătând supunerea.

[…]

Cucerirea cetăţilor Chilia şi Akkerman

Sultanul cel victorios, strângând oşti norocoase ca să cucerească Chilia şi Akkermanul, în a patra zi a lunii rebi-ul-abâr din anul 889[264] s-a îndreptat spre Adrianopol, cu gândul de a începe expediţia sfântă.

Ghiaurii din vilaietul Moldova, care se aflau în cetăţile Chilia şi Akkerman, pricinuiau mereu pagube negustorilor care veneau acolo din Caffa şi Kârâm şi din Deşt-ul tătăresc şi apoi, trecând peste fluviul Dunărea, atacau mereu ţările islamice. Din această pricină, s-a poruncit ca tunurile să fie aduse acolo împreună cu carele şi cu puştile. În afară de aceasta, au fost transportate cu galerele de pe Marea Neagră pe Dunăre şi unelte de luptă fără număr şi zaherele.

[…]

Apoi, mergând prin Dobrogea la ţărmul Dunării, au trecut cu oastea victorioasă prin schela Isaccei. Beiul Ţării Româneşti[265], devenind călăuză de drum, a sosit cu o mie de ostaşi şi a stat gata pregătit pentru aprovizionarea cu merinde.

În a unsprezecea zi a lunii mai sus-arătate[266], au asediat cetatea Chilia. După ce au făcut o spărtură la unul dintre ziduri, pârcălabul său a predat cetatea de nevoie, în a douăzecea zi a lunii mai sus-arătate. Făcând rugăciunea de vineri în biserica cetăţii şi după ce au isprăvit cele necesare supunerii, s-au îndreptat pentru cucerirea Akkermanului.

Sosirea hanului tătăresc

[…]

Acesta, venind cu 50.000 de tătari iuţi ca vântul dimineţii, a onorat cu persoana sa expediţia marelui sultan şi padişah. Fiind împreună cu marele sultan, au plecat în a douăzeci şi cincea zi a lunii mai sus-arătate. În a patra zi [miercuri], au asediat cetatea Akkerman. Se spune că Akkermanul avea

---

264 1 mai 1484.

265 Vlad Călugarul.

266 Rebi II, ceea ce este, însă, greşit.

unelte şi muniţii fără număr şi zaherea pentru 30 de ani. Cât priveşte şanţul, acesta era neînchipuit de adânc. Oastea cea victorioasă umplând acel şanţ, l-a netezit într-o săptămână. În a şaptesprezecea zi a lui regeb[267], steagul împărătesc a fost înfipt pe turnul şi pe zidurile cetăţii. Emirii şi scribii au fost desemnaţi pentru paza avuţiilor nenumărate. Pe ghiaurii care voiau să rămână pe loc i-au lăsat, iar pe mulţi dintre cei care vroiau să-şi părăsească vatra i-au dus la Eski-Biga din Anatolia. În ceea ce priveşte vistieria cetăţii, aceasta a fost dată pentru terminarea unor aşezăminte de binefacere începute la Adrianopol. Dându-se daruri împărăteşti lui Mengli Ghirai han, acesta a fost distins cu burcă albă şi bonetă aurită şi a fost trimis în ţara sa cu daruri multe. Domnul Moldovei, vrând-nevrând, renunţând la cele două cetăţi, le-a predat *naibilor* împărăteşti. Dar pentru restul ţării sale s-a obligat să dea în fiecare an haraci şi avuţii.

Sultanul cel norocos, la rândul său, întorcându-se la 22 regeb de la Akkerman, s-a îndreptat spre Adrianopol pe drumul de la Sarî-Saltâk-Baba[268]. Pe la sfârşitul lui şaban[269], a împodobit acea capitală, cu ocazia sosirii sale, iar regilor şi sultanilor din împrejurimi le-au trimis scrisori de cucerire.

Răscoala domnului Moldovei şi îndepărtarea acestuia

[...]

În acest timp, a venit ştirea că ghiaurii care au rămas la Akkerman au dat de veste lui Bogdanoglu[270] că, dacă va veni pe neaşteptate, îi vor da cetatea. Cu această făgăduială l-au făcut pe acest nenorocit să se îngâmfeze. El, de asemenea, pregătind scări, a venit cu corăbiile în apropiere de cetate. În timp ce unii dintre ghiauri intraseră în cetate, iar alţii erau pe treptele scărilor, păzitorii cetăţii, fiind înştiinţaţi, au strigat deodată „Mare-i Allah", şi au atacat cu săbiile. Dintre ghiaurii găsiţi înlăuntru şi în afara cetăţii, pe cei mai mulţi i-au trimis în focul infernului [...]. Pe cei mai mulţi dintre cei care intraseră în cetate, făcându-i prizonieri, i-au trimis la Poarta fericirii. Când această ştire îmbucurătoare a fost adusă la cunoştinţa sultanului cel cuceritor de ţări, atunci l-au făcut serdar peste oaste pe Ali paşa, beilerbei de Rumelia, şi cu vitejii săi din Rumelia şi câteva bulucuri din oastea de poartă

[267] 17 regeb (889) = 10 august 1484.
[268] Babadag.
[269] Evahâr şaban [889] = 14–23 august 1484.
[270] Ştefan cel Mare.

l-au trimis în vilaietul Moldovei. Ali paşa, împreună cu domnul Țării Româneşti[271], la 25 ale lunii şaban din 890 a intrat în Moldova. Mulți dintre boierii Moldovei s-au supus, dar de urmele lui Bogdanoglu nu au dat. Deşi l-au căutat, totuşi nu au putut da de el. În cele din urmă, când s-a aflat că a fugit în vilaietul leşesc, au făcut incursiune în Moldova şi au luat prăzi. Ali paşa a plecat cu noroc, după ce a luat a cincea parte.

[…]

A doua răscoală a domnului Moldovei

Din partea Akkermanului şi Chiliei au sosit ştiri îngrijorătoare precum că domnul Moldovei, marele răzvrătit, a venit cu multe arme bune sub cetatea Akkermanului cu gând să o asedieze. Dar păzitorii cetății s-au luptat şi l-au împiedicat. Frica şi groaza cuprinzând inimile ghiaurilor, ei au fugit lăsând armele şi proviziile lângă cetate. Când vestea acestei răscoale a domnului Moldovei a ajuns la urechile sultanului, el i-a acordat îndată căpeteniei de luptători, Malkocioglu Bali bei, *eialetul*[272] Silistrei, dându-i firman ca, „trecând Dunărea cu acângiii Rumeliei, să devastezi din nou Țara Moldovei şi, în caz că va veni sus-numitul acela, să te lupți cu bravură". Acesta, la rândul său, potrivit înaltului firman, adunând gaziii, a pornit cu gând de război sfânt. Între timp, însă, iscoada moldoveanului, aflând despre aceasta, a dat de ştire domnului său. Acesta, la rândul său, trimițând *feriadcii*[273] de ajutor la craiul ungurului şi leahului, le-a grăit: „Astăzi mie, iar mâine vouă". Regii ghiaurilor l-au ajutat cu pedestraşi şi cu călăreți.

Când Malkocioglu [Bali bei] a ajuns cu gaziii săi în Moldova, au văzut că ghiaurii nenorociți sunt uniți pentru luptă. Prin grija lui Allah cel milostiv, au înaintat câteva zile înlăuntrul Moldovei, cu gând de a se război cu duşmanii. Au prădat şi au devastat oraşul său numit Bolşa[274]. După aceea, durându-se un pod peste apa Prut, Malkocioglu a poposit acolo, iar pe spahii i-a trimis înainte. Nevăzându-i pe duşmani, ei s-au îngâmfat şi n-au fost prevăzători. Când iscoada duşmanului a văzut că Malkocioglu s-a despărțit de oaste, duşmanul s-a îndreptat spre locul unde stătea Malkocioglu. Ceata ghiaurilor repezindu-se în mare grabă pentru a distruge

[271] Vlad Călugărul.
[272] *Eialet*: provincie, ținut în Rumelia.
[273] *Feriadci*: cel care venea după ajutor când granițele Imperiului Otoman erau amenințate.
[274] *Bolşa*, *Folşa* (?), probabil Fălciu.

oastea islamică, ei s-au războit. Malkocioglu, făcând, potrivit zicalei, „război înseamnă şiretenie", şi-a ascuns într-un loc o ceată de viteji şi gazii renumiţi, cu toboşarii şi cu trâmbiţaşii săi anume pregătiţi, iar el însuşi, cu un număr restrâns, trăgându-şi sabia, s-a opus duşmanului. Începând să se lupte vitejeşte, când s-a apropiat apusul soarelui, au apărut deodată din locul în care se ascunseseră vitejii cu sunete de tobe, trâmbiţe şi dărăbane şi au început lupta şi măcelul. De asemenea, adunându-se şi gaziii care se răspândiseră, au depus o mare sforţare. Din grija lui Allah cel preaînalt, duşmanii credinţei, speriindu-se, şi-au pierdut puterea. N-a rămas pe loc nici a patra parte din ei; ceilalţi n-au putut să-şi repeadă sabia; au întors spatele şi s-au împrăştiat cu frica în suflet. În zorii zilei, când Malkocioglu era iarăşi pregătit pentru război, el a aflat de risipirea duşmanului. Căzând pe urmele lor, pe cei pe care i-au găsit i-au ajuns şi i-au nimicit. Înainte de toţi, însă, fugise chiar serdarul ghiaurilor. De aceea scăpase de laba de leu a luptătorilor pentru islam. De asemenea, s-au adunat şi ceilalţi gazii care se împrăştiaseră prin împrejurimi şi au numărat leşurile de pe câmpul de luptă. Au găsit 1.500 de ghiauri plecaţi în infern, iar din trupele luptătorilor pentru islam au găsit numai 15 neferi plecaţi în rai. Apoi, Malkocioglu luând, pe malul Dunării, a cincea parte din pradă pentru norocosul sultan, i-a slobozit pe gazii.

Plecarea lui Bali bei pentru înlăturarea tulburărilor din ţara leşească

Padişahul cel rătăcit al oştii ţărilor leşeşti, care sunt ghiaurii marilor vilaieturi ale slavilor şi locuitorilor nordici, se îngâmfase din pricina marelui număr de oameni şi avuţii. Sub motivul neatârnării, ei au adunat oşti cu gândul de a ataca ţările islamice.

Într-una din lunile anului 902[275], având trecere prin Moldova, el a trimis ştire către *valiul*[276] Moldovei[277] că oastea lor purtătoare de înfrângeri va trece prin ţara sa şi i-a cerut să-i fie însoţitor şi călăuză. Domnul Moldovei, fiind tributar [Porţii] şi de multe ori văzând urmările împotrivirii sale faţă de casa osmană, era un om înţelept. Ştiind că fapta craiului leşesc este un act necugetat şi o nerozie, s-a gândit că, dacă îi va îngădui să treacă

[275] 9 septembrie 1496 – 29 august 1497.
[276] *Valiu*: guvernator; aici, în sens de „domn".
[277] Ştefan cel Mare.

[prin Moldova], va călca tratatul [cu turcii] şi că la urmă ţara sa însăşi va fi distrusă. De aceea, întâi l-a sfătuit cu prietenie pe craiul leşesc şi, deşi s-a străduit să-l liniştească, totuşi nu a izbutit.

Vicleşugul domnului Moldovei

În cele din urmă, domnul Moldovei, trimiţând o scrisoare către emirii serhatului islamic, i-a rugat pentru trimiterea unui sangeacbei care să vină în vilaietul Moldovei şi să treacă în avangarda oştii. Atunci, unul dintre emirii care se afla la acea graniţă a intrat cu 600 de viteji înarmaţi în Ţara Moldovei. Domnul Moldovei, la rândul său, îmbrăcând vreo 5.000-6.000 de oameni de-ai săi cu veşmintele oştii de Rumelia[278], i-a învăţat ca, atunci când vor vedea oastea leşească, să scoată săbiile din teci şi să se repeadă asupra lor. Aceştia, de asemenea, s-au ascuns într-un loc arătat de domnul Moldovei. Apoi, domnul de mai sus, prefăcându-se că fuge îndărăt de teamă, a trimis ştire craiului leşesc, zicându-i: „Avangărzile oştii osmane intrând în ţara mea, pe urmele lor vin în grabă şi ceilalţi. Să trimiteţi 5.000–6.000 de oameni înarmaţi. Arătându-le locul unde se găsesc ei, să luăm măsuri bune”. Craiul leşesc, la rândul său, a trimis, după cum a spus domnul Moldovei, vreo 5.000–6.000 de ghiauri îmbrăcaţi în zale. Avangarda leşească, călăuzită de domnul Moldovei, veni la faimoasa pădure[279] atunci, beii care erau în ascunzişuri, ieşind din codru împreună cu vitejii moldoveni îmbrăcaţi în veşminte rumeliote, şi-au repezit caii asupra ghiaurilor şi, după obiceiul osmănesc, au bătut tobele şi au sunat din trâmbiţe.

Domnul Moldovei a fugit spunând: „Eu nu am putere să mă împotrivesc acestei oşti”. Când ostaşii leşi au văzut aceasta, trupurile lor au fost cuprinse de tremur şi limba lor s-a bâlbâit; s-au buimăcit cu toţii, neştiind în ce parte să fugă. Când domnul Moldovei a văzut că ei au fugit cu frica în suflet şi că sunt strâmtoraţi peste măsură, a căzut pe urmele lor. Aceştia au străbătut munţii şi câmpiile. Cei mai mulţi dintre ei s-au împrăştiat în acea ţară străină. Fiind urmăriţi de avangărzile islamice, mulţi dintre ei au fost făcuţi prizonieri, iar mulţi alţii au devenit hrană săbiilor. Scăpând vreo mie de ghiauri, ei au ajuns la oastea leşească cu mii de necazuri şi au dat de ştire că oastea islamică a pătruns în Ţara Moldovei.

---

[278] Adică în uniformă turcească.
[279] Codrii Cosminului.

Craiul cel rătăcit, simţind că din avangarda sa au rămas prea puţini oameni, a fost cuprins de groază şi, lăsând poverile sale, a fugit cu mare grabă şi necăjit în ţinuturile ţării sale. Se spune că, rămânând 20.000 de care cu veşminte şi unelte, acestea au intrat în mâinile avangărzilor islamice şi ale domnului Moldovei. Trimiţând gonaci pe urmele cetei fugare, cei mai mulţi dintre cei care rămăseseră în urmă au fost făcuţi prizonieri, iar pe cei care s-au îndârjit i-au trimis în adâncul infernului. Când o parte din prăzi, împreună cu acei dintre prinşi care încăpuseră în mâna domnului Moldovei, au fost trimise la curtea fericirii, el a fost onorat pentru aceste servicii.

Prin dăruirea unor lucruri şi comori fără socoteală, [domnul Moldovei] a fost onorat printre cei de o seamă cu el şi cinstit din partea împărăţiei cu o bonetă aurită.

Răutatea craiului leşesc şi neruşinarea pe care o încercase mai sus-numitul nu se puteau lăsa aşa. De aceea, pentru a se răzbuna, marele şah l-a făcut serdar peste oastea musulmană pe Malkocioglu Bali bei, care era emir de gazii şi stăpân al Silistrei. Când acesta, trecând fluviul Dunărea cu 40.000 de călăreţi aleşi dintre gazii şi acângii, a intrat în Ţara Moldovei, atunci beiul Moldovei a pregătit multe provizii şi apoi a îndeplinit slujba de călăuză. După aceea, pregătind vase, au făcut peste ele un pod puternic spre a trece apa Nistrului. După trecerea podului, timp de opt zile şi opt nopţi [turcii au devastat ţara leşească, fiind conduşi de Malkocioglu Bali bei şi de fiii săi].

KARA-CELEBI-ZADE ABDUL-AZIZ EFENDI

GRĂDINA CELOR VIRTUOŞI

Beilerbeiul de Rumelia, Hadâm Suleiman paşa, a fost trimis pentru pedepsirea voievodului Ştefan, care apucase calea răscoalei. Purtarea îngâmfată a mai sus-numitului paşă pricinuind

înfrângerea oştii islamice[280], steagurile împărăteşti purtătoare de victorii au fost pornite în partea aceea pentru răzbunare.

Timp de aproape două luni, vilaietul Moldovei a fost locul de reşedinţă al steagurilor biruitoare, iar toată ţara a fost călcată de la un capăt la celălalt de către oastea norocoasă, în anul 881[281].

[...]

Prealuminatul sultan[282], al cărui firman este ascultat de toată lumea, a pornit împotriva ghiaurilor, înălţând steagul luptei sfinte. După nouă zile de asediu, a fost alipită la ţările familiei osmane Chilia, iar în a şaisprezecea zi Akkermanul, în anul cunoscut [1484/889]. Banii şi avuţiile ce se găseau la vistieria de la Akkerman erau atât de multe, încât avuţiile de pradă, numai partea cuvenită *hasului*[283] împărătesc, au fost de ajuns pentru construcţiile de binefacere ale căror temelii el le pusese la Adrianopol.

Din pricina faptului că domnul Moldovei a fost cuprins de dorinţa deşartă de a pune hoţeşte cetatea Akkerman în lanţul stăpânirii sale, timp de doi ani la rând oştile victorioase au devastat şi au prădat vilaietul Moldovei, ruinându-l. De aceea, oastea victorioasă s-a umplut de bogăţii şi de toate felurile de prăzi ce depăşeau orice închipuire.

KIATIP CELEBI

CALENDARUL SAU CRONOLOGIA ISTORICĂ

Anul 880[284] – cucerirea cetăţii Mangup, Caffa şi Azov de mâna lui Kedük Ahmed paşa[285] şi supunerea lui Mengli Ghirai han de către dinastia otomană; înfrângerea ghiaurilor din Sirmium în lupta cu Bali bei, fiul lui Malkoci, şi zdrobirea lui Suleiman paşa în lupta din

280 În bătălia de la Podul Înalt (Vaslui).
281 26 aprilie 1476 – 15 aprilie 1477. Bătălia de la Războieni a avut loc la 26 iulie 1476.
282 Baiazid al II-lea.
283 *Has*: aici, în sens de tezaur imperial.
284 7 mai 1475 – 25 aprilie 1476.
285 Mare vizir otoman.

Moldova, la aceeaşi dată cu cucerirea Caffei [...].

Anul 881[286] – în ce fel sultanul Mehmed al II-lea Cuceritorul a învins cu forţa Moldova şi s-a întors după o luptă mare[287] şi după pustiirea acestei ţări [...].

Anul 889[288] – expediţia sultanului Baiazid al II-lea, pe mare şi uscat, împotriva Moldovei şi întoarcerea sa, după cucerirea Chiliei şi Cetăţii Albe, şi construirea unei ilustre geamii la Adrianopol.

Anul 890[289] – năvălirea lui Mihaloglu Ali paşa, valiu de Rumelia, în Ţara Moldovei, ruinarea şi pustiirea ei.

SOLAKZADE MEHMED HEMDEMI

CRONICA

Povestirea expediţiei în Moldova şi înfrângerea acesteia şi ocuparea cetăţilor de la serhatul unguresc

Padişahul ocrotitor al lumii trimisese pe Suleiman paşa, care era beilerbei de Rumelia, cu spahii aleşi pentru cucerirea cetăţii albaneze Scodra. Cetatea de mai sus, neputând fi cucerită într-un timp scurt din pricina fortificaţiilor sale, s-au mulţumit numai cu prada şi au fost nevoiţi să se întoarcă la Poarta împărăţiei.

În acele zile, s-a răspândit ştirea despre răscoala voievodului Ştefan, domnul Moldovei, şi întrucât Suleiman paşa, neobţinând victorie în cucerirea Iskenderiei, n-a reuşit, aşa cum s-a spus, ca acea adunătură să fie împrăştiată, i s-a dat poruncă[290] să meargă cu oastea sa asupra domnului

[286] 26 aprilie 1476 – 14 aprilie 1477.
[287] La Valea Albă sau Războieni.
[288] 30 ianuarie 1484 – 17 ianuarie 1485.
[289] 18 ianuarie 1485 – 6 ianuarie 1486.
[290] Lui Suleiman paşa.

Moldovei şi să supună cu lovituri de sabie acea ţară. Distanţa dintre Iskenderie şi Moldova fiind cale de o lună, era de la sine înţeles să se ajungă acolo cu multe greutăţi şi cu oaste obosită. Dar, neavând putere să se opună firmanului, căruia trebuia să i se dea ascultare, de nevoie s-a hotărât să meargă în acea parte.

Traversând fluviul Dunărea, el a trecut în partea Ţării Româneşti. Apoi, ajungând în Ţara Moldovei, deoarece domnul acelei ţări nu se arăta, turcii, fiind cuprinşi de dorul de pradă, au început să devasteze ţinuturile şi satele sale.

Pe când Suleiman paşa era ocupat cu prada, domnul Moldovei s-a repezit într-una din zile, pe neaşteptate, asupra oştii islamice. Din pricină că nu ştiau că vor fi atacaţi, cei mai mulţi dintre gazii au murit şi au dispărut din această lume. Însuşi Suleiman paşa abia a scăpat de la prăbuşirea pieirii.

Când această ştire tristă a ajuns la Poarta împărăţiei, sultanul Mehmed al II-lea, făcând sforţări să meargă în persoană în vilaietul Moldovei, s-a dat firman pentru adunarea de oşti purtătoare de victorie. În primăvara anului opt sute optzeci şi unu[291], s-au îndreptat cu mare alai spre Ţara Moldovei. Au pregătit tot ce era necesar pentru oştile islamice, transportând zaherele pe galere din Marea Neagră pe fluviul Dunărea.

Voievodul Ştefan, beiul Moldovei, fiind înştiinţat despre plecarea padişahului cu toată oastea sa împotriva Moldovei, a dat foc ogoarelor ţării sale; şi pârjolindu-le pe toate, n-a lăsat nici o urmă de fâneţe şi de cereale. După ce şi-a urcat locuitorii vilaietului în munţi prăpăstioşi, şi-a ascuns oastea şi suita sa josnică într-o pădure, care şi astăzi este vestită în acel vilaiet sub numele de „Marea de copaci".

Şahul lumii, Mehmed al II-lea, deşi a cercetat cu atenţie toate ţinuturile duşmanului, nu i-a găsit deloc urma şi nu a întâlnit pe nici unul dintre cei afurisiţi. Oastea călăuzită de victorie a fost nevoită să umble, vagabondând şi fără căpătâi, timp de mai multe zile, în acel vilaiet plin de primejdii. În sfârşit, cu ajutorul lui Allah, a fost prinsă o iscoadă care, cerând aman, a dat una câte una informaţii asupra situaţiei duşmanului. Îndată, fără să mai zăbovească, s-au îndreptat asupra pădurii. Umilul duşman aşezase în acel ascunziş din pădure tunuri mari şi oamenii lui stăteau la colţurile de intrare cu unelte de luptă, ţinând pădurea ca nişte fiare sub ocrotirea lor. Când acei nenorociţi [moldovenii] au văzut atacul oştii

[291] Aprilie–mai 1476.

islamice asupra lor, și-au greșit, din zăpăceală, calculele. Astfel, ei au tras foc din tunurile lor cu puțin timp înainte ca oastea islamică să sosească la locul de bătaie a tunurilor și ghiulelele au trecut peste capetele lor ca niște turbane de derviși, dar n-au adus nimănui nici o vătămare.

Însă [ghiulelele] tunurilor aruncate din partea aceasta [de la turci], nimerind asupra harabalelor de tunuri ale dușmanului, nici una n-a căzut în pustiu. Intrarea în pădure fiind barată, turcii n-au putut să înainteze asupra ghiaurilor. Vitejii ieniceri, în loc să facă din piepturile lor scuturi împotriva tunurilor și puștilor, după cum erau obișnuiți, când au tras tunurile din ascunziș, s-au culcat de teamă cu fața în jos. La acea dată Mehmed aga Trabzunlu[292] era *sekbanbașî*[293]. Sultanul Mehmed han, gaziul, când a văzut această purtare a ienicerilor, adresându-se către agă, i-a reproșat, zicându-i: „E de mirare că acești oglani s-au mișcat slab. Oare așa sunt acei ce încing brâul vitejiei?”. Și luând personal în mâinile sale binecuvântate scutul, și-a repezit calul înainte.

Ienicerii, la rândul lor, rușinându-se de ceea ce au făcut, s-au hotărât să-și sacrifice sufletul și trupul pentru norocul padișahului și au trecut înaintea lui. De asemenea, ostașii de bulucuri, pornind deodată, nu s-au despărțit de suita împărătească. Oștile din Rumelia și Anatolia, la rândul lor, văzând de asemenea o astfel de încordare din partea sultanului, făcând sforțări mari și-au expus piepturile în fața tunurilor și puștilor. S-au războit între ei până la chindie, [turcii] fiind la șes, iar ei [moldovenii] în pădure.

În cele din urmă, victoria strălucită fiind a oștii islamice, cei mai mulți dintre bogdanlâi[294] au fost măcelăriți cu săbiile. Cei care au supraviețuit s-au întărit împreună cu serdarul[295] lor, Ștefan, în munți, salvându-și cu greu sufletele. Dușmanul a fost nimicit în așa măsură, încât din capetele lor tăiate s-au făcut multe minarete.

Dar mulți gazii murind ca eroi martiri pe acel câmp al vitejiei, sângele lor s-a scurs asemenea fluviului Geihun[296].

Potrivit înaltului firman, toată oastea islamică, timp de două luni devastând necontenit vilaietul Moldovei, s-a săturat de pradă și, afară de aceasta, s-a bucurat și de darurile padișahului. Apoi, s-a întors spre părțile

[292] Din Trapezunt.
[293] Căpetenia seimenilor (trupe de ieniceri).
[294] Adică moldoveni.
[295] Aici, în sens de conducător, domn.
[296] Amu-Daria (în Asia Centrală).

Adrianopolului, vechea capitală a sultanatului.

Beiul Ţării Româneşti[297], care slujise cu oastea sa în această expediţie, a fost cinstit cu favoruri împărăteşti. De asemenea, i-au fost dăruite şi lui, potrivit situaţiei sale, lucruri dintre prăzile din Moldova şi chiar turmele de porci care se găseau în acel vilaiet întins au fost date oştii Ţării Româneşti.

La întoarcerea din expediţia moldovenească, în momentul când au trecut Dunărea, venind un om din partea lui Mihaloglu Ali bei, a adus vestea despre răzvrătirea craiului unguresc, Matia Corvin, care construise două cetăţi la Koiulug împotriva turcilor. Această cucerire a cetăţilor ungureşti s-a întâmplat la o jumătate de lună după expediţia împotriva Moldovei.

[...]

Sultanul era continuu neliniştit de faptul că Iskenderia nu a fost cucerită, deoarece Suleiman paşa nu îndeplinise această sarcină. Fiind nevoie, însă, de expediţie împotriva Moldovei, problema cetăţii Iskenderia a fost amânată. Când s-au întors cu noroc din acea expediţie victorioasă [din Moldova], s-a dat poruncă pentru odihnă pe doi ani. În acel timp, s-a pus temelia şi s-a construit noul serai din Istanbul[298].

[...]

Asedierea insulei Rodos

[...]

Padişahul[299], măreţ ca şi Gem[300], şi comandant de oşti, pornind împărăteşte să cucerească Chilia şi Akkermanul, în a patra zi a lunii rebi ul-ahâr a anului opt sute nouăzeci[301], a trecut cu cinste şi glorie din Istanbul la Adrianopol.

Tunurile şi puştile, precum şi alte unelte de luptă, au fost transportate cu harabalele, iar restul de muniţii şi zaherele au fost trimise pe galere prin Marea Neagră la Dunăre.

La sosirea în Adrianopol, pe baza unui firman împărătesc s-a început construirea unei geamii, a unui seminar şi a unui spital împărătesc pe malul râului Tunga. Apoi, s-au îndreptat cu oastea islamică spre vilaietul

[297] Laiotă Basarab.
[298] Este vorba despre palatul Topkapi Sarayi.
[299] Baiazid al II-lea.
[300] Rege legendar al Persiei.
[301] 20 aprilie 1485 (de fapt, în 889 H. / 1484).

Dobrogea şi, când au sosit la malul Dunării, au trecut-o cu corăbiile din cunoscuta schelă Isaccea pe partea Ţării Româneşti[302], în a doua zi a lunii gemazi ül-ahâr[303].

Beiul Ţării Româneşti[304], slujind de multă vreme pentru Poarta fericirii, plătea tribut. Întâmpinându-l cu ocazia descinderii pe şahul Baiazid al II-lea cel norocos, a îndeplinit cele necesare. Astfel, închinându-se până la pământ, a făcut alai cu douăzeci de mii de ostaşi[305], cu care venise pentru a sluji împărăţia turcească.

În a unsprezecea zi a lunii de mai sus[306], au ajuns în faţa cetăţii Chilia, pe care au asediat-o.

Versuri:

Când în zori de zi şahul la Chilia a călcat,
A împresurat cetatea de pe mare şi de pe uscat.

După ce, cu ajutorul tunurilor zgomotoase, au făcut breşe în poarta şi în zidul cetăţii, populaţia şi comandantul cetăţii, speriindu-se, au predat fortăreaţa cu aman şi fără condiţii.

Măria Sa împăratul, făcând rugăciunea de vineri în biserica fortăreţei, după ce a pus stăpânire pe cetate, s-a îndreptat spre reşedinţa Akkerman.

În acest timp, venind hanul Crimeii, Mengli Ghirai han din familia lui Ginghis[307], cu cincizeci de mii de tătari iuţi ca vântul, s-a unit cu oastea purtătoare de victorii. Acesta a fost primit cu cinste şi cu mari onoruri de către şah. Apoi, călărind alături, scară lângă scară, cu gloriosul padişah, în a patra zi au ajuns la cetatea Akkerman. Bătând cetatea de pe mare şi de pe uscat cu tunuri şi puşti, au doborât doi pârcălabi de seamă. În cele din urmă, după un asediu de douăzeci de zile, destinul a făcut ca preafericitul şah [Baiazid] să cucerească cetatea.

Când a fost cucerită cetatea, s-a poruncit ca bogăţia şi comoara care au fost găsite în vistieria acesteia să fie folosite pentru cheltuiala şi nevoile geamiei, precum şi ale clădirilor şi fundaţiilor pioase începute la

[302] De fapt a Moldovei.
[303] 27 iunie 1484.
[304] Vlad Călugărul.
[305] Cifră vădit exagerată.
[306] 6 iulie 1484.
[307] Ginghis han (1155–1227).

Adrianopol.

Mengli Ghirai han, hanul Deşt-i Kâpceacului[308], după ce a primit binefaceri împărăteşti, s-a întors în ţara sa; însuşi sultanul, urmând drumul care trece prin Sarî-Saltuk-Baba din Dobrogea, a descins cu glorie în capitala Adrianopol.

Răscoala domnului Moldovei şi îndepărtarea intrigilor acestuia

Când s-a întors de la cucerirea cetăţilor Chilia şi Akkerman, sultanul, înlăturându-l pe Mesih paşa[309] de la înaltul post al viziratului, l-a pus în retragere la Filipopol. Mazilindu-l pe Iskender paşa[310] din eialetul Rumeliei, a acordat postul său lui Hadâm Ali paşa [...].

Sosirea unor soli la poartă

De asemenea, a venit un sol din partea craiului unguresc, care s-a închinat la curtea ocrotitoare a lumii.

În acest timp, a sosit vestea că cei care rămăseseră la Akkerman, trimiţând ştire lui Bogdanoglu[311], i-au spus: „dacă veţi veni pe neaşteptate, atunci va fi posibilă cucerirea cetăţii". Încântându-l pe acest nedemn, acesta, la rândul său, a pregătit scări şi, când a venit cu navele, pe la miezul nopţii, în faţa cetăţii, păzitorii cetăţii au simţit planul rătăciţilor care trădaseră şi toţi aceştia au fost trecuţi prin sabie.

Turcii fiind foarte atenţi spre partea duşmană, când hainul de Bogdanoglu, venind sub cetate, şi-a pus scările la ziduri, pe când unii intraseră în cetate, iar alţii erau încă pe treptele scărilor, gaziii strigând „Allah-Allah" i-au lovit aşa de tare cu săbiile, încât capetele lor au căzut la pământ. Când această ştire îmbucurătoare a sosit la tabăra padişahului lumii, l-a numit serdar asupra oştii purtătoare de victorie pe Ali paşa, beilerbei de Rumelia. Oastea rumeliotă, unindu-se cu oastea Ţării Româneşti şi cu câteva bulucuri din oastea de Poartă, a intrat în vilaietul Moldovei, în ziua de douăzeci şi cinci a lui şaban din anul opt sute nouăzeci şi unu[312]. Cea mai

[308] De fapt, hanul Crimeii.
[309] Mare vizir între 1499 şi 1501 (905–907 H.).
[310] Mihaloglu?
[311] Ştefan cel Mare.
[312] 26 august 1486.

mare parte dintre boierii Bogdaniei au venit şi s-au supus lui Ali paşa. Domnul Moldovei, fugind, însă, în vilaietul leşesc, a dispărut, din care pricină au făcut incursiune în toate părţile Moldovei. Apoi, la Poarta împărăţiei au fost prezentate tot felul de prăzi.

În anul opt sute nouăzeci şi unu[313], pe când şahul lumii şi generosul suveran, Baiazid, se odihnea la Istanbul, s-a auzit de pregătirea voievodului Moldovei pentru a veni din nou asupra Akkermanului. Apelându-se numai-decât la Malkocioglu Ali bei din eialetul Silistrei, acesta a intrat în vilaietul Moldovei cu akângiii Rumeliei şi s-a dedat la prăzi şi jafuri.

Domnul Moldovei, cerând ajutor de la craiul leşesc[314] şi de la ungur, a atacat, cu multe cete pe Malkocioglu Bali bei[315], trecând peste râul Prut. Cea mai mare parte a oştii turceşti fiind împrăştiată pentru pradă, lângă Malkocioglu rămăseseră foarte puţini oameni. Ali bei Malkocioglu, la rândul său, pornind degrabă din locul său, a scos sabia răzbunării din teacă, apucându-se de luptă cu duşmanul umil. S-a dat o luptă mare până seara. Între timp, el ascunsese într-un loc ferit mulţi viteji aleşi. Îndată după apusul soarelui, acei viteji au sărit din ascunzişul lor şi, când au început lupta, mâinile duşmanilor umili n-au mai putut face nimic şi, preschimbând şederea lor în fugă, s-au risipit într-o clipă. Într-un cuvânt, mai sus-pomenitul Ali bei, întorcându-se teafăr şi sănătos, a sosit la Pragul fericirii.

Expediţia lui Bali pentru alungarea duşmanului

Craiul ţărilor leşeşti[316] se gândea să-şi întindă mâna asupra ţării islamice. Deoarece avea în drumul său vilaietul Moldovei, trebuia să treacă pe acolo pentru a se duce împotriva turcilor. Atunci, domnul Moldovei i-a înştiinţat pe emirii de serhat[317] şi, făcând înţelegere între ei, au ascuns într-o pădure apropiată de vilaietul polon pe vitejii care se găseau în ţinutul stăpânirii sale, spre a fi pândari şi hărţuitori.

Când craiul leşesc trecea cu oastea sa în apropiere de acel loc, vitejii [moldoveni şi turci] meşteri în ale războiului au ieşit cu toţii din păduri asupra duşmanului, aşa cum iese săgeata din arc.

---

313 7 ianuarie – 27 decembrie 1486.
314 Cazimir al IV-lea Jagiełło.
315 Dacă nu este o confuzie cu Ali bei, înseamnă că au participat cei doi Malkocioglii.
316 Ioan Albert.
317 Bei de margine.

Ei şi-au repezit iute caii, trecând în spatele afurisiţilor de leşi. Patru mii de moldoveni, îmbrăcându-se ca oastea din Rumelia, au atacat din altă parte. Când oştenii craiului leşesc au văzut acest hal, fiind apucaţi de tremurături şi de bâlbâială, s-au zăpăcit aşa de tare, încât n-au ştiut în ce parte s-o rupă la fugă. Fiecare leah, cu sufletul speriat, apucând la întâmplare drumul pe care-l vedea, a traversat multe dealuri şi câmpii [...].

Spahiii islamului, prinzându-i, pe acei pe care îi ajungeau îi făceau prizonieri şi pe mulţi îi măcelăreau cu sabia. Fugind cam aproximativ o mie de duşmani, ei au scăpat cu mii de necazuri, întocmai ca o marfă în bazarul bătăliei[318].

Mai sus-numitul crai leşesc cel rătăcit, din cauza grabei şi a zăpăcelii lăsându-şi în acel loc toate uneltele şi toată bogăţia, a fugit repede şi cu greu în ţara sa. Se povesteşte că vreo douăzeci de mii de harabale de unelte şi îmbrăcăminte rămânând pe loc, au încăput pe mâinile vitejilor oştii islamice şi ale voievodului Moldovei. Când partea cea mai aleasă a acelei prăzi fără număr a fost trimisă, împreună cu prizonierii, la curtea fericirii celei ocrotitoare, voievodul de mai sus a obţinut favoarea padişahului. Atunci, s-a dat firman ca Malkocioglu Ali bei, dintre emirii Rumeliei, unindu-se cu acel Ştefan, să facă incursiune şi să atace vilaietul leşesc. Mai sus-numitul Bali bei, trecând Dunărea cu patruzeci de mii de ostaşi victorioşi, când a intrat în vilaietul Moldova, domnul i-a ieşit în întâmpinare şi a luat asupră-şi îndeplinirea slujbei de călăuză.

Apoi, traversând localităţi după localităţi şi menziluri după menziluri, când au intrat în ţara leşească, au ajuns la Farkova[319]. După aceasta, parcurgând multe menziluri, au incendiat şi au devastat cetăţile leşeşti.

[...]

Au venit teferi şi sănătoşi în părţile Chiliei şi Akkermanului, de la serhatul ţărilor islamice, unde, după ce au intrat, au dat învoire oştii islamice.

[318] Este vorba despre bătălia de la Codrii Cosminului (1497).
[319] Sau Karkova; nu poate fi decât Cracovia (Polonia).

MÜNEĞĞIMBAŞI DERVIŞ AHMED DEDE BIN LÜTFÜLLAH

PAGINI INFORMATIVE

În anul 881[320], s-a întreprins o expediţie împotriva Moldovei. Cauza a fost aceea că Hadim Suleiman paşa, fiind însărcinat mai înainte cu cucerirea Iskenderiei, n-a obţinut biruinţă şi s-a mărginit la devastarea împrejurimilor sale, iar la întoarcere a fost însărcinat să supună Moldova. Oastea sa era obosită. Cu toate acestea, supunându-se de nevoie poruncii, a mers în Ţara Moldovei. Domnul acesteia, fiind un diavol şmecher, s-a ascuns într-un colţ şi, îndată ce oastea musulmană s-a împrăştiat după pradă, venind, a atacat pe neaşteptate. Suleiman paşa a scăpat cu foarte puţini oameni, ceilalţi şi-au găsit o moarte de eroi martiri. Din cauza aceasta, padişahul, mâniindu-se, a hotărât ca el personal să plece în expediţie. Afurisitul de voievod al Moldovei, aruncând în foc toată zahereaua pe care o avea, a luat numai atâta cât avea nevoie şi s-a întărit în munţii prăpăstioşi. Încă de la început, dându-se de ştire că nu se mai găsesc zaherele, au fost trimise pe Marea Neagră câteva vase cu zaherele în acele ţinuturi. Oştile islamului, mergând în ţara ghiaurilor, au umblat un timp, lihniţi de foame, de capul lor. Zelosului padişah fiindu-i ruşine să se întoarcă, a trimis iscoade în toate părţile şi în împrejurimi. În cele din urmă, dându-se de ştire că oastea lor [a Moldovei] se găseşte într-o pădure deasă şi pe un munte stâncos, au dat atac asupra lor, cu ajutorul lui Allah obţinându-se victorie; voievodul a fugit cu puţini oameni pe alt munte. Cea mai mare parte dintre ghiauri a fost trecută prin ascuţişul sabiei şi, după, ce au apucat o pradă bogată, oştile turcilor s-au întors la Adrianopol.

[…]

În 889[321] au pornit la cucerirea Chiliei şi Akkermanului şi pentru aceasta au sosit mai întâi la Adrianopol. De acolo au fost trimise la Dunăre, cu vasele din Marea Neagră, zaherele şi muniţii de expediţie, pentru ca de acolo să fie expediate în partea plănuită [Moldova].

Plecarea din Istanbul a avut loc în anul 889, arătat mai sus, într-o zi de

[320] 26 aprilie 1476 – 14 aprilie 1477.
[321] 30 ianuarie 1484 – 17 ianuarie 1485.

vineri, a patra zi a lui rebi II[322][...].

Apoi, pornind din Adrianopol, au trecut cu corăbiile fluviul Dunărea pe la târgul Isaccea. De asemenea, şi voievodul Ţării Româneşti[323], prezentându-se cu oaste, s-a alăturat ordiei împărăteşti. După ce au asediat cetatea Chilia timp de câteva zile, au cucerit-o, cei asediaţi cerând iertare.

După aceea, au pornit la cucerirea Akkermanului. În acest timp, stăpânul Deştului, Mengli Ghirai han, din familia lui Ginghis, ieşind din Crimeea cu 50.000 de ostaşi, a sosit să-l slujească pe suveran. Fiind felicitat pentru domnie, a fost copleşit cu daruri bogate din partea sultanului.

După ce şi Akkermanul a fost asediat un timp, a fost silit să se predea cu aman, în a 16-a zi a lui regeb din anul mai sus-arătat[324]. Musulmanii punând mâna pe o pradă bogată, Măria Sa sultanul a folosit pentru fundaţiile pioase partea care i se cuvenea. Din aceste prăzi au mai fost făcute daruri atât hanului, cât şi suitei sale [...].

Această povestire este menţionată de Hogea efendi[325] şi din ea se înţelege că, începând din această vreme, hanii tătarilor au început să se supună Sublimei Porţi. Această povestire, însă, este contrară cu alta, care este mai adevărată şi anume că, atunci când Ghedik Ahmed paşa a cucerit cetatea Mangub, găsindu-l acolo pe Mengli Ghirai han, l-a adus în slujba sultanului Mehmed[326]. Apoi, populaţia din Crimeea a cerut de la scara imperială pe cel arătat mai sus, pentru ca el să fie stăpân peste ea şi astfel acesta a fost numit, din partea împărăţiei, han al Crimeii.

După terminarea cuceririlor, au trecut din Chilia într-o insulă şi s-au întors, pe drumul de la Sarî-Saltuk-Baba, la Varna şi de acolo la Adrianopol, pe la finele lui şaban [889][327]. În anul mai sus-menţionat, Mesih paşa a fost mazilit de la vizirat şi, dându-i-se o pensie de retragere, s-a dat firman să stea la Filipopol.

[...]

În acest timp, a venit ştirea că domnul Moldovei, mergând, ar fi asediat cetatea Akkerman. În timpul asediului, însă, luptătorii musulmani, atacându-l prin surprindere pe acest afurisit, au nimicit pe mulţi dintre

---

322 1 mai 1484.
323 Vlad Călugărul.
324 9 august 1484.
325 Sa'adeddin, istoriograf otoman (m. 1599).
326 Mehmed al II-lea Cuceritorul.
327 12–21 septembrie 1484.

ostaşii săi. El însuşi s-a întors în vilaietul său copleşit de necaz şi de ruşine. Această veste plăcută l-a bucurat pe Măria Sa [sultanul][328].

Apoi, sosind poruncă împărătească lui Hadim Ali paşa, valiu de Rumelia, acesta, în şaban 890[329], s-a îndreptat prin Ţara Românească spre Ţara Moldovei. De asemenea, mergând împreună şi voievodul Ţării Româneşti[330], din poruncă împărătească au intrat cu toţii în Moldova. Domnul Moldovei fugise în ţara leşească; cei mai mulţi dintre boierii Moldovei s-au supus. Ali paşa a împrăştiat în împrejurimi cete de călăreţi, iar aceştia au devastat şi i-au prădat pe toţi, afară de cei care s-au supus. Luând multe prăzi şi robi, a cincea parte a fost trimisă la scara împărătească.

După aceea, a venit ştire lui Iskendar paşa că domnul Moldovei, întorcându-se în ţara sa, se ocupă cu strângerea de oşti spre a se răzbuna. Atunci, Iskendar paşa l-a învoit şi l-a trimis îndată pe Malkocioglu Ali bei, unul dintre vechii bei viteji, acordându-i-se eialetul Silistra, ca să provoace stricăciuni în Ţara Moldovei. Cel de mai sus a adunat mulţi akângii şi pornind într-acolo şi trecând Dunărea, a intrat în Moldova. Oastea care era pe lângă el s-a împrăştiat după pradă, iar el a rămas cu foarte puţini oameni. Domnul Moldovei strânsese o oaste mare, căci îi venise ajutor din partea craiului unguresc şi de la alţii. Fiind înştiinţat că paşa cel mai sus-amintit a rămas cu puţini oameni, a apărut într-o zi prin surprindere şi a dat un atac. Viteazul paşă, întărindu-se, a început să se războiască. El obişnuia întotdeauna să ascundă o ceată de ostaşi în locul unde poposea, dându-le numeroase tobe şi trompete. Şi de această dată, el procedase la fel. Încăierându-se un timp oarecare cu ghiaurii, odată cu sosirea serii, ostaşii care erau în ascunziş au apărut bătând din tobe şi sunând din trompete. Ghiaurii, neputând să reziste, au fugit. Paşa, căzând pe urmele lor, pe mulţi i-a ucis şi i-a luat în robie şi apoi, întorcându-se, a venit la locul său. La rândul lor, akângiii care plecaseră prin împrejurimi s-au întors de asemenea cu pradă bogată. A cincea parte din pradă a fost trimisă, cu vestea îmbucurătoare, la scara împărăţiei, iar el însuşi [paşa] s-a întors la sangeacul său.

[...]

În anul 900[331], afurisitul de crai leşesc[332], intrând în duşmănie cu

[328] Baiazid al II-lea.
[329] 13 august – 10 septembrie 1485.
[330] Vlad Călugărul.
[331] 2 octombrie 1494 – 20 septembrie 1495.
[332] Ioan Albert.

musulmanii, a început să adune oști. Spre a-l atrage de partea sa pe domnul Moldovei, i-a trimis o scrisoare. Domnul de pe atunci al Moldovei, fiind un om cu minte și chibzuit și înțelegând că urmările opoziției sale față de Înalta Poartă ar fi rele, prefăcându-se că este prieten cu craiul de mai sus, a înștiințat în taină Poarta împărăției și a cerut să se trimită în grabă în vilaietul său un pașă de sangeac. Potrivit cu rugămintea sa, a fost trimis unul dintre emiri, cu 600 de oameni viteji. La sosirea lor, el i-a așezat într-un loc de pândă. De asemenea, și el a îmbrăcat 4.000 de oameni din suita sa în îmbrăcăminte musulmană și i-a ascuns într-un loc din apropiere.

În acest timp, craiul [polon], ajungând la hotarul Moldovei, a mers acolo și domnul Bogdaniei, care s-a întâlnit cu craiul, i-a spus că hărțuitorii din oastea musulmană au ajuns în părțile Moldovei și că și-au făcut ascunzișuri în câteva locuri și că oastea care vine pe urmele lor este nenumărată.

Atunci, craiul cel afurisit s-a speriat. Când s-au sfătuit ce trebuie să facă, el [Ștefan] i-a spus: „Dă-mi o ceată de ostași ca să-i atac pe turci". Craiul avea vreo 80.000 de ostași și a ales dintre ei 6.000 de neferi ghiauri, pe care i-a trimis împreună cu el. Domnul Moldovei, luându-i pe aceștia, a plecat cu ei. Pe drum, a cercetat cu atenție locurile de pândă, ca să se apropie de ghiauri [poloni]. El i-a adus pe leși, cu mare atenție, până la locul unde îi pusese în ascunziș pe musulmani. Atunci, vitejii islamului, ieșind deodată din ascunziș, au dat un atac asupra ghiaurilor. De asemenea, din altă parte sărind și moldovenii în haine de musulmani, s-au arătat din depărtare. Domnul Moldovei, întorcându-și îndată fața, a rupt-o la fugă. La rândul lor, și leșii, neputând rezista, au fugit și ei după el. Musulmanii, urmărindu-i pe aceștia, au nimicit pe cei mai mulți dintre ei. Ceilalți au scăpat, ascunzându-se în munții și în pădurile din împrejurimi. Venind la craiul leșesc, domnul Moldovei i-a povestit în mod amănunțit situația, zicându-i: „Oastea musulmană este foarte multă și este un neam care în război nu știe ce este aman. Nu știu în ce hal ne va aduce". Astfel de cuvinte înspăimântătoare l-au înfricoșat pe crai în așa măsură, încât nu i-a rămas putere să mai stea pe loc. Aruncându-și lucrurile și luându-și oastea echipată ușor, el a fugit așa de tare, încât nu a tras de frâu până ce nu a ajuns în mijlocul vilaietului său.

Dincoace, oastea [musulmană] a pus mâna pe 20.000 de care de boi pline cu bagaje, cu arme și cu unelte de luptă. Domnul Moldovei, luând cea mai mare parte din acestea, le-a trimis, cu robii lor cu tot, la Poarta împărăției.

Acest serviciu al său fiind primit cu bucurie, i s-a trimis un hilat[333] strălucitor şi o „bonetă ornată"[334], fiind astfel distins printre cei de o seamă cu el.

Apoi, s-a emis un firman lui Malkocioglu Bali bei, valiu de Silistra, ca să strângă akângii din Rumelia şi să întreprindă o incursiune în vilaietul leşesc. Bali bei a strâns îndată un număr de 40.000 de ostaşi, iar când a ajuns în Moldova, domnul Moldovei, întâmpinându-l, i-a făcut multe onoruri şi binefaceri şi l-a călăuzit în ţara leşească pe un drum mai uşor. Bali bei a construit un pod mic peste apa Nistrului şi, trecându-şi oastea dincolo, a pătruns în vilaietul duşman.

IOANNES LEUNCLAVIUS (LÖWENKLAU)

HISTORIAE MUSULMANAE TURCORUM

Iară Soliman paşa, pierzând cu totul speranţa de a mai lua Skutari, curmând împresurarea, îi duse pe ai săi în Moldova şi acolo se încinse război cu principele moldovean. Dar cum oastea turcilor îşi pierduse mult din tărie în asediul zisei cetăţi Skutari, şi deja se stârnise o iarnă amarnică şi un frig straşnic îi dobora cu osebire pe oşteni, nu putură ţine piept cetelor moldovenilor şi, din această pricină, suferiră mare înfrângere în anul de la moartea profetului Mahomed 879 (de la Hristos 1475).

Rămăsese până atunci sultanul Mahomed la Constantinopol, dar într-această vreme vizirul [...] Ahmet paşa, pregătind o flotă, porunci să se urnească o expediţie pe mare. Într-aceea, cu multe mii de oşteni, azapi,

[333] Haină de onoare în culori, care se acorda demnitarilor Porţii, domnilor români şi ambasadorilor străini, cu diverse ocazii.
[334] Cucă.

ieniceri şi de alţii, pornind asupra Caffei, o dobândi şi aduse sub stăpânire otomană şi Mangopul şi încă alte cetăţi, târguri, ţinuturi, cu neamurile lor. Se arătară în faţa paşei nenumărate oştiri din Crimeea [...] şi se încredinţară puterii şi dreptăţii lui, în chip de slujbaşi ai sultanului Mahomed. S-a petrecut aceasta în anul mahomedan 880 (de la Hristos 1476).

Atunci dar, sultanul Mahomed însuşi, având în gând a porni război în Moldova, strânse din toate părţile imperiului său oştiri nemăsurate, cu care păşind în Moldova, în ziua a patra a lunii rebiu-evel, înfruntă oastea voievodului moldovean, şi-l risipi şi-l puse pe fugă. Voievodul însuşi, părăsit de ai săi, dădu bir cu fugiţii. Iar sultanul Mahomed îngădui alor săi să prade Moldova. Lăsând apoi acele locuri, rândui în acea iarnă o nouă expediţie, în care dobândi şi distruse o cetate întărită de unguri pe râul Morava. În urmă, în ziua a cincea a lunii ramazan, plecă spre Constantinopol şi poposi acolo, în anul mahomedan 881.

ALTE MĂRTURII

GIOVANNI MARIA ANGIOLELLO

HISTORIA TURCHESCA

1473

Să ne întoarcem acum la Ahmed pașa[335]. Înainte de plecarea sa de la Caffa, alegând vreo 300 de tineri, cea mai mare parte din ei italieni și străini veniți la Caffa de la Genova și din alte părți, cu mărfuri și cu alte treburi ale lor, după cum se întâmplă, i-a suit pe toți pe o corabie, încărcând acest vas cu multe lucruri de preț, spre a-l trimite sultanului. Plecând corabia de la Caffa pentru a merge la Constantinopol, erau unii din acei tineri mai deprinși cu marea decât ceilalți, căci navigaseră și călătoriseră în diferite părți ale Mării Negre din loc în loc, și unii cunoșteau bine meseria și socoteala navigației; și în taină s-au înțeles cea mai mare parte dintre ei să nu se lase duși la Constantinopol spre a fi robi la turci; și, navigând astfel, când au văzut că sunt într-un loc unde-și puteau îndeplini gândul lor, toți au atacat pe neașteptate pe marinari și pe ceilalți potrivnici ai lor care erau în acea corabie și, învingându-i pe aceștia – dintre care unii au rămas morți, alții au fost aruncați în mare – au dobândit astfel stăpânirea corabiei și s-au îndreptat spre Cetatea Albă, oraș care este al contelui Ștefan, domnul Moldovei, și este așezat la amintita Mare Neagră. Corabia ajungând cu bine, ei fură primiți [acolo] și contele Ștefan, care e numit de turci Carabogdan, luă lucrurile de preț și corabia și lăsă slobozi pe acei tineri, dintre care cea mai mare parte au plecat în Polonia și în Ungaria și în cele din urmă au trecut în Italia și la Genova.

Sultanul[336], auzind acest lucru, s-a înfuriat și a trimis un sol la contele Ștefan, care îi plătea tribut, spunând să facă în așa fel ca dânsul să-și aibă înapoi neapărat corabia cu toate lucrurile de preț și toți tinerii, altfel să se

---

[335] Comandantul turc care a ocupat Caffa, pe care au predat-o fără luptă conducătorii genovezi la 7 iunie 1475.
[336] Mahomed al II-lea.

aştepte la mânia sa.

Răspunsul contelui Ştefan a fost că el nu era dator să facă acest lucru, căci porturile şi ţinuturile sale erau libere, fiecare putând să vină, să stea şi să plece după voie, că lume soseşte veşnic şi că el nu se poate ţine de aceasta, că cei care au sosit cu zisa corabie au mai venit şi în alte dăţi de acolo cu mărfurile lor şi n-au fost opriţi, ci au fost lăsaţi să-şi urmeze calea, şi aşa a făcut şi de astă dată.

[...]

Cum a trimis sultanul armată împotriva lui Ştefan

După înapoierea solului, sultanul a trimis fără zăbavă pe beglerbegul Rumeliei, care era eunuc şi se numea Soliman; a pornit după câştig, cu vreo 30 de mii de călăreţi şi o parte din curtea [sa], întrucât Moldova este o ţară mănoasă şi bogată în vite, în boi şi cai buni. Şi, deşi era asupra iernii, ei au plecat şi au trecut Dunărea în luntre mari, ce pot trece câte 14 cai o dată şi de care se află multe la Silistra şi Vidin, locuri şi puncte de trecere aşezate la malul Dunării.

Aflând domnul Moldovei că turcii veneau împotriva sa, aşeză în ordine armata sa şi, luând măsuri pentru a se apăra, se încăieră cu turcii, îi bătu şi îi puse pe fugă până la Dunăre, unde au murit mulţi şi mulţi oameni de seamă au fost luaţi în prinsoare, deşi Soliman paşa s-a salvat prin fugă; foarte mulţi s-au aruncat în apă pentru a se urca în bărci şi mulţi s-au înecat.

Sultanul, auzind de înfrângerea lui Soliman paşa, se mânie şi mai tare împotriva lui Ştefan voievod şi hotărî să se răzbune şi să pornească singur în primăvară, vestind oştirile sale să fie pregătite, căci la venirea primăverii voia să pornească cu oastea, măcar că puţini erau aceia care ştiau încotro voia să pornească, deoarece avea mare ură pe ungur[337], din pricina cetăţii [amintite][338] , pe care i-o luase şi pentru că îi făcuse multe pagube pe teritoriul Semendriei, oraş care este aşezat la malul Dunării, la o depărtare de 18 mile de Belgrad.

337 Matia Corvin, regele Ungariei.
338 *Bastia* = cetatea Sabacz.

Campania sultanului împotriva lui Ştefan

La sfârşitul lui martie 1476, sultanul pleacă din Constantinopol cu întreaga sa curte [...]. Am mers întins câteva zile şi am ajuns la Varna, castel aşezat lângă ţărmul Mării Negre. Aci se spune că a căzut un rege al Ungariei[339], înainte ca Ioan [cavalerul] alb[340], tatăl regelui Matei, să fi fost rege[341]. Până în zilele noastre se văd acolo urmele şanţurilor unde erau întăriţi şi unde se făcuseră întăriturile taberei. De asemenea, se văd mari mormane de oase adunate, înălţându-se ca nişte movile.

Ridicându-se tabăra şi urmând drumul pe nisipul sau ţărmul Mării Negre, am avut parte acolo de mari încercări şi lipsuri. Mai întâi, din cauza faptului că nu se întâlnesc nici sate, nici locuinţe de la castelul de la Varna înainte timp de două zile, iar de acolo până la Dunăre timp de 8 zile şi mai mult nu vezi urmă de om şi locurile sunt sălbatice, fără urmă de apă de băut, de care am dus mare lipsă, deoarece timp de mai multe zile n-am avut altă apă decât aceea a mării. Din această cauză, făceau gropi în nisip pe lângă ţărmul mării şi din această apă beam noi şi astfel am avut ce bea, căci altă apă nu se putea găsi.

De asemenea, în această pustietate care se numeşte „Abrosit"[342] , au fost asaltaţi de o mulţime de lăcuste mari, de o culoare schimbătoare, bătând în cenuşiu şi roşu, urmată de aşa mare puzderie, că nici nu este cu putinţă să creadă cineva care nu le-a văzut. Lăcustele acelea alcătuiau nori aşa de groşi, încât întunecau soarele şi când coborau pe pământ rodeau până şi sacii cu pesmeţi din corturi, de la primul la ultimul. Nici mâncarea nu putea fi gătită, căci îndată ce erau descoperite oalele se şi umpleau de aceste gângănii. Nici caii nu puteau răbda, astfel că trebuiau să fie ţinuţi mereu cu botul în săculeţe şi acoperiţi până la urechi. Din cauza aceasta, stăteam [ziua] strânşi în corturi şi noaptea călăream mai departe.

Când am ajuns la o zi depărtare de un braţ al Dunării, tabăra a făcut între zi şi noapte două popasuri, astfel că la puţin timp după-amiază am şi pornit, pentru a scăpa de urgia lăcustelor şi ca să ajungem la apă dulce. Mulţi porniseră înaintea taberei, printre care erau şi unii numiţi sacha[343], ce

[339] Vladislav al VI-lea, răpus în bătălia de la Varna, în 10 noiembrie 1444.
[340] *Giovanni Bianco* = Ioan de Hunedoara.
[341] În realitate, regent şi nu rege al Ungariei.
[342] *Abrosit* = Dobrogea.
[343] Sacagii.

sunt rânduiţi să umble prin tabără, îndeosebi la ceasurile când se simte setea, cu nişte burdufuri pe care le duc pline cu apă şi cu ceşti şi alte ulcioare, pentru a da de băut acelora ce cer [să bea]. Astfel că mulţi, şi îndeosebi dintre pedestraşi, chinuiţi de sete şi osteniţi, doritori să bea apă dulce, au băut cu nesaţ şi mulţi au murit, căci le mergea la inimă. Lăcustele au trecut mai departe şi au mers spre Polonia şi s-a spus apoi că au ajuns până în ţara nemţească chiar şi mai departe.

Când am ajuns la albia cea mare a Dunării mari, ne-am oprit trei zile pentru a lega împreună un mare număr de bărci ce veneau de la Vidin şi de la Silistra, după cum se poruncise. Luându-se măsuri pentru trecerea [Dunării], sultanul a vrut ca floarea oştii sale, bine rânduită, să treacă de îndată, fără de cai, împreună cu un număr de săpători pentru a se întări într-acel loc unde ar fi mai sigură trecerea taberei; sultanul spunea că el nu socoate trecerea Dunării mai puţin însemnată decât duşmanul său, aşa că a pus o pază bună pentru ca duşmanul să nu-l atace. Şi astfel, după ce a trecut toată tabăra şi s-au aşezat corturile în tabăra întărită, a treia zi după aceea, sultanul, sigur [că nu va fi atacat], a trecut cu câțiva care rămăseseră în garda sa. Ridicându-se apoi tabăra, noi am intrat în ţara [Moldovei] , unde am găsit toate satele şi aşezările părăsite şi ogoarele arse, deoarece contele Ştefan, dându-şi seama că nu va putea ţine piept sultanului, se gândise să izbândească în alt chip. Astfel, a pus pe locuitori să fugă din ţara sa dincolo de munţi şi să meargă spre Polonia, de care este despărţită prin munţi[344]. De asemenea, a poruncit ca toate grânele să fie tăiate şi până şi [papura] din mlaştini şi, după ce s-au tăiat ierburile şi grânele, a pus să fie totul ars, astfel că sultanul a rămas păcălit, deoarece crezuse că găseşte ţara îmbelşugată în grâne şi păşuni, cum este ea într-adevăr, şi a găsit-o deşartă de oameni şi pretutindeni se ridica un praf de cărbune, într-atât încât umplea cerul de fum, şi de câte ori ajungeam la popas eram cu toţii negri la faţă şi, de asemenea, şi hainele noastre, de sus până jos, pătimeau. Până şi caii sufereau din cauza prafului ce le intra în nări. De aceea, niciodată sultanul nu cobora de pe cal şi nici cetele [de pază] nu-şi rupeau rândurile până ce tabăra nu era alcătuită şi paza asigurată din toate părţile.

Se afla, de asemenea, în sprijinul sultanului Laiotă Basarab, domnul Ţării Româneşti, cu vreo 12 mii de creştini români, ce poposea de o parte în spatele taberei.

[344] Greşeală geografică. În realitate, ei s-au tras spre munţii dinspre Transilvania.

Contele Ştefan se retrăsese înăuntrul ţării, având cu el vreo 20.000 de oameni, cu moldoveni şi armeni[345]. El pusese să se taie [o oarecare parte de] pădure şi se întărise în acel loc cu câteva tunuri şi tabăra sultanului trebuia să se îndrepte într-acolo spre a trece pădurea şi a merge spre Suceava, unul din oraşele însemnate ale Moldovei.

Înainte, mergea cu avangarda armatei sultanului sus-numitul Soliman paşa, beglerbegul Rumeliei, care fusese înfrânt în iarna dinainte de către contele Ştefan şi când a ajuns şi a poposit lângă acea pădure, unde îşi pusese tabăra contele Ştefan, la o depărtare de vreo 5 mile, după prânz, de la ceasul al treilea, contele Ştefan a ieşit din întăritura sa şi i-a fugărit pe călăreţii lui Soliman paşa, omorând pe câţiva, urmărindu-i pe ceilalţi până la corturi şi pricinuind învălmăşeală în avangardă. Paşa, încălecând de îndată, porni împotriva lui şi se luptă cu pierderi de vieţi de o parte şi de alta, dar, deoarece Soliman paşa avea soldaţi mai mulţi şi îi şi veneau mereu alţii într-ajutor, contele Ştefan a fost nevoit să se retragă în pădurea întărită, unde a stat nevătămat, apărându-se cu artileria şi pricinuind pagube turcilor, când se retrăgeau.

Sultanul, aflând că lupta începuse, încălecă împreună cu curtea sa şi, aşezându-i pe ieniceri înainte, se luă cu restul curţii după ei. Ajunşi la un curs de apă repede[346], larg cât ai putea trage cu arcul, cu apă puţină şi cu malurile înalte şi surpate, când ne-am apropiat de această apă cu sultanul, aflându-ne pe malul ei, am fost întâmpinaţi de focuri de artilerie, care însă provocau pierderi puţine, deoarece [tunurile] erau la o depărtare de vreo milă. Coborând la albia râului şi trecând apa, la suişul celuilalt mal s-au tras iarăşi multe lovituri de tun, din care au rămas răniţi şi ucişi unii. Şi ar fi putut să-l ajungă şi pe sultan, deoarece el era în cumpănă ca şi ceilalţi, care nu departe de el au fost nimeriţi, unii răniţi iar alţii ucişi, printre care era şi un tovarăş al nostru, numit Zachia di Longo, care se afla la mai puţin de două „prăjini" de [locul unde se afla] sultanul. Mai potolindu-se urgia tunurilor, sultanul porni în goana calului şi, ajungând pedestrimea care se afla puţin înainte, se opri în faţa duşmanului, pentru ca să nu-l mai lase să tragă cu tunurile. Astfel, toţi s-au grăbit cu încredere, căci sultanul cu călărimea era cu ei. În scurt timp, am ajuns la duşman şi îndată am escaladat întăriturile şi l-am pus pe fugă pe contele Ştefan, i-am luat tunurile şi l-am urmărit în pădure. Şi au fost ucişi

[345] Din negustorimea oraşelor de pe drumul comercial al Moldovei şi din cetăţile Mării Negre.

[346] La Valea Albă.

vreo 200 de oameni şi prinşi cam 800, cu moldoveni şi cu armeni, care erau veniţi în cea mai mare parte din Cetatea Albă şi Chilia. Au fost capturate, de asemenea, multe care cu bagaje şi, dacă pădurea nu ar fi fost deasă şi întunecoasă din cauza înălţimii copacilor, puţini ar fi scăpat.

După ce am trecut de cealaltă parte a pădurii, am poposit în dosul ei, unde erau păşuni şi nişte goruni şi încă şi alţi copaci mai depărtaţi unii de alţii şi se aflau multe pâraie. În acest loc a stat 3 zile tabăra şi parte din ea a plecat spre [cetatea] Suceava, pe care am găsit-o goală, deoarece locuitorii fugiseră şi lucrurile lor parte fuseseră luate cu ei, iar altele fuseseră ascunse în pământ. Turcii au găsit multe din ele, deoarece sunt meşteri în a găsi lucruri astfel ascunse şi îngropate; trăgând pe pământ un lanţ sau chiar un frâu, ei aud şi cunosc golurile din pământ unde sunt îngropate lucruri sau grâne; astfel au fost găsite puţuri cu grâne şi alte lucruri îngropate.

[Oraşul] Suceava era înconjurat cu şanţuri şi palisade. Casele şi bisericile erau de lemn şi acoperite cu şindrilă. Numai castelul Sucevei era clădit din piatră şi tencuială, pe o coastă în afara oraşului. Acesta rezista şi era bine înzestrat.

Cum, însă, merindele se sfârşiseră, n-am mai stat să pierdem vremea, ci, întorcându-se armata pe un alt drum, am ajuns la o cetate aşezată în munţi[347], unde se aflau prinşii turci, luaţi în prinsoare în iarna anului trecut, când a fost înfrânt Soliman paşa. Făcându-se încercarea de a se cuceri zisa cetate, s-au aşezat şapte bombarde şi timp de 8 zile s-au străduit a o cuprinde. Două din acele bombarde au plesnit, iar acei care se găseau în cetate n-au vrut să stea de vorbă, toţi se apărau cu tunurile şi nu le păsa de noi.

Văzând sultanul că-şi pierde vremea şi că foametea e mare, căci cei mai mulţi trăiau numai cu carne şi miere şi cu ceva brânză, deoarece pâine nu se putea avea, nici nutreţ pentru cai, câmpul fiind ars peste tot, precum s-a spus mai sus, s-a ridicat tabăra şi am plecat spre Dunăre. Timp de două zile, pe un râu[348] ne-au ieşit înainte bărci cu provizii, adică cu pâine, grâu, făină şi orz. Sosiţi la malul Dunării, am găsit câteva corăbii şi alte luntre cu făină şi orz, care sosiseră de la Constantinopol. Văzând acest lucru, ne-am întors prin locuri nelocuite lăsând Dobrogea, adică ţărmul Mării Negre, pe stânga spre răsărit.

[347] Cetatea Neamţului.
[348] Siretul?

SCRISOAREA PAPEI SIXT AL IV-LEA CĂTRE ȘTEFAN CEL MARE (31 MARTIE 1475)

Sixtus. Iubitului fiu, nobilului bărbat Ştefan, voievodul Moldovei etc.

Iubite fiu, mântuire etc. Am primit scrisoarea Domniei Tale, care ne-a fost cu deosebire plăcută, căci am văzut că eşti plin de râvnă întru apărarea credinţei creştineşti şi răpunerea acelui neam de turci preafăţarnici. Lăudăm sfânta şi dreapta ta voie şi pe tine mai vârtos te îndemnăm ca, după cum ai început, aşa să mântuieşti. Să-ţi fie sprijin Domnul Dumnezeul nostru. Iar noi n-o să contenim nicicând, cu silinţa, grija şi strădania de care suntem în stare, a-ţi da, alături de ceilalţi principi şi fruntaşi creştini, ajutoarele de trebuinţă. Şi dacă putem singuri a face faţă unei atât de mari poveri, mai încolo îţi vom scrie neîndoios. În adevăr, pe lângă feluritele şi nu micile sarcini, cu a căror sprijinire întru credinţă am fost împovăraţi anii trecuţi peste puterile noastre, mai vine acum că şi Rodosului şi ungurilor, atât cât ne lasă puterile, le dăm ajutoare, din care pricină averile noastre nu ne ajung. Avem, totuşi, în cuget, lucru pe care îl cunosc deja toţi, să nu pregetăm [a da], cât ne priveşte, partea noastră, la care s-au adaos şi daniile celorlalţi principi creştini şi pe acestea ne silim a le strânge în toate zilele, cinstindu-ţi vrednicia şi slăvindu-te cu mari laude.

Dată la Roma, în ultima zi a lui martie, anul 1475, anul IV [al pontificatului nostru].

SCRISOAREA PAPEI SIXT AL IV-LEA CĂTRE ȘTEFAN CEL MARE (20 MARTIE 1476)

Sixtus etc. Iubitului fiu, nobilului bărbat Ştefan voievod etc.

Iubite fiu, mântuire. Am primit scrisoarea Domniei Tale şi pe iubiţii fii, Petru, laureat în legi, şi Cataneu genovezul, sfetnicii tăi, pe care i-ai

trimis cu această scrisoare, i-am ascultat cu bunăvoinţă şi am cunoscut dorinţa ta privind acea numire la Biserica Moldovei, în fruntea căreia ceri să fie pus păstor acel Petru, pe care îl vom socoti cel mai ales alături de tine, bărbat de aleasă vrednicie şi cu merite preastrălucite faţă de Republica Creştină. De altminteri, preaiubite fiu, cu toate că, pentru lucrarea pe care ai săvârşit-o şi o săvârşeşti cu slavă şi cucernicie, ar trebui mai degrabă a ţi se mulţumi decât a te tulbura, fiindcă dorim să sporească gloria ta, dimpreună cu preţuirea tuturora, te îndemnăm să mergi neclintit din bine în mai bine, şi să nevoieşti cu toată suflarea spre oblăduirea şi creşterea religiei sfinte. Niciunde vrednicia şi măreţia inimii tale nu pot fi mai nimerit preţuite, nici unei lucrări nu poate a-i urma o mai adevărată şi veşnică glorie. Lucrarea ta asupra necredincioşilor turci, vrăjmaşi comuni, săvârşită până acum cu înţelepciune şi bărbăţie au adaos atâta strălucire numelui tău, că eşti în gura tuturor şi eşti lăudat cu deosebire de toţi, în unire de simţiri. Fii fără istov, dară şi, oricum faci, caută izbânda pe care cerul ţi-a hărăzit-o, ca să primeşti răsplata veşnică de la Dumnezeu şi preţuirea acestui Sfânt Scaun Apostolic.

Dată la Roma, 20 martie 1476, anul 5 [al pontificatului nostru].

RAPORTUL LUI LADISLAU, SLUJITORUL LUI VLAD ŢEPEŞ (7 AUGUST 1476)

Laudă lui Dumnezeu, din ziua de 7 august, ora 22.

Darea de seamă a lui Ladislau, omul voievodului Draculea[349], venit în noaptea dinainte din Moldova, de unde era plecat de vreo 10 zile[350] şi zice:

[349] Vlad Ţepeş.

[350] Dacă ar fi să considerăm această dată ca absolut precisă, ar însemna că Ladislau a plecat din Moldova la 28 iulie, adică două zile după lupta de la Valea Albă (26 iulie) , de care el nu ştie nimic. Pare mai probabil că expresia: *giorno 10 fa parti* să aibă o valoare aproximativă, sau să se fi citit cumva greşit 10 în loc de 16, de pildă. Se ştie că turcii au ocupat Romanul la 24 iulie. Dar Ladislau nu are cunoştinţă să se fi făcut ceva contra cetăţii Roman până la plecarea sa de acolo. Deci, plecarea sa nu a putut avea loc la 26 iulie, ci mai devreme.

Mai întâi: turcul a trecut cu toată oastea sa în Moldova, cu patru zile înainte de plecarea lui[351] şi aflându-se el în târgul Romanului, care este în mijlocul Moldovei, lângă râul Siret, în apropierea căruia se află o cetate[352], cam la o milă italiană, împotriva căreia nu s-a făcut nimic până la plecarea sa. Cu vreo două zile mai înainte de plecarea sa, a fost prădată cea mai mare parte din această ţară de către turc, arzând şi pustiind totul. Totuşi, nu a putut vătăma cu adevărat nici oamenii şi nici averile lor, căci ei se retrăseseră împreună şi cu lucrurile lor în munţi, înainte de trecerea turcului. Aflând voievodul Ştefan (care se găsea în sus-zisul târg al Romanului cu vreo şase mii oameni) de trecerea turcului, îndată a plecat şi s-a retras într-un castel numit Neamţ, aşezat pe un munte; restul trupelor acelui voievod, care s-a vădit a fi peste şaizeci de mii de oameni, era de cealaltă parte a Siretului, astfel că tabăra turcului şi trupele voievodului sunt despărţite prin acel râu, ce e la o depărtare de o zi de cetatea Neamţ, şi, înainte de a-l trece turcul, au venit cam zece mii de tătari în sprijinul lui. Le-au ieşit înainte trupele voievodului aproape de Cetatea Albă şi i-au risipit şi au fost eliberaţi vreo cinci mii de inşi dintre supuşii săi pe care îi luaseră în prinsoare. Venind o parte din flota maritimă a turcului ca să facă un pod mai jos de Cetatea Albă, au fost respinşi de cei din acel loc şi de cei din Chilia. Au fost capturaţi vreo cinci sute de ieniceri care alergaseră spre aceasta din urmă [Chilia] şi nu s-a făcut nici un fel de împresurare contra vreunuia din acele [locuri] şi, după cât se zvonea, nu se credea că turcul ar fi trimis să asedieze locurile amintite până nu ar ajunge să se măsoare cu voievodul Ştefan, căci, dacă l-ar învinge, ar dobândi acele locuri fără trudă. Erau fugiţi mai bine de cinci sute [de oameni] din tabăra turcului (printre care erau mulţi unguri ce fuseseră luaţi în prinsoare mai înainte), care au declarat că în tabăra turcului e boala şi lipsa cea mai mare şi boala e aşa de cumplită că bolnavii mureau de la o oră la alta; şi o pâine mică valora cinci aspri, şi că în această privinţă nu a mai aflat alt nimic până la plecarea sa. S-a zvonit despre oştile turcului, din care el însuşi a văzut cea mai mare parte, că sunt 90.000 de oameni, socotind şi cei 9.000 de oameni ce i-au fost daţi de Basarab, voievodul muntean[353], care nu a putut da mai mulţi, pentru că erau fugiţi în munţi şi în fiece zi [mai] fugeau, deoarece nu voiau să se alăture trupelor turcului.

---

[351] A vorbitorului.
[352] Cetatea Roman.
[353] Basarab Laiotă.

Sunt opt zile de când a plecat el din Mediaş, oraş din Transilvania, unde se afla Ştefan Báthory, căpitanul regesc, şi voievodul Draculea[354], stăpânul său, şi în noaptea următoare plecării sale trebuiau să se pornească şi ei, căci cu patru zile în urmă, toate trupele din provincia Transilvania, despre care se zvonea că erau peste treizeci de mii de oameni, erau pornite şi se aflau pe drum, şi el, la venirea sa, a întâlnit pe cei mai mulţi, şi s-a trimis răspuns din partea sus-pomeniţilor, Ştefan Báthory şi Draculea, să i se spună voievodului Ştefan să nu pornească nici o luptă cu turcul până nu vor fi uniţi cu el cu toate trupele şi că cel mult în şase zile după plecarea lui[355] se vor fi regăsit cu toţii şi cu voievodul amintit, care nu aştepta altceva afară de venirea [loc alb] trupelor pomenite mai sus, şi că, în afară de armele obişnuite, fiecare din [oamenii] voievodului Transilvaniei va purta cu el o secure, şi aceasta, după câte a înţeles, pentru a putea astupa drumurile cu arbori şi lemne, spre a închide calea turcului, ca să nu aibă putinţa de a se întoarce înapoi.

SCRISOAREA LUI EMINEK MÂRZA, DREGĂTOR AL HANULUI CRIMEII, CĂTRE SULTANUL MEHMED AL II-LEA (10-19 OCTOMBRIE 1476)

ultanul fiu de sultan, Mehmed han, dătător de belşug!

Slavă lui Allah care, atunci când i-a cinstit pe suveranii islamului, l-a făcut sultan pe cel mai vrednic dintre sultani, suveran măreţ şi onorat, stăpânul lumii drepte, luptător pentru credinţă, veşnic victorios şi glorios, sabia lumii şi a credinţei, sultanul lumii islamice şi al musulmanilor, însufleţitorul dreptăţii în cele două lumi, împărţitorul dreptăţii printre cei

---

354 Vlad Ţepeş, care urma să fie pus în domnia Ţării Româneşti cu sprijinul lui Matia Corvin şi al lui Ştefan cel Mare, după retragerea turcilor.

355 A lui Ladislau.

năpăstuiți de asupritori, cel care îi pedepsește pe răufăcători și pe uneltitori, moștenitorul suveranilor arabi și persani și turci, cuceritor de ținuturi și de țări și de cetăți, cel care îi înfrânează pe tirani și pe răzvrătiți și pe necredincioși, Alexandru al timpului, cel care face să se mențină tradiția profetului și tot ce este obligatoriu, preaînaltul Allah să-l țină în împărăția lui și să facă să biruie oștile sale și să-l înalțe tot mai sus pe el, care este mare peste cei mari și sultanul guvernator!

Arzul este următorul.

Din partea Înălțimii Voastre ilustre ne-au sosit nouă, sărmanilor slujitori, vorbe ilustre cu știrea: „Măria Sa împăratul s-a hotărât să meargă la război sfânt asupra blestematului de Kara-Bogdan[356]. De aceea, vi se face și vouă cunoscut că, alăturându-vă împăratului cu toate oștile voastre, să sprijiniți credința islamică și să porniți din partea aceea".

La sosirea acestei vești, deși noi înșine aveam dușmanii noștri[357], totuși, primind să vă slujim pe Măria Voastră, ne-am dus la scara Domniei Voastre cu războinici încercați și cu arme de luptă. Am incendiat numeroase cetăți ale ghiaurului; am luat multe și nenumărate prăzi. Apoi, până să ne întoarcem, a sosit vestea neînsemnată[358] precum că „a venit dușmanul și a devastat casele voastre". Lăsând numaidecât prăzile noastre, când ne-am gândit să ne întoarcem, ghiaurul[359], venind în urma noastră, s-a războit mult cu noi. Au pierit mulți oameni dintre noi; doi frați de-ai mei au devenit martiri. Au pierit luptătorii și caii noștri. Noi înșine am venit cu un cal. Apoi, dușmanul nostru, venind după noi, cu oastea de Taht[360], a luat ținuturile noastre. Noi ne aflam în orașul Kârâm[361]. Nu aveam, însă, cai grași ca să ieșim și să ne războim. A venit și la Kârâm-Șehri ca să se lupte acolo, dar nu a putut să facă nimic cetății. Din pricina acestor vești neînsemnate, nu am putut să ne onorăm cu vederea feței binecuvântate a Măriei Voastre. Mulțumiri lui Allah! Am auzit că ați avut biruință și glorie asupra blestematului de moldovean. Când a sosit la auzul nostru știrea că l-ați înfrânt, potrivit versetului: „Așa cum a zis atotputernicul Allah, victoria

[356] Aici, Ștefan cel Mare.
[357] Se referă la Hoarda de Aur, care intenționa să-i atace.
[358] Autorul scrisorii micșorează în fața sultanului importanța atacului oștilor Hoardei de Aur asupra Crimeii.
[359] Ștefan cel Mare.
[360] Oastea hanului Hoardei de Aur.
[361] Probabil Solhat (Starâi-Krâm).

vine de la Allah, cucerirea este apropiată, sigură, daţi de veste credincioşilor!", care vesteşte biruinţă, şi cu sprijinul sufletului curat şi sfânt al Măriei Sale profetului cel măreţ, atunci în inima noastră s-a născut foarte mare bucurie şi mulţumire. Apoi, deşi venise Ieghian bei[362], totuşi nu am putut să-l trimitem mai departe, pentru că la mijloc[363] se afla duşmanul. Am zis că s-ar putea ca duşmanul să dea peste el, iar acel slujbaş să dispară şi Domnia Voastră aţi putea să vă supăraţi atunci pe noi. Astfel, ne-am temut de Domnia Voastră. S-a trimis scrisoare Înălţimii Voastre, zicând că noi nu aveam pregătită oaste mare.

Scris pe la sfârşitul binecuvântatei luni djemazi-ul-ahâr, anul opt sute optzeci şi unu[364].

Semnătura: Sărmanul de mine, cel supus, Eminek.

RAPORTUL CADIULUI MUSTAFA CĂTRE ÎNALTA POARTĂ

Plecând umila mea faţă către Curtea cea Înaltă şi Pragul cel Măreţ, robul de mine fac arz despre aceea că, în situaţia de acuma, mergând la domnul Ţării Româneşti, potrivit poruncii împărăteşti, când i s-a vorbit în legătură cu chestiunea hotarului, el a spus: „Lăsaţi hotarul meu; vedeţi mai întâi hotarele Chiliei şi Akkermanului. Eu voi face ceva după aceea". Din această pricină, am mers la domnul Moldovei. Acesta a arătat *ahidname*-lele[365] sale şi a dovedit multă bunăvoinţă şi preţuire, fiind de acord, dar a grăit astfel: „Măria Sa împăratul să aibă bunăvoinţă şi să mă ocrotească şi să arate milă faţă de supusul de mine. Şi eu îi sunt un supus; să-mi dea şi mie o bucată de pâine să mănânc".

Dintre toţi ostaşii săi de gardă, el a trimis cu noi 700–800 de oameni

[362] Solul sultanului.
[363] Solul trebuia să treacă prin ţinuturi socotite inamice.
[364] 10–19 octombrie 1476.
[365] *Ahidname*: tratat, diplomă.

destoinici de-ai săi, câţi avea, şi ne-am dus la hotarul de la Akkerman. Cercetându-se bine hotarul Akkermanului, au fost aduşi şi întrebaţi creştinii bătrâni de acolo. Creştinii din Moldova au zis: „Hotarul Akkermanului este la Iurgheci-Kerman[366], care este o fortăreaţă lângă Akkerman. Dincoace de Iurgheci-Kerman, el merge până la Movila Neagră[367]; de acolo, ajunge la Dikilitaş[368], iar de acolo, ajunge la Movila Neagră[369]. De acolo, merge spre Botos[370]; în tătărime i se spune Don-Suyu[371], iar de acolo, apa Don ajunge la mare". Dar li s-a spus: „În orice caz, cetatea amintită mai sus trebuie să rămână la Akkerman". De aceea a fost înregistrată în hotarele Akkermanului; dar ei nu au vrut să se învoiască. Atunci le-am zis: „Să facem arz la Poarta împărăţiei. Dacă n-o să vrea, nu vom avea ce face, iar dacă o să vrea, atunci se va milostivi şi o va dărui".

De asemenea, hotarul Chiliei, când o ţinea Ungaria, începea de la Kara-Bulak (?) şi mergea la lacul Cupa[372]. De acolo, mergea la lacul Cătlăbuga, iar de acolo, mergea la lacul Saftian[373], de acolo, la Movila Mare, iar de acolo, la Vadul Iezilor[374]. Iar când o stăpânea Ţara Românească, despre aceasta ei au zis: „Hotarul Chiliei începea de la Fântâna lui Turhan, spre Kara-Bulak (?), iar de acolo, se îndrepta spre Iezerina sau Vadul Iezilor, amintit mai sus". De asemenea, s-a mai zis că este mai bine ca locuitorii cetăţii Chilia să fie trecuţi[375] pe seama Vadului Isaccei. Atunci, creştinii s-au necăjit iar sărmanul de mine le-am spus: „Vom face arz către Poarta împărăţiei".

Ştefan ne spusese: „Să vă întoarceţi înapoi", dar supusul de mine nu m-am dus. I-am zis: „Nu se cade supusului de mine să mă mai duc iarăşi". Şi i-am mai spus că „porunca împărătească trebuie adusă la îndeplinire". M-am şi îmbolnăvit. S-a dus înapoi supusul vostru Hasan. Ne-am înţeles să

---

366 *Iurgheci-Kerman*, fortăreaţa lui Iurghici, pârcălab al Cetăţii Albe: martie 1443 – februarie 1447.
367 *Kara-Bulak* (?), Carabuna (?).
368 *Dikilitaş*, „Coloana de piatră".
369 *Kara-Depe* (?).
370 *Botos* (?), probabil Bugaz, localitate şi „limbă de uscat" între Marea Neagră şi limanul Nistrului.
371 *Don-Suyu*, „Apa Don", probabil Bug.
372 *Cupa (Kupa)*, probabil Lacul Chitai.
373 *Saftian*, lac şi localitate la vest de Cătlăbuga.
374 *Oglak-Geçiti*, probabil vadul de lângă Ismail.
375 În sensul de înscrişi.

mergem împreună, îndată ce va veni el. Ce porunciţi? În rest, firmanul depinde de Curtea cea Înaltă.

Semnătura: Arzul către împărăţie al sărmanului de mine, Mustafa supusul, cadiu de Aidos (?).

RAPORTUL LUI MATTEO MURIANO (7 DECEMBRIE 1502)

Copia scrisorii unui medic către Sinioria Veneţiei, povestind fapte din Moldova şi despre tătari şi alte lucruri din acea ţară.

Pricina pentru care nu am scris mai devreme Înălţimii Voastre[376] a fost boala grea de care am suferit din prima zi din august de când am ajuns în Moldova, [şi] în tot cursul lunii lui octombrie trecut. În ciuda acestei boli grele, totuşi m-am înfăţişat în ziua de 22 august acestui domn vestit, ducele Ştefan[377], şi am îndeplinit slujba unui credincios slujitor al Serenităţii Voastre cu acele cuvinte ce se cuvin faţă de un domn atât de mare cum este acesta; m-a salutat foarte binevoitor cu dovezi şi cuvinte foarte prieteneşti, printre care mi-a spus: „eu nu am vrut să aduc un medic din nici o [altă] parte a lumii decât de la prietenii mei de care sunt sigur că mă iubesc" şi chiar îmi spuse: „eu sunt înconjurat de duşmani din toate părţile şi am purtat 36 de lupte de când sunt domnul acestei ţări, dintre care am fost învingător în 34 şi am pierdut 2". Pentru lămurirea Înălţimii Voastre, eu voi povesti despre cinstita stare a acestui vestit domn, despre fiul său[378], despre supuşii

[376] Scrisoarea este adresată dogelui Veneţiei, Leonardo Loredano (1501–1521), după cum rezultă şi din adresa scrisă pe dosul documentului.
[377] Ştefan cel Mare.
[378] Bogdan al III-lea.

şi ţara [lui] şi apoi întâmplările care au urmat şi cele ce au loc zilnic între aceşti domni de la miazănoapte[379]. Cât despre sus-numitul domn, el este un om foarte înţelept, vrednic de multă laudă, iubit mult de supuşii săi, pentru că este îndurător şi drept, veşnic treaz şi darnic, arată bine la trup pentru vârsta sa, dacă această meteahnă nu l-ar fi chinuit, dar sper, cu [ajutorul lui] Dumnezeu, să-i aduc o uşurare, după cât pot să-mi dau seama acuma la început. Fiul său, domnul Bogdan voievod, urmează pilda domnului, tatăl său, e sfios ca o fată şi e bărbat viteaz, prieten al virtuţilor şi al oamenilor virtuoşi, este tânăr cam de vreo 25 de ani.

Supuşii sunt toţi bărbaţi viteji, ageri şi nu făcuţi să stea pe perne, ci la război pe câmpul de luptă. Acest domn preavestit poate să ridice 60.000 de oameni de ispravă, adică 40.000 de călăreţi şi 20.000 de pedeştri. Ţara este mănoasă şi foarte frumoasă şi bine aşezată, plină de animale şi de toate bucatele, [are de toate] afară de untdelemn (?). Grânele se seamănă în aprilie şi în mai, iar vinuri de felul celor din Friul se obţin în august şi septembrie. Păşuni sunt foarte bune. În această ţară s-ar putea ţine peste 100.000 de cai. De aci se merge până la Constantinopol în 15 sau 20 de zile, de aceea reamintesc cu toată supunerea Înălţimii Voastre că de aci s-ar putea ataca flancurile acestui perfid sultan turcesc şi din câte îmi spun mulţi oameni vrednici de încredere şi negustori care vin de la Constantinopol, turcii au mare frică de acest domn şi de creştinii ce şi-ar face drum prin această ţară. În această lună trecută a lui octombrie, Înălţimea Sa domnul a recucerit unele cetăţi şi sate[380] de la Măria Sa regele Poloniei[381], care fuseseră ocupate în vechime de acel regat. De asemenea, tătarii au năvălit în Lituania şi în Polonia în acea lună şi au ridicat cu ei 40.000 de robi[382]. De asemenea

[379] Adică regele Poloniei şi marele cneaz al Moscovei.
[380] Încă din anul 1490, Ştefan cel Mare ocupase o parte din Pocuţia, iar unele ciocniri avuseseră loc înainte de expediţia lui Ioan Albert în Moldova. Din documentele care ni s-au păstrat, rezultă că trebuia să se adune o comisie mixtă de moldoveni, poloni şi unguri pentru a rezolva această neînţelegere, dar moartea regelui Poloniei (17 iunie 1501) a determinat amânarea rezolvării diferendului. La al doilea termen (29 septembrie 1502) delegaţii poloni nu s-au prezentat. Ştefan a ocupat atunci ţinutul, punând pârcălabi în cetăţi şi vameşi în târguri şi oraşe.
[381] După moartea lui Ioan Albert (17 iunie 1501), urmase fratele său, marele duce al Lituaniei Alexandru (1501–1506).
[382] În 1502, fiii lui Mengli Ghirai, hanul tătarilor din Crimeea, au jefuit Podolia, Rusia Roşie, Palatinatul Sandomir, împrejurimile oraşului Rzeszov, Iaroslav, Radom, Belz şi, trecând Vistula, au prădat oraşele Opatov şi Kunov.

războiul greu urmează înainte între Măria Sa regele Poloniei şi cneazul Moscovei[383], domnul Rusiei, şi ambasadorii săi neputând pleca, se găsesc încă aici, în această ţară, şi sunt bine trataţi de acest domn. De asemenea, în aceste ţinuturi de margine şi în regiunile învecinate, erau doi domni puternici ai tătarilor, unul se numea hanul Volgăi[384], celălalt hanul Crimeii[385]. Acela al Volgăi era prieten Măriei [Sale] regelui Poloniei, iar al Crimeii prieten cneazului Moscovei şi aceasta pentru că numitul domn cneaz ţine pe un frate al lui[386] la închisoare, pentru ca să nu-l scoată din domnie, deoarece acesta era aliat cu sultanul[387]. De aceea, acest han al Crimeii, pentru a face pe plac cneazului Moscovei, a pornit împotriva împăratului Volgăi pe neaşteptate şi l-a gonit din scaun[388]. Acesta a fugit cu puţini oameni şi s-a dus la un alt tătar foarte puternic, rudă a sa, care se numeşte împărat al nogailor[389] care este foarte departe de aceste ţinuturi. În clipa de faţă, acest han al Crimeii [Mengli Ghirai], care a rămas învingător, poate să ridice de la 80.000 până la 100.000 de călăreţi; şi-a măritat pe o fiică a sa cu fiul turcului[390] care este domn al Caffei[391]; din cáuza acestei înrudiri, şi turcul i-a trimis multe daruri şi de mare preţ printre care – după cum arată un evreu care a venit de acolo şi care spune că l-a văzut chiar el – un cort de o mărime de necrezut şi foarte împodobit cu lucruri scumpe şi spune că pot sta sub el mai mult de o mie de inşi. Dumnezeu să-l piardă pe turc şi pe el, amin! Din cauza acestei încuscriri şi înrudiri, acest ilustru domn[392] se teme mult să facă vreo mişcare împotriva turcului, deoarece tătarul îndată l-ar ataca. Dar există o trecătoare lângă Caffa, care se numeşte Pericop, unde zece mii de călăreţi ar ţine piept tătarului ca să nu poată trece în părţile acestea spre paguba creştinilor. Deocamdată, serenissime principe, nu am altceva nou să aduc la cunoştinţa Înălţimii Voastre, dar cât timp voi sta prin aceste părţi voi fi mereu cu luare-aminte spre a da de ştire Serenităţii

[383] Ivan al III-lea.
[384] Seikh Ahmed, hanul Hoardei de Aur (1481–1489, 1499–1502).
[385] Mengli Ghirai.
[386] Nur Devlet, fost han al Crimeii (1466–1468, 1476–1478/1479).
[387] Baiazid al II-lea, sultan otoman.
[388] În iunie 1502.
[389] Abdul Kerim, han de Astrahan.
[390] Care guverna Caffa în numele sultanului.
[391] Baiazid al II-lea îşi rezervase, prin tratatul său cu Mengli Ghirai, portul Caffa, care era cârmuit de un paşă.
[392] Ştefan cel Mare.

Voastre despre lucrurile care mi se vor părea vrednice de a fi semnalate...
Dat la Suceava, în Moldova, în ziua de 7 decembrie 1502.
Slujitorul Serenităţii Voastre,
Mathaeus Murianus,
doctor în arte şi în medicină.

RAPORTUL LUI MATTEO MURIANO (5 IANUARIE 1503)

1503 ianuarie 5, Suceava.

erenissime principe şi preaînalt domn, cu umilă plecăciune...

În ziua de 7 a lunii trecute, am făcut cunoscut Măriei Voastre ceea ce ştiam atuncea. Acum, însă, mi se iveşte prilejul de a-i da de veste cele ce se cuprind în rândurile de faţă. Maiestatea Sa regele Poloniei[393] a trimis de curând sultanului[394] două solii succesive cu multe daruri, îndreptându-le prin Ungaria, pentru că nu s-a încrezut să le trimită prin Moldova. Şi acest lucru l-am aflat după ce am scris Măriei Voastre. Şi apoi am mai aflat că o solie a sultanului venea în această ţară şi am hotărât să prind şi să aflu de la ea cât voi putea despre împrejurările turceşti. Şi aflându-se aci în trecere, împreună cu solii din Rusia, unul care mi-e foarte prieten, care ştie italieneşte, greceşte şi turceşte şi are nevasta şi copiii la Veneţia, şi care se cheamă pe nume Nicolo Leondari, şi are multe rude la Constantinopol, oameni cu vază, eu m-am înţeles cu el ca, îndată ce va fi sosit acest sol, să meargă să-l viziteze – prefăcându-se că întreabă de rudele sale –, să se împrietenească cu el şi să afle ce va putea, discutând despre diverse lucruri şi prefăcându-se chiar că ar fi foarte duşmănos faţă de Sinioria Voastră, măcar că eu ştiu bine din experienţă că el este sluga voastră cea mai credincioasă ... etc... În ziua

[393] Alexandru.
[394] Baiazid al II-lea.

de 28 a lunii trecute[395], acest sol a ajuns în această ţară cu 80 de călăreţi şi se cheamă pe nume Sinan bei[396] şi este văr cu „Charzeg bassa”[397] şi cu cel care a fost la Veneţia în vremea pierderii Modonului[398]. În ziua de 29, a fost să-l viziteze pe domn cu mare strălucire: erau 40 [din ei] îmbrăcaţi în stofă de aur şi ceilalţi toţi în mătase şi foarte bine echipaţi. Când s-a întors el la locul său de găzduire, atunci sus-amintitul Leondari, potrivit cu cele hotărâte, cum se arată mai sus, s-a dus să-l viziteze şi s-a împrietenit cu el, şi s-a mai întors [la el] şi în ziua următoare, şi a început din nou să-l întrebe despre război, atât pe mare cât şi pe uscat. Şi i-a spus mai întâi că stăpânul său [sultanul] era rău hărţuit în Anatolia de cei din Persia care îşi spun „sofi”[399], adică [mai] luminaţi în legea mahomedană, şi ei fac acestea zicând că turcul nu-şi păzeşte legea sa. Şi spune că sunt tăbărâţi în Anatolia cu o călărime de 60 până la 70 de mii şi au cucerit anumite oraşe şi multe castele şi sate. Şi că stăpânul lor [al turcilor] a trimis împotriva lor pe un paşă cu 40 de mii de călăreţi, care a şi fost înfrânt de ei... etc... Şi că îi mai face încă război şi cel din Caramania[400] şi mare necaz şi în partea aceea, şi că împăratul „Gurgura”[401] încearcă şi el să facă război mare cu el etc. Şi că este mare molimă în Constantinopol şi mare lipsă la Adrianopol. La Constantinopol mor 200 de oameni pe zi şi la Adrianopol mai bine de 200. I-a mai spus că stăpânul său [sultanul] avea mare supărare din partea Maiestăţii Sale regele Ungariei[402] şi mai ales din a domnului duce Ioan Corvin[403], care i-a devastat şi pârjolit mai bine de 100 de sate şi multe castele şi anumite târguri. Şi i-a

---

395 Decembrie.

396 *Sina bei* este beglerbegul Anatoliei.

397 *Charzeg bassa* = Ahmed paşa Hersek zade, renegat, fratele ducelui Herzegovinei Ulrich şi cumnatul sultanului Baiazid al II-lea, în timpul căruia a fost mare vizir (în trei rânduri), fiind menţinut doi ani şi sub sultanul Selim I. A murit în luptă cu ţăranii răsculaţi din Anatolia.

398 1500.

399 *Sufi* sau *sefi*, nume dat şiiţilor ce îmbrăţişează viaţa contemplativă, şi care a fost atribuit noii dinastii din Persia după întemeietorul ei, mort în 1334. În intervalul 1501–1504, toată Persia a intrat sub stăpânirea sufiului Ismail. Vecinătatea cu otomanii a dus la conflicte ce vor fi lichidate sub urmaşii lui Baiazid al II-lea.

400 Conflictul era în curs încă din anii precedenţi. Încă din mai 1501 se zvonea în Corfu de o victorie a Caramanului.

401 Împărat circasian.

402 Vladislav al II-lea Jagiełło, fratele regelui Poloniei, chemat la tron după moartea lui Matia Corvin (1490–1516).

403 Fiu natural al lui Matia Corvin, însărcinat cu paza Bosniei.

spus că stăpânul său face demersuri acuma pentru a încheia pace cu Sinioria Voastră, şi că aceasta nu a vrut să consimtă la cele ce i se cereau, printre care a mai spus că sultanul voia să fie lăsat liber să facă război cu Maiestatea Sa regele Ungariei şi că, dacă i s-ar fi făcut această singură concesiune din partea Siniorei Voastre, el ar fi încheiat uşor pace cu ea etc. Întrebându-l apoi de chestiunile maritime, i-a răspuns: „Am pierdut Santa Maura"[404], şi că stăpânul său îşi pregătea o mare flotă de galere mari şi uşoare, de corăbii lungi şi înguste şi de vase mici de transport cu fundul teşit, şi că nu mai voia să pună să înarmeze nave, şi că în Trapezunt a pus să i se facă un număr de 200 de vase uşoare, şi că Kemal[405] era la Galipoli în fruntea flotei, şi că Erichi[406] a ieşit din strâmtori cu 25 de corăbii lungi şi înguste spre dauna supuşilor Siniorei Voastre şi a celorlalţi creştini, şi că orice-ar fi, stăpânul său vrea să-şi trimită flota în primăvară şi acel Nicolo a întrebat care ar fi acel număr de vase; i s-a răspuns că ar fi cu totul 300 de vase şi că, împreună cu corăbiile lungi şi înguste şi cu cele mici cu fundul teşit, ar fi 500 de catarge. Şi i s-a spus că stăpânul său nu se preocupa de Nauplia[407] sau de Cándia[408] dar că neapărat el vrea să trimită această flotă la Corfu şi să se silească din răsputeri a-l cuceri, zicând: „Când voi fi stăpân pe Corfu, voi fi domn peste Răsărit şi peste Apus" – ba mai înainte să-l piardă Mântuitorul nostru, Iisus Hristos! Şi în a treia zi acel Nicolo s-a întors din nou la el ca amic şi l-a întrebat pentru care cuvânt merge în Polonia. Şi i-a răspuns: „Eu merg pentru a confirma clauzele păcii dintre stăpânul meu şi Maiestatea Sa regele Poloniei, pentru că în zilele trecute regele a trimis către stăpânul nostru două solii cu multe daruri şi cu clauzele propuse pentru a cere pace… etc. Şi acest lucru, serenissime principe, raţiunea mă îndeamnă să cred că se datoreşte faptului că Maiestatea Sa regele [Poloniei] se află în război cu socrul său, marele cneaz al Moscovei, şi încă pentru că este în duşmănie cu acest preastrălucit domn, ducele Ştefan al Moldovei, pentru că acesta i-a luat multe castele şi oraşe, cum am arătat Siniorei Voastre prin cealaltă scrisoare a mea. Şi pentru că acest domn duce [Ştefan] are o fiică la

[404] Acest nume desemnează o cetate şi insula pe care se afla cetatea. A fost cucerită de Gonzalv de Cordova în 1502.
[405] *Camalli* (Kemal Reis), corsar turc. Unul dintre comandanţii flotei otomane din 1449. A cucerit Navarinul.
[406] Corsar turc.
[407] *Napoli di Romania*. Aluzie la insuccesul încercat în atacul dat împotriva Monemvasiei.
[408] Creta.

Moscova[409] şi un nepot, fiu al acesteia[410], căruia îi revine cnezatul Moscovei şi stăpânirea Rusiei, Maiestatea Sa regele avea bănuială că acest domn, fiind în duşmănie cu el, va fi de partea celui din Rusia, ca rudă, pentru care cuvânt s-a şi temut că o să se înţeleagă cu turcul spre paguba sa etc. Şi acel sol i-a mai spus lui Nicolo aceste cuvinte: „Să ştii că domnul nostru a făcut bucuros pace cu acest rege pentru două motive: mai întâi, pentru că avea mare bănuială că domnul Moldovei avea să se împace cu el [regele Poloniei] şi să facă tulburare în partea aceasta[411], iar apoi, pentru că ar vrea să vadă dacă prin mijlocirea lui nu l-ar putea scoate pe fratele lui, regele Ungariei, din acest război, şi dacă nu l-ar putea scoate, atunci îşi va face o armată mare de uscat împotriva lui, pentru că vrea cu tot dinadinsul să se răzbune de pagubele suferite". În cele din urmă i-a zis: „Aşteaptă-mă aci până mă întorc, vreau să vii cu mine la stăpânul meu şi ferice de tine! căci îţi va face mult bine, şi te va folosi în treburile sale" etc. Eu, serenissime principe, l-am îndemnat ca să meargă şi să afle tot ce va putea şi apoi să se întoarcă aci la mine; nu ştiu ce va face, căci are o mare dorinţă de a merge de-a dreptul în Rusia, să regăsească acolo un unchi al său, care e secretarul cneazului (?). Altceva nu mai am de adus la cunoştinţa Siniorici Voastre… etc… Solul amintit a plecat de aci în ziua întâi a lunii acesteia.

Dată la Suceava din Moldova, în ziua de 5 ianuarie 1502 [1503].

JEAN MOLINET

CHRONIQUES

A doua zi, regele [Maximilian de Habsburg] a venit să doarmă la o mare mănăstire numită Melk, unde odihneşte trupul Sfântului Coloman. Trei sau patru zile mai apoi a venit la Linz, unde

[409] Olena (m. 1505), soţia ţareviciului Ivan cel tânăr (m. 1490).
[410] Dimitrie Ivanovici (1483–1509), cneaz de Uglici şi moştenitor al tronului, îndepărtat prin intrigile Sofiei Paleolog, a doua soţie a lui Ivan al III-lea, care l-a aruncat, împreună cu mama sa, în închisoare, în 1502.
[411] Adică, împotriva turcului.

episcopul de Wesprem, cu un frumos alai, i-a ieşit în întâmpinare; de asemenea, un ambasador al regelui Boemiei [Vladislav Jagiełło] a venit la el, spunând că regele, stăpânul său, îi cerea să se depărteze de regatul Ungariei şi că regele Ungariei pentru nimic în lume nu ar renunţa; la care, regele a dat un asemenea răspuns încât a doua zi dimineaţă [ambasadorul] a plecat.

Deopotrivă, a venit la el la zisul [oraş] Linz o solie a regelui Spaniei, pe care o conducea *messir* Ladron de Quevaire; şi, de asemenea, în zisul loc se găsea un sol francez, trimis de regele Franţei, pentru lămuriri cu privire la pacea de la Frankfurt.

Astfel, graţie lui Dumnezeu, preavictoriosul rege al romanilor, datorită ajutorului cavaleresc, prudentului sfat, înţeleptei conduceri şi bunei poveţe a preailuştrilor principi ai Germaniei, a recâştigat ducatul său al Austriei, ocupat de regele Matias, şi regatul ungar, fără Buda şi alte cetăţi, în răstimp de opt luni sau aproape; şi a câştigat deodată inimile principilor zisului regat, care s-au dus la el, oferindu-i omagiul, onoarea, loialitatea şi slujba lor, precum ducele Laurent, fiul regelui Boemiei, cel mai puternic după regele Ungariei, unde el stăpâneşte mult pământ, atât în Boemia, Sclavonia cât şi în Turcia; ducele Ioan, în vârstă de 20 de ani, fiul natural nelegitim al zisului răposat rege Matias, principalul guvernator al Transilvaniei, unde se află germani care vorbesc limbile lor, care trudesc în minele de aur din care se fac ducaţii, şi unde sunt munţii de sare. De asemenea, voievodul Moldovei, numit Ştefan, voievod, ceea ce vrea să însemne un soi de guvernator, căci el are în mână toată Moldova, toată Valahia, atât cea de jos, cât şi cea de sus. Acest voievod nu a vrut niciodată să facă jurământ, nici să se supună regelui Matias, ci s-a războit mereu cu el, nerecunoscându-i acestuia nici un drept la coroană. Acest voievod s-a luptat într-o [singură] zi cu două oşti, a zisului rege Matias şi a turcilor, şi a câştigat bătăliile. Regele romanilor, aflându-se mai sus de Alba regală, i-a trimis scrisori printr-un herald al său, pentru a şti ce avea el de gând să facă; şi, deîndată ce a primit zisele scrisori, [Ştefan] a intrat în biserica mare, a pus să bată toate clopotele şi a făcut o procesiune generală pentru a mulţumi lui Dumnezeu că a primit scrisori din partea principelui şi suzeranului său natural; şi, de asemenea, i-a scris scrisori, oferindu-i supunere şi ajutor cu 30.000 de călăreţi pe cheltuiala sa.

IOACHIMUS CUREUS

GENTIS SILESIAE ANNALES

1467.

Cu nenoroc puse regele Matia la încercare Țara Moldovei şi spre mare prăpăd alor săi din partea lui Ştefan, principele moldovenilor, un bărbat negrăit de viteaz şi de neobosit. Regele Matia a fost prins în curse şi zdrobit. El însuşi, primind trei răni, a fost dus bolnav pe targă în Ungaria [...].

1468. În acelaşi an, tătarii, năvălind în provinciile regatului polon, au adus în robie peste 10.000 de oameni. Au atins şi Moldova, însă Ştefan, principele Moldovei, decât care abia de se mai găsea vreun comandant mai războinic pe vremea aceea, atacând pe tătari dintr-un loc potrivit, îi alungă, măcelărindu-i cumplit şi prinzând pe fiul regelui tătar. Pe acesta, tatăl său, trimițând o solie de 100 de oameni, îl ceru înapoi cu amenințări grele. Dar Ştefan, bărbat nu numai neîngrozit, ci chiar crud, purtă de grijă ca fiul să fie ciopârțit în patru în fața solilor, iar pe soli îi trase în țeapă, trimițând numai pe unul înapoi la regele său, cu nările şi cu urechile tăiate, ca să-i povestească ce s-a întâmplat.

1475 (Rahova. Căderea Caffei). Mahomet, folosindu-se de neînțelegerea dintre regii creştini, trimise spre sfârşitul anului trecut o oaste de 120.000 de oameni să supună Moldova, pe care voia s-o facă un fel de cetate, de unde să poată năvăli în Polonia şi Ungaria. Dar Ştefan moldoveanul, cu toate că era părăsit de toți principii, îşi înarmă totuşi o oaste potrivită, compusă din țărani şi din ostaşii săi cu plată, al cărei număr nu trecea de 40.000 de oameni. Folosindu-se însă de teren, zdrobi aproape toată oastea turcească, tăind o mulțime de oameni, iar pe alții, înecându-i în Dunăre. Pe toți prinşii îi trase în țeapă. Iar pe căpetenii le trimise pe la monarhii creştini. Această victorie, însă, nu-l scoase din minți pe Ştefan, ci el mărturisea în gura mare că recunoaşte că Dumnezeu a bătut pe duşmani, pe care nu voi să-i mai întărâte printr-o nouă expediție, ci ceru ajutor de la regii vecini; ceea ce însă nu dobândi. Tiranul turcesc n-a fost frânt în acea nenorocire, ci, la începutul verii, împresură pe mare şi pe uscat, ajutat fiind şi de tătari, Caffa, oraşul genovezilor, care era odată Theudasia, şi în 6 iunie o luă în stăpânirea sa. Şi ocupă totodată mai multe din întăriturile vecine şi astfel rămăşițele cinstitului neam gotic din părțile acelea sau au fost

nimicite, sau au fost apăsate de grea robie. O corabie a celor din Caffa, destul de mare, care, după porunca tiranului, avea să fie dusă la Constantinopol, fu scăpată printr-o minune a lui Dumnezeu. Ducea cu ea 150 de tineri prizonieri foarte frumoşi la chip, strânşi pentru sultan, precum şi o mulţime de scule scumpe. Corăbierii o îndreptară spre Chilia şi, omorând pe turcii care erau în ea, se predară lui Ştefan moldoveanul, care ţinea acel oraş.

Valea Albă. În sfârşit, Mahomet, având de gând să pună capăt războiului împotriva Moldovei, cu stârpirea totală a moldovenilor, îşi aduse oastea din Tracia şi chemă şi pe regele sciţilor [hanul tătarilor] ca să se reverse din cealaltă parte asupra Moldovei. Ştefan în zadar ceru ajutor de la poloni; şi nici nu-şi pierdu cumpătul din pricina aceasta, ci, adunându-şi cetele sale, ieşi înaintea tătarilor şi-i tăie şi-i alungă până la Boristen, pricinuindu-le mari pierderi. Şi le luă toată prada, calabalâcul, arme, haine şi numai vreo câţiva au trecut cu greu râul cu înotul. În vremea asta, însă, Mahomet, în lipsa lui Ştefan, trecuse Dunărea. Ştefan, deoarece nu se putea măsura cu duşmanul, îşi arse lanurile sale şi cu o ceată uşoară de călăreţi lovea mereu pe turcii care se răzleţeau mai pe departe de tabără. Aşa se spune că ar fi tăiat ca la 30.000 de turci. Însă, deoarece în cele din urmă Mahomet îl înconjură cu oastea lui nemăsurată, Ştefan se ascunse în munţi. Turcii, după ce au devastat Moldova, n-au cruţat nici ţinuturile vecine ale Poloniei. Mahomet, silit în sfârşit de foame şi de ciumă şi pentru că furtuna îi împrăştie flota pe Dunăre, îşi retrase armata. Şi i se păru totuşi că n-a pricinuit destule necazuri creştinilor şi în vreme ce Matia îşi făcea nunta în Buda, el trimise din Bosnia o ceată mare de prădători, care, dărâmând întăriturile de lemn ce le făcuse Matia pe malul Dunării, pustiiră Carintia şi Stiria în lung şi în lat. Matia e luat în râs pentru că a trimis în anul acesta veste prin Italia că Mahomet s-a temut de sosirea lui şi de aceea a părăsit Moldova. Totuşi, este adevărat că Matia i-a trimis ajutoare lui Ştefan, care fu părăsit de poloni, ajutoare la care turcii nu s-au aşteptat. De aceste ajutoare se folosi apoi Ştefan pentru a linişti pe munteni, care turbau mai tare chiar decât turcii în contra moldovenilor. Şi se ştie că acest rege [Matia], singur, insufla pe atunci teamă turcilor şi ar fi putu ajuta lumii creştine cu focul şi cu norocul său, dacă soarta Europei, urzită din păcate dureroase şi multă vreme îngrămădite unele peste altele, nu i-ar fi stat împotrivă. Matia, prin mijlocirea lui Ferdinand napolitanul, îi trimise 200.000 de galbeni pentru războiul împotriva turcilor, pe care îi cheltui în anul următor în sângerosul război austriac.

1484 (Căderea Chiliei și a Cetății Albe). În anul acesta, Baiazet, după ce a alungat pe fratele său, plecă cu război pe mare și pe uscat împotriva Moldovei, ca să răzbune înfrângerea suferită de tatăl său din partea lui Ștefan moldoveanul și la întâiul atac ocupă, deși nu fără pierderi însemnate, ținutul mărginaș cu Marea Neagră, care se numește Bassarabia, luând cetățile Chilia și Moncastru de pe malul Dunării și Nistrului. Ștefan, neputându-se măsura cu un dușman așa de mare, după ce se rugă în zadar pentru ajutor pe la regii vecini, se ascunse prin păduri și prin munți. Baiazet însă, jefui întreaga Moldovă și, după ce întări cu garnizoane cetățile luate, se întoarse în Tracia. În anul următor, Ștefan, principele Moldovei, jură credință regelui Cazimir, în tabără, pentru că nu mai putea să se apere în fața puterii turcești.

Imitându-se fapta împăratului Rudolf, care tot așa a făcut cu marele rege Ottokar al Boemiei, pânzele cortului se prăbușiră în timpul depunerii jurământului și Ștefan – învingătorul atâtor regi – fu zărit zăcând la picioarele regelui Cazimir. Dar nu s-a mișcat de acest lucru, pentru că nădăjduia să-și câștige ținutul pierdut. Și a dobândit oarecare ajutor de la poloni sub conducerea lui Ioan Polacul, care mai târziu ajunsese vestit din cauza marii sale cruzimi dovedite în ducatul Glogovului. Zadarnică fu încercarea lui Ștefan, care se rușină mai târziu de umilirea sa. Pierzând Basarabia, rămase numai cu Moldova.

1497 (Codrii Cosminului). În anul următor a avut loc expediția nenorocită a polonilor în Moldova. Avea regele Albert sufletul avântat spre fapte mari, dar îi lipseau puterea și mijloacele. În chip viclean se hotărâse să alunge din stăpânirea lui pe Ștefan moldoveanul, care nu era credincios polonilor, și să așeze în țara aceea pe fratele său, pe Sigismund. Zicea că de acolo va putea ataca mai ușor pe turci, împotriva cărora voia să pornească război. Cu toate că vedea că nu va fi destul de tare pentru un război mai lung, din cauza desfrâului nobilimii sale, totuși nu se opri să încerce. În popor se povestea și se credea că florentinul Callimach, care singur pricepea sufletul regelui și care murise în anul trecut, l-a îndemnat pe Albert ca să potolească sufletele neîmblânzite ale îndărătnicei sale nobilimi printr-un dezastru oarecare. A plecat, așadar, cu o armată de 80.000 de oameni și cu 30.000 de care. Se prefăcea că merge contra turcilor, dar Ștefan simți repede că împotriva lui se îndreaptă. Îl ajutară ungurii din porunca lui Vladislav, care nu se învoia cu planul fratelui său. Ștefan chemă chiar și soldați turci în ajutor. Oastea polonă atacată ici-colea de prin locuri ascunse, îndură mari pierderi. În urmă, într-o luptă dreaptă, floarea cavaleriei polone fu omorâtă,

prinsă, alungată. Şi dacă taberele n-ar fi fost domolite prin virtutea fratelui său, Sigismund, dezastrul suferit ar fi fost cu mult mai mare. Şi nu numai pentru atunci a fost cu nenoroc şi urât pusă la cale întreprinderea aceea; căci Ştefan, bărbatul cel neobosit şi neîmblânzit, se înfurie aşa de tare, aşa încât în anul următor arse ţinuturile învecinate ale Poloniei şi băgă o groază mare în tot regatul şi duse cu sine peste 100.000 de oameni, aşa încât umplu toată Tracia de robi poloni.

1504 (Moartea lui Ştefan). Muri şi Ştefan moldoveanul, războinicul cel de veşnică aducere-aminte vrednic, care cu mare putere a sufletului şi cu noroc susţinu atacul turcilor, tătarilor, ungurilor şi polonilor, pe care pe toţi în mari lupte îi învinse.

DESCRIEREA CĂLĂTORIEI LUI ERCOLE DALMATUL ÎN TRANSILVANIA ŞI ÎN MOLDOVA

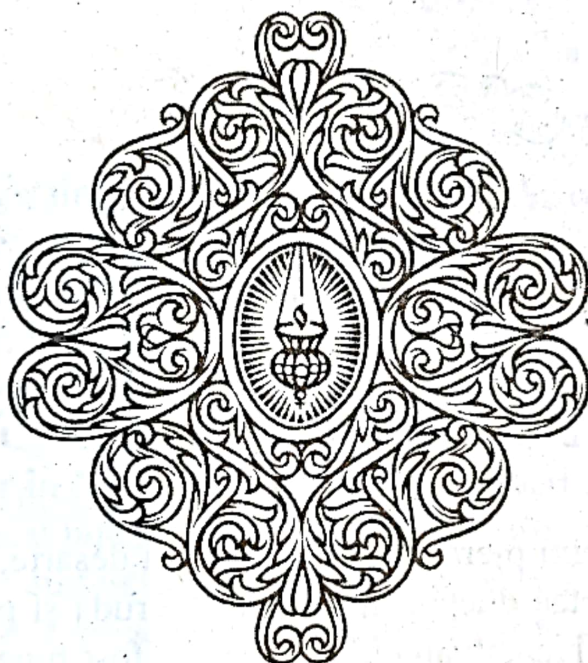
Văzând că îmi pierd timpul cu lucruri deşarte, m-am hotărât să mă duc la curtea ducelui Moldovei[412], rudă şi prieten al episcopului nostru al Transilvaniei, de care am fost bine văzut şi bine primit şi care mi-a dăruit un bun buestraş moldovenesc.

Dar soarta a voit ca, pe când eram eu acolo, să aibă Domnia Sa parte de cea mai ruşinoasă înfrângere[413] care s-a văzut vreodată în lume din partea a 7.000 de poloni care au înfrânt 20.000 de moldoveni, au măcelărit peste 7.000 de moldoveni şi le-au luat toată artileria care era de peste 50 de tunuri de bronz şi trei steaguri aurite, dintre care se spune că unul este steagul de investire dăruit de sultan[414] [la înscăunare]. Şi aceste [steaguri] sunt atârnate

---

[412] Petru Rareş.
[413] Lupta de la Obertyn (22 august 1531).
[414] Soliman Magnificul.

în catedrala din Cracovia. Bombardele sunt ca mortierele, puțin mai lungi. Acestea au fost odinioară ale regelui Poloniei, Ioan Albert[415], fratele acestui rege[416], înfrânt[417] de ducele Moldovei, acel preaviteaz căpitan Ștefan, care a învins[418] pe regele Matiaș al Ungariei, afară numai de o bombardă care este un alt Certaldo (?) de XX[419], ce aparținuse lui Ferdinand și pe care ducele o capturase când a înfrânt trupele lui Ferdinand în Transilvania, sub Sibiu[420].

[415] Ioan Albert, rege al Poloniei.
[416] Sigismund I, rege al Poloniei (1506–1548).
[417] În lupta de la Codrii Cosminului.
[418] La Baia.
[419] Este numele unui armurier vestit care a iscălit și sabia lui Francisc I, purtată de acesta în lupta de la Pavia, din 1524.
[420] Sibiu a fost asediat, fără succes, de Ștefan Báthory, cu ajutor de la Petru Rareș, în toamna anului 1529. Autorul face confuzie cu lupta de la Feldioara din același an (22 iunie 1529), în care moldovenii învingători au pus mâna pe toate tunurile dușmanului fugărit.

„SĂ LUĂM AMINTE..."

JURĂMÂNTUL LUI ŞTEFAN CEL MARE CĂTRE REGELE CAZIMIR AL POLONIEI (2 MARTIE 1462)

În numele lui Dumnezeu, amin. Spre veşnica amintire a acestui lucru. Precum făpturile firii întregi caută să urmeze în lucrurile ce se întâmplă pe cei ce au fost înaintea lor, tot aşa şi noi, care întrecem pe celelalte vieţuitoare prin judecată şi prin pricepere, nu ne vom abate de la obiceiurile lăudate şi de bune însuşiri întovărăşite ale părinţilor noştri. De aceea şi noi, Ştefan voievod şi domn al Ţării Moldovei, facem cunoscut prin această carte tuturor deopotrivă câţi vor avea nevoie, tuturor şi fiecăruia îndeosebi, atât celor de acum, cât şi celor ce vor fi după aceasta şi vor lua cunoştinţă de această carte, că dorind să ne ţinem de obiceiul şi să călcăm pe urma preaputernicilor şi de fericită pomenire domnilor strămoşi ai noştri, a voievozilor moldoveni, anume a lui Alexandru, Iliaş şi Ştefan şi a tatălui nostru, Bogdan voievodul Moldovei, dorind să arătăm şi să întărim aceeaşi credinţă şi statornică slujbă ca şi ei faţă de prealuminaţii cneji şi domnii crai leşeşti de prealuminată şi dumnezeiască pomenire, anume faţă de prealuminatul şi preaînaltul domn Vladislav, tatăl, şi faţă de alt domn Vladislav, fiul acestuia, vrând să ne facem plăcuţi şi cu fapta şi cu vorba, cu dreptate şi cu credinţă urmând că, precum acei mai sus-numiţi înaintaşi au arătat mai sus, pomeniţilor crai leşeşti şi Sfintei Coroane statornică şi veşnică credinţă şi statornicie în toate lucrurile, nu numai în cele jurate şi numite, şi prin aceasta au legat în chip îndestulător pe urmaşii lor, tot aşa şi noi care, cu voia lui Dumnezeu, ne bucurăm de moştenirea rămasă de la dânşii, suntem datori să urmăm întotdeauna, prin credincioasă supunere, voinţei lor. Când, aşadar, prealuminatul cneaz şi domn, craiul leşesc Cazimir şi în aceeaşi vreme stăpânul nostru prea milostiv, ne-a adus nu demult aminte de chipul cum am păstrat şi am ţinut credinţă curată, vădită şi nestrămutată Luminăţiei Sale şi Sfintei sale Coroane leşeşti, şi ne-a îndemnat zicându-ne că trebuie să călcăm pe urma celor ce au fost înainte de noi, de aceea noi, dorind să-l încredinţăm pe deplin pe Luminăţia Sa şi pe Sfânta Coroană de credinţa noastră statornică mai sus-pomenită, mărturisim prin această carte a noastră Luminăţiei Sale şi Sfintei sale Coroane mai sus-zise şi ne legăm că vom face jurământ, atingând şi sărutând Sfânta Cruce, şi vom fi datori şi legaţi, prin toată cinstea şi credinţa noastră, să

rămânem în slujba lui statornică şi să-i dăm ajutorul cuvenit, şi anume după obiceiul hotărât şi scris mai jos.

Întâi de toate, nu vom avea şi nu vom sluji nici unui alt stăpân, fără numai sus numitului domn şi crai al nostru, Cazimir, şi Sfintei Coroane leşeşti. Făgăduim, de asemenea, că de aici înainte şi pe viitor vom păstra credinţă curată şi dreaptă domnului Cazimir craiului şi Sfintei sale Coroane leşeşti, că vom face tot binele pentru domnia şi pentru cinstea lor, că vom lucra în toate locurile spre folosul lor şi nu vom fi niciodată părtaşi, fie prin noi înşine, fie prin altcineva, la vreun sfat sau la vreo înţelegere, în care s-ar vorbi sau s-ar face ceva vătămător ori clevetitor pentru pomenitul crai Cazimir şi pentru Coroana sa; dimpotrivă, avem să-l ferim cu statornicie de toate primejdiile care ar ajunge la cunoştinţa noastră, şi avem să-l ajutăm împotriva oricărui neprieten, noi înşine, cu capul nostru, de câte ori va fi nevoie de aceasta. De asemenea, nu vom înstrăina nici o ţară, nici un ţinut, nici un oraş şi nici un feud fără voinţa şi fără învoirea anume a pomenitului domn şi crai al nostru şi a Coroanei, prin nici un mijloc; dimpotrivă, dacă ceva din acestea s-ar fi înstrăinat, pe acelea vrem să le câştigăm înapoi şi le vom câştiga. Mai departe, făgăduim că în ziua şi la locul pe care Domnia Sa craiul ni le va hotărî şi ni le va aduce la cunoştinţă, noi ne vom închina şi vom face jurământ de credinţa noastră faţă de Luminăţia Sa şi de Coroana mai sus-numită, după obiceiul celor ce au fost înaintea noastră; iar Domnia Sa craiul are să ne întărească atunci printr-un hrisov cu pecetea sa. Iar dacă la ziua astfel hotărîtă ni se va întâmpla nouă şi ţării noastre, Moldovei, vreo nevoie vădită, precum o luptă sau un război cu tătarii ori cu alţi vrăjmaşi ai noştri, sau dacă însăşi persoanei noastre s-ar întâmpla vreo neputinţă sau vreo altă nevoie, de care vom fi înştiinţat mai dinainte pe Domnia Sa prealuminatul crai şi pe Sfânta Coroană prin solii noştri, Domnia Sa va avea să amâne pentru altă vreme şi pentru alt loc potrivit, rămânând în putere şi necălcându-se tratatul de faţă, ca şi jurământul nostru pomenit la început; trebuie să amintim însă, îndeosebi, că Domnia Sa craiul şi Sfânta Coroană au să ne înştiinţeze cu două sau cu trei luni mai înainte despre ziua şi locul hotărât. Mai departe, făgăduim că toate tratatele şi zapisele şi legămintele şi întăriturile mai sus-zişilor voievozi moldoveni dinaintea noastră, adică ale lui Alexandru şi Iliaş şi Ştefan şi Bogdan şi ale altora, prin care aceştia s-au legat în scris faţă de mai sus-pomenitul crai leşesc, Vladislav, şi faţă de celălalt Vladislav, fiul lui, pe toate împreună şi pe fiecare îndeosebi le vom păstra şi ne vom ţine de ele în totul, pe cinstea şi pe credinţa noastră, fără înşelăciune şi fără viclenie. De asemenea, întărim şi făgăduim mai departe

că, dacă ni s-ar fi întâmplat să facem mai de demult nişte zapise sau legăminte, sau dacă s-ar fi făcut mai încoace altele care să fie potrivnice domnului nostru, craiului, şi Sfintei sale Coroane leşeşti, zapisele acelea le desfiinţăm prin acest tratat, le stricăm şi le nimicim, spunând lămurit că de aici înainte ele nu au nici o putere şi nici un preţ.

Spre întărirea acestor lucruri, am poruncit să se atârne la acest tratat şi pecetea noastră.

Scrisu-s-a în Suceava la anul 6970, luna lui martie, în 2.

SCRISOAREA LUI ŞTEFAN CEL MARE CĂTRE REGELE CAZIMIR AL POLONIEI (1 IANUARIE 1468)

Scrisoarea cu noutăţi trimisă Măriei Sale regelui de către voevod şi de către alţi domni moldoveni.

Gloriosului şi venerabilului Cazimir, din mila lui Dumnezeu rege al Poloniei, mare duce al Litvaniei, mare principe al Zmudzilor, domn al Prusiei, al Rusiei şi al altor ţări, domnului nostru iubit.

Adâncă închinare a frunţii şi slujbă credincioasă şi supusă în orice loc de la servitorul Măriei Tale şi prieten, Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei. Glorioase rege şi domnul nostru iubit, vestim pe Măria Ta despre aceste părţi ale noastre şi despre soarta lor, ce s-a făcut şi câte s-au întâmplat. Cu puţine zile în urmă, a venit asupra noastră regele Ungariei, Matias, cu mare putere şi cu diferite oşti înarmate, cu mulţi domni şi a năvălit prin munţi şi peste munţi sau plaiuri, la Trotuş. Îndată ce am auzit aceasta, cu ajutorul lui Dumnezeu şi întemeindu-mă pe norocul Măriei Tale, am adunat oştile noastre şi le-am ieşit în cale şi i-am întâmpinat în apropiere de plaiuri şi am luptat cu dânşii în câmp, la râuri şi unde a fost cu putinţă, pentru că, iubite rege, era oaste puternică. Şi aceia, îndată ce au intrat în Trotuş, au înaintat în dreptul munţilor, prădând ţara, nimicind şi arzând cu cruzime, prefăcând în cenuşă oraşele şi satele, ucigând copii şi necinstind bisericile şi săvârşind multe nelegiuiri, pe care nu se cuvine nu

numai a le spune, dar nici a le gândi şi pe care nu le-au făptuit în veci nici păgânii, nici turcii, nici tătarii. Şi au ars Trotuşul şi Bacăul şi Romanul şi au înaintat, iar noi i-am urmat şi am avut luptă cu ei, zi şi noapte, fără încetare, patruzeci de zile. Şi iarăşi au înaintat spre Neamţ şi Baia şi au ars Neamţul şi ţara noastră cea de folos, din care ne hrăneam şi din care plăteam tribut turcilor şi apoi au venit de-a dreptul pe sub plaiuri într-un oraş numit Baia şi au început să ridice cetate. Şi noi am venit şi am năvălit asupra lor şi ne-am aşezat la o milă mai jos, între două râuri, între Moldova şi Şomuz şi la asfinţit, în ziua de cincisprezece decemvrie, noi, cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu norocul Măriei Tale, am poruncit tuturor călăreţilor noştri şi întregii oşti să descalece, de la mic până la mare, şi am pornit pe jos şi am năvălit asupra lor şi a început lupta între noi, de seară până în zori şi ne-am luptat piept la piept şi, mărite rege, mila lui Dumnezeu şi norocul Măriei Tale au fost de partea noastră. Şi astfel au căzut de sabie multe capete ale demnitarilor, ale căpitanilor oştirii, ale ostaşilor puternici, pe care nici măcar cu numele singur nu-i pot înşira. Şi chiar pe regele Ungariei l-am rănit cu trei răni mortale şi nu va scăpa cu viaţa. Şi altă oaste a fost tăiată cu sabia, ale cărei leşuri, după porunca noastră, au fost adunate de către supuşii noştri într-o movilă. Numărul lor este de şapte mii şi, pe lângă aceştia, mai sunt mulţi ale căror leşuri n-au fost adunate. Şi pe rege l-au pus pe o targă, precum şi pe alţi domni, şi au fugit cu ei peste munţi. Şi au venit la noi mulţi oameni spunând că însuşi regele ar fi murit, dar sigur nu putem şti, de e viu sau mort. Şi carele şi corturile şi diferite bombarde, maşini şi tunuri mari şi mici, pe toate le-am luat, aducând laudă lui Dumnezeu. Şi întreg oraşul Baia este ars. Aşadar, iubite rege, să-şi amintească Dumnezeu şi Măria Ta, de câte ori am arătat Măriei Tale, atât prin scrisori, cât şi prin soli pentru aceste lucruri, că aceasta trebuie să se întâmple şi se pregăteşte de către unguri şi turci. Şi Măria Ta şi domnii Măriei Tale n-au vrut să ne creadă. Şi când, acum câţiva ani, turcii au vrut să vie asupra noastră, întocmai precum au venit acum ungurii, şi noi aveam scrisoarea Măriei Tale pentru domnii din Polonia, ca să nu ne lase în mâna duşmanilor şi noi adesea am trimis la dânşii şi ei au socotit că vrem să-i înşelăm. Deci, iubite rege, acum de aci Măria Ta poate să vadă şi să creadă că noi lucrăm pentru Măria Ta şi pentru Polonia în dauna noastră. Ca să ne poată despărţi pe noi de Măria Ta, iubite rege, atât turcii, cât şi ungurii adesea au trimis la noi, spunându-ne să ne despărţim de seninătatea ta, ca să aflăm milă şi cinste la dânşii şi noi nu am voit, nici nu voim până la moarte şi nimic nu ne va depărta de Coroana Măriei Tale.

De curând, în toamna trecută, am trimis solul nostru la Măria Ta,

cerând şi arătând de împrejurările turcilor de care ţine şi soarta noastră şi Măria Ta ne-ai răspuns, ca stăpân, că de astă dată nu i-a fost cu putinţă, din pricina ciumei care bântuie după voia lui Dumnezeu şi că, îndată ce, cu îngăduinţa lui Dumnezeu, ar înceta ciuma, Măria Ta va avea grijă pentru binele nostru. Iar noi şi aceasta am auzit-o cu plăcere şi am mulţumit mult Măriei Tale. Cu atât mai mult şi acum cerem de la Măria Ta să nu ne părăsească, pentru că până acum strângeam tributul şi plăteam turcilor, îmblânzindu-i în acest chip şi acum ungurii au ars toate acestea, aşa cum am scris mai sus, şi nu vom putea să umplem gurile acelora. Desigur că toţi vor năvăli asupra noastră şi altfel nu va fi, dacă nu vom avea ajutorul lui Dumnezeu şi al Măriei Tale. De aceea, iubite rege, rugăm pe Dumnezeu şi pe Măria Ta să nu ne lase aşa, ci să poruncească voievozilor şi căpitanilor şi demnitarilor săi din ţara Rusiei ca, atunci când nevoia ne va sili să mergem împotriva duşmanilor creştinilor, ei să se ridice în ajutorul nostru, pentru apărare împotriva duşmanilor, pentru că polonii sunt oameni greoi şi nu se mişcă decât îndemnaţi dinainte, de cu vreme. Şi să binevoieşti să ne dai, doamne, o scrisoare a Măriei Tale despre aceasta, ca să putem avea nădejde şi încredere deplină a acestui lucru, dacă este voia Măriei Tale să ne ajute şi dacă nu-i este voia, Măria Ta este liberă. Căci şi acum voiam să trimitem la sus-zişii demnitari ai Măriei Tale, după ce a năvălit asupra noastră regele Ungariei, şi apoi ne-am zis că nu vor putea să fie pregătiţi aşa de repede, pentru că ungurii au năvălit împotriva noastră cu mare furie.

Dat în Suceava, la 1 ianuarie.

Şi, de asemenea, iubite rege, dăm de ştire Măriei Tale că acum câtăva vreme, în toamna trecută, după ce auzisem de la oameni că regele adună oşti împotriva noastră şi nu credeam, ziceam: «cum ar cuteza ei să facă aceasta împotriva regelui şi a Poloniei?», dar pentru că aveam prietenie cu [regele Gheorghe[421]] am trimis un sol prin ţara voastră la dânsul cu scrisori, cerându-i să ne dea ştire despre aceste lucruri şi noi după aceea am fi vestit pe Măria Ta. Şi sluga noastră, după ce a fost în Polonia, atunci Choderowski, căpitanul de Striy, şi Stanislav, căpitanul Cameniţei, l-au prins, l-au chinuit şi l-au aruncat într-un turn, cu lanţuri la picioare, până acum de curând. Şi nu ştiu în ce chip acum, cu mila lui Dumnezeu, a fugit şi a venit la noi, viu numai, dar aşa cum l-a născut mamă-sa. Deci, doamne rege, rugăm pe Dumnezeu şi pe Măria Ta să împărtăşească marea noastră

[421] Regele Gheorghe al cehilor.

durere şi ruşine. Noi nădăjduiam că Dumnezeu ne-a mântuit în sfârşit de acei regişori Odrowaz şi acum iarăşi am păţit la fel. Noi, mulţumită lui Dumnezeu, nu puteam să ne socotim nedrepţi faţă de Polonia, ci, dimpotrivă, credincioşi şi cu merit. Deci, am trimis pe solul nostru prin Polonia şi, dacă ni se face în acest chip, e spre durerea lui Dumnezeu şi a Măriei Tale, domnul nostru. Ce putem face pentru toate acestea? Trimitem la Măria Ta pe credinciosul nostru boier, Denko Ivaşcovici, cu toate treburile şi veştile. Deci, milostive rege, orice ar spune din partea noastră, să binevoieşti să-l crezi, pentru că acestea sunt trebile noastre sigure şi adevărate.

JURĂMÂNTUL LUI ŞTEFAN CEL MARE CĂTRE REGELE CAZIMIR AL POLONIEI (28 IULIE 1468)

În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, Treimea Sfântă şi Nedespărţită, care este începutul şi sfârşitul bun a orice lucru drept şi folositor pentru toate sufletele creştineşti. Iată noi, Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei, mărturisim şi facem cunoscut, prin această luminată şi dreaptă şi cu dragoste scrisă carte a noastră, tuturor oamenilor buni, duhovnicilor şi mirenilor, celor mari şi celor mici, care vor vedea această adevărată carte a noastră sau o vor auzi citindu-se, la orice vreme de nevoie, că am făgăduit şi făgăduim, împreună cu părintele nostru duhovnicesc, mitropolitul, şi cu tot clerul şi cu toţi boierii noştri, cu cei bătrâni şi cu cei tineri, şi cu toţi credincioşii noştri sfetnici moldoveneşti, şi cu toţi supuşii noştri şi cu toată Ţara noastră a Moldovei, făgăduim domnului şi stăpânului nostru, prealuminatului şi preamilostivului Cazimir, cu mila lui Dumnezeu crai al Poloniei şi mare cneaz al Litvei şi al Jomoitiei şi al Rusiei şi al Prusiei, lui, care mai este şi preaînalt moştenitor şi domn şi stăpân al altor multor ţări, făgăduim şi Sfintei Coroane polone, şi tuturor arhiepiscopilor şi episcopilor, şi tuturor prelaţilor şi clerului întreg, şi tuturor boierilor şi magnaţilor din sfatul leşesc, că vom fi domniilor lor pe veci supuşi credincioşi, cum au fost şi cei dinaintea noastră, îndeosebi bunicul nostru, Alexandru voievod cel Bătrân, împreună cu toţi boierii şi cu toată

Ţara Moldovei; şi precum au fost ei plecaţi şi ascultători faţă de răposaţii crai de mai înainte şi faţă de Coroana leşească, tot aşa vom fi şi noi şi copiii noştri şi toţi supuşii noştri, în vecii vecilor. Şi nu vom căuta pe nimenea altul căruia să ne plecăm, nici nu ne vom supune nimănui, fără numai preaînduratului nostru domn, Domniei Sale craiului şi Coroanei leşeşti. Şi când la vreme de nevoie va porunci domnul nostru craiul, ca să ascultăm şi să-i dăm ajutor Domniei Sale, în orice parte ar fi, noi vom face după porunca domnului nostru, dar şi după puterea noastră şi după vechile tratate, precum au fost statornicite demult de cei dinaintea noastră, îndeosebi de bătrânul Alexandru voievod, bunicul nostru, şi de Ţara Moldovei. Din acestea nu vom tăgădui nimic Domniei Sale sau Coroanei leşeşti, ci vom fi credincioşi şi cu râvnă, cum scriem mai sus. Şi fiecărui prieten al craiului vom fi prieteni, iar neprietenilor craiului vom fi neprieteni, nefăcând cu nimenea altfel, fie creştin, fie păgân, fie orice persoană. De asemenea, când va da bunul Dumnezeu şi domnul nostru, Domnia Sa craiul, călătorind cu noroc spre părţile ruseşti, se va apropia de locurile acestea, adică de Cameniţa, Colomeea sau Sniatin, Domnia Sa are să trimită după noi, iar noi avem să mergem la Domnia Sa, ca la stăpânul nostru preamilostiv, şi avem să-i facem jurământ de supunere, după vechile obiceiuri. De asemenea, fără ştiinţa şi fără sfatul şi fără învăţătura domnului nostru, a Domniei Sale craiului, şi a Coroanei nu vom începe nimic, nici nu ne vom război în vreo parte, ci vom aştepta învăţătura şi sfatul domniilor sale. Iar domnul nostru, Domnia Sa craiul, şi Coroana leşească au să ne miluiască şi să ne povăţuiască şi să ne fie cu credinţă şi să ne ţie în dragoste şi în cinste, precum l-au ţinut şi l-au miluit pe bătrânul Alexandru voievod, bunicul şi înaintaşul nostru, şi au să ne păzească şi să ne apere de toate părţile şi de toate neamurile de pe lume: de turci şi de tătari şi de unguri, cu un cuvânt de păgâni şi de creştini şi de orice persoană care ar fi împotriva noastră şi împotriva ţării noastre şi împotriva supuşilor noştri. Preaînduratul nostru domn, craiul, şi Coroana au să ne apere şi să ne păzească şi prin solii lor şi prin armele lor şi prin oştile lor. Iar dacă, Doamne fereşte, vom ajunge la mare strâmtoare, atunci însuşi domnul nostru, Domnia Sa prea înduratul crai, el însuşi cu capul său are să ne ajute şi n-are să ne dea pe mâna nimănui, niciodată, în vecii vecilor, nici pe noi, nici ţara noastră. De asemenea, nici un neprieten al nostru, care şi-ar da nume de domn, să nu găsească vreo milă sau hrană la curtea domnului nostru, a Domniei Sale craiului, sau la Coroană, ci să fie alungaţi şi pedepsiţi, cum li se cuvine. Toate aceste mai sus-scrise şi pe rând pomenite le vom ţine şi le vom

împlini, după această adevărată carte a noastră, pe cinstea noastră şi pe credinţa noastră creştinească, fără înşelăciune şi fără nici o viclenie, în veci.

Iar spre mai mare tărie şi temeinicie a tuturor acestora mai sus-scrise, am atârnat şi pecetea noastră la această carte a noastră.

Scrisu-s-a în Suceava la anul de la Adam 6976, luna lui iulie, în 28.

SCRISOAREA LUI ŞTEFAN CEL MARE CĂTRE PAPA SIXT AL IV-LEA (29 NOIEMBRIE 1474)

Preasfinte întru Hristos Părinte şi doamne al nostru preamilostiv. Facem cunoscut Sanctităţii Voastre că Assam Beg, prealuminatul principe, a trimis la noi solii săi, cerându-ne ca, împreună cu alţi principi ai creştinătăţii, să ne pregătim cu bărbăţie împotriva turcului şi a grozavei sale puteri, din care pricină dăm de ştire Sanctităţii Voastre că noi, cu toată puterea noastră pe care ne-a hărăzit-o nouă Dumnezeu Atotputernicul, suntem pururi pregătiţi foarte, cu toată râvna şi îndemnul inimii, să ne luptăm pentru creştinătate, cu toate forţele noastre.

Întru cele de mai sus, ambasadorul prealuminatei stăpâniri a Veneţiei, alesul bărbat Paolo Ognibene, întorcându-se de la pomenitul domn, prealuminatul Assam Beg, a poposit la noi şi ne-am sfătuit cu el despre treburile creştinătăţii şi i-am înfăţişat voia inimii noastre şi el ne-a făgăduit să se prezinte din partea noastră în faţa Sanctităţii Voastre, din care pricină se cuvine a-i da acelui ambasador întreg crezământ, întocmai cum am vorbi noi cu Sanctitatea Voastră prin viu grai. Cunoaştem într-aceea că toate stau la Sanctitatea Voastră.

Îndemnăm, aşadar, pe Sanctitatea Voastră ca, dimpreună cu alţi prea puternici regi şi principi, deopotrivă să vă daţi silinţa ca să nu fie creştinătatea năpădită de preanetrebnicii necredincioşi, iară noi nu singuri, ci

cu ajutorul acelor principi să ne învrednicim a ne război.

Din târgul nostru Vaslui, în ziua a 29-a a lunii noiembrie 1474.

Al Sanctităţii Voastre preacredincios,

Ştefan voievod, domn al pământurilor Moldovei.

Preasfântului întru Hristos Părinte şi domnului domn,
Papei Sixt al IV-lea, domnul nostru preamilostiv.

SCRISOAREA LUI ȘTEFAN CEL MARE CĂTRE PRINCIPII CREȘTINI (25 IANUARIE 1475)

Către Coroana ungurească şi către toate ţările în care va ajunge această scrisoare, sănătate. Noi, Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei, mă închin cu prietenie vouă, tuturor cărora le scriu, şi vă doresc tot binele, şi vă spun Domniilor Voastre că necredinciosul împărat al turcilor a fost de multă vreme şi este încă pierzătorul întregii creştinătăţi şi în fiecare zi se gândeşte cum ar putea să supună şi să nimicească toată creştinătatea. De aceea, facem cunoscut Domniilor Voastre că, pe la Boboteaza trecută, mai sus-numitul turc a trimis în ţara noastră şi împotriva noastră o mare oştire, în număr de 120.000 de oameni, al cărei căpitan de frunte era Soliman paşa beglerbegul; împreună cu acesta se aflau toţi curtenii sus-numitului turc, şi toate popoarele din Romania, şi domnul Ţării Munteneşti cu toată puterea lui, şi Assan beg, şi Ali beg, şi Schender beg, şi Grana beg, şi Oşu beg, şi Valtival beg, şi Serefaga beg, domnul din Sofia, şi Cusenra beg, şi Piri beg, fiul lui Isac paşa, cu toată puterea lui de ieniceri. Aceşti mai sus-numiţi erau toţi căpitanii cei mari, cu oştile lor.

Auzind şi văzând noi acestea, am luat sabia în mână şi, cu ajutorul Domnului Dumnezeului nostru Atotputernic, am mers împotriva duşmanilor creştinătăţii, i-am biruit şi i-am călcat în picioare, şi pe toţi i-am trecut sub ascuţişul sabiei noastre; pentru care lucru, lăudat să fie Domnul Dumnezeul nostru. Auzind despre aceasta, păgânul împărat al turcilor îşi puse în gând să

se răzbune şi să vie, în luna lui mai, cu capul său şi cu toată puterea sa împotriva noastră şi să supună ţara noastră, care e poarta creştinătăţii şi pe care Dumnezeu a ferit-o până acum. Dar dacă această poartă, care e ţara noastră, va fi pierdută – Dumnezeu să ne ferească de aşa ceva – atunci toată creştinătatea va fi în mare primejdie. De aceea, ne rugăm de Domniile Voastre să ne trimiteţi pe căpitanii voştri într-ajutor împotriva duşmanilor creştinătăţii, până mai este vreme, fiindcă turcul are acum mulţi potrivnici şi din toate părţile are de lucru cu oameni ce-i stau împotrivă cu sabia în mână. Iar noi, din partea noastră, făgăduim, pe credinţa noastră creştinească şi cu jurământul Domniei Noastre, că vom sta în picioare şi ne vom lupta până la moarte pentru legea creştinească, noi cu capul nostru. Aşa trebuie să faceţi şi voi, pe mare şi pe uscat, după ce, cu ajutorul lui Dumnezeu celui Atotputernic, noi i-am tăiat mână cea dreaptă. Deci, fiţi gata, fără întârziere.

Dată în Suceava, în ziua de Sfântul Pavel, luna ianuarie în 25, anul Domnului 1475.

Ştefan voievod, domnul Ţării Moldovei.

INSTRUCŢIUNILE LUI ŞTEFAN CEL MARE CĂTRE SOLII TRIMIŞI ÎN UNGARIA (20 IUNIE 1475)

Noi, Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei. Scrie Domnia Noastră credincioşilor şi cinstiţilor noştri boieri, dumnealui Stanciului, și dumnealui Dumii şi dumnealui Mihău, ca să ştiţi prin aceasta toate câte s-au întâmplat acum cu noi. A sosit un om cu scrisoare de la pârcălabii din Cetatea Albă, care ne scriu zicând că la Cetatea Albă a venit o corabie de italieni din Mangop, corabia care dusese pe cumnatul nostru, Alexandru, peste care corabie este mai mare corăbierul Filip. Şi […] mârzacul şi Aia mârzacul au venit până la noi la Iaşi. Şi acel sol ne-a povestit cu gura lui, spunându-ne astfel: că fratele doamnei Domniei Mele, Alexandru, a ajuns la oraşul Mangop şi că a treia zi a cucerit zisul oraş Mangop, moşia lui părintească, şi el se află acum în

Mangop; şi altfel nu este. Şi despre turci, aşa să ştiţi – că iscoadele noastre ne-au povestit acestea: că a venit pe mare Ahmat paşa cu galere şi a încercat să cucerească Caffa, şi au bătut Caffa vreme de trei zile, iar în ziua a patra turcii au biruit şi au cucerit Caffa. Ea este până acum în mâinile turcilor. Altfel nu este. Şi era în Caffa un ţar tătăresc, care mai înainte fusese ţar în Ordă, cu o mie de tătari, care tătari s-au supus cu toţii şi cu toate ale lor; astfel, acum, şi ţarul Ordei şi ţarul [Perecopului?] s-au supus turcilor. Şi s-au unit tătarii cu turcii.

Am mai aflat prin iscoadele noastre despre vrăjmaşii creştinătăţii, despre necredincioşii turci, că vin împotriva noastră. Şi din nou ne-a venit veste temeinică, că turcii vin spre noi, împotriva noastră şi împotriva ţării noastre, şi pe apă şi pe uscat. Şi aşa se zice, că o puternică armată, întărită cu foarte multe şi mari bombarde, le merge înainte, ca să cucerească Cetatea Albă şi Chilia, şi că sunt chiar pe drum, aproape. Împăratul are să vie însuşi pe uscat împotriva noastră, ca să cucerească în persoană ţara noastră, cu toată puterea lui şi cu toată oastea lui, şi cu toată puterea Ţării Munteneşti; căci muntenii sunt pentru noi ca şi turcii. Şi să credeţi că aşa e cum spunem noi, căci nu este altfel decât aşa. De aceea, fără întârziere şi îndată ce veţi vedea această scrisoare, să vă sculaţi şi să vorbiţi cu solii care vin cu voi de la craiul Matiaş la noi, şi să trimiteţi un umblător iute cu scrisoarea noastră şi cu scrisoarea solilor, care vin odată cu voi la noi. Umblătorul acesta să se grăbească ziua şi noaptea spre craiul Matiaş şi să dea de ştire Măriei Sale despre aceşti vrăjmaşi ai creştinilor. Poate va îndupleca Dumnezeu pe Măria Sa să se apropie de noi şi de aceste margini, iute şi cât mai grabnic cu putinţă, şi ziua şi noaptea, cu toate puterile Măriei Sale şi cu toţi oamenii pe care Dumnezeu i-a dăruit; şi astfel nu ne va lăsa să pierim, noi şi ţara noastră, de aceşti păgâni. Dumnezeu să insufle pe Măria Sa, ca să puie toată graba pentru creştinătate şi împotriva acestor turci blestemaţi. Într-aceea, voi înşivă, împreună cu solii craiului Matiaş, care vin la noi, să nu vă odihniţi nicăieri, ci să vă grăbiţi ziua şi noaptea spre noi, cât se poate mai iute. Şi altfel să nu faceţi.

Dată în Iaşi, în ziua de 20 iunie.

Să mai ştiţi că am trimis înainte pe sluga noastră, Ilie, ca să însoţească pe solii care vin la noi de la craiul Matiaş.

SOLIA TRIMISĂ DE ȘTEFAN CEL MARE LA IVAN AL III-LEA, MARELE CNEAZ AL MOSCOVEI (1475)

De departe auzind de Măria Voastră şi de Dumnezeu dăruitul fiu al Măriei Voastre, stăpânul meu îl laudă pe Domnul Dumnezeu. Iar acum stăpânul nostru ne-a trimis din nou să cercetăm sănătatea marelui domn şi a de Dumnezeu dăruitului fiu al lui şi a rudelor lui, celor de Dumnezeu dăruite, şi ne-a poruncit să vă spunem de sănătatea sa şi să adeverim prietenia sa. Iar eu, auzind de a Măriei Voastre bună sănătate şi pravoslavnică credinţă creştină, de îndemânarea Măriei Voastre şi tăria duşmăniei faţă de păgânătate, pentru care îl preamărim pe Dumnezeu şi ne bucurăm din inimă, pentru că noi ţinem piept celor din jur şi putem izbuti cu oamenii noştri.

Şi vin la noi oameni de departe şi nu pot auzi nicăierea de alt domn pravoslavnic, în afară de Măria Voastră. Şi vedem că Dumnezeu îi mai proteguieşte pe creştini. Iar în părţile acestea numai eu unul am rămas, că din două părţi este păgânătatea cea grea, iar din trei părţi, măcar că se numesc creştini, dar îmi sunt mai răi decât păgânii. Deci, mai mult nu-i mai pot răbda.

Şi să îndrumeze Dumnezeu pe Măria Ta, să vă întoarceţi cu faţa spre noi şi cu prietenia să ne mângâiaţi, iar eu atunci şi mai mare prietenie aş purta pentru Măria Voastră. Iar cine vă este prieten Măriei Voastre, şi noi, ştiind aceasta, acela l-ar preamări pe Dumnezeu şi mult s-ar bucura; iar cine este duşman al Măriei Voastre, şi noi să ştim aceasta, să-l apuce strepezeala cea tăioasă şi cuiul cel ascuţit să-i treacă prin inimă.

Măria Voastră o ştie, doar, mai bine decât noi câte ţări au fost: cea grecească, şi nu una, şi cea sârbească, şi bulgărească, şi arbănăşească, şi bosniacă – pe toate, pentru păcatele noastre, Dumnezeu le-a supus păgânilor; iar acum, turcii au trecut Marea Neagră şi au luat Caffa. Să luăm, dară, aminte de cu vreme.

SOLIA TRIMISĂ DE ȘTEFAN CEL MARE LA VENEȚIA (8 MAI 1477)

1477, 8 mai

xpunerea domnului Ioan Țamblac, sol strălucit al domnului Ștefan, voievodul Moldovei, tradusă din greacă în latină, cuvânt de cuvânt, după cum urmează.

Preaînălțate principe și domn! Acestea sunt lucrurile pe care le spun cu gura mea eu, Ioan Țamblac, sol și unchi al domnului Ștefan voievod, din partea lui.

Că toate acestea s-au săvârșit din partea turcilor în țara sa, Luminăția Voastră trebuie să fi auzit de la mulți. E adevărat, însă, că cele ce au urmat nu i s-ar fi întâmplat dacă ar fi știut că principii creștini și vecini cu dânsul au să se poarte cu el așa cum s-au purtat. Căci, deși avea jurăminte și învoieli cu dânșii, ei l-au înșelat și astfel a pățit ce-a pățit. Învoielile și jurămintele ce erau între dânșii cuprindeau [prevederea] că toți trebuiau să fie gata și să ajute în orice loc pe acela dintre domni împotriva căruia ar fi mers turcul. Și totuși, cu toată nădejdea mea într-înșii, mi s-a întâmplat nenorocirea pomenită[422]. Căci, dacă nu ar fi fost așa, aș fi făcut una din două: ori m-aș fi împotrivit cu adevărat vrăjmașului la trecătoare[423] și nu l-aș fi lăsat să treacă, ori, dacă aceasta mi-ar fi fost cu neputință, aș fi încercat să scap pe locuitorii țării mele și nu aș fi suferit atâta pagubă. Dar m-au lăsat singur și mi s-a întâmplat cum am spus mai sus. Și dacă vrăjmașul ar fi fost singur, n-ar fi fost așa de rău; dar el a poruncit să vie cealaltă Țară Românească, de-o parte, și tătarii, de alta, iar el însuși a venit în persoană cu toată puterea lui, și m-au înconjurat de trei părți și m-au găsit singur pe mine, cu toți ostașii mei împrăștiați, ca să-și apere casele lor. Gândească-se Luminăția Voastră cu cât mă întreceau la număr, când împotriva mea singur erau atâtea puteri. Eu, împreună cu curtea mea, am făcut ce-am putut și s-a întâmplat cum am spus mai sus, care lucru socotesc că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pentru păcatele mele; și lăudat să fie

---

[422] Aici nu apare numai alternarea construcției indirecte cu cea directă, întâlnită deseori în soliile și scrisorile din secolul al XV-lea, cum spune I. Bogdan, ci faptul că Ioan Țamblac avea în față – și citea deci – textul scris, dictat de Ștefan cel Mare însuși.
[423] La trecătoarea Dunării.

numele Lui.

După ce, într-adevăr, vrăjmaşul a plecat, am rămas lipsit de orice ajutor din partea creştinilor; pentru că ei nu numai că nu m-au ajutat, dar au fost între dânşii unii care poate au simţit plăcere pentru paguba făcută mie şi ţării mele de către păgâni.

În această vreme, a venit la mine secretarul Luminăţiei Voastre şi mi-a spus ce i s-a poruncit şi mi-a făgăduit multe lucruri din partea Luminăţiei Voastre preacreştine, care de bunăvoie vă gândiţi la binele creştinilor şi la nimicirea vrăjmaşului lor. Lucrul acesta m-a bucurat şi mi-a dat mare nădejde; şi am rămas parcă liniştit când mi-a spus că din banii trimişi în Ungaria şi din alţii voi avea şi eu ceva ajutor şi folos. Şi totuşi, eu cerusem ca voievodul Basaraba să fie alungat din cealaltă Ţară Românească şi să fie pus acolo un alt domn creştin, anume Drăculea, cu care să ne putem înţelege împreună. Am înduplecat chiar la acest lucru pe Măria Sa craiul unguresc, ca să se îngrijească şi el, din partea sa, ca Drăculea valahul [românul] să ajungă domn. Şi, înduplecându-se în sfârşit, el a trimis să-mi spună ca să-mi adun oastea şi să merg să pun pe numitul domn în Ţara Românească. Şi aşa am făcut îndată şi am mers, eu dintr-o parte şi căpitanul craiului dintr-alta, şi ne-am unit şi am pus în domnie pe zisul Drăculea. Isprăvind aceasta, el m-a rugat să-i las, pentru paza lui, oameni de-ai noştri, căci în valahi [munteni] nu se prea încredea; şi i-am lăsat 200 de oameni din curtenii mei. Şi, făcând acestea, am plecat. Dar numaidecât necredinciosul Basaraba s-a întors şi l-a găsit singur şi l-a omorât; şi împreună cu el au fost omorâţi toţi oamenii mei, afară de zece.

Lucrul acesta aflându-l noi îndată, şi găsindu-se lângă mine secretarul Luminăţiei Voastre şi auzind şi el cele întâmplate, mi-a zis că nu cumva mi-ar face plăcere să-l las să plece, fiindcă venise vremea să se îndeplinească cele ce-mi spusese din partea Luminăţiei Voastre? Eu l-am sfătuit să nu facă aceasta, din pricina iernii, care era foarte aspră; era pe la 10 ianuarie. I-am spus că poate să scrie şi să facă prin scrisoare. El, însă, mi-a răspuns că „aceasta o voi face în persoană, nu pot s-o fac prin scrisoare”. Şi mi-a mai cerut un om, care să meargă împreună cu el şi pe care să-l aibă tovarăş la întoarcere; şi a hotărât, împreună cu mine, să se întoarcă de Sfintele Paşti. Văzând cu adevărat grija şi graba sa, eu l-am lăsat să plece şi i-am dat un om; şi am rămas cu vorbele sale ca cu un lucru îndeplinit.

Pe alţi domni creştini, vecini cu mine, n-am vrut într-adevăr să-i mai încerc, ca să nu mă văd iarăşi înşelat. Luminăţia Voastră ştie ce neînţelegeri

sunt între dânşii. Din pricina aceasta, cu mare greutate poate fiecare să-şi vadă abia de treburile sale; iar treburile mele rămân, de nevoie, fără ajutor. Cred chiar că craiul unguresc va face pace cu Țara Românească şi că atunci va fi cu mult mai rău. De aceea, adăpostul şi nădejdea mea sunt la prealuminata Domnia Voastră, pe care o rog să binevoiască a mă ajuta.

Nu vreau să mai spun cât de folositoare este pentru treburile creştine această țară a mea; socotesc că este de prisos, fiindcă lucrul e prea limpede, că ea este cetatea de apărare a Ungariei şi a Poloniei şi straja acestor două crăii. Afară de aceasta, fiindcă turcul s-a împiedicat de mine, mulți creştini au rămas în linişte de patru ani. Aşadar, fiindcă sunteți domni creştini şi sunteți cunoscuți ca creştini, eu vin la prealuminata Domnia Voastră, cerând ajutorul vostru creştinesc, spre a păstra această țară a mea, folositoare pentru treburile creştine, şi făgăduiesc că orice dar şi orice ajutor îmi veți trimite, eu îl voi întoarce înzecit, de câte ori veți avea nevoie şi veți cere – dar numai împotriva păgânilor –, oriunde veți avea nevoie şi veți porunci şi fără nici o zăbavă. Afară de aceasta, Luminăția Voastră va face o faptă foarte cinstită, ajutând pe un domn creştin. Atâta cer acum, şi aceasta fiindcă ştiu că turcul va veni în vara aceasta iarăşi asupra mea, pentru cele două ținuturi, al Chiliei şi al Cetății Albe, care le sunt foarte supărătoare. De aceea, vreau să fiu ajutat acum, în această sarcină, căci vremea nu vă îngăduie să faceți o altă pregătire mai largă. Luminăția Voastră trebuie să aibă în vedere că aceste două ținuturi sunt Moldova toată şi că Moldova cu aceste ținuturi este un zid pentru Ungaria şi pentru Polonia. Afară de aceasta, eu zic şi mai mult, că dacă aceste două cetăți vor fi păstrate, va fi cu putință ca turcii să piardă şi Caffa şi Chersonesul. Şi lucrul ar fi uşor; dar nu mai spun în ce chip s-ar putea face aceasta, ca să nu lungesc scrisoarea. Dacă veți cere, vă voi arăta.

Aşadar, acestea sunt lucrurile ce mi-a poruncit să le aduc la cunoştința voastră şi apoi celălalt lucru, că am scrisori şi cuvinte de dus către preasfântul Părinte. Dacă Domnia Voastră îmi veți da voie, mă voi duce; dacă vi se pare, însă, că nu e bine să merg, nu mă voi duce.

Toată nădejdea el şi-o pune în Domnia Voastră şi cere ajutor de la Domnia Voastră şi sprijin de la alți creştini. Şi dacă Dumnezeu va vrea ca eu să nu fiu ajutat, din două lucruri unul se va întâmpla: ori această țară va pieri desigur, ori voi fi silit, de nevoie, să mă supun păgânilor. Lucrul acesta, însă, nu-l voi face niciodată, vrând mai bine de o sută de mii de ori moartea, decât aceasta. Şi îşi pune nădejdea în Domnia Voastră.

SOLIA TRIMISĂ DE ŞTEFAN CEL MARE LA REGELE CAZIMIR AL POLONIEI (1481)

Solia voievodului Moldovei.

Să se spuie solilor, spre a-şi aduce aminte.

Din partea domnului Ştefan voievod mai întâi închinăciune. Al doilea: de când bunul Dumnezeu i-a dat lui Ştefan voievod în mâinile sale moşia sa, Ţara Moldovei, el a slujit şi slujeşte domnului său, marelui crai, cu dreptate şi vrea să-i slujească mai departe ca unui domn al său. Apoi, să dea de ştire despre păgânătate, despre turci, cum aceştia se întăresc împotriva creştinătăţii şi cer de la Ştefan voievod să le dea drumul spre ţara craiului, precum am arătat şi mai înainte Milostivirii Sale craiului. Milostivirea Sa craiul să se gândească la acestea şi să ne ajute, de data asta, cu bani sau cu oameni sau cu avere, căci ce-am putut, am dat şi eu în viaţa mea, dar acum sunt în neputinţă de a da ceva, fără Milostivirea Voastră.

Milostive crai! Mă rog de Milostivirea Ta pentru domniţa lui Ştefan voievod. Gândindu-te la această treabă, Milostivirea Ta crăiască să laşi pe solii mei să treacă prin ţara ta la cneazul Moscovei. Milostive crai, mă rog foarte de Milostivirea Ta, milostive crai; căci dacă bunul Dumnezeu va da să fie aşa şi dacă aceasta va fi de la Milostivirea Ta, atunci voi vedea într-adevăr că mă miluieşti cu auzul tău, lăsând pe solii mei să treacă prin ţara ta şi prin marea cnejie a Litvei.

Milostive crai! Fiindcă ai trimis pe episcopul Matiaş la noi pentru paguba de la Cameniţa, ne-am gândit bine şi la aceste treburi. Dar, milostive crai, şi noi am suferit de la cameniţeni foarte mare pagubă. Adu-ţi aminte, milostive crai, că, venind împăratul turcesc împotriva noastră şi a ţării noastre, oamenii noştri săraci din Suceava au fugit la Cameniţa; împreună cu oamenii noştri săraci din Suceava se aflau şi nişte feciori din Caffa, ferecaţi toţi în lanţuri. Atunci, cameniţenii s-au sculat cu burmistrul şi cu bătrânii târgului şi au pus mâna pe acei feciori, iar împăratul turcesc a trimis la noi şi ne-a cerut pe acei feciori din Caffa. Câţi erau la noi, i-am dat pe toţi; dar pentru cei ce nu mai erau, căci fuseseră luaţi de cameniţeni, pentru acei douăzeci de feciori am dat câte nouă mii pentru cinci inşi, iar pentru ceilalţi câte cinci mii de aspri de fiecare fecior. Milostive crai! Mă rog de Milostivirea Ta să-mi faci dreptate cu cameniţenii pentru aceste pagube ale

mele și voi face și eu cum îmi poruncești.

Această solie a fost trimisă la Vilna, indictionul 14.

PISANIA BISERICII SF. PROCOPIE DIN MILIȘĂUȚI (13 NOIEMBRIE 1487)

În anul 6989 [1481], luna iulie 8, în ziua Sfântului Mare Mucenic Procopie, Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, și cu prea iubitul său fiu, Alexandru, a făcut război la Râmnic cu Basarab voievod cel Tânăr, domn al Țării Românești, poreclit Țapaluș. Și a ajutat Dumnezeu pe Ștefan voievod și a biruit pe Basarab voievod și a fost pieire foarte mare printre Basarabi. De aceea, Ștefan voievod a binevoit, cu a sa bunăvoință și cu gând bun, a zidi casa aceasta întru numele Sfântului Mare Mucenic Procopie, în anul 6995 [1487]; și s-a început în luna iunie 8 și s-a sfârșit în același an, în luna noiembrie 13.

SOLIA TRIMISĂ DE ȘTEFAN CEL MARE LA ALEXANDRU, MARELE CNEAZ AL LITUANIEI (8 FEBRUARIE 1493)

Domnul nostru, Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, se închină Milostivirii Voastre ca unui frate și bun prieten al său.

Apoi, îi e milă de Milostivirea Voastră pentru moartea părintelui Milostivirii Voastre, prietenul său, Cazimir, pe care l-a luat Dumnezeu din lumea aceasta[424]; Dumnezeu să-i ierte sufletul lui. Dar totuşi aduce laudă bunului Dumnezeu că Milostivirea Voastră v-aţi suit în scaunul Milostivirii Voastre, al marii cnejii a Litvei; de aceasta, domnului nostru Ştefan voievod îi pare foarte bine şi dă laudă bunului Dumnezeu. Să dea Dumnezeu să fie în ceas bun.

Şi ne-a mai trimis domnul nostru, Ştefan voievod, la Milostivirea Voastră, ca la un frate şi iubit prieten al său, ca să aducem aminte Milostivirii Voastre că, mai demult, strămoşii Milostivirii Voastre, cnejii Litvei, erau fraţi şi prieteni strămoşilor noştri, domnilor Ţării Moldovei, şi că tot aşa strămoşii noştri erau fraţi şi prieteni strămoşilor Milostivirii Voastre.

De aceea, domnul nostru, Ştefan voievod, se aşteaptă şi acum de la Milostivirea Voastră la aceeaşi frăţie şi la întărirea prieteniei şi dragostei dintre Domnia Sa şi Milostivirea Voastră. Milostivirea Voastră puteţi pricepe şi singuri, destul de bine, cum din toate părţile păgânătatea tătărească şi turcească se întăreşte mereu împotriva creştinătăţii. Şi de aceea ne-a poruncit să ne rugăm de Milostivirea Voastră ca Milostivirea Voastră să rugaţi pe fraţii Milostivirii Voastre, care şed în domniile lor, şi chiar pe alţi prieteni ai Milostivirii Voastre, pe care Milostivirea Voastră îi cunoaşteţi, ca toţi să-şi întoarcă faţa spre păgânătate şi Milostivirea Voastră împreună cu ei.

Şi să dea Dumnezeu ca creştinătatea să nu se clatine şi să nu piară în zilele Milostivirii Voastre.

[424] Cazimir al IV-lea, rege al Poloniei şi mare duce al Lituaniei, a murit la 7 iunie 1492. În tronul Poloniei a fost succedat de Ioan Albert (învinsul din Codrii Cosminului) iar în cel al Lituaniei, de Alexandru (care, în 1495, se va căsători cu cneaghina Elena, fiica lui Ivan al III-lea al Moscovei şi sora lui Ivan cel Tânăr, ginerele lui Ştefan cel Mare).

PISANIA BISERICII SF. ARHANGHEL MIHAIL DIN RĂZBOIENI (18 NOIEMBRIE 1496)

În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domn, Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, în anul 6984 [1476], iar al domniei sale anul 20 curgător, s-a ridicat puternicul Mahmet, împăratul turcesc, cu toate puterile sale răsăritene și încă și Basarab voievod poreclit Laiotă a venit cu el, cu toată Țara sa Băsărăbească. Și au venit să prade și să ia Țara Moldovei și au ajuns până aici, la locul numit Pârâul Alb. Și noi, Ștefan voievod, și cu fiul nostru, Alexandru, am ieșit înaintea lor aici și am făcut mare război cu ei, în luna iulie 26; și, cu voia lui Dumnezeu, au fost înfrânți creștinii de păgâni. Și au căzut acolo mulțime mare de ostași ai Moldovei. Atunci și tătarii au lovit Țara Moldovei din partea aceea.

De aceea, a binevoit Io Ștefan voievod, cu buna sa voință, a zidi această casă în numele Arhistrategului Mihail și întru rugă sieși și doamnei sale, Maria, și fiilor săi, Alexandru și Bogdan, și pentru amintirea și întru pomenirea tuturor drept-credincioșilor creștini care s-au prăpădit aici. În anul 7004 [1496], iar al domniei sale anul 40 curgător, în luna noiembrie 18.

SOLIA TRIMISĂ DE ȘTEFAN CEL MARE LA IVAN AL III-LEA, MARELE CNEAZ AL MOSCOVEI (1498)

Solia lui Ștefan, voievodul Moldovei, către marele cneaz al Moscovei.

Ioan Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, ne-a poruncit să-ți grăim ție, marelui cneaz Ivan Vasilievici, acestea: că și mai înainte de aceasta am fost trimis la voi pe solul nostru, Șandru diacul, ca să luați pace cu ginerele vostru, cu marele cneaz Alexandru, iar voi, prin solii noștri, Fedor Isăescul și același diac Șandru, ba și prin solul vostru, Michita diacul, ați trimis la noi și ne-ați răspuns despre aceasta astfel: că s-a

petrecut între voi acest lucru, că Alexandru, ginerele vostru, nu se ține față de voi de pacea încheiată și de jurământul ce a avut cu voi. Noi toate acestea le-am înțeles deplin și am trimis un sol la ginerele vostru, la marele cneaz Alexandru al Litvei, pe același sol al nostru pe care l-am trimis și la voi, pe Constantin diacul, ca să vă facă treabă și el, după înțelegerea și jurământul și zapisele ce ați avut împreună; și după ce vă va fi făcut treaba, cum e înțelegerea și jurământul și cum sunt zapisele ce ați avut împreună, să faci și tu pace și să trăiești în unire cu el.

Dar, după ce ne-ai spus că între tine și marele cneaz Alexandru pace nu se va face, ai trimis la noi ca, după înțelegerea luată și după jurământul făcut, să te ajut și să mă scol împotriva lui. Dar adu-ți aminte: când ai trimis la noi pe solii tăi, Ivan Bersen și Balița diacul, cum ne-au vorbit ei din partea ta, ca să luăm pace cu ginerele tău, cu marele cneaz Alexandru al Litvei, fiindcă ai luat și tu înțelegere și pace cu el. Noi atunci, după vorbele tale, am făcut pace cu el și ne-am jurat pe cruce și am scris zapise de pace.

Ioan Ștefan voievod ne-a mai poruncit să-ți vorbim: toți craii și toți domnii creștini, câți sunt, și toate părțile Apusului și toate țările Italiei se unesc și se gătesc și ar dori să meargă împotriva păgânilor. Ar fi bine să ai și tu pace cu creștinii și să te scoli împreună cu toți domnii creștini împotriva păgânătății.

SOLIA TRIMISĂ DE ȘTEFAN CEL MARE LA ALEXANDRU, MARELE CNEAZ AL LITUANIEI (1499)

Solia lui Ștefan, voievodul Moldovei, ca răspuns la solia lui Boguș. Solia lui Ștefan, voievodul Moldovei, către marele cneaz al Litvei Alexandru, prin diacul Costea.

Ai trimis la noi pe solul tău, Boguș diacul, aducându-ne aminte că și înainte de aceasta ți-ai trimis solii tăi la noi, istorisindu-ne neplăcerea ce ți s-a întâmplat din partea socrului tău și a cuscrului nostru, a marelui cneaz al

Moscovei: cum și-a călcat jurământul făcut la încheierea păcii dintre voi și cum a trimis pe oamenii săi cu putere în țara voastră și v-a făcut mari pagube. Noi atunci, pentru Milostivirea Voastră, iubitul nostru prieten, am trimis un sol al nostru la marele cneaz al Moscovei, îndemnându-l să se lepede de acel gând și de acea voință și să aibă pace cu voi.

Acel sol al nostru s-a întors de atunci și a venit la noi dar, precum veți înțelege Milostivirea Voastră din această solie, n-a ieșit nimic pentru voi.

Solia Milostivirii Voastre, trimisă la noi prin solul Milostivirii Voastre, Boguș diacul, am înțeles-o bine. Și să știți Milostivirea Voastră că odată cu solul vostru a sosit la noi și un sol al marelui cneaz al Moscovei și, în solia ce a adus de la marele cneaz la noi, el pune vina pe Milostivirea Voastră, zicând că el nu e bucuros că între Milostivirea Voastră și între marele cneaz al Moscovei s-a întâmplat un lucru ca acesta. Dar când Milostivirea Voastră ați trimis pe boierii voștri la marele cneaz al Moscovei, ca să luați Milostivirea Voastră dragoste și înțelegere cu el și ca să-și dea fata după voi, ați luat și dragoste și înțelegere cu el și ați sărutat și crucea, iar cât pentru fiica lui, boierii tăi și boierii lui s-au învoit ca fiica lui să fie ținută în legea grecească; ba ai dat chiar o carte a ta de întăritură spre aceasta, că fiica lui își va păstra legea ei grecească și nu o vei sili să ia legea latinească. Dar tu nu te ții întru nimic de cartea de întăritură a ta și de învoiala boierilor tăi cu dânsul, ci silești pe fiica lui să treacă la legea latinească. Apoi, numele lui către dânsul nu-l scrii așa cum e scris în tratatele de pace dintre voi și trimiți oameni la neprietenii lui, la fiii lui Ohmat, și-i întărâți împotriva lui, ba și la alți neprieteni ai lui trimiți, spre răul lui, și în alte multe lucruri nu te porți față de el cum zice tratatul și jurământul. Iar acum, peste toate acestea, nici n-ai apucat să te ții de vorbă și ai trimis la fiica lui pe un lepădat de legea grecească, pe vlădica din Smolensk, și pe episcopul din Vilna și pe călugării bernadini, cu gândul ca ea să se lepede de legea grecească și să treacă la legea latinească. Tot așa, ai trimis la cnejii și la boierii ruși, și la toți rușii ce se țin de legea grecească, pe același vlădică din Smolensk și pe episcopul din Vilna, ca să le vorbească din partea ta, să treacă la legea latinească. Așa zice că s-au întâmplat aceste lucruri între voi, după ce el luase dragoste și înțelegere și se făcuse rudă cu voi, dorind pe vecie trai bun cu voi. Și spune că el n-a fost bucuros că lucrurile s-au întâmplat acum altfel între voi și el.

De aceea, dacă Milostivirea Voastră ați făcut așa, Milostivirea Voastră faceți cum știți că a fost înțelegerea dintre voi. Noi am fi bucuroși să putem face dragoste și pace și înțelegere între voi, cum a fost mai înainte.

Căci şi acum am trimis pe solul nostru, Costea diacul, la Milostivirea Voastră, şi pe acelaşi sol la marele cneaz al Moscovei, tot pentru neplăcerea ce v-a venit Milostivirii Voastre de la dânsul. Căci aşa să ştie Milostivirea Voastră, că, după zapisul şi jurământul pe care-l avem cu Milostivirea Voastră, şi într-una şi într-alta din neplăcerile Milostivirii Voastre, noi vom lucra pentru folosul Milostivirii Voastre, al iubitului nostru prieten, ca pentru binele nostru.

Şi am trimis pe solul nostru odată cu solul muscălesc care a fost acum la noi, şi prin acel sol muscălesc am trimis aceleaşi vorbe pe care le-am trimis şi prin solul nostru la marele cneaz al Moscovei. Milostivirea Voastră să binevoiască a face pe voia noastră şi a lăsa pe aceşti soli, al nostru şi cel muscălesc, să treacă în pace prin ţara Milostivirii Voastre, pentru că aceşti soli nu merg spre răul Milostivirii Voastre, ci spre binele Milostivirii Voastre.

De asemenea, Milostivirea Voastră să ştiţi că am trimis un sol al nostru la Mendli Gherei, ţarul Perecopului, tot pentru neplăcerea Milostivirii Voastre; şi de îndată ce acest sol al nostru se va întoarce de la tătari cu vreo solie, noi vom trimite la Milostivirea Voastră şi vă vom da de ştire.

Domnul meu, Ştefan voievod, mi-a poruncit să mai vorbesc Milostivirii Tale aşa: la Milostivirea Voastră sunt nişte moldoveni din ţara lui, din Ţara Moldovei. Milostivirea Voastră să nu ţineţi pe acei oameni la voi, ci să-i trimiteţi la ţara lor, cum zic jurămintele şi tratatele ce aveţi Milostivirea Voastră între voi.

Milostivirea Voastră să mai ştiţi şi aceasta: când a fost la noi solul Milostivirii Voastre, Boguş diacul, a aflat aici la un jidan o jupâneasă răscumpărată de la tătari, dar solul Milostivirii Voastre n-a avut cu ce să plătească jidanului pe acea jupâneasă. El s-a împrumutat, dar pe chezăşia boierului nostru, Fedor, starostele de Hotin, cu o sută douăzeci de zloţi roşii ungureşti şi are să i-i trimită la Hotin în ziua Înălţării lui Hristos; solul Milostivirii Voastre a dat zapisul acela pe numele său. De aceea, Milostivirea Voastră să porunciţi lui Boguş să trimită boierului nostru banii.

ÎNCEPUTUL SCRISORII DOMNIȚEI OLENA CĂTRE ȘTEFAN CEL MARE

Slăvitului şi prin darul lui Dumnezeu fericitului şi de Hristos iubitorului şi de Dumnezeu blagoslovitului cu mare cinste, încununatului şi în toate țările preamăritului, şi singur stăpânitorului, iar pentru noi preadulcelui şi scumpului domn şi dragului părinte, Ioan Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, închinăciune adâncă şi dragoste credincioasă şi adevărată de la iubita fiică a Domniei [Voastre] şi domniță Olena, mare cneaghină a Moscovei. Întru aceasta, scumpe şi iubite domn al nostru şi drag părinte, cerând mila lui Dumnezeu, am fost bucuroşi până acum să auzim despre a Domniei Voastre viață şi bună sănătate, pentru care noi, auzind despre viața şi buna sănătate a Domniei Voastre, cu sârguință aducem laudă milostivului Dumnezeu şi ne bucurăm din suflet, şi întru aceea rămânem în mulțumire şi vă ținem pe toți în cinste şi tot astfel, scumpe domn şi preadulce părinte al nostru, dau ştire Domniei Voastre că doresc ca milostivul Dumnezeu şi Preacinstita Maică a Domnului să vă aducă Domniei Voastre fericire…

NOTĂ

IZVOARE ROMÂNEŞTI

A. MOLDOVA

Letopisețul anonim al Moldovei, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p.15-23.

Cronica moldo-germană, în *Cronicile slavo-române*, p.28-37.

Letopisețul de la Putna nr. I, în *Cronicile slavo-române*, p.49-52.

Letopisețul de la Putna nr. II, în *Cronicile slavo-române*, p.61-66.

Traducerea românească a Letopisețului de la Putna, în *Cronicile slavo-române*, p.70-73.

Cronica moldo-polonă, în *Cronicile slavo-române*, p.178-183.

Grigore Ureche, *Létopisețul Țării Moldovei de când s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viiața domnilor carea scrie de la Dragoș vodă până la Aron vodă*, ediția a II-a, îngrijită de P. P. Panaitescu, București, 1958, p.86-143. Cu privire la autorul acestui letopiseț, vezi N. A. Ursu, ***Letopisețul Țării Moldovei până la Aron vodă**, opera lui Simion Dascălul*, în idem, *Contribuții la istoria literaturii române. Studii și note filologice*, Iași, 1997, p.22-93.

Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*, ediție cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice și glosar de Const. A. Stoide și I. Lăzărescu, Iași, 1976, p.98-153.

Ion Neculce, *O samă de cuvinte ce sunt auzite din om în om, de oameni vechi și bătrîni, și în létopisățu nu sunt scrise, ce s-au scris aicea, după domniia lui Ștefăniță vodă, înaintea domniii Dabijii vodă. Decii cine va ceti și le va créde, bine va fi, iară cine nu le va créde, iară va fi bine; cine precum îi va fi voia, așia va face*, în idem, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p.161-169.

Létopisețul Țărâi Românești și a Țărâi Moldovei. De viața a prealuminaților domni ce-au stăpânit întru acéste 2 țări, și ce s-au lucrat în dzilele lor, și a părților streine, care să megieșesc cu acéste țări, pre largu adunate den multe létopisețe și cu bună îndreptare alcătuit, precum să véde (Cronica paralelă), atribuit lui Axinte Uricariul și publicat sub titlul *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, ediție critică și studiu introductiv

de Gabriel Ştrempel, I, Bucureşti, 1993, p.45-118. Pentru adevăratul autor al letopisețului, Vasilie Buzilă cămăraşul de izvoade, vezi Ştefan S. Gorovei, *Între Vasile Buhăescul şi Vasile Buzilă. O problemă de „paternitate" literară*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol», XXV/1, 1988, p.445-452; idem, *Spre unificarea istoriografiei naționale : „Cronica paralelă" (Iaşi, 1733)*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol», XXV/2, 1988, p.139-185; idem, *Axinte Uricariul : „false argumente ale unei biografii"*, în „Luceafărul", anul XXXII, nr.35 şi 36 din 2 şi 16 septembrie 1989, p.6; idem, *Un autor, o operă, un editor*, în „Cronica", anul XXVIII, nr.15 (1371) din 1-15 august 1993, p.7 (toate aceste texte au fost reunite în volumul aceluiaşi autor, *Între istoria reală şi imaginar. Acțiuni politice şi culturale în veacul XVIII*, Iaşi, 2003).

Vasilie, cămăraşul de izvoade, *Istoriile Țării Rumăneşti şi a Țării Moldovei. De viiața a préluminaților domni, carii au stăpânit întru acéste doao țări, şi ce s-au lucrat în zilele lor; şi a părților streine, care să megieşesc cu acéste țări. Pre scurt adunate den multe létopisețe, cu porunca a préluminatului, préînălțatului, binecredinciosului, dentru slăvită viță domn, Io Constantin Niculae voivod, bunul şi préînțeleptul stăpânitoriu*, ediție de Em. E. Kretzulescu, în „Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie", XIV, 1913, p.161-163. Este varianta „pre scurt" a letopisețului precedent, autorul, Vasilie, cămăraşul de izvoade, fiind acelaşi cu Vasilie Buzilă cămăraşul de izvoade, pentru care vezi mai sus.

Vartolomei Măzăreanu, *Istorie pentru Sfânta Mănăstâre Putna unde să cinsteşte şi să prăznuiaşte hramul Cinstitei Adormiri a Precuratei de Dumnezău Născătoare şi Pururе Fecioarei Marii; scrisă în zilile preluminatului, de Hristos iubitoriului domn Moldovii, Ioan Theodor voevoda, şi a pre sfințitului kyr Gavriil, mitropolit Moldovii, frate după trup a Mării Sale, şi a presfințiților episcopi, kyr Ioaniki Romanskii, kyr Dosithei Rădăuțkii, kyr Inokentii Huşskii, fiind igumen în Sfânta Mănăstâre Putna kyr Pahomii*, ediție de V. A. Urechia, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", seria II, tomul IX, 1886-1887, p.57-60.

B. ȚARA ROMÂNEASCĂ

Istoriia Țărії Rumâneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini (Letopisețul Cantacuzinesc), în *Cronicari munteni*, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, I, Bucureşti, 1961, p.85.

Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țărâi Rumâneşti*, în *Cronicari munteni*, I, p.248-268.

IZVOARE STRĂINE

CRONICI POLONEZE

Ioannes Dlugoss (Jan Długosz), *Historia Polonica*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, traduceri de N. Orghidan, Craiova, 1915, p.7-29.

Matei Miechowski, *Chronica Polonorum*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.31-36.

Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem 1480-1535*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.37-59.

Johannes de Komorowo, *Tractatus cronicae fratrum minorum observancie a tempore Constanciensis concilii et specialiter de provincia Poloniae*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.60-61.

Martin Cromer, *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.62-65.

Maciej Stryjkowski, *Kronika Polska*, în *Călători străini despre Țările Române*, II, volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 1970, p.452-454.

Stanislaus Sarnicius (Sarnicki), *Annales seu de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.68-69.

Bielski, *Kronika Polska*, apud G. I. Nastase, *Istoria moldovenească din **Kronika Polska** a lui Bielski*, în „Cercetări Istorice”, anul I, 1925, nr.1, p.121-132.

CRONICI UNGUREŞTI

Chronicon Dubnicense, apud I. Lupaş, ***Chronicon Dubnicense** despre Ştefan cel Mare*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tomul X, 1929, p.359-360.

Antonius Bonfinius, *Historia Pannonica ab origine gentis ad annum 1495*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.71-77.

Petrus Ranzanus, *Epitome rerum Hungaricarum*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.78-79.

Ioannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.80-81.

Felix Petančić, *Despre drumurile pe care trebuie să se pornească expediția contra turcilor*, în *Călători străini despre Țările Române*, I, volum îngrijit de Maria Holban, Bucureşti, 1968, p.444.

Nicolaus Isthuanffius (Istvánffy), *Regni Hungarici historia*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.83-85.

Ludovicus Tubero, *Commentariorum de rebus suo tempore nimirium ab a. 1490 usque ad a. 1522 in Pannonia et finitimis regionibus gestis*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.86-95.

CRONICI GERMANE

Jakob Unrest, *Chronicon Austriacum*, în *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476*. Monografie şi culegere de texte, Bucureşti, 1977, p.252, nr.56, traducere de Radu Constantinescu.

Cronică germană, în *Războieni*, p.253, nr.57, traducere de Radu Constantinescu.

CRONICI RUSEŞTI

Cronica de la mănăstirea Hustânscaia, apud Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Ştefan cel Mare văzut de o cronică rusească*, în „Studii", anul 5, 1952, nr.I, p.142-144.

Cronica lituaniană, apud Damian P. Bogdan, *Ştiri despre români în cronici publicate la Moscova*, în „Revista Arhivelor", 54, 1977, nr.4, p.440-442.

Cronica Byhovec, apud Damian P. Bogdan, *Ştiri despre români în cronici publicate la Moscova*, p.445-446.

CRONICI BIZANTINE

Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, în româneşte de Vasile Grecu, Bucureşti, 1958, p. 285-286.

CRONICI TURCEŞTI

Orudj bin Adil, *Cronicile dinastiei otomane*, în *Cronici turceşti privind Ţările Române*, Extrase, I, Sec. XV – mijlocul sec. XVII, volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa Mehmet, Bucureşti, 1966, p.60-63.

Tursun bei, *Istoria sultanului Mehmed han, părintele cuceritor*, în *Cronici turceşti*, I, p.74-79.

Aşâk paşa-zade, *Cronicile dinastiei otomane*, în *Cronici turceşti*, I, p.95-105.

Mehmed Neşri, *Oglinda lumii. Istoria dinastiei otomane*, în *Cronici turceşti*, I, p.127-134.

Viaţa sultanului Baiazid han, fiul lui Mehmed han, în *Cronici turceşti*, I, p.137-139.

Cronicile dinastiei otomane, în *Cronici turceşti*, I, p.186-187.

Şemseddin Ahmed bin Suleiman Kemal paşa-zade, *Cronicile dinastiei otomane*, în *Cronici turceşti*, I, p.208-214.

Lütfi paşa, *Cronicile dinastiei otomane*, în *Cronici turceşti*, I, p.244-245.

Rustem paşa, *Istoria dinastiei otomane*, în *Cronici turceşti*, I, p.253.

Mehmed paşa Küciük Nişandji, *Cronica lui Nişandji*, în *Cronici turceşti*, I, p.294.

Sa'adeddin Mehmed hodja efendi, *Coroana istoriilor*, în *Cronici turceşti*, I, p.321-332.

Mehmed bin Mehmed, *Cronică aleasă şi informativă*, în *Cronici turceşti*, I, p.407-409.

Kodja Husein, *Evenimentele minunate*, în *Cronici turceşti*, I, p.457-467.

Kara-Celebi-zade Abdul-Aziz efendi, *Grădina celor virtuoşi*, în *Cronici turceşti*, I, p.545-546.

Kiatip Celebi, *Calendarul sau cronologia istorică*, în *Cronici turceşti privind Ţările Române*, Extrase, II, Sec. XVII – începutul sec. XVIII, volum întocmit de Mihail Guboglu, Bucureşti, 1974, p.107.

Solakzade Mehmed Hemdemi, *Cronica*, în *Cronici turceşti*, II, p.140-147.

Müneğğimbaşi derviş Ahmed dede bin Lütfüllah, *Pagini informative*, în *Cronici turceşti*, II, p.248-251.

Ioannnes Leunclavius (Löwenklau), *Historiae Musulmanae Turcorum*, în *Războieni*, p.249-250, nr.54, traducere de Constantin Vlad.

ALTE MĂRTURII

Giovanni Maria Angiolello, *Historia Turchesca*, în *Călători străini despre Ţările Române*, I, p.132-138.

Scrisoarea papei Sixt al IV-lea către Ştefan cel Mare (31 martie 1475), în *Războieni*, p.136-137, nr.8, traducere de Constantin Vlad.

Scrisoarea papei Sixt al IV-lea către Ştefan cel Mare (20 martie 1476), în *Războieni*, p.156-157, nr.17, traducere de Constantin Vlad.

Raportul lui Ladislau, slujitorul lui Vlad Ţepeş (7 august 1476), în *Călători străini despre Ţările Române*, I, p.141-143.

Scrisoarea lui Eminek Mârza, dregător al hanului Crimeii, către sultanul Mehmed al II-lea (10-19 octombrie 1476), în *Documente turceşti privind istoria României*, I, 1455-1774, volum întocmit de Mustafa A. Mehmed, Bucureşti, 1976, p.4-5, nr.4.

Raportul cadiului Mustafa către Înalta Poartă, în *Documente turceşti privind istoria României*, I, p.10-11, nr.9. Acest document, fără dată, a fost

atribuit de editorul său domniei lui Ştefan cel Tânăr (1517-1527). Ulterior, s-a demonstrat că el poate fi datat numai în vara sau toamna anului 1486 (Tahsin Gemil, *Observaţii referitoare la încheierea păcii şi stabilirea hotarului dintre Moldova şi Imperiul Otoman (1486)*, în „Revista Arhivelor", LX, 1983, nr.2, p.117-128; studiu publicat şi în limba franceză în „Revue Roumaine d'Histoire", XXII, 1983, nr.3, p.225-238). Aşadar, domnul Moldovei Ştefan, ale cărui cuvinte le aminteşte cadiul Mustafa, este Ştefan cel Mare.

Raportul lui Matteo Muriano (7 decembrie 1502), în *Călători străini despre Ţările Române*, I, p.148-150.

Raportul lui Matteo Muriano (5 ianuarie 1503), în *Călători străini despre Ţările Române*, I, p.151-154.

*

Jean Molinet, *Chroniques*, traducere după textul publicat de Ştefana Simionescu-Dăscălescu, *Ştiri noi despre relaţiile diplomatice dintre Ştefan cel Mare şi Maximilian I de Habsburg*, în „Revista de Istorie", tom.33, 1980, nr.10, p.1983-1984.

Ioachimus Cureus, *Gentis Silesiae Annales*, în *Ce spun cronicarii străini despre Ştefan cel Mare*, p.108-112.

Descrierea călătoriei lui Ercole Dalmatul în Transilvania şi în Moldova, în *Călători străini despre Ţările Române*, I, p.315.

„SĂ LUĂM AMINTE..."

Jurământul lui Ştefan cel Mare către regele Cazimir al Poloniei (2 martie 1462), în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti, 1913, p.286-288, nr.CXXIX.

Scrisoarea lui Ştefan cel Mare către regele Cazimir al Poloniei (1 ianuarie 1468), apud P. P. Panaitescu, *Contribuţii la istoria lui Ştefan cel Mare*, în „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice", seria III, tomul XV, 1934, p.65-68.

Jurământul lui Ştefan cel Mare către regele Cazimir al Poloniei (28 iulie 1468), în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p.303-304, nr.CXXXV.

Scrisoarea lui Ştefan cel Mare către papa Sixt al IV-lea (29 noiembrie

1474), în *Războieni*, p.125-126, nr.3, traducere de Constantin Vlad, revăzută.

Scrisoarea lui Ştefan cel Mare către principii creştini (25 ianuarie 1475), în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p.319-321, nr.CXLIII.

Instrucţiunile lui Ştefan cel Mare către solii trimişi în Ungaria (20 iunie 1475), în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p.326-327, nr.CXLIV.

Solia trimisă de Ştefan cel Mare la Ivan al III-lea, marele cneaz al Moscovei (1475), în *Relaţiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. şi România în veacurile XV – începutul celui de al XVIII [-lea]*, vol. I (1408-1632), ed. J. S. Grosul, A. Oţetea, A. A. Novoselski, L. V. Cerepnin, Moscova, 1965, p.61-63, nr.9. Izvorul, nedatat, a fost plasat în răstimpul <iunie 1484 – martie 1486>. Menţionarea cuceririi Caffei (6 iunie 1475) ca fiind *acum* permite datarea scrisorii în anul 1475, după luna iunie (cf. Ştefan Andreescu, *„Cronica lui Ştefan cel Mare" : înţelesurile unei întreruperi*, în vol. *Ştefan cel Mare şi Sfânt. Portret în istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p.248, n.11) şi înainte de căderea Mangopului (decembrie 1475).

Solia trimisă de Ştefan cel Mare la Veneţia (8 mai 1477), apud G. Mihăilă, *Importanţa politică şi literară a corespondenţei lui Ştefan cel Mare cu Veneţia*, în idem, *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972, p.179-182; reluat în vol. *Ştefan cel Mare şi Sfânt. Portret în istorie*, p.100-103.

Solia trimisă de Ştefan cel Mare la regele Cazimir al Poloniei (1481), în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p.365-366, nr.CLXIII.

Pisania bisericii Sf. Procopie din Milişăuţi (13 noiembrie 1487), în *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1958, p.57-58, nr.2.

Solia trimisă de Ştefan cel Mare la Alexandru, marele cneaz al Lituaniei (8 februarie 1493), în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p.384-385, nr.CLXXI. Instrucţiunile care s-au dat solilor în scris, dar care nu s-au mai păstrat, nu au putut data decât din 1492 (spre sfârşitul anului), judecând după distanţa care trebuia parcursă din Moldova până în capitala Lituaniei.

Pisania bisericii Sf. Arhanghel Mihail din Războieni (18 noiembrie 1496), în *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, p.143, nr.14.

Solia trimisă de Ştefan cel Mare la Ivan al III-lea, marele cneaz al

Moscovei (1498), în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p.410-411, nr.CLXXVI; datarea editorului. Textul a fost publicat şi în vol. *Relaţiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. şi România*, I, p.83-84, nr.24 (text rus şi traducere românească uşor îndreptată), sub anul 1500. Socotim că este mai temeinică datarea propusă de primul editor.

Solia trimisă de Ştefan cel Mare la Alexandru, marele cneaz al Lituaniei (1499), în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p.450-452, nr.CLXXX.

*

Începutul scrisorii domniţei Olena către Ştefan cel Mare, în *Relaţiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. şi România*, I, p.58, nr.7.

CUPRINS

*

*

„Ce după moartea lui, până astăzi, îi zicu Sveti Ștefan vodă, nu pentru sufletu, ce ieste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui céle vitejești, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după acéia, l-au ajunsu".

GRIGORE URECHE

